

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

*(за матеріалами Третьої всеукраїнської
науково-практичної конференції)*

Хмельницький, 2015

УДК 37.035.6
ББК 74.200.522.4 Укр
З-41

Формування патріотизму та збереження національної ідентичності особистості в умовах полікультурного середовища сучасної України / Зб. наук. пр. [ред. кол. : В.Є. Берека (гол.) та ін.]. – Хмельницький : ПП Мельник, 2015. – 290 с.

У збірнику подано наукові статті за матеріалами роботи Третьої всеукраїнської науково-практичної конференції, яка працювала 23 квітня 2015 року. У наукових публікаціях порушуються гострі проблеми національно-патріотичного виховання сучасної української молоді, які стали особливо актуальні в світлі останніх подій в Україні, та окреслюються шляхи їх практичного вирішення.

Адресовано широкому колу читачів, причетних до проблем виховання: вчителям загальноосвітніх шкіл, викладачам ВНЗ, студентам, магістрантам.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Берека В.Є., ректор ХОІППО – голова редакційної колегії;
Вашеняк І.Б., проректор Хмельницького ОІППО, кандидат історичних наук, доцент; **Іова В.Ю.**, старший викладач Хмельницького ОІППО; **Маркова С.В.**, доцент кафедри Хмельницького ОІППО, кандидат історичних наук, доцент; **Місінкевич О. М.**, доцент кафедри Хмельницького ОІППО, кандидат філологічних наук; **Мітягіна С.С.**, завідувач науково-методичного центру Хмельницького ОІППО; **Пулатова Л.Й.**, завідувач кафедри Хмельницького ОІППО кандидат філологічних наук (відповідальна за випуск); **Баля С.А.**, методист Хмельницького ОІППО.

Рецензенти:

Струкевич О. К., доктор історичних наук, професор (Вінницький обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників);
Філінюк А. Г., доктор історичних наук, професор (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка);
Ящук І. П., доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної академії педагогічної освіти (Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія).

Рекомендовано до друку
рішенням вченої ради Хмельницького ОІППО
(протокол №3 від 23 червня 2015 р.)

За зміст статей несуть відповідальність автори публікацій. Редакційна колегія не завжди поділяє погляди авторів.

© Хмельницький ОІППО, 2015

ВІД РЕДАКЦІЇ

Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти за ініціативи кафедри теорії та методик суспільно-гуманітарних дисциплін та науково-методичного центру виховної роботи у 2012 році започаткував серію науково-практичних конференцій, присвячених проблемам патріотичного виховання молодого покоління.

З позицій трирічної давнини ми вбачали полікультурність та поліетнічність суттєвими внутрішніми резервами та ресурсами розвитку національної державності, джерелом соціального прогресу української нації. На нашу думку, яка була підтримана учасниками першої конференції, ці ресурси мали бути ефективно використані в інтересах національного державотворення. Тому питання патріотичного виховання української молоді та збереження національної ідентичності як кожної особистості, кожного громадянина, так і спільноти загалом тісно переплітались.

23 квітня 2015 р. було проведено Третю Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Формування патріотизму та збереження національної ідентичності особистості в умовах полікультурного середовища сучасної України». Її тема актуальна як ніколи раніше, але акценти суттєво підкоригував час.

Адже на сучасному етапі розвитку України, в умовах загрози денаціоналізації, втрати державної незалежності та потрапляння в сферу впливу іншої держави загострилась необхідність проведення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді, на формування нового українця, який діє на основі національних та європейських цінностей.

Саме такі питання розглядались учасниками конференції, яка проходила в режимі відеоконференції: працівниками Департаменту освіти і науки Хмельницької ОДА, науковцями, керівниками, науково-педагогічними та педагогічними працівниками навчальних закладів нашої області, зокрема Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Хмельницького національного університету, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, а також науковцями Вінниці, Полтави, Рівного, Сум та Києва: Інституту історії України Національної академії наук України, Українського інституту національної пам'яті, Інституту інноваційних технологій та змісту освіти Міністерства освіти і науки України, представниками громадських організацій.

Висловлюємо щирю подяку всім учасникам конференції та сподіваємось, що презентовані у збірнику матеріали будуть цікаві та корисні не тільки освітянам, усім учасникам навчально-виховного процесу, а й пересічним громадянам, небайдужим до майбутньої долі нашої держави.

**ВІТАЛЬНЕ СЛОВО УЧАСНИКАМ
ТРЕТЬОЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«Формування патріотизму та збереження національної ідентичності особистості в
умовах полікультурного середовища сучасної України»**

Фасоля О.І.,
директор Департаменту освіти і науки
Хмельницької облдержадміністрації

Шановні педагоги, науковці, представники громадських організацій!

Щиро вітаю вас з початком роботи Третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції!

За всіх часів питання формування патріотизму у державі було найважливішим, а для нас, українців сьогодні воно стало ключовим. Захистити суверенність, цілісність України – це одне із найбільших завдань сучасного світу. Історія нагадує нам про те, що зниження рівня патріотизму завжди підривало принципи демократії, приводило до порушення прав людини та до збройних конфліктів. Натомість високий рівень патріотизму сприяє зміцненню політичного та соціального фундаменту демократичної державності, громадянського суспільства, національної єдності.

Проблема формування патріотизму охоплює усі сфери суспільного життя нашої нації: соціальну, політичну і, чи не найбільше, – освітню та виховну.

Одним з пріоритетних завдань департаменту освіти і науки, інституту післядипломної педагогічної освіти, районних, міських управлінь (відділів) освіти, навчальних закладів є реалізація завдань національного виховання, здійснення управлінського та науково-методичного супроводу діяльності педагогічних колективів щодо формування національної свідомості, патріотизму, толерантності учнів.

Питання організації виховної роботи на культурно-історичних засадах, прикладах високого героїзму українського народу неодноразово обговорювались на колегіях департаменту освіти і науки облдержадміністрації, управлінь, відділів освіти, міжвідомчих нарадах, семінарах керівників навчальних закладів з представниками громадських, волонтерських організацій. З метою підвищення ефективності, національного, військово-патріотичного виховання учнів департаментом освіти і науки видано накази, затверджено заходи, якими передбачено розвиток туризму і краєзнавства, участь у Всеукраїнській історико-географічній експедиції «Історія міст і сіл України», туристсько-краєзнавчих експедиціях «Краса і біль України», конкурсах патріотичної пісні, акціях: «Пам'ять», «Збережемо пам'ять про подвиг», «Україна – єдина країна», «Учні Хмельниччини – бійцям АТО».

Якщо раніше ми говорили про окремі навчальні заклади, де здійснюється системний підхід до формування національної свідомості учнів, то уже сьогодні ми можемо стверджувати, що у всіх школах, позашкільних закладах Хмельницької області створено особистісно-орієнтовані системи національно-патріотичного виховання, впроваджуються сучасні інноваційні технології становлення учня як громадянина-патріота України, готового виявляти національну гідність, сприяти громадянському миру і злагоді в суспільстві, наслідувати приклади самовідданого служіння Батьківщині героїв Небесної сотні, захисників України.

Заслуговує на увагу досвід педагогічних колективів навчальних закладів м.Хмельницького з питань створення особистісно-орієнтованої системи патріотичного виховання учнів в умовах полікультурного простору на засадах принципів толерантності. Зразком є досвід педагогічних колективів навчальних закладів міст Нетішина, Кам'янця-Подільського, Білогірського, Віньковецького, Полонського, Кам'янець-Подільського, Хмельницького, Славутського районів з питань впровадження проектних технологій у систему виховання патріотизму учнів на прикладах життя і подвигу героїв-захисників

України. У системі національного виховання навчальні заклади Волочиського, Летичівського, Ізяславського, Старосинявського, Старокостянтинівського, Ярмолинецького районів відроджують козацькі патріотичні традиції, проводять героїко-патріотичні, волонтерські акції.

Є у нас новаторський досвід педагогічного колективу Хмельницького палацу творчості дітей та юнацтва, Кам'янець-Подільського центру дитячої та юнацької творчості, Віньковецького Будинку дитячої та юнацької творчості Грицівського позашкільного закладу, Дунаєвецького Будинку творчості школярів з питань використання інтерактивних форм та методів у системі патріотичного виховання.

Цікавий досвід з питань розвитку дитячого миротворчого руху, як одного з напрямів патріотичного виховання має позашкільня м. Кам'янця-Подільського. Діє «Клуб юних миротворців» за їхньою ініціативою відбулись спільні акції: «Живий ланцюг миру», 210 учасників дитячого миротворчого руху написали звернення до президента Росії із закликами: «Росія та Україна мають жити у мирі!», «Діти України і Росії – за мир!». Активізувалась робота шкільних музеїв, їхні експозиції поповнюються новими експонатами пошукової роботи: « Герої Небесної сотні – педагоги Хмельниччини», «Бійці АТО Поділля».

Досвід Хмельниччини з національно-патріотичного виховання педагогічна громадськість України знає і творчо використовує.

12 березня 2015 року на Шостій Міжнародній виставці «Сучасні заклади освіти – 2015» було презентовано досвід навчальних закладів Хмельницької області з національно-патріотичного виховання, Всеукраїнська експертна комісія дала йому високу оцінку, ми отримали Срібну медаль, нагороду за друге місце у виставці.

Дуже добре, що саме завдяки ініціативі Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ми проводимо Третю Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Формування патріотизму та збереження національної ідентичності особистості в умовах полікультурного середовища сучасної України», сподіваємось, що учасники конференції разом із обговоренням науково-теоретичних та методологічних основ національного виховання в умовах полікультурності, будуть пропонувати шляхи вирішення тих проблем, котрі є у сфері освіти і виховання.

Хочу висловити впевненість, що патріотичне та громадянське виховання дітей та молоді сприятиме забезпеченню цілісності України, її національній ідентифікації у світовій спільноті, об'єднанню етносів, народностей і регіонів країни, і на цій основі буде забезпечено потужний соціально-економічний і демократичний розвиток, гідне представлення нашої країни у світі.

Бабак Л. В.,

директор Шепетівського

НВК № 3 у складі «Загальноосвітня школа

I-III ступенів ім. Н.Рибака та ліцей з

поширеною військово-фізичною підготовкою»

Формування управлінської діяльності щодо патріотичного навчання та виховання учнівської молоді

Утвердження незалежної держави потребує оновлення та формування патріотичного потенціалу нації. Розв'язання проблеми зобов'язує нас по-новому подивитись на процес навчання та виховання підрастаючого покоління. Патріотами не народжуються, їх виховують, ними стають.

Сьогодні, коли Україна зазнала військової агресії, по-новому зазвучали слова відомого актора кінопопеї «Офіцери»: «Є така професія – Батьківщину захищати». Як ніколи актуальним постало питання формування свідомого захисника незалежності держави. Неоголошена війна забирає життя дітей. У зону бойових дій вони потрапляють,

маючи за плечима досвід служби в Збройних силах, курс молодого бійця. Але фундамент знань діти отримують саме у школі.

Ми, педагоги, маємо знати, якими інструментами скористатись, щоб розвинути в людині високі почуття, які змушують сльозу непрохану скотитись, а серце гучно битись від звуків національного гімну, радості чи болю за свою державу.

На підготовку майбутніх захисників Вітчизни спрямована діяльність ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою НВК № 3, де за 14 років існування створено систему виховання патріотично налаштованої молоді.

На базі 10–11 класів функціонують два курси військового ліцею.

Завдяки переходу країни до нової державної політики у сфері безпеки й оборони вдалося подолати проблему наповнюваності 10 класу учнями військово-спортивного профілю.

З метою підбору найкращих ліцеїстів практикуємо конкурсні відбори.

Визначальним в роботі є патріотичне становлення, вирішення якого не можливе без реорганізації управлінської діяльності. З цією метою впроваджено Програму «Я – майбутній захисник Вітчизни».

Проведено діагностування класних колективів на предмет громадянської активності, яка демонструє достатній рівень.

Початкова і середня школа мають змогу формувати патріота в Козацькій республіці.

Важливою складовою Програми є фізичний розвиток учнів, адже рівень витривалості, швидкості в рухах дає змогу сформувати необхідні для військової діяльності вміння. Це досягається через участь у проектах «Школа сприяння здоров'ю», «Чесна гра».

Маємо досвід співпраці з військовою частиною А-4127, військкоматом, організаціями ветеранів та українського козацтва.

Результативною є робота гуртків: «Школа безпеки», «Влучний стрілець», «Стежками козацької звитяги». З метою формування командирських якостей в ліцеї введено звання віце-сержант, віце-молодший сержант.

Без історії не існує сьогодення. Недаремно Тарас Шевченко писав: «...і чужому навчайтесь, і свого не цурайтесь». Маємо шкільні традиції: посвята в козаки, обітниця ліцеїста, передача курсівок, прощання з прапором ліцею. Функціонують кабінет українознавства, галерея козацької слави, музей історії школи. Це далеко не повний перелік того, що зроблено колективом.

Як результат, учні закладу – переможці та призери військово-патріотичної гри «Сокіл» (Джура), змагань з військово-прикладних видів спорту, спартакіади допризовної підготовки молоді та інших.

Школа пишається випускниками, 53 з яких присвятили своє життя служінню Батьківщині.

Схиляємо голови перед Ярославом Давидовим, ім'ям якого названа одна із вулиць міста.

Дякуємо за мужність та патріотизм випускникам ліцею, які перебувають в зоні АТО.

Пишаємось вчинком ліцеїста Олександра Регули, який був серед курсантів Севастопольської академії ім. Нахімова, що співали державний Гімн та залишилися вірними присязі, даній народу України.

Реалії є такими, що окреслене питання має низку проблем. Потребує удосконалення організація профільного навчання.

На вивчення предмету «Захист Вітчизни» військово-спортивного профілю відводиться 2 години, на відміну від 5 для профільних предметів інших напрямів.

Намагаємось утримати 10-класників, чим перешкоджаємо вибору бажаного профілю в іншому закладі.

Маємо значну частину учнів з вадами здоров'я. Це помітно під час проходження призовниками медкомісії у військкоматі.

Потребує практичної спрямованості система військово-патріотичного виховання на уроках різних навчальних предметів.

Актуальними стають акції «Лист пораненому», «Не будь байдужим», «Допоможи випускнику – учаснику АТО».

Школа сьогодні потребує професіонала-патріота, висококваліфікованого майстра дитячих душ. Саме таким має бути військовий керівник.

Маємо приклади, коли батьківська опіка та материнський інстинкт стають на заваді майбутнього вибору професії. Саме тому необхідно звернути увагу на родинне виховання.

У зв'язку із закриттям військової частини А-0757 наш військовий лицей втратив навчальну базу.

Звертаємося до міської влади, громадськості допомогти у збагаченні матеріально-технічної бази військового лицю, зважаючи на те, що таких закладів в області лише 2, а в Україні – декілька.

Події в Україні 2014 року показали нам і обличчя героїв Небесної Сотні, і сльози матерів, і небайдужих до єдності нації. Тому вірю, що настане час, коли один скаже: «Слава Україні!», і мільйони відповідатимуть «Героям слава!».

Баля С. А.,

методист науково-методичного центру
організації наукової роботи та
моніторингових досліджень
Хмельницького ОІППО,

Фрига І. О.,

методист науково-методичного центру
організації наукової роботи
та моніторингових досліджень
Хмельницького ОІППО

Експертна оцінка патріотичного та морального виховання

Стаття вміщує обґрунтування процедури експертного оцінювання окремих компонентів патріотичного та морального виховання, яка усталюється надійним педагогічним інструментарієм, що забезпечує учасникам освітнього процесу одержання динамічної інформації про оцінку вихованості.

Ключові слова: моніторинг, експертиза, експертна оцінка, експертне оцінювання, діагностика, діагностування.

The article contains substantiation of the procedure of expert assessment of individual components of patriotic and moral education which is conducted with the help of reliable teaching tools and provides educational process participants with dynamic information on the assessment of civility.

Key words: monitoring, expert inspection, expert evaluation, expert assessment, diagnostics.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Однією з важливих закономірностей сучасної епохи, що характеризується прискореним розвитком глобалізаційних процесів, є зростання ролі освіти як основи прогресу людства. Саме освіта дає змогу створювати передумови для самореалізації особистості. Зважаючи на це, сьогодні стає все більш зрозумілим, що рівень розвитку країни та її конкурентоспроможності залежить від інтелектуального розвитку, від рівня вихованості кожної особистості. У зв'язку з цим перед сучасною загальноосвітньою школою постало завдання розробки і впровадження в систему її управління новітніх технологій і системи оцінки не тільки досягнень, комплексних критеріїв якості освітнього процесу, але й якості виховання, процедури самоекспертизи (самооцінки, самообстеження) як підґрунтя системи забезпечення якості.

Реформування освіти сприяло посиленню уваги до якості освіти, яка оцінюється на сучасному етапі за допомогою технологій моніторингу, діагностики, експертизи. Названі технології активно використовуються в практиці управління навчальними закладами для отримання зворотної інформації та коригування розвитку навчального закладу. Попри спільність інструментарію та окремих процедур, кожна з цих технологій має свої специфічні риси.

Діагностування (*dia* – прозорий, *гнозис* – знання) – у буквальному розумінні означає прояснення, розпізнавання. Можна тлумачити як отримання інформації про стан та розвиток контрольованого об'єкта. Діагностика перебуває у нерозривному зв'язку з прогнозуванням та проектуванням. Діагностика – система технологій, засобів, процедур та чинників функціонування педагогічних об'єктів, перебігу педагогічних процесів, встановлення їхньої ефективності та наслідків у зв'язку із заходами, що передбачаються або здійснюються.

Методи діагностики: спостереження, бесіда, інтерв'ювання, анкетування, тестування.

Поняття «моніторинг» запозичене з техніки й означає постійне спостереження за будь-яким процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату. Саме моніторинг стає технологічною основою системи управління знаннями, дозволяє накопичувати й обробляти значні масиви різних даних, видаючи для прийняття рішення сконцентровану, узагальнюючу інформацію. Зрештою, моніторингові дослідження допомагають створити систему в методичній роботі навчального закладу.

Експертне оцінювання як система містить такі компоненти: об'єкт, предмет, суб'єкт, цілепокладання, інструмент та має певний характер. Розгляд їх сутнісного змісту з точки зору різних тлумачень, класифікацій доводить, що процес поглиблення та деталізації структурних елементів експертного оцінювання постійно оновлюється.

Сучасна школа потребує створення раціональної системи моніторингу та експертизи не тільки результатів навчання учнів, але й їх вихованості, педагогічної діяльності вчителів, їхньої інтегрованої взаємодії, впровадження експертних технологій, що дадуть можливість ґрунтовно визначити динаміку інтелектуального, психічного та фізіологічного розвитку учнів. Одним із шляхів вирішення даної проблеми є створення системи експертного оцінювання виховання як інструмента розвитку загальноосвітнього навчального закладу.

Чому важливі моніторинг і оцінка?

1. З точки зору управління:

- Нагляд і звітність.
- Необхідність в достовірній інформації щодо намічених цілей.
- Прийняття рішень, що ґрунтуються на результатах.
- Показати (довести) громаді й партнерам, що ресурси використовуються правильно.

- Забезпечити підзвітність співробітників.

2. З точки зору проблеми, що досліджується:

- Використовувати результати для покращення ситуації.
- Засновувати майбутні зміни на достовірних фактах.

3. Навчання:

- Мати можливість використовувати накопичений досвід.
- Сприяти навчанню зацікавлених партнерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, які присвячені даній проблемі.

У роботах Л.М. Карамушки, В.І. Панова, Ю.М. Швалба, В.А. Ясвина розвинуто психологічні аспекти експертного оцінювання. Наукову і практичну цінність мають праці з питань дослідження структури експертизи в освіті, зокрема: С.Д. Бешелева, В.А. Бухвалова, Ф.Г. Гурвича, Я.Г. Плінера, В.С. Черепанова. У працях науковців та практиків Д.І. Дейкуна, А.М. Єрмоли, М.М. Поташника, В.П. Симонова, М.М. Скаткіна, П.І. Третьякова та ін. розв'язуються актуальні питання щодо застосування механізмів

експертизи в діяльності керівників шкіл та органів управління освітою. Окремі проблеми експертної оцінки педагогічних об'єктів досліджували зарубіжні вчені М.Браун, Д.Екієрт-Грабовська, Л.Кронбах, С.Лівінгстон, К.Міскел, Д.Олдрод, К.Росс, Дж.Строндж, Дж.Тейлор.

Прикладний характер освітньої експертизи зумовив вивчення різних її аспектів: педагогічних (В.І. Маслов), психолого-педагогічних (А.В. Фурман), дидактичних (В.П. Беспалько, К.В. Корсак, Ю.М. Мальований). Акцент на технологізації управлінської діяльності, обумовлений високим рівнем розвитку інформаційних технологій, сприяв застосуванню експертного оцінювання у ракурсах: моніторингу (В.Ф. Аксьонов, В.Т. Бочерашвілі, Г.В. Єльнікова, В.А. Кальней, О.І. Локшина, О.І. Ляшенко, С.Є. Шишов), атестації (В.В. Андрєєва, А.В. Гаврилін, Н.Ф. Лапшина, М.І. Сметанський), діагностики (А.І. Підласий, В.Н. Шамардін), прогностики (Б.С. Гершунський, Є.М. Хриков) та рефлексії (В.І. Зверєва, І.С. Якиманська).

Механізми експертизи сьогодні використовуються для оцінки важливих компонентів освітньої діяльності: інновацій (Л.М. Ващенко, Л.І. Даниленко, В.С. Лазарєв, Б.П. Мартиросян, В.Ф. Паламарчук), ефективності управління навчально-виховним процесом (А.М. Єрмола, Є.В. Литвиненко), якості навчальних підручників (Т.О. Лукіна) тощо.

Моніторинг науково обґрунтовується у працях С.Шишова, В.Кальнея, В.Лоханова, В.Рєпкіна, Д.Уїлмса та ін.

Г.Єльнікова визначає моніторинг як комплекс процедур зі спостереження, поточного оцінювання перетворень керованого об'єкта і спрямування цих перетворень на досягнення заданих параметрів розвитку об'єкта. Вона пропонує розрізняти *освітній, шкільний, педагогічний та адміністративний* моніторинг. Вищезгадані технології не існують відірвано одна від одної, а, навпаки, є взаємопов'язаними. Результати моніторингу можуть стати початком експертизи, експертні оцінки можуть дати поштовх до початку моніторингових досліджень, а діагностування однаковою мірою входить і до моніторингу, і до експертизи.

Становлення нової культури оцінювання в освітньому просторі України супроводжується демократизацією та прозорістю експертних процедур, врахуванням запитів громадськості, зростанням пріоритету самооцінки навчального закладу, підвищенням вимог до оцінювальних компетенцій суб'єктів управління освітою та експертів. У цьому руслі важливим є рівень розвитку наукового забезпечення технологій експертного оцінювання.

Формулювання мети статті... Саме тому мету статті визначено як обґрунтування процедури експертного оцінювання окремих компонентів патріотичного та морального виховання із врахуванням сучасних вимог суспільства до результатів освітянської діяльності.

Виклад основного матеріалу... Окремою компонентою оцінювання є експертиза, під якою розуміється метод дослідження експертом якихось справ, питань у тій чи іншій галузі знань, у тому числі педагогіці й психології. Інша точка зору представлена у підході, який трактує поняття «експертиза» як технології оцінювання результатів певної діяльності. Зокрема, в Енциклопедії освіти зазначено, що «експертиза – цілісна науково-пізнавальна чи кваліфікаційна процедура, що передбачає комплексне констатуюче вивчення явища, процесу, умов існування чи перебігу явищ, що обираються предметом експертизи». Зважаючи на специфіку оцінки освітніх процесів вважаємо, що експертиза є технологією оцінювання результатів певної діяльності в системі освіти, за допомогою якої спеціалісти галузі роблять висновки про їх якість.

Експертна оцінка як метод наукового пізнання, що використовується під час реалізації експертних процедур щодо особливостей існування досліджуваного явища, знаходить своє відображення у документі визначеного зразка (звіт, довідка). Об'єктивність експертної оцінки значною мірою залежить, на нашу думку, від факторів, які передбачають урахування процесів формування чи вибору експертної групи, розроблення методики

оцінювання, застосування спеціальних методів оцінки кваліфікації експерта та аналізу отриманих результатів.

Попри великий спектр визначень експертизи, можна виділити два суттєвих: розгляд, дослідження якої-небудь справи, якогось питання з метою зробити правильний висновок, дати правильну оцінку відповідному явищу; процедура дослідження певного науково-практичного питання, що потребує спеціальних знань з поданням мотивованого висновку.

Для того, щоб дати обгрунтовану експертну оцінку, слід дотримуватися певних процедур та використовувати валідний інструментарій експертного оцінювання. У практиці експертизи є багато напрацювань щодо оцінки рівня навчальних досягнень учнів. Будь-яка проведена контрольна або просто самостійна письмова робота чи усне опитування можуть дати певне враження про рівень навченості учня, хоч би суб'єктивне.

Виховання здійснюється планомірно, формується цілісним освітнім середовищем, яке включає і класно-урочну систему, і комплекс позаурочної виховної роботи, і вплив соціального оточення, тому виміряти та дати експертну оцінку його досить складно.

Оскільки результати виховання завжди є латентними, постає проблема їх експертної оцінки. Пропонуємо методику експертного оцінювання патріотичного та морального виховання шляхом використання протоколів (додаток 1), діагностичних карт (додаток 2), анкет та бесід. Отримані результати можуть бути використані для планування моніторингових досліджень, коректування перспективного та річних планів закладів освіти.

Моральне виховання

1. Завдання морального виховання – набуття молодим поколінням морального досвіду, духовних надбань українського народу, формування морально-етичних компетенцій.

2. Компетенції можна поділити на 3 групи:

1) *моральні якості*: гуманізм, активність, принциповість, великодушність, вірність, благородство, достойність, тактовність, ввічливість, миролюбність, щедрість, скромність, правдивість, вимогливість, духовність, обов'язковість, свідомість як вища міра розвитку моральної поведінки, совість;

2) *моральні вміння*:

- аналіз моральних (аморальних) дій і вчинків;
- вміння оцінювати морально-вольові якості – усвідомлення моральних норм і поведінкових критеріїв;
- вміння правильно оцінювати результати самовиховання, свій соціально-психологічний статус і позицію в первинному колективі;
- оптимальне керування власною поведінкою;
- ефективне використання інформації про себе для самопрограмування і самокорекції своєї моральної діяльності;

3) *світоглядні цінності*:

- правильне розуміння історичної перспективи і своєї ролі учасника історичної драми, творця і перетворювача світу;
- духовне багатство, підпорядкованість потреб та інтересів критеріям обов'язку, вірності, непідкупності, совісного ставлення до всього живого у світі;
- глибоке розуміння органічного зв'язку загальнолюдського і національного;
- моральне вдосконалення.

Форми роботи:

1) вивчення предметів: «Всесвітня історія», «Історія України», «Світова література», «Українська література» та ін.;

2) викладання курсу «Етика»;

3) проведення тематичних свят;

4) участь учнів у волонтерському русі;

5) дискусії, тренінги;

6) участь учнів у благодійних акціях;

7) виховні години;

8) написання творчих робіт тощо.

Основою морального виховання є етичне виховання. Етика – це наука, що вивчає мораль, її місце в системі суспільних відносин, досліджує моральні категорії, за допомогою яких виражаються моральні принципи, норми, оцінки, правила поведінки тощо.

Грунтуючись на ідеях і принципах етики, етичне виховання в процесі навчання ставить за мету формування в учнів моральних переконань, почуттів і звичок відповідно до певних моральних принципів.

До головних завдань етичного виховання належать: нагромадження позитивного морального досвіду й знань щодо правил суспільної поведінки, розумного використання вільного часу, розвиток таких якостей, як: уважне ставлення до людей, відповідальність за доручену справу, чесність, принциповість, дисциплінованість, почуття честі та обов'язку, повага до людської гідності.

Патріотичне виховання

При організації досліджень надважливої суспільної проблеми для будь-якого суспільства, українського найперше, є проблема патріотизму.

У сучасних суспільно-політичних умовах, коли Україна ціною життя Героїв Небесної Сотні, зусиллями українських військових, добровольців, волонтерів відстоює свободу і територіальну цілісність, пріоритетного значення набуває патріотичне виховання дітей та учнівської молоді. Побудова державних відносин, їх усвідомлення повинно відбуватися тільки через призму духовно-історичних традицій, прийнятних для всіх його громадян.

Патріотичне виховання має наскрізно пронизувати весь навчально-виховний процес, органічно поєднувати національне, громадянське, моральне, родинно-сімейне, естетичне, правове, екологічне, фізичне, трудове виховання, базуватися на національній історії, знанні та відстоюванні своїх прав, виконанні конституційних і громадянських обов'язків, відповідальності за власне майбутнє, добробут та долю країни.

Якщо брати до уваги семантичний зміст терміну патріотизм, то це любов до своєї Батьківщини, своєї Вітчизни. Це означає, що патріотизм – поняття, яке належить до народу як його суб'єкта в цілому, а не до окремих соціальних структур, на які він поділяється під впливом різних політичних, економічних, духовно-культурних чинників. Звідси логічно випливає те, що формування почуття патріотизму, як і розуміння того, що означає патріотизм як категорія морально-етичної і водночас політичної свідомості людини, є невід'ємною функцією держави. Особливо ж тієї, яка визначена Конституцією як унітарна. Саме такою є Україна.

Метою патріотичного виховання є становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, знати свої права і обов'язки, цивілізовано відстоювати їх, сприяти єднанню українського народу, громадянському миру і злагоді в суспільстві.

Мети патріотичного виховання можна досягти шляхом реалізації таких виховних завдань:

- утвердження в почуттях особистості патріотичних цінностей, поваги до культурного та історичного минулого України;
- виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки;
- підвищення престижу військової служби як виду державної служби, культивування ставлення до солдата як до державного службовця;
- визнання й забезпечення в реальному житті прав дитини як найвищої цінності держави і суспільства;
- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю;
- формування етнічної та національної самосвідомості, любові до рідної землі, держави, родини, народу; визнання духовної єдності населення усіх регіонів України, спільності культурної спадщини та майбутнього;
- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;

- формування мовної культури, оволодіння і вживання української мови як духовного коду нації.

Зміст героїко-патріотичного виховання передбачає глибоке розуміння природи учнів, їх індивідуальних рис і можливостей, повагу до особистості дитини, турботу про її гармонійний розвиток, встановлення взаємин співробітництва у навчально-виховному процесі.

Складний процес героїко-патріотичного виховання здійснюється за допомогою різноманітних форм роботи, вибір яких залежить від змісту та завдань виховної роботи, вікових особливостей учнів з урахуванням основних напрямів їх діяльності.

Основні форми роботи:

інформаційно-масові (дискусії, диспути, конференції, «філософський стіл», «відкрита кафедра», інтелектуальні аукціони, ринги, вікторини, вечори, подорожі до джерел рідної культури, історії держави і права, «жива газета», створення книг, альманахів);

діяльнісно-практичні (творчі групи, осередки, екскурсії, свята, театр-експромт, ігри-драматизації, огляди-конкурси, олімпіади);

інтегративні (шкільні клуби, фестивалі, асамблеї, гуртки);

діалогічні (бесіда, міжрольове спілкування);

індивідуальні (доручення, творчі завдання, звіти, індивідуальна робота тощо);

наочні (шкільні музеї, кімнати, зали, галереї, виставки дитячої творчості, книжкові виставки, тематичні стенди тощо).

Ефективність патріотичного виховання в позакласній діяльності значною мірою залежить від спрямованості виховного процесу, методів та форм його організації. Пріоритетну роль доцільно відводити активним методам, застосування яких ґрунтується на демократичному стилі взаємодії, сприяє формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості. До таких методів відносять: соціально-проектну діяльність, ситуаційно-рольові ігри, соціограму, метод відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, ігри-драматизації, створення проблемних ситуацій та ситуацій успіху, аналіз конфліктів та моделей стилів поведінки.

Результатом патріотичного виховання має бути сформованість почуття патріотизму, яке означає прояв особистістю любові до свого народу, поваги до українських традицій, відчуття своєї належності до України, усвідомлення спільності власної долі з долею Батьківщини, досконале володіння українською мовою.

Патріотизм – моральний фундамент суспільної і державної будівлі, опора його життєспроможності, одна із першочергових умов ефективності функціонування системи соціальних і державних інститутів. Патріотизм можна віднести до вищих форм проявлення духовності.

Висновки... На основі дослідження процесу становлення та розвитку освітньої експертизи в історичному, понятійному та морфологічному ракурсах доведено, що експертне оцінювання є динамічним процесом, який інтенсивно розвивається і модифікується. Виділення напрямів розвитку оцінювання; виявлення характеру його практичного застосування; виокремлення його відмінностей від інспектування, моніторингу, наукового дослідження; проведення класифікації різновидів освітньої експертизи підтверджують діалектичний процес розвитку експертного оцінювання. Характерною особливістю цього процесу є інтеграція освітньої експертизи з різними технологіями оцінювання, розвиток методів комплексної оцінки освітніх процесів та зростання вагомості самооцінок шкіл.

Експертне оцінювання виховання є важливою проблемою у діяльності керівників ЗНЗ, має здійснюватися на засадах гуманізації системи освіти, співпраці працівників районних(міських) управлінь освіти, адміністрації шкіл різних форм та типів власності та педагогів. Цей процес має відбуватися відповідно до державних вимог оцінки діяльності ЗНЗ та його структурних підрозділів із урахуванням сучасного розвитку суспільства і відповідності якості освіти.

Список використаних джерел та літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і гол. ред. В.Т.Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 616 с.
2. Педагогічний словник / За ред. Ярмаченка М. Д. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
4. Єльнікова Г. В. Наукові основи розвитку управління загальною освітою в регіоні. Монографія. – К. : ДАККО, 1999. – 303 с.
5. Маноха І. П. Експертиза. Енциклопедія освіти / І.П. Маноха / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008 – 1040 с.
6. Петренко Л. М. Педагогічна експертиза: технологія експертного оцінювання результатів навчальних досягнень учнів / Л.М. Петренко. – Х. : Вид. група «Основа», 2007. – 176 с. – Б-ка журн. «Управління школою»; Вип. 5 (53).
7. Технологія експертизи управління освітнім процесом у загальноосвітньому навчальному закладі: Науково-методичний посібник / Єрмола А. М., Москалець Л. Г., Суджик О. Р., Василенко О. М., під заг. ред. А.М. Єрмоли. – Харків : Пошук, 2000. –260 с.

Додаток 1

Протокол оцінювання ефективності системи виховної роботи за критерієм «Моральне виховання»

№ за/п	Показники	Інструментарій	Оцінка експерта	Зауваження експерта
1.	Наявність, ефективність системи морального виховання	Д (діалог)		
2.	Сформованість в учнів загальнолюдських моральних і духовних цінностей	А (анкета) Б (бесіда)		

Максимальна кількість балів – 12.

Загальний висновок експерта _____

Загальна кількість фактично отриманих балів _____

Рівень _____

Пропозиції _____

Дата _____

Експерт _____

Керівник закладу _____

Діагностична карта

№ за/п	Показники	Складники показників	Позначки (+) (+ -) (-)	Зауваження експерта
1.	Налагодження системи психокорекційної роботи	Матеріали психолого-педагогічних досліджень, план роботи шкільного психолога		
2.	Проведення різних форм роботи, спрямованих на моральне/патріотичне виховання: – виховні години; – дискусії; – волонтерський рух; – участь у благодійних акціях; – написання творчих робіт; – проведення сімейно-родинних свят, інших форм роботи з батьками	– плани виховної роботи класних керівників; – сценарії; – інші матеріали		
3.	Викладання курсу «Етика»			
4.	Співпраця з церквою та релігійними організаціями			
5.	Інші форми роботи			

Загальний висновок експерта _____

Загальна кількість набраних балів _____

Рівень _____

Пропозиції _____

Примітка. (+) = 1 бал, (+ -) = 0,5 бала, (-) = 0 балів.

Максимальна кількість балів – 4.

Баранчук С. О.,
учитель біології Білогірського НВК
«Середня загальноосвітня школа I-III ст.
ім. І.О. Ткачука, гімназія»

Формування полікультурної компетентності при вивченні біології

У статті розглянуті можливі шляхи формування полікультурної компетентності в учнів загальноосвітніх навчальних закладів на уроках біології, на екскурсіях і позакласних заходах шляхом виховання поваги до чужої праці, використання елементів національної культури: переказів, легенд, оповідів, загадок, пісень, дум, прислів'їв, прикмет про рослин і тварин, які дійшли до нас із сивої давнини.

Ключові слова: полікультурна компетентність, національна культура, національна самосвідомість, патріотизм, духовність, традиції.

The article considers the possible ways of creating a multicultural competence by students of secondary schools in biology class, excursions and extracurricular activities by

respecting the labor of others, using elements of national culture, traditions, legends, stories, riddles, songs, thoughts, proverbs, signs of plants and animals that come to us from antiquity.

Key words: multicultural competence, national culture, national identity, patriotism, spirituality and traditions.

На сучасному етапі питання формування полікультурної компетентності є актуальним для України. Цілі, функції та завдання полікультурного виховання спрямовані на формування в учнів розуміння важливості та своєрідності кожної окремої культури, насамперед своєї власної, поважливого та толерантного ставлення до національних традицій, переконань, цінностей.

Сьогодні позначене небувалим зростанням інтересу до проблем історії свого народу, витоків національної культури. На мою думку, біологія дозволяє достатньо використати такі елементи національної культури, як: народні перекази, легенди, оповіді, загадки, пісні, думи, прислів'я та прикмети про наших супутників – рослин і тварин, які дійшли до нас із сивої давнини.

Народні знання є не лише окремим видом допоміжних знань, але й засобом, що сприяє формуванню в учнів інтересу до національної культури, є передумовою формування їх національної самосвідомості [1].

Виховання почуття патріотизму нерозривно пов'язане з глибоким вивченням історії нашої держави. В цьому плані значне місце можна відвести і предмету біологія, адже багато видатних вчених-біологів прославили нашу державу. Наприклад, при вивченні в 11 класі теми «Генетичні основи селекції організмів» учні знайомляться з вченням Вавилова Миколи Івановича, який віддав усю свою енергію для підняття сільського господарства на новий рівень, одержавши від країни «по заслугах» ГУЛАГ, де вмирав від голоду. Забуття праць Вавилова М. І. відкинуло сільське господарство країни на кілька десятків років назад.

При вивченні теми «Вегетативне розмноження» розповідаємо про Т.Г. Шевченка – прославленого українського письменника, художника та національного героя. У 1850-1857 роках поет перебував у засланні в Казахстані. В пустелі не росли дерева, поет висадив саджанець верби (один із символів України), щодня за ним доглядав. Верба прийнялася, і поступово навколо неї виріс цілий парк. Люди стали називати її «Тарасовою вербою». Парк зберігся до цього часу, незважаючи на суворість клімату. «Тарасова верба» вистояла 150 років! Гілочки з неї розрослися вербами в багатьох містах України.

При вивченні царства Гриби у 7 класі (6 клас за новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти) варто звернути увагу на цікаві розповіді про різноманітність, поживу і лікарські властивості грибів у романах «Вічник», «Горянин», «Світован» відомого закарпатського письменника сучасності Мирослава Дочинця, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка, великого патріота України.

При вивченні теми «Клас Однодольні рослини» вказуємо, що пшениця – рослина, яка дає головний продукт харчування в Україні. Наголошуємо, що з давніх-давен народ наш цінує над усе хліб, сіль, честь. А ще був страшний голодомор в Україні 1932–1933 рр.

Важливим елементом надбання національної культури є виховання почуття співпереживання, поваги до минулого України. З цією метою, наприклад, в Білогірському НВК було проведено відкритий виховний захід «Мертві не простять – живі не забудуть», присвячений пам'яті жертв Голодомору в Україні. На заході учні розширили уявлення про значення хліба в житті української родини, а на перше місце поставили патріотизм на основі особистісного усвідомлення досвіду історії [4].

З метою формування системності, глибини і гнучкості знань патріотичного характеру вчителі біології проводять інтегровані уроки разом з учителями історії, української мови та літератури. Так при проведенні інтегрованого уроку на тему «Основні родини класу Дводольні» поряд з основними біологічними поняттями учні отримують багато інформації від учителя історії про священні для слов'ян рослини, використання дводольних рослин нашими предками в різні історичні епохи. Велика увага приділена шані

рослин в наші дні, зокрема народним символам – калині, вербі, дубу, тополі, барвінку, чорнобривцям [2].

На уроках біології доцільно також організовувати народознавчі хвилинки, де учні готують народні приказки, прислів'я, прикмети, пов'язані з тваринами і рослинами.

Школярі вивчають природу і під час екскурсій в поле, в ліс, на берег озера чи річки, які збагачують духовне життя учнів, стимулюють бажання більше побачити, більше зробити. Спостерігаючи мальовничі куточки природи, діти вчаться розуміти красу, в них розвивається любов до рідної природи, до України. Наприклад, під час проведення екскурсії «Сезонні явища в житті рослин» звертається увага учнів на своєрідну красу природи, скориставшись художніми образами з літератури Володимира Сосюри, Максима Рильського, Павла Тичини, Ліни Костенко [3].

З метою узагальнення і поглиблення знань про лікарські, декоративні рослини, які ростуть на Україні, виховання любові до природи проводяться біологічні вечори. Зокрема, при проведенні вечора на тему «Рослини, овіяні легендами» учні ознайомлюються з лікувальними властивостями різних рослин, які українці використовували з давніх-давен: часник, цибуля, м'ята, нагідки, чебрець, конвалія, ромашка. Звернення до історії народу через пісні, легенди, історичні перекази про рослини – один із чинників патріотичного виховання на позакласних заходах з біології [4].

В осінні дні в межах Тижня біології проходить конкурс композицій з квітів та овочів «Свято квітів і врожаю». Це свято вже стало традицією, але жодного разу композиції не повторюються. Немов у справжнє осіннє царство потрапляє вся школа. Дитячій фантазії немає меж: цікаві та чарівні композиції з квітів, овочів учні створюють найчастіше у національному стилі [5].

Отже, щоб зберегти себе і наступні покоління, мусимо повернутися до своїх правічних джерел – відновити народові його ж духовні традиції у ставленні до природи як джерела буття.

І взагалі, саме біологія – ключ до гармонійного існування природи й людини, що є обов'язковою умовою не тільки сталого розвитку сучасної цивілізації, а й існування людства, панування в серцях людей любові до своєї Батьківщини та гордості за свою державу.

Список використаних джерел та літератури

1. Біологія і духовність: Посібник для вчителів та учнів загальноосвітніх шкіл / Тернопільський ін-т удосконалення вчителів ; укл. Г.Ф. Яцук. – Тернопіль : [б.в.], 1994. – 144 с.
2. Гадюк Т. В. Біологія. Хімія. (Інтегровані заняття). – Тернопіль : Підручники і посібники, 1997. – 84 с.
3. Похила Л. С., Степанюк А. В., Яцук Г. Ф. Народна мудрість та її використання в процесі вивчення біології (розділ «Рослини»). – Тернопіль, 1992. – 89 с.
4. Олійник І. В., Кучер Л. Є. Позакласна робота з біології та хімії: Посібник для вчителя. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 72 с.
5. Кучер Л. А. Розвиток життєвих компетентностей на уроках біології. На основі використання дослідницьких технологій навчання / Л.Кучер. – Тернопіль; Харків : Ранок, 2010. – 160 с.

Реалізація виховних цілей національно-патріотичного виховання, формування свідомого громадянина України на уроках та позакласних заходах

У статті розглядаються особливості патріотичного та національного виховання як ефективної взаємодії педагога та вихованців; визначаються провідні принципи, які підвищують ефективність патріотичного виховання.

Ключові слова: патріотизм, патріотичне виховання, національне виховання, національна свідомість, громадянська культура.

The article deals with the peculiarities of patriotic and national education as the effective interaction between a teacher and pupils; key principles to improve the efficiency of patriotic education are defined.

Key words: patriotism, patriotic education, national education, national identity, civic culture.

Нині гостро постало питання національно-патріотичного виховання в Україні і навіть не питання, а виникла нагальна потреба. Адже всі ми сьогодні бачимо наслідок формального, а часом і халатного ставлення до патріотизму. Від України відтяли Крим, тривають військові дії на Донбасі, лишаються сиротами діти, згорьовані матері ховають своїх синів, юні удовиці лишаються невтїшними. Гинуть люди, і не тільки герої, які боронять Україну, а й мирні жителі. Розвиток України як соборної і незалежної держави, її напрямок на євроінтеграцію в умовах військової агресії спричинив оновлення всіх сфер життя суспільства та національно-патріотичного виховання школярів.

Тому настав час відповідально поставитись до національно-патріотичного виховання. Ми нарешті маємо чітко усвідомити, що порожнина в мізках і душі заповнюється чужими ідеями і цінностями так само, як на незасіяному полі проростає бур'ян. А щоб позбутись його, треба докласти неабияких зусиль. І якщо свідомість деякої дорослої частини громадян нашої країни вже не підлягає впливу, а керується набутими раніше знаннями й досвідом, то підростаюче покоління ще можна навчити любити свою Батьківщину по-справжньому.

У Державних національних програмах «Освіта» («Україна XXI століття»), «Діти України», «Національній програмі патріотичного виховання громадян, розвитку духовності», Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національній доктрині розвитку освіти України як стратегічні визначаються завдання виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення нею свого громадянського обов'язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей, утвердження якостей громадянина-патріота України як світоглядного чинника [17].

Всебічний розвиток людини як особистості та формування її національної самосвідомості становить головну мету концепції гуманізації та гуманітаризації системи освіти, проголошеної державною національною програмою освіти «Україна XXI століття» [1]. Про виховання особистості в дусі любові до Батьківщини й усвідомлення свого громадянського обов'язку на основі національних духовних цінностей в поєднанні із загальнолюдськими йдеться і в законах України «Про освіту» [2]. Цей документ приділяє багато уваги формуванню особистісних якостей громадянина-патріота України серед пріоритетів змісту освіти.

Патріотизм (грец. patriótes – співвітчизник, грец. patrís – батьківщина) – любов до Батьківщини, відданість своєму народові, готовність заради них на жертви і подвиги [5, 6].

Розрізняють два поняття патріотизму – конституційний та етнонаціональний [10]. Конституційний патріотизм – дотримання рамок конституції держави, де поняття

Батьківщини базується на всьому комплексі ідей, що лягли в основу основного документа держави. Етнонаціональний патріотизм – це любов до Батьківщини, бажання створити суверенну державу й проголосити свою незалежність; захист своєї Вітчизни від будь-якої агресії, іноземного панування; підтримка знедолених народів.

Проблема патріотичного виховання привертала увагу багатьох дослідників. Так, сутність патріотизму як моральної якості визначалася Й.Песталоцці, А.Дістервегом, Г.Сковородою, як стержневий принцип національного виховання – К.Ушинським, М.Грушевським, І.Огієнком, Г.Ващенком, О.Вишневським. Теоретичні й методичні засади патріотичного виховання дітей і молоді розглядали О.Духнович, С.Русова, Г.Ващенко, А.Макаренко, В.Сухомлинський. Особливо і цінними є сучасні наукові розробки: концепція українського виховання О.Вишневського; наукові праці, присвячені засобам патріотичного виховання, Т.Анікіної (художнього краєзнавства), О.Гевко (декоративно-ужиткового мистецтва), С.Франківа (туристично-краєзнавчої діяльності), Ю.Красильника (української етнопедagogіки), Ю.Каюкова (героїчних традицій українського козацтва), Ю.Руденка (національно-патріотичних ідеалів юних козаків).

Виховання школярів здійснюють у процесі навчання і виховної роботи у школі та за її межами. Воно є цілісним процесом, у якому органічно поєднані змістова (сукупність виховних цілей) і процесуальна (самокерований процес педагогічної взаємодії вчителя й учня, що передбачає організацію і функціонування системи виховної діяльності та самовиховання учнів) сторони [7]. Цей процес є двостороннім (обов'язкова взаємодія вихователя і вихованця), цілеспрямованим (наявність конкретної мети), багатограним за завданнями і змістом, складним щодо формування і розкриття внутрішнього світу дитини, різноманітним за формами, методами і прийомами, неперервним (у вихованні канікул бути не може), тривалим у часі (людина виховується все життя).

Сьогодні перед суспільством і школою стоїть проблема розвитку особистості свідомого українського громадянина, який поєднує в собі національні риси та самобутність українського народу [12, 10]. І саме національне виховання передбачає надання широких можливостей для пізнання української історії, культури, традицій, звичаїв, мови, формування національної гідності, розвитку особистісних рис громадянина української держави.

Провідні завдання виховання школярів у школі зумовлено цілями національно-патріотичного виховання:

- формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати;
- забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки-матері, культури та історії свого народу;
- формування високої мовної культури, оволодіння українською мовою;
- прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій; українців та представників інших націй, які мешкають на Україні;
- виховання духовної культури особистості; створення умов для вільного вибору нею своєї світоглядної позиції;
- утвердження принципів вселюдської моралі: правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності, інших добродійностей;
- формування творчої, працелюбної особистості, виховання цивілізованого господаря;
- забезпечення повноцінного фізичного розвитку дітей і молоді, охорони та зміцнення їх здоров'я;
- виховання поваги до Конституції, законодавства України, державної символіки;
- формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадською відповідальністю;
- забезпечення високої художньо-естетичної освіченості і вихованості особистості;
- формування екологічної культури людини, гармонії її відносин з природою;

- розвиток індивідуальних здібностей і талантів молоді, забезпечення умов їх самореалізації;

- формування у дітей і молоді уміння міжособистісного спілкування та підготовка їх до життя в умовах ринкових відносин.

Із змістової точки зору національно-патріотичне виховання школярів в сучасних умовах – це, насамперед, «становлення національної свідомості, належності до рідної землі, народу» [15].

Актуальними сьогодні є думки І.Огієнка та В.Сухомлинського про те, що до найважливіших ознак нації належить рідна мова, а з нею витворена культура, яка стає душею нації, її духом. Зокрема, В.Сухомлинський зазначав, що в руках педагога слово є могутнім виховним засобом, яке здатне піднести, звеличити людину в її власних очах, утвердити її патріотичну свідомість і громадянську гідність, на все життя відкрити в її серці невичерпні й вічні джерела любові до своїх предків.

Тож перед учителями-філологами постає важливе завдання – виконання поставлених цілей: сформувати національно-мовну особистість, яка має володіти наступними уміннями та навичками:

- виявляти інтерес до вивчення української мови, відчувати потребу у здобутті знань і виробленні комунікативних умінь;

- створювати тексти, використовуючи різні мовні і мовленнєві засоби;

- імпровізувати мовлення відповідно до ситуації спілкування;

- будувати монологічний виступ, у тому числі дискусійного характеру;

- користуватися різними стилями і типами мовлення;

- дотримуватися основних правил спілкування під час монологічного та діалогічного мовлення.

Ці завдання успішно вирішуються на уроках систематизації та узагальнення знань з основного курсу мови та предметів суспільно-гуманітарного циклу, готуючи виступи до дискусій, складаючи усні твори, роблять вправи з редагування текстів, виявляючи власну правописну та стилістичну грамотність. Українська мова як навчальний предмет несе надзвичайно високу пізнавальну цінність: прищеплення почуття любові до рідної мови, осмислення загальнолюдських цінностей, виховання особистості з високим почуттям патріотизму.

Важливе місце у національно-патріотичному вихованні посідає виховання поваги до Конституції держави, законодавства, державних символів (Герба, Прапора, Гімну), державної мови. Українська національна символіка вперше за багатомісячну історію одержала статус державної і сьогодні символізує єдність держави і нації, політичну, економічну і національну незалежність України [11]. Використання державних символів у навчально-виховному процесі активізує почуття захищеності, юридичної, моральної і політичної дієздатності, гордості за єдину суверенну державу.

Національно-патріотичне виховання є пріоритетним напрямком виховання дітей та молоді в національній системі освіти. Принцип національної свідомості, національної гідності й українського патріотизму вимагає утвердження в учнів громадянських почуттів, української національної гордості й людської гідності громадянина України, державницької ідеї, вболівання за долю самостійної Української держави, готовності стати на захист незалежності України, виявляти шанобливе ставлення до українських державних символів. Адже Українській державі потрібні громадяни національно свідомі, горді її історією, культурою і мовою українського народу, нації, – істинні патріоти незалежної України.

З метою втілення ідеї державності треба інформувати учнів про найважливіші суспільно-політичні й економічні події в Українській державі та за кордоном. Весь виховний вплив спрямовувати на відродження української нації, виховання в кожній дитині високого громадянського почуття приналежності до України, її народу [14].

Принцип національної свідомості й патріотизму передбачає розв'язання виховних завдань у контексті становлення вільного, активного громадянина, патріота незалежної,

демократичної Української держави. У зв'язку з цим національне питання трактується як основа буття й розвитку української нації, етнічних груп та меншостей України, їхньої інтеграції в єдиний соціум, ядром якого є народ, що дав назву своїй національній державі.

Згідно з принципом національної свідомості й патріотизму виховання на Україні має бути пройняте українським патріотичним духом [13, 8].

Тому національно-патріотичному вихованню приділяється багато уваги. Під час навчально-виховного процесу учні дізнаються багато цікавих фактів про історичне минуле Батьківщини та рідної Шепетівщини, граючи у тематичні ігри: «Що? Де? Коли?», «Видатні постаті нашого краю», «Судилків: сучасність та минуле» та інші. Як відомо, інформація з яскравим емоційним забарвленням запам'ятовується краще, тому під час гри на занятті учні легше запам'ятовують дати або історичні факти, ніж на уроці історії.

У листопаді школярі беруть активну участь у проведенні Місячника української писемності та мови та до Дня рідної мови.

У процесі підготовки, організації та проведення заходів школярі набувають знань про історію української мови, про усну народну творчість, із задоволенням розгадують загадки, продовжують прислів'я про рідну мову, дізнаються цікаві факти про життя видатних українських письменників: Тараса Шевченка, Лесі Українки, Марка Вовчка, Івана Франка та інших.

Невичерпним джерелом патріотичного виховання молоді є історія Другої Світової війни. Серед заходів, проведених в рамках відзначення річниці визволення України та рідної Шепетівщини від німецьких загарбників, була проведена інтелектуально-пізнавальна програма «Вічна пам'ять жива», учнівські конференції: «Україна у Другій Світовій війні», «Звільнення Судилкова від німецько-фашистських загарбників» та інші. Також наші учні виготовляли листівки-вітання односельчанам, які були учасниками Другої Світової війни, та солдатським вдовам. У травні плануємо провести квест, присвячений 70 річниці Перемоги над німецько-фашистськими загарбниками. Педагоги нашої школи намагаються зробити все можливе, щоб пам'ять про захисників Вітчизни назавжди залишилася в серцях нашого підростаючого покоління священною, вічною, незрушною.

Однією із складових частин патріотичного виховання є військово-патріотичне виховання, орієнтоване на формування готовності до військової служби, як особливого виду державної служби. Його зміст визначається національними інтересами України і покликаний забезпечити активну участь громадян у збереженні безпеки України від зовнішньої загрози. Військово-патріотичне виховання підростаючого покоління має базуватись на духовно-моральних цінностях нашого суспільства, охоплювати військово-історичну підготовку; прикладну фізичну підготовку; підготовку з основ військової служби; підготовку з основ безпеки життєдіяльності.

Вивчення стану сформованості гідності молодших підлітків загальноосвітньої школи здійснюється у тісній співпраці із Сойчук Р. Л. – докторантом лабораторії громадянського та морального виховання інституту проблем виховання НАПН, доцентом кафедри педагогіки, в якому брали участь 85 учнів 5-6 класів Судилківської ЗОШ I-III ступенів. На майбутнє навчальний заклад має на меті взяти участь у Всеукраїнському експерименті з даного питання.

На основі визначення гідності та урахування особливостей молодшого підліткового віку (Додаток А) визначено такі критерії – самопізнання, показниками якого є: розуміння змісту поняття гідність, знання моральних норм, пізнання власної цінності; самосхвалення (моральна рефлексія, адекватна самооцінка, самоповага); гідна поведінка (самостійність у судженнях і вчинках, самоконтроль, емпатія) [34].

Для визначення рівнів сформованості гідності були обрані характеристики-індикатори, запропоновані В.Білоусовою: ступінь прояву, визначеність, міцність, глибина, повнота, дієвість, соціальна значущість ознак, що вивчаються, самостійність у реалізації моральних знань, умінь і навичок [20].

Гідність є складним інтегративним особистісним утворенням, для дослідження якого немає універсальної методики, тому в ході дослідження застосовано комплекс

спеціальних методик, за допомогою яких вимірювалися окремі компоненти цієї якості: бесіди, інтерв'ю, анкети; дослідження самоствавлення (методика С.Пантелєєва); методика визначення рівня самооцінки (методика В.Некрасова); експрес-діагностика емпатії (методика І.Юсупова); проблемні ситуації.

Аналіз суджень опитаних учнів показав, що 17,2% дітей правильно розуміють і визначають поняття гідності, хоча їх відповіді у більшості є неповними.

Одержані відповіді виявили досить значні розбіжності у знаннях учнів, що дозволило їх розподілити на чотири умовні групи.

До першої групи (12,8%) було віднесено молодших підлітків, які правильно розуміють сутність поняття гідність, вважають його головним у поведінці та діяльності, аналізують його відповідно до норм моралі.

Друга група школярів (30,2%) зуміла розкрити окремі компоненти змісту поняття гідність, але ще не до кінця усвідомлює його діяльнісний аспект.

Відповіді молодших підлітків третьої групи (48,6%) містять неповні тлумачення, безсистемні знання про гідність.

Четверта група учнів (8,4%) не змогла дати визначення гідності.

Для виявлення рівня сформованості самооцінки молодших підлітків була використана методика В.Некрасова «Визначення рівня самооцінки» [22]. Аналіз результатів дозволив нам виявити різні групи підлітків залежно від рівня самооцінки.

Перша група (37,4%) – молодші підлітки з низьким рівнем самооцінки: вони відрізняються особливою чутливістю до будь-яких оцінних суджень, малоініціативні, непринципові, уникають ситуацій, де можуть виявитись їхні слабкості.

Друга група (20,5%) – школярі, схильні до переоцінки своїх здібностей. Відрізняються зарозумілістю.

Остання група (42,1%) – учні з адекватною (реальною) самооцінкою. Молодші підлітки з такою самооцінкою, як правило, самокритичні, цілеспрямовані, самостійні, мають високу комунікабельність.

Для виявлення рівня сформованості самоствавлення молодших підлітків була використана методика С.Пантелєєва «Дослідження самоствавлення» [27]. У результаті підрахунків кожен учень отримував 9 оцінок, за якими виводився середньоарифметичний показник.

Друга група методик була спрямована на діагностику мотиваційного компонента гідності підлітків. Інформацію про домінуючі мотиви поведінки учнів може надати методика «Вибір мотивів». Підліткам пропонувались проблемні ситуації морального змісту. Результати дослідження показали, що майже половина учнів (46,5%) в ситуаціях, які потребують прояву турботи та справедливості, керуються мотивами отримання похвали та боязкістю покарання. Частина підлітків (22,1%) продемонстрували домінування позитивного мотиву у поведінці, інші (27,3%) – здійснили спробу знайти компромісний варіант, решта учнів (4,1%) – не змогли визначитись у своїй позиції.

У вихованні гідності підлітків велику роль відіграє емпатія – емоційна форма розуміння, відчуття іншої людини, відгук на переживання інших людей, прояв співчуття і прихильності.

З метою виявлення рівня емпатії у молодших підлітків у ході констатувального експерименту учням було запропоновано оцінити твердження, з якими вони повинні були погодитись або не погодитись, використовуючи варіанти відповідей: «не знаю», «ніколи» або «ні», «іноді», «завжди» або «так».

Більшість дітей (38,2%) характеризуються емоційною чуйністю, здатністю тонко реагувати на те, що відбувається з іншими, переживати емоційні стани, що відчуває інша людина. Для 22,8% молодших підлітків властивою була здатність прояву емпатії епізодично, у них спонтанний інтерес до іншої людини, в якому не слід шукати логіку чи мотивацію інтересу до іншого. У 24,8% дітей емпатія розвинута мало, в їх діях переважав егоцентризм, невміння знаходити компромісні рішення, постійно потребують

стимулювання, підтримки й довіри. У частини дітей (16,4%) емпатія не розвинута. Для них характерна емоційна нестабільність.

Третя група методик була спрямована на вивчення поведінково-діяльнісного компонента гідності. В якості додаткових методів використовувалось моделювання уявних ситуацій морального змісту, в яких школярам пропонувалось визначити варіанти власної поведінки.

Досить велика частина опитаних учнів (44,0%) визначає гідний вчинок як прояв доброти, людяності, 19,8% – гідний вчинок ототожнюють з милосердям, 20,1% – розуміють його як допомогу оточуючим, старшим і самотнім людям, хворим і тим, хто її потребує, 5,2% – забезпечення уваги до власної позиції. Разом з тим значна частина школярів (10,9%) не змогла назвати жодного гідного вчинку, який би вони здійснили.

З метою виявлення наявних у молодших підлітків варіантів моральної поведінки їм були запропоновані спеціально розроблені проблемні ситуації.

За результатами відбувся умовний поділ на чотири групи.

До першої з них (9,6%) увійшли ті, що свідчили про вірне розуміння морального змісту ситуації: у своїх вчинках потрібно вміти приймати рішення бути чесним, добрим, справедливим, намагатися допомагати людям.

Для другої групи відповідей (47,4%) характерною була опора на допомогу друзів, рідних, учителя тощо.

Відповіді третьої групи (23,3%) носили залежний характер від чужої думки, в основному друзів.

Для відповідей респондентів четвертої групи (19,7%) характерною була егоцентрична поведінка.

На підставі аналізу й узагальнення результатів констатувального етапу експерименту, зважаючи на вікові особливості підлітків, було зроблено висновок про необхідність посилення уваги до питань національно-патріотичного виховання та гідності молодших підлітків школи у позаурочній діяльності; апробації відповідної програми виховання гідності молодших підлітків у позаурочній діяльності.

Основною ланкою у становленні виховного колективу є учнівське самоврядування – самодіяльна організація дитячого життя в школі. Воно уособлює демократичну та самодіяльну атмосферу, захищає й забезпечує права всіх учасників колективу, сприяє формуванню у них громадянськості, організаторських якостей, допомагає педагогічному колективу в проведенні різноманітних заходів, виступає їх ініціатором.

В Судилківській ЗОШ I-III ступенів діє комісійний варіант (Додаток Б). Згідно з ним на загальних зборах чи конференції формується учнівський комітет у складі 9–15 осіб. Вони обирають зі свого складу голову, заступника, секретаря комітету, решта очолюють комісії, до яких добирають активістів класів. Такий склад комітету є сталим, але часто він буває заформалізованим або взагалі бездіяльним.

Комісії виконавчого органу спрямовують свою роботу на підвищення якості навчання, реалізацію вимог режиму школи, організацію позакласної виховної роботи, на розвиток ініціативи і творчої самодіяльності учнів, реалізацію їх прав і обов'язків. Члени комісії є відповідальними за певний напрям роботи учнівського колективу.

В експериментальній діяльності щодо виховання національної гідності молодших підлітків найактивнішу участь взяли культмасова комісія, штаби «Пошук», «Патріот», «Волонтер», які проводили заходи відповідно до програми.

Упродовж листопада 2014 року було здійснено узагальнюючий етап експерименту, під час якого в усіх 5–6 класах проводилися підсумкові зрізи з метою вивчення ефективності обґрунтованої програми виховання гідності молодших підлітків як напрямку діяльності органів учнівського самоврядування. Для цього використовувалися методики, критерії та показники, застосовані у констатувальному етапі експерименту.

Дані результату демонструють, що після проведення формувального етапу експерименту рівні сформованості гідності учнів 5–6 класів Судилківської ЗОШ I-III ступенів зазнали позитивних змін.

Так, порівняно з початком дослідно-експериментальної роботи відсоток вихованців, які виявили високий рівень сформованості гідності, збільшився (з 28,9% – до проведення експериментальної роботи, до 30,5% – після її завершення); збільшився відсоток молодших підлітків, які виявили достатній рівень сформованості гідності (з 24,5% до 25,9%); на 1,5% зменшився відсоток вихованців, які виявили середній рівень сформованості гідності; учні, які виявили низький рівень сформованості гідності склали 11,1%, після завершення формувального етапу дослідження їх відсоток значно зменшився – 9,6%.

Визначаючи національно-патріотичне виховання як організований культуротворний процес взаємодії вихователів і вихованців, спрямований на розвиток патріотичних почуттів, формування патріотичних переконань і стійких норм патріотичного поведіння, ми вважаємо, що такий процес не може не впливати на духовний розвиток сучасної молоді. Адже патріотизм – це сфера чуттєвого, тому задля пробудження патріотичних почуттів необхідний системний підхід та спеціальний цілеспрямований вплив на цю чуттєву сферу. Поведінка особистості переважно зумовлена не ззовні, а зсередини, з глибин її душі. Тому турбота про мораль, гідність, патріотичність молоді повинна бути важливим чинником не тільки національного, громадянського виховання в системі державних та громадських інститутів, але, і перш за все, духовного виховання, бо бездуховні, аморальні люди не можуть творити добро людям, не можуть бути справжніми патріотами.

З одного боку, особистість у своєму культурному розвитку спроможна досягти висот цієї моральної цінності. А з іншого – творить буденне, що складається з виконання особистістю накладених на себе зобов'язань, які є складовими патріотизму, об'єктивно корисні суспільству, державі й самій особистості.

Саме молодь є найбільш чутливою до новітніх тенденцій розвитку суспільства, найбільш чутлива до болючих проблем сьогодення, найбільш адекватно здатна відобразити ці проблеми у духовній творчості. Тому так багато значить для становлення нації і держави розвиток духовного потенціалу молоді, її національно-патріотичного виховання. Таким чином, головна мета патріотичного виховання – сформувати усвідомлену любов до Батьківщини, усвідомлену культурно-духовну належність до неї.

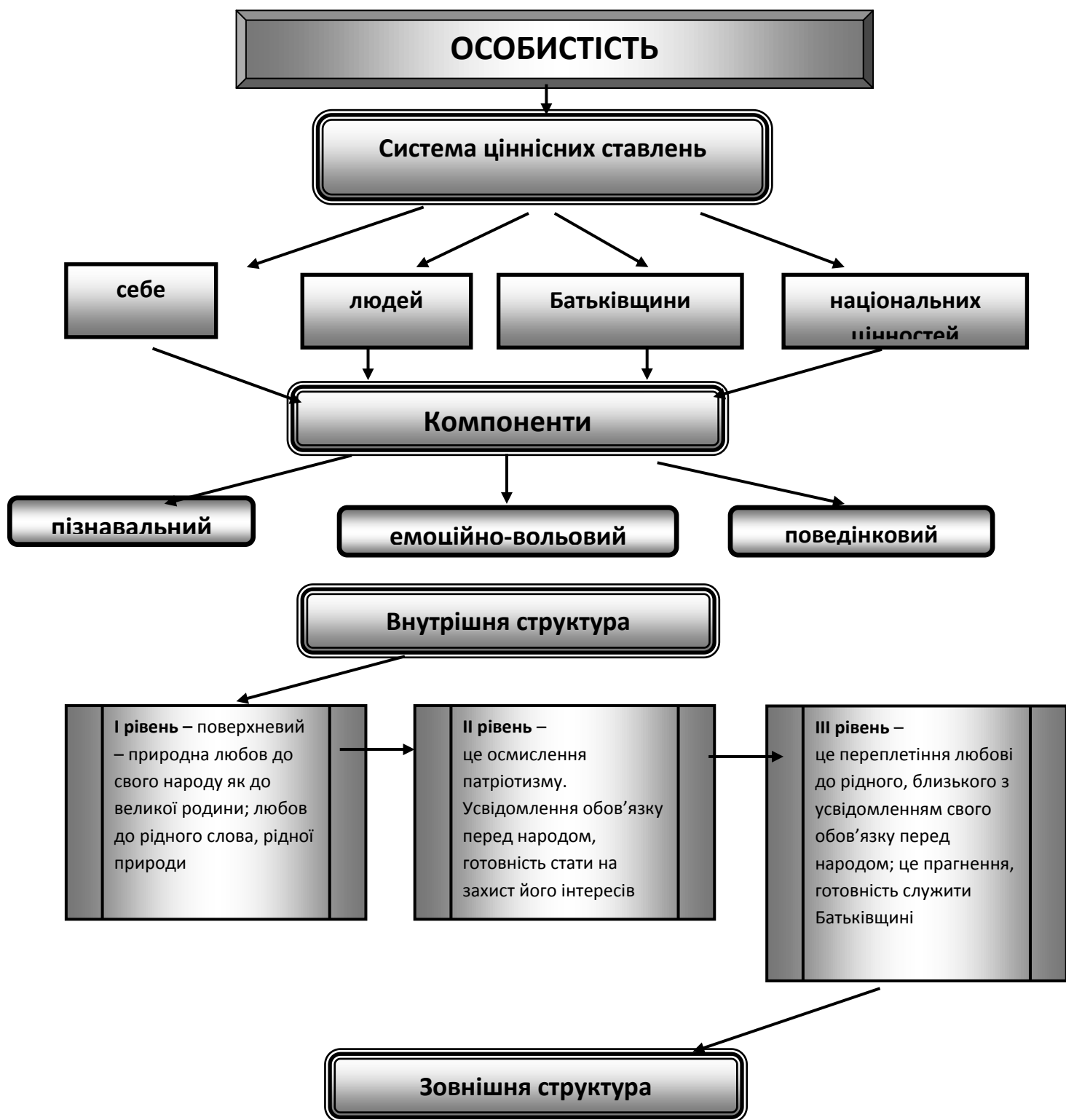
Результатом патріотичного виховання є сформованість почуття патріотизму, яке означає прояв особистістю любові до свого народу, поваги до українських традицій, відчуття своєї належності до України, усвідомлення спільної власної долі з долею Батьківщини.

Список використаних джерел та літератури

1. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). – К. : Райдуга, 1994. – 112 с.
2. Закон України «Про освіту» // Законодавство України про освіту: Зб. законів. – К. : Парламент. вид-во. 2002. – 144 с.
3. Національна програма патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства: Затв. Постановою Кабінету Міністрів України, 15 верес. 1999 р.: (Витяг) // Директор школи – 2003.– № 29–32. – С. 16–18.
4. Бойченко В. Сучасний стан патріотичної вихованості молодших школярів // Початкова школа. – 2005. – № 5. – С.12-14.
5. Вишневський О. Ще раз про народження громадянина: національне і громадське у сучасному українському вихованні // Освіта. – 2002. – № 8-9. – С. 6-7.
6. Гнатюк В. Управління системою національного виховання учнів початкових класів // Початкова школа. – 2000. – № 4. – С. 1-3.
7. Кловак Г., Ткаченко В. Формування етнічної самосвідомості школярів – важлива проблема сучасної національної школи України // Учитель. – 2000. – № 1-3. – С. 38-40.
8. Коваль В. О. Науково-методичні основи патріотичного виховання учнів засобами трудового навчання // Збірник наукових праць. – К., 2000. – С. 102-110.
9. Ляшко Л. Виховання патріотичних почуттів молодших школярів у творчій спадщині В.О. Сухомлинського // Школа першого ступеня: теорія і практика: Зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький, 2002. – Вип. 4. – С. 204-218.

10. Мартинюк І. В. Національне виховання: Теорія і методологія: Метод. Посібник. – К. : ІСДО, 1995. – 160 с.
11. Марушій О. Шляхи активізації патріотичного виховання в школі // Рідна шк. – 2001.– № 5.– С. 22-24.
12. Пащенко Д. Патріотичне і національне виховання – складові становлення громадянина // Шлях освіти. – 2002.– № 1.– С. 9-14.
13. Ращупкіна С. О. Формування національної свідомості молодших школярів на заняттях у ГПД // Початкове навчання та виховання. – 2006. – № 7. – С. 1-16 (вкладка).
14. Тхоржевський Д. Виховання національної самосвідомості учнів – невідкладне завдання загальноосвітньої школи // Шлях освіти. – 2003. – № 2. – С. 28-30.
15. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
16. Бех І. Д. Образ «Я» як мета формування і розвитку особистості / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 2. – С. 30-40.
17. Бех І. Д. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І.Бех, К.Чорна // Світ виховання. – 2007. – № 1 (20). – С. 23-34.
18. Бех І. Д. Концепція виховання особистості / І.Д. Бех // Рідна школа. – 1991. – № 5. – С. 40-47.
19. Білоусова В. О. Теорія і методика гуманізації відносин старшокласників у позаурочній діяльності загальноосвітньої школи / В.О. Білоусова. – К., 2007. – С. 33-47.
20. Білоусова В. О. Життєві та етичні цінності старшокласників: Цінності освіти і виховання, наук.-метод. зб. / за заг. ред. О.В. Сухомлинської; ред. П.Р. Ігнатенка, Р.П. Скульського – К. : ІСДО, 1997. – 224 с.
21. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г.Ващенко // Полтавський вісник. – 1994. – № 7. – с. 102.
22. Вивчення особистості підлітка / за ред. М.Т. Дригус. – К. : Інститут психології АПН України, 1994. – 128 с., С. 52-53.
23. Кондрашова Л. В. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: навч. посіб. / Л.В. Кондрашова, О.О. Лаврентьева, Н.І. Зеленкова. – Кривий Ріг: КДПУ, 2008. – 187 с.
24. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української держави // Педагогічна газета. – 2000. – № 6 (червень). – 6 с.
25. Концепція національного виховання // Рідна школа. – 1995. – № 6. – С. 18-25.
26. Мартинюк І. В. Національна система виховання: шляхи реалізації / І.В. Мартинюк // Рідна школа. – 1994. – № 3. – С. 13-17.
27. Національна доктрина розвитку освіти України XXI століття. – К., 2007. – 20 с.
28. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні / Т.Ф. Алексеєнко, Г.О. Балл та ін. – Рівне: РДГУ, 2004. – 51 с.
29. Одарченко В. І. Виховання національної гідності у студентської молоді засобами українського мистецтва. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>
30. Руденко Ю. Патріотичне виховання учнів / Ю.Руденко. // Освіта – 2001. – № 45/46. – С. 10-15.
31. Сухомлинський В. О. Щоб у серці жила Батьківщина / В.О. Сухомлинський. – К. : Знання, 1965. – 80 с.
32. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5 т. – К., 1976. Т.3.
33. Удовицька С. В. Виховання гідності молодших підлітків у позаурочній діяльності загальноосвітньої школи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.npc.gov.ua>.
34. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні / К.Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори : У 2 т. / К.Д. Ушинський. – К., 1983. – Т. 1: Теоретичні проблеми педагогіки. – С. 43-103.

Структура національної гідності особистості

Почуття любові до всього рідного, відповідальність за свою вітчизну; національна гідність, потреба в задоволенні національних інтересів; національна свідомість, розуміння своєї громадянської ролі в суспільстві; позитивна адекватна національна самооцінка; національний такт і толерантне ставлення до людей інших національностей; бажання й потреба в накопиченні, збереженні та передачі національних культурних цінностей; готовність до патріотичної діяльності

Додаток Б

**Структура учнівського самоврядування
Судилківської загальноосвітньої школи I-III ступенів**

Бита О. А.,
вчитель вищої категорії, вчитель-методист,
учитель історії Хмельницького НВК № 4
Ковальчук Н. К.,
вчитель вищої категорії, вчитель-методист,
учитель історії Хмельницького НВК №4

Меморіальні дошки м. Хмельницького як джерело історичної пам'яті українського народу, компоненти загальноукраїнського та регіонального національно-патріотичного виховання

У статті на прикладі м. Хмельницького розглядається роль меморіальних дошок як складової історичної пам'яті в процесі формування національної свідомості. Окреслюються процеси, що впливають на стан наукової розробки проблеми.

Ключові слова: історична пам'ять, національна ідентичність, регіональна історично-культурна спадщина, меморіальна дошка, політика пам'яті.

In the article on the example of Khmelnytsky city examines the role of memorial plaques, as part of historical memory in the formation of national consciousness. Outlines the processes that affect the state of scientific research problems.

Key words: historical memory, national identity, regional historic-cultural heritage plaque, memorial plaque, politics of memory.

Історична пам'ять українців є найістотнішим соціокультурним атрибутом національної ідентичності. Завдання суспільної консолідації актуалізують потребу її ґрунтовного дослідження та здійснення Українською державою ефективною політики пам'яті. Здатність нації через покоління зберігати і транслювати свою духовну й культурну самобутність, свою історичну спадщину забезпечує духовні аспекти розвитку державності. І не останню роль тут грає історична пам'ять, яка нерозривно об'єднує різні покоління, забезпечує спадкоємність морально-духовних цінностей і, таким чином, зберігає духовний код нації.

П.Тронько зазначає, що історична пам'ять – це сфокусована свідомість, що відображає особливе значення і актуальність інформації про минуле у тісному зв'язку із сучасним і майбутнім. Це вираження процесу організації, збереження і відновлення минулого досвіду народу для можливого його використання у діяльності людей чи для повернення його впливу до сфери суспільної свідомості. Водночас, як засвідчує досвід, у певні періоди розвитку суспільства, внаслідок об'єктивних чи суб'єктивних причин, історична пам'ять актуалізується стосовно певних історичних подій. Така актуалізація пов'язана із важливістю генетичного зв'язку історичного досвіду і сучасних подій та суспільних процесів [25].

П.Ситник та А.Дербак також стверджують, що історична пам'ять відіграє особливу роль у формуванні національної самосвідомості. Вона не лише фіксує величезну кількість подій, а й синтезує, сплітає їх у єдине цілісне мереживо національної історії, де кожен факт, подія займає свою ціннісну нішу. Відбувається своєрідне сортування надбаного досвіду на позитивний, що належить засвоювати і примножувати, і негативний, який слугує застереженням. За цього історична пам'ять виступає не «німим свідком минулого», а «живим збудником людської волі» й водночас дороговказом, орієнтиром доцільної активності [24]. Вважається, що актуалізована історична пам'ять, по суті, є основою для історичної свідомості тієї чи іншої національної спільноти.

«Історична пам'ять, зберігаючи кожну сторінку життя, боротьби народу за соціальні, політичні і національні права на всіх етапах його розвитку, виступає надійним фундаментом, на якому успішно формується національна самосвідомість» [31]. Л.Зашкільняк стверджує, що «історична пам'ять – це здатність людського розуму зберігати індивідуальний та колективний досвід міжлюдських взаємин і формувати на підставі цього

досвіду уявлення про історію як таку та своє місце в ній. Фактично історична пам'ять – це наявна інформація для соціальної ідентифікації особистості і спільноти» [28].

Пам'ять неодмінно пов'язана з історією, адже її головне завдання полягає в переосмисленні минулих подій та досвіду з метою конструювання індивідуальної чи колективної ідентичності. Колективна історична пам'ять сприяє об'єднанню поколінь спільними міфами, традиціями, віруваннями, уявленнями про минуле. Спільна історична доля та пам'ять про неї належить до суб'єктивних ознак етносу, оскільки проживаючи навіть у межах однієї території, представники різних національних груп будуть по-різному сприймати одну і ту ж подію. Як зауважує сучасний британський історик К.Хілл, ми сформовані нашим минулим, проте з нашої вигідної теперішньої позиції ми постійно надаємо нову форму тому минулому, яке формує нас. Суб'єктивність у тлумаченні історичних подій, часто спричинена емоційністю. Саме емоціям належить визначальна роль у запам'ятовуванні. Історична колективна пам'ять є спадковою та неперервною. Колективна історична пам'ять має персоніфікований характер. У пам'яті націй зазвичай викарбовуються образи видатних постатей, а також переломні події для нації. Історична пам'ять є важливою складовою ідентичності нації.

Автори ставлять за мету розглянути вплив національної пам'яті на формування національної свідомості через процеси збереження історичного та архітектурного середовища міста Хмельницького періоду становлення України як незалежної держави, компоненту загальноукраїнської та регіональної історико-культурної спадщини.

Культура Хмельниччини являє собою могутнє історично сформоване культурогенеративне середовище не тільки слов'янської, а й світової духовності і культури, унікальну національну формуючу етнокультурну та природну перлину. З минулого ми отримали безцінні пам'ятки історії та культури. У них матеріалізована історія українського народу, його творчість, боротьба за краще майбутнє. Вони є свідками економічного, суспільно-політичного, науково-технічного й культурного розвитку нашого народу, становлять водночас невід'ємну частину загальнолюдських цінностей. У Хмельницькому відбувалися події, які золотим фондом увійшли в скарбницю вітчизняної історії, вони залишили по собі сліди у вигляді монументів, пам'ятних знаків, меморіальних комплексів, архітектурних споруд, музейних експозицій та меморіальних дошок.

У комплексі речових джерел вагому частку складають історико-архітектурні пам'ятки, які зберігають відомості щодо різних аспектів людської діяльності у галузі виробництва як матеріальних, так і духовних цінностей. Спорудження тих чи інших архітектурних пам'яток завжди пов'язане з конкретними історичними подіями, духовними процесами, з практичними потребами суспільства в цілому або окремих груп людей, певних осіб. До таких пам'яток відносяться меморіальні дошки, дослідження яких є досить актуальним. Меморіальні дошки виконують інформативну функцію, фіксують дані про певну подію чи особу. Це повідомлення повертає нас до минулого, змушує пізнавати історію краю. А в комплексі з іншими науковими й мистецькими джерелами дає цілісне уявлення про рідний край. Слід зазначити, що факт встановлення меморіальної дошки виконує ще й пам'ятно-охоронну функцію. На такі приміщення не піднімається рука владоможця, а недбальцю сама дошка і робота, що проводиться навколо неї, нагадують про необхідність утримання приміщення в належному стані.

В Україні перша меморіальна дошка була вмонтована у стіну Театру музичних комедій за адресою: вул. Червоноармійська, 53 м. Києва, з нагоди 20-х роковин революційних подій 1905 року. Її текст свідчив: «1905 р. У цьому будинку зорганізовані перші профспілки робітників м. Києва» [32].

В місті Хмельницькому перша меморіальна дошка була встановлена у 1927 р. на будинку, в якому перебувала Проскурівська Рада робітничих і солдатських депутатів та Комітет Проскурівської організації РСДРП(б), що на вул. Проскурівській, 69.

У 1993 р. фахівці Науково-дослідного інституту теорії і історії архітектури та містобудування провели комплекс науково-пошукових робіт у Хмельницькій області, в

результаті яких був складений Реєстр нерухомих пам'яток містобудування й архітектури місцевого значення.

Проте, з 1993 року питання про затвердження цього переліку Хмельницькою міською радою не було розглянуто.

Єдиним відомим рішенням з цього приводу стало рішення від 22.12.2003 р. № 16 «Про затвердження переліку пам'яток містобудування та архітектури, розташованих на території міста Хмельницького, які не підлягають приватизації», в якому визначено 6 (шість) таких пам'яток: будинок міськвиконкому, Будинок урочистих подій, будинок Обласної філармонії, будинок Хмельницького обласного художнього музею, Будинок Рад на майдані Незалежності та Хмельницький облвійськомат.

Відсутність такого переліку призводить до втрати містом Хмельницьким його історичної культурної спадщини. На сьогодні два об'єкти (будинки за адресами: вул. Вокзальна, 154 та вул. Шевченка, 38) вже знищено, та деякі втратили свою історичну та архітектурну цінність внаслідок цілковитої перебудови.

На жаль, по вул. Вокзальній, 154 демонтовано будинок з пам'ятним знаком на честь диверсійної групи на станції Гречани. Будинок на вул. Шевченка, у якому знаходилась явочна квартира, на сьогоднішній день знищено.

Таким чином, на сьогодні є негайна потреба у збереженні та охороні як пам'яток архітектури та історії місцевого значення 65 (шістдесяти п'яти) об'єктів м. Хмельницького.

Разом із тим, внаслідок додаткової дослідницької роботи визначено ще 14 пам'яток архітектури та історії міста Хмельницького, що мають істотну історичну цінність. У 2007 р. було виявлено меморіальні дошки з текстами на 2-х історичних приміщеннях (вул. Володимирська, 51, Проскурівська, 35), а також на одному будинку архітектурної та історичної цінності, що на вул. Проскурівській, 79. Проводячи дослідницькі пошуки, автори виявили, що на сьогодні меморіальні дошки містяться на семи будинках. П'ять є пам'ятками архітектури та історії місцевого значення, а два – історичними пам'ятками.

Бібліотека Хмельницького університету управління та права на вул. Театральній, 38 являється будинком архітектурної та історичної цінності. Історія цього будинку розпочалася з 1914 р., коли на кошти проскурівського домовласника Вуля було споруджено міський банк, який тут так й не встиг оселитись – почалася Перша світова війна, будівлю було передано у розпорядження Південно-Західного фронту. В роки Громадянської війни у будинку розміщувався штаб Запорізького корпусу армії УНР на чолі з П.Болчан, якого за збігом було заарештовано за підозрою в намірах заколоту. Військово-польовий суд виніс йому смертний вирок. В наші дні на фасаді цього будинку встановлено меморіальну дошку [17].

Не можна оминати увагою будинки, що є пам'ятками архітектури та історії місцевого значення за адресами: Гагаріна, 3 (будинок поч. ХХ ст.), Грушевського, 95 (будинок поч. ХХ ст.), Проскурівська, 57 (будинок поч. ХХ ст.), Проскурівська, 79 (будинок кін. ХІХ ст.).

Проходячи вздовж центральних вулиць міста, можна побачити меморіальні дошки, встановлені на будинках за адресами: Проскурівська, 35 (будинок поч. ХХ ст.), Проскурівська, 43 (будинок поч. ХХ ст.), Проскурівська, 47 (будинок поч. ХХ ст.), Володимирська, 51 (будинок поч. ХХ ст.) – ці будівлі являються історичними пам'ятками.

Особливо хочеться розповісти про триповерхову будівлю, у якій у 1907 р. розміщувався міський театр, що на вул. Проскурівській, 43. Цей будинок мав значне культурне значення для міста, адже завдяки йому поживавилось театральне життя Проскурова. Саме на проскурівській сцені судилося останній раз виступити видатній українській оперній артистці Катерині Рубчаковій. У 1920 р. театр Шильмана був націоналізований радянською владою. На початку 20-х років тут проголошували свої промови перед трудівниками міста партійні лідери країни. І лише час від часу театральний зал віддавали для проведення вистав. Та все-таки у 1925 р. театральну споруду передали Українському державному драмтеатру. І на сьогоднішній день тут знаходиться міський будинок культури [29]. Виявлені об'єкти мають важливе значення для збереження середовища історичної забудови м. Хмельницького.

Проте, на сьогодні є негайна потреба у збереженні та охороні пам'яток архітектури та історії місцевого значення м. Хмельницького. Прикладом цього є особняк 1907 р. за адресою: пров. Пушкіна, 11, який раніше був архітектурною та історичною пам'яткою. Цей одноповерховий будинок був типовим для забудови Проскурова наприкін. 19 – поч. 20 ст. Він був частиною історичного середовища району особняків, що сформувався в місті в районі вул. Комерційної (нині Грушевського) та Старобульварної (нині Гагаріна та Червоноармійська). Відповідно до рішення міськвиконкому № 25 від 28.12.2000 року меморіальну дошку було знято, отже, таким чином цей будинок втратив свою історичну цінність [13].

Аналогічним прикладом може стати особняк 1903 р., в якому проживали Брусилов О.О., Дьомичев М.П. (архіт., іст.), що на вул. Гагаріна, 4. Внаслідок цілковитої перебудови та зняття меморіальної дошки відповідно до рішення міськвиконкому № 25 від 28.12.2000 року ця будівля також втратила свою історичну та архітектурну цінність.

Пам'ятки відображають матеріальну і духовну спадщину минулих поколінь, забезпечують їх нерозривну єдність.

Минуло майже 70 років з того часу, як відгрімилі останні залпи Великої Вітчизняної війни. На території міста Хмельницького героїчний подвиг народу в роки Великої Вітчизняної війни вшановано у меморіальних комплексах, обелісках, монументах, меморіальних дошках. Саме меморіальними дошками відзначено будинки, в яких перебували штаби підрозділів Радянської Армії) й партизанські штаби. Як дань мужності і героїзму партизан, підпільників, жителів Хмельниччини, які з перших і до останніх днів вели боротьбу з ворогом, на будинку обкому партії (нині тут знаходиться управління освіти і науки облдержадміністрації) у 1984 р. встановлено меморіальну дошку з написом: «В годы Великой Отечественной войны на территории области действовал подпольный обком Компартии Украины, возглавляющий народную борьбу в тылу врага» [12, 15, 19]. На сьогоднішній день літери меморіального напису на дошці збиті, на будинку залишився лише пам'ятний знак.

В особняку, що по вул. Шевченка, 3, знаходилася явочна квартира міської підпільної організації. З перших днів німецько-фашистської окупації в місті сформувались і розгорнули роботу 9 патріотичних підпільних груп. У вересні М.А. Храновський об'єднав групи в підпільну організацію [12, 20]. В 1977 р. на ньому встановлено меморіальну дошку з написом: «В цьому будинку в період Великої Вітчизняної війни була явочна квартира учасників Проскурівського підпілля», – виконано вкарбованими літерами, покритими позолотою.

У будинку цукрового заводу за адресою: вулиця Заводська, 59 діяла підпільна група, очолювана Г.М. Мацковим, яка була створена в перші дні німецько-фашистської окупації міста (початок липня 1941). Група зірвала підготовку заводу до виробничого сезону. Гестапівці арештували робітників, серед яких були Г.М. Мацков і А.М. Янов. Після жорстоких катувань керівника групи розстріляли [12]. В знак цієї події було встановлено меморіальну дошку, в якій зазначено: «В період 1941-1944 років тут діяла підпільно-диверсійна група Проскурівської окружної підпільно-партизанської організації».

За адресою: Вокзальна, 154 в роки німецько-фашистської окупації (1941-1944) в депо на станції Гречани діяла підпільна група, очолювана комуністом Л.А. Пірковським. Учасники групи систематично здійснювали диверсії на об'єктах залізниці [12, 13]. В 1977 р. на будинку встановлено меморіальну дошку. На жаль, на сьогоднішній день будинок та пам'ятний знак на честь діяльності диверсійної групи станції Гречани знищені.

Меморіальні дошки, що також свідчать про події Великої Вітчизняної війни, знаходяться за адресами: вул. Правди, 6, вул. Соборна, 43 [30, 24].

По вулиці Проскурівській, 57 на навчальному корпусі Хмельницького університету управління та права встановлено меморіальну дошку, яка розповідає, що з березня 1941 р. у будинку Червоної Армії діяв обком партії і комсомолу. Наприкінці червня – на початку липня 1941 р. у цьому будинку знаходився командний пункт Південно-Західного фронту під командуванням генерал-полковника М.Кирпоноса [12, 13].

У драматичній історії українського народу є величні постаті, яких ніколи не огорне темність забуття, які завжди будуть з Україною, до них, насамперед, слід віднести Героїв Радянського Союзу. Дошки та пам'ятні знаки постали на честь Героїв Радянського Союзу, ім'я яких носять вулиці нашого міста. На сьогоднішній день їх налічують 34.

В історію міста золотими літерами вписане ім'я Героя Радянського Союзу – Вайсера Володимира Зельмановича. 24 грудня танковий екіпаж В.Вайсера, утримуючи важливу стратегічну позицію, вступив у нерівний бій, в якому одразу знищив три танки та два бронетранспортери ворога. Але під вогнем противника машина нашого земляка запалала. За наказом лейтенанта поранені члени екіпажу залишили танк, а сам командир залишився у палаючій машині та продовжував бій, знищивши ще два бронетранспортери. Володимир Вайсер вів бій до останнього снаряда. 25 серпня 1944 р. Володимир Вайсеру було посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу [15]. На приміщенні колишньої школи, де навчався Вайсер (що зараз навчально-курсний комбінат), а також на вулиці, що названа в честь героя, встановлено меморіальні дошки.

Драматичний подвиг Великої Вітчизняної війни та трагічну долю розкриває меморіальна дошка, присвячена Окинському Йосипу Йосиповичу. 20 травня 1944 р. під час бою в районі села Зелене Бучачського району рядовий Й.Окинський закриттям амбразури доту (довготривала оборонна точка) своїм тілом. Ворожий кулемет замовк, але й наш земляк загинув. Командування дивізії представило Й.Окинського до звання Героя Радянського Союзу. Лише через 30 років після війни Й.Окинського нагородили посмертно орденом Вітчизняної війни I ступеня [15].

Не можна не згадати про Героя-подолянина – Валю Котика, на честь якого у 1976р. перейменовано вулицю та встановлено меморіальну дошку. В бою за визволення м.Ізяслава в лютому 1944 р. він був смертельно поранений. Звання Героя Радянського Союзу присвоєно посмертно в 1958 р. [15].

На честь Тричі Героя Радянського Союзу – Івана Кожедуба встановлено меморіальну дошку на фасаді школи № 14, що на вул. Щорса, 17. У 1946 р. перейменовано вулицю Підказармену на честь Героя Радянського Союзу – Ватутіна Миколи Федоровича – генерала армії, а згодом встановлено меморіальну дошку [15]. На фасаді музичної школи № 2, що на вул. Рибалка, встановлено меморіальну дошку на честь маршала бронетанкових військ, Героя Радянського Союзу – Рибалка Павла Семеновича.

Не обійшли увагою хмельничани і подвиги воїнів-афганців. Підтвердженням цього є меморіальна дошка на будівлі НВО № 5, встановлена на честь хмельничанина Володимира Пилипчука – воїна-інтернаціоналіста. Він був направлений у складі обмеженого контингенту радянських військ до Афганістану. Загинув 7 вересня 1985 р. під час виконання бойового завдання. Посмертно нагороджений орденом Червоної Зірки. У 1989 р. вул. Жданова було перейменовано на честь В.Пилипчука, а згодом там встановлено меморіальну дошку.

Нетлінна людська пам'ять про загиблих на полях битв. Святий обов'язок молоді і всіх живих в Україні зберегти в поколіннях добру пам'ять про героїчні справи і перемоги минулого покоління. Заради виховання здорового майбутнього потрібно зберігати ці пам'ятки історії, як складової історичної пам'яті, які виступають не просто сумою знань, а й каналом передачі історичного досвіду, невід'ємною складовою ідентифікації особистості, соціальної групи, цілої нації. Проходячи вулицями міста, людина підходить до меморіальної дошки, читає текст, дивиться на портрет, цілком занурюється в цю правдиву і цікаву історію, яку можна порівняти з хорошим фільмом чи гарною книгою. А наше сучасне покоління, побачивши чергову дошку, прочитає біографію героя, можливо, книгу даного письменника. Окрім збереження пам'яті, дошка стає естетичним маніфестом, освітнім елементом для людини. Відкриття меморіальної дошки – справжня історична подія, що зв'язує минуле і сьогодення.

Сьогодні є негайна потреба у збереженні та охороні як пам'яток архітектури та історії місцевого значення 65 (шістдесяти п'яти) об'єктів м. Хмельницького. Відкриття

меморіальних дошок стимулює краєзнавчий пошук, вивчення тих чи інших сторінок минулого, що проявляється в проведенні прес-конференцій, «круглих» столів, відкритті шкільних музеїв, в яких відбуваються зустрічі, уроки мужності. Така краєзнавча робота, що завершилась пам'ятною мистецькою відзнакою, стає джерелом знань для наступних поколінь, підтримує вогонь пам'яті, формує патріотів України.

Таким чином, дослідження історичної пам'яті охоплює великий проміжок часу – від минулих подій до сьогодення, однак масштабне систематизоване її вивчення тільки розгортається. Це зумовлено цілим рядом концептуальних, економічних, політичних та інших чинників. Така ситуація спричиняє наявність кризових явищ у самоідентифікації українців, відсутність цілісного образу вітчизняної історії на рівні колективної пам'яті.

Список використаних джерел та літератури

1. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004-2010 роки» № 1692-IV від 20 квітня 2004 року.
2. Закон України «Про основи містобудування».
3. Закон України «Про охорону археологічної спадщини» № 1626-IV від 18 березня 2003 року.
4. Закон України «Про охорону культурної спадщини» № 1805-111 від 8 червня 2007 року.
5. Закон Української РСР «Про охорону та використання пам'яток історії та культури» 1978 р.
6. Положення Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».
7. Положення «Про порядок встановлення меморіальних дошок та знаків в місті Хмельницькому».
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 листопада 1999 р. № 2137 «Про затвердження Порядку проведення архітектурних та містобудівних конкурсів».
9. Спільний наказ Держбуду України та Мінкультури України від 30 листопада 2004 р. № 231/806 «Порядок спорудження (створення) пам'ятників і монументів».
10. Указ Президента України «Про пріоритетні завдання у сфері містобудування».
11. Гуменюк С. К. Пам'ятки історії та культури м. Хмельницького. / Хмельницький, 1991. – С. 8-9.
12. Гуменюк С. К. Проскурівське Підпілля. / Хмельницький, 1982. – С. 29.
13. Гуменюк С. К. Свідки історичних подій: Розповідь про пам'ятні місця м. Хмельницького. / Львів, 1970. – С. 2.
14. Дубінський І., Шевчук Г. Червоне козацтво. – К. : Політвид України, 1977. – С. 138-150, 167-174, 190-205.
15. Єсюнін С. М. Вулиці Хмельницького. Історико-довідкове видання. / Тернопіль: Видавець В.П. Андрієшин, 2005. – С. 122.
16. Єсюнін С. М. Прогулянка Проскурівим // Історичні нариси. / Хмельницький. 2008. – С. 160.
17. Єсюнін Є. Трагедія полковника Болбочана. // «Є-Поділля». – 2005. – 28 липня.
18. Зерній Ю. О. Як суспільства пам'ятають: властивості та механізми функціонування історичної пам'яті / Ю.О. Зерній // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 4 (9). – с. 35-43.
19. Історія міст і сіл Української РСР. / Хмельницька область. К. : УРЕ, 1971.
20. Кухтюк Г. П. Чумацький шлях Михайла Павловського // Матеріали III науково-краєзнавчої конференції «Місто Хмельницький в контексті історії України» : ред. кол. Баженов Л. В. (голова), Блажевич Ю. І. (співголова), Єсюнін С. М. (співголова, відповід. редактор та ін.). – Хмельницький, 2011. – Є.586-593.
21. Майнгардт-Гоголь Н. М. Місто Хмельницький в контексті історії України // Охорона та облік культурної спадщини у Хмельницькій області: м. Хмельницький. – Хмельницький, 2006. – С. 166-169.
22. Пам'ятники історії та культури Української РСР: Каталог-справочник. – К. : Наук. Думка, 1987. – С. 539.
23. Поділля у Великій Вітчизняній війні (1941-1945 рр.) Збірник документів і матеріалів. / Львів: Каменяр, 1969. – С. 204-214.
24. Ситник Л. К. , Дербак А. П. Проблеми формування національної свідомості в Україні: монографія. – Київ, 2004. – 226 с.
25. Тронько П. Т. Інститут національної пам'яті як засіб зцілення від пострадянської ментальності // Дзеркало тижня. – 2005. № 45 (473). 19-25 листопада.
26. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941-1945 рр. – К. : Політвидав України, 1967. – 1.1. – С. 320, 479, 494.
27. Федунець М. Ф. День мій земний. / Хмельницький: НВП «Евріка» ТОВ, 2003. – С. 224.
28. Наумова І. Б. Проблеми історичної пам'яті в сучасних українських дослідженнях: історіографічний аспект http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/33/naumova.pdf [Електронний ресурс].
29. Пам'ятки сучасної України http://osvita.ua/vnz/reports/culture/l_1239/ [Електронний ресурс].
30. Газета Є <http://ve.ua/news/news4891.html> / [Електронний ресурс].
31. Карлова В. В. Основні фактори формування і розвитку національної самосвідомості <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10kvvrns.pdf> [Електронний ресурс].

32. Меморіальні та анотаційні дошки Києва / [http://uk.wikipedia.org/wiki/Меморіальні та анотаційні дошки Києва](http://uk.wikipedia.org/wiki/Меморіальні_та_анотаційні_дошки_Києва) / [Електронний ресурс].

33. Федик Л. Б. Національна пам'ять як засіб конструювання національної свідомості: на прикладі Галичини міжвоєнного періоду. http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/30/fedyk.pdf [Електронний ресурс].

Бігдаш О. В.,
старший учитель,
заступник директора з виховної роботи
Полонської ЗОШ I-III ступенів № 4

Реалізація виховних цілей національно-патріотичного виховання, формування свідомого громадянина України на уроках та позакласних заходах

У статті розглядається роль патріотичного виховання у сучасному українському суспільстві. Акцентується увага на основних завданнях та меті національно-патріотичного виховання.

Ключові слова: народний, національний, патріотичний, толерантний, гуманний, демократизація виховання.

The role of patriotic education in Ukrainian society is considered in the article. Much attention is paid to the main task of national and patriotic education.

Key words: folk, national, patriotic, tolerant, humane, democratization of education.

...! незнищенність України,
Народе рідний, вознеси!
Д.Кочугур

Процес становлення незалежної демократичної України з її прагненням стати повноправним членом європейської спільноти передбачає всебічне утвердження в суспільному та індивідуальному бутті цивілізованих норм життя на основі національних загальнолюдських цінностей та духовних, моральних і культурних засад життя українського народу. Тому мета сучасного освітнього процесу – не тільки сформувати необхідні компетенції, надати ґрунтовні знання з різних предметів, а й формувати громадянина, патріота, національно-інтелектуальну, розвинену, духовно і морально зрілу особистість. У глобальному світовому суспільстві дитина та учнівська молодь не повинна втрачати свою індивідуальність, глибоке відчуття єдності з українським народом, повагу до його духовних, моральних і культурних надбань. Незалежно від своєї національності та світогляду учень має змогу дізнатися про духовне коріння української нації, моральні традиції інших національностей, які становлять єдиний народ України. Засвоєння основних знань про традиційні, духовні, моральні і культурні цінності, духовну культуру української та інших національностей, які живуть в нашій державі, сприятиме взаємному порозумінню, консолідації українського народу, вихованню поваги до тих, а також до кожного, хто має відмінні погляди. Та для різнобічного розвитку підростаючої особистості треба, щоб освітній процес будувався не тільки на науковому осмисленні дійсності, а й на духовних, моральних і культурних цінностях українського народу і всього людства.

Національно-патріотична програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні є найважливішим складником розвитку суспільства та держави, визначає особистісне становлення дітей та учнівської молоді, їх підготовку до активної, творчої, соціально значущої, сповненої особистісного смислу життєдіяльності. Сучасна школа має спиратись на глибинні національно-виховні традиції свого народу, і національна система виховання в школі повинна поступово відроджуватись.

Національно-патріотичне виховання – це створена упродовж віків самим народом система поглядів, переконань, ідей, ідеалів, традицій, звичаїв, покликаних формувати

світоглядну свідомість та ціннісні орієнтації дітей та учнівської молоді, передавати їй соціальний досвід, надбання попередніх поколінь. Науково обгрунтоване, правильно організоване національне виховання відображає історичну ходу народу, перспективи його розвитку.

Актуальність створення системи національно-патріотичного виховання в школі визначається потребами суспільства у всебічній активізації інтелектуального і духовно-творчого потенціалу національних, патріотичних та загальнолюдських цінностей, суперечливими процесами включення особистості в соціальне життя, необхідністю забезпечення єдності, наступності та послідовності виховних впливів різних соціальних інститутів, постійного коригування виховного процесу.

Наш навчальний заклад є школою національно-патріотичного виховання.

З 2012 року педагогічний колектив Полонської ЗОШ I-III ступенів № 4 працює над проектом програми з національно-патріотичного виховання для учнів 1-11 класів «Я – РОДИНА-УКРАЇНА».

Дана програма має на меті: виховувати національно-свідомого громадянина України, здатного реалізувати свої здібності, знайти відповідне місце в житті, знайти в ньому активну громадянську позицію, бути гуманним, принциповим, з відчуттям патріотизму, честі та гідності на основі загальнолюдських цінностей.

Принципи національно-патріотичного виховання в школі:

- Народність – єдність загальнолюдського і національного. Національна спрямованість виховання, оволодіння рідною мовою, формування національної свідомості, любові до рідної землі і свого народу.

- Патріотичність – формування у молоді національної свідомості, любові до України, свого народу, шанобливого ставлення до його культури, здатності зберегти свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави.

- Толерантність – передбачає інтегрованість української культури в європейський та світовий простір, формування у вихованців відкритості, толерантного ставлення до цінностей, відмінних від національних ідей, до культури, мистецтва, вірувань інших народів, здатності диференціювати спільне та відмінне в різних культурах, сприймати українську культуру, як невід'ємну частину.

- Природовідповідність виховання – врахування багатогранної та цілісної природи людини, вікових та індивідуальних особливостей дітей, учнівської молоді, їх анатомічних, фізіологічних, психологічних, національних і регіональних особливостей.

- Культуровідповідність виховання – це органічний зв'язок з історією народу, його мовою, культурними традиціями, з народним мистецтвом, ремеслами і промислами, забезпечення духовної єдності поколінь.

- Гуманізація виховання – створення умов для формування кращих якостей та здібностей дитини, джерел її життєвих сил; гуманізація взаємин між вчителями та учнями, постановка виховання в центр навчально-виховного процесу, повага до особистості, розуміння її запитів, інтересів, гідності, довіри до неї; виховання гуманної особистості, щирої, людяної, доброзичливої, милосердної.

- Демократизація виховання – усунення авторитарного стилю виховання. Сприйняття особистості вихованця як вищої соціальної цінності, визначення його права на свободу, на розвиток здібностей і виявлення індивідуальності. Формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини, її громадською відповідальністю.

- Безперервність виховання – досягнення цілісності й наступності у вихованні, перетворення його у процес, що триває впродовж усього життя людини. Нероздільність навчання і виховання, що полягає в їх органічному поєднанні, підпорядкуванні змісту навчання і виховання формуванню цілісної та всебічно розвиненої особистості.

- Етнізація виховного процесу – наповнення виховання національним змістом, спрямованим на формування самосвідомості громадянина. Принцип етнізації однаково

стосується представників усіх народів України. Створення можливості всім дітям навчатися у рідній школі, виховувати національну гідність, національну свідомість, відчуття етнічної причетності до свого народу, увічнення в підростаючому поколінні специфічного, що є в кожній нації, виховання дітей як типових носіїв національної культури, продовжувачів справи батьків.

- Диференціація та індивідуалізація виховного процесу – врахування у виховній роботі рівнів фізичного, психічного, соціального, духовного, інтелектуального розвитку вихованців, стимулювання активності, розкриття творчої індивідуальності кожного.

- Послідовність, систематичність і варіативність форм і методів виховання – свідомість, активність, самодіяльність і творча ініціатива учнівської молоді, поєднання педагогічного керівництва з ініціативою і самодіяльністю учнів, зв'язок виховного процесу з життям, трудовою діяльністю народу і продуктивною працею. Прищеплення любові до праці і поваги до людей праці. Розвиток у дітей і молоді трудових навичок і вмінь, готовності до життєвої адаптації в умовах ринкових відносин.

- Інтегративність – єдність педагогічних вимог школи, сім'ї і громадськості. Організація родинного виховання та освіти як важливої ланки виховного процесу і забезпечення педагогічного всеобучу батьків. Здійснення гуманних, стійких і єдиних вимог до дітей з боку різних соціальних інститутів, посилення педагогічного впливу на них, підвищення спільними зусиллями ефективності виховного процесу.

Перед педагогічним колективом поставлено завдання:

- розвивати національну та патріотичну свідомість особистості;
- прищеплювати любов до рідної землі і свого народу;
- формувати та прищеплювати шанобливе ставлення до культури, народних традицій і звичаїв;
- формувати повагу до власної історико-культурної спадщини;
- формувати власну національну гідність особистості як громадянина нашої держави;
- формувати всебічно розвинену особистість;
- формувати самосвідомість громадянина;
- формувати любов до праці і поваги до праці інших людей.

Процес реалізації програми проходить за такими етапами:

- Я – особистість, учень школи (наявність індивідуальних пріоритетів та формування пізнавальних цінностей).

Ми знаємо, що формування особистості – неперервний і виключно складний процес, де діє багато факторів, на основі яких розкриваються потреби, інтереси, нахили, здібності, характер, а також здоров'я, працездатність і довговічність. Розвиток особистості здійснюється в процесі її соціалізації, виховання і саморозвитку, що є компонентами цілісного процесу.

І тому, формування позитивної концепції національно-патріотичного виховання у школі «Я – особистість, учень школи» – основний стрижень особистості людини, регулятор її поведінки і діяльності: система уявлень індивіда про себе, на підставі якої він буде стосунки з людьми.

Процес формування особистості дитини містить такі дієві компоненти:

- усвідомлення дитиною своєї дії, мети своєї поведінки;
- визначення дитиною найкращих своїх рис;
- визначення класним керівником чинників, що впливають на особистість дитини (академічні успіхи, неуспіхи, соціокультура, до якої належить учень, його висока загальна активність, прагнення до успіху, самостійність, вибірковість прагнень, інтелект, порівняння себе з іншими та результати самоаналізу, соціальний статус родини, зовнішність дитини, досвід соціальної поведінки, ставлення до дитини, особливо батьківське);
- формування в учнів почуття патріотичності та самоповаги;
- досягнення оптимального рівня розвитку самокритичності учня;

- виявлення ціннісних орієнтирів колективу, до якого належить учень, та вплив на їх формування (створення папки-портфоліо класним керівником).

Тому наше завдання – навчити особистість жити в суспільстві і виконувати його вимоги:

- розвивати навички самообслуговування (розв'язувати проблеми з освітою, працевлаштуванням, матеріальним забезпеченням);

- вміти жити в умовах демократії, тобто приймати думки інших, як належне;
 - вміти орієнтуватись у політичній, економічній, соціальній ситуаціях у державі;
 - вміти поважати інших;
 - навчити діловитості, підприємливості, заощадливості;
 - навчити переконувати, доводити слушність власної думки.
- Я – член родини (зміцнення позицій сімейних цінностей).

В умовах українського національно-культурного відродження, створення нової системи виховання та освіти юного покоління питання співпраці сім'ї та взаємовпливу є досить актуальним.

Роль сім'ї у вихованні та розвитку особистості важко переоцінити. Адже заклади суспільного виховання ніколи не зможуть взяти на себе всю справу виховання і замінити повністю сім'ю.

Завдання кожного класного керівника – консолідувати зусилля школи, сім'ї та громадськості. Вважаю, що потрібно постійно визначати пріоритетні напрями підвищення педагогічної культури батьків, урізноманітнювати форми батьківської освіти, вивчати рівень педагогічної культури сімей, соціальних умов та виховних можливостей, застосовувати нетрадиційні форми і нестандартні методи у роботі з батьками. Тобто йти від конкретного до загального розв'язання завдання школи – формування у школярів знання про свій рід, сприяти відродженню національно-патріотичних традицій виховання. Акцентувати увагу на тому, що родина – це основа формування людської особистості, бо робить життя кожного щасливим, повноцінним і плідним.

Тому родинне виховання – це перевірений віками досвід національного виховання дітей у сім'ї. Воно є джерелом формування світогляду, національного та патріотичного духу, високої моральності, трудової підготовки, громадянського змужніння, глибоких людських почуттів, любові до матері, батька, бабусі і дідуся, роду та народу, пошани рідної мови, історії, культури.

В нашій школі вивчаються традиції сім'ї, звертається увага на родинні цінності. Залежно від типу сучасної сім'ї визначаються питання, над якими треба працювати з учнем та групою. Для цього етапу пропонується проведення шкільних свят за участю членів родини, уроків, на яких би старше покоління ділилося спогадами, традиціями, а молодші – знайомилися зі своїми інтересами; сімейних тренінгових занять, духовних бесід, спільних екскурсій, колективних справ та операцій за участю членів сім'ї.

- Я – громадянин України, мешканець планети (становлення громадянської позиції, національної самосвідомості та процес формування загальнолюдських та духовних цінностей).

У нашому навчальному закладі виховання громадянина України органічно вписується у зміст і методику навчальної та позаурочної роботи, в організацію життєдіяльності школярів. Цей напрям виховання у школі має на меті формування у дітей знань і уявлень про українське суспільство, рідний край, розкриття на доступному рівні особливостей взаємодії людей у родині, в колективі, суспільстві, виховання в них позитивного особистісного ставлення до цінностей і символів Української держави; виховання гуманної, соціально активної, відповідальної особистості.

Тому, виховання громадянина-патріота в школі зосереджується на найбільш значущих для українського народу цінностях, таких як: патріотизм, соціальна справедливість, природолюбство, людинолюбство, працьовитість, взаємоповага; виховання в дитині власного «Я», віри в свій талант, здібності; виховання гуманної, творчої, соціально активної особистості та право на захищеність у суспільстві.

Цей процес не є відокремленим для певного класу чи лише школи. Діти різних вікових категорій співпрацюють між собою, усвідомлюють себе членами єдиної спільноти – школи. Виховний процес виноситься зі стін навчального закладу в реальне середовище.

Програма з національно-патріотичного виховання надає такі пріоритети, як:

- створення у школі клубів різного

напрямку:

- гра-подорож «Подoliaночка» для учнів 1-4 класів (виховання у дітей національної свідомості, любові до рідної землі і свого народу, прищеплення шанобливого ставлення до народних традицій і звичаїв);

- ШЕК «Ми і Європа» для учнів 5-11 класів, ШЕК «Маленькі європейчики» для учнів 1-4 класів (сприяння процесам європейської інтеграції України та інформування дітей і молоді про Європейський Союз, його структуру та процеси, які відбуваються в ньому);

- клуб волонтерів «Спадкоємці Перемоги» для учнів 5-11 класів (виховувати повагу, турботу, співчутливе та толерантне ставлення до людей певних категорій та похилого віку);

- агітаційний клуб «Планета здоров'я» (пропаганда здорового способу життя, запобігання вживанню учнями алкоголю, наркотиків, викорінення шкідливих звичок);

- клуб старшокласників «Надія» для учнів 8-11 класів (пропаганда здорового способу життя, гендерного виховання, професійної спрямованості);

- красзнавчий клуб «Козацькі оселедці» для учнів 5-11 класів (відродження та розвиток українського козацтва як важливої громадської сили військово-патріотичного виховання молоді; забезпечення духовної єдності

поколінь, виховання поваги до батьків, людей похилого віку, турбота про молодших та людей з особливими потребами).

- модернізація виховної діяльності у формуванні системи ціннісного ставлення особистості до себе, до сім'ї, родини, людей, природи, праці, суспільства і держави, культури і мистецтва;

- основні орієнтири виховання учнів:

- Створення на основі школи учнівського клубу «Лідер».
- Створення локальної мережі у вихованні учнів.
- Створення комп'ютеризованого, бібліотечно-інформаційного фонду школи з виховання учнів.
- Створення комп'ютерних класів у кабінетах класних керівників та в кабінеті виховної роботи.
- Придбання виховних заходів різних напрямів в електронному варіанті.
- Створення видавничої загальношкільної газети «Шкільний вісник».
- Створення кабінетів національно-

патріотичного та національного виховання.

- Розширення Веб-сторінки навчального закладу.
- докорінні зміни виховної години.

Для реалізації завдань наш навчальний заклад використовує цілий арсенал різноманітних методів. Їх вибір залежить від вікової категорії та поставленого завдання. Змінюючи виховну систему, ставлячи за мету не нав'язування правил і норм та примусове їх виконання, а створення умов для осмислення суті правил і норм, їх доцільності, добровільного їх сприйняття, творчого застосування, набуття досвіду ціннісного ставлення до навколишнього світу, до людей, до самого себе, варто застосовувати такі методи: створення проблемних ситуацій та їх аналіз; оцінювання та співвідношення з іншими еталонами гуманної поведінки; тренінги; комунікативні ігри; духовні бесіди; «проективні» методики; театр-експромт; презентації; метод виявлення самооцінки з елементами бесіди, гри; колективні творчі справи.

Крім того, застосовуються також традиційні методи: спостереження, опитування, анкетування, бесіди, диспути, години спілкування, різні форми роботи із книжкою, ілюстраціями, періодичною пресою, усні журнали, екскурсії, ранки, свята, вікторини, конкурси, змагання. Слід відійти від так званих виховних годин, адже виховання – постійний, безперервний процес, а не 40-хвилинний вплив на дитину раз на тиждень.

Для кожної вікової категорії прийнятним є використання індивідуальних консультацій, групових (тренінги, дискусії, дебати, ділові та рольові ігри) та колективних (проекти) форм роботи. Вибір форм залежить від особливостей перебігу виховного процесу (необхідність колективної і групової роботи; залежить від етапу формування морально-етичних цінностей та від конкретної ситуації).

Планування роботи за Програмою здійснюється залежно від поставленого завдання, проблеми, конкретної ситуації, результатів моніторингу, рівня сформованості певних національних цінностей, понять, ідеалів та вікових особливостей дітей та учнівської молоді.

У Полонській ЗОШ I-III ступенів № 4 створена постійно діюча творча група педагогів, батьків та учнів, яка сприяє реалізації Програми. Творчу групу очолює заступник директора школи з виховної роботи. До складу творчої групи входять: учителі-тренери, учні-волонтери, активні представники батьківської громади.

Прогнозованими є національно-особистісне зростання кожного учня, що займає активну життєву позицію, здатен до самопізнання, самовизначення, самовдосконалення, самоствердження, самореалізації, проектування та творення власного життя.

Отже, створення цілісної системи національно-патріотичного виховання молоді та учнів школи забезпечує сприятливі умови для самореалізації особистості в Україні відповідно до її інтересів та можливостей; виховання правової культури, поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки – герба, прапора, гімну України

та історичних святинь; сприяння набуттю молоддю соціального досвіду, успадкування духовних та культурних надбань українського народу; формування мовної культури, оволодіння та вживання української мови як духовного коду нації; формування духовних цінностей українського патріота: почуття патріотизму, національної свідомості, любові до українського народу, його історії, української Держави, рідної землі, родини, гордості за минуле і сучасне на прикладах героїчної історії українського народу та кращих зразків культурної спадщини; відновлення і вшанування національної пам'яті; утвердження в свідомості громадян об'єктивної оцінки ролі українського війська в українській історії, спадкоємності розвитку Збройних Сил у відстоюванні ідеалів свободи та державності України та її громадян від княжої доби, Гетьманського козацького війська, військ Української народної республіки, Січових стрільців, Української повстанської армії до часів незалежності; формування психологічної та фізичної готовності молоді до виконання громадянського та конституційного обов'язку щодо відстоювання національних інтересів та незалежності держави, підвищення престижу і розвиток мотивації молоді до державної та військової служби; відродження та розвиток українського козацтва як важливої громадської сили військово-патріотичного виховання молоді; забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, людей похилого віку, турбота про молодших та людей з особливими потребами; консолідація діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування, навчальних закладів, громадських організацій щодо національно-патріотичного виховання; сприяння діяльності установ, навчальних закладів, організацій, клубів та осередків громадської активності, спрямованих на патріотичне виховання молоді; підтримання кращих рис української нації – працелюбності, прагнення до свободи, любові до природи та мистецтва, поваги до батьків та родини; створення умов для розвитку громадянської активності, професіоналізму, високої мотивації до праці як основи конкурентоспроможності громадянина, а відтак, держави; сприяння розвитку фізичного, психічного та духовного здоров'я; задоволення естетичних та культурних потреб особистості; виховання здатності протидіяти проявам аморальності, правопорушень, бездуховності, антигромадської діяльності; створення умов для посилення патріотичної спрямованості телерадіомовлення та інших засобів масової інформації при висвітленні подій та явищ суспільного життя; реалізація індивідуального підходу до особистості та виховання.

Список використаних джерел та літератури

1. Бех І. Д. Виховання: від правила до результату: Виховні технології / Упоряд. В.Варава, В.Зоц. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2004. – 120 с.
2. Бех І. Д. Категорія «ставлення» в контексті розвитку образу «Я» особистості // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 3. – С. 7-9.
3. Бех І. Д. Образ «Я» як мета формування і розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 2. – С. 15-18.
4. Іова В. Ю., Красномоєць Л. В. Навчально-методичний посібник «Правове виховання та правовий захист учнів». – К.-П., 2009.
5. Іова В. Ю., Красномоєць Л. В. Науково-методичний посібник «Орієнтири морально-духовного виховання особистості». – К.-П., 2009.
6. Концептуальні засади основних орієнтирів виховання учнів 1-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України // Шкільний світ. – 2008. Вересень, № 33 (449). – С. 2-6.
7. Концепція національно-патріотичного виховання молоді. Наказ Міністерства освіти і науки України від 27 жовтня 2009 року № 3754/981/538/49.
8. Пелих Л. «Орієнтири програми виховної роботи з учнями 5-9 класів» // Шкільний світ. – 2008. Жовтень, № 37(453). – С. 22-24.
9. Підласий І. П. Діагностика та експертиза педагогічних проєктів. – К., 1998. – 136с.
10. Сухар В. Л. Батьківські збори. – Х. : Ранок – НТ, 2008. – 176 с.

Білошицький С. В.,
доктор політичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
Інституту політичних і
етнонаціональних досліджень
ім. І.Ф. Кураса НАН України,
методист НМЦ організації наукової роботи та
моніторингових досліджень
Хмельницького ОІППО

Проблеми становлення системи соціологічних досліджень у навчально-виховному процесі в загальноосвітній школі

Гуманізація української освіти, реалізація особистісно-орієнтованого виховання і навчання, демократизація стилю управління освітнім закладом вимагають всебічного, глибокого наукового аналізу, обґрунтованої діагностики, прогнозування педагогічного процесу.

Удосконалювання цілісного педагогічного процесу багато у чому залежить від кінцевих результатів вивчення суспільної думки учнів, учителів, батьків щодо актуальних проблем навчання та виховання. З'явилася потреба в організації і проведенні адаптованих до шкільних умов цілеспрямованих, систематичних соціологічних досліджень за наступними аспектами: стан, ефективність та дієвість інноваційної роботи в школі; результативність методичної роботи; якість викладання; робота з батьками; здоров'я учнів; відвідуваність; успішність; взаємодія із соціальним середовищем та ін.

Результати соціологічних досліджень покликані забезпечувати вчителів, керівників шкіл і органів управління освіти якісною інформацією, необхідною для прийняття рішень щодо внесення коректив у цілісний педагогічний процес.

Усвідомлення цього з боку керівництва освітньої галузі знайшло відображення в нормативно-правовій базі. Зокрема, у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (схвалена Указом Президента України від 25 червня 2013 року №344/2013) зазначено, що одним із основних завдань є забезпечення економічних і соціальних гарантій педагогічним працівникам системи освіти, підвищення їх соціального статусу, престижу педагогічної професії, створення умов для професійного вдосконалення і творчості [1]. Реалізація зазначених завдань, розробка відповідних стратегічних планів як на національному, так і на регіональному рівнях можливі лише за умови аналізу ситуації, що склалася в галузі освіти сьогодні. Потужним засобом вивчення ситуації, а також настроїв, очікувань, побоювань педагогів, учнівської молоді, батьківської громадськості є соціологічні дослідження в освітянському середовищі. Їх актуальність і важливість була засвідчена ще у 2001 р. Указом Президента України «Про розвиток соціологічної науки в Україні» (від 25 квітня 2001 року, № 275/2001), у якому, зокрема, піднімалося питання про створення соціологічних служб у навчальних закладах [2].

Реалізація цих завдань вимагає підвищення рівня соціологічної культури учасників навчально-виховного процесу і, відповідно, активізації сучасних досліджень, присвячених розвитку методик соціологічних досліджень у шкільних колективах. Принципово важливим залишається завдання щодо здійснення ревізії науково-методичної спадщини, присвяченої використанню соціологічного інструментарію при аналізі педагогічних проблем шкільних колективів.

Проблема підвищення ефективності педагогічних досліджень за рахунок застосування соціологічного інструментарію відображена в роботах Ю.Бабанського, Г.Воробйова, В.Краєвського, В.Піскунова, В.Фадєєва та інших.

У працях С.Щеглової, Т.Сидорової, О.Коротяєвої, М.Лопатіної піднімається питання про можливість застосування соціологічних опитувань у конкретній освітній установі.

Проблемам соціології освіти, соціології виховання, педагогічної соціології, соціальної педагогіки присвячені роботи Г.Зборовського, Л.Когана, І.Кона, В.Лисовського, М.Руткевича, В.Риндак, В.Турченко, Ф.Філіппова, Л.Шарова, О.Якуби та інших.

У ряді праць висвітлюються питання методології, методики, методів, програм соціологічних досліджень проблем взаємозв'язків системи освіти з суспільством. Зокрема, В.Андреєнков, О.Маслова розглядають особливості збору інформації в соціологічних дослідженнях. В.Гречихін, А.Здравомислов описують методику, техніку, процедуру соціологічних досліджень. І.Філіппова розкриває методику соціально-педагогічних досліджень проблем виховання.

У дослідженнях проблем професійної підготовки майбутнього вчителя Т.Ахаян, М.Гаріпов, Л.Давидова, Л.Леонова, С.Матушкін, П.Чернецов та інші вчені відзначають необхідність систематичного вивчення педагогом особистості учня, його діяльності, усього освітнього процесу із використанням соціологічних методик.

Разом з тим, незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених у цілому розгляду проблем методики, техніки, методів соціологічних досліджень у різних сферах, дотепер відсутні праці, спрямовані на визначення ролі соціологічних досліджень у загальноосвітній школі й підготовці вчителя (шкільного соціолога) до організації та проведення подібних досліджень.

Як зазначалося раніше, стан, ефективність впливу результатів соціологічних досліджень у загальноосвітній школі на цілісний педагогічний процес багато в чому визначається підготовленістю вчителя до організації і проведення соціологічних досліджень.

Виходячи з результатів досліджень, проведених у ХОІППО, спостережень за діяльністю вчителів, керівників шкіл, органів управління освітою, легко дійти висновку про те, що вони, відчуваючи гостру потребу в змінах, мають складнощі у виборі конкретних методів соціологічних досліджень цілісного педагогічного процесу, не володіють технологією організації та проведення подібних досліджень.

Аналіз діяльності педагогів-практиків показує, що вони недостатньо підготовлені до організації і проведення соціологічних досліджень у школі. Це значною мірою обумовлено тим, що, по-перше, методи соціологічного дослідження недостатньо повно відображені в державному освітньому стандарті; по-друге, соціологія, частиною якої виступає конкретно-соціологічне дослідження, не є обов'язковою дисципліною в педагогічних вузах.

У цій ситуації слід погодитися з думкою Л.Хамідулліної про те, що подоланню браку надійної інформації про цілісний педагогічний процес можуть служити дослідження з наступних проблем: 1) життєві цінності, трудові, професійні та творчі орієнтації в шкільному колективі; 2) стилі взаємин у шкільному колективі; 3) структура дозвілля та оцінка ефективності культурного обслуговування за місцем проживання; 4) характер впливу соціально-економічних факторів на життєдіяльність шкільного колективу [3].

Слід підкреслити, що загальноприйнятий у соціології підхід використання соціологічних досліджень для вивчення системи освіти в цілому не дає достатньої інформації для конкретної школи. Зі сказаного випливає ідея необхідності систематичної, безперервної організації соціологічних досліджень у загальноосвітній школі, надання їм особливого статусу. Йдеться про соціологічні дослідження в школі, які відіграють особливу роль у цілісному педагогічному процесі та є відмінними від традиційних соціологічних розвідок. Відмінності проявляються в обмеженості сфери проведених досліджень, у цільових настановах, у складі респондентів, у певній обмеженості використання всього арсеналу методів прикладної соціології, в особливій організації шкільного життя, у необхідності проведення подібних досліджень серед батьків учнів.

Сучасне розуміння соціологічного дослідження в школі означає систему логічно послідовних методичних і організаційно-технічних процедур, спрямованих на отримання достовірних даних про цілісний педагогічний процес для наступного використання їх з метою вдосконалення освітнього процесу, вивчення суспільної думки вчителів, учнів, батьків, надання науково обґрунтованих рекомендацій органам управління освіти,

організації корекційної роботи в школі. Відповідно, подібне дослідження складається, як правило, з двох частин: теоретичної та інструментальної. Теоретична частина містить у собі розробку програми дослідження, аналіз отриманої інформації, формулювання висновків і рекомендацій. Інструментальна частина включає розробку соціологічного інструментарію, безпосередній збір і обробку інформації.

Соціологічні дослідження в освітньому закладі покликані розв'язати протиріччя між постановкою нових цілей виховання та відсутністю даних про цільові орієнтації учнів і їх батьків; між необхідністю прогнозу розвитку системи шкільної освіти й відсутністю методики соціологічного дослідження, адаптованої до шкільних умов; між зростанням інтересу суспільства до проблем освіти та відсутністю значної і доступної інформації про ставлення вчителів, учнів, батьків до змін, що відбуваються; між необхідністю особистісно-орієнтованої освіти і відсутністю зворотного зв'язку.

Цілком очевидно, що соціологічні дослідження в школі повинні проводити вчителі, що пройшли спеціальну підготовку в процесі навчання у виші або в процесі післядипломної освіти. У перспективі доцільним є робота в шкільних навчальних закладах штатних соціологів.

Шкільний соціолог (або вчитель, на якого покладено цей обов'язок) повинен знати: основи історії та теорії вітчизняної і закордонної соціологічної, педагогічної науки, основні напрямки соціологічних досліджень у країні і за рубежом, методи соціологічних досліджень, основи математичної статистики і застосування ЕОМ, основні нормативні документи з організації соціологічних досліджень, етичні норми професійної діяльності.

Основними обов'язками шкільного соціолога повинні бути систематизований збір соціологічної інформації з актуальних педагогічних проблем, аналіз і прогноз розвитку соціальних процесів у педагогічних колективах освітніх установ, розробка програм, інструментарію та інших матеріалів соціологічних досліджень, організація і проведення досліджень, удосконалювання методики і техніки організації та проведення досліджень, накопичення педагогіко-соціологічної інформації та її обробка, повідомлення результатів досліджень, розробка і поширення практичних рекомендацій органам управління освіти, розробка науково-методичних і інформаційно-довідкових матеріалів на допомогу вчителям шкіл.

Подальше вивчення проблем проведення соціологічних досліджень у загальноосвітній школі, безумовно, має широкі перспективи. Слід продовжити роботу над формуванням у педагогів умінь і навичок організації та здійснення соціологічних розвідок у своїх навчальних закладах.

Так само важливо здійснити спробу створення соціологічних лабораторій (або служб) на базі інноваційних навчальних закладів з метою ведення систематичних досліджень цілісного педагогічного процесу в загальноосвітній школі.

Список використаних джерел та літератури

1. Указ Президента України «Про розвиток соціологічної науки в Україні» (від 25 квітня 2001 року, № 275/2001) // Офіційний вісник України. – 2001. – № 17. – С. 110.
2. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (схвалена Указом Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013) // Офіційний вісник України. – 2013. – № 50. – С. 18.
3. Хамидуллина Л. К. Педагогико-социологическое исследование в целостном педагогическом процессе общеобразовательной школы : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Л.К. Хамидуллина. Бирск, 1999. – 22 с.

Біньковська А. М.,
кандидат медичних наук,
асистент кафедри акушерства та гінекології
факультету післядипломної освіти
Вінницького національного медичного
університету ім. М.І. Пирогова

Патріотичне виховання лікарів-інтернів на клінічних кафедрах

Патріотичне виховання молоді – сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується [5, 6, 7].

Побудувати демократичну правову державу здатні тільки свідомі громадяни, які мають чіткі ціннісні орієнтири, людську гідність, національну самосвідомість, гуманістичну мораль, знають свої права і свободи та вміють відстояти їх. Безумовно, виховання фахівців, які через кілька років повинні стати «ядром» української інтелігенції, потребує значних зусиль. Майбутнє України значною мірою буде залежати від змісту цінностей, що закладаються в душі, від розвитку їх духовності, яка повинна стати основою їх життя [5, 7].

Настав час відродити українське національно-патріотичне виховання і водночас піднести його на сучасний науково-педагогічний рівень розвитку. Чимало зробили з вирішення цієї проблеми А.Алексюк, П.Кононенко, А.Погрібний, М.Стельмакович, О.Вишневський та інші [3].

Метою національно-патріотичного виховання у молодого покоління є почуття патріотизму, формування особистості на засадах духовності, моральності, толерантності, забезпечення створення умов для інтелектуального, культурного та фізичного розвитку, реалізації науково-технічного та творчого потенціалу молодих громадян, а також сприяння ефективної діяльності центрів патріотичного виховання молоді (Указ Президента України №616/2008 від 03.07.2008 р.).

Основна ідея полягає у мотивації громадської активності молодого покоління. Це стане запорукою небайдужості, як сьогоднішнього, так і прийдешніх поколінь громадян. Найкращою мотивацією до суспільної праці є почуття гордості за свою державу, співпереживання за минуле, співпричетність до творення її сьогодення та майбуття. Саме тому патріотичне виховання молоді є пріоритетом молодіжної політики в Україні, завданням якого є сформувати цілісну систему, спрямовану на забезпечення процесу національно-патріотичного виховання. Цей процес є важливою складовою національної безпеки України. Реалізація єдиної комплексної програми патріотичного виховання молодих громадян України забезпечує ґрунтовну мотивацію молоді до праці на користь України [1, 5].

Головним у роботі з молоддю є їх виховання у дусі патріотичного обов'язку, поваги до військової служби та готовності до захисту Вітчизни, поваги до чинного законодавства та засад демократичної, правової держави, поваги до Конституції країни, до символів держави – Герба, Прапора, Гімну України, іншої загальнодержавної та регіональної символіки та історичних святинь [2, 4].

На клінічних кафедрах університетів проводиться велика робота з патріотичного виховання майбутніх лікарів, еліти нашого суспільства. Велика увага приділяється вивченню історії України та процесів державотворення, боротьби та здобуття Україною статусу незалежної суверенної демократичної держави, роз'ясненню внутрішньої та зовнішньої політики України, Законів України, рішень Президента та Кабінету Міністрів України, вимог Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», «Військовій присяги на вірність Українському народові та військових статутів». Організуються зустрічі з ветеранами, відмінниками бойової підготовки Збройних Сил та медичних військових формувань.

Важливою формою патріотичного виховання на клінічних кафедрах є організація пошукової роботи, зібрання матеріалів з історії університету, кафедри, відновлення

фотоархівів. Фотографії, копії документів, невідомі факти про подвиги лікарів, спогади про видатних учених університету, його випускників мають велике значення для формування не тільки почуття патріотизму, але й гордості за обрану професію.

Викладачами клінічних кафедр проводяться інформаційні бесіди та виховні години, лекції, семінари по патріотичному вихованню. Організація таких виховних годин має чітку професійну спрямованість, допомагає молоді зрозуміти цінність буття, побачити гармонію та красу медичної науки та мистецтва, сприйняти систему наукових та моральних цінностей.

Військово-патріотичне виховання молоді є не менш важливим аспектом у всій виховній системі, оскільки готує майбутніх захисників Вітчизни [3, 5]. Особливо актуальним це є по відношенню до молодих лікарів, які в даний час (враховуючи, що країна знаходиться в стані війни) стають до лав Української Армії для надання фахової медичної допомоги воїнам.

Куратори на клінічних кафедрах прививають майбутнім лікарям такі якості, як: надійність, твердість і рішучість характеру, фізична витривалість, а також сміливість, здатність до співчуття та самопожертви.

Результатом патріотичного виховання лікарів-інтернів має бути сформоване почуття патріотизму, яке включає прояв любові до свого народу, поваги до українських традицій, відчуття своєї національної незалежності, усвідомлення спільності власної долі з долею Батьківщини.

Ще п'ять років тому ніхто навіть подумати не міг, що саме ця ситуація, в якій перебуває сьогодні Україна, змусить жителів країни стати справжніми патріотами. Нарешті вишиванка стала сучасною та модною, Гімн України – коханою мелодією, з якої починається та закінчується день, кольори прапору – улюбленими кольорами модельєрів, стилістів, фотографів. І кожен із наших лікарів також став справжнім патріотом. Ми схилиємо голови перед пам'яттю загиблих і висловлюємо впевненість у тому, що наш народ зробить усе можливе і неможливе, щоб у нашій країні запанував мир і спокій.

Слава Україні!
Героям Слава!

Список використаних джерел та літератури

1. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. – К. : Либідь, 2003. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні заходи. – 280 с.
2. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). – К. : Райдуга, 1994. – 112 с.
3. Каюков В. І. Виховуємо патріотів України. – Кіровоград, 2000.
4. Сухомлинський В. О. Як виховувати справжню людину // Вибр. твори: в 5-ти томах. – К. : Рад. Школа, 1976. – Т. 2. – с. 158-146.
5. Наказ МОН України від 27.10.2014 р. № 1232 «Про затвердження плану заходів, щодо посилення національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді».
6. Наказ МОН України, Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ від 21.10.2013 р. № 1453/716/997 «Про Програму патріотичного виховання учнівської та студентської молоді в навчальних закладах України та План заходів Естафети Перемоги на 2013-2015 роки».
7. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, МОН України, Міністерства оборони України, Міністерства культури і туризму України від 27.10.2009 р. № 3754/981/538/49 «Про затвердження концепції національно-патріотичного виховання молоді».

Історична пам'ять в Україні: сучасний стан та перспективи на майбутнє

У статті здійснено аналіз сучасного стану історичної пам'яті українців, розкрито та обгрунтовано основні проблеми її формування, розглянуто прояви національної історичної свідомості та висунуено гіпотези майбутнього розвитку історичної пам'яті.

Ключові слова: історична пам'ять, національна свідомість, національна ідентичність, амбівалентність (дуалізм) поглядів на минуле, державна політика пам'яті.

Key words: historical memory, national consciousness, national identity, ambivalence (dualism) of views on the past, the state memory policy.

Кожна нація проходить етапи свого становлення, розвитку та розквіту. Але нація згасає, коли забувається історія, втрачається її культура, порушуються традиції, нехтуються звичаї. Усі сторінки історії українського народу – це реальне життя людей в різні історичні періоди, які не можна перекреслити або стерти з пам'яті народу. У духовному і політичному житті кожного народу є події й роки, які назавжди входять в його історію, свідомість, визначають характер буття, місце і роль у світових цивілізаційних процесах.

Від покоління до покоління передаються особливості українського етносу через історичну пам'ять, через засвоєння культурних надбань, традицій тощо.

Останнім часом питання історичної (національної) пам'яті стало предметом численних досліджень не лише істориків, але і політологів, соціологів, філософів та багатьох інших представників гуманітарної науки. І це не дивно, адже Україна, як і більшість країн пострадянського простору, переживає складний процес пошуку національної ідентичності, формування національної свідомості українського народу. А основним чинником формування національної свідомості та національної ідентичності є саме історична пам'ять. Саме завдяки спільному минулому, перемогам і поразкам попередників, спільним героям, місцям пам'яті тощо сучасні покоління відтворюють власний історичний досвід, і таким чином нація усвідомлює свою сутність, духовність [3, с. 3].

Консолідація українського населення відбувалася під впливом таких зовнішніх чинників:

1. Татарсько-турської агресії, що особливо посилилася в останній чверті XV ст. і загрожувала самому фізичному винищенню населення цих земель.

2. Польсько-шляхетської експансії в Україні після Люблінської унії 1569 р., внаслідок якої майже всі українські землі опинилися під владою Польщі.

3. Церковно-культурної експансії польсько-католицького духовництва.

Загальним відгуком на ці виклики було створення Запорозької Січі, яка стала найважливішим осередком української державності [6, с. 24].

Українська нація відмінна від інших, усвідомлює власну історію, відданість рідній землі, традиціям тощо. Сутність нації визначається збереженням соціально-культурної спадщини.

Поширення історичних знань про минуле України було значним чинником утвердження масової національної свідомості. Воно об'єднувало людей усвідомленням спільності їхньої історичної долі, виховувало патріотизм, підтримувало традиції боротьби за національне визволення і державність.

Поняття національної свідомості охоплює історичну пам'ять народу про його минувшину, сьогодення й уявлення про майбутнє нації.

Національна самосвідомість – це усвідомлення людиною себе самої представником певного етносу і певне ставлення до нього – почуття гордості, співпереживання за долю народу, обізнаність з його історією, традиціями тощо.

Саме історична пам'ять сьогодні використовується як інструмент для численних маніпуляцій з боку політичних сил, адже завдяки їй можна впливати на перебіг подій і прогнозувати національні настрої з різних питань, а відтак і маніпулювати свідомістю громадян у своїх власних цілях. Як зазначає О.Трегуб, «саме історична пам'ять є тим генетичним кодом нації, розшифрування якого може вказати на притаманні нації схильності, її слабкі та сильні сторони, визначити доречні та потрібні шляхи розвитку. Національний менталітет, забобони та упередження, ксенофобія та расизм є до певної міри результатами маніпулювання історичною колективною пам'яттю» [11, с. 25].

Успіх нинішнього українського державотворення значною мірою залежить від того, чи зуміємо ми об'єктивно проаналізувати власний історичний досвід, зокрема усвідомити, як формувалася і функціонувала українська державницька ідея.

Процес зародження й розвитку цієї ідеї виявився довготривалим, складним, а на деяких етапах й вельми суперечливим. Це великою мірою зумовлено надзвичайно непростю історичною долею українського народу, численними перешкодами на шляху становлення його етичної самосвідомості, жорстокими переслідуваннями тих, хто намагався підняти національне питання в умовах чужоземного поневолення [13, с. 9].

Очевидно, коли відбуваються такі маніпуляції, у суспільстві з'являється кілька моделей історичної пам'яті, кілька канонів інтерпретації історичного минулого, що жодною мірою не сприяє формуванню національної свідомості, а навпаки, стає причиною конфронтації і протистояння у суспільстві, а це в свою чергу позначається на розвиткові держави, яка стає розколотою, так би мовити, «зсередини», а відтак і слабкою перед впливом певного зовнішнього чинника. Подібна ситуація склалась сьогодні в Україні. Однак перш ніж перейти до практичних питань, що мають місце сьогодні в Україні стосовно формування історичної пам'яті, варто вивчити теоретичні проблеми і з'ясувати, що ж таке історична пам'ять.

Перш за все, потрібно визначитись із термінами, адже на слуху зараз багато понять і визначень, зокрема, вживають терміни «національна пам'ять», «історична пам'ять», «національна історична пам'ять», «колективна історична пам'ять», «народна пам'ять» тощо. Всі ці терміни – суть визначення одного поняття, вони переплетені, взаємопов'язані, однак є і деякі відмінності.

Сьогодні в академічному середовищі теоретичний горизонт питань, пов'язаних з історичною пам'яттю, суттєво розширився, вводяться нові категорії, методологія, а завдяки роботі ЗМІ останнім часом це питання надзвичайно актуалізувалось у масовій свідомості. Тому варто бодай поверхово, враховуючи той факт, що це питання надзвичайно широке, окреслити зміст поняття «історична пам'ять».

Тож, щоб не ускладнювати розкриття цього аспекту, звернімось до найбільш відомих дослідників, роботи яких використовують сучасні автори. Початки концепції пам'яті заклали соціологи, зокрема М.Хальбвакс вводить поняття «колективна пам'ять», що трактується як соціальний феномен, необхідний для функціонування й виживання суспільства, те спільне, що конститує суспільство та є запорукою його ідентичності [12].

Я.Ассман зазначав, що поняття «минуле» виникає тоді, коли усвідомлюється межа між «вчора» і «сьогодні», а смерть є «первісним досвідом» для сприйняття цієї відмінності. На цьому підґрунті формується споріднена культурній пам'яті історична пам'ять. Якщо перша заснована на культурно-мовних символах, то друга – переважно на етнополітичних. В останньому випадку йдеться про переживання (індивідуальне чи спільне) подій минулого, генерування певних схем, міфів, знань про них, меморіалізацію і вшанування тощо [9, 94].

Звичайно, складно розібратись у всіх визначеннях поняття історичної пам'яті, адже зрозуміло, що дати єдине визначення неможливо. Це завдання стало предметом багатьох досліджень сучасних дослідників, серед яких можна назвати таких: В.Масненко, Л.Добіжева, Н.Яковенко, Я.Грицак, А.Портнов, В.Полянський, М.Рябчук, Ю.Зерній, Ю.Шаповал, Г.Касьянов, В.Кравченко, О.Міллер, І.Симоненко та ін.

Ю.Зерній зазначає, що «зафіксована у формах знань, культурних стереотипів, символів, міфів, історична пам'ять є унікальною сукупністю уявлень національної спільноти про своє минуле» [6, 71].

На думку В.Масненка, до пам'яті потрапляє далеко не все історичне знання, а лише найбільш вартісне, продуктивне, придатне до подальшого «вжитку». У цьому сенсі історичну пам'ять можна розглядати як своєрідне психологічне оснащення спільноти чи окремої особи, як матрицю-сито, що слугує для просіювання потоку історичних подій, явищ, фактів [8, 50].

За твердженням Л.Зашкільняка, під «історичною пам'яттю» розуміють здатність людського розуму зберігати індивідуальний і колективний досвід міжлюдських взаємин і формувати на підставі цього досвіду уявлення про історію як таку та своє місце в ній. Фактично історична пам'ять – це наявна інформація для соціальної ідентифікації особистості і спільноти [5, 156].

Тож, розглянувши здобутки вчених і дослідників в цій галузі, можна зробити певні висновки і спробувати визначитись із поняттями національної та історичної пам'яті. Під терміном «національна пам'ять» ми розуміємо узагальнююче, масове відображення історичних процесів, які відбувалися у нас і відобразилися в історичній свідомості, тобто національна пам'ять фіксує і збирає інформацію про минуле. Але коли ми говоримо про національну пам'ять, то, перш за все, пов'язуємо її з формуванням та існуванням нації.

В той же час історична пам'ять дещо ширша і ототожнюється не лише з історією формування і розвитку нації. Однак історична пам'ять є невід'ємною складовою національної ідентичності, її основою. Таким чином, історична пам'ять є тим стрижнем, на якому тримається і мова, і культура, і духовність, і, врешті, національна свідомість – ті фундаментальні цінності, які консолідують народ [1].

Отже, історична пам'ять у широкому розумінні – це своєрідний пантеон національної ідентичності. А звідси виходить, що саме історична пам'ять формує національну пам'ять, тобто є її основою. Коли спільнота самоусвідомлює себе як нація, тоді історична пам'ять трансформується в національну. Загалом, вододіл між національною та історичною пам'яттю такий незначний, що ці поняття ототожнюються, вони є взаємопов'язаними, але сам термін «національна пам'ять» вживається порівняно недавно, тоді як більшість дослідників оперують радше поняттям «історичної пам'яті». В цілому ж, історична пам'ять являє собою надзвичайно складний феномен суспільної свідомості, що входить як у сферу суспільної психології, так і в царину ідеології.

Необхідною складовою національної політики пам'яті має стати також формування у громадян націоцентричного розуміння власної історії, її самобутності та безперервності. Адже історія України впродовж століть подавалася як частина загальноімперських історій Російської й Австро-Угорської імперій, СРСР. Тому вкрай важливо, щоб усі верстви та вікові групи суспільства усвідомлювали важливість саме націоналізації історичної пам'яті, коли йдеться про демократичний шлях розвитку України.

Щодо методів та заходів, якими можна вирішити проблему дуалізму історичної пам'яті українського суспільства, то вони досить різноманітні, мабуть, це питання потребує окремого висвітлення і дослідження. Зазначимо лише, що вони не зводяться до одного універсального і допомагають вирішувати лише окремі сегменти посталої проблеми. Зокрема, тут має бути проведена копітка і перманентна робота і державних інституцій, і наукового середовища, ЗМІ, громадських організацій, освітянських закладів тощо.

Мають широко використовуватись комеморативні практики: державні свята, паради, урочисті відвідання керівниками держави ювілейних свят на історичних місцях, формування місць пам'яті, вшанування видатних діячів – все це також активно сприяє

процесам вкорінення історичної свідомості громадян. Крім того, необхідно створювати справжню громадську дискусію навколо складних історичних питань, залучаючи істориків, соціологів, психологів, лінгвістів, культурологів, із висвітленням у засобах масової інформації різних теоретичних підходів до суперечливих історичних подій і фактів, які базуються на документальних і архівних матеріалах, що допоможе вивчати колективні уявлення про минуле.

Адже історичною пам'яттю намагаються маніпулювати політичні еліти, а суспільство, за винятком його інтелектуальної частини, залишається осторонь. Не менш важливим є і комплекс просвітницьких заходів, які дозволять ефективно протистояти негативним зовнішнім впливам на історичну свідомість громадян України. Для цього необхідно залучати як державні, так і недержавні ЗМІ, художні засоби.

Не варто забувати і про патріотичне виховання молоді. Тобто, як бачимо, потрібно залучати різноманітні напрями роботи, використовувати широкий спектр дій, що, безперечно, потребує наполегливої праці впродовж тривалого часу.

Тож, завершуючи і підсумовуючи все вищесказане, можемо констатувати, що сьогодні маємо справжній розкол історичної пам'яті громадянського суспільства України, ця пам'ять ще формується. І це не лише поділяє країну на Схід–Захід, україномовну і російськомовну частини, йдеться про ідеологічний розкол двох основних моделей ідентичності, що перетворюється на засіб дезінтеграції та потенційну загрозу національній безпеці України. Очевидно, що за таких умов створення будь-яких спільних схем історичної пам'яті просто неможливе. В таких умовах владні структури можуть стати тим інтегруючим чинником, який здатний зупинити ескалацію двох крайніх моделей національної пам'яті.

Список використаних джерел та літератури

1. Возняк С. М. Національна ідея як концентрований вияв ціннісних орієнтацій українського народу: Віхи історичного розвитку // [http:// archive.kraina.org.ua/ua/material/248/i](http://archive.kraina.org.ua/ua/material/248/i)
2. Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст.: (Навчальний посібник). – К. : Генеза, 2000. – 360 с.
3. Грицак Я. Й. Парадокси національної ідентичності // День. – 2007. – 18 жовтня.
4. Гнатюк О. Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність. – К. : Критика, 2005. – 528 с.
5. Зашкільняк Л. Історична пам'ять і соціальні функції історії у сучасному світі // Україна – Європа – Світ. – Вип. 2: Міжнародний збірник наукових праць. Серія: історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л.М. Алексієвець. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2009. – С. 156-159.
6. Зерній Ю. Історична пам'ять як об'єкт державної політики // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1(2). – С. 71-76.
7. Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму. Монографія. – К. : Либідь, 1999. – 352с.
8. Масненко В. Історична пам'ять як основа формування національної свідомості // УІЖ. – 2002. – № 5. – С. 49-62.
9. Рогозина Т. Культурная память и идентичность // Ноосфера і цивілізація. Випуск 5(8). – Донецьк: ДонНТУ, 2007. – С. 91-98.
10. Смольніков Ю. Б. Проблема відродження української мови та історичної пам'яті в Україні (др. пол. 80-х – поч. 90-х рр. XX ст.). Теоретичний аналіз. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук. – К., 2005. – 20 с.
11. Трегуб О. Історична пам'ять як засіб мобілізації національної свідомості // Магістеріум. Політичні студії. – 2008. – Випуск 31. – С. 25-29.
12. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память // Неприкосновенный запас. Дебаты о политике и культуре. – 2005. – № 2-3 (40-41).
13. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом. Нариси із історії культури до початку XVIII століття. – Львів, 2001. – С.1-12.
14. Яковенко Н. М. «Україна між Сходом і Заходом»: проєкція однієї ідеї // Яковенко Н. М. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. – К. : Критика, 2002. – С. 333-365.

Національно-державна ідентифікація як системоутворюючий фактор національно-патріотичного виховання молоді

У статті аналізується національно-патріотичне виховання як педагогічна система, головним системоутворюючим фактором якого виступає національно-державна ідентифікація.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, національно-державна ідентифікація, педагогічна система, системоутворюючий фактор.

In the article the national-patriotic education is considered as an educational system the chief system-forming factor of which is national and state identification.

Key words: national-patriotic education, national and state identification, educational system, system-forming factor.

Сьогодні ми переживаємо складний період історичного розвитку України. Події останнього року життя нашої держави, Революція Гідності стимулювали відродження патріотичних ідей як духовних основ суспільства, стали найважливішою складовою національної ідеології. Без почуття моральної відповідальності громадян-патріотів не може бути якісного функціонування будь-якої держави. Тому питання національно-патріотичного виховання громадян сьогодні стають надважливими і навіть стратегічними. Від них багато в чому залежить майбутнє нашої держави.

Варто зазначити, що проблема громадянського, патріотичного виховання завжди була в центрі уваги науковців. Ще впродовж радянського періоду над розробкою положення про національно-патріотичне виховання працювали А.Макаренко, С.Русова, М.Стельмахович, В.Сухомлинський, К.Ушинський.

Теоретичні дослідження сутності національно-патріотичного виховання здійснювали О.Вишневський, П.Ігнатенко, П.Кононенко, В.Кузь, Ю.Руденко, Б.Ступарик, методологічні та теоретичні основи формування особистості з глибоким почуттям патріотизму, любові до Батьківщини розкриті у працях І.Беха, Г.Біленької, А.Бойко, М.Боришевського, Ю.Завалевського, П.Ігнатенка, В.Каюкова, В.Коваля, М.Левківського, О.Сухомлинської, Д.Чижевського та ін. Психолого-педагогічні, соціально-педагогічні особливості національно-патріотичного виховання аналізувалися у працях О.Вишневського, Т.Дем'янюк, І.Єрмакова, А.Капської, І.Коваленко, П.Кононенко, В.Кузя, І.Мартинюка, В.Оржеховської, С.Павлюка, А.Погрібного, Ю.Руденка, М.Стельмаховича, Б.Ступарика, К.Чорної, П.Щербаня та інших.

Проблема пошуку національної ідентичності після становлення української держави почала активно обговорюватися, проте на концептуальному рівні її аналізують відносно недавно, зокрема, В.Андрущенко, Л.Губерський, В.Воронкова, Т.Воропай, М.Козловець, В.Кремень, І.Кресіна, В.Крисаченко, В.Лизанчук, В.Лях, М.Михальченко, Л.Нагорна, А.Неприцький, В.Павленко, М.Степик, Ю.Шинкаренко, Н.Черниш та ін.

Шляхи розвитку почуття національної та етнічної ідентичності як психологічної основи патріотизму та реалізації потенціалу особистості розглядалися І.Бехом, Л.Долинською, О.Киричуком, І.Коном, Е.Помиткіною та ін.

Дані соціологічних досліджень свідчать, що проблема національно-державної ідентичності набуває все більшої актуальності і важливості в українському суспільстві: в Україні загалом і в кожному регіоні зокрема зростає частка населення, яка добровільно й охоче ідентифікує себе з країною, в якій проживає; вважає себе українцями; підтримує політичну самостійність України; пов'язує свої інтереси з її майбутнім. Навколо цих питань об'єдналася переважна (50% і більше) або відносна більшість опитаних у всіх регіонах. Водночас соціологічні опитування засвідчили виразну меншість кількості противників

кожної із чотирьох позицій в українському суспільстві. За даними Інституту соціології НАН України, ідентифікація «громадянин України» є домінуючою. Впродовж лише двох років (2005–2006 рр.) частка опитаних, які обирають її, майже удвічі перевищує частку тих, які ототожнюються передусім з певною місцевістю, і у 8-9 разів частку тих, які відчувають себе прив'язаними до певного регіону [3, с. 9].

Так, Всеукраїнський перепис 2001 року продемонстрував, що в Україні, порівняно з переписом 1989 року окреслилась тенденція зростання кількості українців як у всій державі, так і в кожному регіоні зокрема. Збільшення кількості українців, тобто громадян України, які ідентифікують себе з титульною нацією, пов'язане не тільки з демографічними процесами. Перепис констатує, що більшість українських громадян обирають українську ідентичність, навіть якщо вони не розмовляють українською мовою. Ця тенденція існує як загалом в Україні, так і в кожному регіоні зокрема. Поступово кількість прихильників такого вибору зростає, особливо серед молодого покоління, яке народилося напередодні розпаду СРСР, і в якого відсутня пам'ять про СРСР [3, с. 10]. Революція Гідності та події останнього року життя нашої держави з одного боку, пришвидшили цей процес, з іншого – продемонстрували необхідність інтенсифікації національно-патріотичного виховання громадян.

Для підвищення ефективності національно-патріотичного виховання виникає необхідність у науковому осмисленні накопичених знань та упорядкуванні їх у відносно цілісну педагогічну теорію – теорію національно-патріотичного виховання, яка будується на основі різноманітних концептуальних підходів.

Одним із основних методологічних принципів вважається системний підхід [6]. У вітчизняній педагогічній науці системний підхід спрямовується на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язків та зведення їх у єдину теоретичну картину. Тобто визначення головних елементів, сторін, частин об'єктів як цілісної системи, їх специфіки й особливостей дозволяють зробити висновок, що перетворення системи в ціле здійснюється саме внаслідок розвитку диференціації і пов'язаних з нею інтегральних процесів у межах педагогічної системи, де об'єкт розглядається як багатомірна система, що вимагає вивчення його з різних сторін. Системний підхід як важлива умова як дослідження виховання, так і його здійснення, знайшов велику підтримку в педагогічній науці.

Доцільність такого підходу підтверджується працями М.Гончарова, який під педагогічною системою розуміє єдність мети, змісту, організаційних форм, методів і засобів, які забезпечують формування особистості із наперед визначеними рисами, знаннями, поглядами та переконаннями [2].

З позицій системного підходу національно-патріотичне виховання розглядається як система: сукупність взаємозв'язаних елементів, які взаємодіють між собою і утворюють певну цілісність. Відсутність будь-якого із них порушує її цілісність. Педагогічна система (як і будь-яка інша) несе в собі як загальні ознаки, що характерні для будь-якої системи, так і особливі, специфічні ознаки, притаманні лише їй. До таких загальних ознак системи Г.Пустовіт відносить: наявність зовнішньої цілісності; складну внутрішню побудову психолого-педагогічних взаємозв'язків і взаємозалежностей; визначення цієї системи як підсистеми значно більшої (широкої та багатоваріантної) педагогічної системи [8, с. 52].

Специфічні ознаки педагогічної системи, зокрема, національно-патріотичного виховання правомірно розглядати за особливостями функціонування та їх функціональним призначенням, інформаційно-аналітичним рівнем і відповідно морфологічною побудовою [6].

Однією з головних особливостей педагогічної системи є те, що її основним компонентом є людина, яка виступає як об'єкт керівництва в цій системі. Водночас А.Куракін, Л.Новикова звертають увагу на те, що «...об'єкт, як складова педагогічної системи і навіть елемент її управління, ...входить не в одну, а в декілька цілісних якісно різних систем, що можуть розглядатися як з боку будь-якого компонента, так і в їхньому взаємозв'язку і взаємозалежності» [5].

Однією з найважливіших проблем у визначенні системи, зокрема, педагогічної, є з'ясування суті тих сил, котрі об'єднують множину окремих елементів в одну систему, тобто системоутворюючих факторів.

Існує декілька ідей пошуку головних факторів утворення системи з філософської точки зору. П.Анохін висунув ідею, що вирішальним і єдиним фактором є результат функціонування системи, котрий, будучи недостатнім, активно впливає на відбір саме тих ступенів свободи з компонентів системи, котрі при їх інтегруванні визначають подальше отримання найбільш повноцінного результату [1]. Складається враження, що для системоутворюючих факторів метою є об'єднання елементів системи заради функціонування певної цілі. Ця теза є актуальною саме для живої природи і соціального життя, до сфери якого і відноситься педагогіка.

Загальними системоутворюючими факторами соціальних систем можна виділити наступні: загальна мета всієї сукупності компонентів; підпорядкування цілей кожного компонента загальній цілі системи та усвідомлення кожним елементом своїх завдань і розуміння загальної цілі; виконання кожним елементом своїх функцій, обумовлених поставленим завданням; відносини субординації та координації між компонентами системи; наявність принципу зворотного зв'язку між керуючою та керованими підсистемами [7].

Найважливішим системоутворюючим фактором функціонування педагогічної системи є мета спільної діяльності учасників навчально-виховного процесу, зокрема, вчителів та учнів. Загальна мета деталізується в конкретних цілях та завданнях, визначених за окремими напрямками навчально-виховної роботи, зокрема, національно-патріотичного виховання, а її досягнення призведе до отримання певних результатів.

Так, у прийнятій у квітні 2015 року «Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2015-2019 рр.» наголошено, що однією з головних складових національної безпеки України є «системне національно-патріотичне виховання» [4]. Як зазначається у Концепції, «головною домінантою національно-патріотичного виховання ... є формування ... ціннісного ставлення до суспільства, держави та самої себе; відчуття своєї належності до України, усвідомлення єдності власної долі з долею своєї країни; активної за формою та моральної, за змістом, життєвої позиції. В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства й нації в цілому».

У Концепції визначено головну мету та завдання національно-патріотичного виховання молоді. Так, у визначенні мети сформульовано необхідність «...набуття дітьми та молоддю соціального досвіду, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків, ... формування особистісних рис громадянина Української держави...». З кола виховних завдань національно-патріотичного виховання молоді варто виділити «...формування національної ідентичності, спільних національних цінностей» [4].

Серед очікуваних результатів впровадження системи національно-патріотичного виховання варто акцентувати увагу на найпершому: «...забезпечення у молодого покоління розвинутої національно-патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про спільне благо, збереження та шанування національної пам'яті» [4].

Виходячи з мети національно-патріотичного виховання, її конкретних цілей і завдань та очікуваних від впровадження результатів можна констатувати, що національно-державна ідентифікація виступає головним системоутворюючим фактором національно-патріотичного виховання. Разом з тим, ефективно впровадження саме такої системи національно-патріотичного виховання в Україні сприятиме розв'язанню найгострішої проблеми сучасної України, без розв'язання якої не можна вирішувати ті соціально-економічні завдання, що постають сьогодні перед країною – проблеми кризи національної ідентичності. Саме національно-державна ідентичність українців є глибинною підставою легітимізації державної незалежності, а відтак, самого факту існування у світі української держави-нації. Адже успішне творення державно-політичного

організму, самоутвердження української нації на новому витку історичного розвитку залежатиме від того, наскільки українська державницька ідея увійде у свідомість громадян України, яке місце посяде в системі їхніх цінностей.

Список використаних джерел та літератури

1. Анохин П. К. Принципиальные вопросы общей теории функциональных систем. – М., 1971.
2. Гончаров Н. К. Основы педагогики / Н.К. Гончаров. – М. : Учпедгиз, 1947. – 406 с.
3. Експертна доповідь «Україна в 2006 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/book/DOPOVID_07/index.html – Назва з екрану.//
4. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2015-2019 рр. Затверджена 26.03.2015 р. колегією МОН України.
5. Куракин А. Т. О системном подходе к исследованию проблем воспитания / А.Т. Куракин, Л.И. Новикова // Сов. педагогика. – 1970. – № 10. – С. 96-106.
6. Мірошніченко В. Системний підхід у патріотичному вихованні майбутніх офіцерів-прикордонників // Педагогічні науки. Збірник наукових праць. – Полтава, 2011. – С. 67-72.
7. Монастирський Г. Л. Теорія організації [Текст] : навч. посібник / Г.Л. Монастирський. – К. : Знання, 2008. – 319 с.
8. Пустовіт Г. П. Екологічна освіта учнів у позашкільному навчальному закладі як педагогічна система / Г.П. Пустовіт // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Серія: Педагогіка і психологія. – Випуск 9. – 2003. – С. 51-56.
9. Удод О. Актуальні проблеми сучасної історичної освіти: гармонія чи компроміс між наукою та історичною пам'яттю // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2011. – № 8. – С. 34.

Вишневська М. Л.,
вчитель історії Городнявського НВК
«загальноосвітня школа I-III ст. – колегіум»,
Шепетівського р-ну

Історична пам'ять українського народу як фундамент національно-патріотичного виховання

Історична пам'ять українців є найістотнішим соціокультурним атрибутом національної ідентичності. Завдання суспільної консолідації актуалізують потребу здійснення Українською державою ефективної політики пам'яті. Стан та перспективи становлення історичної пам'яті українців є критично важливими чинниками подальшого розвитку нашої держави-нації, її демократичного європейського майбутнього.

Сьогодні, здолавши цілу низку недоліків у осмисленні українського минулого та розробці окремих гострих тем, які раніше піддавалися справжнім табу, перед нами постала проблема відродити історичну пам'ять українців, яка є невід'ємним атрибутом самоідентифікації нашого народу, й певним чином прилучитися до європейського історичного й історіографічного процесу, стати його частиною.

Актуальність національно-патріотичного виховання обумовлена процесом становлення України як єдиної політичної нації, враховуючи, що Україна є поліетнічною державою. Тому об'єднання різних етносів України, розбудова суверенної правової держави і громадянського суспільства має здійснюватись на основі демократичних цінностей, які мають об'єднувати всіх громадян, що проживають на теренах України. У цьому плані патріотизм набуває особливого значення в умовах модернізаційних змін.

На жаль, в наш час проблеми національної ідентифікації українців переросли в реальні загрози втрати територіальної цілісності країни. Процес консолідації нації на основі нової національної ідентичності став питанням життя і смерті країни в умовах незаконної анексії Криму, неоголошеної війни на Сході України, загибелі тисяч громадян країни і розколу суспільства. Україна має бути не просто незалежною країною, але і перемогти психологічне і культурне рабство. На цій ниві саме історична пам'ять

українського народу має виступати фундаментом національно-патріотичного виховання. Адже – це здатність людської свідомості відтворювати минуле. Без історичної пам'яті неможливе відтворення історії суспільства. Вона є успадкуванням минулого досвіду, що опредметнюється у відповідних культурних формах (традиціях, пам'ятках, мемуарах тощо), а також існує у вигляді історичної свідомості народу. Одним із її виявів є спогади учасників історичних подій, їхні усні перекази, письмові свідчення. Своєрідним арсеналом історичної пам'яті є архіви, музеї, бібліотеки.

Пам'ять, свідомість, історія взаємозумовлені і взаємозалежні. За своєю суттю пам'ять емоційна, особистісно забарвлена, здатна до містифікацій, що зумовлює можливість її деформацій (зокрема й цілеспрямованими зусиллями зацікавлених соціальних груп). На такому тлі з'являється можливість культивування штучної пам'яті й постає небезпека містифікації минулого, до якої найчастіше вдаються тоталітарні режими. Під їхнім тиском у «писаннях» деяких істориків, свідченнях т. зв. очевидців, гіперболізується роль певних вождів (напр., Сталіна, Гітлера), спотворюються історичні події. Критичне сприйняття історичної пам'яті – завдання історичної науки, у якій є всі можливості проникнення в її глибини та відтворення цілісної правдивої картини минулого.

Як свідчать психологічні дослідження, становлення національної ідентичності, як складової концепції особистості, підпорядковується певним закономірностям і проходить низку фаз у своєму розвитку. Її пробудження відбувається у дитячому віці під впливом сімейного середовища, друзів, знайомих, ровесників. Пізніше в цей процес включаються інші осередки соціалізації – дошкільні заклади, школа, позашкільні установи, вищі навчальні заклади тощо. Працюючи з учнями вчитель може безпосередньо впливати на формування національної ідентичності підростаючого покоління. При цьому слід завжди враховувати, що в класах діти належать до різних етносів: українці, поляки, росіяни, роми тощо. Головне завдання вчителя – привчати дітей до національної терпимості і взаємоповаги як основи розбудови громадянського суспільства.

Україна, як і більшість країн пострадянського простору, переживає складний процес пошуку національної ідентичності, формування національної свідомості українського народу. А основним чинником формування національної свідомості та національної ідентичності є саме історична пам'ять. Саме завдяки спільному минулому, перемогам і поразкам попередників, спільним героям, місцям пам'яті тощо сучасні покоління відтворюють власний історичний досвід, і таким чином нація усвідомлює свою сутність, духовність. Саме історична пам'ять впливає на сучасний пошук ідентичності, вона, так би мовити, з минулого керує сучасним і майбутнім, впливає на перебіг подій саме сьогодні.

Зазначимо, що в Україні наявні суттєві відмінності в ідентичності населення України. Це і локальні відмінності, і конфесійні, і етнічні, і соціальні. В умовах політичного протистояння і стрімких соціальних зрушень, що відбуваються в Україні, ці відмінності набувають конфліктних рис, а якщо до цього додати відсутність єдиного історичного метанаративу, маємо дезінтегроване суспільство. І така поляризованість поглядів на історичне минуле не зумовлена лише територіальним, етнічним чи мовним поділом, мова йде про ідеологічне протистояння. Що ж лежить в основі цього протистояння? Існує низка причин існування кількох локальних колективних уявлень про минуле. Як зазначає І.Симоненко, серед таких чинників є: релігійна орієнтація громадян, історичне існування у різних державних об'єднаннях, відмінності в етнічному складі населення окремих частин країни, локальне вживання відповідних мов та діалектів, розбіжності у політичних уподобаннях мешканців певних регіонів, відмінності у соціальному складі населення, економічному розвитку та інше [3, 52]. Деякі з цих чинників діють давно, сторіччями, а деякі – десятиліттями. Однак всі вони справляють вплив на свідомість громадян України.

Існує велика кількість факторів, які впродовж тривалого часу впливали і продовжують впливати тою чи іншою мірою на формування відмінностей історичної свідомості серед громадян України. Як зазначає В.Артюх, «нині в Україні відбувається накладка трьох основних типів історичної пам'яті: української, російської і комуністичної» [1, 57]. Звичайно, у такому поляризованому суспільстві, яким воно є сьогодні в Україні,

марно сподіватись на якийсь консолідуєчий ефект за допомогою такого інструменту, як історична пам'ять. Не кажучи вже про те, що існує й індивідуальний досвід кожної людини чи суспільний досвід груп, які мають різні критерії оцінок історичних подій. Отже, говорячи про сучасну ситуацію в Україні в царині історичної пам'яті, підіб'ємо деякі підсумки і зазначимо основні характерні ознаки. По-перше, наявний виразний дуалізм у поглядах на минуле, коли у суспільній свідомості побутують різні, часом антагоністичні і конкурентні між собою моделі історичної пам'яті. Серед них найбільш виразними в Україні є сьогодні «націоцентрично-державницька» й «імперсько-радянська». По-друге, існування регіональних варіантів колективної пам'яті, що продукує відмінні типи національної ідентичності. Відсутнє також цілісне бачення національної історії, натомість переважає її надмірна фрагментація. Крім того, у національній пам'яті українців майже не зафіксовано історичне минуле національних меншин [2, 125].

Лише у стабільному соціумі можлива консолідація громадян навколо національної ідеї, в іншому разі маніпуляції з історичною пам'яттю стають ризикованою справою і лише поглиблюють роз'єднаність суспільства. Тому і виходить, як влучно зазначає Ю.Шаповал, «що коли історію пишуть люди зі своїми симпатіями і вподобаннями, тоді читач має справу не з фактами, а з інтерпретаціями» [5].

Постає питання, а що ж у такому разі робити? Очевидно, що спроби механічним шляхом впровадити новий сучасний наратив уявлень про минуле приречені на невдачу і викликатимуть лише спротив у тієї чи іншої частини населення України. Загальнодержавний проект національної ідентичності має визріти у часі. Як зазначає І.Симоненко, «розколотість історичної пам'яті суспільства, як і більшість проблем, пов'язаних з формуванням національної ідентичності, «лікуються» еволюційним шляхом. Для цього потрібна копітка, постійна робота впродовж десятиліть. Поступова зміна генерацій призведе до вимивання віджилих, анахронічних історичних міфем, їх деактуалізації. Але якщо існує зовнішня загроза національному суверенітету – існує можливість розколу країни, викликана ще й антагоністичними поглядами певних частин суспільства щодо політичного устрою, етнічних, мовних або релігійних питань, тому потрібна революційна реконструкція історичних міфів. Адже, як свідчить світовий досвід, укорінені історичні погляди щодо минулого суттєво впливають на прояви сепаратизму або анексіоністські плани націй чи етнічних груп. А за умов, коли частина населення країни піддається зовнішнім впливам, державі, крім модернізації історичних міфем, потрібно витратити зусилля і для активної контрпропагандистської роботи» [3, 58].

Потрібно акцентувати увагу не лише на втратах України і українського народу, а на досягненнях і позитивних моментах вітчизняної історії. Наприклад, як зазначає І.Симоненко, розкривати і популяризувати історичні сюжети, в яких на перше місце висуваються загальнолюдські, гуманістичні аспекти, порушуються питання соціальної справедливості, громадської рівності й верховенства закону, які сприятимуть подоланню дуалізму історичної пам'яті.

З усіх чинників ідентичності історична пам'ять витлумачується як центральний компонент національної ідентичності. Втіленням історичної пам'яті є популярні міфи, етнічні стереотипи, колективна пам'ять. На нашу думку, національні міфи не лише корисні, а й необхідні, особливо для нашого сучасного суспільно-політичного життя.

Національна та історична пам'ять та сутність ідентичності викристалізують роль і місце шкільної історії в цих процесах. Разом з тим, має бути представлена концепція різноманіття ідентичностей. Поряд із національною ідентичністю постійно повинні існувати також конкуруючі ідентичності, права яких не можна недооцінювати. Необхідно прищепити точку зору, що значні проблеми майбутнього можна вирішити лише в умовах міжнаціональної співпраці, яка потребує нових форм колективної ідентичності. Окрім цього, слід віддавати перевагу формуванню індивідуальної ідентичності школярів.

Список використаних джерел та літератури

1. Артюх В. Дещо про політику історичної пам'яті // Експерт. Сумський аналітичний журнал. – 2006. – No 14. – С. 56-60.
2. Герасименко Л. С. Історична пам'ять в Україні: сучасний стан та виклики майбутнього // Національна та історична пам'ять. Політика пам'яті у культурному просторі: Зб. наук. праць. – Випуск 1. – К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. – С. 117-133.
3. Симоненко І. Особливості структури історичної пам'яті Українського народу та шляхи формування національного історичного нарративу // Стратегічні пріоритети. – 2009. – No 1(10). – С. 51-61.
4. Удод О. А. Шкільна історична освіта як репрезентант політики пам'яті // Національна та історична пам'ять. Політика пам'яті у культурному просторі: Зб. наук. праць. – Випуск 8. – К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. – С. 8-13.
5. Шаповал Ю. Політика пам'яті в сучасній Україні // Матеріали доповіді на Міжнародній науковій конференції «Геополітика, примирення та пам'ять» 4-6 грудня 2008. – Режим доступу: <http://www.khpg.org/index.php?id=1230112797>

Галас А. В.,
завідувач центру дошкільної, початкової,
спеціальної та інклюзивної освіти
Хмельницького ОІППО

Досвід патріотичного виховання молодших школярів у загальноосвітніх навчальних закладах Хмельницької області

*Патріотичне виховання – це сфера
духовного життя,
яка проникає в усе, що пізнає, робить,
до чого прагне,
що любить і ненавидить людина,
яка формується.
В.О. Сухомлинський*

Динамізм суспільно-економічних і політичних змін, що відбуваються у житті країни, вимагають не менш динамічних змін в освітянській галузі, модернізації та реформування загальної середньої освіти на засадах гуманізації, демократизації і пріоритетності духовних і суспільних цінностей.

Патріотизм є нагальною потребою держави, якій необхідні національно свідомі громадяни, здатні забезпечити країні гідне місце в цивілізованому світі.

Відповідно до Конституції України, Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Програми «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів», Програми патріотичного виховання учнівської та студентської молоді в навчальних закладах України (№ № 1453 від 29.10.2013 р.) перед школою, як соціальним інститутом, стоїть складне і відповідальне завдання – сформувати в учнів комплекс громадянських якостей, глибоке розуміння ними належності до українського народу, до своєї Батьківщини, внутрішню потребу й готовність відстоювати та захищати її інтереси, реалізовувати свій особистісний потенціал на благо зміцнення української держави.

Щоб діти стали народом, творцями своєї держави, необхідно, аби вони за час навчання, виховання в сім'ї, школі міцно засвоїли духовність, культуру рідного народу, глибоко пройнялися його національним духом, способом мислення і буття. Ці якості потрібно виховувати у дітей тими засобами, методами, способами, традиціями, мораллю, що вироблені народом упродовж усього історико-культурного розвитку, при цьому органічно поєднуючи їх з новітніми надбаннями європейського та світового культурно-педагогічного досвіду.

Патріотичне виховання є складовою частиною навчально-виховного процесу, систематичною і цілеспрямованою діяльністю органів державної влади і громадських

організацій з формування у громадян високої патріотичної свідомості, почуття любові до України, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків.

Пріоритетні духовні і суспільні цінності охоплюють своїм впливом усі покоління, пронизують усі сторони життя: соціально-економічну, політичну, духовну, правову, педагогічну, спираються на освіту, культуру, історію, державу, право.

У дошкільному та молодшому шкільному віці важливо формувати здатність дитини пізнавати себе як члена сім'ї, родини, дитячого угруповання; як учня, жителя міста чи села; виховувати у неї любов до рідного дому, школи, вулиці, своєї країни, її природи, рідного слова, побуту, традицій.

Початкова школа виконує роль фундаменту, на якому будується вся система громадянського та патріотичного виховання школярів, формування у них любові до рідного краю, України, історичної пам'яті, духовності, національного характеру. Все, що закладається учням у цей період навчання та виховання, визначає в подальшому успіх процесу формування особистості, її світогляду і загального розвитку. Набуті в початковій школі особистісні якості, а також знання, вміння і навички не лише забезпечують основу навчання і виховання підлітків, а й значною мірою визначають особливості практичної, громадянської та професійної діяльності дорослої людини.

У Програмі «Основні орієнтири виховання учнів 1-11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів України» зазначено: «Патріотизм виявляється в любові до Батьківщини, свого народу, турботі про його благо, сприянні становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, готовності відстояти її незалежність, служити і захищати її, розділити свою долю з її долею, повазі до українських звичаїв і обрядів, відчутті своєї належності до України, усвідомленні спільності власної долі з долею Батьківщини, досконалому володінні українською мовою».

Формування патріотичних почуттів в учнів завжди було і залишається пріоритетним напрямком виховної роботи в школі I ступеня.

Саме тому зусилля педагогів початкової школи Хмельницької області спрямовані на утвердження патріотизму, посилення моральної складової, формування особистісних рис громадянина Української держави, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, набуття соціального досвіду, фізичної досконалості, художньо-естетичної, інтелектуальної, правової, трудової, екологічної культури, розвиток психологічних якостей.

У процесі організації патріотичного виховання молодших школярів учителі дотримуються таких принципів: національної спрямованості, гуманізації виховного процесу, самоактивності і саморегуляції, культуровідповідності, полікультурності, соціальної відповідності та реалізують такі виховні завдання:

- утвердження поваги до культурного та історичного минулого України;
- виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки;
- визнання й забезпечення в реальному житті прав дитини як найвищої цінності держави і суспільства;
- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю;
- формування етнічної та національної самосвідомості, любові до рідної землі, держави, родини, народу;
- визнання духовної єдності населення всіх регіонів України, спільності культурної спадщини та майбутнього;
- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;
- формування мовної культури, оволодіння і вживання української мови як духовного коду нації.

Ефективність патріотичного виховання значною мірою залежить від врахування вікових особливостей вихованців при виборі змісту, завдань, методів, форм виховної роботи та основних напрямів діяльності школярів. Пріоритетну роль у формуванні громадянських компетентностей учителі початкових класів відводять активним методам,

застосування яких ґрунтується на демократичному стилі взаємодії, сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості дітей. До таких методів відносять: соціально-проектну діяльність, ситуаційно-рольові ігри, соціограму, метод відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, ігри-драматизації, створення проблемних ситуацій та ситуацій успіху, аналіз конфліктів та моделей стилів поведінки.

У 1-4 класах загальноосвітніх навчальних закладів області навчальний рік розпочато з Першого уроку «Україна – єдина країна», під час якого було розглянуто приклади мужності, героїзму в ім'я свободи, незалежності та демократичного розвитку нашої держави, єдності народу України та цілісності її території. Протягом року проведено нестандартні тематичні уроки: «Державні символи України», «Вивчаємо природу рідного краю», «Скарби нашої України», «Я – українець, ти – українка», «Письменники рідного краю», на яких прищеплюють любов, повагу до рідного краю, його звичаїв та традицій.

На виконання листа МОНУ від 13.08.2014 р. № 1/9-412 «Про проведення Уроків мужності» проводяться цикли Уроків мужності, які стали фундаментом формування у дітей почуття патріотизму, любові до України, активної громадянської позиції, особистої відповідальності за долю країни на прикладах мужності нинішніх захисників нашої Батьківщини. Здебільшого – це уроки-зустрічі з учасниками антитерористичної операції (воїнами АТО).

11 учителів початкових класів ЗНЗ Дунаєвецького району надіслали свої розробки уроків на сайт Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Учні 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів міста Хмельницького взяли участь у Всеукраїнському конкурсі «Оберіг захисника України», який проводився редакцією дитячого пізнавально-розважального журналу «Професор Крейд», акціях: «Напиши лист солдату в АТО», «Продай іграшку – допоможи солдату», «Ми з тобою, солдате Батьківщини», «Я дякую тобі, солдате», «Лист захиснику Батьківщини», «Лист пораненому», «Допоможемо українській армії». У ході акцій, проведених учнівськими колективами, зібрано більше 100 тис. грн., закуплено предмети першої необхідності, ліки для першої медичної допомоги, продукти харчування, засоби особистої гігієни, військову амуніцію та передано в зону АТО; проведено збір теплих речей, шкільного приладдя для дітей, які прибули зі східних областей України та Республіки Крим; зібрано й передано іграшки дітям м. Рубіжне Луганської області, бійцям – листівки, малюнки, обереги. Учні початкових класів та батьки Хмельницької спеціалізованої середньої загальноосвітньої школи I-III ступенів № 6 провели благодійний ярмарок. Зібрані кошти, а це 4334 гривні, передано у 8-й окремих полк спеціального призначення на медичну допомогу для поранених в зоні АТО.

Учні початкових класів Білогірського НВК активно включилися в проведення благодійного ярмарку, кошти з якого були передані батькам солдат. На зустрічі з воїнами АТО, з вуст малюків, звучали вірші, привітання, пісні. Виготовлені власними руками обереги, передані на передову.

Члени волонтерського загону «Промінчик добра» (3-В клас НВК № 14 міста Кам'янця-Подільського, координатор – учитель початкових класів Владишевська С. В.) передають листи, малюнки, надають адресну матеріальну допомогу воїнам АТО (перерахували 1650 грн. на лікування пораненого прикордонника, лейтенанта Павла Гаврилюка із міста Могилів-Подільського Вінницької області; взяли активну участь у «Гаражному розпродажі» та передали 1840 грн. голові центру допомоги кам'янчанам – учасникам АТО Браеску-Семенишину Р. А.).

Різноманітна і багатогранна робота з патріотичного виховання молодших школярів проводиться вчителями початкових класів ЗОШ № 3 м. Славути.

За ініціативи керівника методичного об'єднання вчителів початкових класів Лобанчук Юлії Карлівни та підтримки методичних об'єднань учителів початкових класів шкіл міста проведена акція «Молимося за Україну!». Підготовлено низку заходів, які розширили знання дітей про моральні та духовні цінності українців, сприяли формуванню ціннісного ставлення і до суспільства, і держави, виховують почуття патріотизму,

національної гордості та любові до Батьківщини. Основний зміст акції спрямований на утвердження єдності України, нероздільності її території та народу, усвідомлення спільності власної долі з долею Батьківщини.

Заключним етапом акції стало загальноміське свято, в якому взяли участь колективи школярів початкових класів з кожної школи міста. Діти власними руками підготували композиції з використанням елементів державної символіки. Жовто-блакитні кольори у композиціях з ангелами підкреслили прагнення єдності народу України. Яскравим доповненням композицій стала виставка картин-вишивок відповідної тематики. Діти хвилиною мовчання вшанували своїх земляків, які полягли, відстоюючи єдність і незалежність держави, направили листи і подарунки воїнам, що нині виборюють майбутнє України, висловили впевненість, що житимуть у соборній Україні, яка має стати для своїх громадян надійним домом Любові, Миру і Добра. Спільне виконання «Молитви за Україну» сприяло піднесенню патріотичного духу маленьких славутичан.

Цікавий довготривалий проект впроваджується в початкових класах НВК «СЗОШ, лицей «Успіх» – «Ми горді тим, що ми є українці» (керівник проекту – вчитель початкових класів Шевчук Валентина Петрівна). Загальнорайонний проект «Україна – наша Батьківщина» реалізовано у школах Деражнянського району. Волонтерський проект «Служіння заради миру» започатковано у Крупецькому та Хоровецькому НВК Славутського району.

Учителі Старокостянтинівської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 7 систематично проводять **класні години**: «Україна – єдина країна», «Згадаймо ці полум'яні роки»; години пам'яті та мужності: «Голодомор 1932-1933 років», «Вони захищають Україну», «Бій під Крутами», «День соборності України», «На рушнику калина – спогад про Україну»; **бесіди**: «Я – громадянин України і пишаюся цим», «Афганістан болить в моїй душі», «Легенди та перекази рідного краю», «Мова моя солов'їна»; **усні журнали**: «Моя Батьківщина – рідна Україна», «200-річчя від дня народження Михайла Вербицького», «Заочна подорож до Києва»; **конкурс малюнків**: «Моя Батьківщина – єдина», «Сила духу і мужність українських воїнів», «Україна – єдина держава»; тематичний кросворд «Ми – українці», прес-конференцію: «Наші обереги»; **позакласні заходи**: «Пам'ятаємо Вас і низько вклоняємось (до Дня пам'яті Героїв Небесної Сотні)», «Герої не вмирають»,

«Україно, моя Україно! Я для тебе у світі живу», «Герої Небесної Сотні на варті України», «Небесна сотня».

У навчальних закладах Ярмолинецького району проведено:

- **акції:** «Намалюю лист солдату» (Москалівська ЗОШ I-III ступенів); «Лист пораненому солдату» (Ярмолинецький НВК);

- **виховні бесіди:** «Зупинимо війну разом», «Хай буде проклята війна» (Москалівська ЗОШ I-III ступенів); «Я – патріот незалежної держави» (Кадиївська ЗОШ I-II ступенів), «Наша країна – єдина країна» до Дня Соборності України (Перегінська ЗОШ I-II ступенів);

- **класні години:** «Є у нас одна країна – то прекрасна Україна» (Москалівська ЗОШ I-III ступенів); «Ми – українці, єдина сім'я», «Люди, які прославили свій край» (Новосільська ЗОШ I-III ступенів);

- **усний журнал** «Соборність України – наша сила в єдності» (Ярмолинецький НВК);

- **уроки мужності:** «Час і досі не загоїв рану, цей одвічний біль Афганістану», «Пам'ять заради майбутнього» (Правдівська ЗОШ I-III ступенів); «Подвиг героїв житиме вічно у нашій пам'яті» (Соколівська ЗОШ I-III ступенів); до Дня вшанування учасників революції Гідності (Ярмолинецький НВК);

- **виховні години:** «Тим, хто віддав життя за Мир» (Москалівська ЗОШ I-III ступенів); «Революція гідності», «Україна – європейська держава», «Україна – наш спільний дім» (Правдівська ЗОШ I-III ступенів); «Сила народу – в єдності» (Антоновецький НВК); «Герої не вмирають» (Ярмолинецький НВК);

- **День пам'яті: Небесної сотні** (Новосільська ЗОШ I-III ступенів); **жертв голодомору.** Акція «Запали свічку пам'яті»;

- **виставки малюнків:** «Я малюю Україну» (Новосільська ЗОШ I-III ступенів); (Правдівська ЗОШ I-III ступенів); конкурс малюнка «Ми за мир» (Перегінська ЗОШ I-II ступенів).

Конкурс малюнків: «З Україною в серці»; «Ні – війні»; «Слава Україні! – Героям слава!» (Солобковецька ЗОШ I-III ступенів); «Хай завжди буде мир!», «Якими я уявляю героїв» (Шарівська ЗОШ I-III ступенів); «Ми за мир» (Антоновецький НВК); Конкурс малюнка «Ми за мир» (Перегінська ЗОШ I-II ступенів).

Благодійні акції: «Допоможи воїнам АТО» (Соколівська ЗОШ I-III ступенів).

Батьківські всебучі: «Чи потрібно виховувати в дитини патріотизм?». Участь в тематичній лінійці «Пам'яті Небесної Сотні». Година спілкування «Що таке гідність?».

Вшанування пам'яті загиблих односельчан – воїнів-афганців: Нетета Віктора Станіславовича (Ярмолинецький НВК); **загиблих в АТО воїнів-односельчан:** перегляд складеного дітьми відеоролика «Він живий, він серед нас», приурочений 9-ому дню від дня загибелі Р.О. Лабаня (Сутковецька ЗОШ I-III ступенів).

Участь у Всеукраїнській освітній компанії «Голуб миру» та флешмобі «Ми за мир» (Ярмолинецький НВК).

Тиждень початкової школи під гаслом «Україна – єдина країна» (Ярмолинецький НВК).

Круглий стіл: «Незгасима свіча Афганістану» (Ярмолинецький НВК); обговорення статті з газети «День болю. День смутку. День гніву» (Жилинецька ЗОШ I-II ступенів).

Виставка плакатів: «Героям Небесної сотні присвячується» (Ярмолинецький НВК), День української вишиванки (Перегінська ЗОШ I-II ступенів), «Година-реквієм Дзвони Чорнобиля» (Стріховецька ЗОШ I-II ступенів).

Учні початкових класів Хмельницького району брали участь у акціях: «Напиши листа учаснику АТО», «Передай тепло своїх долонь».

Учні 2-4 класів Шаровечківської ЗОШ, Малиницького та Ружичанського НВК плели маскувальні сітки для потреб АТО.

Учні Гвардійського НВК Хмельницького району беруть участь у приготуванні споживчих наборів для воїнів АТО.

Традиційними стали зустрічі молодших школярів міста Кам'янця-Подільського з випускниками шкіл – бійцями АТО. 12 лютого 2015 р. в ЗОШ № 7 проведено зустріч з героєм Кам'яниччини Олексієм Шинальським, сапером Центру розмінування, військовослужбовцем, який був учасником АТО на сході України, обличчя якого «Укрпошта» надрукувала на серії марок «За честь! За славу! За народ!».

Хмельницького за МИР!».

Учні початкових класів міста Кам'янця-Подільського активно брали участь у флешмобах національно-патріотичного спрямування, які проводились на рівні держави, області та міста: «Ми – вірні діти твої, Україно!», «Україна – єдина країна!», «Ми за мир в усьому світі!».

Флешмоб «Україна – єдина», виховну годину «З Україною в серці», живий ланцюг «Діти проти війни» проведено у навчальних закладах Полонського району.

Патріотичне виховання у школах Кам'янець-Подільського району здійснюється через систему позакласних заходів: «Барви рідного краю», «День Соборності України – день єднання народу», «Ми – українці», «Україна та її сучасні герої», «Шануємо державні символи держави», «В нашій серці Україна», «Всі народи в Україні живуть в злагоді і мирі», «Козацькому роду – нема переводу», «День голодомору» та інші.

Проведено семінари з питань: «Формування патріотичних почуттів у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку» на базі Орининського ДНЗ та ЗНЗ з теми: «Формування особистості дошкільника та молодшого школяра з позитивними морально-етичними якостями», Колибаївської ЗОШ I-II ст. «Виховуємо патріотизм». На базі Смотрицької ЗОШ I-III ст. Дунаєвецького району відбувся семінар-практикум вихователів ГПД з проблеми: «Національно-патріотичне виховання молодших школярів». Обговорені питання щодо формування в учнів громадянських якостей, розуміння приналежності до Українського народу в контексті програми «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх шкіл України» і листа МОНУ № 1/9-614 від 27.11.2014 р. «Про методичні рекомендації з патріотичного виховання».

Дитячий літературний конкурс «Захисти країну від лиха» проведено у Варварівському та Берездівському НВК Славутського району.

Лінійку–реквієм до вшанування річниці героїв «Небесної сотні» проведено у Шаровечківській ЗОШ Хмельницького району.

Науково-методичним центром дошкільної, початкової, спеціальної та інклюзивної освіти Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти на базі навчальних закладів Городоцького району проведено обласний семінар для методистів дошкільної та початкової освіти за темою: «Формування громадянськості, патріотизму у всіх видах основної діяльності дошкільника та молодшого школяра».

Ми маємо усвідомити, що без розвитку людської гідності, громадянськості, патріотизму, чесності, толерантності, працьовитості не може бути ні вільної особистості, ні добробуту українського народу, ні правової держави, ні рівноправної інтеграції до європейського співтовариства.

Досвід роботи загальноосвітніх навчальних закладів Хмельницької області показує, що вирішувати проблему можна тільки в системі, тому що в усіх видах основної діяльності школяра, учня, вихованця (навчання, праці, громадській роботі, спорті, туризмі, грі,

гурткової роботі, позакласній роботі тощо) є місце для здійснення патріотичних вчинків та справ.

Отже, результатом патріотичного виховання має бути сформованість почуття патріотизму, яке означає прояв особистістю любові до свого народу, поваги до українських традицій, відчуття своєї належності до України, усвідомлення спільності власної долі з долею Батьківщини, досконале володіння українською мовою.

Список використаних джерел та літератури

1. Бех І. Патріотичне виховання дітей та молоді / І.Бех, К.Чорна // Позашкілля. – 2011. – № 10. – С. 9-16.
2. Бех І. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І.Бех, К.Чорна // Світ виховання. – 2007. – № 1. – С. 23-34.
3. Дробязко О. В. Маленьким українцям – про державні символи і не тільки... / О.В. Дроб'язко // Дошкільний навчальний заклад. – 2010. – № 3. – С. 10-35.
4. Дубина М., Руденко Ю. Патріотичне виховання молоді // Освіта України. – 2006. – № 8. – С. 5.
5. Дудар, О. В. Залучення національних традицій до сучасної системи виховання / О.В. Дудар // Класний керівник. – 2012. – № 1/2. – С. 22-23.
6. Зелюк, В. В. Формування патріотизму, свідомої громадянської позиції та зміцнення моральності учнівської молоді: досвід і проблеми / В.В. Зелюк // ПостМетодика. – 2009. – № 4. – С. 57-59.
7. Ігнатієва А. В. Національні символи України : (усний журнал, 6-7 класи) / А.В. Ігнатієва // Виховна робота в школі. – 2012. – № 2. – С. 39-42.
8. Киричок, В. А. Патріотичне виховання молодших школярів у позаурочній діяльності / В.А. Киричок // Класний керівник. – 2011. – № 9/10. – С. 47.
9. Матвієнко О. В. Виховання молодшого школяра: теорія і технологія. – К. : ВД «Стилос», 2006. – 543 с.
10. Михальова. С. В. Дидактичні матеріали «Чи знаєте ви Конституцію України» [Текст] / С.В. Михальова // Історія та правознавство. – 2011. – № 16/18. – С. 32-40.
11. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти / О.Я. Савченко. – 2-ге вид., доповн., переробл. – К. : Богданова А. М., 2009. – 226 с.
12. Сухомлинська О. В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: тенденції й індивідуальний пошук. – К., 2006. – 43 с.
13. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв. : у 5-ти т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 1. – С. 209–402.
14. Україна – єдина країна. Розробки уроків і позакласних заходів для проведення Першого уроку у 2014/2015 навчальному році: [методичний посібник] / укладачі: Ю.В. Міцай, С.М. Пляка, О.П. Третяк, О.В. Ревнивцева. – Кіровоград: ФО-П Александрова М. В. – 2014. – 172 с. [Електроний ресурс] – Режим доступу: www.koippo414.at.ua/NMK/PershiyUrok/ukrainaedina_krajina.pdf. – Назва з екрана.
15. Червінська І. Теоретико-методичні засади виховної роботи в початковій школі / І.Червінська, С.Довбенко. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В.Стефаника, 2012. – 515 с.

Галецька Н. К.,
керівник гуртків національно-патріотичного
спрямування Кам'янець-Подільської
станції юних туристів

Національно-патріотичне виховання школярів засобами козацької педагогіки

*Козацтво стало найдосконалішою формою
вияву генетично закодovаних здібностей і
можливостей нашого народу. Реалізація ж
науково обгрунтованих і випробуваних
історією козацько-лицарських виховних
традицій – один із найефективніших
українознавчих підходів
у навчально-виховній роботі.
Б.Сушинський*

У статті висвітлено досвід організації патріотичного виховання у дусі козацької педагогіки на прикладі роботи гуртків «Юні козаки Поділля» та «Юні миротворці» Кам'янець-Подільської станції юних туристів.

Ключові слова: життєві компетенції, саморозвиток, соціальна інтеграція, українська козацька педагогіка, Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»).

Головна ідея виховання дітей у дусі патріотизму полягає в тому, щоб показати, яким чином пов'язуються особисті, національні і глобальні інтереси. Ми живемо в одному світі, ми дихаємо одним повітрям, користуємося тією ж водою, залежимо від одних і тих же ресурсів і переживаємо однакові почуття. Тому ці питання, насправді, надзвичайно актуальні для підготовки молодих людей до життя у все більш взаємозалежному світі.

Мета: сформувати національно-патріотичні якості та свідомість вихованців, закласти в них основи і бажання саморозвитку як громадянина України, готового самовіддано розбудовувати суверенну, демократичну, правову і соціальну державу, виявляти національну гідність, знати і цивілізовано відстоювати свої громадянські права та виконувати обов'язки, сприяти громадянському миру і злагоді в суспільстві, досягати високої культури взаємин та толерантності.

Актуальність: позашкілля має великий виховний потенціал, який має бути спрямованим у майбутнє на розв'язання проблем нового століття, сприяти соціальній інтеграції вихованців у динамічному світі, забезпечуючи їх здатність до його перетворення, на оволодіння ключовими життєвими компетенціями, формування у них нових способів мислення, вироблення життєздатності, вміння повноцінно жити й активно діяти в нових соціально-економічних умовах, адекватно реагувати на зміни, постійно самовдосконалюватись, досягати успіху.

Завдання:

- виховання у дітей та юнацтва активної громадянської позиції, національної гідності і самосвідомості, любові до своєї Батьківщини – України, готовності захищати свій рідний край;
- переймання козацьких забав, традиційних козацьких видів фізичної культури, бойового танцю «Гопак», національної кухні, оволодіння художніми козацькими промислами, поведінки та опанування козацької культурної спадщини;
- сформувати у вихованців гуртків гуманний світогляд;
- проводити з школярами соціально-значимі заходи в інтересах просування цінностей культури миру, свободи та демократії;

- виховувати свідому дисципліну, культуру поведінки, активну участь у громадському житті;
- навчити аналізувати суспільно-політичні події у світі та в Україні, працювати з різноманітними джерелами інформації, аргументувати власну точку зору, практикуватися у проведенні переговорів, слідкувати за тим, щоб навіть під час запальних дискусій учні не допускали взаємних образ, навчитися поважати думки опонентів і працювати як одна команда.

Позашкільні навчальні заклади є складовою частиною системи освіти України, і вони покликані вирішувати та сприяти розв'язанню питань громадської зрілості учнівської молоді. Сьогодні перед громадянами України постала гостра проблема – вийти із затяжної економічної і духовної кризи, побудувавши українську державу з європейськими стандартами життя.

В демократичному суспільстві для успішного вирішення цієї проблеми нам бачиться один із педагогічних шляхів: підготувати для держави висококомпетентних фахівців і відданих українському народові патріотів України. Тож виховання національно свідомого громадянина, патріота України, який вболіватиме за Україну, для якого справою честі і сенсу життя буде зміцнити свою державу, досягти успіхів у всіх сферах матеріального і духовного життя свого народу – одне із важливих завдань позашкільної освіти.

З метою реалізації такого завдання, використовуються різноманітні форми і методи активно-творчої національно-патріотичної діяльності з вихованцями гуртків. А саме: їх участь у заходах, присвячених Дню Перемоги та Дню визволення міста Кам'янця-Подільського від нацистських загарбників; створення парків та алей бойової слави; проведення фестивалів патріотичної пісні; участь у «Вахтах пам'яті». Вихованці долучаються до спорудження меморіальних знаків на честь історичних подій; здійснюють шефство над захороненнями воїнів та меморіальними знаками, проводять біля них патріотичні заходи та зустрічі з ветеранами Другої Світової війни. Цікаво і змістовно проходять уроки мужності з учасниками бойових дій за межами держави та екскурсії до музеїв і меморіальних комплексів.

У розвинених демократичних суспільствах вихованню громадських патріотичних якостей дітей приділяють велику увагу. У кожній державі своя національна система виховання, у жодній країні світу немає виховання «взагалі». Виховання не може бути безнаціональним. У нас своє – козацтво. Українці – єдина у світі козацька нація. Воно втілювало в собі фізичне і духовне здоров'я нації, інтелектуальну силу, життєздатність, оптимізм і енергію. Це була об'єднана, згуртована, ідейно і духовно зцементована, суворо дисциплінована національна сила, яка очолювала боротьбу проти чужоземних ворогів.

Виховувати в людині патріота своєї Батьківщини, любов до рідного краю, любов до своєї України варто починати з раннього дитинства і продовжувати повсякчас. Справжнім феноменом патріотизму в історії України стало запорізьке козацтво. Багатовіковий визвольний козацький рух покликав до життя унікальне явище світової культури – козацьку педагогіку. Це частина народної педагогіки у вершинному її вияві, яка формує у підростаючих поколіннях українців синівську вірність рідній землі, Батьківщині – незалежній Україні. Це народна виховна мудрість, що своєю головною метою ставила формування в сім'ї, школі і громадському житті козака-лицаря, мужнього громадянина з яскраво вираженою українською національною свідомістю і самосвідомістю.

Базовою навчально-виховною системою, що вже має десятилітній практичний досвід роботи в різних школах по всій Україні, є Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»). За цей час ця гра набула ознак загальноукраїнської системи національно-патріотичного виховання дітей і молоді. Це дієвий шлях свідомого опанування геройськими, лицарськими, гуманними і демократичними традиціями українського народу, сформованими на засадах козацького світогляду, національної гідності, високої самосвідомості та активної громадянської позиції, національних і загальнолюдських духовних і моральних цінностей та здорового способу життя; виховання духовно та фізично розвиненого юного покоління суверенної держави в дусі відданості

Україні та її народу; підготовки молоді до творчої праці, військової служби та захисту України.

Джурами називали молодих вихованців, зброєносців і помічників досвідченого козака. Стати джурую міг не кожен, а лише той, хто годився до козацької служби, пройшовши певні випробовування – як фізичні, так і моральні. Причому духовна загартованість передувала фізичній, якої набували впродовж кількох років. Виховувалися, перш за все, розважливості та поміркованості, впевненості у собі і власних силах. За існуючою у Війську Запорозькому традицією кожен козак на схилі життя мав підготувати для служби у Війську замість себе молодого джуру. Система такого виховання була досить жорсткою, далеко не всі годилися для військової служби. Сучасний козак – це свідомий українець, патріот, воїн, захисник, політик, адміністратор. Козак – це витязь нескореного духу, честі і звитяги. На козацьких традиціях виховуються всі покоління українців.

Дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура») Українського козацтва є базовою і основною позакласною формою оборонно-масової і спортивно-оздоровчої роботи, початкової військової та фізичної підготовки, ідейно-політичного, морально-психологічного та національно-духовного виховання молоді в позаурочний час, а також допризовної молоді за місцем проживання. Слід відмітити ряд особливостей, що якісно виділяють її на фоні інших подібних ігор, які також існують в системі позашкільної освіти. Це: постійність і плановість роботи (гра відбувається протягом всього навчального року); системність (у грі поєднуються напрями: туристичний, військовий, спортивний, історичний, мистецький, краєзнавчий); партнерська співпраця органів державної влади та громадських організацій.

Вагомою складовою гри є заходи, що проводяться під час фінальних етапів і розподіляються на такі блоки:

1. Державницький блок.
2. Військово-патріотичний блок.
3. Туристично-краєзнавчий блок.
4. Історично-мистецький блок.
5. Козацький вишкіл.

Державницький блок передбачає: виконання ритуалів підняття Державного прапора України і виконання Державного гімну (два рази на день), урочистості з нагоди відкриття (закриття) етапу гри за участю місцевої влади: парад вулицями міст; урочиста частина (нагородження переможців); концерт місцевих колективів; показ бойового мистецтва силами спеціального призначення ЗС України.

Військово-патріотичний блок включає в себе:

1. Стрйова підготовка (впоряд).
2. Боротьба.
3. Рятівник (надання першої медичної допомоги).
4. Стрільба (з пневматичної зброї).
5. Проживання у військовій частині 1-2 доби.
6. Ознайомлення з умовами розміщення та бойової підготовки військовослужбовців, з історією військової частини, зі зразками військової техніки.
7. Виконання вправи навчальних стрільб з автомата АК-74.

Туристично-краєзнавчий блок містить:

1. Таборування.
2. Смуга перешкод.
3. Походи.
4. Вивчення природи та історії краю (Відун).

Історично-мистецький блок складається з:

1. Ватра (мистецьке представлення рою).
2. Відун (військово-історична вікторина).

Козацький вишкіл об'єднує:

1. Обладнання таборів (елементи охорони і оборони).
2. Несення вартової та внутрішньої служби (нічні тренування).
3. Протидія диверсійним групам.
4. Харчування (самостійне приготування).

Досвід проведення та участі в грі «Сокіл» («Джура») показує, що національне виховання за своєю суттю, змістом, характером і спрямованістю відповідає природним особливостям учнів і забезпечує створення сприятливих психолого-педагогічних умов, застосування адекватних природі учня засобів впливу на особистість, її свідомість. Завдяки відродженню національної системи виховання розвиваються природні задатки учнів, формується їхній національний склад психіки, мислення. Забезпечуючи етнізацію особистості така система виховання духовно відтворює в дітях рідний народ, увічнює в підростаючого покоління як специфічні, самобутні ознаки, що є в кожній нації, так і загальнолюдські, спільні для багатьох націй.

Важливо пам'ятати, що без цілеспрямованого формування в учнів позитивних мотивів, життєстверджуючих емоцій, почуттів неможливо сформувати глибокої національної свідомості, чіткої громадської позиції. Не варто забувати, що національні духовні цінності є водночас і загальнолюдськими цінностями. Беручись за таку вкрай важливу і важку справу керівник гуртка передусім сам повинен бути глибоко переконаний у важливості даної проблеми.

Висновки: метою діяльності гуртків національно-патріотичного спрямування є підготовка молодшої людини до успішної адаптації в навколишньому світі. Ми сподіваємося не лише на успішну адаптацію, а й впевнені, що вони змінять цей світ в кращу сторону, впорядкують його. Сподівання можуть здійснитися, якщо нам вдасться виховати підростаюче покоління національно свідомим і патріотичним. Переконані, що така молодь буде наполегливо оволодівати знаннями, бо це шлях досягнення певних вершин і принесення більш вагомого внеску у зміцнення своєї держави. Однак хотілося б, щоб ця важлива проблема пройшла через серце кожного керівника гуртка і серця його вихованців.

Список використаних джерел та літератури

1. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. Т. 3. – Львів : Світ, 1990.
2. Андрущенко В. А., Федосов В. М. Запорозька Січ як український феномен. – К., 1995.
3. Борисенко В. Й., Заремба С. З. Україна козацька. – К., 1991.
4. Голубуцький В. Запорізьке козацтво. – К., 1994.
5. Мицик Ю. А. Як козаки воювали. – Дніпропетровськ, 1990.
6. Мушкетик Ю. Запорозький характер // Жовтень. – 1988. – № 4. – С. 80.
7. Аксиоми для нащадків. Українські імена у світовій науці. Збірник нарисів. – Львів : Вид-во «Меморіал», 1992.
8. Лановенко О. П. Швальб Ю. М. Кулебіус О. А. Мовні та соціокультурні чинники консолідації українського суспільства. Українсько-російські відносини. – К., 1998.
9. Лісовий В. Національна ідея і соціальні трансформації в Україні. – К., 2005.
10. Огієнко І. Історія української літературної мови. Друге видання. – К., 2004.

УДК: 101.1; 371.13

Ганаба С.О.,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософських дисциплін
К-ПНУ імені Івана Огієнка

Інтерсуб'єктивний діалог в історичній освіті

У статті аналізується розвиток історичної освіти крізь призму інтерсуб'єктивності як діалогу між Я та Іншим.

Ключові слова: інтерсуб'єктивність, історична освіта, Інший, толерантність, історичні знання.

Поняття інтерсуб'єктивності запроваджено представником феноменології Е.Гуссерлем. У праці «Картезіанські розмисли» він тлумачить цей феномен як продукт свідомості Я (ego). «Те, що специфічно властиво мені як ego, моє конкретне монадичне буття чисто у мені самому і для мене самого і, для мене у замкнутій сфері своєрідності, охоплює будь-яку інтенціональність, у тому числі, спрямовану на щось «інше»... Однак це інше ego не просто є присутнім, даним для нас як воно само – воно конструюється як alter ego... У відповідності зі своїм конституційним смыслом «інший» є моє власне відображення, і в той же час не є таким, це – мій власний аналог, і знову ж таки аналог у незвичному сенсі слова», – пише філософ [3, 189-190]. Пізнання феномену *Іншості*, на його думку, є складним та багатограним завданням, оскільки *Іншість* не розглядається як природно-фізичний об'єкт, а розуміється як психофізичний суб'єкт, що володіє здатністю через призму власного досвіду пізнати світ та моє ego у якості *Іншості* у цьому світі.

Певний інтерес у цьому ракурсі міркувань викликають думки Ж.Дельоза. Для розуміння трансцендентальної природи співдії *Я-Інший* філософ використав поняття «складки». Смыслову багатоманітність терміну він окреслює як складання, згинання, розкладання, а також подвоєння, накладання, відображення. Складка трактується філософом як зовнішнє подвоєння, що здатне зберігати внутрішню автономну незводимість: «згин-між-двома», «між-простір», у тому сенсі, що вона представляє собою відмінності, які розрізняються» [4, 21]. Зовнішня «єдність», завершеність «образу» складки, зберігає автономність, непроникність матеріалу, з якого вона утворена. Інтерпретуючи свої розмисли у соціальному вимірі буття, Ж.Дельоз зазначає: «Двійником у процесі дублювання ніколи не є Другий, це моя самість, яка покидає мене як подвоєння другого, а не зіштовхуючись з собою у зовнішньому, я нахожу іншого в собі (це завжди пов'язано з демонстрацією того, що *Інший*, Далекий, є також Близьким та Подібним). Це в точності нагадує інвагінацію тканини в ембріології чи акт подвоєння під час шиття: поворот, складка і т.п.» [4, 229-230].

Проблема інтерсуб'єктивності активно розроблялася послідовниками Е.Гуссерля: Ж.-П. Сартром, Е.Левінасом, М.Мерло-Понті, П.Рікером, М.Шелером, Б.Вальденфельсом, А.Шюцем. Вони доповнили спадщину Е.Гуссерля власними оригінальними концепціями. Філософи розглядали феномен *Іншості* як конкретний, автентичний світ, а не як похідну ego-свідомості. Загалом, у філософському дискурсі інтерсуб'єктивність розуміється як міжсуб'єктність і передбачає зв'язок між суб'єктами, не тотожними, не універсальними Я-Я, а одиничними, автономними, рівноправними *Я-Інший*, що постають та розуміються як унікальний за своєю природою світ екзистенцій. Незводимість *Іншого* до загально універсального Я не означає протиставлення чи опозиції, а передбачає розуміння *Іншості* як власної самоцінності світу, що презентує інші форми мислення, світоглядно-ціннісні пріоритети та життєві практики. *Іншість* – це інший вимір світу, що перебуває у процесі трансцендентування за межі окресленого Я, залишаючись незбагненим до кінця, оскільки втратиться феномен *Іншості*, відбудеться його зведення до певного модусу, усередненого Воно.

Метою статті є показ евристичного потенціалу історичної освіти у світлі інтерсуб'єктивного діалогу.

У контексті інтерсуб'єктивності історична освіта отримує дещо інший аспект, позбавлений відчуженості та абстрактності історичного знання, орієнтований на пошук, формування світоглядних орієнтирів сучасної людини, її здатності до конструктивного, виваженого розв'язання соціальних суперечностей, готовності плекати у суспільстві паростки терпимості та взаєморозуміння. У зазначеному контексті доречно скористатися міркуваннями Р.Дж. Коллінгвуда. Призначення історії для «самопізнання» людства він окреслює, виходячи з суспільної природи самої людини, вивчення людських дій, що

належать минулому, здатності давати відповіді на різні запитання сьогодення: «Мета історії – дати нам змогу пізнати теперішнє, щоб діяти відповідно до пізаного; це така сила, яку містить у собі прагматичний погляд на історію» [7, 547]. Повернення із забуття життєвого світу, надання йому статусу змістового компонента науки та культури дозволить позбутися тих кризових явищ, котрі сьогодні спостерігаються у науці, відновити втрачені зв'язки між наукою та суб'єктом, що здійснює пізнавальну діяльність.

Така пізнавальна орієнтація ґрунтується на відкритості, взаємності, визнанні тієї обставини, що істина має незавершений характер, оскільки завжди перебуває у русі. «В поясненні минулого ви маєте виходити з того, що складає найвищу силу сучасності. Лише шляхом найвищої напруги ваших благородних рис ви будете здатні вгадати у минулому те, що у ньому виявляється вартий пізнання і збереження, і що є у ньому великого. Світ історичного *Іншого* у всьому розмаїтті матеріальних та духовно-етичних практик як унікальна рівновартісність сучасності є предметом наукових зацікавлень дослідників.

Інтерсуб'єктивний підхід у пізнанні історичних явищ та процесів націлений на вивчення людини, її внутрішнього духовно-психологічного світу, різноманітності практик суспільного життя, тобто сфокусований на рості особистості та зростанні через призму людського суспільності, вимальовуванні нових обріїв її поступу. Сутнісним компонентом розвитку суспільства є культура, що покликана звільнити соціум від прояву ворожості, нетерпимості, ненависті та сприяти вкоріненню у життєві практики соціуму емпатії, доброзичливості, поваги до *Іншості*, звільненого від духу ворожості, ненависті, нетерпимості. Така людина, за переконанням Ю.Терещенка, «спроможна здебільшого не лише бачити та розуміти, а й відчувати таємничу святість будь-якого життя крізь призму наносного шару поверхових відмінностей» [8, 80].

Впровадження інтерсуб'єктивного підходу до пізнання минулого у практику історичної освіти позначиться на зміні в орієнтирах та змісті навчальної діяльності. Вивчення історії спрямовуватиметься не стільки на ознайомлення учнів, студентів, з певною, чітко визначеною «сумою знань», а сконцентровуватиметься на формуванні у них нового світобачення, здатності «проникнутися» помислами, турботами і радощами людей певної доби, разом з ними зробити моральний вибір. Орієнтація історичної освіти на аксіологічні аспекти пізнання робить досвід минулих епох емоційно-духовно близьким та зрозумілим учасникам освітньої взаємодії. Як предмет дослідження розглядається людська діяльність у всіх її проявах, де людські вчинки та думки тісно пов'язані з емоціями та віруваннями. Це дозволяє учням, студентам побачити минуле зсередини, поглянути на історичну епоху очима пересічної людини. Історія постає як світ культури у найширшому її сенсі і зумовлює культурно-особистісний розвиток суб'єктів навчальної взаємодії. В межах навчального процесу відбувається сходження від наукового, абстрактного рівня до конкретного, життєвого, особистісного розуміння історії. У такий спосіб школярі (студенти) навчаються не лише поважати світ інших цінностей та пріоритетів, але й усвідомлюють необхідність культивування особистої системи ціннісних орієнтирів, формують свою світоглядну позицію, виховують відповідальність за вчинки. Історичний освітній процес сфокусується не стільки на зовнішній трансляції досвіду попередніх поколінь, скільки на внутрішньому світі екзистенцій як людини минулого, так і сучасного учасника освітньої взаємодії.

Історичні знання не просто надають інформацію про життя людей у минулі епохи. Вони покликані сприяти легітимізації теперішнього і виробленню суспільних стратегій щодо майбутнього. У результаті аксіологізації історичного знання під час знайомства з ним відбувається узгодження різних аксіологічних векторів, що презентують різні історичні епохи, різні світобачення. Створення в пізнавальному процесі спільного аксіологічного поля є основою діалогу минулого і теперішнього, що сприяє вирішенню болючої проблеми нашого суспільства – примирення із власною історією.

Інтерсуб'єктивність як новий образ буття виявляється через співбуття *Іншостей* і презентує взаємовпливи минулого і сучасного. Культурна взаємодія різних типів культур, на переконання К.Кантора, полягає у тому, що запозичуючи будь-які цінності «чужої

культури», культура неодмінно перетворює «чуже» на «своє», не втрачаючи своє первинної своєрідності» [5, 23]. Явище, коли культура безупинно, у взаємодії з іншими, витворює «власний світ», «шукає ідентичності до останнього подиху», В.Табачковський кваліфікує поняттям «танок культур» [8, 11]. Втрачаючи змогу продукувати нові можливості та перспективи осмислення людського буття, культурно-історичні світи та практики минулого гинуть, оскільки втрачають сенс та продуктивність в осмисленні проблем сьогодення та проектування майбутнього.

Спів-буття, спів-переживання, спів-дія Я та *Іншого*, є умовою розвитку Я, що реалізується у сув'язі Я є *Інший* та в її зворотній іпостасі *Інший* є Я. Трансцендентальний досвід *Іншості* розуміється у ролі соціального дзеркала, вглядаючись у яке, Я отримує від нього інформацію, сприймає його переживання та почуття, проводить корекцію власної сфери. У цьому сенсі слухними є думки Ж.Бодрийяра, що розглядає власну самість як процес розвитку та постійної зміни сфери самого Я. «Назавжди відмовившись бути самим собою, але не ставши при цьому остаточно чужим самому собі, опинившись поза межами вписаного в образ *Іншого*, у цю дивну форму, що прийшла зовні, у цей таємничий образ, що здійснює керівництво подієвими процесами і незвичними екзистенціями. *Інший* – це те, що дозволяє мені не повторюватися до безкінечності» [2, 257]. Дієвість вглядування людини у дзеркало історії з позицій власного переживання, відчуття, «проживання» долі минулого дає можливість почути голоси конкретних людей минулого. Така позиція розуміється не лише як здатність зрозуміти людину минулого, її внутрішній світ, проїнятися емпатією до неї. Такий підхід окреслює здатність людини сучасного зрозуміти саму себе, виховати почуття та сумління обов'язку та відповідальності за свою власну долю, а також за долю всього людства. Самопізнання через історію відкриває нові обрії буття людини у перипетіях власної долі та допомагає, на думку В.Біблера, відновити втрачену систему морально-духовних координат. «Безглуздо стверджувати або приписувати: веди себе, як Едип; живи, як Христос; чини, як Гамлет чи Дон Кіхот. Кожна з таких моральних перипетій, образів особистої трагедії дійсно є безвихідна та ненормована, вона є ситуацією моральності і особистої відповідальності», – пише він [1, 8]. Сферою дослідницьких інтересів постає унікальний світ множини індивідуальних *Іншостей*, що взаємодіють та взаємозумовлюють одна одну у просторі та часі. Фокусування уваги історика на неповторності світу людини минулого, на думку Н.Козлової, можливе за умови визнання його унікально-ціннісним, у якому реалізуються принципи: «у світі немає визначеної для всіх істини», «немислимий поділ на «нас» та «них» [6, 48-49]. У фокусі наукових інтересів істориків опиняється життєвий світ конкретної людини, який визнається рівновартісним компонентом історичного буття.

Отже, співбуття *Іншостей* реалізується за умови визнання поряд з власним, індивідуальним світом, *Іншого*, автентичного світу-феномена. Результатом взаємодії, взаємовпливу *Іншостей* є формування інтерсуб'єктивної, трансцендентальної спільноти Ми, у якій кожен учасник зберігає свою суверенну унікальність.

Список використаних джерел та літератури

1. Библер В. С. Нравственность. Культура. Современность: (Философские размышления о жизненных проблемах) / В.С. Библер. – М. : Знание, 1990. – 62 с. – (Новое в жизни, науке, технике).
2. Бодрийяр Ж. Призрачность зла / Ж.Бодрийяр ; [пер. с фр. Л.Любарской, Е.Марковской]. – М. : Добросвет, 2000. – 258 с.
3. Гуссерль Э. Картезианские размышление / Э.Гуссерль ; [пер. с нем. Д.В. Складневой]. – СПб. : Наука-Ювента, 1998. – 315 с.
4. Делез Ж. Складка. Лейбниц и барокко / Ж.Делез ; [пер. с фр. Б.М. Скуратова]. – М. : Логос, 1998. – 264 с.
5. Кантор К. М. Четвертый виток истории / К.М. Кантор // Вопр. философии. – 1996. – № 1-2. – С. 19-42.
6. Козлова Н. Социология повседневности: переоценка ценностей / Н.Козлова // Обществ. науки и современность. – 1992. – № 3. – С. 48-58.
7. Коллінгвуд Р. Дж. Идея історії. Автобіографія / Р.Дж. Коллінгвуд; [пер. з англ. О.Мокровольського]. – К. : Основи, 1996. – 615 с.

8. Табачковський В. Гуманізм та проблема діалогу культур / В.Табачковський // Філософська думка. – 2001. – № 1. – С. 6-25.
9. Терещенко О. І. Творчий дух толерантності / О.І. Терещенко // Віче. – 2004. – № 9. – С. 74-80.

Гарук О. П.,
директор Нефедівської загальноосвітньої
школи I-II ступенів
Кам'янець-Подільського району

Реалізація виховних цілей національно-патріотичного виховання, формування свідомого громадянина України на уроках та позакласних заходах

Історія переконує, що розвиток культури, освіти, духовності та державності може бути успішним лише на національних засадах. Національна ідея є провідною в історичному розвитку народу. Це глибоко розуміли українські лицарі – козаки, для яких національна ідея була сенсом життя і боротьби за волю і свободу. Національно-патріотичне виховання є сьогодні одним з найголовніших напрямів усієї навчально-виховної роботи в школі – на уроках і поза ними. У даній статті на основі узагальнення існуючого педагогічного досвіду розкрита система реалізації технологій національно-патріотичного виховання, формування свідомого громадянина України на уроках та позакласних заходах.

Ключові слова: національна ідея (national idea), національно-патріотичне виховання (national'no-patriotichne education), козацька педагогіка (cossack pedagogics), основні напрями шкільної програми виховання (basic directions of the school program of education), дитячо-юнацька організація (child-youth organization), школа-січ (school-cut).

Освіта України вимагає нових підходів до навчання та виховання молоді, впровадження новітніх технологій. Адже рівень розвитку освіти – це мірило культури, рівня кваліфікації суспільства, показник його прогресу або регресу. Сьогоднішні труднощі та проблеми української школи пов'язані із сучасними труднощами українського суспільства – економічними, соціальними, демографічними. І якщо термінове розв'язання всіх проблем школи на сучасному етапі неможливе (особливо соціально-економічних, фінансових), то проблеми виховання мають вирішуватися негайно. На мою думку, головним завданням школи є протистояння бездуховності, руйнації національної моралі, виховання особистості із розвинутою національно-патріотичною свідомістю. Цьому у великій мірі сприяє вивчення досвіду минулого, зокрема доби козацтва. Народ, що бажає зберегти себе в історії, відстояти свою незалежність і територіальну цілісність, має піклуватися про виховання своїх синів. Молодь має усвідомити, що нація була, є і буде головним суб'єктом історичного процесу. Видатний учений-історик, перший Президент України М.Грушевський відзначав, що велика Козацька доба відіграла надзвичайно важливу роль в історії нашої Батьківщини. Українське козацтво, його військова та духовна колиця, серцевина – Запорізька Січ найглибше втілили в собі волелюбний національний дух українців. Доки існувало козацтво, доти Україна була або повністю незалежною, або зберігала автономію попри військову агресивність шляхетської Польщі, ханського Криму, султанської Туреччини, самодержавної Московії. Звичайно, історію не можна повернути назад, та й не варто копіювати все те, що було у минулому. Однак усе краще, що притаманне козацькій добі, варто використати у навчально-виховному процесі для відродження козацько-лицарської духовності, національно-патріотичного виховання. Формуванню в молоді лицарських чеснот велику увагу приділяли відомі українські педагоги: А.Волошин, С.Русова, Г.Ващенко, С.Сірополко, Я.Ярема, В.Сухомлинський. В останні роки успішно відроджується українська козацька педагогіка як вищий вияв народної педагогіки. Нині вона збагачується підходами, ідеями українських науковців:

Л.Вовк, О.Вишневського, Г.Біленької, Т.Шевченка, І.Шкурка, О.Шпака, Ю.Руденка, Ю.Ващенко, О.Глазової.

Як зазначає професор Дрогобицького педагогічного університету ім. Івана Франка Омелян Вишневський, на дошкільний і молодший шкільний вік припадає етап раннього етнічно-територіального самоусвідомлення, який становить основу, фундамент патріотичного виховання. У батьківській родині відбувається засвоєння дитиною материнської мови, колискової пісні, бабусиної казки. У садочку й школі дитина починає усвідомлювати народні звичаї та обряди (колядки, щедрівки, вертепи та ін.), бере в них участь. З часом народні традиції, звичаї та обряди засвоюються дитиною як зразки поведінки та способу життя людини, здійснюючи вплив на її національно-патріотичне виховання.

На підлітковий вік припадає етап національно-політичного самоусвідомлення. Це період, коли школяр із лона сім'ї та школи переходить у громадське середовище. На цьому етапі відбувається приєднання підлітка до різноманітних дитячих і молодіжних, громадських, політичних організацій і об'єднань, які беруть участь у вихованні майбутнього громадянина України. Під впливом усвідомлення соціального життя, вивчення історії та культури народу підліток замислюється над долею рідного краю, його минулим і сучасним, ставить перед собою завдання вибору свого місця в житті й долі рідного народу. Важливим моментом становлення національно-патріотичної свідомості в цей період є формування національної гідності людини.

Третій етап, який виділяє Омелян Вишневський, є «етап державницько-патріотичного самоусвідомлення, коли поняття «національного» виходить за межі етнічності та сягає рівня державності. Характерними рисами цього етапу є вияв любові, поваги до своєї держави як головної мети нації. Державний патріотизм можливий за наявності в народі незалежної держави, бо лише незалежна держава з її символами та конституційними правами є підґрунтям державницького мислення її громадян».

У процесі формування національно-патріотичної свідомості відбувається утвердження цінності історичної пам'яті, побудова на її засадах відповідної світоглядної системи, що, з одного боку, є життєво необхідною умовою повноцінної реалізації особистості, а з другого, успішного розвитку українського суспільства в цілому.

Олександра Глазова, доцент ІППО Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук відзначає, що, формуючи патріотичні риси і якості особистості, передовсім потрібно звернути увагу на добір методів навчально-виховної діяльності, які стимулюють процес засвоєння важливих для цього знань, формування національно-патріотичної свідомості та вироблення волі щодо вияву активної громадянської позиції в практичній діяльності.

Наприклад, при викладанні української мови та літератури О.Глазова виділяє такі компоненти національно-патріотичного виховання:

- **пізнавальний**, який передбачає формування та уточнення знань про історію України, історію та значення державних символів; історію та розвиток української мови та літератури, ознайомлення з традиціями, звичаями й культурою рідного народу, усвідомлення місця своєї держави у світовому співтоваристві. Він реалізується через опанування української мови, вивчення відповідних мовознавчих тем, через дидактичний матеріал із подальшим обговоренням та аналізом його змісту, виконання самостійно і за допомогою педагога робіт (навчальних, науково-дослідницьких і творчих проєктів, наукових досліджень та ін.), пов'язаних із отриманням і систематизацією знань про долю рідного краю, його минуле й сучасне;
- **емоційно-почуттєвий**, який передбачає усвідомлення своїх почуттів і ставлень до «малої батьківщини» та Української держави; безпосереднє переживання й усвідомлення свого ставлення до вітчизняної історії, національно-культурного життя України, до подій і явищ суспільного життя, до співвітчизників, до себе самого та

своїх дій. Цей компонент реалізується через визначення й називання почуттів і ставлень до Української держави, української мови, культури, співвітчизників і громадян інших держав, формування вміння висловлювати такі почуття в усному й писемному спілкуванні;

- **операційно-діяльнісний**, який передбачає формування вмінь і навичок діяти й поводитись відповідно до своїх патріотичних переконань, суспільних норм і моральних приписів, займати активну життєву позицію, обстоювати свої погляди, робити свідомий вибір свого місця в житті й долі рідного народу та реалізується через розвиток мислення (набуття вмінь робити висновки й узагальнення, виявляти й пояснювати причинно-наслідкові зв'язки в суспільних процесах становлення демократичної України та розбудові національного життя) та мовлення (формування комунікативних умінь і навичок – усного й писемного спілкування українською мовою – у будь-якій ситуації, у відповідних обставинах стилях із використанням різних типів мовлення).

Всебічно дослідивши український фольклор з часів Київської Русі й до середини ХХ століття включно, Григорій Ващенко серед характерних рис світогляду українця виявив щирий патріотизм: «Український лицар живе для Батьківщини: він завжди готовий віддати за неї своє життя. Найдорожче для нього – лицарська честь і слово; найбільша ганьба для нього – зрада вірі й Україні», – вважав педагог.

Образ українського козака – захисника Батьківщини від чужоземних загарбників, носія високої національної свідомості та глибокої духовності викликає в учнів особливу цікавість і симпатію. «Сьогодні образ козака-лицаря входить до змісту виховного ідеалу, але скоріше, власне, як ідеалу і свідчення того, як багато значить для нації сила, і що не позичати її треба в сусідів, а виробляти у власному характері, – вважає Омелян Вишневецький. – Досвід козацтва підказує висновок, що мав би спонукати нас воскресати в собі не лише автентичні для нас духовність, порядність і благородство, але й (можливо, найперше) силу, експансивність і здатність не тільки до оборони, але й до наступу, який часто і є найкращою обороною. Потребуємо розвивати в нашій молоді не тільки те, чим наділила нас природа, але й те, завдяки чому хлібороби колись ставали козаками...». Сьогодні ці слова звучать особливо актуально.

Саме ми, вчителі, маємо вести широку просвітницьку роботу серед молоді з проблем історії, культури, мистецтва, військової справи, державницької діяльності козацтва, прагнути по-козацькому, по-лицарському виховувати підростаюче покоління.

Шляхи реалізації завдань національно-патріотичного виховання педагогічний колектив Нефедівської загальноосвітньої школи I–II ступенів черпає у багатому досвіді козацької педагогіки. З 2010 року в школі успішно функціонує виховна модель, ґрунтована на її засадах. При розробці моделі виховання педагоги виходили з наступного:

– козацька педагогіка – це народна виховна мудрість, що своєю головною метою мала формування в сім'ї, школі і громадському житті козака-лицаря, мужнього громадянина з яскраво вираженою українською національною свідомістю і самосвідомістю;

– козацько-лицарські цінності, традиції виховання – суто українське явище, яке зміцнює самобутність і єдність духовного світу нашої нації, її підростаючих поколінь;

– створена козаками педагогіка ввібрала в себе зміст богатирської епохи в житті нашого народу, національну психологію, характер, світогляд, мораль, духовні цінності українців;

– виховна система, ґрунтована на засадах козацької педагогіки, відповідає умовам функціонування школи, можливостям і запитам учнівського і вчительського колективів, духу сільської громади, яка постає важливою і дієвою виховною інституцією.

Творчо використовуючи думки педагогів-новаторів, постійно коригуючи власний досвід, поступово відбираючи найцінніше й прийнятне для роботи в умовах сільської школи, педагогічний колектив школи прийшов до ідеї створення у навчальному закладі такої атмосфери життєтворчості дітей, організації такої роботи виховної системи, яка б

ненав'язливо сприяла гармонійному розвитку особистості кожного вихованця, громадянина-патріота української держави.

Шкільна програма виховання учнівської молоді об'єднує такі основні напрями: вивчення історії козацтва; збереження та продовження козацьких традицій, звичаїв та обрядів; пошуково-дослідницька робота: збір, обробка і популяризація пісенного фольклору про козаків; психофізичний розвиток особистості засобами відродження традицій фізичного загартування козаків. Напрямок «Вивчення історії українського козацтва» є першоосновою формування національної свідомості, ментальності школярів, їх духовного розвитку. Він передбачає: поглиблення знань школярів про козацький національно-визвольний рух; дослідження славної історії українського козацтва; вивчення історичних документів, інших першоджерел про героїку козацької боротьби; дослідження ролі українського козацтва у творенні української державності.

Напрямок «Збереження та продовження козацьких звичаїв, традицій, обрядів» підпорядкований формуванню у школярів здатності примножувати та продовжувати козацькі звичаї і традиції, класти їх в основу власної життєтворчості. Він передбачає: засвоєння основ козацької етики та моралі; популяризацію культурних надбань українського козацтва; ознайомлення з традиціями козацького родинного виховання.

Напрямок «Психофізичний розвиток особистості засобами відродження традицій фізичного загартування козаків» підпорядкований формуванню у школярів засобами традиційних козацьких ігор та забав фізичного загартування тіла та духу, дисциплінованості, патріотизму. Він передбачає: вивчення системи козацького тіловиховання; ознайомлення з секретами здоров'я козаків та рецептами козацької медицини, кулінарії.

Педагоги школи глибоко усвідомлюють, що найважливішим у сучасному лицарському загартуванні юних є організація їхньої практичної діяльності, спрямованої на конкретні справи. В школі створено дитячо-юнацьку організацію «Молода Січ» імені Петра Сагайдачного. Учні початкових класів зветься козацатами, середніх класів – джурами. Розроблено і затверджено сільською радою Статут шкільної козацької організації, її гімн, девіз, урочиста обіцянка, атрибутика, основні напрямки діяльності. Вибирається козацька рада, її старшина, кошовий отаман. Оформлено загальношкільний козацький куточок. Шкільне подвір'я оформлено за зразком козацьких січей Подніпров'я XVII ст. Щороку 14 жовтня, у день Покрови Пресвятої Богородиці – покровительки Українського Козацтва, першокласників посвячують у козацата. Розроблено ритуал Посвяти у козацата. Кожен з козачат одержує Козацьку грамоту, слова якої закликають:

- люби свою Батьківщину, материнську мову, неньку Україну;
- шануй віру і звичаї свого народу;
- май свою національну і людську гідність, будь готовим захищати слабших, турбуватися про молодших, зокрема дітей;
- виховуй шляхетне ставлення до дівчинки, жінки, матері, бабусі; оберігай їх людську честь і гідність;
- слухай накази отамана, поважай старших та поради наставників;
- будь вірним українській національній ідеї, принципам української національної моралі і духовності;
- відстоюй повну свободу і незалежність особистості, народу, держави;
- кріпи свій характер і волю, будь терплячим і дисциплінованим;
- будь хоробрим і відважним, мужнім і невтомним;
- понад усе цілуй козацьку честь;
- будь лицарем до супротивника, зневажай жорстоких і лихих;
- будь ревним охоронником рідної природи;

- бережи традиції Українського козацтва, охороняй пам'ятки історії і культури свого народу.

Козачата урочисто обіцяють бути вірними синами і доньками Неньки-України; ніколи не зраджувати духовному та матеріальному відродженню України; сприяти духовному та матеріальному відродженню України; розвивати козацькі чесноти: відданість, силу волі, чесність, скромність і побожність.

Учні школи відповідно до програми виховної роботи вивчають історію, культуру, військове мистецтво козаків, при допомозі вчителів ведуть пошукову роботу, готують проекти, беруть участь у різноманітних конкурсах. На козацьких заходах учні виконують державний Гімн України, гімн школи. Всі шкільні свята проходять з використанням не лише державної символіки, а також козацької організації. Традиційними в школі стали спортивні свята-змагання «Козацькі забави», огляди художньої самодіяльності, під час яких козачата виявляють неабиякий хист і талант. Неодноразово ставали призерами пісенних фестивалів не лише районного, а й обласного та міжнародного рівнів юні козачки Морозюк Інга та Ржеп'янська Ольга. Разом з учнями беруть участь в різних заходах і батьки. Саме завдяки цьому у дітей виховується характер, культура, традиції, повага до історичного минулого, родини, неньки-Батьківщини.

Прижилися і стали традиційними родинні свята «Козацькому роду нема переводу», уроки-конкурси «Козацькі забави», уроки-ранки, в яких беруть участь батьки і діти. Такі заходи розкривають кращі традиції козацького родинного виховання дітей, доводять раціональність використання кращих здобутків козацької родинної педагогіки, показують широчінь можливостей використання мудрості сімейного виховання в сучасних умовах насамперед для батьків. На просвітницьких батьківських днях, родинних посиденьках, святах спільно з класними керівниками популяризуємо кращі традиції козацького родинного виховання, розмаїття можливостей використання мудрості козацького родинного виховання в сучасній українській родині. Наказом ректора Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти С.Білошицького від 11.11.2011 за № 30 шкільний колектив нагороджений дипломом I ступеня обласного етапу конкурсу на кращу модель школи-родини.

Сучасне українське козацтво є спадкоємцем і продовжувачем ідейних, духовних і моральних засад українських козаків, їх духовних, культурних, організаційних, військово-патріотичних і господарських традицій. Козачата й джури «Молодої Січі» дотримуються заповідей сучасного козака:

- Право на незалежність – індивідуальну й національну – найсвятіше для козака. Його обов'язок – першим виступити за свободу України. За будь-яких обставин козак не повинен миритися з втратою незалежності України.
- Козак не відмовить тому, хто просить у нього захисту від злочинця, гвалтівника, бешкетника, порушника громадського спокою.
- Козак дарма не ризикує й навмисно смерті не шукає, та коли вона неминуча – зустрічає її мужньо.
- Боягузу, зраднику немає місця серед козаків.
- Козак – людина православна, шанує християнську церкву та її священнослужителів. Віротерпимість – козацька риса. Шануючи свою віру, козак не дозволяє собі зневажати інші вірування. Для козаків немає хороших або поганих народів, є тільки друзі або вороги козацької свободи й української незалежності.
- Козак козаку – рідний брат, йому він допомагає і в скрутну годину, і в мить небезпеки. Особиста честь і гідність для козака – понад страх смерті. Захищаючи свою честь, він не має права дозволяти собі брудну лайку та протиправні дії. Козак не піддається провокаціям, а відповідає на образи у правовій формі.
- Як вільна людина, козак може мати будь-які особисті переконання, в тому числі політичні, одначе воля товариства для нього – свята. Думку свою висловлює відверто, а старшині кориться без заперечень.

- Усе своє життя козак присвячує духовному поступу, самовдосконаленню, пізнанню світу, поважає науки, мистецтво, ремесла, прагне стати людиною обізнаною, широко ерудованою, майстром обраної справи, добрим і мудрим радником. Козак – щирий захисник історико-культурної спадщини України і навколишнього середовища. Він лицар духу і честі. Поважати козацьку старовину, працювати в ім'я відродження України – його обов'язок. Він той, хто з дитинства не сприймає зверхності над собою.
- Козак – людина щира, відкритого серця, думок не приховує. Він позбавлений почуття помсти. Двоєдушність, підступність – неприпустимі в козацькому середовищі.

Особливо актуальним сьогодні напрямком національно-патріотичного виховання є формування в учнів національної гідності, якостей захисника Батьківщини. Виконанню цих завдань і сприяє дитячо-юнацька, військово-спортивна патріотична гра "ДЖУРА". Основними її завданнями є: виховання у юнаків та дівчат глибоких і твердих національно-патріотичних переконань, підготовка молоді до творчої праці, до військової служби та захисту своєї Батьківщини України шляхом залучення молоді до оборонно-масової та військово-спортивної патріотичної роботи; формування і виховання у молоді високих морально-психологічних та морально-бойових якостей; мужності, сміливості, рішучості, відваги, стійкості, наполегливості, дисциплінованості й ініціативності на теренах відновлених національних козацьких педагогічних традицій; виховання духовно та фізично розвиненого юного покоління суверенної України на історично сформованих засадах козацького світогляду та здорового способу життя, у душі відданості Батьківщині та її народу на основі відродження національних і загальнолюдських духовних і моральних цінностей.

Команда Нефедівської ЗОШ I-II ступенів бере участь в районному та обласному етапах військово-спортивної гри «Джура». Так, у 2012 р. рій «Подих волі» Нефедівської січі посів II місце у виді «Бівак» обласного збору дитячо-юнацької спортивної патріотичної гри «Сокіл» («Джура»).

Значний виховний потенціал мають бесіди з підлітками про сьогоднішні прояви героїзму, лицарської відваги. Яскравий тому приклад – українські «кіборги», які до останнього захищали Донецький аеродром. За час боїв військові здружилися в одне велике товариство та відшліфували взаємодію під час оборони до автоматизму. Аеропорт пробували штурмувати і батальйони бойовиків «Оплот», «Восток», і російські десантники, і спецназ ГРУ РФ. Це вороги поміж собою назвали оборонців летовища «кіборгами», відзначаючи їх надлюдську витривалість і боєздатність. «Інакше, як братство, я це назвати не можу. Такі поняття, як чини, посади – вони тут нівелюються», – каже один із бійців 93-ї бригади.

Отож, бажаючи всім плідної педагогічної праці, хочеться одного: щоб люди пишалися сучасними козаками так, як Наливайком, Трясилком, Сірком чи Палієм.

Нехай ці слова служать дороговказом для кожного:

Душу – Богові!
Життя – Батьківщині!
Серце – людям!
Честь – нікому!

Список використаних джерел та літератури

1. Берека В., Шоробура І. Козаком я мрію бути. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2004.
2. Ващенко Г. Виховання волі і характеру. – К. : Школяр, 1999.
3. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Дрогобич: Коло, 2006.
4. Грушевський М. Історія України-Руси. – К. : Наук. думка, 1995.
5. Каюков В. Лицарське виховання. – Кіровоград, 2000.
6. Руденко Ю., Мельничук Ю. Козацько-лицарське виховання учнівської і студентської молоді. – К., 2011.

Директор школи Гарук О. П. з вихованцями

Нефедівська школа-січ

Гіджеліцький І. К.,
завідувач науково-методичного центру
виховної роботи, захисту прав дитини,
дисциплін художньо-естетичного циклу та
фізичного виховання Хмельницького ОІППО

Концептуальні засади патріотичного виховання дітей Хмельниччини в сучасних умовах

Україна перебуває в умовах військового конфлікту, радикальних політичних, соціальних та економічних перетворень. Сьогодні важливо відтворити в українському суспільстві почуття істинного патріотизму як духовно-моральної та соціальної цінності, сформувані в учнів громадянсько-активні, соціально значущі якості. Захистити суверенність, цілісність України – це одне із найбільших завдань сьогодення.

«Батьківщина без нас обійтися може, ми ж без неї – ніщо». Цю велику істину, на яку звертав увагу В.О. Сухомлинський, повинна розуміти і відчувати кожна дитина.

Любов до Батьківщини в українського патріота поєднується з вірою у її прекрасне майбутнє, готовності примножувати її багатства, оберігати честь і славу, а за необхідності – віддати життя за її свободу і незалежність, але кожна перемога України, на жаль, омила кров'ю її найкращих синів. Відстоюючи честь і волю своїх сімей, країни, у боротьбі гинуть мужні, сильні духом, віддані високим ідеалам добра і справедливості, юнаки та чоловіки.

Імена Героїв Небесної Сотні, героїв АТО назавжди закарбовані в історії України, а найголовніше – у наших серцях. Тепер завдання кожного своїм життям, поглядами, вчинками продовжити їхні починання.

Головний урок – сьогоднішнього дня урок патріотизму. Наповнення освіти українським змістом. Соціалізація, становлення громадянина-патріота своєї держави.

Враховуючи теперішню воєнно-політичну ситуацію в Україні та актуальність утвердження у суспільній свідомості ідеалів миру, у навчальних закладах Хмельницької області потрібно продовжувати проводити уроки мужності за участі учасників антитерористичної операції на Сході України, що висвітлюють мужність українських військових та добровольців, готовність віддати життя за мир і спокій в Україні, за темами: «Односельці – учасники антитерористичної операції на Сході України», «Тільки тим історія належить, хто за неї бореться й живе», «Мій тато – герой України», «Часи не обирають...».

На будівлях загальноосвітніх навчальних закладів, у яких навчалися герої антитерористичної операції на Сході України, встановлювати меморіальні дошки.

У навчальних закладах встановлювати тематичні стенди: «Герої не вмирають», «Герої – у наших серцях», куточки Слави, де будуть розміщуватися матеріали про героїчний подвиг воїнів-земляків, випускників даних навчальних закладів (наша дійсність дає безліч прикладів патріотизму, які слід використовувати у навчальній роботі).

У шкільних бібліотеках та музеях організовувати фотовиставки літератури, фотоматеріалів за темами: «Добро заради майбутнього» (присвячені воїнам, загиблим в зоні АТО).

Продовжувати активно брати участь учням загальноосвітніх навчальних закладів області у різних благодійних акціях: «Ми разом!», «Скажи «Спасибі» захиснику!», «Добро заради майбутнього» (виготовлення сувенірів-оберегів), «Напиши листа солдату», «Лист пораненому», «Герої живуть поряд», «Повертайся живим додому», «Діти Хмельниччини підтримують воїнів АТО».

Створення карти патріотичної турботи (турбота юних рідному селу, вулиці, сім'ї героя тощо).

Важливу роль у формуванні національно-патріотичних почуттів займає військова підготовка в загальноосвітніх навчальних закладах області як єдиного курсу, що безпосередньо дає учневі знання, уміння і навички з теоретичної, практичної, фізичної та психологічної підготовки до виконання ним статті 65-ї Конституції України. Усе набуто в школі, а також патріотична свідомість, національна гідність, психологічна готовність визначатимуть рівень спроможності захисту Батьківщини.

Організовувати відвідування учнями військових частин і підрозділів, що дислокуються на території області, під час якого відбувається ознайомлення їх зі зброєю та бойовою технікою, з побутом і життям військовослужбовців, відвідування музеїв, зустрічі з Героями АТО, ветеранами Збройних Сил і миротворцями ООН.

Патріотичне виховання дітей і молоді – справа загальнодержавна, але саме на школу покладено завдання його успішної реалізації. Одним з головних педагогічних принципів школи є єдність навчально-виховного процесу, тому позакласна робота повинна бути органічно пов'язана з уроком. Визначальною рисою українського патріотизму має бути його дієвість.

Метою патріотичного виховання на сучасному етапі є становлення громадянина-патріота, готового самовіддано розбудувати Україну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти громадянському миру й злагоді в суспільстві.

Основою сучасного виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах має стати переконаність учнів, що сила українців у їх єдності. У ній запорука наших успіхів, нашого порятунку і процвітання. Лише завдяки патріотизму, почуттям національної єдності можна зберегти цілісність України, примножити її здобутки та надбання.

«Хто не знає минулого, той не вартий майбутнього», – говорить мудрий вислів. Молоде покоління українців повинне знати власну історію, знати, хто ми і чії діти, знати, яким шляхом йшов наш народ до незалежності, яку ціну було сплачено за те, щоб «Не вмерла України ні слава, ні воля».

Бути патріотом – природна потреба людей, задоволення якої виступає умовою їхнього матеріального і духовного розвитку. Найкращою мотивацією до суспільної праці є почуття гордості за свою державу, співпереживання за минуле, співпричетність до творення її сьогодення та майбуття.

Список використаних джерел та літератури

1. Бех І. Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / Бех І. Д., Чорна К. І. – К. : – 2014. – 29 с.
2. Завалевський Ю. І. Громадянське виховання старшокласників: проблеми, досвід, перспективи / Ю.І. Завалевський. – К, 2003. – 104 с.
3. Ушинський, К. Д. Людина як предмет виховання [Текст] / К.Д. Ушинський // Історія педагогіки України / О.С. Мельничук. – Кіровоград, 1998. – С. 121-153.
4. Гнатюк В. М. Управління системою національного виховання учнів загальноосвітньої школи. // Методичний посібник. – «Оріяни», Київ, 1998.
5. Старікова К. Л. Народні обряди і обрядова поезія. – Львів: Відділення пед. Суспільства, 1994.
6. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.10.2011 № 1234 «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України».

Гнатюк В. О.,
педагог-організатор,
учитель «Захисту Вітчизни»
Гулівецької ЗОШ I-III ступенів
Білогірської районної ради

Реалізація виховних цілей національно-патріотичного виховання, формування свідомого громадянина України на уроках та позакласних заходах

На сьогоднішній день українська держава переживає тяжкі часи – суспільно-політична і економічна кризи, переломні для суспільства часи, коли визначаються орієнтири, відбувається переоцінка цінностей. У сучасних суспільно-політичних умовах, коли Україна ціною життя Героїв Небесної Сотні, зусиллями українських військових, добровольців, волонтерів відстоює свободу і територіальну цілісність, пріоритетного значення набуває патріотичне виховання дітей та учнівської молоді [6, с. 1].

Патріотичне виховання молоді сьогодні є одним з найголовніших пріоритетів гуманітарної політики в Україні, важливою складовою національної безпеки України. Виховання молоді на кращих зразках історії рідного народу, його досвіду, традицій, освіти та культури, вищих християнських ідеалів є основою будівництва соборної самостійної держави національного типу [21, с. 39].

Відродження України неможливе без пробудження національної свідомості українського народу, насамперед молоді. Тому особливе занепокоєння викликає відсутність у більшості юнацтва усвідомлення себе, як частини народу, своєї діяльності з інтересами нації. Зарадити справі може створення такої системи освіти, яка виховувала б національно-свідомих громадян України [21, с. 3].

Головна мета української системи освіти – створити умови для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формувати покоління, здатне

навчатися впродовж всього життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства.

Метою національно-патріотичного виховання є формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття любові до України, пошани до видатних вітчизняних історичних діячів, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків.

Нині патріотизм покликаний дати новий імпульс духовному оздоровленню народу, формуванню в Україні громадянського суспільства, яке передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної, правової культури особистості, розквіту національної самосвідомості і ґрунтується на визнанні пріоритету прав людини.

Визначальною рисою українського патріотизму має бути його дієвість, спроможна перетворювати почуття в конкретні справи та вчинки на користь держави. Справжній патріот повинен мати активну життєву позицію, своїми справами та способом життя сприяти якісним змінам ситуації в країні на краще. Для формування такої свідомості особистості в кожному навчальному закладі України має бути успішно реалізована цілісна система патріотичного виховання.

Завдання і зміст патріотичного виховання витікають із структури поняття «патріотизм», а воно має далеко не однакове тлумачення в педагогічній літературі. Деякі вчені вважають необхідним розглядати патріотизм як сукупність відчуттів, принципів і якостей особистості.

Патріотизм (від латинського *patria* – країна, вітчизна, батьківщина) – це любов і відданість Батьківщині, прагнення своїми діями служити її інтересам. Історичне джерело патріотизму – це формування зв'язків з рідною землею, рідною мовою, народними традиціями, звичаями та культурою.

Філософи й політологи визначають патріотизм як суспільний і моральний принцип, який характеризує ставлення людей до своєї країни та виявляється в певному способі дій і складному комплексі суспільних почуттів, що узагальнено називається любов'ю до Батьківщини. Це соціально-політичне явище, якому притаманні природні витoki, власна внутрішня структура, що в процесі суспільного розвитку наповнювалася різним соціальним, національним і класовим змістом.

Сучасне розуміння патріотизму характеризується різноманітністю і неоднозначністю. Багато в чому воно пояснюється складною природою даного явища, багатим його змістом, розмаїттям форм прояву. Таким чином, «Патріотизм – це любов до своєї Вітчизни; до рідних місць («землі батьків»), до рідної мови, до культури і традицій, до продуктів праці свого народу, до прогресивного суспільного і державного устрою. Патріотизм – це відданість своїй Батьківщині, готовність захищати її незалежності» [13, с. 18]. Патріотизм – одна з найважливіших рис всебічно розвиненої особи. Виховання патріотичної свідомості, почуттів і переконань неможливо відокремити від складного цілісного процесу формування особистості [16, с. 76].

Українська ідея завжди була цілющим джерелом для нашої культури, мови, звичаїв. Саме її стійкість спонукала чужинців визнавати нас і устами Вольтера сказати: «Україна завжди змагала до незалежності». Ось чому головним завданням сучасного українського виховання в цій ділянці є сприяти становленню в дитини державницького світогляду і громадянського патріотизму [9, с. 55].

Патріотичне виховання – процес цілеспрямованого, систематичного, організованого та планомірного впливу на свідомість і поведінку молоді щодо формування почуття любові до Батьківщини через виховання високих громадянських, моральних, психологічних, професійних і фізичних якостей, необхідних для реалізації інтелектуального та творчого потенціалу особистості в інтересах всебічного розвитку суспільства, забезпечення безумовної готовності до захисту Вітчизни [1, с. 1].

Патріотичне виховання включає в себе соціальні, цільові, функціональні, організаційні та інші аспекти, володіє високим рівнем комплексності, тобто охоплює своїм впливом усі покоління, пронизує всі сторони життя: соціальну-економічну, політичну,

духовну, правову, педагогічну, спирається на освіту, культуру, історію, державу, право. [5, с. 1].

Під патріотичним вихованням розуміється поступове і неухильне формування в учнів любові до своєї Батьківщини.

У школярів повинне вироблятися відчуття гордості за свою Батьківщину і свій народ, пошану до його великих звершень і гідних сторінок минулого. Роль школи в цьому плані неможливо переоцінити. Патріотичне виховання повинно органічно входити в усі шкільні дисципліни і здійснюватися під час навчання шляхом інтеграції. Також невід'ємною частиною виховання громадянина-патріота повинні стати виховні заходи та години спілкування, які спрямовані на розвиток особистості, що цінить свою Батьківщину та її народ.

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що патріотичне виховання – це формування патріотичних почуттів, готовності до трудового та героїчного подвигу в ім'я процвітання української держави [21, с. 3].

Воно покликане:

- формувати громадянина-патріота;
- виховувати любов та повагу до української мови, історії, культури;
- виробляти глибоке розуміння громадянського обов'язку, готовності у будь-який час стати на захист Батьківщини;
- виробляти глибоке розуміння оволодіння військовими і військово-технічними знаннями;
- спонукати до фізичного вдосконалення;
- вивчати бойові традиції та героїчні сторінки історії українського народу, його Збройних Сил.

Наукові дослідження переконливо доводять, що учень повинен знаходитись під постійним виховним впливом матеріальної і духовної культури свого народу [21, с. 3]. Без ознайомлення в сім'ї, школі з культурою свого народу, пізнання його самобутнього національно-патріотичного обличчя, практичного продовження культурно-історичних традицій, звичаїв та обрядів не можна говорити про успіхи навчально-виховного процесу. В сучасних умовах суспільного розвитку саме школа постає необхідним чинником відродження нації, виховання у молоді національної самосвідомості. Розквіт особистості учня, повага його гідності і самостійності, звернення до витоків народного життя, творче використання у роботі скарбів народної мудрості, духовності, здобутків науки, ідейного потенціалу нашого суспільства – ось дієві чинники, які забезпечують формування особистості громадянина незалежної держави.

Виховання патріотизму у сучасній школі має величезне значення, оскільки мова йде про долі сьогоденного і майбутнього покоління, адже учні повинні не тільки володіти належним об'ємом знань, а й стати зрілими духовно і інтелектуально.

Безумовно, патріотичне виховання має бути основою педагогічного процесу. Виховання підростаючого покоління за принципом ціннісного ставлення до своєї держави – основа стабільного розвитку країни в майбутньому. Цей процес тривалий за часом, складний за змістом і достатньо розбалансований з погляду методичного здійснення.

Ідеологічною основою патріотичного виховання в сучасній школі є духовно-етичні цінності нації. Суть патріотичного виховання в сучасних умовах може трактуватися як розвиток відчуття особи, патріотичної свідомості, заснованої на гуманістичних духовних цінностях свого народу.

Здійснення патріотичного виховання ґрунтується на сукупності принципів, які відображають загальні закономірності, принципи виховного процесу і специфіку патріотичного виховання школярів в сучасній школі. До їх числа відносяться:

- обумовленість патріотичного виховання розвитком суспільства і подіями, що відбуваються в ньому;

- обумовленість змісту, форм і методів, засобів і прийомів патріотичного виховання віковими і індивідуальними особливостями учнів;
- діалектична єдність і органічний зв'язок між учбовим матеріалом і змістом позакласних і позашкільних заходів;
- інтеграція патріотичного виховання з іншими напрямками виховної роботи;
- опора на нові концепції організації і здійснення учбово-виховного процесу і на нове розуміння основних педагогічних понять;
- опора на позитивне в особі вихованця і створення сприятливої психологічної атмосфери в процесі педагогічної взаємодії;
- координація взаємодії школи, сім'ї і громадськості в системі патріотичного виховання.

Патріотичне виховання повинне гармонійно поєднуватися із залученням учнів до кращих досягнень світової цивілізації [21, с. 5]. Дана система повинна сприяти виробленню патріотичного мислення, прихильності до своєї національної спадщини і усвідомленню його ролі і місця в світовому духовному розвитку, також пошані і відвертості до всіх інших систем і традицій. Тільки глибока і усвідомлена любов до своєї спадщини спонукає людину з повагою ставитися до почуттів інших, бути не байдужим до трагедій Вітчизни і народу.

Впровадження національної системи виховання в Гулівецькій ЗОШ I-III ступенів реалізовується єдиним комплексом цілеспрямованої дії родини, школи, позашкільних установ, церкви. Вчителями школи на уроках історії, географії, літератури, захисту Вітчизни систематично використовуються елементи патріотичного виховання.

Зокрема, вчителі української мови та літератури Кашперук В. Т. та Мельник Л. С., реалізуючи вимоги навчальних програм, на уроках літератури широко використовують народознавчі матеріали, літературне краєзнавство, що відповідає основним положенням концепції національної школи. Стало традицією проведення Свята рідної мови та Шевченківських днів. У цьому році на високому рівні відбулося свято «На перехресті музи і долі», в рамках якого прозвучали поезії Тараса Григоровича Шевченка. Глядачі мали змогу насолодитися інсценізаціями кращих творів великого поета.

Історія України, її державності – це визначні події та історичні постаті. Вчитель історії Габателъ В. П. вважає, що пізнавши закономірності історичного розвитку, молодь зможе гідно реалізувати себе в житті, досягти поставлених цілей, стати носієм національної свідомості, вихованим на загальнолюдських та національних цінностях. На прикладах життя, діяльності й боротьби за державу як окремих діячів, так і цілого українського народу популяризується національна гідність нашого народу, його прагнення мати власну державу. На уроках історії учнівська молодь висловлює ставлення до історичних діячів різних епох, характеризує та оцінює їх діяльність, формує думку про доленосні події доби. Учні отримують завдання на уроці з ключовим запитанням «У чому ви вбачаєте внесок вищеназваного діяча в історію України?». Даючи відповідь на запитання, учні готують повідомлення, реферати, доповіді, проекти, презентації, складають історичний портрет, пишуть про видатних борців за українську державність есе або статтю до енциклопедії та виступають на уроках. При засвоєнні матеріалу учні ставлять запитання, дискутують. Це означає, що учням не байдужі факти боротьби за українську державність, вони сповнюють впевненістю у собі. Такі завдання створюють широкі можливості для формування громадянської та національної свідомості молоді. Виховне значення має матеріал про історичні постаті, їхнє життя і боротьбу за свободу народу, готовність боротися за волю, віру, честь і славу України. Таким чином, на уроках історії відбувається виховання учнів на гуманістичних цінностях та історичних традиціях.

Україна перебуває в дуже складному становищі через воєнні дії на Сході. У зв'язку з цим значно зростає роль військово-патріотичної підготовки у стінах навчального закладу. Набуті в школі військові знання та навички визначають рівень спроможності виконання конституційного обов'язку громадянином України щодо захисту Вітчизни. В цій ситуації

надзвичайно зросла роль предмета «Захист Вітчизни» як складової частини військово-патріотичного виховання, спрямованої на підготовку юнаків у теоретичному, практичному, фізичному і психологічному плані до майбутньої військової діяльності. Під час занять із допризовної підготовки учні знайомляться із специфікою військової праці, готуються до виконання обов'язків солдата, дізнаються про особливості служби в Збройних Силах України, виховують в собі якості, необхідні майбутньому воїнові. Вчитель Гнатюк В. О. під час вивчення кожної теми використовує матеріали із життя воїнів у мирний час і пропагує на уроках приклади героїчного минулого українського народу, його Збройних Сил. На заняттях з вогневої підготовки учні ознайомлюються з видами стрілецької зброї. Вивчення військової присяги дозволяє розкрити важливі вимоги до морально-бойових якостей воїнів, формує почуття національної гордості за Збройні Сили України, за Батьківщину.

На уроках математики, фізики, хімії, біології учні одержують основи знань, без яких неможливо оволодіти сучасною військовою технікою і зброєю, засобами захисту від зброї масового ураження. В процесі вивчення цих предметів учні ознайомлюються з впливом науково-технічної революції на розвиток військової техніки, розв'язують завдання, пов'язані з військовою тематикою.

Велику роль у фізичній підготовці юнаків до військової служби мають уроки фізкультури. На заняттях із фізичної культури формуються такі якості, як: висока працездатність, витривалість, чітка координація і точність рухів.

Під час проведення щорічного «Дня цивільного захисту» учні школи ознайомлюються з основними зразками техніки й озброєння Збройних Сил України, набувають початкових навичок користування ними; здійснюється відпрацювання практичних дій учнів та працівників школи щодо захисту свого життя та здоров'я в умовах виникнення надзвичайних ситуацій, проведення тренувальної організованої евакуації.

Одним із дієвих засобів національно-патріотичного виховання є проведення таких дитячих та молодіжних ігор у позаурочний час, як всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»).

Згідно з розробленими заходами на виконання Концепції національно-патріотичного виховання молоді, Програми розвитку патріотичного виховання учнівської молоді, згідно з Основними орієнтирами виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів виховна система Гулівецької ЗОШ I-III ступенів спрямована на формування патріотичних почуттів засобами національно-патріотичного виховання.

Військово-патріотичне виховання учнів здійснює весь педагогічний колектив школи. Ефективність патріотичного виховання значною мірою залежить від спрямованості, форм та методів організації діяльності. Пріоритетна роль належить активним методам виховання, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії школи, сім'ї та громадськості. До таких методів належать: проектна діяльність, соціально-психологічні тренінги, демократичний діалог, методи колективних творчих справ тощо. Слід відзначити, що для того, щоб досягти цілей у створенні умов для виховання зростаючого громадянина-патріота, педколектив дотримується наукового підходу, який значною мірою залежить від реалізації спільної діяльності. Адже особистість громадянина-патріота формується інтенсивніше, якщо він любить Батьківщину не на словах, а на ділі, бере реальну участь у житті колективу, коли сприйняття Батьківщини пронизує його почуття, відповідає його потребам та інтересам.

Метод об'єднання класних керівників запровадило в систему виховної роботи виховні заходи, спрямовані на національно-патріотичне виховання учнів. Проведено такі високоефективні відкриті виховні години: в 6 класі – «Державні символи України» (класний керівник Руда Ю. В.); у 8 класі – «На рушнику хай доля квітне» (класний керівник Величко В. Ф.); у 4 класі – «Моя найкраща в світі сторона, чарівна, неповторна Україна» (класовод Оліщук Н. О.). Проведено загальношкільні заходи: «Ми юний цвіт нової України, у наші очі дивиться народ», «Зернини квітів з зернами любові нехай на всіх планетах проростуть» (педагог-організатор Гнатюк В. О.), усний журнал «Україно моя, Батьківщино моя, я для

тебе на світі живу», працює тематична служба новин «Нехай нерозмежованою навіки Україна».

Провідна роль у формуванні особистості належить родині. Виховання в родині є джерелом національного духу, високої свідомості, моралі. У справі виховання дітей учителі та батьки виступають як партнери, постійно доповнюючи і підтримуючи один одного. Кваліфіковані педагоги школи допомагають сім'ям долати труднощі у вихованні, пропагують ідеї народної педагогіки, сприяють їх реалізації.

Основні напрямки роботи з батьківською громадськістю:

- роз'яснення батькам завдань військово-патріотичного виховання учнів;
- ознайомлення батьків з основними методами військово-патріотичного виховання дітей;
- залучення батьків до участі в позакласній та позашкільній роботі (допомога в проведенні походів, екскурсій, військових ігор), бесіди з учнями на патріотичні теми, різноманітні форми спільної пошукової і творчої діяльності.

В нашій школі традиційно проводиться Тиждень сім'ї, змістом якого є свято «Мама, тато і я – спортивна сім'я», спортивне свято «Братики й сестрички», родинні свята, конкурс родовідних дерев. Педагог-організатор школи Гнатюк В. О. з кожним роком урізноманітнює заходи цього тижня. Так, в цьому навчальному році було проведено «Родинне поле чудес» та родинне свято «З родини йде життя дитини», а в минулому році – «Свято повноліття». Всі ці виховні заходи були оцінені як високоефективні, адже були досягнуті такі виховні завдання: забезпечення національної спрямованості, тісного зв'язку з ідеалами, традиціями, звичаями вітчизняної духовної культури; виховання учнів активними свідомими громадянами незалежної держави; розвиток позитивних загальнолюдських якостей; розвиток творчих здібностей; залучення учнів до активної участі в громадському житті; формування відносин співробітництва, взаємодопомоги.

На високому рівні в нашій школі організовано роботу органів шкільного парламенту «ТОД». Самоврядування забезпечує участь учнів в роботі навчального закладу, залучає їх до управління справами колективу, допомагає їм зрозуміти свої права та обов'язки, формує у них почуття патріотизму, громадянської свідомості [10, с. 23].

Традиційним у школі є свято «Козацькі забави». Діти вивчають звичаї та традиції українського козацтва та життя його гетьманів.

У центрі виховної системи школи лежить виховання засобами історії, тобто реальними подіями, фактами про виникнення, становлення і розвиток свого народу, нації. Аналіз таких явищ, як: козацтво, релігійні багатства, стан і рівень освіти, науки відповідних періодів поглиблюють духовність, сприяють розвитку самосвідомості учнів. Знання з історії рідного краю містять високий виховний потенціал і формують національний світогляд, свідомість, самосвідомість і духовність.

Туристсько-краєзнавча діяльність – це вид пізнавально-культурної виховної та дослідницької діяльності, яка виступає чинником формування особистості через поглиблене ознайомлення з довкіллям, історичним минулим рідного краю, його звичаями, обрядами, традиціями, історичними та культурними пам'ятками, що сприяє патріотичному вихованню дітей та молоді.

Метою туристсько-краєзнавчої роботи є поглиблення і розширення знань про український народ та Україну, його історію, культуру, звичаї, обряди, традиції, вірування, формування практичних навичок і світоглядних переконань, розвиток почуття патріотизму. Для результативності туристсько-краєзнавчої діяльності необхідно поєднувати зусилля педагогів, батьків, державних та громадських організацій. Тому одним з ефективних напрямів шкільної роботи з патріотичного виховання є туристсько-краєзнавча діяльність. Саме вона допомагає учням на власні очі бачити красу рідної землі, зблизька ознайомитись з історією, культурою, традиціями українського народу в процесі подолання різноманітних труднощів, проявити витривалість, доброзичливість, чуйність, фізично і морально загартовуватись.

Учитель географії Шеремета І. М. застосовує різноманітні форми роботи з учнями, враховуючи, що краєзнавство не існує без туризму, а туризм без краєзнавства. Вона вважає, що тільки туризм надає шкільному краєзнавству дієвого, творчого, суспільного характеру. З метою підвищення компетентності учнів з географії, екології, біології та краєзнавства в школі функціонує туристсько-краєзнавчий гурток. Члени гуртка ведуть систематичну науково-дослідницьку роботу з вивчення природи рідного краю, його історії, населення, звичаїв та екологічного стану навколишнього середовища. В школі організована постійно діюча фотовиставка з епіграфом «Пізнати свій край, вивчити його – значить ще більше полюбити його». Інна Миколаївна вміло поєднує теоретичні та практичні заняття, використовує різноманітні методи та прийоми роботи, що сприяє розвитку пізнавальної діяльності та творчості учнів. Використання туристсько-краєзнавчої роботи в школі дає змогу розвивати інтерес дітей до дослідження рідного краю, сприяє формуванню понять та уявлень, закріпленню і систематизації вивченого матеріалу, перевірці міцності і усвідомленню знань школярів, урізноманітненню та диференціації домашньої самотійної роботи, здійсненню зв'язку навчання з власними дослідженнями, розширенню краєзнавчого світогляду, вихованню справжнього громадянина України.

Комплексна, всебічна краєзнавча робота в школі дає змогу вивчати і цілісно сприймати національний колорит рідного краю: оригінальний спосіб життя українців, їхній стиль поведінки, самобутній спосіб мислення, творчий мистецький почерк, національну психологію, світоглядні засади тощо. Краєзнавча діяльність в школі створює умови для глибокого засвоєння учнями регіональних особливостей національного життя, для формування їх як типових представників даної місцевості. Завдяки цьому учні глибоко усвідомлюють себе як частину народу, в них виховується синівська любов до рідного села, краю.

Силами учнів та педагогів школи, під керівництвом заступника з виховної роботи Григорук Л. Ю. створено фотоальбом «Спогадами повниться земля», присвячених подіям Великої Вітчизняної війни, проект «Пам'яті спалених сіл». Систематично проводяться Уроки мужності, уроки-реквієми, лінійки пам'яті. Щорічно організовується Вахта пам'яті «Допоки пам'ятаємо – живемо».

Існує тісна співпраця з головою сільської Ради ветеранів В.Ф. Скулімівським, який є частим гостем у школі. Саме завдяки Віктору Фадейовичу було організовано екскурсію та туристичний похід по місцях бойової слави в с. Синютки та Гулівці. Також він надав допомогу в організації зустрічі з ветеранами Великої Вітчизняної війни та війни в Афганістані «Звеличте відвагу, з якою вони нам служили, вони цю повагу тернистим життям заслужили». На зустріч запрошені Немирович Й. П., Бичок В. М., Пукач В. Т. та Запольський О.

З ініціативи старшого наукового співробітника Державного архіву Галатира В. В. учнями школи під керівництвом педагога-організатора Гнатюка В. О. проведено пошукову роботу на території Гулівецької сільської ради. За матеріалами видано книгу «Подолани в роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.: збірник документів, матеріалів та світлин)». У виданні вміщено архівні документи, фотоматеріали, газетні публікації інтерв'ю про події Великої Вітчизняної війни на Хмельниччині та внесок подолан у відбудову краю.

Педагогічний колектив школи постійно працює в напрямку виховання в учнів доброти, милосердя, поваги до старших. В школі діє волонтерський загін «Милосердя», члени якого намагаються постійно оточити увагою і турботою людей похилого віку, чимось допомогти, підтримати морально. Ними проводяться операції: «Турбота», «Милосердя», «Ветеранам нашу шану і допомогу». Працює Скринька добрих справ «Віддай людині крихітку себе, за це душа наповнюється світлом» (учні школи надають допомогу учасникам та вдовам учасників Великої Вітчизняної війни, збирають кошти та матеріальну допомогу учасникам АТО на Сході України та біженцям).

Святим обов'язком дітей є постійний догляд та впорядкування могили Невідомого солдата, пам'ятників загиблим воїнам – це робота волонтерського загону «Спадкоємці

перемоги». Учні і вчителі школи постійно впорядковують клумби біля пам'ятника в центрі села.

Учні та вчителі школи беруть активну участь у проведенні мітингу та концерту на честь Дня Перемоги.

Традиційно кожний рік у школі проводиться тиждень вшанування пам'яті жертв голодомору, на заходи якого ми запрошуємо очевидців цих страшних подій у нашому селі, а також проводиться поминальна акція жалоби «Засвіти свічку пам'яті».

Значну роль у національно-патріотичному вихованні відіграє спільна діяльність з бібліотекарем школи Рудюк В. А. Постійно відбуваються тематичні виставки літератури («З Україною в серці – з Богом в душі», «Україна – незалежна демократична країна. Всі етапи розвитку»), бесіди, засідання «круглих столів», дискусії, конкурси читців художніх творів, бібліотечні уроки, наприклад: «Мова моя солов'їна», «І на оновленій землі...», «Пам'ятаймо минуле заради майбутнього», «І на тім рушникові...».

Відвідування музеїв дозволяє піднести рівень компетентності учнів, їхньої обізнаності з історією рідного краю, сприяє розвитку загальної та естетичної культури, комунікативних здібностей, спонукає до плідної самостійної роботи, до творчої та громадянської активності. Тому для учнів школи часто організуються екскурсії до музеїв різного рівня. Наші учні побували у музеях Білогірського НВК «Середня загальноосвітня школа I-III ступенів імені І.О. Ткачука, гімназія», Семенівському сільському музеї та Білогірському районному історико-краєзнавчому музеї.

Для того, щоб глибше і ширше охопити дітей патріотичним вихованням, щороку у навчальному плані з варіативної частини виділяються години на факультатив «Видатні постаті».

Свята, фольклорно-календарні традиції, звичаї українців вказують на їх високий культурний рівень, ступінь талановитості, глибокий гуманістичний потенціал. Учні школи ознайомлюються з піснями, танцями, колядками, щедрівками, обрядовими святами. Все це – складова частина національного виховання. У процесі підготовки до свят та під час їх проведення у дітей пробуджуються, поглиблюються, закріплюються найкращі якості: творче ставлення до дійсності, кмітливість, працьовитість, ініціативність, діловитість, підприємливість, а головне – любов до рідного краю, людей, усього живого на землі.

Педколектив нашої школи зумів переосмислити сутність патріотичного виховання. Актуальність проблеми розкривають і вирішують плани виховної роботи школи та класних керівників. Зміст освітніх дисциплін покликаний глибше сприяти розвитку патріотизму. Уроки мужності, Шевченківські дні, національно-культурні свята, військово-патріотична робота, спортивно-оздоровча система, краєзнавча робота – ось перелік того, чому ми приділили значну увагу в своїй роботі.

Будуть змінюватися часи, школа вирішуватиме нові завдання, проте актуальною є і буде одна проблема – виховання громадянина України, який знає і пам'ятає свій рід, мову материнську, цінує минуле і буде гідно творити майбутнє.

На сучасному етапі розвитку держави немає важливішого завдання як виховання нового покоління українців. Без об'єднання зусиль держави, освітніх установ і громадськості цього зробити неможливо. А головне в цьому тандемі – зацікавленість всіх у вихованні високоосвіченої патріотично налаштованої української нації, без якої Україна може втратити свою державність.

Список використаних джерел та літератури

1. Програма патріотичного виховання учнівської та студентської молоді в навчальних закладах України [Електронний ресурс] / Режим доступу:http://osvita.ua/legislation/pozashk_osv/37580/
2. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.10.2011 р. № 1243 «Про Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України» [Електронний ресурс] / Режим доступу:http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/24565/
3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, схвалена Указом Президента України від 25 червня 2013 року № 344 [Електронний ресурс] / Режим доступу:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>

4. Концепція допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді, схвалена Указом Президента України від 25 жовтня 2002 року № 948 (зі змінами) [Електронний ресурс] / Режим доступу:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/948/2002>
5. Концепція національно-патріотичного виховання молоді, затверджена наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України, Міністерства культури і туризму України від 27 жовтня 2009 року № 3754/981/538/49 (зі змінами) [Електронний ресурс] / Режим доступу:<http://www.mil.gov.ua/diyalnist/vijskovo-patriotichna-robota/normativno-pravova-baza-vijskovo-patriotichnogo-vihovannya/konczepczyia-naczionalno-patriotichnogo-vihovannya-molodi.html>
6. Методичні рекомендації з питань організації виховної роботи в навчальних закладах у 2014/2015н.р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247489300
7. Лист Міністерства освіти і науки України від 27.11.2014 № 1/9-614 «Про методичні рекомендації з патріотичного виховання» [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://vihovnarobota.blogspot.com/p/blog-page_1.html
8. Апраксина О. А. Позакласна робота в школі. / Апраксина О. А. – К. : Освіта, 2007. – 130 с.
9. Вишневський Омелян. Український виховний ідеал і національний характер (витоки, деформації і сучасні виклики) [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://ukrpedagog.org.ua/inc/1_.pdf
10. Вукіна Н. Самоврядування: учнівське, вчительське, батьківське / Н.Вукіна // Директор школи. – 2005. – № 39. – С. 23-26.
11. Губко О. Т. Українська козацька педагогіка і духовність. / Губко О. Т., Руденко Ю. Д., Кузь В. Г. – Умань, 2005. – 116 с.
12. Гнатюк В. М. Управління системою національного виховання учнів загальноосвітньої школи. Методичний посібник. / Гнатюк В. М. – К. : Оріяни, 1998. – 356 с.
13. Дмитрієва Л. Г. Методика виховання в школі. / Дмитрієва Л. Г., Черноіваненко Н. М. – К. : 2000 – 320 с.
14. Журба К. О. Сучасні технології формування духовної культури школярів [Електронний ресурс] / Журба К. О. // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції з питань патріотичного виховання молоді Режим доступу:http://ocpvm.org.ua/wp-content/uploads/2013/10/konfer_2012.pdf
15. Загородня А. Сучасне розуміння патріотичного виховання молоді. [Електронний ресурс] / Загородня А. – Режим доступу:<http://tme.uuo.edu.ua/docs/10/6.pdf>
16. Кузьмінський А. І. Педагогіка у запитаннях і відповідях. / Кузьмінський А. І. – Київ, 2005. – 486 с.
17. Історичне краєзнавство / Під ред. М.Н. Матюшина. – М., 1980.
18. Ліхачев Б. Т. Педагогіка: курс лекцій. / Б.Т. Ліхачев. – К. : Юрайт, 2001 – 607 с.
19. Міхайлова М. А. Психологія підлітка. / М.А. Міхайлова. – Львів, 2003 – 260 с.
20. Подоляни в роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.) : збірник документів, матеріалів та світлин / [упоряд. : Байдич В. Г., Завальнюк О. М. Олійник Ю. В., Галатир В. В., Павлунішена Т. Д., Кримська О. М.]. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. – 492 с.
21. Плекаємо патріотів України (збірка статей освітян Черкащини з досвіду патріотичного виховання). – Черкаси: Видавництво Черкаського ОІППО, 2011. – 116 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://library.ippro.com.ua/attachments/article/157/плекаємо%20патріотів.pdf>
22. Рачина Б. С. Методичні рекомендації. / Рачина Б. С. – Х., 2001. – 310 с.
23. Світлицький А. А., Межейко В. І. та інші. Запорізька обласна концепція патріотичного виховання громадян України. / Світлицький А. А., Межейко В. І., Власова Н. Ф., Лепський М. А., Мальований М. М., Притула О. Л., Мірошніченко О. В., Зубко І. В. – Запоріжжя : «Акцент», 2009. – 32 с.
24. Старікова К. Л. У витоків народної мудрості. / Старікова К. Л. – Львів : Відділення пед. Суспільства, 1994. – 89 с.
25. Старікова К. Л. Народні обряди і обрядова поезія. / Старікова К. Л. – Львів : Відділення пед. Суспільства, 1994. – 150 с.
26. Целякова О. М. Вплив інформаційного суспільства на формування духовності [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://ocpvm.org.ua/wp-content/uploads/2013/10/konfer_2012.pdf
27. Чорна К. І. Теоретико-методологічні засади виховання патріотизму в дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://filegiver.com/free-download/chorna-k-i-m-kiyiv-teoretiko-metodologichni-zasadi-vikhovannya-patriotizmu-ditey-ta-uchnivskoyi.doc>

Горбатюк-Шиманська О.Г.,
кандидат медичних наук,
кафедра акушерства та гінекології
факультету післядипломної освіти
Вінницького національного медичного
університету ім. М.І. Пирогова

Фертильне здоров'я молоді – запорука здорової нації

Реаліями сьогодення в Україні є стійка тенденція до скорочення чисельності населення внаслідок зниження рівня народжуваності та підвищення рівня загальної смертності, що ставить під загрозу її майбутнє і робить проблему репродуктивного здоров'я загальнонаціональною. Тому особливої уваги заслуговують питання збереження фертильного здоров'я молоді, як резерву майбутнього нації [4].

До основних факторів, що вплинули на погіршення показників народжуваності в країні, належать соціальне становище громадян, недостатня увага до ролі інституту родини, втрата історичних українських традицій щодо сім'ї, як основної складової суспільства, та збереження культури взаємовідносин усередині сім'ї [3, 4, 5].

Про негативні тенденції свідчить також аналіз стану здоров'я підлітків. Так, кількість захворювань серед дівчат 15-17-річного віку становить 8277,3 на 10 тис., а юнаків відповідно – 8135. При цьому протягом останніх років в Україні загальна захворюваність серед дівчат зросла в 1,7 рази, а хвороб сечостатевої системи та запалення репродуктивних органів у 4,6 рази [3].

Значний вплив на фертильність зазначеної категорії населення має поведінка та особисте ставлення до свого здоров'я. Негативну роль у репродуктивній поведінці підлітків та молоді відіграють порнографія, пропаганда сексуального насилля, широке рекламування шкідливих звичок (тютюнопаління, вживання алкоголю, наркотиків), що також потребує вжиття відповідних заходів з боку держави [1, 2, 4].

Непоправної шкоди репродуктивному та загальному стану здоров'я жінки завдає штучне переривання вагітності, що впливає на фертильність і перебіг наступної вагітності та пологів. Штучне переривання вагітності і пов'язані з ним ускладнення призводять до смерті майже кожної десятої жінки, якій можна було запобігти. Незважаючи на тенденцію до зниження, рівень штучного переривання вагітності в Україні залишається дуже високим і становить 21,1 на 1000 жінок дітородного віку, або 45,8 на 100 вагітностей [3, 4].

Одним з основних факторів розладу фертильного здоров'я населення вважаються інфекційні хвороби, що передаються статевим шляхом, які у підлітковому і в дорослому віці нерідко стають причиною безплідності, невиношування вагітності, онкогінекологічної патології, а також внутрішньоутробного інфікування плода з можливими тяжкими наслідками і навіть вадами розвитку. Рівень зазначеної патології має стійку тенденцію до подальшого підвищення [3].

Результати досліджень, що проводилися протягом останніх років, показують, що кожна десята вагітність закінчується самовільним викиднем або передчасними пологоми [4]. Серед причин таких ускладнень найбільш поширеними є інфекції, що передаються статевим шляхом, та штучне переривання вагітності. Прямі репродуктивні втрати від невиношування вагітності щороку становлять 36-40 тис. ненароджених дітей [3, 4].

Одним з важливих показників погіршення стану репродуктивного здоров'я населення є безплідність. На сьогодні 20 відсотків українських сімей страждають від безплідності, що можна віднести до прямих репродуктивних втрат. Кількість безплідних подружніх пар досягає близько 1 мільйона. За науковими даними, майже у 80 відсотків випадків причиною безплідності у жінок є штучне переривання вагітності, у 15-25% – запалення статевих органів [3, 4].

Збереження репродуктивного здоров'я значною мірою залежить від способу життя людини. Тому однією з основних функцій держави у сфері репродуктивного здоров'я є

також формування стереотипу здорового способу життя, насамперед, у дітей та молоді [1, 2, 4]. Для розв'язання даної проблеми на державному рівні необхідно:

- ✓ розроблення і реалізація заходів, спрямованих на пропаганду здорового способу життя; пропагування сімейних цінностей;
- ✓ розроблення стратегії зменшення шкідливого впливу інформаційних технологій на спосіб життя дітей та підлітків (не пропаганда безпечного сексу, а пропаганда утримання від дошлюбних статевих відносин); широке залучення засобів масової інформації, громадських організацій до справи інформування населення стосовно відповідального ставлення до збереження здоров'я;
- ✓ удосконалення системи планування сім'ї;
- ✓ забезпечення медико-соціальної підтримки молодих сімей;
- ✓ проведення освітніх кампаній з питань охорони здоров'я; забезпечення доступності медичних послуг для підлітків та молоді;
- ✓ проведення наукових досліджень з найбільш актуальних питань репродуктивного здоров'я;
- ✓ продовження роботи з впровадження новітніх здоров'язбережувальних технологій на основі науково-доказової медицини.

Список використаних джерел та літератури

1. Бацилева О. В. Медико-психологічні особливості репродуктивного здоров'я молоді у сучасних умовах / О.В. Бацилева // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка / [за ред. С.Д. Максименка]. – Т. X. Ч. 9. – К., 2008. – 322 с.
2. Дікова-Фаворська Д. М. Репродуктивні практики в контексті молодіжної повсякденності: фактори актуалізації: дис. канд. соціол. наук: 22.00.04 / Дарина Михайлівна Дікова-Фаворська. – Х., 2008. – 211 с.
3. Охорона здоров'я в Україні: Статистичний збірник / Державний комітет статистики України. – К., 2010. – 271 с.
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1849: Державна програма «Репродуктивне здоров'я нації» на період до 2015 року.
5. Рингач Н. О. Громадське здоров'я як чинник національної безпеки : монографія / Н.О. Рингач. – К. : НАДУ, 2009. – 296 с.

Гоцуляк В. М.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри філософії і політології
Хмельницького національного університету

Ідеї С.Петлюри в загальнонаціональному контексті становлення незалежної української держави

Завдяки зусиллям таких людей, як С.Петлюра, Україна відбулася як держава, як самостійний політичний організм з усіма атрибутами державності. Саме сильна, динамічна українська держава, яка має авторитет у світі, захищає свої інтереси, дбає про своїх громадян – є головною умовою подальшого розвитку української спільноти. Питання про роль держави, про ставлення особистості до політичної влади, що діє в Україні, до її окремих представників надзвичайно гостро стоїть і сьогодні.

Ключові слова: антисемітизм; єврейські погроми; українська нація; українська державність; український соціум; національна і культурна єдність.

Due to efforts of such people, as S.Petlyura, Ukraine took a place as the state, as independent political organism with all of attributes of the state system. Exactly the strong, dynamic Ukrainian state which has authority in the world protects the interests, cares of the citizens – is the main condition of subsequent development of the Ukrainian association. Question about the role of the state, about attitude of personality toward political power which operates in Ukraine, to its separate representatives, extraordinarily sharply stands today.

Key words: anti-semitism; Jewish pogroms; Ukrainian nation; Ukrainian state system; national and cultural unity.

Історична пам'ять, притаманна українській спільноті, знання про історичні події 1917–1920 років, окреслення значущості ролі С.В. Петлюри в процесах національного державотворення сприяють тому, що сучасна українська людина усвідомлює свою національну ідентичність і прагне реалізувати її в різних формах соціальної та політичної творчості. Крім того, механізми історичної пам'яті виявляються досить ефективними, коли йдеться про розвиток таких суспільних інституцій, які репрезентують головні ідентифікаційні моделі української нації.

Можна стверджувати, що сам С.Петлюра належав до тієї когорти людей, які завдяки своїй різноманітній діяльності – політичній, військовій, просвітницькій – репрезентували головну ідентифікаційну модель сучасного українства, побудовану на утвердженні національної самосвідомості і захисті національних інтересів. Відомо, що ідентичність гарантує захищеність української спільноти, убезпечує її від загроз, сприяє подоланню відчуженості людини від держави.

Питання ідентичності – це, зрештою, і питання національної безпеки, збереження засад національного буття. Головна модель української ідентичності формувалася і реалізовувалася в роки боротьби української нації за незалежність, в непростий час національно-визвольних змагань, передусім в роки Української революції 1917–1921 років. Можна стверджувати, що підтримка у 1991 р. ідеї утвердження української незалежності стала закономірним результатом довгого і непростого руху української спільноти до своєї власної національної держави, яскравим свідченням необхідності усвідомлення потреби в національній ідентифікації.

Розмірковуючи про комунікативні підходи до аналізу сучасного суспільства, один з найвидатніших представників сучасної комунікативної філософії Ю.Габермас зауважує, що ефективним соціальний (політичний) лад буде тоді, коли індивіди діють з власними цілями та інтересами і в той же час створюють стійкі форми суспільної інтеграції. Важлива роль ним відводиться координації різних видів діяльності та взаємозв'язку людей в рамках соціального цілого. На його думку, саме комунікативна дія зосереджує в собі можливість координації соціальних і політичних планів, дій і, зрештою, суспільної інтеграції. Особливо це повинно виявляти себе у тих окремих життєвих формах і життєвих світах, котрі пов'язані щоразу конкретними традиціями та царинами інтересів [1, с. 28-30]. Повною мірою ці слова можна віднести і до способів організації українського світу.

Історично перспективною є така модель влади, відповідно до якої відбувається інтеграція зусиль індивідів навколо спільної мети, а функціонування різних інституцій спрямоване на забезпечення розвитку держави, захисту інтересів своїх громадян.

У різні періоди історичного розвитку, у будь-яких ситуаціях і реаліях національного буття центральною була і залишається ідея української державності, провідником якої серед багатьох українських достойників і політичних діячів був також С.В. Петлюра. Результатом і закономірним наслідком багатолітніх і трагічних національно-визвольних змагань, безпосереднім учасником яких він був, стало постання української держави.

Завдяки зусиллям таких людей, як С.Петлюра, Україна відбулася як держава, як самостійний політичний організм з усіма атрибутами державності. Саме сильна, динамічна українська держава, яка має авторитет у світі, захищає свої інтереси, дбає про своїх громадян – є головною умовою подальшого розвитку української спільноти. Слід обов'язково враховувати те, що питання про роль держави, про ставлення особистості до політичної влади, що діє в Україні, до її окремих представників, надзвичайно гостро стоїть сьогодні. На думку авторів колективної праці «Український соціум», складність політичної ситуації, яку переживає українське суспільство, передбачає усім патріотичним силам визнати наявну державну владу своєю, взяти на себе відповідальність за її стан, відстоювати її інтереси і добре ім'я у світі як свої власні, паралельно намагаючись

проводити виховну роботу з національного «освідомлення» і вносячи відповідні до українських цілей корективи у її рішення та дії [2, с. 326].

У контексті розглядуваних проблем, пов'язаних з осмисленням великої спадщини С.В. Петлюри і з'ясуванням її значення для розв'язання нагальних проблем сучасного українського соціуму, необхідно торкнутися ще однієї надзвичайно суттєвої проблеми. Йдеться про необхідність досягнення консенсусу, порозуміння між різними політичними і національними силами при реалізації надважливих для українців і всіх, хто живе в Україні, завдань, а також про свого роду філософію відповідальності за здійснювані дії та вчинки.

В умовах політичних, військових протистоянь, загальної нестабільності та дезорганізації суспільства надзвичайно актуальним є встановлення загальних умов порозуміння між людьми, обґрунтування раціональних норм людської поведінки, визначення гуманістичних вимірів буття в цілому. Власне, це має пряме відношення до спроб визначення умов співіснування людей, груп, спільнот, які мають різну історію, мову, сповідують іншу релігію. Мирне співжиття людей різних національностей в рамках однієї держави – України – постає одним із головних гуманістичних і моральних імперативів сьогодення.

Дотримання цього імперативу є особливо важливим, коли згадати про непросту історію взаємин українців і євреїв у роки революції, а також про так звану «ціну» єврейського питання для українців і, зокрема, для С.Петлюри. Не можна спростувати факти єврейських погромів у 1918 р., хоча не так однозначною є констатація ступеню вини самого С.Петлюри за них. У свій час суд у Парижі виправдав вбивцю С.Петлюри, не зваживши на аргументи його захисту. Проте єврейські погроми – це дуже неоднозначний момент української історії. Він потребує не тільки історичного, правового, але й додаткового морально-філософського осмислення.

Очевидним і значущим для демократичної української спільноти є те, що історія єврейських погромів може служити підтвердженням надзвичайно важливої тези: засадничими принципами людського життя мусить бути взаєморозуміння, згода, а не тваринна ненависть і конфронтація.

Як відомо, час революції, іноземної інтервенції в Україні, громадянської війни був одним з найкритичніших періодів в українській історії. Події, які відбувалися в цей час, були прямо пов'язані з перемогами й поразками українського уряду, з його устремлінням створити нормальні умови для мирного, незалежного існування молодого українського держави. Центральна Рада як вищий політичний орган країни здійснювала демократичні прогресивні реформи, її діяльність сприяла розвитку національної демократії в Україні. Стосунки з національними меншинами декларував II Універсал (проголошений 16 липня 1917 року), який встановлював автономію для українського народу і забезпечував рівність для національних меншин, що проживали в Україні. Єврейська громада схвально ставилася до всіх демократичних заходів, здійснюваних українським урядом, розглядаючи свої інтереси в контексті боротьби України за незалежність.

В III Універсалі, який проголошував створення Української Народної Республіки, підкреслювалося, що український народ, здобувши свою національну волю, охоронятиме вільний національний розвиток народів, що живуть в Україні. Українські євреї вітали і підтримали Універсал, вбачаючи у ньому втілення свої політичних прагнень. А сама ідея національно-культурної автономії свідчила про високі моральні якості й політичну далекоглядність українських політичних діячів.

Але беззаконність, мародерство, анархія в час громадянської війни своїм наслідком мали войовничу нетерпимість, що перетворилася в погроми. Деморалізовані війська після падіння уряду Керенського і захоплення влади більшовиками були причиною безладдя, аморальності, грабунків. Саме вони й несуть відповідальність за перші погроми в Україні [3, с. 8]. Єврейські погроми – це, передусім, наслідок великоімперської політики. Як свідчить В.Кедровський, колишній головний інспектор війська УНР, перший великий погром учинили на Поділлі вояки російського корпусу в листопаді 1917 р.

С.Петлюра рішуче виступав проти погромів і безпорядків. Проте ескалація насильства вплинула на радикалізацію настроїв та на позиції українських і єврейських таборів. При цьому аж ніяк не можна відкидати симпатію євреїв до «единой и неделимой России», з одного боку, і негативну реакцію на це українців. Крім того, в час українсько-більшовицького протистояння євреї були на боці ворогів української державності, відчувалися традиційні симпатії єврейської громади до великоруської культури й політики.

Погіршення політичної ситуації в Україні ще більше віддалило українців від євреїв, і цей чинник зіграв велику роль у трагічній історії обох народів. Євреї не сприйняли ідею української незалежної держави, не підтримали IV Універсал. Таким чином, політичні симпатії та ідеали в українців та євреїв були різними. До того ж більшовицька інтервенція січня 1918 р., а потім гетьманство Скоропадського анулювали Закон про національно-персональну автономію для меншостей в Україні.

Будучи прихильником політичної незалежності та самостійності України, С.Петлюра намагався втілити ідеали соціальної справедливості й рівності виключно в рамках суверенної української республіки. Разом з В.Винниченком він прийняв пропозиції професора Гольдельмана для відновлення національно-персональної автономії для національних меншин.

Сам С.Петлюра доброзичливо ставився до євреїв, захищав їх, висловлював співчуття до них, через що його називали «жидівським батьком». Він виступав проти гноблення однієї нації іншою, прагнув налагодити стосунки між українцями та євреями, досягти порозуміння. Однак зусилля Петлюри і Директорії в цілому не увінчались успіхом через майже повну відсутність євреїв у лавах борців за українську державу.

У 1919 р. Україною прокотилася хвиля насильства. Незважаючи на свої прагнення встановити доброзичливі стосунки між українцями та євреями, С.Петлюра розумів, що його невелике військо не могло вести боротьбу аж на три фронти і водночас підтримувати порядок у країні. У зв'язку з цим він виступав за формування єврейських загонів самооборони. Проте єврейські ліві партії, особливо впливовий Бунд, опиралися цим заходам, фактично кидаючи багато єврейських громад напризволяще.

В цілому загальне погіршення соціально-політичних умов, поразка й деморалізація українського війська стали поштовхом, який призвів до агресивних дій щодо єврейського населення. Як пише Т.Гунчак, «євреї стали тим козлом відпущення, на якого вилились всі образи, болі й кривди місцевих жителів» [3, с. 14]. Це й було головною причиною єврейських погромів в Україні під час революції та громадянської війни. Велику роль зіграла й імперська, чорносотенна, шовіністична політика Росії. Особливістю її, як відомо, був войовничий антисемітизм.

Таким чином, сукупність історичних, соціальних, економічних та політичних чинників, підсилена більшовицькою агітацією, спричиняла ворожнечу між українцями та євреями, і в результаті, створювала ту вибухову ситуацію, яка призвела до дуже трагічних наслідків і погромів.

Політика Директорії щодо протидії єврейським погромам не знаходила широкої підтримки серед загалу – грабежі, ґвалтування, вбивства єврейського населення не припинялися протягом усієї весни 1919 р., а заходи уряду щодо цього були неефективними і Директорія не мала ніякої змоги опанувати стихію.

Слід наголосити, що тоді, коли українсько-більшовицький фронт стабілізувався, уряд під керівництвом Б.Мартоса зміг проводити більш дієву політику, в тому числі і по захисту євреїв від погромів. При чому ініціатором і автором антипогромницьких законів був саме С.Петлюра. Усвідомлюючи те, що у його війську є чимало членів колишньої «чорної сотні» та антисемітськи настроєних елементів, С.Петлюра намагався реформувати українську армію і придушити спалахи антисемітизму. У результаті чисельність петлюрівського війська зменшилася, але воно стало ефективнішим.

Але, незважаючи на всі заходи, насильства не вщухали. Петлюра продовжував закликати українців до толерантності і переконувати їх у тому, що євреї беруть участь у боротьбі за українську справу, намагався спростувати поширені пропагандистські штампи,

що ніби всі євреї були ворогами української державності. Все це в цілому відображало реальну політику та заходи Директорії. Зусилля С.Петлюри та Директорії, по-перше, приносили конкретні результати, а по-друге, вони схвально сприймалися як євреями, так і представниками інших національностей.

Як наслідок, поліпшення і стабілізація політичного становища в країні привело до порозуміння між євреями та українцями. Починаючи з літа 1919 року чимало делегацій, що представляли різні єврейські громади та політичні партії, зустрічалися з С.Петлюрою і висловлювали свою підтримку українських національних змагань. Гірка іронія полягає в тому, що саме тоді, коли єврейські делегації вихваляли Петлюру за його конструктивну працю, за кордоном його зображували лютим антисемітом, на руках якого запеклася єврейська кров. І все це було не випадково. Вороги української держави сподівалися дискредитувати українців, спалювати ім'я людини, яка уособлювала політичні ідеали нації. Натомість С.Петлюра продовжував цікавитися долею українського єврейства навіть після того, як більшовицькі війська змусили відступити його до Польщі. Він закликав українців не вдаватися до будь-яких антисемітських дій. А сподіваючись на антибільшовицьке народне повстання і вживаючи всіх заходів для забезпечення єврейського населення від погромів, С.Петлюра відправив своїх представників – Романа Смаль-Стоцького і Максима Славинського – на XII сіоністський конгрес з пропозицією створення загонів єврейської жандармерії, які б фінансувалися українською державою. Однак ці наміри йому не вдалося здійснити.

Таким чином, посилаючись на відомі історичні документи і свідчення, можна відкинути звинувачення С.Петлюри як очільника української держави в антисемітизмі. Вони є необгрунтованими, а то й повністю абсурдними. Для реконструкції виявів українського життя в час національно-визвольних змагань потрібна критична та збалансована його оцінка, без безпідставних та односторонніх узагальнень дій та вчинків видатних представників Української революції.

Разом з тим сучасна українська спільнота мусить зробити належні висновки із своєї трагічної історії, сформулювати для себе перспективу цивілізованого поступу і співпраці з усіма народами, які живуть у сучасній Україні. Звісно, необгрунтованим буде шукати єдину, загальноприйнятую модель людського співжиття й робити загальнообов'язковими рекомендації щодо утвердження певних норм і принципів людських взаємин. Проте очевидним є те, що як окрема людина, так і спільнота в цілому мусить усвідомлювати відповідальність за свою діяльність, вчинки і розв'язання різних проблем. По суті, визначальною для сучасної української людини повинна бути етика відповідальності, побудована на засадах порозуміння, узгодження вихідних моральних норм і принципів. Це стосується повною мірою і взаємин національних.

Історичний досвід взаємин українців та євреїв у час національно-визвольних змагань 1917–1921 років і становлення української держави є показовим і повчальним щодо усвідомлення потреби формування атмосфери політичної, духовної і релігійної толерантності, яка була необхідна для кожної людини, незалежно від її національності, мови, конфесійної приналежності. Саме толерантність породжувала і буде породжувати такий своєрідний феномен, як «привабливість» життя в Україні. Найбільш оптимальною формою соціального життя мусить бути співробітництво і діалог, а не конфронтація і нетерпимість. Мирне полагодження конфліктів і непорозумінь, толерантне ставлення до іншого – це норма цивілізованого розвитку українського соціуму.

Українська спільнота мусить не лише усвідомлювати, а й реагувати на всі непрості виклики, які стоять перед нею. Надзвичайної ваги для неї є висновок про те, що становлення національної ідентичності, яке органічним чином пов'язане з розвитком української державності, має супроводжуватися усвідомленням значущості цінності єднання українства.

Національна і культурна єдність – це сила, що здатна об'єднати всіх представників української спільноти в єдине ціле, мотивувати їх на досягнення соціально значимих цілей, сприяти культурному, інтелектуальному й економічному розквітові нації. Важливою

передумовою досягнення українським суспільством національної єдності у різні періоди історичного розвитку було також утвердження духовної спільності народу. Формування її завжди було потужним засобом консолідації, утвердження історично перспективних форм людського життя та громадянської солідарності.

Відомо, що однією з головних причин поразки української держави у 1917–1921 роках стали відсутність єдності всередині українських політичних сил, суперечності і непорозуміння між ними навіть перед загрозою втрати національної незалежності, різного роду ідеологічні розбіжності, особистісні конфлікти. В цілому все це привело до дезорганізації влади, хаосу і нестабільності в державному управлінні, до поразок перед сильними зовнішніми ворогами.

Не підлягає сумніву те, що нові можливості розвитку українства можливі лише в тому разі, якщо українське суспільство вибудує справді нову систему національних координат.

Сьогодні в Україні йде важкий і досить суперечливий процес перетворення населення колишньої радянської республіки у самоврядну українську націю. В ході цього перетворення точаться запеклі дискусії про культурні, ідейні, психологічні доміанти, які визначатимуть обличчя цієї нової нації. Водночас визначаються і її справжні лідери, і панівні норми людського та національного співжиття. Від того, наскільки згуртованими, динамічними й цілеспрямованими будуть ті суспільні сили, які відстоюють модель «української України», залежить успіх або остаточне фіаско української справи. Уроки української історії 1917–1921 років, досвід боротьби за українську незалежність і українську державу таких людей, як С.Петлюра, є досить показовими як для вибору Україною своєї історичної перспективи, та і засобів її реалізації.

Варто наголосити на тому, що брак об'єднаності й координації зусиль – це одна з найбільш очевидних проблем і перешкод у розвитку української нації, української держави протягом багатьох століть.

Сучасне життя вимагає великої концентрації зусиль і сил для подальшої ефективної діяльності в напрямку здійснення своєї національної справи. У свій час феномен Руху як всеукраїнської національної сили, його об'єднавча роль на завершальному етапі боротьби за українську державність полягав у визначенні, формулюванні актуальних для української спільноти завдань і програмування діяльності, спрямованої на їх здійснення.

Перед політичною, владною елітою як передовим загоном українського суспільства стоїть важливе завдання – творити нові форми національного життя та пропонувати суспільству нові форми активності. Самі ж українці повинні зробити все, щоб увійти у коло провідних, розвинутих національно-державних і національно-культурних спільнот.

Список використаних джерел та літератури

1. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство / Габермас Ю.; пер. з нім. А.Онишка. – Львів: Літопис, 2000. – 318 с.
2. Український соціум / [За ред. В.С. Крисаченка]. – К. : Знання України, 2005. – 792 с.
3. Гунчак Т. Симон Петлюра та євреї / Гунчак Т. – К. : Либідь, 1993. – 48 с.
4. Попович М. Червоне століття. / Попович М. – К. : АртЕк, 2007. – 888 с.

Григоренко А. П.,
доктор медичних наук, доцент,
завідувач кафедри акушерства та гінекології
факультету післядипломної освіти
Вінницького національного медичного
університету імені М.І. Пирогова

Шляхи поліпшення навчального процесу на клінічних кафедрах післядипломної освіти

Інтеграція України в Європу передбачає реформування вищої освіти та формування спільного освітнього і наукового простору з країнами Європи, розробку єдиних критеріїв і стандартів у вищій професійній освіті за умови збереження та розвитку досягнень вищої медичної національної школи [1, 3]. Цей процес вимагає нових підходів до організації навчального процесу у вищих навчальних закладах, що було задекларовано Україною у підписанні Болонської конвенції. Болонський процес, започаткований у 1999 р., постійно розвивається, свідченням цього є низка декларацій та комюніке, підписаних міністрами, які відповідають за вищу освіту в країнах Європи з 2001-2010 рр. [3].

Якість надання медичної допомоги громадянам України залежить, перш за все, від рівня практичної підготовки лікарів, здатних до творчої праці, освоєння і впровадження наукових та інформаційних технологій, професійного розвитку, конкурентоспроможності на ринку праці [1].

Тому, сьогодні система навчання вимагає наявності у ВНЗ сучасної матеріально-технічної бази, використання інноваційних технологій, застосування інтерактивних методів навчання [2].

Опрацювання навчального матеріалу лікарем-інтерном відбувається як на аудиторних заняттях, так і шляхом самостійного вивчення. Створення таких умов навчання, які максимально сприятимуть розвитку інтерна, його творчої самореалізації, інтелектуальної діяльності та набуттю необхідних молодому лікарю навичок, є важливою вимогою Болонського процесу [1,2].

Інтерактивний метод навчання передбачає як підвищення якості викладання теоретичного курсу з використанням сучасних технологій: проблемні лекції, лекції майстер-клас, лекції прес-конференції [4], так і практичної підготовки, де поряд з традиційними підходами – роботою інтерна з пацієнтами, широко застосовують технології ситуаційного навчання (case метод, імітацію рольових ігор) [6]. Крім цього, тему засвоюємо шляхом дискусії і відповідей на окремі запитання, що представлені в методичних вказівках. Особлива увага приділяється клініці і діагностиці гострої патології та невідкладних станів.

Не менш важливим є правильна організація самостійної роботи інтерна (СРІ) з вивчення і оволодіння окремими позааудиторними темами із залученням низки інноваційних технологій: використання Інтернет-мережі, електронних варіантів наробок кафедри, лекцій, методичних вказівок та сприяння до участі у науково-дослідницькій роботі. Самостійна робота дає можливість лікарю-інтерну самостійно розкривати свої вміння, свій творчий потенціал, здібності й підштовхувати до пошуку нових знань, необхідних для ефективної професійної діяльності [5].

Досить важливим у підготовці спеціаліста є контроль за отриманими ним знаннями та вміннями. Для цього використовують тестову і рейтингову системи оцінювання якості теоретичних знань, визначаючи як поточний (на кожному занятті), так і кінцевий рівень шляхом проведення підсумкового контролю. Також використовуються ситуаційні завдання комп'ютерного контролю, розв'язування блоку завдань за програмою «ELEX».

При цьому оцінюємо роботу інтерна з пацієнтами, виконання ним діагностичних мануальних прийомів, уміння диференціювати патологічні стани та встановлювати кінцевий діагноз з призначенням патогенетичного лікування. Кожний інтерн вирішує case-

ситуаційне завдання з надання допомоги при гострих станах та показує вміння інтерпретації лабораторних та інструментальних методів дослідження [5, 6].

Такі завдання є важливим засобом вироблення у лікарів-інтернів навичок творчого пошуку вирішення конкретних клінічних задач, сприяють конкретизації та закріпленню знань, доповненню та розширенню їх шляхом самостійної роботи.

Складовою частиною навчального процесу на кафедрах післядипломної освіти є індивідуальна робота лікарів-інтернів, яка не є обов'язковою і виконується за бажанням. У процесі такої роботи інтерни виготовляють оригінальні таблиці, схеми, малюнки. До плану індивідуальної роботи внесено також участь у наукових гуртках, виступи на конференціях молодих учених, а також ургентні чергування у клініці [6].

Таким чином, сучасні інтерактивні, інноваційні методи навчання підвищують ефективність та результативність у підготовці лікаря-спеціаліста при їх використанні на післядипломному етапі навчального процесу. Особливе значення вони набувають при роботі інтернів з пацієнтами і формуванні професійних вмінь та навичок.

Список використаних джерел та літератури

1. Концептуальні питання розробки стандартів вищої освіти для підготовки лікарів / Ю.В. Вороненко, Ю.П. Вдовіченко, О.П. Мінцер [та ін.]: матеріали Всеукраїнської навчально-наукової конференції, присвяченої 55-річчю Тернопільського державного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України [«Впровадження новітніх технологій за кредитно-модульної системи організацій навчального процесу у ВМ (Ф)НЗ ІП-FV рівнів акредитації»] (м. Тернопіль, 26-27 квітня, 2012 р.). – Тернопіль : Укрмедкнига, 2012. – С. 23-25.
2. Суліма Є. Невідкладні завдання системи вищої освіти на новому етапі Болонського процесу / Є.Суліма // Вища школа. – 2010. – № 1. – С. 5-13.
3. Використання інтерактивних методів навчання при вивченні основ внутрішньої медицини / О.С. Хухліна, Л.В. Каньовська, О.С. Воєвідка [та ін.]: матеріали Всеукраїнської навчально-наукової конференції, присвяченої 55-річчю Тернопільського державного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України [«Впровадження новітніх технологій за кредитно-модульної системи організацій навчального процесу у ВМ (Ф)НЗ III-rV рівнів акредитації»] (м. Тернопіль, 26-27 квітня, 2012 р.). – Тернопіль : Укрмедкнига, 2012. – С. 415-416.
4. Еримбетова С. Использование интерактивных технологий обучения в процессе творческого развития учащегося / С.Еримбетова, А.Г. Маджуга, Б.Ахметжан // Вестн. высшей школы «Альма-Матер». – 2003. – № 11. – С. 48-52.
5. Aronson L. Twelve tips for teaching reflection at all level of medical education / L.Aronson // Med. Teacher. – 2011. – Vol. 33 (3). – P. 200-205.
6. Dent. J. R. A practical guide for medical teachers / J.R. Dent, R.M. Harden // Churchill Livingstone Elsevier: Edinburgh, London, New York, Oxford, Philadelphia, St. Louis, Sydney, Toronto, 2009. – 435 p.

Гуменюк О. Г.,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та соціально-
гуманітарних наук Хмельницького
університету управління і права

Соціокультурна компетенція як чинник сформованості лідерських якостей студента

У статті розкрито особливості формування соціокультурної компетенції у контексті розвитку лідерських якостей студента.

Ключові слова: лідер, лідерство, студентство, студентський лідер, лідерські якості, соціокультурна компетенція, вища освіта.

In the article the features of forming of sociokul'turnoy jurisdiction are exposed in the context of development of leader qualities of student.

Key words: leader, leadership, student, student leader, leader qualities, sociokul'turna jurisdiction, higher education.

Сучасне суспільство потребує компетентних і активних фахівців, здатних швидко і уміло визначати цілі своєї діяльності, прогнозувати досягнення, долати труднощі, будувати взаємини з людьми, працювати в команді, тобто повною мірою проявляти свій творчий потенціал і лідерські властивості особистості.

Найголовніше завдання вищої освіти – формування гуманістичного, демократично спрямованого світогляду студентів, їхньої активної життєвої позиції. Національна держава завжди, певною мірою, є виразником загальної волі своїх громадян. Розвиток освіти є стратегічним ресурсом формування патріотизму, збереження національної ідентичності та утвердження національних інтересів, подолання кризових процесів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності української держави на міжнародній арені. Сучасну систему вищої освіти характеризує розвиток суб'єкт-суб'єктних відносин та створення умов для реалізації особистісно-творчого потенціалу кожного студента в соціумі.

Пошук дієвих механізмів виховання лідерських якостей активізується відповідно до нормативних документів загальнодержавного рівня: Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009-2015 роки, Концепції національно-патріотичного виховання молоді.

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. зазначено, що її метою є «підвищення доступності якісної, конкурентоспроможної освіти для громадян України відповідно до вимог інноваційного сталого розвитку суспільства, економіки, кожного громадянина; забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними задатками, здібностями, потребами на основі навчання упродовж життя [1, 2].

А одним з пріоритетних завдань вищої освіти в Україні є створення сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу громадян держави, пошуку, підтримки та стимулювання інтелектуально обдарованої молоді, самореалізації особистості в сучасному суспільстві. Одним із шляхів реалізації цього завдання є формування соціокультурної компетенції студентів. Соціокультурна компетенція передбачає формування країнознавчої та лінгвокраїнознавчої компетенції. Країнознавча включає в себе основні завдання про країну, мова якої вивчається; лінгвокраїнознавча передбачає вивчення особливостей тієї чи іншої культури, мовні, етичні аспекти, доцільність використання тієї чи іншої мовної конструкції відповідно до ситуації.

Проблеми лідерства у молодіжному середовищі завжди перебували у центрі уваги вітчизняних та зарубіжних дослідників. Протягом останніх років ґрунтовні дослідження проведені О.І. Васильковою, М.П. Головатим, В.Т. Лісовським, Д.І. Фельдштейном, І.І. Фрішманом.

Не вимагає доказів той факт, що значна частина студентства у найближчому майбутньому, окрім завдань, які визначаються особливостями професії, буде залученою до реалізації функцій управління державними та суспільними організаціями. Це не лише є традиційним з точки зору функціональної зрілості особистості, а й інноваційним у формуванні соціокультурної компетенції.

І як наголошує У.Бенніс, саме лідери у порівнянні з іншими членами групи прагнуть до прояву більшої активності [7, 46]. Ті студенти, які активно поєднують навчання з суспільною діяльністю, мають у подальшому набагато більше шансів стати якщо не керівником колективу, то його неформальним лідером, особистістю, що здатна у подальшому впливати на психологічну атмосферу, міжособистісні взаємини, інтегрувати або гальмувати виконання іншими їхніх функціональних обов'язків. Саме тому актуальність теми є очевидною.

Реалізація формування соціокультурної компетенції можлива за умов переходу від фактологічного навчання у вищих закладах освіти до культурологічного. Процес

трансформації передбачає ряд заходів по моделюванню поведінки студентів, заохочуванню до пізнавальної діяльності, самовдосконаленню, виявленню особливостей характеру, позитивних та негативних його рис, а також процес формування організаторських, керівних та лідерських якостей.

Процес формування цих якостей – найголовніше та найактуальніше завдання, що стоїть перед закладами освіти України. Процес виявлення та формування лідерів досить складний та передбачає, як наголошує С.С. Вітвицька, декілька етапів:

- 1) Перший етап характеризує процес формування рис характеру у школі. Він досить особливий, оскільки не завжди «формальні» лідери у колективі є «дійсним» скарбом нації, і навпаки, «сіренькі» індивідуальності можуть виявитися досить неординарними особистостями з нестандартним світоглядом та задатками справжнього лідера;
- 2) Другий етап – це процес формування лідерських якостей студентів у вищих закладах освіти. Вищу освіту здебільшого отримують ті, хто має певну мету та прагне її досягти. Серед великої кількості студентів варто виявити лідерів, організаторів, управлінців та виконавців [3, 149].

Цей розподіл, звичайно, є умовним, але головним залишається той факт, що далеко не всі здатні організувати колектив, бачити кінцеву мету, дослідити шляхи її досягнення та сфокусувати енергію інших на реалізацію цього процесу.

У класичному середовищі існує декілька типів лідерів (за Д.Дженіксом):

- 1) Представник – той, хто відповідає за рішення та їх наслідки перед вищим керівництвом;
- 2) Виконавець – конкретна особистість, яка є лідером на певний час;
- 3) Підлідер – той, хто наділений незалежною владою, є представником групи і відповідальним перед цією групою;
- 4) Дійсний – лідер, рішення якого мають певні наслідки у майбутньому [8, 13].

Студентське середовище найбільш сприятливе для прояву лідерських якостей, причому не тільки у студентів, що володіють ними зі школи, а й у тих, хто раніше не проявляв такої активності. Тому студентська група надає всім рівні стартові можливості у майбутній «боротьбі» за лідерство.

Студентський лідер акумулює в собі соціально-психологічний досвід групи, її субкультурні характеристики, виражає її інтереси, потреби, ініціює їх реалізацію та захист. Наприклад, науковці-психологи, досліджуючи феномен лідерства в студентському колективі, проаналізували можливі механізми лідерства, до яких вдаються студентські активісти в процесі виконання керівних дій. У результаті, є підстави вести мову про провідні тактики впливу, які інтуїтивно застосовувалися студентськими лідерами. Зокрема:

1. *Тактика раціонального переконання*, що полягає в прагненні у різних формах (бесіда, неформальна дискусія) переконати інших у необхідності виконати ту чи іншу роботу саме таким чином. Як правило, до такої тактики вдаються студентські лідери, які мають офіційний статус – старости груп, курсу, відповідальні за конкретні ділянки роботи. Їх аргументи логічні й очевидні, зводяться до реальних вимог і контролю за дорученою справою.

2. *Тактика дружніх взаємин* характерна для тих лідерів, які схильні використовувати для досягнення своїх цілей нечисленні групи впливу, що складаються із своїх особистих друзів та близьких знайомих. Така тактика має ту перевагу, що дозволяє на початковому етапі конкретної справи забезпечити мінімальне число студентів, готових виконати прохання лідера.

3. *Тактика персонального прохання* має найбільшу ефективність по відношенню до тих студентів, що мають слабкі зв'язки з колективом, обділені увагою однокурсників та зазнають дефіциту особистісного спілкування і суспільного визнання. Такі студенти сприймають персональне до себе звернення від авторитетного лідера як можливість вийти в сферу суспільної уваги, зміцнити свій авторитет.

4. *Тактика внутрішньої актуалізації* передбачає, що студентський лідер намагається при висуванні вимог або прохання викликати щирий інтерес та ентузіазм у решти членів групи. Такий прийом можливий у разі, якщо лідер добре знайомий з інтересами членів групи, їх захопленнями, орієнтується в системі їх ціннісних орієнтацій та особистих планів.

5. *Тактика взаємовигідного обміну* полягає в діловому прагматичному підході до вирішення студентським лідером конкретної управлінської задачі. По суті, мова йде про укладання своєрідної угоди, оскільки лідер пропонує певні послуги, вигоди студентського життя (допомога при здачі сесії, звільнення від занять і т.п.) в обмін на лояльність або участь в певному проекті або непопулярному заході.

6. *Тактика вираженого тиску в студентському середовищі* є непоширеною формою управлінської діяльності. В цьому випадку студентський лідер застосовує достатньо жорсткі форми впливу – часті перевірки, погрози, постійні нагадування, формує думку інших членів групи. Науковці вважають, що такі прийоми хоча і здатні на деякий час забезпечити вплив на окремих членів групи, але в цілому сприймається студентами негативно.

Як відзначають Л.Г. Подоляк та В.І. Юрченко, із наведених тактик впливу найбільш ефективними і поширеними серед студентства є тактики взаємовигідного обміну (60% опитаних лідерів), тактика дружніх взаємин (40%), тактика персонального прохання (38%) [5, 61].

Також в процесі дослідження природи студентського лідерства встановлено, що в основі формування лідерських якостей лежать комунікативні характеристики, такі специфічні особистісні якості, як: врівноваженість, розважливність, сприйнятливність, інтуїція, співпереживання, багата уява, бажання допомогти людям, терпимість, толерантність, почуття гумору, легкість характеру, оптимізм, сміливість. Особливе значення мають такі якості, як: здатність до конструктивного спілкування, вміння взяти на себе провідну, активну роль. Вказані чинники безпосередньо визначають рівень соціалізованості студентського лідера.

Проектування освітнього процесу як одного із засобів формування лідерських якостей студентів не обмежується спеціальним конструюванням навчального матеріалу, який забезпечує студенту свободу вибору в роботі з ним. Важливо, як цей матеріал використовується викладачем на занятті. В системі навчання, приймаючи до уваги особистісно орієнтований підхід, суттєво змінюються функція та форма організації заняття. Щодо функції, то в даному випадку, вона підпорядкована не повідомленню та перевірці знань, а виявленню, розширенню, збагаченню та урізноманітненню досвіду студентів по відношенню змісту того, що вивчається. За формою це може бути співбесіда, діалог, інтерв'ю, заняття-пошук, рольова гра.

На думку С.Д. Рєзніка, ефективне формування лідерських якостей у студентів вузу забезпечується, якщо:

- в установі вищої освіти на основі використання ряду підходів упроваджена модель процесу формування у студентів лідерських якостей;
- здійснюється навчання кураторів академічних груп і представників студентського активу, в якому забезпечена модульна структуризація програми навчання;
- забезпечується оптимальне співвідношення педагогічного керівництва і самоврядності в життєдіяльності студентського колективу;
- студентський актив виступає організатором всілякої соціальної діяльності членів колективу в освітньому просторі вузу [6, 173].

У сучасних умовах дуже важливо продумати систему позанавчальної діяльності студентів, орієнтовану на розвиток цих лідерських якостей у студентів.

Умовою повноцінного функціонування викладача вищого закладу освіти, від якого багато в чому залежить успіх перебудови діяльності вищої школи, повинно стати ствердження його особистісної та професійної індивідуальності, використання ним своїх особливостей для підвищення продуктивності професійної діяльності. Для викладача,

який працює з метою сформувати лідерські якості студентів, особливо важливо відмовитися від традиційних форм спілкування з студентами, бути готовим перейти від авторитарності до співробітництва, взаєморозуміння, готовності. Зважаючи на особливості навчання з метою формування лідерських якостей, підготовча робота викладача починається з визначення мети конкретного заняття та його місця в циклі занять та вправ для формування певних лідерських якостей. Оцінювання можливостей студентів передбачає виявлення рівня зацікавленості в обговоренні теми, формування мотивації. Планування та організація процесу навчання передбачає застосування діалогу в обговоренні теми, створення проблемних ситуацій. Це робота в парах, групах, командах у режимі «студент-студент», «викладач-студент». Спеціально підібрані тексти варто розбити на смислові частини, до кожної з яких визначити окреме завдання. Викладач завчасно планує, які саме завдання отримає група (команда), та формулює інструкції до їх виконання. Процес формування передбачає три рівні з подальшим ускладненням завдання:

- 1) групі дається конкретна ситуація (проблема). Головне завдання – знайти рішення, завдяки чому відбувається формування здатності прийняття рішень;
- 2) групі дається конкретна ситуація (проблема), і її завданням є не лише пошук рішення, а й його обґрунтування. При цьому викладач протиставляє власну точку зору. У даному разі має місце формування навиків проведення дискусії та відстоювання власних рішень;
- 3) у вирішенні проблеми приймають участь усі члени групи. Під час виконання такого завдання формуються навички аналізувати та приймати спонтанні рішення.

Під час процесу формування на кожному рівні викладач аналізує та оцінює результати. В кінці заняття здійснюється загальний аналіз та оцінка. Застосування такого підходу надає можливості сформувати не лише якості, що складають, так званий, «лідерський набір», а досить важливу – суб'єктивну установку студента на лідерство.

Таким чином, проблема формування лідерських якостей в контексті соціокультурної компетенції, спочатку в студентському середовищі, а в перспективі і на професійному рівні набуває нового акценту – формування не лише необхідних якостей, але і суб'єктивної установки на діяльність, пов'язану із здійсненням лідерських функцій.

У реалізації цього завдання проблематичні не тільки традиційні аспекти: цільовий, педагогічний, процесуальний, результативний та інші. Важливим є соціалізаційний аспект, пов'язаний з розумінням взаємозв'язку між процесами соціально-економічного розвитку України і формуванням покоління лідерів, здатних ефективно вирішувати актуальні проблеми сьогодення в найближчому майбутньому. Таким чином, лідерство стає найважливішою соціалізаційною характеристикою, критерієм, за яким можна визначити рівень особистісного розвитку сучасного студента.

Список використаних джерел та літератури

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки від 10.09.2012р.
2. Василькова О. И. Структурно-логическая модель динамики неформального лидерства в учебной группе // Психология: 36. наук. праць НПУ ім. М.П. Драгоманова. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. – Вип.13.– С.113-118.
3. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. / Світлана Сергіївна Вітвицька. – К. : «Центр навчальної літератури», 2007. – 386 с.
4. Гуменюк О. Г. Психологія загальна і професійна: підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів внз. / Гуменюк Оксана Григорівна. – К. : КНТ, 2012. – 460 с.
5. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи: підручник. / Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко. – К. : Каравела, 2008. – 352 с. – 2-е вид.
6. Преподаватель вуза: технологии и организация деятельности: учебное пособие / под ред. С.Д. Резника. – М. : ИНФРА-М, 2011. – 458 с. – 3-е изд. (Менеджмент в высшей школе).
7. Bennis W. Reinventing Leadership / Warren Bennis. – Cambridge, 1999. – С.46-60.
8. Janinks J. On Becoming a Leader / John Janinks. – Cambridge, 1998. – С.12-18.

Дацун О. А.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та методики
початкової та дошкільної освіти
Хмельницького ОІППО

Національно-патріотичне виховання як складова становлення наукової діяльності педагогічних працівників ВНЗ

Розуміння патріотизму – це усвідомлене почуття любові до Батьківщини та діяльність, що спрямована на служіння та захист інтересів своєї Вітчизни. Патріотизм є однією з найважливіших соціально-психологічних характеристик людини як особистості. Патріотизм належить до вищих людських почуттів, що характеризують людину як громадянина, носія певних духовних якостей.

В історичному аспекті патріотизм – одне із найбільш глибоких у світовій історії почуттів. Воно виникло та формувалося водночас з такими поняттями, як: рідна земля, країна, держава, батьківщина, вітчизна. Ще з прадавніх часів патріотизм, почуття національної гідності були притаманні нашому українському народові. Неможливо на сьогодні уявити дійсного інтелігента, громадянина української держави, який би не був патріотом України.

Патріотизм – це світоглядна, моральна та почуттєва якість, що поєднує людей в єдине організоване суспільство, спрямовує їх діяльність на піднесення своєї Батьківщини, на благо всіх громадян. Почуття патріотизму важливе особливо для військових людей, для військової еліти – офіцерів, генералів – для яких захист інтересів українського народу є конституційно визначене завдання.

Патріотизм у державі формується, насамперед, на національному духові, який поєднує представників титульної (корінної) нації в єдине суспільство.

Одним із найважливіших соціально-психологічних механізмів, через який здійснюється відновлення та розвиток національної свідомості та самосвідомості, є ідентифікація та самоідентифікація.

Процес самоідентифікації етносу чи нації є вельми складним. Його нормальний перебіг передбачає щонайменше три наступні чинники. *Перший*: здатність особистості усвідомлювати певні специфічні особливості нації, до якої вона себе відносить, тобто з якою себе ідентифікує; *другий*: усвідомлення важливості знань про те, як ставляться до нації, з якою дана особистість себе ідентифікує, представники інших національних спільнот; *третій*: усвідомлення того факту, що кожна національна спільнота завдяки лише їй притаманним специфічним особливостям, що органічно поєднуються із загальнолюдськими, служить невичерпним джерелом збагачення всіх інших етносів, націй, які разом складають людство.

Надзвичайно важливо, щоб у процесі самоідентифікації гармонійно поєднувались усі три згадані моменти. Відсутність хоча б одного з них у свідомості та самосвідомості особистості або перебільшення чи абсолютизація ролі якогось із них спричиняє вади у національній свідомості та самосвідомості. Скажімо, переоцінка чи абсолютизація третього чинника у поєднанні з нехтуванням значення двох інших за певних умов може стати причиною космополітичних збочень людини. Подібно до цього, причиною виникнення деструктивних націоналістичних тенденцій, а також шовіністичної ангажованості людини може слугувати гіперболізація ролі першого чинника у поєднанні з категоричним відкиданням значення двох інших. Це зумовлює намагання відгородитися від усього, що стосується інших етносів, націй, уперте невизнання того факту, що усі етноси, нації – усі без винятку – є самодостатніми, неповторними цінностями, і що не існує, ніколи не могло бути й не буде етносів, націй «великих», «найважливіших», «найголовніших» та тих, котрі, мовляв, «нікчемні», не варті уваги – тим паче поваги. Такі, з дозволу сказати «класифікації», а точніше – розсортуння етносів та націй є, як відомо,

витвором великодержавно, шовіністично налаштованої імперської політики, мета якої завжди полягає у тому, аби узаконити і забезпечити виняткове, привілейоване становище, яке в усіх імперіях посідала панівна нація.

Ще однією проблемою загальнотеоретичного, а водночас і практичного характеру, що є в Україні, і яка має враховуватись в роботі вищих навчальних закладів по підготовці викладачів-педагогів, є й така. Поряд з низьким рівнем національної самосвідомості, патріотизму в значній частині етнічних українців є низьким рівень патріотичних почуттів до своєї Батьківщини – України і з боку значної кількості представників інших націй та етносів, що проживають в Україні, як наприклад, росіян, євреїв, татар та інших. Деякі представники цих націй до України ставляться як до території, на якій вони проживають та задовольняють свої власні інтереси. Представники національних меншин на рівних правах мають можливість навчатися у вищих навчальних закладах України.

Звичайно, що інтелігентна особистість, Учитель-Педагог, патріот української держави має добре знати й шанувати державну мову, українську культуру, традиції українського народу. На жаль, поки що на практиці це питання є надто болючим для українського суспільства.

При розгляді питання національно-патріотичного виховання як складової становлення наукової діяльності педагогічних працівників ВНЗ в Україні слід підкреслити наступне. Жодна нація, в тому числі і корінна (титульна), не може бути поважною, шанованою, якщо вона шануючи себе не шанує інші нації, етноси, які проживають у країні. Більш того, специфічні властивості корінної нації усвідомлюються тим виразніше, чим повнішими є знання про особливості інших національних спільнот, оскільки це дає можливість для порівняння. Поєднання інтересу до особливостей своєї нації з інтересом до характерних відмінностей інших національних спільнот є явищем цілком природним і притаманним людям інтелігентним, з високорозвинутою національною самосвідомістю. Саме на такому методологічному підході має будуватися система національно-патріотичного виховання і у вищих навчальних закладах.

Звичайно, у цьому процесі має бути «золота середина», суть якої полягає у тому, що громадянин України, будь-то етнічний українець чи представник певної національної меншини, усвідомлюючи себе представником своєї нації, водночас повинен бути щирим патріотом української держави, збагачувати її духовні та матеріальні цінності особистою працею, а будучи представником військової інтелігенції – щиро захищати інтереси України, українського народу.

Завдання системи освіти, зокрема вищої школи України, саме й полягає у забезпеченні такого виховання Педагогічної еліти. Напевно не може бути позитивним приклад із загальноосвітньої школи, коли українським школярам з другого класу пропонується вивчення двох чи більше іноземних мов, і це робиться за умови, коли багато із них не знає рідної української, державної мови.

21 рік Незалежності України, поряд з теоретичними проблемами в становленні системи вищих навчальних закладів по підготовці педагогічних інтелігентів висвітлили і низку практичних проблем та недоліків.

Головна з них, найбільш загальна, полягає в необхідності підсилення та вдосконалення всієї системи національно-патріотичного виховання кадрів.

У 1991 році українська нація отримала унікальний шанс створити свою незалежну державу, відродити національну культуру, традиції тощо. Такій можливості передував довгий шлях боротьби, змагань до волі та незалежності. За волю героїчно загинули мільйони і мільйони українців. Необхідно відновити їх славні імена, усвідомити їх історичний подвиг. Є нагальною потреба в системі ВНЗ України посилити виховання на бойових та трудових традиціях українського народу, всіма заходами висвітлювати та пропагувати досягнення українців у вітчизняній та світовій науці, культурі, військовій справі, спорті тощо. Тим паче, що у більшості випадків досягнення українців принижувалися іншими державами та націями. Багато історичних та культурних цінностей українців пограбовано та загарбано іншими державами. А таких видатних українців, як:

Березовський, Бортнянський, Ведель, Можайський, Пулюй, Корольов, Гоголь, Вернадський та багатьох інших зараховують до росіян чи поляків. Досягнення багатьох українців замовчувалися або паплюжилися. Особливо багато таких потуг було з боку Росії, Польщі, деяких інших держав та народів.

На жаль, і сьогодні історія України, її українознавчий аспект недостатньо представлений до вивчення у вищих навчальних закладах держави. Скорочується кількість навчальних годин для вивчення історії України, історії, українознавства, української та світової культури у вищих навчальних закладах України. Досвід роботи зі слухачами навчальних закладів свідчить про невисокий рівень їх світоглядної, культурологічної, українознавчої підготовки.

Патріотичне виховання військових кадрів у ВНЗ має носити активний, творчий та наступальний характер. Патріотичний аспект має бути присутнім під час вивчення всіх навчальних дисциплін, під час гуманітарної підготовки, інформаційно-пропагандистських та культурно-просвітницьких заходів.

Великі можливості щодо патріотичного виховання мають такі дисципліни, як: історія, філософія, українознавство, культура, педагогіка, психологія, виховна робота, морально-психологічне забезпечення. На присутність патріотичного аспекту у ВНЗ МО України постійно мають звертати увагу як викладачі, так і організатори навчально-виховного процесу.

Звичайно, патріотична спрямованість навчально-виховного процесу забезпечується, перш за все, підбором керівного та науково-педагогічного складу навчального закладу. Слід зауважити, що останнім часом кадрові органи не приділяють цьому питанню належної уваги. А тому іноді до слухачів, студентів потрапляють люди з застарілими поглядами, які не можуть задовольнити сучасні потреби у підготовці дійсно українського Викладача-Педагога.

Важливим резервом у посиленні національно-патріотичного виховання як складової становлення наукової діяльності педагогічних працівників ВНЗ є наукова робота. Як свідчить досвід, патріотизм, патріотичне виховання ще не проходить червоною смугою через зміст багатьох дисертацій, рефератів, магістерських робіт. Окремі праці, які були присвячені цій темі, були виконані на низькому рівні, виявили недостатній рівень знань першоджерел українських класиків, недостатнє розуміння сучасних етнонаціональних процесів в Україні.

Неоціненну роль у сучасному суспільстві в справі патріотичного виховання відіграють засоби масової інформації: теле-, радіопередачі, газети, журнали, книги, брошури, навчальна література, відео- та аудіо продукція, кінофільми тощо. Незважаючи на певне засилля інформації різного ґатунку в державі, в освітній педагогіці відчувається недостатність інформації патріотичного спрямування.

У низці навчальних закладів України накопичено позитивний досвід щодо підбору слухачів, проведення з ними цікавої та корисної виховної роботи шляхом культурно-мистецьких заходів за активної їх участі, а також шляхом проведення конференцій, семінарів, зустрічей з представниками української культури, науки, церкви.

Дехто у ВНЗ у вихованні педагогічних кадрів покладає надії на зв'язки з церквою та релігійним вихованням. Науковий та практичний досвід засвідчує, що у використанні релігії та церкви як засобу патріотичного виховання потрібно бути дуже обережним. Далеко не всі релігійні церкви та конфесії згідно зі своїми канонічними вченнями є союзниками, одностудцями у вихованні українських патріотів.

Висновки. В якості підсумку слід зазначити, що сьогодні Україна як ніколи потребує свідомих, високо підготовлених педагогічних працівників, які зможуть не тільки силою наказу чи матеріального заохочення, але й своїм моральним авторитетом, Мудрим Словом та Високим Професіоналізмом повести за собою молодь. Таких патріотів має готувати, перш за все, вищий навчальний заклад.

1. Щербань П. Формування національної самосвідомості в сім'ї / П.Щербань. – К. : Т-во «Знання» Україна, 2002. – 94 с.
2. Канигін Ю. М. Початок і кінець часів: Новий погляд на історію / Ю.М. Канигін. – К.
3. Франко І. Публіцистика. Вибрані статті / І.Франко. – К. : Наука, 1953. – 158 с.
4. Лановик Б. Д. Історія України: навч. посібник / Б.Д. Лановик, М.В. Лазарович. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання – Прес, 2003. – 733 с.
5. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків: у 3-х т. / Д.І. Яворницький; редкол.: П.П. Сохань (відп. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1990-1991. – Т. 1. – 452 с.
6. Світлична В. В. Історія України: навч. посібник / В.В. Світлична. – 5-те вид. – Каравела, 2008. – 400 с.
7. Ортинський В. Л. Актуальні проблеми виховання слухачів у вищих навчальних закладах системи МВС України: навч.-метод. посібник / В.Л. Ортинський, В.І. Ряшко. – Львів, 2006. – 272 с.
8. Нечипоренко Л. У невідплатному боргу / Л.Нечипоренко // Моменти. – 2010. – № 5. – С. 3.
9. Тофтул М. Г. Етика: навч. посібник / М.Г. Тофтул. – К. : Видавничий центр «Академія», 2005. – 416 с.
10. Хоменко І. В. Логіка: теорія і практика: підручник / І.В. Хоменко. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 400 с.

Завальнюк О. М.,
 доктор історичних наук, професор,
 професор кафедри історії України
 Кам'янець-Подільського
 національного університету ім. І.Огієнка

Потенціал теми про збройну боротьбу УНР з більшовицькою Росією (1918 р.) для виховання патріотичності старшокласників

Розглядається питання про посилення патріотичних переконань десятикласників загальноосвітньої школи при вивченні на уроці та у позакласній роботі з історії України теми, пов'язаної із збройним захистом молоді української держави на початку 1918 р. Важливе місце у статті посідає з'ясування участі гімназистів і студентів у цій боротьбі, що перегукується з проведенням антитерористичної операції на сході незалежної України і дає змогу переконатися у необхідності надійного захисту своєї країни від ворожих зазіхань.

Ключові слова: виховний потенціал, старшокласники, українська держава, збройна боротьба, Студентський курінь січових стрільців, самопожертва молоді, герої Крут.

The author investigates the strengthening of patriotic convictions by the tenth form pupils in the secondary school at the lessons in History of Ukraine as well as extracurricular activities on the topic, devoted to the armed protection of young Ukrainian state in the early 1918. A very important place in the article is given to clarifying of the participation of pupils and students in this fight, which largely echoes with the counterterrorist operation in the east of independent Ukraine and enables to realize the importance of reliable protection of their country from enemy attacks.

Key words: educational potential, seniors, Ukrainian state, armed struggle, Students battalion of riflemen, youth self-sacrifice, heroes of Kruty

Нинішнє складне внутрішнє становище України, пов'язане із анексією Російською Федерацією Автономної Республіки Крим і проведенням силовими структурами антитерористичної збройної операції на сході, актуалізує гуманітарну сферу нашої країни щодо активізації зусиль із розв'язання комплексу як традиційних, так і «свіжих» завдань щодо виховної роботи в суспільстві, особливо в тих регіонах, де відчувається великий вплив російської пропаганди, де за часи незалежності не вдалося перебороти стереотипи «соціалістичного інтернаціоналізму» і досягти набагато більших результатів у формуванні шанобливого ставлення до молоді української держави, її інститутів, зокрема Збройних

Сил. Тож не вирішені проблеми у суспільстві щодо зміцнення українського духу, громадянської свідомості, поваги до всього того, що пов'язане з рідним краєм, великою українською родиною, захистом їх від недругів, зовнішніх зазіхань, щоб зберегти територіальну цілісність країни і не допустити бодай часткового господарювання чужинців, привертатимуть до себе увагу і, попри очевидну складність, спонукатимуть до невтомного пошуку ефективних шляхів їх розв'язання.

Особливе значення ці завдання мають для підростаючого покоління, у якого формуються світогляд, важливі особистісні якості і духовні цінності. Звісно, все це становить мегапроблему, над якою в країні комплексно і не завжди інтегровано та цілеспрямовано трудяться батьки, педагоги, громадські структури. Але найбільшу роль тут відіграє школа, яка через навчальний процес, позаурочну роботу і різноманітні колективні виховні заходи, за активного сприяння сімейного чинника, виховує у дітей патріотичні почуття і розвиває їх упродовж усього шкільного циклу. Знання, які визначають державницьку і національно-патріотичну позицію старшокласників, згодом розширюються, поглиблюються, стають більш системними при вивчення історії України у виші.

У шкільному курсі історії України десятикласники, при вивченні українського державотворчого процесу, з'ясовують питання, зокрема, про війну радянської Росії проти УНР, у якій добровільну участь взяла і київська молодь – старшокласники Кирило-Мефодіївської української гімназії і студенти двох університетів – Київського народного українського і св. Володимира. Йдеться про першу сотню Студентського куреня січових стрільців, яка була відправлена на ділянку залізниці Гребінка – Крути для того, щоб затримати наступ радянських загонів М.Муравйова і тим самим на віддалених підступах захистити столицю УНР. Участь цього підрозділу у шкільних підручниках, які використовуються у навчальному процесі, подається стисло і по-різному, хоч автори притримувалися єдиної навчальної програми з історії України. Так, у підручнику (рівень стандарту, академічний рівень) С.В. Кульчицького і Ю.Г. Лебедевої зазначається, що бій відбувся 29 січня 1918 р. У ньому взяв участь студентський курінь (батальйон). А «невеликий загін студентів і гімназистів у сутінках відірвався від своїх, потрапив у полон і був розстріляний. Поет П.Тичина присвятив загиблим вірш «Пам'яті тридцяти» [1, с. 170]. Отже, основний акцент тут зроблено на жертвах, яких зазнала українська молодь. Про перебіг бою і втрати більшовицького війська не сказано нічого (може скластися враження, що бій був зовсім неефективним для української сторони). «Витиснути» із процитованих рядків патріотичний зміст важко, але можна, якщо його вчитель доповнить їх додатковим матеріалом.

В іншому підручнику (той же стандарт і рівень), підготовленому О.П. Реєнтом і О.В. Малій, це питання подано значно ширше. Автори розповідають про те, як формувалася студентський курінь січових стрільців на чолі з А.Омельченком (проведені збори патріотично налаштованих київських студентів університету св. Володимира й Українського народного університету). «14 січня студенти прибули на ст. Бахмач для допомоги українському гарнізону під командування А.Гончаренка. Проте більшість студентів не мала військової підготовки. Було вирішено зайняти оборону біля залізничної станції Крути. Окопи українських бійців тягнулися обабіч (по обидва боки) залізничного насипу на 3-4 кілометри. Студентський курінь було поділено на чотири взводи по 28-30 осіб і направлено на лівий фланг – безпечнішу ділянку. Три взводи зайняли позиції в окопах, четвертий, що складався з наймолодших та тих, хто не вмів стріляти, перебував у резерві. Бій тривав увесь день 16 січня 1918 р. Було відбито кілька атак, зі значними втратами як з боку українських підрозділів, так і муравйовців (близько 300 чол.); наступаючі загони М.Муравйова почали обходити українські позиції з флангу. Виникла реальна загроза оточення, й А.Гончаренко вирішив вивести українські підрозділи з бою без подальших втрат і вирушити в напрямку Києва на з'єднання з Чорними гайдамаками С.Петлюри. Більшості українського війська вдалося організовано відступити на потязі. Однак частина студентів (близько 30 осіб) потрапила в полон. Вирок оголосили вранці 17 січня: сімох поранених відправили до харківської лікарні, звідки вони втекли, решту

засудили до розстрілу, тут же, під Крутами, на Чернігівському полі. Після розстрілу місцевим жителям деякий час забороняли ховати тіла загиблих» [2, с. 136]. До цього тексту додано чітку і зрозумілу кольорову карто-схему «Бій під Крутами», створену в Інституті історії України НАН України.

Отже, наведений матеріал є достатнім для школярів і набагато глибше, ніж у попередньому виданні, містить розповідь про участь студентської молоді у бою під Крутами. Тож тут можна ставити не тільки пізнавальне (участь київської молоді у захисті свого рідного міста і столиці молодої української держави), а й виховне завдання (мотив участі київських гімназистів і студентів у боротьбі з російським військом). Щоправда, старшокласникам української гімназії у цьому сюжеті місця не знайшлося. Історичні дати подані за Юліанським календарем, що відповідає діючому тодішньому календарю: Мала Рада прийняла ухвалу про перехід на Григоріанський календар 16 лютого 1918 р.

У підручнику Ф.Г. Турченка (профільний рівень) при висвітленні теми «Війна радянської Росії з УНР і проголошення незалежності України» виділений ліхтарик «Бій під Крутами», де з'ясовано військово-стратегічну ситуацію під Бахмачем-Конотопом на Чернігівщині як передумову бойового зіткнення. Про сам же бій сказано так: «Залізничний шлях зв'язував Бахмач із Києвом. Саме вздовж цього шляху і розвинули наступ об'єднані більшовицькі сили. Зупинити їх було нікому. Лише під станцією Крути на прогоні Бахмач – Ніжин нашвидкуруч зібраний загін під командуванням сотника Омельченка, який складався з 500 студентів, гімназистів-старшокласників і військових курсантів, спробував перепинити шлях більшовицьким військам. Відбувся кривавий бій. Більшість оборонців загинула. Ті, кому вдалося вціліти, розібрали колію і зуміли на декілька днів затримати наступ. ... 17 березня 1918 р., коли більшовики залишили Київ, а в столицю знову повернулася Центральна Рада, тіла 27 юнаків, які загинули в бою під Крутами, перевезли до Києва і перепоховали на Аскольдовій могилі. Молодий поет Павло Тичина тоді ж гаряче відгукнувся на цю трагічну подію віршем «Пам'яті тридцяти»: На Аскольдовій могилі / Поховали їх – / Тридцять мучнів українців, / Славних, молодих... / На Аскольдовій могилі / Український цвіт – / По кривавій по дорозі / Нам іти у світ... Крути ввійшли в історію України як символ національної честі». До цього ліхтарика десятикласникам поставлене завдання: поміркувати, чому порівняно незначна військова операція – бій під Крутами – одержала широкий суспільний розголос. Крім того, для перевірки своїх знань, запропоновано підготувати із використанням додаткових джерел доповідь «Бій під Крутами» [3, с. 186, 187, 188]. Тож, як видно, автор цього видання, попри відсутність розповіді про сам бій, акцентував увагу як на дослідницькому (у позаурочний час), так і виховному моментах.

Бою під Крутами приділено набагато більше уваги у матеріалах львівських учителів і викладачів (видавалися тричі) до підручника для загальноосвітніх шкіл «Історія України. 1914-2014», підготовлених у зв'язку із зникненням із навчально-шкільної літератури після 2010 року низки тем та із урахуванням вимог Рівня стандарту Програми для загальноосвітніх навчальних закладів «Історія України. 10-11 класи» і призначених для учнів та вчителів. У виданні, яке базується на найновіших дослідженнях українських істориків, досить розлого з'ясовано ситуацію, пов'язану із просуванням більшовицького війська у київському напрямку та потребою організації відсічі з боку української влади, самоорганізацію київських студентів і старшокласників у окремий допоміжний курінь, його участь у бою, де українці уп'ятеро поступалися за чисельністю, і трагічні результати цього зіткнення. Підсумовуючи цей матеріал, автори наголосили, що «у бою під Крутами не вдалося переломити стратегічний перебіг Російсько-української війни. Однак він має непересічне морально-політичне значення. Після повстань Івана Мазепи та Пилипа Орлика на початку XVIII століття це був перший відкритий збройний виступ наддніпрянських українців за незалежність своєї Вітчизни від московського поневолення» [4, с. 30].

У більшості наведених нами прикладів стверджується, що під Крутами воював Студентський курінь січових стрільців (про це йдеться у деяких наукових дослідженнях.

Щоправда, у монографії Я.Тинченка, яка з'явилася 2009 року, чітко вказано, що безпосередньо перед боєм на ст. Крути зосередилися різні українські військові одиниці загальною чисельністю 496-506 осіб, серед яких були «1-ша Українська військова школа ім. Б.Хмельницького – 250 старшин та юнаків; 1-ша сотня Допоміжного Студентського куреня січових стрільців – 116 добровольців» [5, с. 80], що становили 70-72% живої сили). З цього приводу варто зробити роз'яснення, які спираються на достовірні історичні джерела.

Як відомо, 3 січня 1918 р. Мала Рада ухвалила закон про створення народного війська, яке повинно було протистояти російській агресії в Україні. Тоді ж вихідці зі Східної Галичини, які навчалися в Київському народному українському університеті (КНУУ), зібралися на збори, щоб обміркувати «грізне становище Української Народної Республіки». Вони розглянули питання про потребу утворення армії і висловилися за обов'язковий вступ до розквартированого у місті куреня січових стрільців, створеного із галицьких українців (наприкінці 1917 р. Військовий секретаріат наказав одній із сотень куреня відбутися в складі Дорошенківського полку під Бахмач і роззброїти збільшовизовані російські війська, які дорогою до Росії займалися розбоєм). Після виконання військових функцій студенти мали намір повернутися до аудиторій і продовжити навчальну працю. Обраний для проведення самооблізації Комітет галичан-студентів КНУУ розмістив у пресі оголошення про ухвалу зборів. Цими кроками галицькі українці, що входили до студентської спільноти, продемонстрували високу національну свідомість, свою полум'яну готовність захищати українську державу від зовнішньої загрози.

Наступного дня відбулися загальні збори студентів вишу, які ухвалили постанову, щоб уся студентська молодь, яка представляла Наддніпрянську і Наддністрянську Україну, а також слухачі підготовчого відділення (загалом це 800 юнаків і дівчат) записалася впродовж найближчих трьох днів до складу того ж куреня січових стрільців. Винятку не робили навіть для хворих (їм пропонували бути канцеляристами, агітаторами тощо). Запис добровольців проходив досить організовано і відбувався у будинку Української Центральної Ради. Військовий секретаріат, Генеральний штаб і командування Київського військового округу схвалили ідею окремої студентської військової одиниці. Після цього розпочалася робота із організації студентського куреня. До його складу запрошували не лише студентів КНУУ, а й усіх українців-студентів вищих шкіл [6, с. 362]. 11 січня 1918 р. із закликом стати на захист УНР і записатися до студентського куреня українських січових стрільців звернулася українська фракція центру університету св. Володимира. «Хай кожен студент-українець пам'ятає, що в цей час злочинно бути байдужим, – наголошувалося у зверненні. – Треба кинути на цей час науку та буденну працю і одною дружною лавою ... стати на оборону прав українського народу. ...Сміливо ж, дорогі товариші, довбаймо нашу скелю і йдімо віддати може останню послугу тій великій будові, яку ми ж самі будували – Українські державі!» [7, с. 73]. Зі зверненням записуватися у свій бойовий курінь виступила і комісія учнів середніх шкіл м. Києва [7, с. 89].

Військове керівництво не переоцінювало боєздатності тих юнаків, які тимчасово поміняли академічний статус на військовий. Тож куреню доручили забезпечувати лад та спокій в столиці, що йому було цілком під силу (окремі студенти вже виконували подібні функції наприкінці жовтня 1917 р., коли в Києві відбувалися бої між прихильниками більшовиків і поваленого Тимчасового уряду). Очолив його кадровий старшина – кіннотник, підсавул Нестор Король. Курінь складався з двох сотень, утім реально друга сотня знаходилася у стадії формування. Вихователем вояків-студентів призначили полковника М.Сварника, командиром першої сотні – О.Омельченка, який у військовий час мав звання підсавула. Січовики носили цивільний одяг. Старшини проводили з ними стройові заняття. Вогневої підготовки практично не було. 27 січня 1918 р. начальник київської залоги полковник Ю.Капкан віддав наказ направити першу сотню студентського куреня у напрямку Бахмача. Студентам і гімназістам спішно видали обмундирування і стрілецьку зброю (російські «трилінійки»). Зі співом гімну України, різних українських

патріотичних пісень сотня направилася на фронт. На залізничному вокзалі бійців проводжали рідні, близькі і знайомі.

В бою студенти і гімназисти поводитися гідно, про що засвідчують небагаточисельні спогади учасників того нерівного зіткнення. Частково вдалося встановити імена тих, хто захищав Україну під Крутами: 47 осіб із 1-ї Української юнацької військової школи ім. Б.Хмельницького, такої ж кількості студентів, 27 гімназистів та учнів середніх навчальних закладів, лікаря та двох медичних сестер. Тобто, загалом 126 імен (25%). Безповоротні втрати студентської сотні нараховували: 10-12 осіб, які полягли у бою, 29 – розстріляних та замордованих (у підсумку – 39-41 особа). Крім того, 30-35 були поранені, семеро потрапили у полон. 1-ша Українська військова школа ім. Б.Хмельницького після бою недорахувалася 8-10 убитих у бою та 25-30 – поранених [5, с. 86]. Тобто виходить, що загальні втрати українського війська не перевищували 123 убитими і пораненими (тут не враховані можливі жертви інших українських бойових одиниць – куреня Смерті та вільних козаків, про які не збереглося жодних відомостей). Якщо названу цифру приймати за остаточну, то виходить, що українські бойові і санітарні втрати не перевищували четвертої частини, але аж ніяк не «більше половини», що загинули у бою (про це написано в одному із шкільних підручників) [3, с. 186]. Вдалося встановити незначну частину загиблих. Старшокласникам варто запам'ятати молодих героїв: гімназистів – Андрія Соколовського, Євгена Тернавського, Володимира (Василя?) Гнаткевича, Миколу Ганкевича, Григора Пірського, Івана Сорокевича, Павла Кольченка (прапорщик), Миколу Корпана, Онишкевича, Григорія Пипського, студентів українського університету – Олександра Шерстюка, Ісидора Пурика, Борозенка-Конончука, Кирила Головащука, Чижова, Василя Сірика, Оверка Омельченка, Андрія Дикого, Кирика, студентів університету св. Володимира – Олександра Поповича, Володимира Шульгина, Миколу Лизогуба, Володимира Наумовича, Миколу Нітенка, Федора Гончаренка, Луку (Василя?) Григоровича, Миколу (Євгена?) Божко-Божинського, Дмитренка, Андріїва, студента Київського політехнічного інституту Олександра Поповича [5, с. 86; 6, с. 364; 8, с. 144-146], про яких не згадано у шкільній навчальній літературі.

У переховані 28, у тому числі 16 упізнаних, молодих героїв, яке відбулося 19 (6) березня 1918 р., взяли участь тисячі цивільних киян, військовики, духовенство, студенти КНУУ та університету св. Володимира, студентський хор. Проводжаючи хлопців, письменниця Л.Старицька-Черняхівська наголосила, зокрема, що «для нас могила ця лишиться наввіки полум'ям віри, вона дала нам незабутнє минуле. Це буде друга свята могила над Дніпром. У хвилині одчаю, у хвилині занепаду, у хвилині знесилля будуть приходити до неї старі й малі, щоб підживитись тим святим вогнем ентузіазму, який палатиме тут і під камінним хрестом... Від року до року сюди будуть приходити, тут будуть плакати, тут будуть молитися, тут будуть складати братерську присягу ті, що матимуть переступити поріг життя» [6, с. 365]. Пафос промови відомої української діячки засвідчив, що еліта національної інтелігенції гідно оцінила подвиг київської студентської і гімназійної молоді, побачила у їх жертвності народжений символ доби української державності, який матиме важливе значення у військово-патріотичному вихованні молодого покоління нації.

Українській визвольній справі прислужився і осередок другої (повністю несформованої) сотні Студентського куреня січових стрільців, який залишився у Києві. Бійці цього підрозділу брали участь у боях на вулицях столиці під час більшовицького повстання 16-25 січня 1918 р. Командир сотні студент С.Довгаль (у свій час воював на російсько-німецькому фронті і мав військове звання підпоручика) був поранений, чимало бійців загинуло. Після відступу з Києва під натиском більшовицьких військ М.Муравйова, сотня увійшла до складу Синьої дивізії збройних сил УНР, стала четвертою за рахунком [6, с. 366].

Отже, вивчаючи збройну боротьбу УНР з більшовицькою Росією на початку 1918 р., десятикласники мають змогу переконатися, що у той час молоде покоління, яке брало участь у національному відродженні, рішуче засудило вторгнення війська сусідньої країни на українську землю, стало на захист завоювань Української революції. В результаті

масового патріотичного піднесення студентів і гімназистів витворилося молодіжне збройне формування, одна (більша) частина якого воювала на фронті, інша (менша) – брала участь у придушенні більшовицького повстання у столиці. Встановлені імена загиблих навечно вписані до пантеону борців за свободу і волю України, є прикладом для наслідування в добу незалежної України. Їх справу продовжили герої Небесної сотні, молоді і старші захисники Вітчизни від теперішньої російської агресії.

Список використаних джерел та літератури

1. Кульчицький С. В. Історія України: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.; рівень стандарту, академічний рівень / С.Кульчицький, Ю.Лебедева. – К. : Генеза, 2010. – 304 с.: іл., карти.
2. Реєнт О. Історія України: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. Рівень стандарту, академічний рівень / О.Реєнт, О.Малій. – К. : Генеза, 2010. – 240 с.: іл., карти.
3. Турченко Ф. Г. Історія України, 10 кл.: підруч. для загальноосвіт. навч. закл.: профільний рівень / Ф.Г. Турченко. – 2-ге вид. – К. : Генеза, 2011. – 304 с.: іл., карти.
4. Історія України. 1914-2014. Матеріали до підручника для учнів загальноосвітніх шкіл / За заг. ред. Андрія Козицького. – Третє, доп. і випр. вид. – Львів: Вид-во «Астролябія», 2014. – 208 с.
5. Тинченко Я. Українські збройні сили. Березень 1917 – листопад 1918 р. (організація, чисельність, бойові дії): Наукове видання / Я.Тинченко. – К. : Темпора, 2009. – 480 с.: іл.
6. Завальнюк О. М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. – 644 с.
7. Крути. Січень 1918 року: Документи. Матеріали. Дослідження. Кіносценарій. – К. : Видав. центр «Просвіта», 2008. – 880 с.: іл.
8. Крути: Збірка у пам'ять героїв Крут / Упор. Зінкевич О., Зінкевич Н. – К. : Смолоскип, 2008. – 422 с.

Заярна В. С.,

аспірантка Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка

Сучасні аспекти формування національної ідентичності підростаючого покоління в полікультурному суспільстві в закладах позашкільної освіти

У статті розглянуто процес формування національної ідентичності підростаючого покоління в полікультурному суспільстві в умовах позашкільного навчального закладу з точки зору сучасних європейських тенденцій в галузі неформальної освіти.

Ключові слова. Національна ідентичність, полікультурне суспільство, ключові компетентності, полікультурна компетентність, компетентнісний підхід, позашкільна освіта, неформальна освіта.

In this article the concept of the national identity as a component of multicultural competence is considered. The article emphasized the peculiarities of formation of national identity the young people in the non-formal educational establishments in terms of modern European trends in the field of non-formal education.

Key words. The national identity, the multicultural competence, the multicultural society, the key competencies, the competence approach, the out-of-school education, the non-formal education.

Вступ. Сучасні суспільні зрушення в нашій державі визначають пріоритетним орієнтиром входження України до європейської співдружності. Стрімка глобалізація, асиміляція, тенденції до відкритості суспільств, культур, науки та освіти вимагають від особистості готовності до ведення міжкультурного діалогу на засадах взаємоповаги та толерантності. Соціально-політичні події останнього часу активізували інтерес світового суспільства до українського народу. У такому контексті великого значення набуває здатність гідно презентувати себе як представника української нації на міжнародному

рівні, представити світу історичні та культурні цінності свого народу, виявляючи толерантність в міжетнічних стосунках.

Виховання підростаючого покоління в національному дусі на принципах гуманізму, толерантності, антирасизму є одним з основних завдань сучасної освіти в Україні. Це завдання реалізується в усіх сферах освітньої галузі. Не є винятком і позашкільна освіта, що перебуває у стані реформації та орієнтується на новітні європейські стандарти виховання та підтримки молодого покоління.

Тенденції європейської політики у галузі неформальної освіти (позашкільної освіти) співвідносяться з ідеями полікультурності, про що свідчать освітні програми, що реалізуються на міжнародному рівні. Ці програми зорієнтовано на сприяння активному громадянству молоді загалом і європейському громадянству зокрема; розвиток солідарності і толерантності між молодими людьми, особливо для зміцнення соціального зв'язку в Європейському Союзі; посилення взаєморозуміння між молодими людьми з різних країн; розвиток якісних систем підтримки молодіжної діяльності і життєздатності громадських організацій у молодіжній сфері; поширення європейської співпраці у молодіжній сфері, сприяння спільній діяльності серед молодих людей з різних культурних, етнічних чи релігійних громад, маючи на меті розвиток міжкультурного навчання [12].

Саме в таких умовах формування та збереження національної ідентичності молодим поколінням розглядається як призма для сприйняття всієї різноманітності сучасного полікультурного суспільства.

Такі освітні орієнтири визначено основними нормативно-правовими актами міжнародних організацій (ЮНЕСКО, Рада Європи). Ідеї збереження національної ідентичності в полікультурному суспільстві затверджені у державних документах України: Конституції України зазначається, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України, Державний стандарт базової й повної середньої освіти наголошує на тому, що засвоєння культурних і духовних цінностей свого та інших народів, норм, які регулюють стосунки між поколіннями, статями, націями, сприяють естетичному і морально-етичному розвитку, у Національній доктрині розвитку освіти акцентовано на збереженні та збагаченні українських культурно-історичних традицій, вихованні шанобливого ставлення до національних святинь, української мови, а також до історії та культури всіх корінних народів і національних меншин, які проживають в Україні, формуванні культури міжетнічних і міжособистісних відносин.

Процес формування національної ідентичності знайшов відображення у працях Г.Балла, І.Беха, І.Булах, Л.Долинської, О.Киричука, І.Кона, Е.Помиткіна, В.Рибалки та ін.

Національно-патріотичне виховання підростаючого покоління у позашкільному навчальному закладі висвітлено також у працях В.Вербицького, Т.Гавлітіної, Л.Ковбасенко, В.Мачуського, Р.Науменко, І.Первушевської, Г.Пустовіта, А.Сиротенко, Т.Соломатіної, Т.Сущенко, О.Сухомлинської та ін.

Соціально-педагогічні проблеми позашкільних навчальних закладів стали предметом дослідження М.Баяновської, Н.Заверико, О.Литовченко, О.Матвієнко. Формування моральної культури, активної життєвої позиції, ціннісних орієнтацій старшокласників у клубних об'єднаннях досліджували Т.Зюзіна, Н.Пономарчук, В.Шахрай [2, 3, 5, 13, 14].

Однак питання формування національної ідентичності особистості в умовах сучасного відкритого полікультурного суспільства в позашкільних навчальних закладах залишається малодослідженим.

Тому метою статті є визначення ролі позашкільної освіти в процесі формування національної ідентичності особистості в умовах сучасного полікультурного суспільства з огляду на сучасні європейські тенденції в галузі неформальної освіти.

Основна частина. Актуалізація полікультурної освіти пояснюється низкою факторів [8]:

- глобалізація світу, що впливає на розвиток міжнародного співробітництва у галузях економіки, політики, освіти, культури тощо;
- розвиток науки й техніки, удосконалення інформаційної сфери (комунікаційні системи, сучасні електронні засоби зв'язку дають людям можливість зблизитися, стерти бар'єри, що існували раніше під час передачі інформації);
- глобальні екологічні проблеми, що мають вирішуватися світовою спільнотою;
- міграційні процеси, які значно посилюють міжкультурні контакти та впливають на формування полікультурного простору;
- зростання етнічної незалежності (етноси, які раніше були залежні, звільнилися, створили самостійні держави з унікальними соціокультурними ідеалами, віруваннями, традиціями, звичаями та світоглядом. Ці народи прагнули бути рівноправними партнерами у всій розмаїтості міжнародних відносин).

Побудова «відкритого суспільства» передбачає формування полікультурної компетенції, яка зумовлює відкритість людей до нових культурних цінностей, до нових ідей.

Поняття полікультурної компетентності особистості є дискусійним у науковій літературі: Р.Агадуллін, О.Гуренко, Н.Лебедева, Т.Поштарьова, Л.Волик, Л.Перетяга та інші [1; 6]. Узагальнене поняття полікультурної компетентності представимо як складне, багатокомпонентне особистісне утворення, що є результатом полікультурної освіти, ґрунтується на засадах теоретичних знань та об'єктивних уявлень про етнокультурне різноманіття світу, реалізується через уміння, навички та моделі поведінки, які забезпечують взаємодію з представниками різних народів і культур на основі позитивного (толерантного) ставлення до них, а також у процесі набуття досвіду ефективної міжкультурної взаємодії в сучасному полікультурному середовищі.

Полікультурна компетентність формує відкритість особистості, спонукає її до розуміння та вивчення культурних цінностей інших народів на основі усвідомлення власних національних цінностей.

У такому контексті актуалізується значення проблеми формування національної ідентичності у підростаючого покоління як складової полікультурної компетентності.

Проблему збереження національної ідентичності досліджували такі психологи, педагоги, соціологи, культурологи: Д.Бенкс, Л.Бондаренко, Д.Голлнік, К.Ірвін, І.Кон, М.Кузьмін, В.Макаєва, В.Міттер, Т.Рюлькер, С.Наушабаєва [9; 10].

Під ідентичністю прийнято розуміти результат самовизначення людини чи групи у соціальному сенсі, створення «образу – Я» та «образу – Ми», тобто віднесення ними себе до тих чи інших спільнот за віковими, професійними, статевими, територіальними, етнічними, конфесійними чи іншими ознаками. Англійське слово «identity» вживається у значеннях тотожності, справжності й самобутності. У соціогуманітарних науках пріоритет віддається третьому (самобутності) – ідентичність тут розуміється як сукупність специфічних рис, які виділяють певну спільноту з-поміж інших, і є для окремої особи чи групи підставою для віднесення себе до цієї спільноти. Втім, єдності поглядів у визначенні природи ідентичності не спостерігається [4].

Представник західної наукової думки Е.Сміт національну ідентичність характеризує як абстрактну, багатовимірну конструкцію, пов'язану з багатьма різноманітними сферами життя і схильну до численних перетворень і поєднань. Її найголовнішими рисами є історична територія, спільні міфи та історична пам'ять, спільна культура, єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів, спільна економіка. Поняття національної ідентичності передбачає насамперед самобутність, історичну індивідуальність, наявність популярної в масах національної ідеї. Національна ідентичність може поєднуватися з іншими різновидами ідентичностей – класовою, релігійною, етнічною, а її ідеологія – «хамелеоноподібно» перетворюватися на інші ідеологічні різновиди: лібералізм, фашизм, комунізм [16]. Основою національної ідентичності виступають свідомість, політична воля, громадянство. Національний принцип, за Й.-Г. Фіхте, не є природним. Він не біологічний, не вроджений, а духовний. З ким або чим виявляє особа свою духовну спорідненість – це

її особистий вибір, а розпливчатість поняття «нація» цей вибір ускладнює. Можна бути етнічним українцем і не бути ним у духовному сенсі. Я.Коллар визначав націю як «дух, особисту характеристику» [15].

Становлення національної самосвідомості людини підпорядковується певним закономірностям і проходить низку фаз у своєму розвитку. Її пробудження відбувається у дитячому віці під впливом сімейного середовища, друзів, знайомих, ровесників. Пізніше в цей процес включаються інші осередки соціалізації – дошкільні заклади, школа, виші, а також позашкільні навчальні заклади.

Позашкільна освіта є невід’ємною складовою безперервної системи освіти в Україні, спрямованою на навчання, творчий розвиток і виховання свідомого громадянина. Це важливе соціально-педагогічне явище, що характеризується стабільністю, поступовим розвитком матеріально-технічної бази, сформованістю організаційно-координаційної моделі, достатнім рівнем науково-методичного забезпечення.

Позашкільні навчальні заклади як інститути соціалізації здійснюють компенсаторну функцію у процесі виховання, що орієнтована на соціальне виховання, формування гармонійно розвинутої, соціально адаптованої особистості, яка має високий рівень самореалізації у суспільстві. У позашкільному педагогічному процесі, що базується на багаторічних традиціях цікавого, емоційно забарвленого, активного спілкування, відбувається залучення дитини до певної соціальної групи, яка допомагає засвоїти важливі зразки позитивної поведінки. Найбільш ефективно здійснюється процес соціалізації, заснований на спільній творчій діяльності в групі, що має певні позитивні традиції. У соціально-педагогічному процесі позашкільного навчального закладу створюються умови, що сприяють засвоєнню дитиною напрацьованих суспільством норм, цінностей, стереотипів та стимулюють її до творчої самореалізації. Завдяки специфічним умовам та особливостям організації позашкільної роботи підростаюче покоління має можливість розвивати свої здібності в процесі різноманітної діяльності відповідно до вікових категорій у різних галузях промисловості, мистецтва та спорту, розширювати межі своїх інтересів – від особистих до громадських. Добре налагоджена робота в гуртку, товаристві, клубі впливає на життєдіяльність дітей і в багатьох випадках визначає їх майбутню професію [2, 13, 14].

Концептуальною основою навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах є компетентнісний підхід.

Актуальність застосування компетентнісного підходу в освіті, зокрема позашкільній, визначається необхідністю формування компетентностей особистості, її сучасного світогляду, розвитку творчих здібностей, навичок самостійного пізнання, самоосвіти і самореалізації. Компетентнісний підхід носить закономірний характер і виходить з узагальнення практики. Він виступає проти однобічного характеру і передбачає посилення практичної спрямованості освіти, засвоєння підростаючим поколінням компетентностей, що дозволить їм повноцінно реалізувати себе в сучасних умовах. Компетентнісний підхід підкреслює поєднання і практичну реалізацію знань, умінь, навичок, досвіду, культури. Водночас у процесі реалізації компетентнісного підходу відбувається переосмислення, що вихованець – не лише «носієм» певної групи «знань, умінь, навичок», а є соціальною істотою, яка має реалізовуватися в майбутньому, виконувати соціальні ролі і вирішувати певне коло професійних і життєвих завдань.

З вищевказаного можна зробити висновок, що функції компетентнісного підходу в позашкільній освіті включають: функцію формування компетентної особистості; функцію забезпечення якості позашкільної освіти; функцію підвищення ефективності процесу навчання, виховання, розвитку та соціалізації.

У структурі компетентностей, що становлять основу реалізації компетентнісного підходу в позашкільній освіті, О.Биковська виділяє такі: пізнавальна, практична, творча і соціальна [3].

Формування соціальної компетентності спрямовано на виховання та розвиток загальної культури особистості, здатності до співпраці, самореалізації та самовизначення.

Також ця компетентність визначає сукупність якостей людини, що становлять її імідж, індивідуальний стиль діяльності.

Соціальна компетентність у позашкільній освіті забезпечує формування активної життєвої позиції, адаптацію, готовність до безперервної освіти, конкурентної боротьби на ринку праці, потребу ініціативно включатися в систему нових економічних відносин, підприємницьку діяльність, її засвоєння обумовлює прояв та розвиток важливих людських якостей і здібностей особистості, ставлення до праці; засвоєння соціального досвіду. Також соціальна компетентність характеризує взаємодію людини з суспільством, соціумом, іншими людьми. Ця компетентність як сукупна характеристика громадянської зрілості професіонала виступає одночасно як соціальна дієздатність, його уміння передбачати наслідки своїх дій, робити правильний вибір при їх виконанні, дотримуватися балансу загальних і особистих інтересів.

Як зазначають вчені, впровадження компетентнісного підходу обумовлено загальноєвропейською і світовою тенденцією інтеграції і глобалізації; необхідністю гармонізації європейської системи освіти; зміною освітньої парадигми, що відбувається в останні десятиліття [11]. Так, Європейською радою та Європейським парламентом було виділено вісім ключових компетентностей особистості, серед яких громадянська і соціальна відіграють значну роль.

Відмітною особливістю компетентнісного підходу в побудові позашкільної освіти дітей є його орієнтація на отримання конкретних (упредметнених і суб'єктивних) результатів у вирішенні завдань особистого розвитку вихованців.

Завдяки організації навчально-виховного процесу за різними формами практичної діяльності (у тому числі для вихованців різних гуртків або різновікового контингенту вихованців, роботи педагогів з окремими групами вихованців (творчими, лідерськими тощо), індивідуальної роботи з обдарованими вихованцями, а також із дітьми, які потребують підвищеної педагогічної уваги) відбувається розширення можливостей для реалізації творчого потенціалу вихованців та формування їхніх життєвих компетентностей [14].

Метою роботи гуртків та інших творчих об'єднань є створення умов для творчої самореалізації вихованців за обраним профілем навчально-творчої діяльності, відпочинку, оздоровлення та розвитку, формування навчально-творчого соціуму, в якому основне місце відводиться особистому творчому досвіду вихованців, почесне – досвіду їхніх батьків, залучених фахівців, учених, народних умільців, діячів спорту, культури та мистецтва.

Тому впровадження у навчально-виховний процес позашкільних навчальних закладів таких форм навчально-творчої діяльності, що сприяють усвідомленню вихованцем своєї належності до українського народу як частки світової спільноти, формуванню шанобливого ставлення до державної та народної символіки; збагаченню індивідуального досвіду дитини новими знаннями про історію рідного краю та культуру його народу та інших народів світу; підвищенню інтересу до вивчення рідної та іноземної мови, як засобу комунікації; збагаченню духовного світу дитини новими емоційними та життєвими враженнями, успішно відбувається за всіма напрямками освітньої діяльності.

Висновки. З огляду на сучасні тенденції до міжнародного співробітництва серед молоді в галузі неформальної освіти в Європі важливим педагогічним завданням позашкільних навчальних закладів України є формування позитивної національної ідентичності вихованців як передумови успішного входження в полікультурний соціум. Навчально-виховний процес базується на формуванні ціннісного ставлення до власної культури. Разом з тим прищеплюються ціннісні ставлення до інших культур, а також гуманність й толерантність щодо представників інших національних спільнот. Тобто формування національної ідентичності відбувається в межах становлення полікультурної компетентності особистості.

Позашкільна освіта має істотний потенціал для розвитку компетентностей особистості, що відповідає міжнародним освітнім стандартам. Цей потенціал полягає в її

змісті, формах, методах, умовах. Так, зміст позашкільної освіти об'єктивно орієнтований на реальні інтереси, потреби дітей різного віку. Форми організації навчально-виховного процесу, як правило, орієнтовані на включення дітей в реальну діяльність, що сприяє ефективному формуванню життєвих компетентностей особистості, серед яких виокремлюють соціальний компонент. Згідно з основними положеннями нашого дослідження можна зробити висновок, що полікультурна компетентність є базовою складовою загальної соціальної компетентності.

Список використаних джерел та літератури

1. Агадуллін Р. Р. Полікультурна освіта: методолого-теоретичний аспект / Р.Р. Агадуллін // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 3.– С.18-29.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. – Кн. 1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
3. Биковська О. В. Позашкільна освіта: теоретико-методичні основи: моногр. / О.В. Биковська. – К. : ІВЦ АЛКОН, 2008. – 336 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладач і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
5. Гавлітіна Т. М. Національно-патріотичне виховання підлітків в умовах позашкільного навчального закладу : дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Гавлітіна Т. М.; Рівненський держ. гуманітарний ун-т. – Рівне, 2007. – 256 арк. – Бібліогр.: арк. 182-208.
6. Гончаренко Л. А. Готовність педагогів до діяльності у полікультурному середовищі / Л.А. Гончаренко // Зб. наук праць. Педагогічні науки. Випуск 37. – Херсон, 2004. – С. 76- 80.
7. Гончаренко Л. А. Толерантність – умова гуманізації освіти // Таврійський вісник освіти. / Л.А. Гончаренко. – 2004.– № 1.– С. 109-113.
8. Гончаренко Л. А. Фактори актуалізації полікультурної освіти і виховання // Таврійський вісник освіти. – 2004.– № 2.– С.97-101.
9. Жулинський М. Національні культури і проблеми глобалізації / М.Жулинський // Слово і час. – 2002. – № 12. – С. 5–10.
10. Ми – громадяни України: методичний посібник із громадянської освіти 9(10) клас / за ред. О.І. Пометун. – К., 2001. – С. 27-28.
11. Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу: колективна монографія / [Вербицький В. В., Литовченко О. В., Ковбасенко Л. І. та ін.]; за ред. О.В. Литовченко. – К. : Педагогічна думка, 2012. — 192 с.
12. Програма ЄС «Молодь в дії». [Електронний ресурс] // сайт Міністерства молоді та спорту України. – Режим доступу: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/9385>.
13. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання: дидактичні основи методів навчально-виховної роботи : монографія. – Кн. 2. / Г.П. Пустовіт, Л.В. Тихенко. – Суми: Університетська книга, 2008. – 272 с.
14. Розвиток творчих здібностей та учнівської молоді в креативному позашкільному навчально-виховному мікросоціумі. З досвіду роботи Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю / Л.В. Тихенко, Л.М. Бондар, Н.В. Перепелиця, Н.Ю. Сидоренко. – Суми : ВТД Нотабене, 2008. – 68 с.
15. Рудь М. В. Формування громадянських якостей старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи (в умовах полікультурного регіону). Дис. канд. пед. наук. / М.В. Рудь – Луганськ, 2002. – С. 5.
16. Социология. Наука об обществе: Учебное пособие. – Харьков, 1996. – 688 с.

Зубчук М. А.,
керівник гуртка Красилівського РБТДЮ

Національно-патріотичне виховання гуртківців засобами позашкільної освіти

У статті висвітлюються особливості національно-патріотичного виховання підростаючого покоління засобами позашкільної освіти, зокрема на заняттях гуртків гуманітарного напрямку. Стаття розрахована на широкі кола читачів, учителів, батьків, керівників гуртків позашкільних навчальних закладів.

Ключові слова: патріот, патріотизм, виховання, національно-патріотичне виховання, громадянська відповідальність, духовні цінності.

The article the features of national-patriotic education of rising generation are illuminated by facilities of after school education in particular on employments humanitarian direction. This article is for wide circle of readers, teachers, parents, the leaders of clubs of after school activity.

Key words: patriot, patriotism, education, national-patriotic education, civic responsibility, spiritual values.

На сучасному етапі становлення громадянського суспільства в нашій країні найактуальнішими стають питання підготовки громадян, здатних самостійно, активно діяти, приймати рішення, гнучко адаптуватися до мінливих умов життя. Розвиток будь-якого суспільства неможливий без систематичної діяльності, спрямованої на виховання громадянина. Адже для того, щоб демократія стала реальністю життя, потрібна безпосередня зацікавленість людей у досягненні суспільно важливих цілей, їхня соціальна відповідальність, сприяння зближенню інтересів особистості та держави, подолання або хоча б послаблення суперечностей між ними. Безперечно, проблема єдності та узгодження співіснування особистостей у суспільстві існувала завжди.

Сьогодні в умовах, коли наша держава змінюється, стає на шлях справжньої, а не ілюзорної демократії, коли відбулася Революція гідності, на сході нашої країни відстоюється незалежність і цілісність нашої держави і кожен чесний українець готовий захищати свою Вітчизну на полі бою, жертвувати власні кошти, працювати волонтерами, – поняття патріотизму набуває зовсім іншого значення. Патріотизм стає способом життя, і є предметом уваги не тільки з боку Президента України, Верховної Ради, Уряду та науковців, а й свідомого народу [11, с. 51].

Критеріями патріотизму є любов, вірність і служіння Батьківщині, турбота про забезпечення цілісності і суверенітету України, піклування про її постійний розвиток на шляху демократичного національного відродження, сприяння гармонізації державних, суспільних та особистісних інтересів у повсякденному житті. У випадку загрози національній безпеці патріотизм проявляється у готовності служити Україні, встати на її захист, визнанні пріоритету суспільних і державних інтересів над особистими.

Патріотизм не закладений в генах, це явище соціальне, і тому не успадковується, а формується.

Актуальність даної проблеми обґрунтовується, з одного боку, – зростаючими вимогами суверенної України щодо побудови громадянського демократичного суспільства, здійснити які неможливо без діяльної творчої особистості, патріота своєї Вітчизни, який активно виховується у підлітковому віці, а з іншого боку, – існуючою невідповідністю між потребою суспільства в активних суб'єктах життєдіяльності та рівнем національно-патріотичного виховання підлітків.

Виховання найефективніше здійснюється через освіту, під час навчально-виховного процесу. Саме через освіту йде цілеспрямований процес соціалізації індивіда, його становлення як особистості та громадянина. «Система освіти продовжує залишатися одним із головних соціальних і моральних важелів будь-якої країни, здатним консолідувати націю, найважливішим інструментом успішного здійснення соціально-економічних реформ» [12, с. 41]. У свою чергу, мета та завдання національного виховання досягаються через глибоке та всебічне оволодіння особистістю змістом освіти і соціально-етичними нормами міжособистісного та міжнаціонального спілкування.

У Концепції національно-патріотичного виховання визначено, що основа виховання молодшої людини – це виховання патріота України, готового самовіддано розбудувати її як суверенну, демократичну, правову і соціальну державу, виявляти національну гідність, знати і цивілізовано відстоювати свої громадянські права та виконувати обов'язки, сприяти громадянському миру і злагоді в суспільстві, бути конкурентоспроможним, успішно самореалізуватися в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал, носій української національної культури.

Опрацювання та аналіз наукової психолого-педагогічної літератури свідчить, що проблема патріотичного виховання учнівської молоді на заняттях гуртків у позашкільному навчальному закладі є актуальною і мало розробленою в теорії і методиці виховання. На думку В.Сухомлинського, А.Макаренка, О.Вишневського, І.Беха та інших, патріотичне виховання, як складова національної системи виховання, завжди було і є одним із найважливіших напрямів освіти і виховання особистості.

Сучасні вчені-педагоги також займаються визначенням понять «патріотизм», «патріотичне виховання». Дослідження проблеми патріотичного виховання школярів ґрунтується на фундаментальних працях у галузі національної системи виховання, концептуальних положеннях національної освіти і виховання (А.Алексюк, І.Бех, О.Вишневський, Т.Усатенко).

Патріотичне виховання молоді є одним із важливих завдань, що стоять перед педагогами. Особливо актуальна проблема формування свідомих громадян нині, коли тривають пошуки щодо того, на основі яких фактів, подій і персоналій вітчизняної історії виховувати школярів.

Позашкільна освіта сприяє вільному розвитку особистості, вчить дитину найголовнішому – життю. Саме позашкільна робота дозволяє дітям розвивати свої здібності у прикладній роботі, яка може дуже знадобитись у майбутньому дорослому житті. А ще дитина має цінний досвід спілкування не лише у класному колективі, де «усі місця розподілені та зайняті», де досить мало шансів проявити себе в іншій іпостасі й майже немає шансів на те, щоб змінити стереотип сприйняття дитини колективом однокласників у іншій ролі й на іншому ієрархічному місці. В.О. Сухомлинський писав: «Гуртки – важлива форма виховання підлітків. Цінність гурткової роботи полягає в тому, що кожен може протягом тривалого часу випробувати свої здібності, задатки, пробувати в конкретній справі свої схильності, знайти улюблену роботу. Без гуртків, в яких вирує допитлива думка, не можна уявити ні інтелектуального, ні емоційно-естетичного виховання. Кожен гурток – центр творчої праці і повноцінного інтелектуального життя» [9, с. 323].

Педагоги-позашкільники мають на дитину більше впливу, ніж учителі-предметники, тому саме під час гурткових занять на керівниках гуртків лежить більше відповідальності за формування свідомості дитини, виховання почуття патріотизму та гордості за свій народ та країну.

У сучасному житті необхідний творчий пошук нових підходів, концептуальних шляхів і змістовних форм у роботі з дітьми та їхніми батьками. Зважаючи на те, постає завдання – допомогти підліткам усвідомити і насправді пропустити крізь серце любов до Батьківщини, стійкий інтерес до минулого, сьогодення і майбутнього рідного краю; почуття любові й поваги до рідного народу, мови, дбайливе ставлення до природи і збільшення її багатств; гордість за вітчизняні досягнення в науці, техніці, культурі; прагнення готуватись до захисту своєї Батьківщини [3, с. 10].

Патріотичне виховання молоді сьогодні є одним з найголовніших пріоритетів гуманітарної політики в Україні, важливою складовою національної безпеки України. Ставлення педагогів до виховання молоді на кращих зразках історії рідного народу, його досвіду, традицій, освіти та культури, вищих християнських ідеалів є надійною базою для будівництва соборної самостійної держави національного типу.

Метою національно-патріотичного виховання у позашкільному навчальному закладі є формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття любові до України, пошани до видатних вітчизняних історичних діячів, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків. Патріотичне виховання включає у себе соціальні, цільові, функціональні, організаційні та інші аспекти. Головною складовою патріотичного виховання є формування у дітей любові до рідної країни, що здійснюється, в першу чергу, через сім'ю, безпосереднім соціальним оточенням, школою, позашкільним закладом через передавання певних культурних традицій, звичаїв, обрядів, вірувань.

У Законі України «Про позашкільну освіту» [1], Законі України «Про виховання дітей та молоді» [2, С. 4-6], Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні [7], Концепції позашкільної освіти та виховання [6] закладено підходи до національно-патріотичного виховання підлітків.

Національно-патріотичне виховання в Красилівському районному Будинку творчості дітей та юнацтва розглядається як цілеспрямований і свідомо здійснюваний педагогічний процес організації і стимулювання активно-творчої діяльності підлітків, оволодіння ними знаннями про культурно-історичний досвід народу, формування в них ціннісного ставлення до Батьківщини, суспільства, самих себе та праці.

У виховній роботі з дітьми всі педагоги закладу завжди дотримуються таких принципів:

- національної спрямованості (формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, свого народу, шанобливе ставлення до його культури);
- гуманізації виховного процесу (зосередження уваги на дитині як вищій цінності, врахування її вікових та індивідуальних особливостей і можливостей, не форсування її розвитку, спонукання до самостійності, задоволення базових потреб дитини, стимулювання свідомого ставлення до своєї поведінки, діяльності, патріотичних цінностей);
- самоактивності і саморегуляції (сприяння розвитку у вихованців суб'єктних характеристик; формування здатності до критичності й самокритичності, до прийняття самостійних рішень; поступового вироблення громадянської позиції особистості, почуття відповідальності за її реалізацію в діях та вчинках);
- культуровідповідності (передбачення єдності патріотичного виховання з історією та культурою народу, його мовою, народними традиціями та звичаями, які забезпечують духовну єдність, наступність і спадкоємність поколінь);
- полікультурності (інтегрованість української культури у європейський та світовий простір, створення для цього необхідних передумов: формування толерантного ставлення до культури, мистецтва, вірування інших народів; здатність сприймати українську культуру як невід'ємну складову культури загальнолюдської);
- соціальної відповідності (обумовлення необхідності узгодженості змісту і методів патріотичного виховання реальній соціальній ситуації, в якій організовується виховний процес).

В процесі патріотичного виховання педагоги Будинку творчості обов'язково враховують вікові особливості вихованців.

У молодшому шкільному віці це формування здатності дитини пізнавати себе як члена сім'ї, родини, дитячого угруповання; як учня, жителя міста чи села; виховування у неї любові до рідного дому, школи, вулиці, своєї країни, її природи, рідного слова, побуту, традицій [5, с. 47].

У підлітковому віці виховується духовно осмислений, рефлексивний патріотизм, який поєднує любов до свого народу, нації, Батьківщини з почуттям поваги до інших народів, своїх і чужих прав та свобод [4, с. 171].

У старшому шкільному віці пріоритетними рисами ціннісного ставлення до Батьківщини є відповідальність і дієвість. Вихованці старшого шкільного віку не лише ідентифікують себе з українським народом, але й прагнуть жити в Україні, пов'язати з нею свою долю, служити Вітчизні на шляху її національного демократичного відродження; працювати на її благо, захищати її; поважати Конституцію України і виконувати норми Законів; бережливо ставитись до культури народів України; володіти рідною та державною мовою; визнавати пріоритети прав людини, поважати свободу, демократію, справедливість [5, с. 9-16].

Виховання почуття патріотизму, гордості за свій народ передбачає формування в гуртківців історичних знань про минуле і сучасне нашого народу, держави. «Патріотизм, – стверджував В.О. Сухомлинський, – це не механічна сума знань про Батьківщину. Це, в

першу чергу, ставлення до долі Вітчизни, ненависть до її ворогів, готовність віддати за неї своє життя. Патріотичне бачення навколишнього світу і полягає саме в тому, що вихованець пізнає живу історію своєї родини, своїх співвітчизників, які мешкали кілька століть або десятиліть тому» [10, с. 205].

На заняттях гуртків гуманітарного напрямку національно-патріотичному вихованню приділяється багато уваги. Так, протягом навчального року на заняттях гуртка вихованці дізнаються багато цікавих фактів про історичне минуле Красилівщини, граючи у тематичні ігри «Що? Де? Коли?» та «Своя гра» з тем: «Моє місто», «Вулиці рідного міста», «Видатні постаті нашого краю», «Місто над Случем» та інші. Як відомо, інформація з яскравим емоційним забарвленням запам'ятовується краще, тому на під час гри на занятті гуртківці легше запам'ятовують дати або історичні факти, ніж на уроці історії. Основною формою роботи з дітьми під час гурткових занять є гра. «Гра, – писав Василь Олександрович Сухомлинський, – це велике світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається яскравий потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, що запалює вогник допитливості та цікавості» [8, с. 9].

Вихованці гуманітарних гуртків беруть участь в усіх масових заходах закладу, міста, району, зокрема часто бувають учасниками інтелектуальних ігор. Так, в рамках Тижня правових знань в закладі проводяться змагання «Магістри юстиції» для вихованців старшого шкільного віку та інтерактивне спілкування у гуртку «Наші права – щасливе дитинство», в рамках Тижня української писемності та мови та до Дня рідної мови у гуртку проводяться такі виховні заходи:

- поетична вітальня «У мові моїй – і краса й неповторність» для вихованців молодшого та середнього шкільного віку;
- усний журнал «Від культури особистості до культури нації» для вихованців старшого шкільного віку;
- мовний вечір «Мово рідне, слово рідне...» для вихованців усіх вікових категорій;
- тематична вікторина «Мовознавець гуртка» для гуртківців старшого шкільного віку;
- інтерактивне спілкування «Я громадянин і патріот держави».

Традиційним стало проведення уроків мужності у закладі, зокрема в лютому в гуртках гуманітарного напрямку було проведено урок мужності «Мій вічний біль – Афганістан» для гуртківців усіх вікових категорій, а також у травні заплановані заходи на тему «Є пам'ять, якій не буде кінця». Ми намагаємось зробити все можливе, щоб пам'ять про захисників Вітчизни назавжди залишилася в серцях нашого підростаючого покоління священною, вічною, незрушною. «Розповіді про героїв вчать дітей бачити очима патріотів. Героїчне не тільки розширює горизонт, а й допомагає відчувати, що в житті усіх громадян – і тих, хто пішов із життя, і тих, хто живе нині, – є щось спільне, велике, священне, найдорожче, те, що не можна ні з чим порівняти – Батьківщина» – був упевнений В.О. Сухомлинський [10, с. 207].

Також, важливим із етапів національно-патріотичного виховання є професійне самовизначення, тому під час занять у гуртку вихованці старшого шкільного віку мають можливість висловити свою думку з приводу вибору майбутньої професії, дізнатися нове для себе про заклади освіти України. Цьогоріч на заняттях проведено:

- круглий стіл «Я обираю своє майбутнє»;
- анкета думок «Чи обов'язково бути студентом?»;
- тренінг «Кодекс честі особистості»;
- відверта розмова «Позашкільна освіта – крок до вибору майбутньої професії»;
- анкетування «Професійне самовизначення».

Під час гурткових занять крім традиційних уроків мужності, тижня права, мови вихованці старшого шкільного віку мають змогу висловити свої думки, ведуть дискусії, дебати з актуальних для них питань, намагаються дізнатися для себе щось нове, цікаве і розповісти іншим. Зокрема, у гуртку «Українська мова» вихованці були учасниками таких заходів:

- відверта розмова «Країна моїх мрій»;
- тематичний діалог «Духовна єдність поколінь»;
- круглий стіл «Жити – значить спілкуватися»;
- сократівське висловлювання «Що таке щастя?»;
- дискусія «Ми різні, але ми єдині»;
- дебати «Чи може людина бути творцем свого щастя?».

В.О. Сухомлинський вважав: «Слово – духовне багатство народу. Але багатство, втілене у скарбницях мов інших народів, залишається для людини недосяжним, якщо він не оволодів рідною мовою, не відчув її краси. Чим глибше людина пізнає тонкощі рідної мови, тим тонше його сприйняття до гри відтінків рідної мови, тим більше готовий його розум до оволодіння мовами інших народів, тим активніше сприймає серце красу слова» [9, с. 196].

Результатом патріотичного виховання є сформованість почуття патріотизму, яке означає прояв особистістю любові до свого народу, поваги до українських традицій, відчуття своєї належності до України, усвідомлення спільної власної долі з долею Батьківщини.

У сучасних умовах позашкільним навчальним закладам властива функція, головною тенденцією якої є формування системи ціннісного ставлення підлітка до оточуючого світу, до самого себе та гармонійне поєднання інтересів підлітка, суспільства і держави у формуванні патріотів.

Національно-патріотичне виховання підлітків нами розглядається як цілеспрямований і свідомо здійснюваний процес організації і стимулювання активно-творчої діяльності підлітків, оволодіння ними знаннями про культурно-історичний досвід українського народу, формування в них ціннісного ставлення до Батьківщини, суспільства, самих себе та до праці. Національно-патріотичне виховання в умовах позашкільного навчального закладу – це гнучка саморегулююча система, яка оперативно реагує на національні, освітньо-культурні, суспільні та інші потреби особистості підлітка, забезпечує культурне і професійне його самовизначення, тобто здійснює активний вплив на самобудівництво молодих громадян-патріотів держави.

Список використаних джерел та літератури

1. Закон України «Про позашкільну освіту» // Урядовий кур'єр. – 2000. – № 25.
2. Закон України «Про виховання дітей та молоді» // Освіта України. – 2004. – № 72. – С. 4-6.
3. Бех І. Патріотичне виховання дітей та молоді / І.Бех, К.Чорна // Позашкілля. – 2011. – № 10. – С. 9-16.
4. Гавлітіна Т. М. Національно-патріотичне виховання підлітків у позашкільному навчальному закладі: Навчально-методичний посібник. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України. – Рівне: Волинські обереги, 2007. – 171 с.
5. Киричок, В. А. Патріотичне виховання молодших школярів у позаурочній діяльності / В.А. Киричок // Класний керівник. – 2011. – № 9/10. – С. 47.
6. Концепція позашкільної освіти та виховання // МОН України. – 1997. – № 16/3-8. – С. 6. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: domuch.khar.kog/ua
7. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні // МОН України. Інститут проблем виховання АПН України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: education.km.ua.
8. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / Сухомлинський В. О. – М. : Мол. гвардія, 1979. – 335 с.
9. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / Сухомлинський В. О. – К. : Рад. шк., 1988. – 272 с.
10. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / Укл. О.В. Сухомлинська. – М. : Педагогіка, 1990. – 288 с.
11. Чорна К. І. Виховання громадянина, патріота, гуманіста: навч.-метод. посіб. / К.І. Чорна – К. : ТОВ «ХІК», 2004. – 96 с.
12. Чупрій Л. В. Патріотичне виховання в Україні: стан і перспективи / Чупрій Л. В. – К. : Навчальна книга, 2006. – 157 с.

Ізерська Л. В.,
заступник директора з виховної роботи
Новоселицького НВК
«ЗОШ I-III ступенів, ліцей»

Досвід патріотичного виховання у Новоселицькому НВК «ЗОШ I-III ступенів, ліцей» у контексті викликів сучасності

У статті висвітлено напрями та систему патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах сучасного навчального закладу.

Ключові слова: патріот, патріотизм, громадянин, демократична держава, Батьківщина.

The article deals the main directions and system of patriotic education of children and youth in the modern educational institution.

Key words: patriot, patriotism, citizen, democratic state, Motherland.

*Патріотизм – переконання,
що твоя країна краща за інші тому,
що саме ти в ній народився.*

Бернард Шоу

Впродовж усього періоду існування України народ боровся за волю та незалежність. І зараз ми переживаємо переломні часи у житті кожного і держави загалом. Незалежність, здобута понад 20 років тому, тепер під загрозою. В небезпеці і територіальна цілісність України. Наша Батьківщина стоїть на роздоріжжі, де є один правильний шлях, решта – приведуть до розрухи, хаосу та згасання. Тільки в єдності ми зможемо подолати проблеми і обрати правильну дорогу. І саме сьогодні, як ніколи, ми виховуємо у молодого покоління почуття патріотизму, любові та гордості за Батьківщину, відданості справі, зміцнення державності, активної громадянської позиції.

Головним завданням виховання учнів Новоселицького НВК «ЗОШ I-III ступенів, ліцей» є формування національної свідомості школярів з осмисленою патріотичною позицією, а також розвиток творчості дитини, особистісного потенціалу, турбота про здоров'я кожного з вихованців.

Метою патріотичного виховання учнів є становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, знати свої права і обов'язки, цивілізовано відстоювати їх, сприяти єднанню українського народу, громадянському миру і злагоді в суспільстві.

Педагогічний колектив працює над створенням школи, яка б виховувала учнівську молодь, здатну успішно жити в оновленому суспільстві, забезпечила б виховання національної свідомості учнів різних вікових груп. А результатом патріотичного виховання колектив вбачає у сформованості почуття патріотизму, яке означає прояв особистістю любові до свого народу, поваги до українських традицій, відчуття своєї належності до України, усвідомлення спільності власної долі з долею Батьківщини, досконале володіння українською мовою.

2014/2015 навчальний рік є особливим з точки зору ведення виховної роботи: діти гинули на Майдані, є поранені і вбиті у збройних сутичках на Сході України, через соціально-політичну кризу втратили батьків. У контексті нових викликів, що постали перед країною, перед учителями, батьками, ми переглядаємо практику виховної роботи та захисту прав дітей. Адже діти мають безпосередній зв'язок з тим, що відбувається в країні: є батьки, які мобілізовані й задіяні в АТО, працюють волонтерами, беруть участь у громадських акціях тощо. Тому педагогічний колектив готовий до непростих запитань від учнів, на які дають компетентні й водночас коректні відповіді. Вчителі чітко й зрозуміло під час інформаційних годин пояснюють школярам політично-економічну ситуацію, що склалася в країні. Розповідають дітям, що держава і громадянське суспільство роблять

усе можливе для відновлення миру та порядку, відбиття зовнішньої агресії проти України,

що лише в національній єдності та національній гідності наша сила й незламність.

Ми прагнемо, щоб у закладі панував український національний дух, виховувалось нове покоління українських громадян, які здатні будувати громадянське суспільство, в основу якого закладені та постійно втілюються демократія та толерантність, вчимо бережливому, шанобливому ставленню до державної символіки (щопонеділка наша загальношкільна лінійка розпочинається Гімном України), прищеплюємо любов до рідної мови, культури, природи, малої і великої батьківщини. Враховуючи велику кількість загиблих за останній час, постійно оголошуємо хвилини мовчання, пояснюючи дітям, що так вшановуються загиблі й постраждали.

Патріотизм у сучасному розумінні – це відчуття того, що в моєму класі, школі, селі, країні все мене стосується, все залежить від мене.

Патріотичне виховання здійснюється як на уроках, так і під час позакласної роботи. Вміле використання потенціалу навчальних предметів є одним із основних засобів формування патріотичних почуттів, підготовки молоді до служби в Збройних Силах України.

Одне з соціальних замовлень суспільства – виховання нового молодого громадянина, здатного змолоду включитися й бути творчим учасником розбудови України, захищати її, підносити міжнародний авторитет, – виконуємо під час проведення позакласних заходів, приурочених до Дня Збройних Сил України, місячника військово-патріотичної та оборонно-масової роботи, заходів в рамках Всеукраїнської естафети пам'яті «Слава визволителям України», Дня цивільної оборони, військово-спортивного свята з нагоди закінчення занять з допризовної підготовки.

Патріотичний напрямок виховної роботи знайшов відображення в уроках мужності, філософських столах, читацьких конференціях, маніфестаціях, вечорах-зустрічах, присвячених Дню партизанської слави та Міжнародному дню людей похилого віку, Дню ветерана, вшанування учасників ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС та учасників воєн на територіях інших держав, Дню пам'яті героїв Крут, Дню Соборності України, Дню Гідності та Свободи, народження Тараса Шевченка.

У національно-патріотичному вихованні провідне значення має активність учня, його бажання допомогти державі. Одним із підтверджень небайдужості юного покоління до долі своєї Батьківщини та її героїв є участь в акціях і заходах, що проводяться з метою моральної та матеріальної підтримки української армії. Так, у вересні відбувся благодійний ярмарок, який організували учні разом із учителями та батьками на підтримку воїнів АТО. На заході була представлена сувенірна продукція, дитячі вироби. Та найбільший ажіотаж викликали солодощі, які діти випікали разом зі своїми батьками. На зібрані кошти – 2500 тисячі гривень були придбані теплі речі для захисників України.

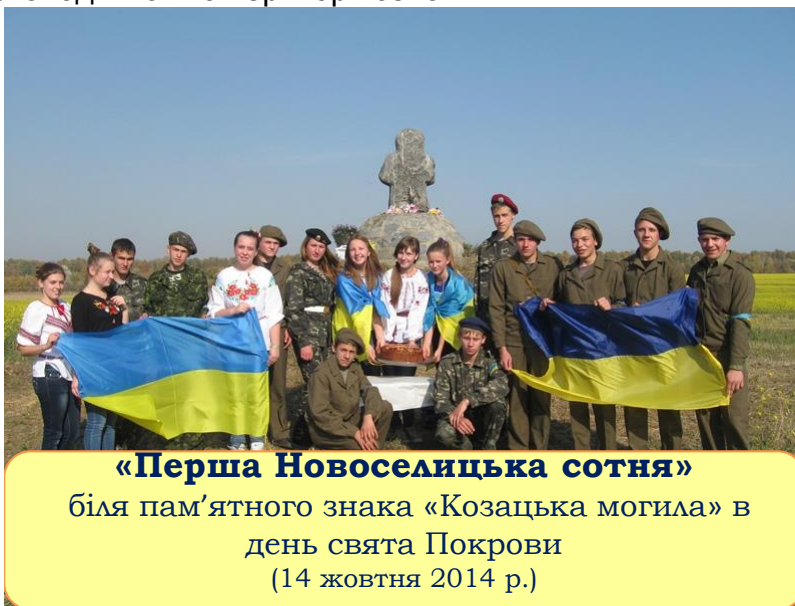
«Зав'яжи вузлик – збережи життя солдату», до такої акції долучилися учні нашої школи у грудні. Діти з підручних матеріалів (старих простирадл та інших тканин сніжно-білого кольору) виготовили маскувальну сітку для воїнів АТО.

Робили цю добру справу школярі з великим натхненням і задоволенням. Одні учні нарізали тканину на смужки, а інші зав'язували їх на сітку з надією, що кожен вузлик збереже життя солдату.

Також батьки, діти, вчителі постійно передають для воїнів продукти харчування: шоколад, згущене молоко, супи та картопляне пюре швидкого приготування, заправки для борщу, сушені фрукти. А ще школярі виготовляють ангелочки-обереги, різні сувеніри, малюють малюнки, пишуть листи: «Верніться живими!», «Ми з вами!», «Віримо у перемогу!», «Бережіть себе!», «Слава Україні!», «Героям слава!».

Особливе місце при використанні сучасних форм і методів з патріотичного виховання в роботі педагогічного колективу посідають проектні технології та учнівські конференції. Так, учні успішно реалізують проекти «З Україною в серці», «Ми патріоти рідного краю». В рамках реалізації проектів у школі створені патріотичні куточки: «Героям Небесної Сотні», «Слава Україні!», «Воїнам-односельчанам, які знаходяться в зоні АТО».

Важливим напрямком патріотичного виховання в Новоселицькому НВК є історико-краєзнавча робота з учнями, в ході якої організуються походи під гаслом «Духовно-історичні скарбниці рідного краю», краєзнавчі вікторини, щороку здійснюється ряд екскурсійних поїздок. Діти беруть участь у відзначенні Дня українського козацтва, святі «Козацька рада» біля пам'ятного знака «Козацька могила». Також краєзнавці опікуються пам'ятниками, які знаходяться на території села.

В напрямку патріотичного виховання в школі відбуваються різноманітні конкурси та змагання, такі як: конкурс патріотичної пісні «Прийди до серця, Україно, благослови добром мене!», поетичних творів «Моя Україна», малюнків «Мій рідний край, моя земля», спортивні змагання «Ну-мо хлопці, козаки», «Козацькі розваги». В рамках фізкультурно-патріотичного фестивалю школярів України «Нащадки козацької слави» були проведені змагання «Козацький роде, роде мій красний».

У складний для нашої країни час у навчальному закладі проведено ряд заходів, що сприяють зростанню підрастаючого покоління справжніми патріотами своєї держави. Одними з таких подій були велопробіг «За єдину Україну» та п'ятидесятикілометровий піший марафон, присвячений пам'яті «Небесної Сотні».

Справжні патріоти успішно формуються в активній практичній діяльності, яка поліпшує умови життя в рідному селі, підвищує матеріальний і духовний рівень народу. Тому щовесни колектив навчального закладу бере активну участь в акції «За чисте довкілля».

Завдяки плідній праці педагогів, працівників школи та учнів прибрані узбіччя доріг, впорядкована територія навколо пам'ятників, висадженні плодово-декоративні дерева, кущі та квіти, впорядковані спортивні майданчики та квітники. В рамках проведення акції школярі та вчителі прибирають територію Новоселицького парку.

Школа бере активну участь в житті сільської громади. Свята, спортивні змагання, трудові десанти проходять при активній участі учнів.

Відкриття пам'ятного знаку «Миру та любові» (жовтень, 2014 р.)

Отже, педагогічний колектив Новоселицького НВК працює над тим, щоб навчальний заклад став для дитини осередком становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано розбудувувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єднанню українського народу та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві. В роботі педагогічного колективу склалася певна система роботи, покликана сформувати у дітей і молоді ідеал людини – патріота, гуманної, порядної, всебічно розвиненої особистості, психологічно підготувати учнів до активної діяльності в колективі, в школі, а в подальшому – в державі.

Список використаних джерел та літератури

1. Бойченко В. Сучасний стан патріотичної вихованості молодших школярів // Початкова школа. – 2005. – № 5. – С. 12-14.
2. Бех І., Чорна К. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді // Світ виховання. – 2007. – № 1 (20). – С. 23-34.
3. Вишневський О. Ще раз про народження громадянина: національне і громадське у сучасному українському вихованні // Освіта. – 2002. – № 8-9. – С. 6-7.
4. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави // Рідна школа. – 2001. – № 2. – С. 9-14.
5. Дубина М., Руденко Ю. Патріотичне виховання молоді // Освіта України. – 2006. – № 8. – С. 5.
6. Методичні рекомендації з організації патріотичного виховання дітей та учнівської молоді у 2014/2015 навчальному році.
7. Пащенко Д. Патріотичне і національне виховання – складові становлення громадянина // Шлях освіти. – 2002. – № 1. – С. 9-14.
8. Програма «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів».

Формування патріотизму в учнів початкової школи

У статті висвітлено поняття патріотичного виховання. Також запропоновано методи та форми організації навчально-виховного процесу з молодшими школярами.

Ключові слова: патріотизм, виховання, сімейне виховання, громадянин, Батьківщина, мала Батьківщина, національна свідомість, мова, родина.

Key words: patriotism, education, parenting, citizen, Motherland, native land, public spirit, language, relatives.

На сьогоднішній день наша держава переживає дуже важкі часи і має зробити дуже важкі кроки до формування свого суверенітету і незалежності. Саме в таких умовах надскладні завдання стоять перед системою освіти в цілому та школою зокрема. Адже від того, яким виросте підростаюче покоління, залежить, як ми житимемо завтра, яке майбутнє чекатиме наступні покоління, і чи не даремними були ті кроки, які зробило на сьогоднішній день наше суспільство, і втрати, які ми понесли. На мою думку, дуже важливим для цього є формування в учнів почуття патріотизму та любові до Батьківщини, але це повинно бути глибоке їх переконання і життєва позиція, а не якісь показові прояви відданості та любові до України. І починати таку роботу необхідно саме в початковій школі, коли в дитини починає формуватись цілісна картина світосприйняття.

З огляду на це дуже важливою та актуальною є проблема формування у молодших школярів громадянської свідомості, високих громадянських якостей, наявність яких дасть їм повне право називатися громадянами Української держави. Саме брак патріотизму, зневага до своїх земляків є споконвічною проблемою для українців. З цього приводу В.Липинський писав: «Можна мати прекрасну територію і ніколи не здобути на ній владу, не мати на ній своєї держави та не стати з нею ніколи нацією. Допіру свідомість своєї території і хотіння мати на ній свою окрему владу, свою окрему державу перетворить її в активну порушуючу політичну силу. З цієї свідомості і цього хотіння родиться патріотизм: любов до своєї землі, до своєї Батьківщини і до всіх, без виїмки, її мешканців. Патріотизм – свідомість своєї території, а не сама територія – лежить в основі буття і могутності держав» [10, 375]. Практичний політичний висновок В.Липинського з вищесказаного полягає в тому, що, коли ми хочемо мати стабільну державу, то мусимо розвивати в собі патріотизм, а не культивувати крайні ліберальні чи націоналістичні проекти.

Найголовніше завдання вчителя – це формування в школярів національної гідності і гордості за свою землю, народ, Батьківщину, усвідомлення себе представниками державної нації, носіями незалежності і державності. Патріотичне виховання – складова частина національного світогляду і поведінки людини, її ставлення до рідної країни, всіх націй та народів. Відданість Україні – невід’ємна ознака національно свідомого громадянина. Патріотизм є одним з найсуттєвіших показників моральності людини.

Патріотизм – надзвичайно глибоке поняття. Я переконалася в цьому, переглядаючи словники та енциклопедії. Якщо зібрати все, що я знайшла, вийде, на мою думку, найточніше визначення патріотизму. Отже, патріотизм – це любов до Батьківщини, повага до народу, готовність встати на захист Вітчизни, повага історії та законів країни. Одним з важливих пунктів цього визначення є повага до інших народів та націй. Саме патріотизм є золотою серединою між «правими» та «лівими» силами, та саме він підтримує рівновагу між ними, завдяки якій існує держава. Але підтримувати цю рівновагу здатен лише істинний патріотизм, і якщо є держава, значить він існує. Головний лозунг патріотизму: «Сила в єдності!» Патріоти вірять, що для розквіту країни треба всім об’єднатися та йти до мети єдиним шляхом. Зараз ми розуміємо патріотизм неправильно. Чомусь помилково асоціюємо його з націоналізмом, а іноді навіть з нацизмом. Але це помилка! Націоналізм –

це коли вважаєш свою націю найкращою та не поважаєш інші нації та народи, а нацизм – це прагнення винищити інші нації або зробити їх рабами своєї. Від цих понять патріотизм так далеко, як небо від землі! Справжній патріотизм починається з любові та поваги до ближнього. Патріотизм – є любов. Він вчить любити, а не ненавидіти!

Патріотизм – це також активна життєва позиція по відношенню до держави. Багато хто перестає вірити у державу, але тільки не патріоти. Треба розуміти, що патріотизм – це не сліпе кохання до Батьківщини. Якщо просто любити Вітчизну, заплющувати очі на її недоліки, це вже не буде патріотизмом! Треба робити щось, щоб виправити ці недоліки, зробити Батьківщину ще кращою!

Саме на це має бути спрямований навчально-виховний процес у сучасній початковій школі. Я б порівняла його із давнім українським символом і оберегом – вишиванкою. Полотно – навчання, але головна ознака, прикраса – вишивка – це виховання. Адже виховання робить людину дійсно прекрасною і достойною гордості.

Виховання – проблема вічна. Відколи існує людство, відтоді й дбає про потомство й продовження роду. Від батьків передається генетичний код, рідна мова, матеріальна й духовна культура, що забезпечує прогрес суспільства, наступність і спадкоємність поколінь.

Звернемось, наприклад, до творчості Івана Яковича Франка. Великий Каменяр усвідомлював необхідність суспільного поступу як неодмінної умови успішного втілення проекту політичної модернізації нації. Поряд з поступом багатства і науки, за Франком, потрібне зростання почуття милосердя, любові до людей і справедливості. «Люди починають переконуватися, що само багатство, сама наука, сама штука не може дати чоловікові повного щастя. Наскільки чоловік може бути щасливим у житті, він може се тільки в співпраці з іншими людьми, в родині, громаді, нації. Скріплення, уточнення того почуття любові до інших людей, до родини, до громади, до свого народу – отсе основна підвалина всякого поступу; без неї все інше буде лише мертве тіло без живої душі в ньому». У своїй творчості І.Франко об'єднує українську національну ідею в модерну державницьку концепцію, що орієнтована на соціальну справедливість, ідейний та духовний поступ українського суспільства.

Я повністю згодна з твердженням Івана Яковича. Саме тому, на мою думку, роботу з формування патріотизму варто починати з родини. Із сім'ї починається громадянське виховання. Сім'я – це джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави.

Батьки нашого класу активно залучаються до виховної роботи класного керівника: відвідують класні години, на яких є не пасивними слухачами, а активними учасниками; батьківські збори, де розглядаємо актуальні питання.

І лише людина, яка усвідомлює цінність родини, вміє співіснувати, співпрацювати, виявляти взаємоповагу, шанувати старших і жаліти молодших, може бути справжнім громадянином своєї країни. Саме тому мною було прийнято рішення замінити традиційне жіноче свято на родинне. Адже в процесі проведення такого виховного заходу з'явилась можливість показати взаємозв'язок поколінь, виховати шанобливе ставлення до батьків, бабусь, дідусів. Цьому передував цілий цикл виховних заходів «Із знання свого родоводу», де діти готують розповіді про своїх матусю, тата, дідуся, бабусю, їх працю.

Лише коли дитина усвідомила цінність родини, можна говорити про важливість держави для людини. Дуже важливим є також виховання почуття поваги до малої Батьківщини. Саме з цією метою було проведено виховний захід «Моє рідне місто – Хмельницький». У процесі діти ознайомились із історією виникнення та розвитку рідного міста, його сьогоденням. Ознайомлення з рідним містом є досить важливим засобом формування громадянської свідомості школярів. Тому постійно проходять екскурсії по рідному місту – позашкільних закладах з метою залучення учнів до відвідування гуртків і розвитку своїх талантів і здібностей; бібліотек з метою інтелектуального розвитку дітей; військової частини.

Любити батьківщину – це любити святині свого народу, його надбання, його культуру, мову, злитися з долею народу, творити її. Важливою передумовою гармонійного

розвитку сучасного українського суспільства, утвердження стабільної держави є належний захист культурно-національної ідентичності. «Травматичний» стан сучасного духовно-культурного середовища обумовлюється багатовіковою бездержавністю України, агресивною політикою колоніальних властей, перманентною асиміляцією наших етнічних цінностей. «Оскільки саме через культуру народу індивід отримує все необхідне для життя, – говорить І.Курас, – всі засоби для існування: мову, цілі, способи життєдіяльності, орієнтири для дій, психологічний автоматизм, а буття в культурі переживається індивідом як органічний і психологічно комфортний «природний стан душі», то зрозумілим є деструктивні для особистості і цілих спільнот наслідки руйнації національних культур. Відтак опіка над культурою і підтримка національної культурної спадщини... постає важливим внутрішньополітичним завданням, реалізація якого слугуватиме гарантією збереження культурно-національної ідентичності держави на тлі сучасних трансформаційно-нівелюючих процесів» [9, 490].

Є такий вислів: «Хто не знає свого минулого, той не вартий майбутнього», тому виховуючи своїх дітей намагаюся сформувати в них активну життєву позицію та патріотизм: виховні години: «Вона на світі одна-єдина, ненька Україна...», «Державний прапор України – святиня нашого народу», «Ми всі українці – наша рідна Україна», «У нас одна Батьківщина – наша рідна Україна», бесіди: «Історичні місця України», «Нашому роду нема переводу». У молодшому шкільному віці у дітей формуємо уявлення про національні символи України – Герб, Прапор, Гімн України, початкове знання про громадянство України, Конституцію України, про правила поведінки в школі та в громадських місцях.

З цією метою я провела уроки-бесіди: «Чому наш прапор жовто-блакитний?», «Про що розповідає наш Герб?», «Наша Батьківщина», «Національні символи», «В нас єдина мета – Україна свята, нездоланна ніким і ніколи» та інші. Під час проведення даних заходів велику увагу всім класним колективом приділяли прагненню єдності нашої держави.

У своїй роботі знайомлю дітей і з народною символікою і проводжу бесіди на різні теми, зокрема «Хліб як символ народного добра», гру-вікторину «Народна мудрість про хліб», де учні показують знання загадок, прислів'їв та приказок про хліб, свято для молодших школярів «Хліб – усьому голова».

Також я провела ряд заходів, присвячених нашим оберегам: «Український рушник», «Калина – символ України», «Без верби і калини нема України» та інші. Було проведено урок державності «Їх тут триста, як скло, товариства лягло», присвячений битві під Крутами, «Герої Берестечка». Ці заходи виховують глибокі патріотичні почуття, відданість своїй Вітчизні.

Основними ланками виховної роботи є родинне, естетичне та духовно-моральне виховання, яке я планую відповідно до народного календаря. У процесі дотримання звичаїв і обрядів народного календаря учнями засвоюється культура дідів і прадідів, тобто справжня українська національна культура. Народна культура, зібрана в календарних традиціях, звичаях і обрядах, – це те життєдайне коріння, яке живить духовність, зокрема моральність, естетику кожного учня.

Розпочинають навчальний рік свята осіннього циклу. Першим, традиційним святом нашої школи, як і всіх інших, є День Знань, Свято першого дзвоника. Це свято відкриває двері в Країну знань, до нових звершень, до нового натхнення. В цей день на шкільному подвір'ї гомонить дівтора і чекає з трепетом на передзвін шкільного дзвоника, створює настрій як учителям, так і школярам. І це свято у нашій школі присвячено формуванню патріотизму, вихованню справжніх українців, які прагнуть єдності, незважаючи на особливості менталітету жителів різних регіонів нашої великої держави.

На високому рівні проводиться свято Миколая, якого з нетерпінням чекає уся дівтора. Це свято – велика радість для дітей, яким увночі під подушку кладуть подарунки від Святого Миколая. В очікуванні свята діти вчаться бути старанними, сумлінними,

поважати старших. А ще це свято має величезний виховний потенціал для розвитку прагнення поважати самотність та неповторність української нації.

Неабияке значення для формування громадянської свідомості є прищеплення шанобливого ставлення до героїв війни, ветеранів, до пам'яті про тих, хто загинув, захищаючи Вітчизну. Була проведена виховна година «Мій край – моя історія жива», присвячена жакливим подіям Голодомору 1932-1933-х рр.

Важливим напрямком роботи по вихованню любові до Батьківщини є формування у дітей уявлень про героїв рідного краю. Саме тому, як тільки з'являється можливість пов'язати матеріал уроку з постатями відомих хмельничан та їх вчинками, я намагаюсь сповна використати її.

Ще однією важливою складовою формування громадянської свідомості є моральне виховання. Воно включає прищеплення гуманістичних рис, формування культури поведінки особистості, що ґрунтується на нормах моралі, законів.

Відомий український політолог, один із засновників націоналістичної О.Бочковський вважає культуру головним критерієм національної самотності. Подаючи свою схему національного відродження, він зазначав, що перша фаза національного пробудження має суто культурний характер. «Культура, – пише вчений, – це свого роду мірило своєрідності й вартості нації. Ступінь поширення і, головне, поглиблення культури в масах – це одна з передумов перетворення народу в націю. Нація як така немислима без власної культури. Культура – перший і вирішальний етап на шляху національного самовизначення кожного народу. Ось чому мова і релігія, письменство і мистецтво були і є народотворчими чинниками» [2, 77]. Тобто нація настільки і тому постає самодостатньою, наскільки вона виявляє культуротворчу здатність. Для нації культура є тим, чим для людини – її особистісні риси.

Приємно відзначити: учні класу беруть активну участь у різних акціях по зборі благодійних коштів, речей, письмового приладдя для хворих, дітей-сиріт, інвалідів, а значить у нашій класній родині немає байдужих.

Формую моральні принципи і на наступних класних годинах: «Ввічливість – окраса людської душі», «1 жовтня – День людей похилого віку», на які були запрошені наші бабусі і дідуся; діти співали караоке-пісні про доброту, милосердя, розглядали ситуації, шляхи покращення життя людей похилого віку.

Засвоєння національної культури без знання української мови неможливо. Тому духовно-культурний розвиток модерної української нації зобов'язує державу дбати про розвиток рідної мови, а також забезпечення комфортних умов для існування мов національних меншин. Сумніви щодо цієї імперативної істини в новітню добу націєтворення розхитують унітарний статус України. Як говорить Д.Павличко, «мовне питання – це питання життя і смерті українського народу та його держави» [15, 23].

Проблема української мови в тому, що вона не є господарем на своїй питомій території. Забуття рідної мови веде до деградації нації. «Мова так органічно пов'язана з найглибшими джерелами і найтоншими виявами духовного життя і особистого, і суспільного, – пише І.Дзюба, – що відречення від неї, мовна асиміляція, масовий перехід на іншу не можуть пройти безслідно ні для особистості, ні для суспільства. Все це не може не викликати певного зміщення, певних порушень «альвеолярного» апарату духовної «мікроструктури»... Перш за все, це викликає неминуче збіднення, замулення джерел духовності; адже з утратою рідної мови втрачається незглибимий світ підсвідомості, все національне психологічно-духовне підґрунтя, всі «таємниці» колективного досвіду народу. Переїмання іншої мови, безумовно, збагачує людину тільки тоді, коли рідна мова залишається на притаманному їй місці: коли ж ідеться про заміну, то це переїмання компенсує оті втрати лише частково... Ось звідки йдуть безсумнівні духовні, естетичні, етичні втрати... Ось чому так обстоювали рідну мову всі великі знавці людської душі, письменники, психологи, педагоги» [4, 171].

Світоглядне й розумове виховання охоплює досконале засвоєння дітьми материнської мови як головного засобу спілкування, розвитку мислення та сприйняття

культури рідного й інших народів. Важливо навчати культури розумової праці, бути кмітливим, дотепним, гнучкими й гострими розумом, уміти помічати нове, відкривати невідоме.

Для реалізації даного завдання я використовую цікаві форми роботи: конкурси та розважально-пізнавальні ігри, такі як: КВК, «Брейн-ринги», «Що? Де? Коли?», «Зоряний час», «Щасливий випадок», «Відгадай мелодію», «Кохання з першого погляду» та інші. На таких заходах в учнів розвивається логічне мислення, пізнання нового та цікавого.

Формування політичної та правової культури – невід’ємна частина розвитку почуття патріотизму молодших школярів.

З метою виховання і розвитку в учнів громадянської правосвідомості, вивчення дітьми діючих правових нормативних документів, громадянських прав і обов’язків у нашій школі проводяться щорічні місячники, тижні права. На класних годинах – «Права дитини», «Правопорушення», «Вчинок і наслідок» вчу дітей поважати закон, формую основи правової культури. Знайомлю учнів з Декларацією прав людини, Конвенцією ООН про права дитини, діти характеризують свої права, доповнюючи їх прикладами з власного життя, інсценізують і аналізують ситуації, співвідносять свої права і обов’язки.

Крім того, проводжу профілактику правопорушень серед учнів: систематично організовую зустрічі з інспектором ДАІ, інспектором, начальником служби у справах дітей при міськвиконкомі, секретарем суду. Під час цих зустрічей учні мають можливість отримати відповіді на запитання, що їх хвилюють.

Сприяння утвердженню серед учнів здорового способу життя, виробленню в них негативного ставлення до шкідливих звичок я теж вважаю частиною патріотичного виховання підростаючого покоління. Бо ж діти, які сьогодні сидять за партами, завтра стануть основою нашого суспільства, а усвідомлення того, що народ повинен бути здоровим – це значний крок на шляху до усвідомлення своєї відповідальності перед державою.

На класних годинах «Здоров’я та його ознаки», «Здорові зуби – здоров’ю любі», «СНІД – міфи та реальність» велику увагу приділяю формуванню у дітей принципу «В здоровому тілі здоровий дух», сприяю розвитку гармонії душі і тіла. Постійними стали і бесіди щодо запобігання шкідливих звичок, дитячого травматизму і формування здорового способу життя.

Я вважаю, що саме завдяки активному включенню у перебіг виховного процесу, висловлюючи власну точку зору, і формується та закріплюється стійка громадянська позиція учня. Тому на класних годинах діти вчаться висловлювати власну думку, відстоювати свою громадянську позицію, аналізують правові, політичні ситуації, приймають самостійні рішення щодо вирішення державних і національних проблем, доводять свою думку.

Якщо економічні перетворення можна здійснити більш-менш мобільно, то формування національної свідомості – тривалий процес, що здійснюється в ході політичної соціалізації не одного покоління. Тому для формування національно свідомих громадян варто мобілізувати значні ресурси вже зараз. «Національне виховання має сприяти всебічному піднесенню національної самосвідомості, формуванню сукупності уявлень про власну націю, її самобутність, історичний шлях, місце серед інших етносів. Історія свідчить, що народи з недорозвинутою національною самосвідомістю не є в повному розумінні суб’єктами історичної діяльності, вони виступають, передусім, як об’єкти діяльності інших сил або як несвідомі вершители того чи іншого діяння. Лише національна свідомість робить національність свідомою рушійною силою людської, зокрема політичної діяльності, соціалізує особистість» [6, 218]. Поки проблеми виховання національно свідомих громадян будуть на периферії інтересів влади і не стануть складовою частиною формування нової політичної нації, доти життєдіяльність української держави буде досить вразливою. Але варто пам’ятати, що патріотизм – це повага до культур інших народів, оскільки Україна – багатонаціональна держава. Саме з цією метою

в нашій школі постійно проводяться Дні рідної мови, метою яких є виховання у молодших школярів почуття толерантності до культур усіх народів.

Бути патріотом – це значить, перш за все, вимагати гарних і добрих учинків від себе як від Українця, а не перш за все, ненавидіти інших тому, що вони «не-Українці». Отже, сучасні вимоги до якості навчання і патріотичного виховання молоді мають детермінуватися національними інтересами України та політичними цілями новітнього державотворення. Їх якість і рівень повинні бути достатніми для розбудови демократичної правової Української держави, для утвердження громадянського суспільства, виховання національної гордості, забезпечення прав і свобод громадян. І кожен педагог має приділяти якомога більше уваги такому важливому аспекту виховання як патріотизм, адже від того, чого ми навчимо і як виховаємо наших дітей, залежить, у якому суспільстві ми житимемо завтра.

Список використаних джерел та літератури

1. Берченко Г. Громадянське суспільство: критерії та сучасне становище в Україні // Кроки до громадянського суспільства. Постмайданне громадянське суспільство України: уроки для країни та світу // Науковий альманах. – К. : УВКР, 2006. – 300 с.
2. Бочковський О. Вступ до націології. – К. : Генеза, 1998. – 114 с.
3. Грушевський М. Про рідну мову і українську школу. – К., 1991. – С. 19.
4. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – 330 с.
5. Донцов Д. Націоналізм / Твори. Том 1: Геополітичні та ідеологічні праці. – Львів: Кальварія, 2001. – 488 с.
6. Кафарський В. Нація і держава: Культура, Ідеологія, Духовність. – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – 334 с.
7. Кононенко П. Українознавство: Навч. посібник. – К. : Заповіт, 1994. – 320 с.
8. Кремень В. Міст через «цивілізаційний розлом» // «День». – 2006. – 10 серпня. – № 133.
9. Курас І. Етнополітологія. Перші кроки становлення. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.
10. Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. – Київ – Філадельфія, 1995. – 470 с.
11. Липинський В. Націоналізм, патріотизм, шовінізм. Лист до Б.Шемета від 12 грудня 1925 р. // Сучасність. – 1992. – № 6. – С. 76–78.
12. Мариневич М. Якщо Галичина запропонує духовно і морально вищу модель, Схід обов'язково пристане до неї // «Україна молода». – 2006. – 29 вересня. – № 179.
13. Національна доктрина розвитку освіти. Затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 34/2002.
14. Помиткін Е. О. Духовний розвиток учнів у системі шкільної освіти. – К., 1996. – с. 164.
15. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. – К., 1985. – С. 13.
16. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю // Вибр. твори: В 5 т. – К., 1976. – Т. 2. – С. 554.
17. Ушинський К. Д. Про сімейне виховання. – К., 1974.- с. 148.

Іова В. Ю.,

методист науково-методичного центру
виховної роботи та захисту прав дитини
Хмельницького ОІППО

Національно-патріотичне виховання: науково-методичний вимір

У статті актуалізується проблема національно-патріотичного виховання. Розкривається сутність етноцентричного, антрополого-центричного, особистісно-орієнтованого підходів до формування патріотизму особистості учня. У змісті запропоновано методичний коментар основних етапів усвідомленої патріотичної діяльності учнів.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, патріотизм, ціннісні орієнтації, ціннісне ставлення, усвідомлена патріотична діяльність.

Національно-патріотичне виховання і формування патріотизму – це сьогодні настільки архіважлива проблема, що маніпулювати нею чи проявляти формалізм, «лукаво мудроствовать» не можуть дозволити собі ні політики, ні великі академіки.

Найперше, необхідно визначитись у сегменті аксіомних речей, понять і положень і не доводити очевидне. Адже матриця формування патріотизму на всі часи одна – це виховання патріота своєї землі, нації, Батьківщини. *Temporis patria veritas*. Але саме у перехідні, кризові періоди загострюються дискусії між прихильниками соціоцентричного і етноцентричного підходів щодо формування патріотизму. При цьому відверто ігноруються закономірності, інваріанти виховання, визначеність центризму особистості, поєднання етноцентризму із суспільнозначимими детермінантами на морально-гуманістичних засадах. Генеза духовності патріотизму як її складової бере свій початок у площині двох людських потреб: індивідуальної – пізнати світ і соціально-персоніфікованої – жити і служити іншим людям, бути відданою морально-духовним, національним цінностям через систему вчинків «я – задля суспільства, народу», «я – заради Батьківщини». У цьому зв'язку створення умов для розвитку персоніфікованих потреб через аксіологічні спрямованості особистості на такі цінності, як: істина, краса, добро, свобода із загальнолюдським і національним акцентуванням є найважливішим завданням процесу формування патріотизму [1, с. 23]. Національно-патріотичне виховання – це процес фасилітації у ціннісних орієнтаціях і у ціннісному ставленні особистості. І саме на етапі ціннісних орієнтацій, коли розпочинається усвідомлений вибір, що є істина, що є добро, а що є любов до Батьківщини, і особистість включається у потужний творчий процес, ми інколи через соціоцентричний підхід чи авторитарне педагогічне управління руйнуємо те, чого руйнувати не можна. Людину, як писав М.Грушевський, має захоплювати не тільки відтворення дійсності, а її творення [3, 4]. Але будь-який творчий процес не терпить штучної трансплантації, від нього повинен відторгатись великий пласт баласту словесного та інформаційного популістського шуму, який завжди заважає у пошуку істинних підходів розв'язання проблем.

Уже досить довго точиться дискусія між націоналістами і космополітами, у якій другі заперечують будь-яку національну складову у процесі патріотичного виховання. У творі «Національність і людство» Ніколай Бердяєв пише, що будь-яка людина входить у людську спільноту через національну індивідуальність, як людина національна, а не абстрактна [2, с. 94]. Саме видатні національні постаті підносять національне до рівня і значення загальнолюдського, у цьому ряду ми визначаємо генії українців: Г.Сковороди, Т.Шевченка, росіян: Ф.Достоевського, Л.Толстого, німців: Й.Баха, Гете та інших представників націй. Боротьба у світі – це здебільшого боротьба за національну індивідуальність, за типи культур, ментальність, моделі суспільного життя. У цьому контексті спробуємо зрозуміти, чому російський націоналізм проявляє антагонізм до європеїзації, можливо боїться, що вона може вбити своєрідність російського духу, а чому тоді ми не переймаємося цим, невже немає що втрачати? Чи українці ідуть у Європу тільки за матеріальними статками, чи хочуть, таким чином, зберегти національну ідентичність від російської домінації? Процеси глобалізації, справді, є небезпечними для етнічної самобутності народів, але їм можна чинити супротив чи культурологічним плюралізмом, чи демократичними імперативами. Адже німці, іспанці, французи, поляки, увійшовши в Європейський Союз, не тільки не втратили величі своїх культур, а збагатили загальнолюдські набуток високими зразками національної науки і культури. За всіх часів найнебезпечнішими для націй, етносів, народностей були імперські амбіції, і сучасні події в Україні є цьому прямим підтвердженням. Протистояти будь-якій домінації можуть тільки цивілізовані національні спільноти з високим духом патріотизму. Отже, збереження національних цінностей і орієнтація на них є одним із найважливіших завдань української спільноти.

Національно-патріотичне виховання – це категорія історична, і його зміст детермінується тими трансформаційними процесами, які проходять у державі, і воно має свої особливості. Треба враховувати, що українці завжди були зорієнтовані на, так званий,

державний патріотизм, етатизм. Відомо, що значний вплив на формування особистості має соціентальна психіка, яка є віддзеркаленням інтегрального типу соціуму, українській соціентальній психіці притаманні такі ознаки: раціональність, інтровертивність, егоцентризм, індивідуалізм, сенсорність, гедонізм, фемінність – все це має враховуватись у процесі національно-патріотичного виховання. За особистісним типом українцям властиво поводитись схожим чином у широкому діапазоні ситуацій, тобто багато ситуацій, що їх особистість сприймає як рівнозначні, спонукають до ініціювання форм поведінки, еквівалентній у своїх проявах даному типу. Це свідчить про те, що українці завжди готові були повторити героїчні вчинки, іти на подвиги заради Вітчизни [6, с. 63]. Отже, не менш важливим імперативом, аніж ціннісні орієнтації є формування ціннісних ставлень особистості у процесі національно-патріотичного виховання. Усвідомлений вибір цінностей завжди розпочинається із пізнання світу, із питання: «Хто я?», «Хто ми такі?», але пізнати світ – це пізнати себе, тому наступним етапом є самопізнання особистості через рефлексію, самооцінку: «Що зробити, щоб я був схожим на ідеал, який я вибрав?». Саме на цій стадії необхідна грамотна педагогічна фасилітація. Найпершим кроком є прилучення учнів до історико-культурного досвіду, подвигів народу, до класичних зразків мистецтва, літератури, які є найуніверсальнішими засобами національного виховання і водночас засторогою від мутації, деформації почуттів і вчинків. Ось як від цього застерігає нас відомий український поет Іван Іов у своїй поемі «Хто ми такі?»:

...У кожному слові Україна, у кожному реченні журба
одні улесливо уклінно ніяк не вичавлять раба,
а другі так м'якенько стелять, бо добре знають що їм треба
завжди надійніша їм стеля від цього грозового неба,
а треті, що життям потерті продажні мають голоси
замінують вождів портрети у рамках що на всі часи...

Лукавство, продажність, недосконалість світу, стає тим основним мотивом, що примушує людину шукати вирішення етичного дуалізму добра і зла, правди і брехні і вірити, що є ще ті справжні, які перед українським вівтарем, на Майданах і у Майданеках присягались:

«Україно, не підставляю тебе під камінні хрести.
Не роздам чужині, жебракам і могилам!
У колисках майбутньому буйно рости!
На все небо у лебедів сонячні крила!»
(І.Іов, поема «Хто ми такі?»)

Поетичне слово – це той спосіб, який допомагає учням зрозуміти, що вибір бути чи не бути патріотом своєї Вітчизни – це вибір між гідністю і безчестям.

Ще Сен Сімон говорив, що індоктринацію у світі будуть впроваджувати не державні чиновники, а митці, поети, бо за допомогою їхніх творів мобілізуються людські емоції, почуття, без яких неможливо утверджувати суспільні цінності.

Важливо зауважити, що засобами поетичного слова, музики, героїчними прикладами іде спонукальність не тільки до мислення, а до виникнення емоцій. І.Бех відзначає, що ціннісне ставлення, тобто переведення цінності патріотизму у життєвий сенс особистості відбувається тоді, коли на нього накладаються емоції, без емоцій, почуття патріотизму не виникає [1, с. 15].

Забезпечити грамотну педагогічну фасилітацію у процесі формування ставлень особистості учня до національних цінностей залежить від багатьох чинників. Найперше, від розуміння науково-теоретичних та методологічних засад. Теоретичний рівень – це система вихідних теорій, ідей, понять, що становить основу розуміння сутності національно-патріотичного виховання, то практично-методологічний – це сукупність підходів: системного, акмеологічного, компетентнісного, особистісно-орієнтованого, які ґрунтуються на ціннісній сутності людини, доцільного вибору організаційно-логічної форми, змісту виховної системи. Пропонуємо методичне коментування одної із моделей формування усвідомленої патріотичної діяльності особистості учня.

Ключові етапи формування патріотизму як усвідомленої патріотичної діяльності учнів

Перший етап – це формування в учня знань, суджень, уявлень.

Другий – це спонукальність емоцій (на рівні інстинктів).

На третьому відбувається формування вольового поведінково-діяльнісного аспекту на основі забезпечення умов (мотивація через морально-духовні ідеали, цінності), завдяки яким емоції можуть переростати у почуття ідеалізації Батьківщини, яке спонукає, вмотивовує людину до патріотичних вчинків, усвідомленої патріотичної діяльності.

Почуття патріотизму як любов до Батьківщини виникає переважно на основі ідеалізації Батьківщини і проявляється через поведінково-діяльнісний аспект, патріотичні вчинки, усвідомлену патріотичну діяльність, що засвідчує найвищий рівень патріотизму – відповідальність перед Батьківщиною.

Складові процесу ідеалізації Батьківщини:

1. Ідеалізація сучасного та історичного минулого своєї Батьківщини, тобто знання про культуру, історію, історичні постаті, ці знання наповнюються формами, методами, які викликають сильні почуття, на основі яких ідеалізується культура, звичаї, природа, історичні постаті (ці завдання можна реалізовувати через систему заходів історико-патріотичного виховання, тобто створення інформаційно-патріотичного, нормативно-ціннісного середовища).

2. Ідеалізація сучасної держави, етатизм (ідеалізація політичної влади, але яка забезпечує соціальну справедливість) проявляється у ціннісному ставленні до суспільства і держави.

3. Почуття ідеалізації героїзму, проявленого у захисті Вітчизни (героїко-патріотичне виховання).

4. Почуття ціннісного ставлення до армії (військово-патріотичне виховання).

Розвиток системи національно-патріотичного виховання передбачає:

створення інформаційно-патріотичного середовища, тобто педагогічно грамотно забезпечувати інформаційний процес, у результаті якого учні отримують знання, уявлення, судження;

створення нормативно-ціннісного середовища вимагає педагогічно грамотно використовувати ситуацію, яка спонукає (вмотивовує) до виявлення патріотичних почуттів через поведінку і усвідомлену діяльність, що засвідчує таку особистісну якість, як діяльнісність, ціннісне ставлення до Батьківщини і народу.

Список використаних джерел та літератури

1. Бех І. Виховання особистості. – Київ: Либідь, 2003. – С. 342.
2. Бердяєв Н. Націоналізм і людство. – Львів, 1998. – С. 93.
3. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період. – К. : Факт, 2006.
4. Іова В. Формування громадянської культури особистості. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2010.
5. Європейська інтеграція, 2-е видання, навч. посібник. – Луцьк, 2012.
6. Овчаров А. Соціально-психологічні технології: особистісно-орієнтований підхід: Монографія. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – С. 138.
7. Назаренко Г. Виховання культури демократизму // Рідна школа, грудень 2013.
8. Фартушний А. Українська національна ідея як підстава державотворення: Монографія. – Львів, 2000.

Козацька слава воскрес...

У статті розповідається про діяльність шкільної козацької організації «Молода Січ» імені Богдана Хмельницького, яка діє на базі Пилипо-Олександрівської ЗОШ I-III ступенів Виньковецького району. Ця організація – є козацькою організацією дітей та підлітків, зміна й резерв українського козацтва. Виховання учнів здійснюється на засадах козацької педагогіки.

Ключові слова: козацький рух, козак, «Молода Січ», патріотичне виховання, козацькі традиції, козацька організація.

The article tells about the activities of the school Cossack organization "Young Sich" Bohdan Khmelnytsky, acting on the basis of Philip Alexander-secondary school levels Vinkovetsky area. This organization - is a Cossack organization of children and adolescents, changing and reserve Ukrainian Cossacks. Educating students on the principle of Cossack pedagogy.

Key words: Cossack movement, Cossack, "New Sich" patriotic education, Cossack traditions, Cossack organization.

Символом незламної волі та могутності України до наших часів є козацтво. Горді, веселі, кмітливі та незалежні, слава вам, слава і чільне місце, панове козаки!

Козацтво – це героїка, скарбниця високої духовності наших предків, джерело натхнення в боротьбі за свободу і незалежність, це вершина військової майстерності українського народу. Козацтво – правомірно вважати святинєю українського народу. І справді, неможливо знайти у минулому України якоесь інше явище, щоб так глибоко і різнопланово вплинуло на історичну долю всього народу.

Козацько-лицарські традиції виховання є одним з найоригінальніших явищ світової і української педагогіки, вони відбивають духовне ядро нації, її прагнення до волі, незалежності, демократизму. Сьогодні саме вони мають бути невід'ємною складовою освітньо-виховної системи.

У процесі тривалого історичного розвитку передовою силою і формою духовного об'єднання суспільства в Україні було козацтво. Епоха козацтва створила глибоку багатогранну духовність, що стала вершиною української національної культури.

Українці – єдина у світі козацька нація. Запорізьке козацтво – наша гордість. На прикладі козаків маємо можливість виховувати в дітях саме цю гордість за своїх предків, синівську вірність, навчити їх бути сильними, дужими, готовими віддати своє життя, якщо вирішується доля рідної Вітчизни, як це робили славні козаки-запорожці.

З метою відродження історичних, патріотичних, господарських, культурних традицій українського народу, виховання учнів школи на героїчних козацьких прикладах і пошанування патріотичного виховання на базі школи 22 листопада 2012 року створено шкільну козацьку організацію «Молода Січ» імені Богдана Хмельницького. До такої незвичайної події учні та педагогічний колектив школи готувалися з великою відповідальністю. Варто зазначити, що цю ідею подав протоієрей нашого храму, отець Віталій, і її одразу ж підтримав Гевко Василь Іванович, який на той час працював директором школи, який і зараз продовжує працювати з козаками школи, я підтримую ці напрацювання і сприяю розвитку козацького руху. Було створено куточок організації та козацької символіки, придбано форму за кошти батьків. Учні під керівництвом Василя Івановича вивчали кодекс лицарської честі, слова урочистої обіцянки.

Хвилюючим був, звісно ж, день посвяти. На свято завітали гості: заступник отамана Хмельницької області Українського козацтва – В.В. Грохольський, Хмельницький

обласний отаман реєстрового козацтва – генерал-майор Ю.В. Басистий, методист відділу освіти Вінковоцької РДА – В.С. Островський, отець Віталій – настоятель нашого храму, сільський голова – Касапа В. П., гості із села Зоряне.

Під звуки козацького маршу до зали вноситься козацький прапор. У цілковитій тиші звучать слова присяги на вірність українському народу, які повторюють новоприйняті козацата. Проголосивши присягу кожен підходить до прапора і, ставши на праве коліно, цілує його. Ритуал посвячення на цьому не завершується. Духівник козацтва, отець Михайло, освячує і благословляє козаків на добрі справи.

Про те, що учні школи дійсно посвячені у козаки і стали юними громадянами організації, на козацькому колі Пилипо-Олександрівської ЗОШ I-III ступенів директор школи вручив грамоти.

Яскравість свята доповнювали козацькі речівки та ритмослів'я від новообраних козачат. Виконувались козацькі пісні, танці, елементи козацького гопака.

На завершення усіх бажаючих пригощали смачною козацькою юшкою, та не обійшлося свято без пострілу із гармати.

Організація – масова самодіяльна козацька організація дітей та підлітків України, зміна й резерв українського козацтва.

Виховання учнів здійснюється на засадах козацької педагогіки.

За дорученням українського козацтва повсякденною діяльністю козацької шкільної організації керує представник українського козацтва в особі директора школи.

Козацьке виховання здійснюється у співдружності із сім'єю.

Головне завдання – формування в родині, школі й громадському житті козака палкого патріота, мужнього громадянина Української держави, захисника рідної землі з яскраво вираженою українською національною свідомістю, світоглядом і характером, високою мораллю й духовністю.

Козацька організація виховує в дітей любов до знань і відповідальне ставлення до навчання, прищеплює інтерес до науки, культури і мистецтва, сприяє їхньому всебічному розвитку, виховує у джурах громадську активність і колективізм; ростить їх свідомими патріотами України, чесними, сміливими, здоровими і життєрадісними.

НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ:

Мій рідний край

Ти пам'ятай – якій землі ти син,

Країн багато, рідний край – один.

Люди! На світі немає землі,

Як у ріднім краю.

Люди! Любіть свою землю,

Як неньку рідненьку (любов до рідного краю, рідної сторони)

Козацькими стежками.

Вивчення природи рідного краю. Проведення походів з метою ознайомлення з цікавими місцями, пов'язаними з історією козацтва.

Козацькому роду нема переводу.

Виховувати в дітей кращі риси козаків: вірність і відданість аж до саможертвності Вітчизні, матері, народу; незламної дружби, нехтування небезпекою; відстоювання своєї волі, свободи народу. Розвивати духовність на основі національних свят і участі в них дітей – джур.

Від козацьких забав до олімпійських вершин.

Постійно і цілеспрямовано працювати над вдосконаленням свого фізичного розвитку, обов'язково бути членом двох секцій фізичної культури та спорту.

Слава козацька не вмере, не загине...

Народна мудрість – невичерпне багатство народу. Знайомство з історією та вивченням козацької та української народної пісні, збирання пісенних матеріалів своєї місцевості.

Козацтво – це героїка, скарбниця високої духовності наших предків, джерело натхнення в боротьбі за свободу і незалежність, це вершина військової майстерності українського народу. І справді, неможливо знайти у минулому України якесь інше явище, щоб так глибоко і різнопланово вплинуло на історичну долю всього народу.

Козацько-лицарські традиції виховання є одним з найоригінальніших явищ світової і української педагогіки, вони відбивають духовне ядро нації, її прагнення до волі, незалежності, демократизму. Сьогодні, на мою думку, саме вони мають бути невід'ємною складовою освітньо-виховної системи.

Здавна повелось, що свята Покрова – захисниця козаків. Звісно, і вони приклоняються перед своєю покровителькою. А так як у нас на Віньковеччині у нашій школі створено козацьку організацію «Молода Січ» ім. Богдана Хмельницького, то кількість прихильників Богородиці Приснодіві Марії зросла на 24 учні нашого навчального закладу.

На день святої Покрови школа відзначає річницю від дня заснування козацького осередку. До свята готуються не лише діти, а й дорослі односельчани. За ініціативи керівництва школи багато вивчено українських пісень, зокрема на козацьку тематику, прочитано книг, ведеться підготовка до спортивних змагань, проводяться різносторонні виховні заходи.

У день українського козацтва у школі панує справжній козацький дух. Члени організації «Молода Січ» демонструють уміння і навички спортивних вправ, розбавляючи їх жартами і козацькими піснями.

Цей день є пам'ятним і для козаків-новобранців, які приймають присягу і вступають до лав шкільної козацької організації. Треба сказати, що діти з великим бажанням і старанням готуються до своєї місії у козацтві. Вони розуміють, що мають стати гідними продовжувачами історії козацького руху в Україні. Адже козацька педагогіка виношує у собі низку глобальних проблем: збереження основних рис українського етносу, поширення кращих ідей, вдосконалення сутності національного характеру, високий рівень морального виховання молоді.

На базі школи неодноразово проводяться районні та обласні семінари-практикуми директорів загальноосвітніх навчальних закладів, педагогів-організаторів, учителів історії.

Сучасне Українське козацтво відновилося в Україні 1990 р і має своєю метою історичну місію – шляхом боротьби за незалежність і соборність України відновлення в етнічній пам'яті українців глибоких національно-патріотичних переконань, традицій і безмежної любові до своєї Батьківщини – утілити у життя українського народу і спонукати на вічність українську національну ідею.

Виховувати в людині патріота своєї Батьківщини, любов до рідного краю, любов до своєї України варто починати з раннього дитинства.

Наші юні козаки з великою відповідальністю ставляться до свої завдань і обов'язків у шкільній організації, переймають досвід і традиції козацьких забав і військових ігор, традиційних козацьких видів фізичної культури, чітко дотримуються козацьких заповідей і законів. Ми щиро бажаємо відродити і зберегти козацьку славу, звичаї і традиції українського народу.

Щиро вірю, що козаки нашої школи в майбутньому стануть справжніми патріотами рідної землі, молоде покоління стане творцем власної історії.

Список використаних джерел та літератури

1. Берека В., Шоробура І. Козаком я мрію бути. – Кам'янець-Подільський, 2004.
2. Антонович В. Про козацькі часи на Україні. – 1991.
3. Видавнича група «Основа». Виховна робота в школі № 9 (106), вересень 2013.
4. Видавнича група «Основа». Виховна робота в школі №11 (84), листопад 2011.
5. Сучасна школа України. № 3 (243), березень 2012.
6. Паньків Є. Історія України. – Тернопіль, 2000.

Методика викладання теми «Друга світова війна: український вимір» в контексті формування історичної пам'яті українського народу

Наближається великий і величний день у світовій історії – 70-річчя Перемоги над фашизмом. У цей день ми схилиємо голови перед пам'яттю загиблих воїнів та вклоняємося живим учасникам тих героїчних подій. Подвиг людей, які кували цю Перемогу, – це еталон мужності, патріотизму, сили волі та справедливості. Перемога – це вічна цінність, яку ми, історики, педагоги, зокрема, вчителі історії, формуємо і передаємо новим поколінням громадян України, забезпечуючи цим міцну основу для єдності майбутніх поколінь.

Сучасний учитель історії опинився в скрутній ситуації: існують контраверсійні неоднозначні теми, які перетворюють науку у політичну площину, стають предметом маніпуляцій і спекуляцій, водночас відсутній основний базовий документ шкільної історичної освіти – Концепція.

Друга світова війна, перемога над фашизмом належать до тем, до яких історики повертаються знову і знову. Повертаються із новими запитаннями і запитами, із новими припущеннями та очікуваннями. Ключовими викликами для української історіографії сьогодні є дослідження Руху Опору, колаборації та Голокосту. На даний момент ці теми в історії України висвітлювалися у публікаціях науковців лише частково.

Реалізуючи завдання навчальних програм щодо вивчення історії України в 11 класі, педагоги наштовхуються на проблеми, які взаємопов'язані між собою:

- відсутність концепції вивчення історії. Суспільство не може зрозуміти вектор спрямування ідей гуманітарної політики. Відсутність державного замовлення на формування історичної свідомості та громадянських компетентностей не сприяє оптимізації вивчення періоду Другої світової війни;

- невідповідність навчальних програм та недостатня кількість годин для вивчення теми Другої світової війни. Це не дозволяє педагогу орієнтуватися на формування аксіологічних компетентностей, опираючись на Другу світову війну;

- багатовекторність та багатоваріантність підручників, які є і ознакою демократичних процесів в історичній освіті, але водночас є продуктами або конкретної групи авторів, які опираються на власне світобачення, або визначних історичних наукових шкіл;

- відсутність публічного предметного обговорення всіх визначальних для формування історичної освіти документів: концепції, програми, підручника.

Проблема полягає у тому, наскільки варто розглядати суперечливі питання Другої світової війни. Відповідь тут однозначна – не лише варто, а необхідно. Питання в іншому: якщо потрібно, то який суспільний результат повинен отримати випускник в контексті вивчення радянсько-німецької війни. Опрацьовуючи теми Другої світової війни в 11 класі, педагоги повинні подавати три назви подій 1939-45 років: «Велика Вітчизняна війна», «Друга світова війна» та «радянсько-німецька війна». В ході вивчення тем учні самостійно визначають для себе позиції щодо назви цієї події та аргументи, які допомагають у цьому переконатися. Думки учнів розділяться, але прихильників усіх трьох понять буде приблизно порівно. Близько третини запропонують називати війну «Другою світовою», виходячи з контексту глобалізаційних процесів і залучення тодішніх держав у світову політику. Третина нададуть перевагу терміну «Велика Вітчизняна», опираючись на особистісний досвід і спогади членів родини, які захищали родину, навіть Україну, а не систему. Третина запропонують термін «радянсько-німецька війна» через те, що їх

переконання опираються на боротьбі двох тоталітарних систем, які презентували держави СРСР та Німеччина.

Щодо висвітлення боротьби українців у роки радянсько-німецької війни, то слід спроектувати в майбутнє результат вивчення: Рух Опору – радянський та націоналістичний веде до прямого протистояння. Варто подавати лише події, а результати учні виводять самостійно? Чи підготувати міф про «правильне» чи «неправильне» у війні? Чи може говорити про життя як найвищу цінність і в цьому контексті пропонувати право вибору учням вивчати історію через призму ґносеології чи аксіології?

Українське суспільство III тисячоліття не готове поки що сприймати ключові проблеми Другої світової війни як вимушену необхідність періоду і визначати ту межу толерантності, яка дозволить вислухати обидві сторони в контексті консолідації нації. А молода генерація українців не тільки може, а й повинна сприйняти це так. І в цьому їм допоможуть учителі, звичайно ж, при умові, якщо говоритимуть не про війну за російською чи радянською схемами історії, а про власні (державницькі) парадигми оцінки місця народу України у ній. Зрештою, історичний досвід європейської історії спрямований на схематизацію, спрощення історичного процесу, коли історичний факт та його аналіз є необхідним елементом розвитку розуміння процесу сьогодення. І в масиві історичних подій через десятиліття Друга світова війна не буде деталізована для більшості учнів 11 класів, а стане ланкою від періоду військового протистояння до «холодної війни».

Важливим є встановлення історичної справедливості стосовно учасників українських національно-визвольних змагань, адже у роки Другої світової війни повстанський рух в Україні проторував «третій шлях». Роль цього руху – трагічна й унікальна. В Україні держава була знищена ще у 1920 році під натиском більшовиків, тож організувати такий рух було складно, але він був. Між Сталіним і Гітлером був зроблений третій вибір і накреслений третій шлях. Під час війни, у найлютіші моменти, він впевнено взяв курс на демократичні цінності.

Ще одна болюча тема в історії України періоду Другої світової війни – колаборація. Колабораціонізм – військове, політичне і економічне співробітництво громадян держав Антигітлерівської коаліції або представників основних етнічних груп даних держав з нацистською Німеччиною, Японією та Італією в ході Другої світової війни. Тема ставлення до колаборації є дискусійною в Україні, бо погляди на колабораціоністів докорінно відрізняються, – від посібників нацизму чи заручників свого часу аж до борців за незалежність України.

Термін «колабораціонізм» використовувався радянською пропагандою із виразно негативним забарвленням. Слід зазначити, що майже у всіх окупованих нацистами країнах Європи (Франція, Югославія, СРСР тощо) мала місце різного роду співпраця з нацистською Німеччиною. У країнах, де існував «колабораціонізм», паралельно існували потужні рухи опору, які зіграли провідну роль у перемозі над нацизмом. Проте радянська історіографія, як правило, замовчувала будь-яку інформацію про національні військові формування або «східні легіони», укомплектовані вихідцями з СРСР. І тільки після руйнації радянської системи та встановлення в Україні демократичних свобод стало можливим уголос говорити про трагічні й невідомі сторінки нашої історії без побоювання та небажаних для дослідників історії цього періоду.

Говорячи про «зрадництво», радянська влада не робила навіть віддалених спроб розкрити або прокоментувати природні причини цього явища. Більше того, в радянських підручниках і книгах з'явився дивний для пересічних громадян термін – «народ-зрадник». Він дає характеристику народу як однорідного суб'єкта. Вся безглуздість подібних несумісних ідеологічних дефініцій наочно проявилася на прикладі організованого радянською владою виселення народів, коли, згідно зі стандартним формулюванням – «вороги народу», зі своєї історичної батьківщини виселялися у Сибір цілі «народи-зрадники». Під цю категорію в різні часи потрапляли: слов'яни – західні українці; прибалти – естонці, латиші, литовці; кримчани – татари, греки, болгары, вірмени; кавказці – чеченці,

інгуші, турки-месхетинці та багато інших народів. Такою була сутність радянського тоталітарного режиму та сталінської національної політики. Традиційна ворожість до окремих народів, визначених радянською владою як «народи-зрадники», збереглася і дотепер у свідомості багатьох людей радянського покоління.

Згідно із загальним національним правом діяльність колаборантів визнавалася як зрада громадян інтересам своєї держави. Залежно від ступеню шкоди, що була завдана державі їхньою діяльністю, передбачалася кримінальна відповідальність – довгострокове ув'язнення чи смертна кара. Так, разом з керівниками фашистської Німеччини, до смертної кари були засуджені й лідери колабораціонізму: Петен і Лаваль у Франції, Квіслінг – в Норвегії, Муссерт – в Голландії, Тісо — в Словаччині. Самогубством покінчив життя сербський колаборант Мілан Недіч, коли він був вже під слідством. За цим морально тяжким обвинуваченням в країнах Західної Європи засудили більше ста тисяч людей.

Спроби офіційно визнати злочинцями учасників українського визвольного руху були невдалими:

- На Нюрнберзькому процесі (1945-46 рр.) ОУН не було визнано злочинною організацією.

- У 1954 році в США відбулися слухання слідчої комісії Конгресу, яка зняла з ОУН звинувачення в причетності до Голокосту. Більш того, у лавах УПА бились представники багатьох національностей, зокрема, євреї.

- У 1985-87 рр. у Канаді було проведено декілька судових слухань щодо українців, звинувачених у військових злочинах (багато з них були членами дивізії Ваффен-СС «Галичина»). Комісія на чолі з суддею Верховного суду Квебеку Жюлем Дешенем (Jules Deschênes) визнала, що обвинувачення у військових злочинах не були підтверджені... Членство у дивізії «Галичина» не є достатнім доказом для переслідувань їх [обвинувачених] у суді.

На відміну від загального трактування поняття колабораціонізму, комуністичні режими Східної Європи були схильні розглядати також у якості військових чи кримінальних злочинців людей, які:

- пасивно виконували свої громадські обов'язки без скоєння злочинів;
- були до цього примушені;
- були військовополоненими;
- вели національно-визвольну боротьбу проти колоніального режиму чи боролись як партизани проти окупантів;
- були громадянами інших держав;
- перейшли на бік ворога у штучно створених цією державою умовах, які становлять загрозу для життя людини чи навіть загрозу існуванню національної, етнічної чи релігійної групи (наприклад, депортація, репресії, голодомори, геноцид та ін.).

Відсутність концепції шкільної історичної освіти не звільняє вчителя від викладання історії, в тому числі і історії Другої світової війни. Звичайно, нам треба говорити про Другу світову війну, але вона усередині себе мала багато інших конфліктів. Це і радянсько-фінська, і Велика вітчизняна війна.

Відомий український історик В.Косик казав, що історія є там, де є джерела. Де немає джерел – це все – публіцистика. Погоджуємося ми з цією думкою чи ні, але вона дуже слушна щодо вивчення контраверсійних питань. Дуже корисно ознайомлювати учнів з різними інтерпретаціями подій Другої світової війни, тим більше, що сьогодні це дуже цікавий модерний сучасний та актуальний напрям – інтерпретація історії. Але досить важко сперечатися з джерелами, тим більше що в кожній глобальній темі їх є велика кількість. На уроках історії слід створювати такі умови, щоб старшокласники, використовуючи величезну наявну джерельну базу, мали можливість висловлювати свої міркування з приводу тієї чи іншої теми.

Завдання вчителя історії полягає в пошуку цікавої і нової інформації, яка відкриває можливість краще зрозуміти події війни. Спосіб подання інформації має давати школяреві

простір для розвитку власного бачення та трактування подій, їх причин. Здатність школярів бути критичними і висловлювати власні судження буде тим вища, чим більше вони матимуть можливостей ставити під сумнів запропоновані інтерпретації та розробляти самостійні тлумачення історії.

Головним джерелом навчання та виховання у школі є все-таки вчитель, і від його професіоналізму, міри відповідальності за майбутнє України залежить дуже багато. Значна частина сучасних школярів узагалі не читає підручників. Тому історичні уявлення формуються головною мірою під впливом позиції вчителя, родинного оточення, засобів масової інформації, типів історичної пам'яті та політичної культури, які переважають в регіоні.

Другу світову війну треба гуманізувати, тобто – наблизити теоретичні знання до історій звичайних людей. Гуманітарний аспект війни недостатньо вивчений, але саме він має бути пріоритетним. Справжню картину подій війни не можна створити, характеризуючи лише бойові дії та військові операції. На допомогу вчителю має прийти опис життєвих досвідів тих, хто воював, тих, хто опинився в полоні та окупації. Правильно чинять ті вчителі, які організовують учнівські дослідження усної історії тих, хто пережив війну. Адже сьогодні в нашому суспільстві ще залишаються живі свідки тих подій, люди, які були їх безпосередніми учасниками. Висновки, зроблені після обробки інтерв'ю, суперечать усталеним стереотипам про єдність радянського суспільства та загальнонародне прагнення перемоги. Для більшості сільського населення України війна закарбувалася в пам'яті лише бажанням вижити, а історія поділялася не на довоєнний та повоєнний періоди (що характерно для міста), а на періоди до та після колективізації. «Оживлення» статистики, фактів, цифр людських втрат дозволить українцям побачити Другу світову війну не як розрекламовану радянською пропагандою й історичною наукою велику перемогу, а як тривалу, криваву, драматичну боротьбу народів світу проти нацизму. Це тим більш актуально, що у Криму і на Сході України з боку російських агресорів є чимало прихильників нацистської ідеології, і поводять себе ці люди відповідним чином.

Учитель має не розпалювати ворожнечу, а подавати матеріал максимально абстрактно, пояснюючи причини і сутність таких поглядів на минуле, не відкидаючи позитиву і не приховуючи малоприємних, з точки зору сучасників, фактів. Це вимагає виваженості у доборі матеріалу, відмови від авторських оцінкових суджень (оцінка має бути прерогативою учнів, справа вчителя – підвести учнів до неї, дати інформацію до роздумів).

З позицій нинішнього дня, враховуючи надзвичайно складну ситуацію, в якій опинився український народ і Україна – то кожна крапля крові, пролита бійцем за свою землю і на своїй землі, рано чи пізно дає сходи, вона має свою найдорожчу ціну – довгождану свободу і незалежність держави. В кожного з нас своя пам'ять про війну. Ми маємо пам'ятати війну. Але обов'язок наш не допускати війни пам'яті.

Бережімо себе і Україну.

Список використаних джерел та літератури

1. Вітик І. Українці у Другій світовій війні.
2. Винничук Ю. За Родіну! За Гітлера! Правда про колабораціонізм у роки Другої світової війни на теренах СРСР.
3. Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух. – Дрогобич, 1994.
4. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні (1917-1953). – Київ, 1994. – Кн. 1.
5. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392.
6. Киричук Ю. Історія УПА. – Тернопіль, 1991.
7. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Фаховий висновок робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА / НАН України; Інститут історії України. – К. : Наук. думка, 2005. – 53 с.

Костенко Д. В.,
доктор філософії в галузі державного
управління, в.о. завідувача кафедри
загальнонаукових та загальноосвітніх
дисциплін Хмельницького інституту МАУП

Українська мова як базова основа національної ідентичності

Українська мова – рідна і державна. мова – це основа культури, безмежний, невичерпний океан вселюдського досвіду. мова як засіб естетичного виховання формує наш розум і духовність. Українська мова – одна з прадавніх слов'янських мов і є рідною для десятків мільйонів людей. Досліджуючи прадавні корені української мови, наука спирається на матеріальну й духовну культуру, створену народом.

мова є носієм культури народу. належний рівень мовної культури – це свідчення розвинутого інтелекту людини, її вихованості. розвиток мови йде шляхом удосконалення вже вироблених попередніми поколіннями форм і засобів передачі думки, вираження почуттів, сприймання світу. кожне наступне покоління добирає з мовленнєвого досвіду батьків найкраще, найдосконаліше, найвідповідніше для висловлення своїх ідей, свого ставлення до життя, своїх ідеалів. психічні переживання, історична пам'ять етносу передаються новим поколінням не пасивно, стихійно, а через духовну культуру, засвоюється кожним індивідом спільності в процесі виховання й практичного сумісного життя [2, с. 45]. Людина включається у широкий спектр особистісних та суспільних зв'язків, що вимагає від людини гнучкості й здатності орієнтуватися в швидкоплинних суспільних процесах, адаптуватися до суспільних змін, формує вміння знаходити своє місце у суспільному просторі.

Ставлення до рідної мови є свідченням національної свідомості й рівня культури народу, його цивілізованості. справедливі слова О.Гончара «Той, хто зневажливо ставиться до рідної мови, не може й сам викликати поваги до себе» [1, с. 19]. культура мовлення має велике національне й соціальне значення: вона забезпечує толерантне спілкування людей, облагороджує їхні стосунки, сприяє підвищенню загальної культури як окремої людини, так і суспільства в цілому. невід'ємною ознакою освіченої, всебічно розвиненої людини є висока мовна культура, тобто вміння активно використовувати як знаряддя спілкування сучасну українську літературну мову з усіма її багатствами виражених засобів та властивими літературній мові нормами.

мову називають вмістилищем знань. вона накопичує й закріплює в своїх одиницях (головним чином – у словах, у стійких сполуках і фразеологічних зворотах) історичний досвід народу – носія певної мови. мова є своєрідним дзеркалом життя народу, адекватним відображенням його внутрішнього світу, неповторності менталітету. основою мови є слово – одне з наймогутніших комунікативних знарядь людини. безсиле само по собі, воно стає могутнім і нездоланим, дієвим і привабливим, якщо сказане вміло, щиро, і вчасно й доречно. а власне так – цілеспрямовано, своєчасно, переконливо, виразно – повинна користуватися словом кожна людина в будь-якій сфері й за будь-яких умов спілкування. не дарма народна мудрість повчає: говори не так, щоб тебе зрозуміли, а говори так, щоб тебе не могли не зрозуміти. це особливо важливо для людей, які постійно спілкуються з великою аудиторією, виконують адміністративні, державні обов'язки й покликані активно впливати на співрозмовника. отже, необхідне глибоке знання літературної мови й уміння послугоуватись нею.

у сучасному, як українському, так і зарубіжному соціально-психологічному термінологічному просторі досі існують непорозуміння у визначенні окремих понять, що пов'язано, насамперед, із політологічною дискусією навколо таких категорій, як: «нація» та «етнос». однак на сьогодні найпоширенішим є твердження про те, що саме мова лежить в основі конструювання етнічної ідентичності, завдяки їй відбувається формування та розвиток національної свідомості як окремо взятої особистості, так і нації в цілому. адже

насамперед за мовною ознакою людина шукає собі подібних, або, іншими словами, ідентифікує себе [5].

Важливо також підкреслити, що «ні ідентичність, ні мова не є фіксованими поняттями; обидва є динамічними, такими, що залежать від часу та місця». Як стверджує Дж. Фішман, одні й ті ж суспільства можуть використовувати різну логіку стосовно національно-мовної ідентичності в залежності від історичного періоду розвитку своєї нації, тобто на початковому етапі становлення для суспільства більш притаманна ідея мови як природної основи нації, аніж у період після проходження модернізації суспільства, коли переважають конструктивістські погляди [6]. Хоча Я. Качала наводить іншу точку зору: «Для існування та розвитку етносів важливими є, перш за все, внутрішні фактори: народи повинні відчувати потребу знаходитися та проявляти себе у складі даної національної спільноти ... очевидно, що саме мова в максимальній мірі сприяє утвердженню та укріпленню цієї потреби. Тому роль мови є вирішальною не лише в період складання нації, але й на попередніх та наступних етапах» [5, с. 51-52].

Кожна людина навчається мови від тих, хто її оточує, суспільство навчає людину мови. Мова здається нам чимось звичним й дуже простим, а насправді цей дивний людський феномен надзвичайно складний. Саме тому люди нерідко забувають: знати мову – це ще не означає володіти нею. Звичайно, щоб «порозумітися», достатньо знати 3-5 тис. слів. Але ж мова народу нараховує сотні тисяч слів (у найбільшому сучасному словникові зафіксовано близько 200 тисяч слів) [4, с. 439]. Недарма вчені стверджують, що словник – це те, що народ знає про світ, а граматики – те, як він виражає ці знання. Отже, багатство загальнонародної мови повинне виховувати прагнення до багатства індивідуального мовлення. Співвідношення мови та національної культури розкривають та характеризують наступні твердження:

- мова – дзеркало культури, адже в мові відображено оточуючий світ, національний характер, менталітет, традиції, систему цінностей;

- мова – скарбниця культури, бо вона зберігає культурні надбання в лексиці, граматиці, фразеології, закарбовує їх у фольклорі, художній та науковій літературі;

- мова – носій культури, вона ніби ретранслятор передає надбання національної культури від покоління до покоління, адже молодь разом з мовою засвоює узагальнений досвід предків;

- мова – інструмент культури. Мова формує національний характер особистості – носія мови, бо процес користування нею невіддільний від впровадження у свідомість молодого покоління зафіксованих в мові світобачення, менталітету, комплексу морально-етичних цінностей народу.

Мова – універсальний інструмент для обміну інформацією й саме завдяки мові ми виражаємо свій внутрішній світ, репрезентуємо себе тому, з ким спілкуємося. «Говори – і я тебе побачу», – стверджували античні мудреці. Людина, що досконало володіє мовою, може показати, розкрити свій духовний світ, свої знання й уміння, свою професійну грамотність [3, с. 112]. Вільне володіння мовою виявляється тоді, коли людина мислить і говорить цією мовою одночасно. Сам процес мислення має національну специфіку, зумовлену національним характером.

Кожний народ – творець рідної мови. Рівень розвитку рідної мови є джерелом духовного розвитку народу.

Список використаних джерел та літератури

1. Борисов В. Теоретико-методологічні основи формування національної самосвідомості. – Краматорськ, 2009. – 519 с.
2. Данилюк І. «Мовні конфлікти» та конструювання етнічної і національної ідентичності // Соціальна психологія. – 2005. – № 3(11). – С. 43-51.
3. Данилюк І. Мова як чинник згуртованості групового «Ми» // Соціальна психологія. – 2008. – № 1(27). – С. 105-113.
4. Сабадуха В. Національна ідея як провідний чинник подолання кризи ідентичності в Україні // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Зб. наук, праць /

За заг. ред. М.М. Слюсаревського; Упоряд. Л.А. Найдьонова, Л.П. Черниш. – К. : Міленіум, 2005. – Вип. 4. – С. 436-444.

5. Фаріон І. Мова як духовно-національний феномен / І.Фаріон // Урок укр. – 2009. – № 5/6. – С. 51-53.

6. Hyu-Yong Park. Family support and maintenance of ethno-linguistic identity: A case study of Korean linguistic minority children // The International Journal of Language Society and Culture. – 2010. – Issue 23. – p. 53-67.

Кульчицький С.В.,

доктор історичних наук, професор,
завідувач відділу історії України 20-х – 30-х рр.

XX ст. Інституту історії України
Національної академії наук України

Закономірності формування української політичної нації. Між патріотизмом і націоналізмом

Кожний громадянин, що відчуває в собі відповідальність перед суспільством, в якому живе, мусить бути патріотом і націоналістом. На перший погляд здається, що патріотизм і націоналізм – це протилежні за змістом поняття. Насправді, однак, любов до вітчизни і причетність до власного етносу повинні співіснувати в душі людини. Будь-яка демократична держава мусить визнати право своїх громадян залишатися патріотами та націоналістами, якщо вона прагне зберегти внутрішній спокій і згуртованість всього суспільства. Будь-який громадянин, який разом із своїми співвітчизниками формує інститути демократичної держави, мусить бути патріотом і має право бути націоналістом, тобто відчувати свою причетність не тільки до вітчизни в цілому, але й до своїх етнічних предків. Звідки з'явився антагонізм між патріотизмом і націоналізмом, який у нас досить сильно відчувається? Спробую це пояснити, використовуючи не тільки фахові знання, але й власний життєвий досвід, який додає переконливості суто теоретичним постулатам.

Кожний з нас, за винятком останнього покоління, прожив частину життя в радянській імперії. Кожний з нас володіє родинною пам'яттю, яка сягає часів дореволюційної імперії. Різницю між цими імперіями постараюсь розкрити в рамках поставленої теми у наступних статтях, а тут зосереджусь на тому, що їх об'єднує.

Багатонаціональна країна вимагала від своїх підданих (Російська імперія) або громадян (Радянський Союз) відданості собі і навіть любові до себе. Тому піддані або громадяни від народження і до завершення життєвого шляху виховувалися в дусі патріотизму. Натомість націоналізм, який вимагав від людини перенесення відданості на своїх предків, розглядався як деструктивний чинник, здатний підірвати патріотичні почуття багатонаціонального населення. Імперія розуміла, що націоналісти небезпечні для неї, і тому нещадно боролася з тими, хто бажав вирватися з її лабет, щоб утворити власну національну державу.

Координуючи дії державного апарату і пануючої нації, спрямовані на подолання небезпеки націоналізму пригноблених націй, ідеологи імперії персоналізували це абстрактне поняття, використовуючи прізвища ватажків національно-визвольного руху. Так з'явилися мазепівці, петлюрівці, бандерівці. Полеміка з приводу присвоєння Степану Бандері звання Героя України, а під час правління В.Януковича – позбавлення цього звання засвідчила розколотість українського соціуму. Протиборствуючі сторони навіть не здогадалися, що таврування імперськими силами учасників українського визвольного руху цим прізвищем само по собі служить достатньою підставою, щоб визнати С.Бандеру героєм України. Інша річ, наскільки доцільним було посмертне нагородження історичного героя офіційним званням Героя України, скалькованим з відзнаки «Герой Радянського Союзу».

Незалежна Україна є демократичною країною, в якій колізія між патріотизмом і націоналізмом не повинна існувати. Тим не менш, вона існує завдяки руйнівному впливу

совкового минулого. Більше того, в умовах українсько-російської війни ця колізія навіть загострилася як на побутовому рівні, так і у середовищі політиків. Протистояння «хохлів» і «кацапів» всередині соціуму вселяє тривогу за долю українського народу, який сотні років боровся за втрачену державність і, здається, після розвалу Радянського Союзу досяг цієї мети.

Думки кожного історика про недавнє і давнє минуле суб'єктивні, але вони здатні об'єктивізуватися. Важливу роль у цьому відіграє науковий підхід до історичного дослідження, тобто розроблена великими істориками методологія. Дослідження міжнаціональних відносин об'єктивізується й тоді, коли дослідник має ускладнений родовід, як ось у моєму випадку. Батьки мої різної національності, а предки з обох ліній зазнали вагомих асиміляційних впливів. По батьківській лінії вони походили з Галичини, але ще до Хмельниччини переселилися до корінної Польщі, внаслідок чого полонізувалися. Один з них брав участь у повстанні 1830 р., після чого був засланий на Кавказ. Його нащадки були русифіковані і в кінцевому підсумку опинилися в Одесі. Предки по материнській лінії були вислані з Вірменії на європейські околиці Османської імперії, в Аккерман. Після завоювання Бессарабії Росією Аккерман перетворився в Білгород-Дністровський, а вірменська діаспора в ньому поступово розчинилася серед населення інших регіонів нової імперії. Зокрема, мої предки русифікувалися і потрапили в Одесу. Там і зустрілися батьки.

Здавалося, що така родинна біографія не могла сформувати чітку етнічну свідомість. Певною мірою так і сталося, бо я спромігся зберегти об'єктивізований погляд на міжнаціональні проблеми. Але не можу визначити, який чинник був вирішальний – чи властивості науковця, чи різнобарвність національного походження. Разом з тим на власному життєвому досвіді мушу засвідчити могутній вплив етнічної свідомості на душу людини.

Коли надійшов час одержувати паспорт, а це сталося ще за життя Сталіна, я назвав себе поляком, хоча ніколи не був у Польщі і не знав польської мови. Мати жажнулася, знаючи про трагічну долю поляків в Україні, і знайшла серед родинних документів довідку про те, що батько був зареєстрований як росіянин. Ця національність цілком відповідала моєму вихованню, і я залишився росіянином на все життя, хоч не маю серед своїх предків жодного, хто походив з Росії. Багато років довелося пропрацювати в українсько-польській дослідній групі, яка вивчала «важкі питання» спільної історії. В українсько-польській комісії експертів з аналізу змісту шкільних підручників працюю з 1993 р. до цього часу. Завжди відчував роздвоєність, симпатизуючи обом народам, які мали у спільній історії «важкі питання», але однаково страждали від імперського гноблення. Ця роздвоєність допомагала об'єктивно оцінювати історичні факти. А коли потрапив на батьківщину моїх материнських предків, які не бачили її впродовж півтисячі років, то відчув, наскільки вона дорога мені.

Все це я розповідаю, щоб підкреслити, наскільки глибоко закорінена в душі кожної людини майже інстинктивна відданість власному етносу. З цим треба рахуватися людям іншої національності, якщо вони є патріотами своєї держави і бажають згуртуватися у політичну націю.

Звертаючись до громадян України у зв'язку з надходженням 2015-го року, Петро Порошенко підкреслив, що в ході протистояння з Росією ми «ще міцніше згуртувалися в українську політичну націю». Відрадно, що поняття «політична нація» почали використовувати державні мужі. Можна погодитися з тим, що останні події дали могутній поштовх до згуртування українського народу в політичну націю. Проте вираз «ще міцніше» у президентському посланні дозволяє припускати наявність політичної нації в Україні і в попередні часи. Звідси виникає запитання: коли у нас почала формуватися політична нація? Чим це поняття відрізняється від спорідненого з ним поняття нації-держави?

Члени Організації Об'єднаних Націй однаково іменуються націями-державами, але перебувають на різних стадіях етносоціальної трансформації. Під етнічним кутом зору у деяких існує давно сформована етнічна нація, а в деяких її ще нема. Під суспільно-

політичним кутом зору одні нації-держави складаються з підданих суверенного монарха, а інші – з громадян, які володіють колективним суверенітетом.

Об'єднані Нації являють собою політично незалежні держави. Єдиним винятком в історії ООН від заснування і до 1991 р. було членство двох радянських республік – України та Білорусії. Радянський Союз виглядав як «союз нерушимих республік свободних», але насправді був не федеративною, а унітарною державою з найвищим ступенем централізації влади.

Ставлення людей з трьох слов'янських громад до свого північного сусіда було різним, хоч україномовні українці поза межами західних областей, й тим більше російськомовні українці в масі своїй майже не відрізняли себе від російського народу. Українські росіяни взагалі ставилися до своїх російських побратимів як до співвітчизників, тобто плутали свою новонабуту вітчизну з імперською. Дебати навколо терміну «Велика Вітчизняна війна» в українському соціумі підтверджують це з усією переконливістю. Що поробиш, життя багатьох поколінь в одній державі давалося взнаки.

Аж раптом виявилось, що політична сила, яка непомітно, але ефективно поневолила громадян Росії, прагне оволодіти нами уже не стільки пропагандою, як це було завжди, а відвертим насиллям.

У контексті сказаного вище треба відповісти на ряд споріднених запитань. Найважливішими серед них є такі: Чи існувала політична нація в Радянському Союзі? Чи існує вона в країнах, які одержали незалежність після розпаду Радянського Союзу? Наскільки згуртовані між собою чотири українські лінгвоетнічні громади? Які цінності вони вважають найбільш важливими: етнічні чи суспільно-політичні?

Деякі питання теорії

Розгляд серйозного питання починається з усталення термінології. Тут теж неможливо обійтися без аналізу змісту і динаміки розвитку основоположних понять. В даному разі мова йде про відносини держави та суспільства на різних стадіях розвитку у двох можливих вимірах – етнічному та суспільно-політичному. Під кутом зору цієї теми у людини є дві об'єктивні характеристики: національність та соціальний стан. Кожна людська спільнота теж має два виміри – етнічний і суспільно-політичний. Відносини держави та суспільства визначаються тим, хто з них володіє суверенітетом. Традиційне суспільство є сукупністю підданих суверенного монарха. В ньому піддані різного етнічного походження об'єднуються в певну сукупність по вертикалі і залежать від держави, уособлюваної монархом. Натомість громадянське суспільство являє собою сукупність громадян, які формують державу. У такому суспільстві громадяни різного етнічного походження об'єднуються між собою передусім по горизонталі, внаслідок чого між ними виникають стійкі зв'язки. Поєднання етнічного і суспільно-політичного вимірів у такій нації-державі породжує феномен політичної нації.

Становлення громадянського суспільства і політичної нації відбувається одночасно. Власне, відділити громадянське суспільство від політичної нації неможливо, адже це різні виміри одного суб'єкта – такої держави-нації, в якій громадяни володіють колективним суверенітетом. Однак поняття політичної нації і громадянського суспільства є синонімічними тільки в цілісному вигляді. Вони різні за сукупністю складових частин. Громадянське суспільство складається з різноманітних організацій, які зберігають економічну й політичну незалежність від державних інститутів і можуть впливати на них постійно, а не тільки під час виборів. Політична нація складається з: а) етнічної нації, яка є більшістю населення в країні; б) націй або етнічних груп, які є аборигенними на території, що входить до цієї країни; в) меншин, що відносяться до нації, яка утворює більшість населення в іншій країні. Окремі складові частини соціального або національного характеру розвиваються за власними законами, впливаючи на самоорганізацію населення в рамках громадянського суспільства/політичної нації.

Розглядаючи політичну націю під кутом зору взаємовідносин держави та суспільства, ми розуміємо, що вона може існувати лише в демократичних державах. У державах, де сувереном є монарх (держави традиційного типу), а також у державах, де

владні інститути формуються незалежно від виборців лише однією політичною силою, навіть коли вона здатна імітувати виборчий процес (держави тоталітарного типу), політична нація/громадянське суспільство існувати не може. Якщо політична нація формується з етнічних націй і національних меншин, то вона може виникнути тільки тоді, коли: а) вже існує етнічна нація, навколо якої згуртовуються в єдиній державі всі інші нації, народності і етнічні групи; б) населення держави перетворюється на громадян, які володіють суверенітетом. Появу етнічної нації слід співвіднести з попередніми формами організації людського етносу: родом-племенем і народністю. Ці форми виникали й розвивалися у традиційному суспільстві, якщо користуватися суспільно-політичною системою координат. Традиційне суспільство відповідало аграрному суспільству в іншій, техніко-економічній системі координат. Традиційне суспільство було консервативним. Політичні катаклізми не могли перерости в соціально-політичну революцію, тобто перетворити підданих верховного правителя на громадян. Катаклізм міг змінити тільки верховного правителя, але не його підданих. Щоб перетворитися на громадян, вихідці з усіх соціальних верств повинні були стати економічно і політично вільними від людини або людей, які перебували на вершині влади. Іншими словами, вони повинні були самі обирати собі верховного правителя або обмежувати його владу за допомогою законів, обов'язкових для всіх. Отже, вони мусили бути здатними на революцію – політичну і соціальну.

Влада верховного правителя у традиційному суспільстві впливала з факту володіння найголовнішим матеріальним ресурсом – землею. Володар віддавав землю у користування людям, які уособлювали державу й військо (часто разом з селянами, які працювали на цій землі). Соціальна структура такого суспільства була простою: два привілейовані стани, тобто світські й церковні землевласники користувалися плодами праці третього стану, до якого входили «всі інші». Відповідно сформована на руїнах родоплемінного ладу народність була нескладною за своєю структурою. Тим не менш, вона вже мала три основні ознаки, властиві наступній етнічній спільноті – нації: спільність мови, території і духовного життя. Влада монарха не поширювалася на товарний обмін через те, що будь-яка ринкова угода завжди є вільною дією, в якій беруть участь покупець і продавець. Товарно-грошовими відносинами не можна було володіти, як землею. В міру денатуралізації матеріального виробництва соціальна структура суспільства ускладнювалася. Разом з ринком з'явився торгівельно-промисловий клас, який формувався з різних станів традиційного суспільства. Як правило, монарх сприяв його розвитку, забезпечуючи законність і порядок, яких вимагав безликий ринок, щоб мати змогу користуватися грошима – тим ресурсом, без якого його суверенна влада ставала примарною.

На переламі Середньовіччя і Нового часу з третього стану («всіх інших») стала виокремлюватися соціальна верства, народжена товарно-грошовими відносинами. Структура народності як форми етносу почала ускладнюватися, аж поки в ній з'явилася буржуазія, яка була вже не станом традиційного, а класом нового – індустріального суспільства. Разом з буржуазією почав розвиватися робітничий клас.

Друга виробнича революція народжувалася в Англії з 60-х рр. XVIII ст. Вона характеризувалася переходом від мануфактури, тобто заснованого на ручній праці виробництва, до великої машинної індустрії. Аграрне суспільство, яке тривало тисячоліттями, у провідних країнах світу в лічені десятиліття переросло під впливом промислової революції в індустріальне суспільство. В ситуації, коли соціально-економічні чинники революціонізували суспільні відносини, народність почала переростати в націю. Стали можливими соціально-політичні революції, які розмивали традиційне суспільство і перетворювали підданих суверенних монархів на громадян.

З народженням громадянського суспільства і політичної нації етнічна нація не зникає. Навпаки, вона стає основною інтегральною частиною нації політичної. Почуття приналежності до етносу предків, як уже підкреслювалося, є одним з найбільш глибоких у людини. Разом з тим громадяни наділені почуттям патріотизму, тобто відданості своїй

країні та її багатонаціональному населенню. Перевага одного з цих двох почуттів визначає силу або слабкість держави, яка територіально об'єднує населення. Цілковита відсутність або жалюгідне існування громадянського суспільства в країнах, де перемагає диктаторський режим, заважає їх багатонаціональному населенню згуртовуватися у політичну націю. Поява нових держав, які сформувалися в імперіях, що розпалися, і розвиваються за демократичним сценарієм, обумовлює початок розвитку в них громадянського суспільства і політичної нації. Однак ці процеси не одномоментні. Формування політичної нації вимагає тривалого часу.

Надійним критерієм у визначенні ступеня переростання етнічної нації в політичну є судження кожної окремо взятої людини про те, ким вона себе передусім вважає: громадянином своєї держави, представником власної етнічної нації, мешканцем регіону, в якому живе і т.п. Такі опитування впродовж двох останніх десятиліть проводилися Інститутом соціології НАН України, на чому ми далі зупинимось. Зі сказаного тут можна зробити висновок, що політична нація формується на основі етнічної, але не заважає їй ні існувати, ні далі розвиватися.

Вивчаючи специфіку формування української політичної нації, треба передусім вказати, що цей процес міг розпочатися тільки після зникнення радянської влади. Разом з цим слід розуміти, що населення України впродовж трьох поколінь (у Галичині, на Закарпатті і на Буковині – двох) знаходилося в умовах радянської влади і не може одразу позбутися рис вдачі та норм поведінки, які політологи іменують «совко вістю». Тема дослідження закономірностей формування української політичної нації вимагає аналізу впливів радянської дійсності на українську етнічну націю. Не менше значення в дослідженні мусить зайняти вплив зовнішнього чинника на формування української політичної нації. Адже українська етнічна спільнота перебувала в Російській імперії/Радянському Союзі впродовж 337 років (сім поколінь!).

Самоорганізація українського населення, яка дала поштовх утворенню громадянського суспільства, почалася тільки з кінця 1980-х рр. Тоді стали виникати так звані «неформальні», тобто позбавлені «благословення» КДБ і парткомів КПРС громадські осередки. Одним з найголовніших був Народний рух України. Викликана низкою обставин трагічна доля Руху вкрай негативно позначилася на темпах формування громадянського суспільства, отже, і політичної нації. Так само труднощі інтегрування російських і навіть ширше – російськомовних громадян в український державотворчий процес негативно позначилися на темпах формування політичної нації, отже, й громадянського суспільства.

Матеріал подано з дозволу автора.

Режим доступу: Historians.in.ua

Category: [Дискусія](#). Published on Tuesday, 17 February 2015.

Кучер Н. В.,
заступник директора з виховної роботи
Кам'янець-Подільської спеціалізованої
загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1
з поглибленим вивченням німецької мови

Реалізація виховних цілей національно-патріотичного виховання, формування свідомого громадянина України на уроках та позакласних заходах

Ми прагнули, щоб у кожного підлітка
поступово формувалося особисте
ставлення до Батьківщини:
бажання, духовний порив утвердити
її гідність, велич, честь, славу, могутність.
В.О. Сухомлинський

У статті розкривається формування патріота через систему національно-патріотичного виховання в школі.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, патріот, громадянин, виховання, позакласна робота.

Відродження України неможливе без пробудження національної свідомості українського народу, насамперед молоді. Тому особливе занепокоєння викликає відсутність у більшості юнацтва усвідомлення себе як частини народу, співвідношення своєї діяльності з інтересами нації.

Метою патріотичного виховання є становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано розбудовувати та забезпечувати її національну безпеку, знати свої права і обов'язки, цивілізовано відстоювати їх, сприяти єднанню українського народу, громадянському миру і злагоді в суспільстві, бути конкурентоспроможним, успішно самореалізуватися в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал, носій української національної культури.

Мети патріотичного виховання можна досягти шляхом реалізації таких виховних завдань:

- утвердження в почуттях особистості патріотичних цінностей, поваги до культурного та історичного минулого України;
- виховання поваги до Конституції України, законів України, державної символіки;
- визнання й забезпечення в реальному житті прав дитини як найвищої цінності держави і суспільства;
- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її відповідальністю;
- формування етнічної та національної самосвідомості, любові до родини, рідного краю, народу, держави;
- визнання духовної єдності населення всіх регіонів України, спільності культурної спадщини та майбутнього;
- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;
- формування мовної культури, оволодіння українською мовою як духовним кодом нації.

Організаційно-методична діяльність з національно-патріотичного виховання учнів у СЗОШ № 1:

- Розробка заходів щодо впровадження Концепції національно-патріотичного виховання учнів у школі.

- Розгляд стану реалізації заходів національно-патріотичного виховання учнів на засіданнях педагогічної ради, нарадах при директорові.
- Забезпечення використання державної символіки України під час проведення масових заходів.
- Забезпечення висвітлення заходів національно-патріотичної спрямованості, які реалізуються закладом, в засобах масової інформації.

Кам'янець-Подільська спеціалізована загальноосвітня школа I-III ступенів з поглибленим вивченням німецької мови є Асоційованим членом ЮНЕСКО.

Пріоритетні цілі діяльності АШЮ:

- Виховання дітей та молоді в дусі миру та демократії.
- Взаєморозуміння між народами на шляху реального співробітництва і збагачення культур.
- Збереження історичної пам'яті власного народу і людства в цілому.
- Відчуття особистої причетності до розв'язання світових проблем.

29 травня 2012 року СЗОШ № 1 за підсумками діяльності в рамках програми «МЕРЕЖА ШКІЛ МИРУ» отримала почесне право на звання Школа Миру.

Основними завданнями є:

- виховувати людину демократичного світогляду, яка дотримується громадянських прав і свобод, з повагою ставиться до традицій, історії, культури, екології, віросповідання та мови спілкування народів світу;
- сприяти здійсненню миротворчої діяльності в сім'ї, на вулиці, в школі, на рівні міста і регіону;
- впровадження волонтерського руху серед дітей, організація гуманітарної допомоги ветеранам війни та людям похилого віку.

В школі реалізуються такі загальношкільні проекти: «Школа української та німецької культури», «Всесвітня спадщина ЮНЕСКО в Україні», «Юний лінгвіст», «Школа здоров'я».

Патріотизм у сучасному розумінні – це відчуття того, що в моєму класі, школі, місті, країні все мене стосується, все залежить від мене. В СЗОШ № 1 створено відповідний виховний простір, який забезпечує ефективність і результативність національної виховної діяльності, функціонування національно-патріотичної системи на основі впровадження новітніх досягнень вітчизняної психолого-педагогічної науки і практики (табл. 1).

У школі оформлено стенди: «Світова спадщина ЮНЕСКО в Україні» «Кам'янець-Подільський – перлина Поділля» та розроблено екскурсії до них.

Національно-патріотичне виховання учнівської молоді здійснюється шляхом реалізації програми «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх начальних закладів України».

У фойє школи та класних кімнатах оформлено стенди з національною символікою, на шкільному веб-сайті постійно висвітлюється інформація про перебіг проведених заходів та система роботи з національно-патріотичного виховання. Заняття щоденно розпочинаються з підняття Державного Прапора України та виконання Державного Гімну України, систематично проводяться заходи (тематичні екскурсії, вечори, наукові конференції, цикли історичних читань тощо) з вивчення історії та культури України, організовано функціонування постійно діючих виставок фото- та архівних документів, що ілюструють становлення та розвиток української державності.

Патріотичне виховання здійснюється у процесі навчання, де в учнів закладається фундамент глибоких знань, формуються світогляд, національна самосвідомість. Учні молодших класів усвідомлюють такі поняття, як: «Батьківщина», «подвиг», «патріот», вчать шанувати землю батьків, вивчають свій родовід.

Предмети гуманітарного циклу сприяють морально-політичній та психологічній підготовці патріотів, майбутніх захисників Батьківщини. Уроки історії України озброюють учнів знаннями законів суспільного розвитку, допомагають засвоїти основні відомості про

війну та армію. Школярі вивчають героїчні бойові традиції українського народу і його Збройних Сил. На уроках літератури формуються моральні ідеали молоді на прикладах позитивних героїв художніх творів, встановлюється живий зв'язок далекого минулого із сучасністю, виховується почуття гордості за свою Батьківщину, свій народ.

На уроках математики, фізики, хімії, біології учні одержують основи знань, без яких неможливо оволодіти сучасною військовою технікою і зброєю, засобами захисту від зброї масового ураження. В процесі вивчення цих предметів учні ознайомлюються з впливом науково-технічної революції на розвиток військової техніки, розв'язують завдання, в змісті яких відображена військова тематика.

Забезпечення знань з даного виховного напрямку здійснюється також через роботу шкільної бібліотеки, яка знайомить учнів з тематичною науково-популярною літературою.

Учні початкової школи знайомляться з державними символами України, її культурною спадщиною. Вчителі намагаються прищепити їм любов до своєї нації, відчуття себе її часткою. Класоводи реалізують проекти: «Краєвиди рідного міста» (1 клас), «Легенди рідного краю» (2 клас), «Кущ калини як символ України» (3 клас), «Вулиці рідного міста» (4 клас). Для підвищення рівня патріотичного, морально-духовного виховання, усвідомлення національної особливості активно впроваджується гра-подорож для молодших школярів «Подоланочка» (табл. 2).

На принципах виховання загальнолюдських цінностей у молодших школярів побудована програма «Добрик крокує планетою», яка впроваджується в 1-4 класах. Основна мета програми – виховання у молодших школярів патріотизму, доброзичливості, поваги до старших, однолітків і залучення їх до добрих та корисних справ; формування культури спілкування.

У підлітковому віці настає період значних зрушень у розвитку самосвідомості особистості. Учні чітко усвідомлюють себе частиною своєї сім'ї, шкільного колективу, міста, рідної країни. Класні керівники реалізують такі проекти: «Я і моя родина» (5 клас), «Історія моєї школи» (6 клас), «Відомі люди м. Кам'янця-Подільського» (7 клас), «Мій край – моя історія жива» (8 клас), «Я – людина, громадянин, патріот» (9 клас). Учні 5-9 класів беруть участь у Всеукраїнській краєзнавчій експедиції учнівської молоді «Моя Батьківщина Україна», мета якої вдосконалення змісту, форм та засобів виховної роботи на кращих традиціях українського народу, формування гармонійно розвиненої особистості шляхом залучення дітей та молоді до активної діяльності з вивчення історичної та культурної спадщини, природного різноманіття рідного краю, ознайомлення з об'єктами заповідного

фонду України. Учні працюють за такими напрямками: «Духовна спадщина мого народу» (5 клас), «Козацькому роду нема переводу» (6 клас), «Із батьківської криниці» (7 клас), «З попелу забуття» (8 клас), «Геологічними стежками України» (9 клас).

Учням старшого віку притаманне громадсько-державне усвідомлення. Вони переживають процес кристалізації і шліфування громадянськості, почуття господаря держави, патріота і оцінюють їх через призму інтересів держави. У виховній роботі із старшокласниками використовуються такі форми роботи: круглі столи, години спілкування, диспути, КВК, конференції, вікторини, конкурси, випуск бюлетенів, газет, проведення фестивалів, турнірів. Вони беруть участь у пошуковій роботі: записують спогади про минуле, вивчають історичні місця, знайомляться з подіями, пов'язаними з бойовими діями у роки Великої Вітчизняної війни, збирають цікавий пошуковий матеріал про героїв війни. Учні 10-11 класів є учасниками Всеукраїнського конкурсу «Врятувати від забуття», що надає можливість висловити свій погляд на історію України ХХ століття через власну родинну історію, зберегти для майбутніх поколінь свої враження та спогади про пережиті історичні події. У 10 класі вивчаються курси «Громадянська освіта», «Основи демократії», в 11 класі – факультативний курс «Права людини».

Учні 5-11 класів беруть участь у:

- Всеукраїнському конкурсі «Мій рідний край – моя земля», мета якого формування в учнівської молоді екологічно доцільних навичок поведінки в природі, а також пропагування бережного, екологічно грамотного ставлення дорослого населення до природних об'єктів природи в цілому.

- Всеукраїнській історико-географічній експедиції «Історія міст і сіл України», що сприяє вихованню в учнівської та студентської молоді любові до рідного краю, шанобливого ставлення до його історії, духовної спадщини, бажання пізнавати і вивчати історико-культурні надбання нашого народу, природне довкілля.

Школа – це життєвий простір дитини, тут вона не просто готується до життя, а живе. Тому виховна робота планується так, щоб сприяти становленню особистості як творця і проектувальника життя, гармонізації та гуманізації стосунків між учнями і педагогами, школою і родиною, керуючись ідеями самоцінності дитинства, демократичного діалогу між поколіннями. Важливу роль у цьому відіграє позакласна робота.

В Кам'янець-Подільській спеціалізованій загальноосвітній школі I-III ступенів № 1 з поглибленим вивченням німецької мови діють клуби: «Патріот», «Друзі ЮНЕСКО», «Літературне джерело»; гуртки: «Джура», «Юні козаки Поділля», краєзнавчий, вокальний, танцювальний; волонтерський загін «Діти миру», екологічна варта «Паросток».

У школі діє орган учнівського врядування – Учнівська рада, де працюють комісії, що координують патріотичну роботу на рівні учнівського самоврядування. У шкільних стінах плекається громадянин, який перейме на свої плечі тягар з плечей старших поколінь, діятиме і мислитиме по-новому, нестандартно, буде активним перетворювачем життя.

Важливою формою роботи з учнями на козацько-лицарських традиціях є дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»). Традиційним стала участь гуртківців у міському етапі дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»). Учасники гри мають змогу брати участь у різноманітних змаганнях та конкурсах: «Візитка рою», вікторині з історії України, змаганнях на туристській смузі перешкод, стрільбі з пневматичної зброї, надання першої медичної допомоги «Рятівник» та інші, які відповідають Положенню Всеукраїнського фіналу гри. У 2013 році команда «Нащадки козаків» посіла I місце. Учні є постійними учасниками обласних та Всеукраїнських етапів гри «Сокіл» («Джура»).

Учні щороку беруть участь у міських змаганнях «Козацький гарт». Вони змагаються у традиційних для українського козацтва дисциплінах: «човниковий» біг, стрибок у довжину з місця, стрибки через скакалку, перетягування канату, естафета та конкурс знавців історії українського козацтва «Тільки тим історія належить, хто за неї бореться й живе...».

Вихованню патріотичних почуттів учнівської молоді сприяє й участь у міських, всеукраїнських та міжнародних конкурсах: Всеукраїнському конкурсі шкільних літературних творів та творів образотворчого мистецтва з теми «Безсмертний подвиг українського народу»; Всеукраїнському конкурсі учнівської творчості, присвяченому Шевченківським дням; Міжнародному конкурсі з української мови імені Петра Яцика; Міжнародному мовно-літературному конкурсі учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка, міському конкурсі поетів та прозаїків «Я – Українець», міському конкурсі читців «Вклонімося великим тим рокам», Всеукраїнському конкурсі декоративно-ужиткового мистецтва «Знай і люби свій край».

Важливим чинником національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді є система роботи зі збереження народних звичаїв та обрядів українського народу. Цьому сприяє участь у традиційному міському конкурсі фольклорних колективів. Конкурс засвідчує, що фольклорне мистецтво – це невичерпний потенціал у вихованні учнівської молоді засобами національної культури з урахуванням особливостей співацько-виконавських традицій, національного вбрання, інструментарію та народної хореографії.

У цьому році Україна відзначила 70-річчя вигнання німецьких окупантів. Цій даті приурочено проведення туристської естафети пам'яті «А ми тую славу збережемо», метою якої є формування у дітей патріотичних почуттів, вшанування пам'яті воїнів, які захищали та звільняли Україну в роки Великої Вітчизняної війни 1941-1944 рр. Під час проведення заходів проводилися зустрічі з ветеранами та дітьми війни, сім'ями загиблих та померлих учасників війни, записували їхні спогади, надавали їм необхідну та посильну допомогу, виявляли, упорядковували та фотографували братські могили, пам'ятники, пам'ятні знаки тощо.

З метою достойного вшанування пам'яті великого Кобзаря в школі щорічно проводяться Шевченківські дні. Відповідно до резолюції 37-ї сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО відзначення 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка включено до Календаря пам'ятних дат ЮНЕСКО в 2014–2015 роках. У зв'язку з цим 28–29 листопада 2014 року відбулася XVI Всеукраїнська конференція учнів асоційованих шкіл ЮНЕСКО «Модель ідеального суспільства за Шевченком: освітні ініціативи ЮНЕСКО задля гармонізації відносин у полікультурному світі відповідно до принципів «Нового гуманізму», в якій взяли участь члени клубу «Друзі ЮНЕСКО».

У складний для нашої країни час діти СЗОШ № 1 виявляють свої найкращі патріотичні почуття, морально підтримуючи українську армію, беруть активну участь у різних проектах, акціях: загальношкільному проекті «Допоможемо воїнам АТО», акції «Збережи квіти – врятуй життя солдату», «Напиши листа солдату», «Оберіг для воїна», «Новорічний подарунок воїнам АТО», «Зігрій солдата», «Маскувальна сітка».

Педагогічну позицію нашого колективу характеризують повага до кожної дитини як до особистості, віра в здатність учнів працювати серйозно, захоплено, творчо. Саме ця позиція визначає вибір методів, засобів, прийомів і форм навчання та виховання, що передбачають самостійність в здобутті знань, посильну дослідницьку діяльність, обґрунтування і доведення своїх поглядів.

Немає важливішого завдання як виховання нового покоління українців. Без об'єднання зусиль держави, освітніх установ і громадськості цього зробити неможливо. А головне в цьому – зацікавленість всіх у вихованні високоосвіченої патріотично налаштованої української нації, без якої Україна може втратити свою державність.

Список використаних джерел та літератури

1. Програма «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України». – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2012. – С. 80.
2. Система громадянського виховання в школі / Упоряд. Ж.Сташко. – К. : Вид. дім «Шкільний світ», 2006. – С. 128.
3. Роль громадського самоврядування в розвитку сучасної школи: управлінський та економічний аспект: навчальний посібник / Л.В. Буймістер. – Кам'янець-Подільський, 2013. – С. 128.

4. Формування громадянської культури особистості: навчально-методичний посібник / В.Ю. Іова, Т.І. Лютіна. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2002. – С. 173.
5. Як виховувати справжню людину // Сухомлинський В. О. Вибр. твори: В 5-ти т. – К. : Рад. Школа, 1976. – Т. 2 – С. 158-416.
6. Національно-патріотичне виховання. – Поч. школа, 2004. – № 1. – С. 28-29.
7. Виховуємо патріотів України. // Каюков В. – Кіровоград, 2000.

Кушнір В. О.,
старший викладач кафедри теорії і методик
суспільно-гуманітарних дисциплін
Хмельницького ОІППО

Формування свідомої громадянської позиції, національної гордості та гідності старшокласників на прикладі роману Василя Шкляра «Залишенець. Чорний Ворон»

Відкрити учням замовчувані сторінки нашої історії, формувати у старшокласників свідому громадянську позицію, національну гордість та гідність; виховувати почуття нетерпимості до відступництва, зради, безпам'ятства; виховувати патріотичні почуття на прикладі життя героїв – таке головне завдання роману В.Шкляра «Залишенець. Чорний Ворон».

Василь Миколайович Шкляр – автор відомих нашому читачеві романів: «Ключ», «Елементал», «Кров кажана», «Залишенець. Чорний Ворон», «Маруся» та інших. Він переможець престижних літературних конкурсів, лауреат багатьох літературних премій. Його роман «Чорний Ворон», щойно з'явившись, набув широкого розголосу не лише в літературних колах, а й у цілому суспільстві, здобув загальне визнання й високу нагороду – народну Шевченківську премію. Книга цікава й унікальна ще й тим, що в ній тісно переплелися художній вимисел і документалістика, представлена матеріалами державних архівів, які засвідчують факти потужного повстанського руху двадцятих років минулого століття, зокрема відчайдушний опір окупаційній владі, який чинили повстанці Холодного Яру. Це книга правди про трагедію українського народу, якої нам не давали права знати.

1921 року долю чотирилітньої війни, яку Росія вела проти Української Народної Республіки, було вирішено на користь загарбника, однак збройна боротьба ще роками тривала майже на всіх теренах України. Відчайдушний опір чинили більшовикам повстанці Холодного Яру. Це були досить освічені люди, колишні офіцери армії УНР, раніше – офіцери царської армії, ті, хто свідомо, з ідейних переконань узяв зброю в руки і став на шлях боротьби за незалежність України.

У двадцятих роках минулого століття в Україні точилася не громадянська війна, а українсько-російська, в якій російська сторона виступила агресором. В очах селянства це була навала, подібна до орди. Табу на цей період нашої історії наклала офіційна влада, оголосивши бандитами героїв, учасників народного руху. Складалося враження, що протистояння в Україні закінчилося цілковитою перемогою радянської влади.

«Чорний Ворон» відтворює той останній етап холодноярської історії, коли більшовики реалізували план ліквідації отаманів, повстанців, а згодом розгорнули масштабні репресії проти всього населення, утопивши в крові народний спротив. Автор роману органічно вплітає у твір уривки, у яких зафіксовано хід збройного опору, наведено промовисті подробиці.

Холодноярський повстанський рух – провідна тема твору «Чорний Ворон». За жанром – це історичний роман, але не тільки, – це і вестерн, і роман-притча, і реалістичний документальний роман про фінал визвольних змагань у двадцятих роках. У цьому творі є все: і справжнє кохання, і кров з погонями і зрадами, і карколомний сюжет, і дивовижні герої.

Головний герой роману – син лісника з-під Товмача, випускник московських математичних курсів, колишній штабс-капітан царської армії Черноусов, згодом офіцер

війська УНР сотник Чорновус, а ще пізніше отаман Чорний Ворон. Він з'являється щоразу в іншому місці, там, де на нього не чекають, щоб завдати удару, як не військовою силою, то хитрощами. У його душі уживаються поряд твердість і чуйність, жорстокість і ніжність. Він здатний на художнє осягнення дійсності, пише вірші, кохає так, що навіть смерть відступає перед його коханням. Чорний Ворон постає високим, красивим, сильним чоловіком у розквіті сили й розуму. Він витримує всі труднощі воєнного часу, вимагає від підлеглих мужності, витримки й хоче, щоб його бійці почували себе справжніми визволителями рідної землі. Залишенець – безстрашний вояк, що характеризується граничною самовідданістю. Він добре розуміє, що його життя, по суті, скінчилося, бо вичерпалася можливість вибороти волю для України. Другий зимовий похід завершився крахом. Усвідомлюючи свою приреченість, ні про що не шкодує, бо свідомо зробив свій вибір. Вдивляючись у майбутнє, знаючи, яким воно буде для нього особисто, для України, він і далі веде свою війну.

У стані цілковитого виснаження дехто з повстанців зітхав: «Мені б переночувати хоч одну ніч у сухій постелі і вмерти». Більшовики обіцяли: «Ви – воїни, ми вам усе пробачаємо, здавайтесь, ви підете червоними командирами, очолюватимете міліцію, у вас досвід, ви лицарі». Легковірні вірили – і гинули.

А більшість лісовиків казали: «На моєму чорному бойовому прапорі написано: «Воля України або смерть». «Я не здобув волі, обираю друге. Загину, але залишу по собі ідею. На моїй могилі проросте мета».

Утративши підтримку провідників та війська УНР із-за кордону, не маючи надійного тилу, «залишенці» ще майже десять років не припиняли збройної боротьби з окупаційною владою, тримаючи у страху й ненависті більшовицький режим, виявляючи стійкість і мужність.

«Залишенець» – самозреченість, трагізм, жертовність – усе, що увібрало це не зафіксоване словниками слово, гостро усвідомлюємо наприкінці роману, зоставшись наодинці з його останнім героєм – Чорним Вороном. Це залишенець. Він залишився в лісі, не звабившись амністією, не шукаючи теплої хати взимку, залишиться вірним побратимом, залишився вірним ідеї боротьби за волю України. Полишений усіма, до краю виснажений смертельною втомою, власною гіркотою. Однак живий і нескорений. Символічним є той факт, що головний герой, який уособлює ідею незалежності України, залишається живим.

Тема національного опору в романі не може залишити читача осторонь. Саме історичний контекст твору здатний вибудувувати певну перспективу очікувань для читача. Твір має виразний пригодницький сюжет. Його фабула обривається несподівано у найцікавіших місцях, щоб продовжитися вже через кілька сторінок. Потрібно ще сказати про вміння автора змальовувати жіночу красу та подавати еротичні сцени. Психологічні портрети холоднорських рубак, стихія битви, змалювання відчуттів героя перед боєм, карколомні пригоди, підземні ходи, любовні трикутники та зрада – все це не може залишити байдужим читача.

Сюжет роману залишає глибокі сліди у душі читача, спонукає до відновлення величі рідної землі і її народу.

У «Залишенці» цікаві епізоди розкривають екзистенційні проблеми. Мотив вибору і зради втілено в історії брата Вовкулаки й Цілі, яка, ставши чекісткою, використовувала любовний запал хлопця у своїх цілях: віддавалась йому, а він розповідав таємниці своєї бойової групи, за що і був убитий братом. Твору притаманні риси химерного роману. У місцях, де відбуваються романтичні дії, часто з'являється ворон, якому понад 270 років, спостерігає за подіями і осмислює побачене; а до отамана приходять похнюплений вовк – як знак від товариша з того світу. Значно пожвавлює події у романі авантюра довкола смерті Веремія...

Автор роману ввів боротьбу холоднорівців проти окупантів в традицію українського спротиву, що дуже важливо, показавши його коріння, яке проростало з часів Коліївщини, яке на новому витoku історії дало повторюваність подій.

Роман Василя Шкляра – данина тим, хто віддав своє життя за волю і незалежність України, за свій край, за народ.

Лозовий В. С.,

доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
гуманітарної безпеки Національного
інституту стратегічних досліджень

Маркова С. В.,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методик суспільно-
гуманітарних дисциплін
Хмельницького ОІППО

Місце і роль історії та історичної пам'яті про Другу світову війну у політиці консолідації українського суспільства на засадах національної ідеї

У статті констатовано значні регіональні відмінності в оцінці української історичної спадщини, кризовий стан історичної пам'яті та національної ідентичності. Висвітлено проблему використання Росією міфу Великої вітчизняної війни в антиукраїнській пропаганді. Зазначено потребу проведення власної історичної політики для консолідації українського суспільства.

Ключові слова: історія, історична пам'ять, національна ідентичність, Друга світова війна, міф Великої вітчизняної війни, антиукраїнська пропаганда, УПА, історична політика, консолідація.

The article stated significant regional differences in the assessment of Ukrainian historical heritage, crisis state historical memory and national identity. The problem of Russia's use of the myth of the Great Patriotic War anti-Ukrainian propaganda. Identified needs of its own historical policy to consolidate Ukrainian society.

Key words: history, historical memory, national identity, World War II, the myth of the Great Patriotic War, anti-Ukrainian propaganda, UPA, historical policy, consolidation.

Сучасні події в Україні засвідчують кризовий стан національної ідентичності українського суспільства, його фрагментацію за регіональною та віковою ознаками. Значний негативний вплив на формування єдиної політичної нації мали: відсутність єдиного простору історичної пам'яті, як основи формування національної ідентичності, а відтак і політичної нації, а також відсутність єдиного інформаційного, мовного, культурного простору.

Зазначене призвело до виокремлення та консервування в українському суспільстві значних сегментів з різними ідеалами та цінностями, що несе небезпеку маніпуляції історичною пам'яттю, використання її у політичній боротьбі з метою мобілізації електорату, розколу суспільства, а також проявів сепаратизму.

Велике значення у створенні єдиного простору історичної пам'яті та формуванні національної ідентичності мають курси викладання історії в навчальних закладах. Зараз в українській науці та викладанні історії точиться боротьба між двома контраверсійними концепціями, які умовно можна визначити як «національно-українську» та «радянсько-євразійську». Їх кардинальна різниця в тому, що згідно з першою український народ має власну історію і був суб'єктом історичного процесу, згідно з другою – лише об'єктом історії і складовою частиною історії інших народів та держав (з наголосом на спільну історію у межах євразійського простору, яка має єднати народи і стати підґрунтям до подальшої реінтеграції).

Щоб подолати радянсько-євразійський історичний наратив і поширювати наратив український, історичну інформацію слід подавати у діалогічній формі, представляти та аналізувати декілька точок зору, застосовуючи порівняльний підхід, пояснюючи особливості певного історичного періоду, причини та наслідки подій, які носять в свідомості різних суспільних груп конфронтаційний характер. Правдивий виклад та обговорення трагічних історичних подій може стати своєрідним суспільним катарсисом, призвести до нівеляції конфронтаційного потенціалу історії, стати основою примирення та консолідації суспільства. Також у підручниках історії України, крім історії українського народу як народу державоутворюючого, треба збалансовано висвітлювати історію інших народів України та історію регіонів як складової історії України. Тобто наголошувати, що історію України творили народи всіх регіонів, і вони є невід'ємними складовими української нації та території Української Держави.

Напередодні відзначення 70-ї річниці перемоги Антигітлерівської коаліції над нацизмом міфологія війни активно використовується Кремлем у внутрішній та міжнародній політиці, особливо ж в антиукраїнській пропаганді. Символ Великої Перемоги завдяки його інтенсивному політичному використанню, з одного боку, і вкоріненості у масовій свідомості, з іншого, виступає у якості важливої вузлової точки сучасної російської ідентичності. Цей міф нав'язується і українцям, як одна з основ історичної пам'яті народу. Підґрунтям таких поглядів є ідея «цивілізаційної єдності» з Росією.

Трагічні події Другої світової війни стосуються кожного українця, оскільки, навряд чи знайдеться людина, в родині котрої не було загиблих у другій світовій війні. Історія тієї війни складалася по-різному у різних регіонах України. У людей різний історичний досвід, різна історична пам'ять, а отже, і розуміння історичних фактів. У кожного своя історична правда, часто вона базується не так на раціонально інтерпретованих фактах, як на певних символах віри, ідеологічних переконаннях або національних стереотипах, а вони, як відомо, не потребують доказів. І ветерани радянської армії, і вояки УПА впевнені, що саме вони воювали за свободу України. І вони переконані в своїй правоті.

З огляду на специфіку регіональних історичних досвідів навряд чи вдасться сформулювати єдино правильний, істинний погляд на події воєнного часу. Але перед державою та суспільством стоїть надважливе завдання – шукати і торувати шляхи до порозуміння між носіями багато в чому антагоністичних точок зору на історичні процеси.

Кожна сторона повинна намагатися зрозуміти іншу позицію, іншу правду, і якщо не пристати на неї, то зрозуміти, що треба бути разом, жити в одній країні, будувати спільне майбутнє. Світова історія знає багато прикладів примирення протиборствующих сторін, учасників громадянського протистояння. На часі здійснити величний акт примирення і в Україні.

Оскільки частина українців (особливо у південно-східному регіоні) залишаються прихильниками радянської та російської точки зору на «Велику Вітчизняну війну», Росія, у своїй історичній політиці, враховує це і масовим вкиданням певного історичного матеріалу намагається поглибити розкол історичної свідомості українських громадян. У Росії стверджують, що спроба виробити український погляд на історію є елементом широкомасштабної кампанії Заходу, спрямованої на перегляд змісту та підсумків Другої світової війни, боротьбою за геополітичний переділ світу.

На російську історичну міфологію Другої світової війни (в російській інтерпретації Великої Вітчизняної війни) проєктуються сучасні політичні події українсько-російських відносин, зокрема, анексія Росією Криму, її воєнна агресія в Донецькій і Луганській областях України сприймаються крізь призму подій 70-річної давнини – як боротьба російського народу з «фашизмом» і його прислужниками.

Звинувачення у «фашизмі» сучасних українських політиків з боку Росії супроводжуються реанімацією міфів про український «колабораціонізм» під час Другої світової війни. Так сучасна російська, як колись і радянська, пропаганда намагається показати діяльність ОУН і УПА не як національно-визвольний рух, а як прислужництво німецьким окупантам.

Відомо, що ОУН для досягнення своїх цілей (побудови Української Держави) тимчасово або ситуативно співпрацювала з Німеччиною. Відтак, ця співпраця ОУН з німцями, на думку російських політичних діячів, повинна бути засуджена як приклад колабораціонізму. Колабораціонізм (від франц. Collaboration – співпраця, спільні дії) трактується, як зрада, співпраця з ворогами своєї батьківщини. Деякі історики стверджують, що термін «колаборація» не дуже підходить до діяльності тих українців з Галичини і Волині, які, з мотивів боротьби за незалежність, зробили ставку на Німеччину, бо їхні вчинки не можна розглядати як зраду власного народу чи держави, адже громадянами міжвоєнної польської держави або СРСР з 1939 року вони були всупереч своїй волі.

Прагнення до національної незалежності, жорстокий тоталітарний сталінський режим, розкуркулення, голодомор, насильницька колективізація, репресії спричинили до того, що багато українців були налаштовані антирадянськи і на першому етапі війни сприймали німців, як менше зло. Що стосується так званого колабораціонізму кримських татар, то більшість українських дослідників вважають, що він носив не етнічний, а соціально-політичний характер.

Проблему колабораціонізму на пострадянському просторі добре ілюструють наступні факти: вітчизняні дослідники порахували, що протягом 1941-1945 рр. через українські військові підрозділи, які брали участь у війні на боці німецьких військ, пройшло до 250 тис. чоловік. Водночас через німецькі збройні формування з РРФСР пройшло до 700 тис. осіб. Причому населення територій України та Росії, окупованих гітлерівцями, було приблизно однаковим і становило до 30 млн. чоловік [1]. Факт служби більше 100 представників старшого і вищого командно-начальницького складу Збройних Сил СРСР і тисяч молодшого офіцерського складу у військах, що створювалися на боці супротивника при величезній кількості полонених, спонукає задуматися про безпрецедентний характер подібних подій для російської військової історії.

Крім того, найвиразнішим прикладом колабораціонізму було існування Локотської республіки на території Росії, окупованої Німеччиною. За своїми розмірами ця республіка перевищувала територію Бельгії, а її населення становило 581 тис. чоловік. Уся повнота влади належала тут не німецьким комендатурам, а органам місцевого самоврядування. Тут формувалися колабораціоністські військові підрозділи Російської визвольної народної армії у складі 20 тис. солдатів [2]. Однак, російський уряд та преса воліють говорити про українських, прибалтійських та інших колабораціоністів.

Одним із міфів радянської, а також російської пропаганди є міф про співпрацю з гітлерівцями УПА. Важливі висновки звіту робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА базовані на значному масиві опрацьованих документів, які дають підстави стверджувати:

– головною метою діяльності ОУН і УПА було становлення незалежної Української Держави, а тому вона була спрямована проти країн, які, на переконання лідерів національно-визвольного руху, були окупантами, а саме Польщі, Радянського союзу, Німеччини;

– ОУН і УПА ситуативно співпрацювали з Німеччиною, сподіваючись на відродження Української Держави, коли стало зрозуміло, що це не входить у плани гітлерівців, розпочали збройну боротьбу з німецькою владою;

– діяльність ОУН і УПА не має підстав пов'язувати з конкретними епізодами злочинної діяльності, що розглядалися на Нюрнберзькому процесі, тому у рішеннях процесу вони не фігурують у переліку організацій, яким інкримінувалися злочини проти людства.

Врешті, у звіті констатовано, що «Гітлерівський режим, так само як і будь-який інший, не міг дозволити існування в своєму заплілі не контрольованої ним сили. З утворенням повстанської армії українські повстанці ставали воюючою стороною незалежно від свого бажання воювати з Німеччиною» [3], чим чітко наголошується на проблемі визнання УПА воюючою стороною.

Таким чином, те, що в радянській та сучасній російській пропаганді називають українським колабораціонізмом, по суті, можна кваліфікувати, як національно-визвольну боротьбу.

В умовах фактичної війни та зовнішньої агресії нова українська ідентичність формується на розумінні УПА як борців за свободу та державність України. За таких обставин легалізація УПА – це форма легітимізації української державності. «Сьогодні гарний час визнати воїнів ОУН-УПА воюючою стороною у Другій світовій війні. У своїх промовах я називав вояків УПА героями», – сказав Президент України П.Порошенко під час прес-конференції 25 вересня 2014 року [4].

Такі напрями сучасної російської пропаганди, як: ігнорування заслуг і жертв інших народів Радянського Союзу, зокрема українського, у Другій світовій війні, звинувачення українського руху опору у колабораціонізмі, безпосередньо загрожують національній цілісності та безпеці України, оскільки компрометують її історичну ідентичність і ставлять під сумнів її європейський вибір.

Історична пам'ять українського народу вже давно стала винятковим полем інформаційних війн з боку Російської Федерації. Сучасна криза виявила значні відмінності в оцінці української історичної спадщини, значну регіональну поляризацію суспільної свідомості і настроїв, а відтак, суперечки щодо вибору внутрішньо та зовнішньополітичних стратегій. Щоб загострити протиріччя всередині українського суспільства та вплинути на громадську думку західних країн, РФ розв'язала пропагандистську війну проти України, використовуючи інтерпретації історії для легітимації своєї політики. Все це спрямовано на реалізацію деструктивно-нігілістичного сценарію у сфері національної ідентичності, «десуверенізацію» політичної свідомості, розкол і знищення України як держави. Тому Україна має втілювати власну історичну політику – систему заходів держави щодо розвитку колективної пам'яті, основаної на правді історії, стійкої до пропагандистських акцій інших держав.

В умовах пострадянського розвитку історична політика – це важливий складник формування та втілення комплексної державної політики ідентичності, це сфера творення та трансляції нових смислів в політиці та ідеології, які задовільно пояснюють історичні витоки та мету існування і значення держави Україна як для власних її громадян, так і світового співтовариства, тобто та сфера, де повинна вироблятися національна ідея.

Історія – це не лише інформація про минуле, це своєрідний учитель, який передає нам досвід минулих поколінь. Це той досвід, що повинен стати набутком нашої історичної пам'яті, а ми, як сумлінні учні, повинні вчитися на цій безцінній спадщині.

Неможливо переоцінити виховну роль історії, адже це реальний інструмент концентрації суспільної енергії навколо вирішення пріоритетних завдань – побудови сильної, демократичної України, створення заможного, соціально здорового суспільства.

Список використаних джерел та літератури

1. Украинцы – «чемпионы» по коллаборационизму с нацистской Германией? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://likbez.org.ua/ukrainians-champions-for-collaborationism-with-nazi-germany.html>
2. Владимиров В.: Русская трагедия. Советские люди на стороне Третьего Рейха, 1941-1945. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apn.ru/special/article23951.htm>
3. Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Фаховий висновок робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА / НАН України; Інститут історії України. – К. : Наукова думка, 2005. – 53 с.
4. Порошенко пообіцяв визнати бійців ОУН-УПА воюючою стороною у Другій світовій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/politika/poroshenko-poobicyav-viznati-biyziv-oun-upa-voyuyuchoyu-storonoyu-u-drugiy-svitoviy-370583.html>

Лютко Н. В.,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії і політології
Хмельницького національного університету

Концептуальні основи дослідження патріотизму

Проаналізовано наявні наукові підходи до дослідження патріотизму. Основний акцент зроблено на визначенні поняття «патріотизм» та його різновидів.

Ключові слова: патріотизм, глобалізація.

This article deals with the analysis of existing scientific approaches to the study of patriotism. The main emphasis is made upon the definition of «patriotism» and its variants.

Key words: patriotism, globalization.

Актуальність проблеми. В сучасних умовах соціально-політичного розвитку України всебічний розвиток особистості можливий завдяки фахівцям, які спроможні забезпечити прогрес на основі впровадження сучасних технологій, і яким притаманні такі людські якості, як: порядність, чесність, громадянська відповідальність, патріотизм.

Сьогодні тема патріотизму є досить актуальною, оскільки вона стосується кожного громадянина і багато в чому пов'язана з політичною ситуацією у нашій і багатьох інших країнах.

Патріотизм – найважливіший елемент, константа політичних стратегій держав. Це фундамент, на якому ґрунтується могутність сучасних держав, які претендують на те, що визначатимуть хід історії двадцять першого століття.

Ступінь розробленості проблеми. Серед зарубіжних дослідників, які вивчали проблему патріотизму та основи його формування, можна виділити: Г.Гегеля, Г.Торо, П.Струве, А.Токвіля, Ю.Габермаса, И.Валлерстайна, Е.Геллнера, Е.Сміта, а також низку українських науковців, а саме: В.Андрущенко, В.Баранівського, О.Заздравнову, С.Кримського, В.Лісового, В.Табачковського, Л.Губерського, Р.Петронговського, В.Кротюка, М.Ліпіна та ін.

Виклад основного матеріалу. Зміст і спрямованість патріотизму визначаються насамперед духовним і моральним кліматом суспільства, його історичним корінням, що живить суспільне життя поколінь. Роль і значення патріотизму зростають на різких зламах історії, коли об'єктивні тенденції розвитку суспільства супроводжуються підвищенням громадянської активності (війни, навали, соціальні конфлікти, революційні потрясіння, загострення кризових явищ, боротьба за владу, стихійні та інші лиха тощо). Вияви патріотизму в такі періоди відзначено високими благородними поривами, особливою жертвністю в ім'я власного народу, своєї Батьківщини, що змушує говорити про патріотизм як про складне і, безумовно, неординарне явище [3].

Патріотизм (грец. πατριώτης – співвітчизник, patria – батьківщина, Вітчизна) – це любов та відданість Батьківщині, прагнення своїми діями служити її інтересам. Слово прийшло з грецької πατρίς, що означає земля батька, предка.

Історичне джерело патріотизму – це формування прив'язаності до віри в Бога в традиціях своїх предків, землі свого народження, рідної мови, народних традицій та культури. Саме поняття мало різне наповнення і розумілося по-різному. В античності термін patria «родина» застосовувався до рідного міста-держави, але не до ширших спільнот (таких як «Еллада», «Італія»); таким чином, термін patriota означав прихильника свого міста-держави.

У Римській імперії патріотизм існував у вигляді місцевого полісного патріотизму і імперського патріотизму. Полісний патріотизм підтримувався різними місцевими релігійними культурами. Римські імператори з метою згуртування населення імперії під керівництвом Риму робили спроби формування загальноімперських культів, деякі з них були засновані на обожненні імператора.

Християнство своїм вченням підривало основи місцевих релігійних культів і тим самим послаблювало позиції полісного патріотизму. Вчення та проповіді про рівність всіх народів перед Богом сприяли зближенню народів Римської імперії і перешкоджали місцевому націоналізму. Тому на рівні міст проповідь християнства наштовхувалася на протидію патріотично налаштованих поган, які бачили в місцевих кultaх основу благополуччя міста. Яскравий приклад такого протистояння – реакція ефесян на проповідь апостола Павла. У цій проповіді вони побачили загрозу місцевому культу богині Артеміди, який складав основу матеріального благополуччя міста.

Імперський Рим, у свою чергу, бачив у християнстві загрозу імперського патріотизму. Незважаючи на те, що християни проповідували послух владі і молилися за добробут імперії, вони відмовлялися брати участі в імперських кultaх, які, на думку імператорів, повинні сприяти зростанню імперського патріотизму.

Проповідь християнства про небесну вітчизну і уявлення про християнські спільноти як особливий «народ Божий» викликали сумніви в лояльності християн земній вітчизні.

Але згодом в Римській імперії відбулося переосмислення політичної ролі християнства. Після прийняття християнства Римською імперією, вона почала використовувати християнство для зміцнення єдності імперії, протидію місцевому націоналізму і місцевому язичництву, формуючи уявлення про християнську імперію як про земну батьківщину усіх християн.

У Середні віки, коли лояльність громадянського суспільства поступилася місцем лояльності монарху, термін втратив актуальність і знову набув її у Новий час.

В епоху американської та французької буржуазних революцій поняття «патріотизм» було тотожне поняттю «націоналізм», при політичному (неетнічному) розумінні нації; з цієї причини у Франції та Америці в той період поняття «патріот» було синонімом поняття «революціонер». Символами цього революційного патріотизму є «Декларація незалежності» і «Марсельєза». З появою поняття «націоналізм» патріотизм стали протиставляти націоналізму, як прихильність країні (території і державі) – прихильності людської спільноти (нації). Втім, нерідко ці поняття виступають як синоніми або близькі за значенням.

За роки побудови нової держави незалежної України виросло нове покоління громадян України, які є патріотами своєї країни. З листопада 2013 р. в Україні відбуваються події, які об'єднують патріотів України всередині країни та за її межами.

Серед багатьох учених, які досліджували поняття «патріотизм», немає спільного розуміння його дефініції, хоча в окремих складових структури цього явища думки вчених значною мірою збігаються.

Найширше поняття «патріотизм» розкрито в Енциклопедичному словнику Брокгауза і Ефрона. Саме тут патріотизм визначається як любов до батьківщини. Коли спільне життя людства трималося на кровному зв'язку між членами окремих невеликих груп, почуття суспільної солідарності збігалося з почуттям сімейним. Такий первинний патріотизм роду чи племені сумісний і з кочовим побутом. При переході племен до осілого землеробського побуту патріотизм отримує своє специфічне значення, стаючи любов'ю до рідної землі. Це почуття природно слабшає в міському побуті, але тут розвивається новий елемент патріотизму – прихильність до свого культурного середовища або до рідної громади. З цими природними основами патріотизму як природного почуття поєднується його моральне значення як обов'язку й чесноти [9].

На думку В.Липинського, патріотизм, державницька позиція визначається не етнічно-культурною приналежністю, а прив'язаністю до своєї території. «Не маючи патріотизму, – не маючи свідомості своєї території і почуття спільності всіх її мешканців – ми не могли мати на ній і своєї власної держави» [5, с. 377].

Фахівці у галузі філософії та політології визначають патріотизм як суспільний і моральний принцип, який характеризує ставлення людей до своєї країни та проявляється у певному способі дій і складному комплексі суспільних почуттів, що узагальнено називається любов'ю до своєї батьківщини. Це одне з найглибших почуттів, яке

закріплювалося століттями та тисячоліттями розвитку відокремлених етносів. Це соціально-політичне явище, якому притаманні природні витоки, власна внутрішня структура, що в процесі суспільного розвитку наповнювалася різним соціальним, національним і класовим змістом.

Соціальні психологи визначають патріотизм як певне моральне ставлення й оцінку особистістю елементів вітчизни. У конкретно-історичному розгляді, з'явившись внаслідок розвитку людського суспільства, соціально-моральне, у своїй основі, патріотичне почуття набувається особистістю не лише через біологічну спадковість, а неодмінно під впливом соціального середовища, виховання (соціалізації) у широкому розумінні слова.

Безперечно важливими є підходи до розуміння поняття «патріотизм» фахівців педагогічної сфери. Автор Українського педагогічного словника С.Гончаренко вважає патріотизм «одним з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури»; вчений наголошує, що патріотизм є соціально-історичним явищем, він виявляється в практичній діяльності у вигляді патріотичних поглядів і переконань і спрямовується на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів» [2, с. 249].

Диференціюючи все різноманіття визначень В.І. Лутовінов обгрунтовано виділив шість трактувань патріотизму.

До першого з них слід віднести піднесено-емоційне почуття любові до Батьківщини, Вітчизни, визначене, безумовне, позитивне, нерідко яскраво виражається ставленням до Вітчизни, що обмежується головним чином рівнем емоційного відображення, вияву в абстрактній формі любові до природи, рідного краю, рідної домівки, до картин дитинства і т. ін. Саме так розуміється патріотизм більшістю людей. Суть його полягає у різноманітних проявах піднесеного почуття любові до Батьківщини, особливо в духовному і моральному сенсі.

Друге визначення поряд з емоційною стороною включає і діяльнісний момент. Сила патріотичного почуття не обмежується вираженням глибокої і піднесеної любові до Батьківщини, вона спонукає до активних дій, вчинків на благо своєї Батьківщини.

У третьому напрямку патріотизм розглядається як суспільне явище, зміст і характер якого в значній мірі обумовлювалися особливостями історичного розвитку суспільства, держави, політикою його правлячої еліти.

Четвертий напрямок можна назвати державним. Виникнення такого різновиду патріотизму було викликано певними історичними умовами, а саме необхідністю консолідації зусиль для створення, зміцнення держави, різних форм державної влади. Головна ідея цього напрямку полягає в тому, що патріотизм як прояв його суб'єктами почуття національної гордості за свою державу і передбачає їх активну участь у зміцненні держави і державності в якості першочергової умови ефективного функціонування соціальних інститутів, розвитку суспільства і особистості.

П'ятий напрям в певною мірою є альтернативним по відношенню до попереднього. Патріотизм визначається як духовно-творчий акт піднесення особистості, що володіє найважливішими моральними якостями, до усвідомлення її неподільності, єдності з Вітчизною як найвищої цінності, необхідності служіння Батьківщині, своєму народу. Його прихильники, розкриваючи суть патріотизму, роблять це в нерозривному зв'язку саме з особистістю, яка є для них вищою цінністю (в тому числі і по відношенню до суспільства, не кажучи вже про державу). Тому даний напрямок може називатися особистісним патріотизмом.

Шостий напрямок багато в чому пов'язаний з попереднім. Цей зв'язок виражається в тому, що дуже часто (хоча й не завжди) суб'єктом патріотизму виступає особистість. Сам же патріотизм розглядається як найважливіший момент, етап розвитку особистості, а саме – її духовного самовираження [1].

Навіть настільки обмежений перелік існуючих підходів до розуміння патріотизму показує багатоплановість і неоднозначність оцінок даного явища. Не менш дискусійною є проблема класифікації патріотизму. Так, В.А. Коробанов пропонує класифікувати

патріотизм за рівнем сформованості і виділяє три рівні. До першого відноситься підсвідомий, створюваний у вигляді образів і архетипових уявлень про батьківщину-матір. Другий – це активістсько-вольовий рівень, заснований на почуттях, які спонукають індивіда до активних проявів. Третій рівень усвідомлення патріотизму – ідеологічний. Індивід виходить з переконань, ґрунтуючись на патріотичних цінностях про приналежності до певного суспільства, діє відповідно до встановлених вищих духовно-моральних орієнтирів.

В.А. Мінаков пропонує класифікувати патріотизм за суб'єктом, предметом і типом відносин. За суб'єктом виділяють особистісний, корпоративний, етнічний патріотизм (суб'єктами є особистість, соціальні спільності, народ). За типом відносин виділяється піднесено-емоційний, духовно-релігійний, активно-діяльнісний види патріотизму. За предметом: державний, регіональний, громадянський [6, с. 20-21].

Патріотизм може проявлятися в наступних формах:

1. полісний патріотизм – існував в античних містах-державках (полісах);
2. імперський патріотизм – підтримував почуття лояльності до імперії та її уряду;
3. етнічний патріотизм (націоналізм) – в основі має почуття любові до свого народу;
4. державний патріотизм – в основі лежать почуття любові до держави;
5. квасний патріотизм (ура-патріотизм) – в основі лежать гіпертрофовані почуття любові до держави.

Крім того, в теорії розрізняють ще декілька видів патріотизму, це: територіальний (любов до місця проживання), сімейний (любов до сім'ї), націонал-патріотизм (боротьба за національні інтереси людей, традиції, звичаї та мову власної держави), регіональний (терм- історична складова+семантика знань) тощо.

Патріотизм за своїм характером консервативний і виконує такі функції:

1. Інтегруючу, тобто спрямовану на об'єднання більшості нації на основі пріоритету інтересів суспільства і держави і відповідальну за формування образу майбутнього своєї країни не тільки сьогодні, але й завтра.
2. Охоронну або захисну. В її рамках здійснюється формування і розвиток того, що визначається як національна безпека.
3. Стабілізуючу, тобто таку, що надає міцність і стійкість соціальній, етнонаціональній та державній системам у всіх їхніх основних ланках (мові, культурі, стереотипах поведінки, моральних і правових нормах і т.ін.).
4. Регулюючу, яка визначає характер реакцій на зовнішні впливи і впливає на характер зв'язків і відносин у всьому їх різноманітті.
5. Виховну, що впливає на цілеспрямовану діяльність органів державної влади та інститутів громадянського суспільства з метою надання їм певного сенсу і спрямованості.

Дослідження переконливо показують, що патріотизм в сукупності з громадянськістю і етнічністю виконує роль фактора, який скріплює суспільство, який нейтралізує негативні явища і процеси і виступає потужним стимулом позитивного розвитку особистості і суспільства в цілому.

Глобалізація культури різко загострила проблему збереження національної ідентичності, поставивши під сумнів саму цінність патріотизму як її основи. З одного боку, культурна глобалізація передбачає інтенсифікацію міжкультурної взаємодії, наслідком якої стають підвищення інтересу до представників інших культур і поширення прогресивних культурних інновацій. З іншого боку, в процеси природної міжкультурної взаємодії активно втручаються глобальні гравці, серед яких виступають окремі країни, впливові міжнародні організації, які розглядають управління ідентифікаціями як засіб поширення власного впливу [7].

Процес глобалізації, з одного боку, знищує традиційні національно-державні політичні ідентичності соціумів та окремих громадян, а з іншого боку, множаться настільки ж традиційні регіональні та етноконфесійні ідентичності. Множяться і смисли, які сучасники готові вкласти в це поняття [4].

Глобалізація створює системний виклик патріотизму як технології зв'язку політичних практик з неполітичними, оскільки вона позбавляє ці зв'язки тієї гнучкості, які спочатку надавали їй різноманітні і такі, що рідко повторюються традиції, в тому числі політичні. З іншого боку, саме патріотичні почуття сьогодні стають тим чинником, який гарантує, що зв'язки політичного і неполітичного не дійдуть до стану крихкості, не почнеться на регіональному або державному рівні виділення політики в автономну область політичних відносин, за чим неминуче відбудеться наростання авторитарних тенденцій у політиці і протестних настроїв у суспільстві.

Образ батьківщини як об'єкт патріотизму активно конструюється із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, технологій підтримки місцевих культурних традицій і маркетингових стратегій, він включає не тільки уявлення про себе і свою спільність, але і доповнюється проекцією внутрішнього сприйняття за межі національно-державної спільності. Родина починає розглядатися як бренд, що володіє певним економічним потенціалом, політичним іміджем і культурною спадщиною. Патріотизм в умовах глобалізації повинен включати пропаганду культурних цінностей у світі, а не орієнтуватися на національну замкнутість і на прагнення відгородитися від глобального соціуму. На перший план повинна вийти саме презентація з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій культурної спадщини, національних традицій, мови, культурних цінностей, які повинні позиціонуватися як кращі і незамінні [8].

Висновки. Патріотизм є складним духовним і соціально-політичним явищем в житті суспільства і володіє потужним інтегруючим елементом, є сполучною ланкою у духовному і політичному житті. Патріотичне виховання – це одна з форм накопичення, «насичення» внутрішнього змісту патріотизму, адекватних форм його складових: формування патріотичної свідомості, спадкоємності культури, збереженням і примноженням традицій, любові і відданості до своєї Батьківщини, почуття гордості за свій народ, формуванням молоді людини як громадянина своєї країни, що прагне не на словах, а на ділі дбати про процвітання своєї країни, її могутності.

Справжній патріотизм кожного громадянина своєї країни (незалежно від його національної приналежності чи віросповідання) може і повинен реалізуватися в конкретних справах, насамперед у тому, щоб, по-перше, робити все можливе, від тебе залежне, з метою підпорядкування всіх своїх здібностей і таланту для процвітання і могутності своєї Батьківщини, своєї Вітчизни; по-друге, забезпечити її безпеку, незалежність і суверенність, захищаючи свою Батьківщину від зовнішніх і внутрішніх «подразників» існуючою системою товариських відносин, що відповідають інтересам народу, сприяють зростанню його добробуту, зміцненню його довіри до політичної та державної влади; по-третє, своєю творчою працею і невтомною діяльністю примножити її матеріальні, технологічні, інформаційно-комунікативні та духовні здобутки, як у внутрішньому, так і у міжнародному житті, домагаючись зростання могутності і динамічного розвитку своєї країни як високорозвиненої суверенної держави.

Список використаних джерел та літератури

1. Боровков М. И. Патриотизм как критерий отечественной элиты [Электронный ресурс] / Боровков М. И. // Журнал ПОЛИТЭК, 2009, N 2. – Режим доступа: <http://www.politex.info/content/view/570/30/>
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Колесников К. Ю. Проблемы концептуализации современного российского патриотизма [Электронный ресурс] / Колесников К. Ю. // Известия Саратовского университета. Нов. сер. Сер. Социология. Политология. 2013. Т. 13, вып. 3. – Режим доступа: <http://www.sgu.ru/sites/default/files/journals/izvestiya/pdf/2013/12/13/108-111.pdf>
4. Кротюк В. А. Сучасні концепції дослідження патріотизму [Електронний ресурс] / В.А. Кротюк // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2013. – № 5. – С. 52-58. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnyua_2013_5_8.pdf
5. Левашов В. К. Глобализация и патриотизм. Опыт социологического исследования. / Левашов В. К., – М. : РИД ИСПИ РАН, 2006.

6. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму / В'ячеслав Липинський; ред. Я.Пеленський. – К. : Ін-т Східноєвроп. досл. НАНУ, 1995. – 470 с.
7. Лысак И. В. Патриотизм: отжившая ценность или актуальный тренд? / Лысак И. В., Наливайченко И. В. – Таганрог : Изд-во ЮФУ, 2013. – 120 с.
8. Лысак И. В. Проблема сохранения культурной идентичности в условиях глобализации / Лысак И. В. // Гуманитарные и социально-экономические науки. – 2010. – № 4. – С. 91-95.
9. Наливайченко И. В. Специфика патриотизма в условиях глобализации культуры [Электронный ресурс] / Наливайченко И. В // Современные проблемы науки и образования. – 2011. – № 2; – Режим доступа: www.science-education.ru/96-4632
10. Энциклопедический Словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vehi.net/brokgauz/>

Маркова С. В.,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методик
суспільно-гуманітарних дисциплін
Хмельницького ОІППО,

Місінкевич О. М.,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії і методик
суспільно-гуманітарних дисциплін
Хмельницького ОІППО

Формування української національної ідентичності на уроках історії України та української літератури

У статті висвітлено особливості формування української національної ідентичності. На основі аналізу конкретного історичного матеріалу встановлено зв'язок між звичаєвим правом українців, особливостями функціонування сільських самоврядних інституцій, інституту сім'ї та особливостями національного характеру українців. На прикладі художніх творів окреслено ментальну специфіку українців в координатах природного середовища національної культури, яка позначена сакральним зв'язком із землею на рівні національного інстинкту.

Ключові слова: українці, селянство, національний характер, сакральність, ментальність, сімейний індивідуалізм, громада, сход, парагромадянське селянське суспільство.

Національний характер українців формувався під впливом складних соціальних, географічних, історичних, економічних, демографічних, релігійних чинників. Тісний зв'язок українців із землею вплинув і на економічні аспекти життя, і на культуру, психологію, систему цінностей тощо.

В Україні на початку ХХ ст. переважало дрібне індивідуальне селянське господарство, в якому сім'я була головним виробничим осередком. За розрахунками І.Витановича, на початку ХХ ст. понад 75% усього населення та понад 82% українців займалися хліборобством [6, с. 12]. До революційних подій 1917 р. і в десятиліття після них означення «український» було синонімічне з «селянином» [26, с. 40]. Напередодні революційних подій 1917 р. частка сільського населення України коливалася в межах 89%. Цей показник був вищий приблизно на 50%, ніж у Франції, Німеччині, Великобританії, що засвідчує аграрний уклад життя та економіки переважної частини українського населення. Хліборобство для українського народу вважалося вищим від усякого ремесла й промислу [33, с. 48]. Землеробська свідомість українців містила любов до землі, її вшанування, навіть певний культ землі. Д.Антонович відзначав «високу культурність українського народу, що формувалася протягом тисячі років» [46, 3–4].

Українці переважно мешкали у великих селах або невеликих хуторах у хатах-мазанках. Українські села займали значно більший простір, ніж села в Західній Європі [22, с. 1; 8–9]. Ф.Красильников писав, що навіть найменше українське село не було витягнутим у лінію як російське, на вулицях відчувалася діловитість, охайність, лад, чистота [27, с. 31–32].

Регіональність та багатоваріантність української культури – одна з найхарактерніших її особливостей [11, с. 44; 43, с. 11–32]. На думку П.Кононенка, саме козацтво стало хребтом, феноменом структуроутворення народного організму і з цієї причини постало творцем і носієм нової якості ідей [25, с. 106]. У XIX ст. М.Гоголь описував українців як «волелюбну націю», яка мала колись свою «самобутню державу з демократичним козацьким ладом» [10, с. 55]. Д.Бантис-Каменський, характеризуючи «малоросів», акцентував увагу на їхній хоробрості, що, на його думку, мала спадковий характер [2, с. 464]. В основі прагнень до відновлення козацького ладу і переведення у козаки на початку XX ст. М.Грушевський вбачав, окрім козацької традиції, сподівання соціально-економічного характеру (звільнення від кріпацької залежності, податків, рекрутчини). На думку вченого, саме з подачі українських народників з'явився новий «колективний і безіменний герой», прагнення якого до волі й суспільної справедливості надихали покоління українського суспільства [12, с. 398]. М.Грушевський розглядав козацтво не лише у вузьких рамках аналогії до західноєвропейських братств-орденів, а й значно ширше – як чоловіча організація, парубоцька громада з усіма пролонгованими наслідками [5, с. 62]. Вчений погоджувався із переконаннями М.Костомарова, що «Україна не любила ні царя, ні пана і витворила у себе козацтво-братство, до котрого кожний, вступаючи, був братом інших, хоч би був паном чи невільником – аби тільки був християнином» [13, с. 8]. Відомий український правник, соціолог Б.Кістяківський вважав, що українському народові була притаманна особлива воля чи якась сила, котра спонукала відстоювати самобутню національну індивідуальність [28, с. 142–146].

Поширення практики підданства, тобто поява категорії селян, які жили на поміщицькій землі, за що відробляли на хазяїна, часто для українських селян не означала поширення кріпацтва. В.Маслійчук пише, що остаточну крапку не поставив і сумнозвісний указ від 3 травня 1783 р. про заборону селянам здійснювати переходи на землях колишньої Гетьманщини та Слобідської України. Переселення та втечі були невід'ємною частиною тогочасного суспільного життя, зокрема втечі та мандри неповнолітніх (за одну ніч з одного села могло втікати понад 100 осіб, ті, хто приймали утікачів, поміщики та їхні прикажчики, люди на хуторах, у яких переховувалися утікачі, майже ніколи не викривали утікачів [34, с. 94–95]).

Пізніше, у 1902–1907 рр. українські селяни виявили неабияку агресію та рішучість у захисті власних інтересів, активно бойкотували роботи в економіях, намагалися змінювати сільську та волосну владу, скидали зі своїх посад старост, часто свої дії легітимізували присудом сходу, втілюючи волю громади, страйкували (вимоги переважно стосувалися збільшення поденної плати для чоловіків) [16, арк. 5], від землевласників вимагали віддавати їм шостий сніп [17, арк. 5–6]. Окремі селяни під час «аграрних безладів» публічно висловлювалися проти «Особи Його Імператорської Величності, вживаючи нецензурну лексику» [18, арк. 20 «а»], грабували та підпалювали маєтки. Найбільш радикально налаштованими виявилися селяни, які працювали у містах, та молодь, яка здобувала освіту. Ворожість, агресивність «малоросійського населення» до панів та поміщиків відзначав С.Ольденбург, наголошуючи на особливих місцевих умовах (малоземелля, козацьке вільне коріння) [38, с. 178]. При цьому, як слушно зауважують В.Мазурик і В.Васильєв, селянський досвід антипоміщицьких виступів не завжди був неодмінним показником якісних змін у свідомості селян [32, с. 191–195]. С.Світленко пише, що у пореформений період лише окремі представники українського селянства Наддніпрянщини брали активну участь у національному русі, ставали частиною його ідейного проводу [42, с. 5].

Український соціолог, громадський діяч М.Шаповал характеризував українських селян початку ХХ ст., як політично пасивних, які не вміли робити калькуляції своєї праці, тому неминуче підлягали диктатурі цін із міста, знали лише перше коло сіл, а за другим вже нічого не уявляли [49, с. 265–266]. Сучасний український дослідник Ю.Присяжнюк також відзначав нерозуміння селянами ринкової сутності нової епохи [41, с. 23–32]. На консервативності та нерозумінні селянами модернізаційних тенденцій епохи наголошували Б.Кравченко та С.Світленко [26, с. 4–5].

Однією із характерних рис національного характеру українців, зокрема селянства, вважають індивідуалізм. (Прим авт.) Індивідуалізм – це принцип, згідно з яким стверджується первинність та пріоритетність індивідуума, тип світогляду, в основі якого лежить протиставлення окремого індивіда суспільству, світоглядна орієнтація [3, с. 95–96]. Проте така риса сучасними вченими сприймається неоднозначно [36, с. 95]. О.Мицюк наголошував на регіональній специфіці формування індивідуалізму у селян: «На Півночі дрібні й середні поселення роблять селянське життя більш інтимним. На Півдні села великі, майже з міським життям, що не так гуртує компактну масу» [35, с. 115]. В.Нолл відзначає, що на певну «подібність» чи не найбільше впливала приналежність до того чи іншого регіону, мікрорегіону (так само, як і в більшості країн Центральної та Східної Європи)» [37, с. 19].

Можливо витоки прагнення українців до індивідуалізму потрібно шукати в звичаєвому праві. Серед усіх джерел права провідну роль в українців на початку ХХ ст. відіграло звичаєве (неписане) право, яке регулювало більшість відносин між селянами та діяло поряд з урядовими законодавчими актами. На думку Т.Єфименко, звичаєве право українців відтіняло риси українського народу, відмінності духовні та національні, мало багато символів та обрядів ще від дохристиянських часів, часів «Руської Правди, Литовських статутів, козацького права» [21, с. 652; 657]. Існування в українців «особливих правових конструкцій» на зразок «козацького права», «селянського права» зацікавило вчених вже наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Для українського народу було характерним відношення до власності, при якому тільки працю вважали справедливим способом набуття власності, а тривалість володіння сама по собі не давала права власності. Українці досить чітко розмежовували спадкування за законом та за заповітом (офіційно законодавство виходило з принципу кровного родинного зв'язку). Т.Єфименко наголошувала на іншій «картині спадковості в Україні» [21, с. 649–650]. У більшості українських регіонів спадковий розподіл відбувався від батька до сина. Проте вважалося, що тільки той, хто був діяльним членом сімейної спілки, хто брав особисту участь у процесі праці, збільшенні сімейного майна, міг заявляти свої претензії на спадок. Т.Єфименко наводить приклади, коли до поділу майна не допускалися солдати, зокрема через те, що під час служби виходили зі сфери майнових відносин сім'ї. Непокірного сина батьки могли виселити і дати йому тільки те, що вважали за потрібне, або взагалі нічого не дати. В українців все здобуто особистою працею, зокрема й дитячою, забирали батьки, при відділенні дітей найчастіше майно повертали. В.Маслійчук пише, що подеколи родина не була осередком затишку та емоційної близькості, а ніби карною інституцією для дітей, особливо хлопців-підлітків [34, с. 97]. Право на спадок часто отримували люди, що не мали кровної спорідненості з іншими членами родини. Усиновлення, відповідно до світогляду українських селян, вже при житті усиновлювача давало право всиновленому на половину придбаного спільною працею майна. Для більшості українських селян нормою вважалося «приймацтво», при цьому декілька років у якості «приймака» вже давали право на майно господаря [21, с. 650–651].

Саме земля була чи не найважливішим чинником створення української сім'ї, створення господарства. Відносини чоловіка та дружини у господарській сфері часто називали «спілкою» [21, с. 656–657]. Батьки синам часто давали такі поради: На посаг не уважайте, добрих жінок вибирайте; з доброї ріллі, кажуть люди, ори плугом, а хліб буде [20, с. 352]. Хоча були й протилежні поради: Як любиш, то сватай, але спитай перш батьків, скільки посагу дадуть, бо без посагу не стоїть брати, і за утрату – не вернеться

[23, с. 96]. Закохані українські дівчата могли «домагатися кохання від парубків», зокрема вони йшли до батьків хлопця та «просили взяти їх за жінку» (відмовити дівчині вважалося образити весь її рід) [7, с. 223]. В українців, на відміну від росіян, не був поширений звичай «кладки», дошлюбного внеску з боку майбутнього чоловіка (існував у татарів, башкирів, росіян та часто символізував східний склад сімейних відносин). Х.Вовк вважав, що «кладка» з'явилася внаслідок впливів саме угро-фінських племен [7, с. 221]. Придане в українців виконувало правову функцію, його ідентифікували як частку майна, що піде на загальносімейні потреби. Майно, яке приносила жінка, вважалося її особистим (чоловік міг ним відати, користуватися). Право жінки на придане не поглиналось чоловіком. Невдалий шлюб рідко офіційно анулювався, адже жінка при цьому могла втратити придане. Хоча фактичне розлучення подружжя не було рідкісним явищем. Українське звичаєве право не робило різниці між сторонами. Проте не варто надто ідеалізувати подружні відносини, що часто базувалися на домінуванні чоловіка. На думку Т.Єфименко, подружні стосунки в українців були кращими, ніж у великоросів, частіше будувалися на повазі, взаємному визнанні прав, рівності до шлюбу. Українські жінки рідше брали участь у важких польових роботах [21, с. 660–661].

М.Михайлюк виокремив у працях сучасних дослідників п'ять головних архетипів українського національного характеру: впевненість щодо заснування життя на регулярних трудових зусиллях; непевність щодо розпорядження здобутками власної праці та поступливість тому, хто виявить більш рішуче «право волі»; відсутність у самовизначенні українства публічного виміру життя та домінування в ньому індивідуальних чинників приватності та партикулярності; покладання більше на долю, ніж на власну самоврядну волю щодо розпорядження власним життям; архетип спонтанної вільності чи завзятої відчайдушності, котра виникла як відгук на деякі зовнішні виклики буття [36, с. 95]. На початок XIX ст. сформувалися два основних типи українського світовідчуття (за О.Кульчицьким): «козацький» тип ентузіаста-авантюриста; потайний стиль існування, «анабіотична» поведінка за принципом «моя хата скраю» [44, с. 201].

М.Драгоманов надавав особливого значення дослідженню форм громадянського суспільства та закликав розглядати історію України через ідею спільності і нерозривності з європейською [5, с. 77–80]. М.Грушевський зробив спробу повернути увагу до важливості колективізму і солідарності, формування громадянського суспільства [14, с. 328]. В.Липинський запропонував по-новому структурувати «хліборобське суспільство», зокрема через виокремлення «хліборобського класу» та «хліборобської ідеології». Новостворене суспільство мало функціонувати як група родин, у яких є власна земля, на цій землі вони власною працею продукують хліб та живуть в державі, де встановлено необхідну рівновагу між людськими правами [30, с. 164–165, 177, 187–190]. Працю біля землі він сприймав як мистецтво, удосконалення індивідуальних здібностей хлібороба, де наймит був насамперед помічником господаря [5, с. 102–106].

На думку Т.Шаніна, найважливішими одиницями взаємодії між селянами були селянське родинне господарство і селянська сільська громада [48, с. 177]. Важливим осередком суспільного життя українського селянства була «громада», що пройшла еволюцію від господарської, адміністративно-територіальної одиниці до соціального інституту (від громад князівських сіл і посадів давньоруських міст, громад-волостей, дворищних громад, дольових та подворищних громад багатодвірних сіл до сільських громад початку XX ст.). Наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. сільська громада (особливо серед кріпосних селян) виконувала управлінсько-виконавські, організаційно-господарські, юридичні (громадського суду і заступництва), державно-фіскальні, соціальні та інші функції, дбала про суворе дотримання звичаїв, обрядів і духовно-моральних цінностей українців, громада мала свої зібрання, свій постійний апарат управління і свою касу [47, с. 61]. Після селянської реформи 1861 р. громада була юридично затверджена в законодавстві та фактично мала виконувати функцію поміщика у відносинах держави зі звільненими селянами [24, с. 379]. На думку С.Борисевича, через визнання громад було легітимізовано доволі демократичні селянські структури [4, с. 194].

О.Рєєнт та О.Сердюк слушно наголошують на впливі європейського права і практики землекористування на українських землях з часів перебування в складі Литовської держави і Речі Посполитої [24, с. 390]. Згаданих впливів зазнали українські громади, що створювалися на перетині різних правових культур та були більш демократичними селянськими структурами у порівнянні з російськими общинами. На думку В.Антоновича, громадівський (вічовий) демократизм був характерною рисою соціального життя українців, «де члени мали волю і рівноправність» [1, с. 99–101]. Т.Єфименко пише про те, що в Україні общинна форма землеволодіння перероджується у громаду, яка залишає домогосподарям повну свободу, бо «громада вважає себе не правомочною посягати на величину особистої власності кожного господаря». Дослідниця зауважує, що українські селяни боялися втручання в їхні особисті справи, а також зовнішнього примусу, погано мирилися з общинним землеволодінням та тяжіли до одноосібних форм володіння [21, с. 652–653]. Громади Правобережної України формувалися в юридичному просторі правової культури Речі Посполитої, в основі якої лежав концепт недоторканності приватної власності. Ідеї російської абсолютної монархії про обов'язковість гарантування державою приватних прав власності формували інше ставлення до приватної власності. Часто це призводило до того, що українська громада могла приймати рішення, що суперечили законам імперії, могла не визнати присланого старосту, священика та обрати своїх [39, с. 420]. У 1905–1907 рр. сільські громади вели переговори з власниками великих маєтків у справах поліпшення умов оренди, зменшення відробітків за пасовища, дрова та ін. [6, с. 13]. На півдні України термін «община» використовувався переважно в офіційній документації. Селяни застосовували замість нього визначення «громада», а общинний наділ називали «душовим» або «дворовим» [40, с. 61]. На думку О.Приймака, община (громада) у цьому регіоні була одночасно економічним об'єднанням та найнижчою адміністративною одиницею, що дозволяє її характеризувати як державний інститут [40, с. 59]. Як слушно зауважує В.Лозовий, українська громада як соціальна інституція не була тотожна російській общині, вона більше нагадувала добровільне товариство, в якому обов'язки людини щодо громади переважно обмежувалися спільними рішеннями [31, с. 87–95]. На думку авторки, громада на початку ХХ ст. була ключовим, багатофункціональним соціальним інститутом українського парагромадянського селянського суспільства, важливою одиницею взаємодії між селянами. За своєю суттю вони були національними структурами, їх діяльність значною мірою визначалася потребами селянського соціуму та зберігала ідентичність українського етносу.

Ментальними особливостями українців того часу виступали такі якості характеру, як-от: волелюбність, сміливість, рівність, демократичність, хазяйновитість, повага до родини.

Сакралізоване ставлення українців до землі дозволяє визначити основні риси національного характеру в цілому. Середовище як формуючий чинник етносу та його ментальності Л.Гумільов («Етногенез и биосфера Земли») розглядає у географічному сенсі – як специфічний ландшафт з притаманними йому особливостями рельєфу, клімату, рослинного і тваринного світу. Етнос існує за рахунок енергії живої речовини, а його стабільність досягається завдяки постійному «пошуку» енергії середовища, її акумуляції. Таким чином, етнос як цілісна система зберігає свою внутрішню усталеність та ментальні відмінності від інших етносів завдяки обміну речовини та енергії середовища.

Спеціальної уваги у межах аналізу ролі природного середовища в процесі формування української ментальності та становленні культури заслуговують праці М.Грушевського («Історія України-Русі», «На порозі нової України»), М.Костомарова («Книга буття українського народу»), Д.Чижевського та інших.

Також дослідники української ментальності зазначають, що, на відміну від своїх сусідів-кочівників, формування та становлення українського етносу відбувалося у стабільному, сприятливому, у плані природних умов, просторі, у якому, по суті, він і продовжує існувати до цього часу. Природні багатства, клімат, пріоритетність сільського

господарства стали причиною домінування емоційної сфери у характері українця. Саме тому, степи, луги, річки, гори для українця мають величезну значущість, вони сповнені сакральним змістом.

На думку Б.Липинського, наша земля, земля предків, має свою унікальну енергетику, яка суттєвим чином впливає на долю нашого етносу та на його ментальність. Невипадково, слов'янська міфологія, на основі якої зароджувалась українська культура, наскрізь пронизана духом пантеїзму, одухотвореності природних стихій.

Землеробство, священне відношення до землі, ще з тих часів сформувало основні ментальні особливості українця. Земля була для нього всім – і божеством, і матір'ю, і годувальницею. Вважалося великим гріхом блюзнірське ставлення до неї, це прирівнювалося до скривдження матері.

Тому зовсім не дивним видається той факт, що найвидатніші українські письменники і поети, такі як: Т.Шевченко, І.Франко, В.Стефаник, Л.Українка, О.Кобилянська та інші, будували свої твори на зображенні глибокої взаємодії та взаєморозуміння людини з ненькою-землею, чим у повній передавали колорит та ментальну сутність нашого етносу.

Сучасні дослідники Н.Калениченко, П.Кононенко, Ю.Кузнецов, П.Орлик констатують гармонію сонця, землі, людини; П.Филипович, М.Грицюта, П.Кононенко, В.Жайворонко підкреслюють увагу українських письменників кінця XIX – початку XX ст. до трудової діяльності селянина, соціальну насиченість описів процесу праці тощо.

Так, відзначаючи космогенний вплив землі на людину в українській художній літературі, говоримо про біологічно духовний зв'язок людини і землі, що потрактований багатьма науковцями як генетичний симбіоз. У художньому тексті земля є самостійним персонажем, персоніфікованим та міфологізованим образом.

Р.Піхманець («Засади художнього мислення Василя Стефаника»), досліджуючи основні тенденції художнього мислення В.Стефаника, констатує, що герої творів письменника є носіями «голосу тисячоліть», а їх стосунки із землею є відображенням сакралізованого дійства, яке сягає ще часів язичництва. Зважмо на той факт, що взаємодія людини кінця XIX – початку XX ст. із землею у силу різних обставин (суспільно-економічних, історичних тощо) зазнають змін і в таких епічно відображених фактах, як: боротьба за землю, заробітчачство, еміграція і под., сакральність землі, на перший погляд, не заявлена. Та не варто забувати, що література цього періоду окреслена різноманітністю художньо-стильових підходів до змалювання дійсності, внутрішнього світу, душевного стану особистості і є відображенням підсвідомої емоційно-настроєвої з'єднаності із землею сакральною.

Земля у новелі В.Стефаника «Камінний хрест» не приносить радості, щастя головному героєві Івану Дідуху. Праця на землі зробила його зігнутих, через що люди назвали його Переламаним. Він ціле життя поклав на обробіток піскуватого пагорба, щоб зробити його родючим. Читаємо: «Догори ліз кінь, як по леду, а Івана як коли би хто буком по чолі тріснув, така велика жила напухала йому на чолі. Згори кінь виглядав, як би Іван його повісив на нашильнику за якусь велику провину, а ліва рука Івана обвивалася сітею синіх жил, як ланцюгом із синьої сталі». І хоча пісний ґрунт приносив родині не стільки прибутки, скільки клопіт, але без землі Іван не мислив свого існування: «Тільки його виджу, та й виджу, та й умирати буду, та й буду його видіти. Все забуду, а його не забуду».

Виникає небезпідставна полеміка щодо визначення першості героя у цьому творі. Хто це? Іван, гноблений важкою працею на землі, чи ж сама земля, яка поглинає життя селянина, підкорює його собі. Така характеристика землі (дієва, конкретна, життєво значуща, вагома) у системі світоглядних пріоритетів українців не допускає вільного з нею поводження, байдужого ставлення, певної невизначеності чи неозначеності. Аналогічно яскравим прикладом того, що земля – головний персонаж, є повість М.Коцюбинського «*Fata morgana*».

Якщо у попередньому творі, земля – це мікросвіт окремого героя, який на своїх плечах відчуває увесь тягар заручництва і влади над собою цієї природної стихії, то у повісті М.Коцюбинського земля постає охоронним модусом героїв, представників хліборобської нації, яка й формує культуру поведінки, настрої й мрії персонажів-українців. По-різному вона бачиться Андрієві, Підпарі, Маланці, Гущі та іншим. Уособленням землі як душі народної є Маланка. «Яка ти розкішна земля, – думала Маланка. – Весело засівати тебе хлібом, прикрашати зелом, завітчати квітами...». Вона розуміє усю красу землі як константи вічної з прадавньою магіко-міфологічною основою. «Перед очима в Маланки встала левада, зелена, весела, над річкою... Стоять городи, мов у віночку». Задля мрії про свій клаптик землі вона й жила і коли «їла яблуко, обережно вибирала зернятка й сушила на вікні. Чи на чужому городі «потай ламала кращу маківку або зривала жовтий огірок і ховала за пазуху» на насіння. Маланка мріє видати заміж Гафійку за Прокопа Кандзюбу. В них буде своя земля, і тоді вона хоча б на доньчиному полі буде господинею. У нотатках М.Коцюбинського до повісті читаємо: «У Маланки такий інстинкт прив'язання до землі, як у ластівки до гнізда».

Сприймання, відчуття героїнею землі розкриває особливості народнорелігійної моралі, духовного світу, матеріальної культури, формує соціально-психологічне обличчя української людини кінця ХІХ - початку ХХ століття.

М.Гримач («Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців») підкреслює, що земля, сім'я, садиба в українця трактується як *моє*, що й визначає специфіку зв'язків персонажа із сакральною землею. За народнорелігійними нормами шанувати ґрунт – означає шанувати батька, рідних, працю, так налагоджується духовний зв'язок персонажів із землею, постає необхідність говорити про героя не лише як про соціально-психологічну структуру, а як складний центр духовних актів, особистість, для якої земля – не лише засіб досягнення матеріального достатку, а свята істота, що вимагає до себе поваги й пошани.

Недотримання цих неписаних правил є наслідком агресії у героїв повісті «Кайдашева сім'я» І.Нечуя-Левицького, які розглядають батьківську землю суто як форму матеріального збагачення. Неповага до батька (а відповідно і до землі) провокує лише численні сварки між членами родини. Читаємо: «На четвертий день після похорону (наголосимо! – автор.) Карпо й Лаврін почали ділитись батьківськими спадками. Перемірявши город, вони розділили його вздовж пополювині й позабивали на межі кілки». Та Мотря (Карпова жінка) не погодилася з таким переділом: «Вона скинула з себе пояс та давай міряти город перше впоперек: на Лавріновій половині вийшло більше на один пояс. Переміряла вона вдруге, – ой лишечко! Лаврінова частка була більша аж на два пояси». У процес переділу землі втручається Кайдашиха: «І я маю якесь право на батькове добро. Ти ладен (до Карпа), мабуть, мене живою в землю закопати!»

Як і кожне живе тіло, земля має своєрідну шкіру, ґрунтову оболонку. Саме через цю шкіру, якою є ґрунт, здійснюється постійний енергетичний обмін та накопичення необхідних елементів мінерального живлення. Отже, земля має потужну природну енергетику, якою насичує все живе, у тому числі людину. Енергія життя людини великою мірою черпається із енергії землі.

О.Кобилянська (повість «Земля») розкриває цю нескладну аксіому через образи Івоніки й Михайла: «Переживав сам стан землі і був із нею одним. Він знав її в кожній порі року і в різних її настроях, мов себе самого»; «...звертався до праці. Вона, ба й уся природа, відігравала німу, могутню роль в обороті того ... дрібного життя, – і його становище до них було пов'язане тисячними невидимими ниточками, що обмотували його тісно та становили ... саму головну долю його»; «...коли настане весна ... буде земля його надармо вижидати. Розстелиться чорна й широка, як море ... а його не буде. Не буде її орати. Кожний лишив дома десь там свій загонець, і він буде надармо його вижидати. Мов сирота, буде його вижидати...».

Та праця на землі не приваблювала Саву. Але і без землі не можна. Не буде землі – не буде Рахіри, яку він любить. Сава добре розуміє, що батько віддасть землю

працьовитому Михайлові. Будучи байдужим до землі, Сава переконаний, що без неї він не проживе: «Тепер він знову якийсь без ладу! До того гризла й мучила його вічна тривога, що не дістане ніякої землі. Почував себе неначе відкинутим, неначе без вартості й відчував, що не може бути без землі». Ось і виникає влада землі над людиною. І підкрадається у Сави підступна думка згубити свого брата і стати єдиним спадкоємцем батьківської землі. І він стає братовбивцею.

Містичною є з ідейного погляду репліка невідомого діда, введена О.Кобилянською, який здогадується про злочин Сави: «Оцього буде вона (земля) пекти в ноги, що йому ніде місця не буде».

Л.Горболіс («Герой у зв'язках із сакральною землею: нові аспекти прочитання української класики») наголошує, що слова невідомого діда співзвучні з виголошеним Каїну пророцтвом Господа: «А тепер ти проклятий від землі, що розкрила уста свої, щоб прийняти кров твого брата з твоєї руки. Коли будеш ти порати землю, вона більше не дасть тобі сили своєї. Мандрівником та заволокою будеш ти на землі» (Буття 4: 11-12). Отже, вчинок Сави слушно осмислювати не лише через порівняльну (найбільш помітну) паралель «Каїн – Авель», а значно глибше, через внутрішню злученість героя зі святою землею. Саме неповага до сакральних речей є однією з основних причин його духовного падіння.

Підсумовуючи, зауважимо, що у творах української літератури наскрізно визначені моральні пріоритети, суть яких розкривається через первісні знання про святу землю, етнічну компетентність героїв у ставленні до сакрального, є внутрішню готовність упорядкувати життя згідно з народними традиціями пошанування священного. Отже, під впливом заглиблених у підсвідомості первісних знань про сакральне персонаж облаштовує своє життя, що є свідченням моральної культури героя кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Споконвічні традиції ставлення до природи в українській культурі, потужний вплив природи як доквілля й цінності на розвиток цієї культури, роблять можливим розробку таких світоглядних настанов та практичних дій, котрі призведуть до реалізації бажаного сценарію майбутнього, який, у свою чергу, буде гармонізувати із засадами національної культури як певного ставлення до світу.

Список використаних джерел та літератури

1. Антонович В. Три національні типи народні / Антонович В. – К. : Либідь, 1995. – 816 с.
2. Бантыш-Каменский Д. Н. История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетманства / Д.Н. Бантыш-Каменский. – К. : Час, 1993. – 290 с.
3. Бондаренко О. Економічний індивідуалізм у структурі економічної ментальності / О.Бондаренко // Соціальні виміри суспільства. – Вип. 8. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2005. – С. 95–104.
4. Борисевич С. О. Законодавче регулювання поземельних відносин у Правобережній Україні (1793–1886 роки): монографія / С.О. Борисевич. – К. : Вид-во НАДУ, 2007. – 424 с.
5. Бурлачук В. та ін. Біля витоків соціологічної думки в Україні / В.Бурлачук, М.Молчанов, В.Степаненко; Під ред. В.Танчера; Ін-т соціології НАНУ. – К. : [Б.в.], 1996. – 114 с.
6. Витанович І. Аграрна політика українських урядів 1917–1920. / І.Витанович. – Мюнхен; Чикаго, 1968. – 60 с.
7. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології / Вовк Х. – Прага: УГВФ. – 223 с.
8. Волков Ф. Этнографические особенности украинского народа / Ф.Волков // Украинский народъ въ его прошломъ и настоящемъ / Подъ ред. Ф.К. Волкова, М.С. Грушевскаго, М.М. Ковалевскаго, Ф.Е. Корша, А.Е. Крымскаго, М.И. Тугань-Барановскаго и А.А. Шахматова. – Петроградъ: Тип. т-ва «Общественная польза», 1916. – Т. II. – С. 455–647.
9. Воропай О. Звичаї нашого народу / О.Воропай. – Мюнхен, 1966. – Т. II. – 477 с.
10. Гоголь М. В. Роздуми Мазепи. Українська державницька ідея: Антол. політ. традиціоналізму / М.В. Гоголь; [Укладання й передм. : О.Шокало, Я.Орос; Біогр. довідки: О.Шокало]. – К. : МАУП, 2007. – С. 46–55.
11. Горелов М. Є., Моця О. П., Рафальський О. О. Цивілізаційна історія України. – 632 с.
12. Грушевський М. С. Рух політичної і суспільної української думки в ХІХ столітті // Твори : у 50 томах / Редкол. : П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.; Голов. ред. П.Сохань. – Львів: «Світ», 2002. – Т. 1. Серія «Суспільно-політичні твори (1894–1907)». – С. 397–404.
13. Грушевський М. С. З старого і нового // Твори : у 50 томах. – Т. 4. Кн. I. – 2007. – С. 8–10.

14. Грушевський М. Початки громадянства (генетична соціологія). – Відень, 1921. – 328 с.
15. Гульдман В. К. Поместное землевладение Подольской губернии. Настольно-справочная книжка для землевладельцев и арендаторов. – Каменец-Подольский, 1903. – 867 с.
16. ДАХМО, ф. 789, оп. 1, спр. 34, арк. 5.
17. ДАХМО, ф. 791, оп. 1, спр. 4, арк. 5–6.
18. ДАХМО, ф. 789, оп. 1, спр. 20, арк. 20 «а».
19. Драгоманов М. П. Вибране / Драгоманов М. П. – К. : Либідь, 1991. – 684 с.
20. Етнографічні писання Костомарова. – Т. XXXV. – К. : Держвидав України, 1930. – С. 282.
21. Єфименко Т. Обычное право украинского народа / Т.Єфименко // Украинский народъ въ его прошломъ и настоящемъ / Подъ ред. Ф.К. Волкова, М.С. Грушевскаго, М.М. Ковалевскаго, Ф.Е. Корша, А.Е. Крымскаго, М.И. Туганъ-Барановскаго и А.А. Шахматова. – Петроградъ: Тип. т-ва «Общественная польза», 1916. – Т. II. – С. 652–657.
22. Житє українського народу. Маленька географія України, II Частина з 13 образками. I Вип. – Відень: В-во укр. учительства у Гмнді, з друкарні Ад. Гольцгавзена у Відні, 1917. – 23 с.
23. Звичаї в селі Забрудді та по деяких інших, недалеко від цього села місцевостях Житомирського повіту на Волині. – Житомир: «Робітник», 1920. – С. 96.
24. Історія українського селянства : Нариси в 2-х т. / НАН України; Ін-т історії України / [В.А. Смолій (відп. ред.)]. – К. : Наук. думка, 2006. – Т. 1. – 2006. – 632 с.
25. Кононенко П. Національна ідея, нація, націоналізм : Монограф. – К., 2006. – 358 с.
26. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. – К. : Основи, 1997. – 423 с.
27. Красильников Ф. С. Украина и украинцы. (Географически-этнографический очерк) / Ф. С. Красильников. – М., 1918. – 55 с.
28. Кистяковский Б. К вопросу о самостоятельности украинской культуры / Б. Кистяковский // Русская мысль. – М., 1911. – № 5. – С. 142–146.
29. Липинський В. К. Вступне слово для читачів із ворожих таборів. Листи до братів-хліборобів. – К. : Українська прес-група, 2012. – 32 с.
30. Липинський В. К. Мораль і політична дія / В.К. Липинський // Українська державницька ідея: Антол. політ. традиціоналізму. – К. : МАУП, 2007. – С. 154–274.
31. Лозовий В. Аграрна революція в Наддніпрянській Україні: ставлення селянства до влади в добу Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.) : монографія. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2008. – 480 с.
32. Мазурик В. С. Типологія селянських виступів на Поділлі в першій половині ХІХ – 20-30 рр. ХХ ст. / В.С. Мазурик, В.Ю. Васильєв // Подільська старовина. – Вінниця, 1993. – С. 191–195.
33. Максимович Михайло. Дні та місяці українського селянина / Михайло Максимович; [пер. з рос.]. – К. : Обереги, 2002. – 189 с.
34. Маслійчук В. Вияви рухливості та підліткова злочинність (конокрадство, крадіжки волів, утечі) у Харківському намісництві 80–90-х років ХVІІІ століття / Маслійчук В. // Україна модерна. – 2010. – № 6 (17). – С. 97.
35. Мицюк О. К. Аграрна політика (1800–1925 рр.). – Т. 2. – Ч. 1. – Подєбради, 1925. – 272 с.
36. Михайлюк О. В. Селянство як «уявлена спільнота» / О.В. Михайлюк // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2009. – Вип. XXVII. – С. 95.
37. Нолл В. Трансформація громадянського суспільства : Усна історія української селянської культури 1920 – 30 років. – К. : Родовід, 1999. – 560 с.
38. Ольденбург С. Царствование императора Николая II / С.Ольденбург; [Предисловие Ю.К. Мейера]. – СПб. : Метрополь, 1991. – 672 с.
39. Попович М. Нарис історії культури України. – К. : АртЕк, 2001. – 728 с.
40. Приймак О. М. Соціальна трансформація південноукраїнської селянської общини наприкінці ХІХ – початку ХХ століття. – Вип. XXV. – С. 59–64.
41. Присяжнюк Ю. П. Ментальність українського селянства в умовах капіталістичної трансформації суспільства (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / Ю.П. Присяжнюк // Укр. іст. журн. – 1999. – № 3. – С. 23–32.
42. Світленко С. І. Українська модернізація: чинники формування та становлення наприкінці ХVІІІ – на початку ХХ ст. / С.І. Світленко // Вісник Дніпропетровського університету : Серія історія та археологія. – Вип. 17. – Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2009. – С. 3–15.
43. Семенюк С. Історія українського народу / С.Семенюк. – Львів: Априорі, 2010. – С. 11–32.
44. Степико М. Т. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз) / М.Т. Степико. – К. : Тов-во «Знання», КОО, 1998. – 201 с.
45. Стражний О. Український менталітет: Ілюзія. Міфи. Реальність. – К., 2008. – 368 с.
46. Українська культура : збірник лекцій / За ред. Дмитра Антоновича. – Подєбради : УТГІ, 1940. – 334 с.
47. Філінюк А. Г. Правобережна Україна наприкінці ХVІІІ – на початку ХІХ століття: тенденції розвитку і соціальні трансформації : монографія / А.Г. Філінюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. – 728 с.

48. Шанін Т. Селянство: окреслення соціологічного поняття / Шанін Теодор // Україна модерна. – № 6 (17). – 2010. – С. 177.

49. Шаповал М. Загальна соціологія / М.Шаповал. – К. : Укр. центр духов. культури, 1996. – 368 с.

Мельник Л. М.,

старший викладач кафедри теорії та методик суспільно-гуманітарних дисциплін
Хмельницького ОІППО

Воля як світоглядна основа української ментальності

В статті аналізуються об'єктивні та суб'єктивні фактори формування світоглядних орієнтацій сучасного українця, воля як світоглядна основа українського менталітету.

Ключові слова: світогляд, світоглядні орієнтації, людина, свобода, воля, суспільство, фактор, сутність світогляду, український менталітет, індивідуальне та колективне свідоме.

Key words: Article deals with the objective and subjective issues of the formation of the world outlook of the contemporary Ukrainian.

Вступ. Процес соціально-культурної трансформації передбачає набуття українським суспільством нової якості не лише в усіх сферах функціонування соціуму, але, що сьогодні більш актуальне, у формуванні світоглядних орієнтирів особистості. Цей процес обумовлений низкою факторів, найбільш значущими серед яких є зміни в суспільстві.

Мета статті – аналіз факторів формування світоглядних орієнтацій людини (український контекст), що обумовлений світоглядними основами української ментальності. Розгляд сутності волі як складової світогляду людини. Типи та зміст формування світогляду, що аналізуються в роботах В.Дільтея, А.Шопенгауера, Ф.Ніцше, А.Камю, Х.Ортеги-і-Гассета, Ж.-П.Сартра, М.Вебера та багатьох інших філософів.

Світоглядні настанови людини змінювалися протягом усього часу людської історії. Світогляд людини епохи бронзи відрізнявся від світогляду людини доби бароко. Який би аспект світогляду ми на взяли (уявлення про світ, місце людини в ньому, стереотипи поведінки, воля як філософська категорія чи її психолого-педагогічний прояв), він має чіткий набір відмінностей, притаманний певному відрізку часу. Як би ми спробували зробити навпаки, описавши світоглядні орієнтації людини, певної спільноти чи нації та попросили визначити, до якої культурно-історичної епохи вона відноситься, то правильність відповіді залежала б лише від чіткості поставленого завдання.

Нашу увагу привернула проблема чинників, які впливають на світогляд, та характеризують особливості українського менталітету, змінюючи його в тому чи іншому напрямі, в тому чи іншому історичному розрізі та обумовленості. Серед найтипівіших чинників можна виокремити об'єктивні та суб'єктивні:

Об'єктивні – 1) фізіологічні, 2) географічні, 3) історичні, 4) тип соціальності, 5) рівень цивілізаційного розвитку, 6) етнокультурні чинники, 7) ідеологічні моделі, 8) рівень культури.

Суб'єктивні – 1) вік, 2) стан здоров'я, 3) суб'єктивний внутрішній світ людини (ментальність, знання, воля, цінності, ідеали), 4) індивідуальний «життєвий досвід», 5) особисті смаки та уподобання, 5) соціальна активність.

Розглянувши запропоновану класифікацію факторів форм світогляду в першому наближенні, бачимо, що на світогляд більше впливають соціальні чинники, ніж природні. Суспільство через набуті властивості історичного «ми» постійно чинить вплив на індивіда через свої структури, інституції, мову, символіку та інші «внутрішні» закони, зовнішні впливи. Загальноновизнаною є відсутність індивідуального вибору (свободи волі, а також

окремо свободи і волі) у первісному соціумі для людини. К.Юнг висловив та довів думку про існування більш глибокої сфери в структурі свідомості – підсвідомості особистості – це колективне несвідомиме. Географічний фактор означається наявністю колонізованої (освоєної) території – предметом гордості (володіння) господарів (власне «Я» і власність) та предметом зазіхання, «ласий шматок» (те, від чого можна відлучити та позбавити) для сусідів та суб'єктів глобалізації на сучасному етапі.

Зазначимо, що цивілізаційний вплив різновекторних орієнтирів розривав та продовжує «розривати» зараз країну та соціум, не даючи можливості сформуватися світогляду суспільства на базі солідарної єдності, творенню ментальної цілісності. Плюралізм та можливість вибору зіграла та й наразі грають «злий жарт» в цьому сенсі з українською громадою. На часі виклики, що обумовлюють конструювання та переорієнтування ментального прояву, водночас чіпаючи ментальні кодові прояви. Адже світоглядні особливості українства з географічного положення об'єктивно сприяли формуванню уявлення про хиткість чи стійкість, нестабільність оточуючого середовища людини, певної групи людей, нації, держави, а це впливало та й впливає на відсутність цілісності уявлення про Батьківщину, а отже на збереження чи модифікацію світоглядних орієнтирів.

Зазначимо, що у формуванні волі – світоглядної орієнтації, яка базується на ментальних характеристиках, саме особливе місце належать історично обумовленому освітньому процесу, що проявляє індивідуальні та колективні архетипи через особливості українського менталітету. Істотною умовою в даному випадку виступає здатність людини реалізувати свій вольовий потенціал через освітні підходи та суспільні інституції, які пов'язують з особливими характеристиками української ментальності – Власною гідністю та почуттями та осмисленнями Свободи та Волі, що яскраво виражено в українській метафорі – «Буде Воля, буде Доля!».

Реалізувати вольові якості українця можна двома шляхами. Перший шлях полягає у наданні пріоритету тотожності соціуму та індивіда через виховні підходи, що плекають повагу до почуття Власної Гідності особистості та пошани до її Свободи. Домінуючі позиції тут займають процеси зовнішньої зумовленості життєдіяльності особистості та культурних пріоритетів, які підтримуються суспільством. Другий шлях – визнання безумовної вартості індивіда, пріоритетності його інтересів у співставленні з інтересами спільностей. нестабільність життєвих станів, економічного та соціального життя об'єктивно спонукає людину, спільноту, народ, державу до пошуку джерел стабільності через науку, освіту, просвіту громадян, духовне та консолідоване об'єднання суспільства та держави.

Важливим фактором формування світорозуміння людини виступає її суб'єктивний внутрішній світ: розуміння ментальних особливостей, знання, воля, цінності, ідеали тощо. «Життєва мудрість», здобута як синтез знань, цінностей, практичного досвіду та результатів цього досвіду, які виливаються у систему фільтрів поглядів та поведінки, які керують людиною в різних ситуаціях. Відбувається постійна модифікація світосприйняття норм на основі динамічності нестабільних моделей та ефективного управління ними. Ці норми відрізняються в різних ситуаціях, співтовариствах та при реалізації різноманітних практик. Освітній процес через інституційні системи або підтримує ці норми, або їх видозмінює, чим обумовлює динаміку змін або їх стримує.

Отже, постійні зміни закладають основи якісно нового нормативного стану людини та суспільства в цілому, що дозволяє при цій взаємодії вийти на якісно новий рівень розвитку. За умов «дефолту відповідальності держави» включаються ментальні форми самозбереження – українська сім'я бере на себе функції свого захисту, виживання та самозбереження. Історично-культурно обумовлене пристосування через сімейну інституцію нарощуючи матеріальну стабільність, зберігаючи ціннісну спрямованість автономію (що виступає проявом Волі) таким чином обумовлює соціально-культурний та моральний капітал спільноти, суспільства. наявність особистих орієнтирів та уподобань людини впливає на усвідомлення власної гідності та вартості, формує лінію поведінки

особистості, проявляє її вольові якості, які в сьогоденні «дістали» споконвічну українську усвідомлену Потребу до Волі.

Історичною необхідністю є відновлення єдиної української політичної нації. Становлення української політичної нації як сучасної європейської спільноти нероздільно пов'язане з активним, складним та суперечливим процесом формування національної ідентичності – ототожнення людини самої себе з певною спільнотою, її символами, ментальними кодами, цінностями, історією, територією, культурою, державними та правовими інституціями, політичними й економічними інтересами. Національна самоідентифікація українців була зруйнована, а її відновлення – процес важливий та необхідний для самозбереження української спільноти. Революція Честі та Гідності якраз продемонструвала потужний генетичний Код Волі як світоглядної основи українського менталітету, дістаючи з колективного підсвідомого сакральні символи.

Чинником формування світогляду виступала і виступає соціальна активність людини. Зміна умов життя та виживання, особисті проблеми, фізичні загрози досі є факторами, що спонукають людину до вольових дій. Вектор та інтенсивність такого руху характеризує рівень та якість досягнутих результатів. Можливість вибору громади, соціального оточення та прийомів власної актуалізації – «подарунок» глобалізації світові. Причому, громада (соціум) може бути як реальною, так і віртуальною.

Соціальна активність людини змінює характер її ставлення та сприйняття влади (органів та представників). Держава сприймається як структура, що надає послуги, перелік яких чітко визначений Конституцією. Ненадання Державою належного рівня послуг народові, громаді, на жаль, сприяє формуванню правового нігілізму, недовіри до влади. Нація не реагує на недоліки (аморфність, недостатня актуалізація людини в напрямку влади), а самовдосконалення соціальної системи можливе лише перед загрозою знищення чи зламів.

Одним із перших відчув потребу у виявленні в історичному процесі дії не тільки чинників зовнішніх (тобто соціально-економічних), а й внутрішніх (тобто духовно-психологічних або культурних) здійснив у своїх дослідженнях видатний вчений Л.Февр. Він вважав, що історія суспільних ідей має бути доповнена історією фактів, історичною психологією. До Л.Февра вчені «на слово» вірили текстам джерел, обмежуючись формальною критикою їх достовірності.

Дослідники підходять до справжніх спонукальних причин вчинків людей взагалі і політичних зокрема, спираючись на наукові відомості про ментальність. Залежно від завдань, що їх ставить перед собою дослідник, можна говорити і про ментальність епохи, і про ментальність регіонів, про ментальність людини.

Ментальність – категорія психологічна, яка відображає спільне «психологічне оснащення» представників певної культури. В науковій літературі стверджується, що існує різниця між поняттями «ментальність» і «менталітет». Якщо в змісті першого – психологічне навантаження, то менталітет – категорія культурологічна.

Ментальність певною мірою є продуктом культури, її своєрідною квінтесенцією. Те, що визріває і набирає довершеності в культурі, може перейти в ментальність, кодифікуючи природні схильності. Культурні чинники спроможні посилювати або послаблювати дію менталітету, тобто додавати свій потенціал до певного спільного «вектора» або опиратися тим чи іншим світосприймальним ментальним настановам, нейтралізувати чи принаймні цілеспрямовано коригувати їх. Культура в цілому моделює та опредмечує всі риси менталітету, а далі тиражує, здійснює їх трансмісію. Підґрунтям усіх ментальностей, підкреслюють українські дослідники, є етнічна, національна ментальність з усіма її специфічними особливостями.

Етнічна ментальність – духовно-культурний самовияв етнічної спільноти. Як складне психологічно-етнічне явище, вона має характер певних уявлень. Це комплекс таких зовнішньодіяльних феноменів, який сприймається сторонньою свідомістю як своєрідний, специфічний дух етносу, те, що робить цей етнос «помітним», що вирізняє його серед розмаїття інших етносів; це своєрідне «обличчя», яким певний етнос

повернений до всіх інших і яким відрізняється від них. Агрегатом спільних психологічних властивостей, що складає ідеальний національний тип, можна вважати національний характер, який має свою структуру. Саме Воля й виступає детермінантою національного характеру українця.

Д.Чижевський наголошував, що характеристика національного типу є в чомусь гіпотетична. Кожна нація завше володіє різними психологічними типами людей, є певні різноманітні типи, є, нарешті, місцеві відмінності, які можемо називати племінними. Усі такі відмінності дуже ускладнюють національне обличчя народу, внаслідок чого характеризувати його – надзвичайно складне завдання. До характеристики національного типу можна йти трьома шляхами. Перший – це дослідження народної творчості, другий – характеристики найбільш яскравих, виразних історичних епох, які певний народ пережив, третій – характеристика найбільш значних «великих» представників певного народу.

Ядро національного характеру формується століттями. Так, щоб створити в народі, такому, скажімо, як французький, ту спільність почуттів, що утворює його душу, потрібно було більше десяти століть.

Г.Лебон в праці «Психологія народів і мас» писав, що ні природні, ні економічні, ні класові, ні соціальні процеси не впливають вирішальною мірою на долю народу, його цивілізаційний поступ. Навпаки, кожна раса містить у своїй духовній організації ті закони, які управляють її долею; можливо, вона підкоряється саме цим законам, спонукана інстинктом у всіх своїх намірах, навіть найбезглуздіших. Іноді нам здається, що народи підкоряються таємним силам, подібним до тих, що змушують жолудь розвиватися в дуб і змушують комету рухатися своєю орбітою.

Кожен етнос (Г.Лебон вживає тут термін «раса» як синонім слів «народ» і «нація»), на думку мислителя, має свій майже незмінний характер, свою душу, ідеї та ілюзії, випрацьовані внаслідок тривалого історичного розвитку, спадковими законами (порушення яких у результаті схрещення народів, як правило, згубні й обумовлюють вимирання народу, його деградацію, руйнування душі). Дуже тривкі й консервативні традиції, без яких не може бути ні національної душі, ні цивілізації. Саме українство століттями ілюзію Волі випрацьовує та зреалізовує.

На думку Г.Лебона, «народ – це організм, створений минулим і, як і будь-який організм, він може змінитися не інакше, як шляхом тривалих і випадкових нагромаджень». Вольові характеристики українця – це не випадкова якість, а якість, що напрацьовувалася століттями і проявляється генетичним та ментальним кодом нації.

Категорія «Душа народу» є визначальною в тлумаченні Г.Лебоном етнопсихологічних та соціально-психологічних феноменів. Душа народу – це сукупність спільних ідей і почуттів, дій, які становлять силу народів і без яких не можуть існувати ні нація, ні батьківщина. Народ може втратити дуже багато, зазнати всіляких катастроф і бути ще спроможним піднятися. Але він усе втратив, і йому вже ніколи не піднятися, якщо він втратив свою Душу та Волю.

Г.Лебон стверджує, що історію можна розглядати як простий виклад результатів, витворених психологічним складом народів. Вона походить із цього складу, як дихальні органи риб з їхнього життя у воді. Без попереднього знання душевного складу народу історія його здається якимось хаосом подій, що управляються лише випадковістю. Коли ж відома душа народу, то і життя його постає правильним фатумом – наслідком його психологічних рис. В усіх проявах життя нації ми завжди знаходимо, що незмінна душа раси сама «вишиває власну Долю».

Саме на думку Г.Лебона, національний характер проявляється через Почуття, Вольові якості та Моральність. Більшість учених єдині в поглядах на природу національного характеру. Риси його формуються в процесі людського життя і є надбанням особистості чи суспільності історії (якщо йдеться про національний світогляд та характер). Відтворити зміст національного характеру означає скласти індивідуальну картину взаємопов'язаних психічних реакцій, настановлень, переживань нації, котрі виникають внаслідок сутичок етносу з певними виявами історичного буття.

Зокрема А.Фурман виокремлює психоментальні параметри національного характеру: вітальні, культурні, свідомісні, духовні. На вітальному рівні – це універсум психологічної унікальності (національна своєрідність, етнічна непересічність, особистісна індивідуальність) людського буття. Культурнісний рівень – це квінтесенція культури народу, в якій фіксуються найістотніші історично зумовлені особливості світосприйняття і світовідчування окремої людської спільноти.

Національний характер неможливий без відповідної поведінки. Між поведінкою і характером існує взаємовідношення оберненості: вчинки призводять до формування певних рис характеру, зумовлюють відповідну поведінку. Національний характер має значення лише як психологічна умова можливості того чи іншого вчинку. Не можна описати характер абстрактно, поза поведінкою людини. Натомість усталені особливості поведінки зумовлюють комплекс характерних для особистості психологічних. У праці Г.Лебона «Психологія народів і мас» висловлюється думка, що носій національного характеру – це є не статична середня етнічна особа, а бажана для національної культури особистість.

«Вплив характеру – найпотужніший чинник життя народів... Римляни часів занепаду мали більш тонкий розум, ніж варвари, але розгубили попередні якості свого характеру: впертість, енергію, непереможну здатність на жертву в ім'я ідеалу, непорушну повагу до законів, які створили велич їх предків...», – підкреслював Л.Гумільов. Відкриття, зумовлені розумом, становлять загальне багатство людства; чесноти або вади характеру складають винятково скарбницю кожного народу. Це незмінний стрижень, який хвиля обмиває щодня протягом століть, аби обточити тільки його контури; він відповідає специфічній ознаці народу, плавнику риби, дзьобу птаха тощо.

Можна сказати, що долю того чи іншого народу в історії визначає не тільки і не стільки розум, скільки його характер.

Ядро національного характеру, за М.Лоським, втілює пара протилежностей. Для вченого особливо цікавим є віднайдення тієї визначальної властивості, з якої походять дві протилежні якості – позитивна і негативна.

Відомий етносоціолог М.Мнацаканян підкреслює, що при вивченні національного характеру будь-якого народу методологічно важливо дотримуватись таких правил:

1) відшукати першооснову, головну якість (ядро) національного характеру, що сконцентрувало в собі історію народу, його моральні й культурні цінності, традиції, побут, визвольну боротьбу і суспільний розвиток;

2) як психологія, так і національний характер глибоко пов'язані зі сферою підсвідомого. Тут діють інстинкти і підсвідомі реакції. Г.Лебон підкреслював, що особи кожної національності володіють, незважаючи на різницю в соціальному становищі, непорушним запасом ідей, традицій, почуттів, способів мислення, що складають підсвідому спадщину предків, проти якої будь-які аргументи абсолютно безсилі. Раціональним у цьому випадку буде наше розуміння своєрідності національного характеру певного народу, якщо ми змогли зрозуміти, чому він виник історично;

3) своєрідність національного характеру не означає винятковості, тобто такої унікальності, що виключає схожість, повторюваність важливих його рис у інших народів. Теоретико-аналітичний підхід дозволяє не тільки дійти до першооснови національного характеру, створити образ ідеального типу, але й віднайти в цьому контексті національну своєрідність тих загальних рис, які часто зустрічаються у багатьох народів. Наприклад, релігійність є не тільки рисою характеру українців, а й поляків, росіян, італійців. Релігійність в добу більшовизму проявлялася, зокрема, у формі духовного анти тоталітаризму;

4) національно-політична реальність етносу – це творчість нації, її характеру. Досліджуючи його, можна визначити, які шляхи нації в майбутньому він буде прокладати.

У праці Г.Касьянова «Теорія нації і націоналізму» підкреслюється, що націоналізм в найзагальнішому розумінні варто розглядати як різновид історичної культури і сімейного виховання. Ми б уточнили, що націоналізм – це певна культура мислення і поведінки,

мотиваційний блок якої складають відповідна система психічних реакцій і світоглядних настановлень та вольових зусиль. Українська психічна культура формувалася під впливом певних генетичних, геопсихічних, історичних, соціопсихічних чинників.

О.Кульчицький підкреслював, що під «українською психікою» розуміємо «ідеальний», тобто тільки в «ідеї», в думці існуючий тип «структури», до якого типу в меншій чи більшій мірі наближається більшість психік українців. Аналіз особливостей української національної психіки можна розглядати через характерні для людини рефлексивні настанови.

За К.Ясперсом, у психіці людини рефлексивні настанови можуть виступати у таких формах:

1) контемплативна саморефлексія. В ній людина радше пасивно приглядається до себе і розвитку свого життя, ніж справді живе (диванні майданівці);

2) активно-рефлексивна настанова, що в ній людина формує своє життя, обираючи певний тип переживання – Герої Майдану, Добровольці;

3) безпосередня рефлексивна настанова, на базі якої кожне переживання, мить сприймаються як домірна вічності, теперішність стає самоцінною.

О.Кульчицький підкреслює, що сотійні і динарні риси української нації (раси) не дають передумови активності. В них почуття переважають порівняно з пізнанням і волею [14, с. 52].

Психологія вчить, що почуття – це найбільш суб'єктивне явище, тобто найменш пов'язане з предметами, з предметністю. Предмети в такій структурі цінні лише як предмети, і менш цікаві з погляду дії на них її вислідів; вони куди важливіші, ніж інтенсивні переживання. При формуванні психіки народу величезну роль відіграє колективне несвідоме, архетипи. Архетипи, за К.Г. Юнгом, є підсумком усієї психічної діяльності людини. К.Г. Юнг виокремлює такі архетипи: матері, дитини, тіні тощо. Вони є генетичною основою архетипів етнічних.

Загальновідомо, що психологічним настановленням будь-якого радикального націоналізму, в тому числі й українського організованого, є нетерпимість до суспільних обставин життя нації, які не відповідають націоналістичній ідеології. Український етнос адаптувався до комуністичної системи не через те, що в його психології недержавність була закладена як етнічна характеристика, не через приреченість на примирення з політикою денационалізації, а через те, що історична доля українства полягає в еволюційному виборюванні незалежності через збереження етнічної ідентичності, у розвитку індивідуального начала за рахунок громадського. Подрібненість родин, слабкість общинного ладу, перевага інтелекту і почуття над практичною діяльністю і творчість переважно в інтелектуальній та естетичній сфері відкидали українців в їх поступках.

Справедливе твердження, що нетерпимість українця до насилля у вигляді агресивної реакції становить своєрідну опозиційність, а це є проявом потреби у Волі, як необхідної складової життя. Це проявлялося в масовій психічній реакції пересічних українців на наступ радянської системи на їх національні права і свободи. Справа в тому, що егалітаристські настанови менталітету українства зрештою зорганізували його національно-визвольні прагнення. У свідомості українського загалу егалітаризм (ідея рівності) приводить до розуміння необхідності захисту державної незалежності (гаранта національної свободи). Тобто традиційний український менталітет виявлявся схильним до визначення пріоритету ідеї рівності та ідеї свободи.

Стиль життя *vita maxima*, бунтарство як реакція на негаразди суспільного життя властиві людині, яка поєднує своє життя з політичними угрупованнями радикально націоналістичного спрямування. Бунтарство, за А.Камю, породжується усвідомленням, що в людині є щось таке, чим вона може ідентифікуватися. До бунту на цю ідентифікацію не зверталось особливої уваги. Поневолений до бунту був терплячим, хоча, можливо, внутрішньо й чинив опір наказам володаря, але мовчав, маючи певний інтерес. Поневолений ще не усвідомлював своїх прав. Втративши терпіння, він поширює своє нетерпіння на все, з чим раніше не погоджувався. Цей порив завжди реактивний. В той

момент, коли він відкидає принизливий наказ володаря, то він відкидає і власне становище. Він переходить межу, за якою перебуває його супротивник, і вимагає, щоб з ним поводитися, як з рівним. Він ідентифікує себе зі спротивом і занурюється в нього. Він ставить ту частину, до якої вимагав уваги, понад усе, навіть понад саме життя. Вона, ця частина, стає для нього вищим благом. Раб раптом обирає «Все або Нічого». Така свідомість народжується разом із бунтом. Бунтівна свідомість радикальна, безкомпромісна, вона спрямовується на утвердження ідеологічних цінностей, що рятують націю.

«Ідентичність – це результат боротьби за цілісність свідомості. Вона є тим лезом бритви, котре, з одного боку, поділяє на свої і чужі, а з іншого – пов'язує «власне я» з речами, усвідомленими як свої. Ідентичність виказує своє існування в кризові моменти історії, коли, власне кажучи, її починають шукати, і саме в цей момент на історичну арену виходить творча наснага людини, людської думки», її ментальна потреба Бути Вільною.

В сучасному світі, як правило, для особи характерною є поліідентичність, тобто поєднання кількох видів ідентичності, що зумовлює повну гармонію або дисгармонію в її житті. Націоналізм як ідеологія виступає на користь етнічної ідентичності на полі взаємодії національної політики і ідентичності людини.

Вдалий ключ до наукових оцінок «подвійної ідентичності» запропонував канадський історик П.Малочий. Розрізнення ним принципів природної ієрархії численних лояльностей, з одного боку, і взаємовиключних свідомостей, з іншого, дає змогу прояснити суть драматичного конфлікту, який проходить червоною ниткою крізь всю українську історію. Одні не відчували дискомфорту, вважаючи себе одночасно і росіянами, і українцями. Для інших ці поняття були взаємовиключними. До останніх безумовно відносимо прихильників організованого націоналізму в Україні.

В процесі етнічного самовизначення нації особливу роль відіграють національні стереотипи. Психологічна основа стереотипу – це готовність сприймати явище або предмет певним чином і згідно з цим діяти в конкретній ситуації, реалізувати конкретне соціальне амплуа. За концепцією Л.Гумільова, етнічний стереотип як певна норма відносин має чітку структуру. В ній відбиваються відносини: 1) між колективом і індивідом; 2) між індивідами; 3) всередині етносу; 4) між етносом і групами всередині.

Щодо новітньої історії України, то в документах ОУН-УПА підкреслюється, що мають місце психологічні відмінності між українцями різних земель. На засіданні бандерівського Центрального Проводу 1944 року відзначалося, що конче необхідно підтягнути в політичному сенсі населення східноукраїнських земель, підвищити його національну свідомість, інакше виникає загроза втрати впливу на народ. Істотною хибкою українського національного характеру українські організовані націоналісти вважали терпимість, гуманність стосовно ворогів. Ці ментальні риси, з їх позицій, давали ворогам України змогу брати гору над українцями.

«Для українського організованого націоналізму щастя – це триумф переможця, що усвідомлює незнищенність ідеї, що вказує на силу як на праджерело життя», – підкреслював відомий діяч ОУН С.Ленкавський. «Радикальний націоналізм ОУН-УПА не тільки абсолютизував «волю до влади», а й перетворював її на «релігію». Ця «релігійність», ця «теологія», – писав Д.Донців, – це той «романтичний дух», що ставить вічне (націю) над дочасним».

Для пересічного українця «воля аж ніяк не вичерпується волею приєднання до спілки. «Патріарх» або олігархічна верхівка, нібито усвідомлюючи необхідність, веде до окресленої мети, а на ділі здійснює економічне й політичне панування. Особиста воля українця – у родині – це воля для мене і тепер, це воля максимального самовияву і самореалізації на основі трудової етики – високої працездатності у галузі «спорідненої діяльності і відповідальності за її результати». Приєднуємося до наукового твердження, що в цій ситуації почуття і воля – це той ментальний код духовної культури народу, прояв народного життя, в якому Справедливість означає моральну національну цінність.

Такі настанови є близькими до вчення про Провидіння і свободу, створеного Фомою Аквінським. Ф.Аквінський розробив вчення про абсолютну свободу волі. Людина вільна і жодна, навіть найширша свобода людини не вийде за межі Провидіння Божого. Вплив цієї церкви, як відомо, проявляється не тільки в релігійному житті Західної України, а й на рівні квінтесенції ментальності українців. Психологічні його властивості віддзеркалені в світоглядних настановах українського народу.

Контемплативна світоглядна постанова сковородинської людини, яка, споглядаючи світ, сподівається на вищу справедливість, вважається домінуючою в етноментальних характеристиках українства. Анклавною ж виступає контемплативна світоглядна постанова українців під гаслом «Борітеся – поборете» – і в цьому знайдете Вищу справедливість.

Активістська політично-національна волюва культура українства, або культура участі громади окреслюється спрямованістю діяльності її носія на дійову роль в політичному житті країни, що демонструє політичність української нації.

Висновки

1. Можна виділити основні групи факторів еволюції світогляду – природні (фізіологічні, географічні, вікові, стан здоров'я) та соціальні (історія, тип соціальності, рівень технологічного розвитку, ідеологія, рівень освіти, етнокультурні чинники, суб'єктивний внутрішній світ людини, індивідуальний «життєвий досвід», соціальна активність, особисті смаки та уподобання) в межах об'єктивно-суб'єктивних координат. Еволюція світогляду людини, яка відбувається паралельно зі змінами у суспільстві, веде до якісного оновлення всіх його складових.

2. На волю, світоглядні орієнтації українця впливають такі фактори: – трансформація українського соціуму; – процес глобалізації та формування нового світового порядку; – зростання рівня світоглядної свободи та духовних пошуків індивіда. Перспективи подальших досліджень – дослідження атрибутів світоглядних орієнтацій людини в умовах тектонічних зламів.

3. Психолого-політичні та світоглядні основи українського організованого націоналізму відповідають активно-рефлексійній настанові української ментальності.

4. Зміст останньої можна означити як активність, спрямовану на зміну та перетворення реальності, в якій Народ перебуває в особливому стані суб'єктивного переживання.

5. Український організований націоналізм у переживанні за національне буття українського етносу активізував свою Волю, діяльність на руйнацію зовнішньо-негативних факторів, що в історичній минувшині постійно мали місце.

6. Такі ментальні риси українського етносу, як: кордоцентризм, перевага Волі над емоційною складовою, колективний інтелект, соціальний капітал нації, контемплативна саморефлексія та рефлексивна постанова солідаризує та консолідує українську націю.

Список використаних джерел та літератури

1. Феномен нації і основи життєдіяльності / За ред. Б.Попова. – К., 1998.
2. Тоидис В. П. Этнонациональный менталитет и этническое самосознание (Некоторые методологические вопросы). В кн.: Этничность, культура, менталитет (Теоретико-методологические и культурологические аспекты, изучение этничности). – Карачаевск, 2000.
3. Храмова В. До проблеми української ментальності. В кн.: Українська душа. – К., 1992.
4. Туренко В. Філософія «правого» політичного радикалізму в Україні (теоретичний портрет): На матеріалах Українського організованого націоналізму 40–50-х років ХХ століття. – К., 2003.
5. Малий етнополітологічний словник / Під ред. Антонюка О., Волобуєва В., Головатого М. – К., МАУП, 2005.
6. Мнацаканян М. О. Нации и национализм. Социология и психология национальной жизни. – М., 2004.
7. Чижевский Д. Нариси з історії філософії на Україні. В кн.: Федів Ю., Мозгова Н. Історія української філософії. – К., 2000.
8. Лебон Г. Психология народов и масс. – М., 1998.
9. Фурман А. Психокультура української ментальності. – Тернопіль, 2002.

Музей історії міста Хмельницького – осередок патріотичного виховання учнівської молоді

Багатотисячолітня історія нашого народу свідчить, що без патріотизму неможливо створити сильну державу, неможливо привити людям розуміння їх громадянського обов'язку та поваги до закону. Тому патріотичне виховання завжди і скрізь розглядається як фактор консолідації всього суспільства, є джерелом і засобом духовного, політичного та економічного відродження країни, її державної цілісності та безпеки.

Музей в сучасному суспільстві – не тільки науково-просвітницька установа, а й центр культури, що вирішує завдання розвитку та виховання особистості. Музей, музейні експонати мають унікальну можливість впливати на інтелектуальні, вольові та емоційні сфери особистості підлітка одночасно, а кожна експозиція представляє собою програму передачі знань, навичок, суджень, оцінок і почуттів. Для учнівської молоді музей формує почуття причетності до всього, що відбувається в навколишньому світі, прагнення взяти посильну участь у важливих подіях, що відбуваються в місті та Україні.

Ще на початку XIX століття французький художник Жак Луї Давид, звертаючись до Конвенту сказав: «Не помиляйтеся громадяни! Музей зовсім не марне зібрання предметів розкоші, суєтності, котрі служать для задоволення цікавості. Потрібно, щоб музей став школою великого значення: викладачі поведуть туди своїх учнів, батько поведе сина, молода людина при спогляданні творів генія відчує, до якого виду мистецтва чи науки має поклик...». Ці слова є особливими і актуальними і сьогодні [1, с. 75–76].

На думку вчених: «...знання, які отримані в музеї – це не просто розширення світогляду, а засвоєння понять, явищ, вплив на формування переконань, національної свідомості. Особливість музейного сприйняття полягає в тому, що засвоєння понять поєднується з процесом розвитку зворотних зв'язків між музейним предметом і відвідувачем: чим глибше і повніше пізнається музейний предмет, тим виникає більша зацікавленість в його глибинному пізнанні» [2, с. 120–125].

Робота музею історії міста Хмельницького спрямована на вивчення, збереження та використання матеріальної і духовної культури міста. Формування більш повних і глибоких знань з його історії, залучення громадян до надбань національної і світової історико-культурної спадщини. Роки роботи музею наповнені просвітницькою, науково-дослідною, виставковою, фондовою роботою. За час роботи музею десятки тисяч хмельничан та гостей міста познайомились з бурхливими змінами життя обласного центру. Організація та проведення виставок дає можливість залучати до музею нових і постійних відвідувачів.

Музей володіє зібранням пам'яток місцевої історії і культури: знаряддя праці, предмети місцевого побуту XIX–XX ст. Це обруси, доріжки, рушники, вишивка, кераміка тощо. Тут свято шанують пам'ять про ветеранів Великої Вітчизняної війни, особливе місце в експозиції займають листи з фронту проскурівчанина Галушки Володимира Федоровича, фотографії визволителів міста, членів Проскурівського підпілля, святковий номер газети «Красная Звезда», приурочений параді Перемоги на Красній площі.

Музей історії міста Хмельницького активно займається популяризацією сторінок історії рідного міста. Зокрема, до Дня міста у 2012 р. була відкрита галерея почесних громадян міста. Тут проходять виставки творів місцевих професійних та самодіяльних художників. Ці виставки допомагають хмельничанам відкрити для себе світ прекрасного, а також людей, що його творять.

Особливе місце в музейній роботі відводиться патріотичному та естетичному вихованню дітей та молоді, адже не секрет – майбутнє за юною зміною. З цією метою проводяться уроки пам'яті, мужності, зустрічі з ветеранами Великої Вітчизняної війни, цікавими людьми на базі загальноосвітніх шкіл та музею. Співробітники музею проводять

серед учнів та студентів навчальних закладів міста мультимедійні лекції, які формують та поглиблюють знання з історії міста та країни. Молодь має можливість зануритись в історичні події за допомогою виїзних виставок, що формуються з експонатів музейного фонду. Наприклад, у 2013 р. були сформовані та проведені виїзні виставки: фотодокументальна виставка «До витоків писемної історії міста», історико-документальна фотовиставка «Хмельниччина в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.», виставка-візитівка «Плоскирів-Проскурів-Хмельницький». Виставка «Жорна голоду: 1932-1933 роки» дає можливість показати причини та наслідки страшних подій на території Поділля за допомогою свідчень очевидців, документів, експонатів, що зберігаються в музеї.

Музей історії міста Хмельницького сприяє розвитку національних традицій. У листопаді 2013 р. в мистецькій залі відкрилася пересувна фотовиставка «Польські акценти Києва та Поділля», приурочена 150-річчю з дня народження відомого українського і польського архітектора Владислава Городецького та 25-річчю створення Спілки поляків України. Захоплююча інтерактивна екскурсія фотоекспозицією занурила присутніх у таємничу атмосферу творчості «київського Гауді». Ініціатор і автор проекту Вікторія Радік – перший заступник голови Спілки поляків України та голова Київського національно-культурного товариства «Згода», заслужений діяч культури Польщі, заслужений працівник культури України – емоційно і натхненно передала гостям презентації всі нюанси своєї пристрасті до краєзнавства з польськими складовими успіху, зокрема, до польських архітектурних акцентів столиці України. Пані Вікторія також зробила екскурс в історію створення Спілки поляків України та підкреслила важливість багатівікового взаємопроникнення української та польської культур. Єднальним містком польських архітектурних акцентів між Києвом та Поділлям під час відкриття фотовиставки стала краєзнавча презентація наукового співробітника обласного краєзнавчого музею Вадима Глембоцького «Польські замки і маєтки в контексті Поділля» за малюнками відомого майстра архітектурного пейзажу Наполеона Орди.

Неможливо уявити патріотичне виховання без творів Тараса Шевченка. В цьому напрямку музей плідно співпрацює з митцями міста та області. «Встане Україна – і розвіє тьму неволі!..» – під такою назвою, що є одним з шевченківських поетичних гасел, 5 березня музей історії міста представив художню виставку до 200-річчя з дня народження Тараса Шевченка. У мистецькій залі музею під горде звучання шевченкових поезій почала випромінювати світло одвічної любові українського народу до своєї країни та одвічного його прагнення до волі виставка живопису і графіки. Аби вшанувати пам'ять про Великого Кобзаря та віншувати його неосяжний духовний вклад у скарбницю душі українського народу, у цій залі експозиційно об'єдналися 12 художників Хмельницької обласної організації Національної спілки художників України: Михайло Андрійчук, Володимир Корнев, Яків Павлович, Микола Мазур, Микола Мельничук, Леонід Бессараба, Михайло Намистюк, Володимир Кирилук, Ігор Севець, Олександр Антонюк, Микола Панасюк, Ганна Єрменчук-Гручман, які представили 28 картин, присвячені видатному українському поету, художнику та громадському діячеві, його творчості та життєвому шляху. Хмельницька обласна організація Національної спілки художників України – громадська творча організація професійних митців і мистецтвознавців. Це творче об'єднання талановитих особистостей – живописців, графіків, скульпторів, майстрів декоративного мистецтва, мистецтвознавців, що генерують нові художні ідеї та проекти, осмислюють і сприяють творенню нашого життя за законами гармонії та краси. Діяльність її спрямована на відродження, утвердження та розвиток усіх різновидів українського мистецтва як невід'ємної складової частини світової культури. Відзначаючи 200-річчя Т.Шевченка, художники представляють як портрети письменника, так і змальовують українську природу і народ рідної неньки-України, який Тарас дуже любив.

Свою серію з 7 офортів «Шевченко на Поділлі» представив та передав у фонди музею заслужений художник України, відомий український графік Михайло Андрійчук. Творам Андрійчука притаманні висока майстерність, неординарність, філософська глибина. Працюючи над офортами своєї шевченкіани, художник зосереджено і детально

вивчав історичні матеріали та документи, що стосуються життєвого шляху і творчості Т.Г. Шевченка. Своїми дослідженнями з подільської шевченкіани Михайло Омелянович охоче поділився з гостями виставки, які дізналися від поважного 85-річного корифея національної графіки найбільш цікаві факти про перебування Тараса Шевченка на Поділлі у складі археографічної комісії у 1846 році. Живописну серію робіт, присвячених шевченківській тематиці, представив Володимир Корнєв. У своїх роботах «Мати Україна», «Оксана», «Тарас Шевченко. Молодість» він використовує символи для посилення враження від патріотичного пориву душі художника. Володимир Маркович під час презентації виставки також поділився з присутніми багатьма цікавими фактами про життя та діяльність Т.Г. Шевченка, адже в його домашній бібліотеці найбільш поважне місце займає дослідна література саме з шевченкіани. У своїй творчості художник звертається і до козацької тематики, яка була небайдужа й Тарасу Шевченку. У картинах «Дума про битву під Берестечком», «Дума про Україну» події розгортаються на тлі синьо-жовтих кольорів, покликаними заволодіти увагою глядача, замислитись над життям. Володимир Маркович також подарував музею одно з живописних полотен свого авторства. Яків Павлович представив портрет Т.Шевченка в авторській техніці з символічною назвою «Пророк». Адже творчість Тараса Шевченка є сьогодні актуальною як ніколи. Микола Мельничук, Михайло Намистюк, Володимир Кирилук, Ігор Севець звернулись до тематики української природи. Патріотичну піднесеність художньої експозиції живопису і графіки відомих подільських художників вдало підкреслюють ляльки-мотанки авторства Оксани Корнєвої. Студенти Хмельницького інституту МАУП взяли активну участь у формуванні особливої атмосфери, читаючи вірші Т.Г. Шевченка.

22 жовтня 2014 р. напередодні святкування 70-річчя визволення України від німецько-фашистських загарбників музей історії міста Хмельницького знайомить хмельничан з подвигами героїв, що поклали свої життя на камінь звільнення Хмельниччини. В золотий вінок нашої Великої Перемоги над фашизмом навечно вплетені подвиги воїнів і партизанів, які визволяли Подільські землі. Тисячі подолян та громадян братських республік були нагороджені орденами і медалями за хоробрість і мужність, проявлені в цих боях. А 25 найвідважніших, хоробрих і сміливих були удостоєні звання Героя Радянського Союзу. Саме про подвиг, куплений ціною свого життя розповідала ця експозиція. Ініціатором виставки виступив Рязанцев М. Т., гвардії полковник Радянської армії, учасник битв за Варшаву та звільнення Берліну. Виставка виконана у сучасному форматі. Новітні технології дозволили скомбінувати портрети та дані героїв, створивши наочну та естетично рафіновану форму. На виставці представлено унікальну Алею героїв-визволителів, створеної за сприяння директора Управління архітектури та містобудування департаменту архітектури, містобудування та земельних ресурсів Дунаєвського В. В. у виконанні члена Хмельницької обласної організації Національної спілки художників України Павловича Я. М. Присутні учні були вражені оформленням виставки: вперше можна було побачити портрет героя та прочитати про його подвиг. Учні зазначили, що такий формат дає ілюстративну та інформативну підготовку про події періоду Великої Вітчизняної війни.

Про сучасні події в Україні та неоголошену війну на сході країни розповідає міні-експозиція «Учасники АТО, що віддали життя за незалежність України». Відвідувачі мають можливість ознайомитись з біографією загиблих військових (м. Хмельницький), що віддали життя за незалежність України. В експозиції представлені уламки від снарядів, що були знешкоджені після проведення військових дій.

У 2015 р. музей продовжує залучати молодь до формування експозиції музею через інноваційні форми роботи, а саме: заснування примузейної студії історичної стилізації, реконструкції і реставрації «Репліка». Учасники студії та відвідувачі музею мають можливість створити власноруч костюм будь якої епохи та відтворити події даного періоду за допомогою музейних експонатів. Таким чином, відвідувачі стають безпосередніми учасниками історичних подій. В цьому році ми відзначатиме 70 річницю Дня перемоги над нацизмом у Другій світовій війні. До цієї дати співробітники музею зібрали документи,

фото, спогади по Раківському концтабіру «Stalag 355». Це сприяло формуванню постійної експозиції по тематиці «Проскурів у Другій світовій війні».

Патріотичне виховання в музеї неможливо уявити без нашого філіалу – музею Проскурівського підпілля. Експозиція музею розповідає про початок Великої Вітчизняної війни, окупацію міста, концтабори, які були розташовані на території Проскурова, діяльність Проскурівської окружної підпільно-партизанської організації в 1941-1944 рр., членів підпілля, партизанський рух, визволення міста і його визволителів. У фондах музею зберігаються особисті речі підпільників, фотоматеріали, спогади, листи з фронту, листування підпільників, характеристики на керівне ядро Проскурівського підпілля та їхні нагороди. Тут ведеться пошукова робота матеріалів з історії Великої Вітчизняної війни та окупації міста, записуються свідчення членів підпілля та їх близьких родичів. Музей організовує зустрічі з членами Проскурівського підпілля, проводить уроки пам'яті та мужності. Для увіковічнення пам'яті загиблих Марії Трембовецької та Петра Семенюка був відзнятий документальний фільм «Петро + Марія». У 2011 р. до Дня партизанської слави музей Проскурівського підпілля був повністю оновлений шляхом реконструкції приміщення, капітального ремонту будинку та повної реекспозиції. Завдяки чому музей продовжує берегти пам'ять про героїв Проскурівського підпілля. Співробітники філії проводять уроки мужності, читають лекції у навчальних закладах міста, присвячені подіям Другої світової війни. В березні 2015 р. напередодні святкування 71-ої річниці визволення міста Хмельницького від німецько-фашистських загарбників у музеї Проскурівського підпілля відбувся урок пам'яті «Спасибі, солдате, за подвиг, якому нема і не буде ціни», приурочений цій визначній події. Крім того, почала діяти виставка живописних робіт Хмельницького обласного художнього музею, присвячена Великій Вітчизняній війні.

Таким чином, музей сприяє зростанню рівня патріотизму в навчальних закладах, формує ціннісне ставлення молоді до патріотизму, сприяє зростанню соціальної і трудової активності учнів, відродженню духовності, патріотизму та поваги до Батьківщини. Сьогодні музей є справжньою школою патріотичного виховання, громадянського змушнення.

Список використаних джерел та літератури

1. Бех І. Д. Виховання особистості : Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади / І. Бех. – К. : Либідь, 2003 – 344 с.
2. Українська звитяга і мужність : Хрестоматія з військово-патріотичного виховання української молоді. / Упор. Рудюк С. П. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. – 576 с.

Місько Г. Л.,
вчитель української мови та літератури
Старогутянської загальноосвітньої
школи I-III ступенів Дунаєвецького р-ну

Історична пам'ять українського народу як феномен національно-патріотичного виховання

У статті розглянуто реалізацію національного компонента освіти у змісті навчальних дисциплін, визначено основні засоби національно-патріотичного виховання на основі аналізу публікацій педагогічних журналів. Розглянуто значення уроків словесності для формування національно свідомих громадян України.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, засоби національного виховання, навчальна дисципліна, національна свідомість, історична пам'ять, патріотизм.

In article regarded realization national component of education in the contents of subjects, defined the main tools of the national patriotic education based on the analysis of publications pedagogical journals. Considered the value of literature lessons for formation nationally conscions citizens of Ukraine.

Key words: national patriotic education, tools of the national education, training course, national consciousness, historical memory, patriotism.

Сучасний етап розвитку України характеризується докорінними змінами в усіх сферах суспільного життя. Держава перебуває на історичному роздоріжжі. В якому напрямку рухатися далі? Який суспільний ідеал сповідувати? Що запозичити з минулого, а від чого відмовитися? Відповіді на ці питання хвилюють усіх небайдужих людей, а також науковців, які намагаються дослідити складні процеси нашого минулого й сьогодення.

Здатність нації через покоління зберігати і транслювати свою духовну й культурну самобутність, свою історичну спадщину забезпечує духовні аспекти розвитку державності. І не останню роль тут грає історична пам'ять, яка нерозривно об'єднує різні покоління, забезпечує спадкоємність морально-духовних цінностей і, таким чином, зберігає духовний код нації.

Національна пам'ять має своєю основою історичну пам'ять певного народу (або народів, як в Україні), і включає в себе практично всю ретроспективну інформацію, яка «природним» шляхом закарбувалася у пам'яті народу, атрибутах його духовної та матеріальної культури. При цьому національна пам'ять є радше атрибутом політичної нації (громадянської спільноти), має загострений суспільний зміст, несе навантаження суспільнокорисного досвіду та підлягає коригуванню (актуалізації) у залежності від історичних викликів та завдань, які стоять перед суспільством. Історична пам'ять зберігає лише найсуттєвіше, те, що має чітку емоційну забарвленість, знакову символіку, чітко визначені місце і роль в ієрархії цінностей історії народу.

Доля України залежить від тих, хто сьогодні сидить за шкільними партами.

Доля України залежить від національної свідомості її громадян.

Саме тому національно-патріотичне виховання повинне займати провідне місце в навчально-виховному процесі. Уроки української мови та літератури – прекрасне підґрунтя для цієї роботи.

Національне виховання – процес багатоаспектний. Його суть не зводиться лише до загострення в учнів почуття національної гідності, а насамперед, передбачає вироблення в них світоглядно-патріотичних принципів, які ґрунтуються на ціннісному осмисленні вітчизняних етнопсихологічних, духовно-культурних та суспільно-політичних процесів.

Останнім часом питання історичної (національної) пам'яті стало предметом численних досліджень не лише істориків, але і політологів, соціологів, філософів та багатьох інших представників гуманітарної науки. І це не дивно, адже Україна, як і більшість країн пострадянського простору, переживає складний процес пошуку національної ідентичності, формування національної свідомості українського народу. А основним чинником формування національної свідомості та національної ідентичності є саме історична пам'ять. Саме завдяки спільному минулому, перемогам і поразкам попередників, спільним героям, місцям пам'яті тощо сучасні покоління відтворюють власний історичний досвід, і таким чином нація усвідомлює свою сутність, духовність. Саме історична пам'ять впливає на сучасний пошук ідентичності, вона, так би мовити, з минулого керує сучасним і майбутнім, впливає на перебіг подій саме сьогодні, і тому актуальність дослідження цього феномену не викликає сумніву.

Історична пам'ять конструюється, створюється суспільством. Ці процеси можуть відбуватися стихійно, як наслідок змін у суспільстві, а можуть – цілеспрямовано та свідомо. В останньому випадку говорять про політику пам'яті. Політика пам'яті формується та здійснюється державою як легітимним представником всього суспільства. До простору формування політики пам'яті долучається безліч суб'єктів (в тому числі політичні сили, ЗМІ, регіональні представництва тощо) [10]. Серед останніх – діючі особи, соціальні групи, організації, які, керуючись певними інтересами, використовуючи різні політичні засоби, виявляють себе у просторі політики пам'яті.

Необхідність оптимізації процесу виховання українського громадянина-патріота, високоморальної, духовно багаті особистості самоочевидна й передбачає формування

здорового, адекватного сприйняття соціальної дійсності, здатності до саморегуляції, стійкості, здорового соціального самопочуття на основі комплексного застосування соціальних, соціально-психологічних, педагогічних методик і технологій. Інтегруючим началом може й повинна виступити ідея національно-державного патріотизму, реалізація якої починається вже з раннього дитинства.

Засобом формування національно-патріотичного світогляду є уроки літератури, бо вони мають не лише освітнє, а й виховне завдання. Рідна література, відкриваючись перед учнями новими гранями, є могутнім джерелом, своєрідним генетичним кодом, пам'яттю народу. Вона нерозривно пов'язана з національними і культурними традиціями. Це своєрідний художній літопис українців. Національний тип особистості виростає на ідеях національної філософії, народних ідеалах, звичаях, обрядах, морально-етичних цінностях, які тією чи іншою мірою показані у творах художньої літератури [5, с. 23].

Патріотизм – це і поважливе ставлення до історії своєї країни, свого народу, його традицій, і продукт історичного розвитку, життєдіяльності багатьох поколінь нашого народу. Адже патріотизм дружин княгині Ольги, Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Данила Галицького так само, як і патріотизм запорожців, козацьких полків Богдана Хмельницького, Івана Виговського, Петра Дорошенка, Івана Мазепи – це ті невмирущі зразки української нескореності і жертвовності, на яких виростили й виховувались нові покоління героїв – кирило-мефодіївці, Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, а відтак Микола Міхновський, Дмитро Донцов, Євген Коновалець, Олена Теліга і тисячі інших українців, які надали українському патріотизму виразного національного характеру [1, с. 31].

Новим змістом наповнили його державотворці в добу Українських визвольних змагань ХХ ст.: Михайло Грушевський, Симон Петлюра, Володимир Винниченко, Дмитро Дорошенко, В'ячеслав Липинський, Євген Петрушевич, Августин Волошин, а також мільйони українців у роки спротиву більшовицькому і гітлерівському режимам, польським паціфікаторам, російським, угорським і румунським шовіністам.

Комуністична влада впродовж десятиріч усіма засобами силоміць насаджувала так званий радянський патріотизм, але, незважаючи на репресії і голодомори, масові депортації і сталінські концтабори, їй так і не вдалося знищити національний дух українства. Я.Калакура наголошує: не скорилися і не перестали бути українськими патріотами Микола Хвильовий, Лесь Курбас, Сергій Єфремов, Микола Скрипник, Олександр Шумський та ін. Патріотами України залишалися й багато з тих, кого влада зачислила до радянської інтелігенції: Павло Тичина, Максим Рильський, Володимир Сосюра, Андрій Малишко, Олесь Гончар, Іван Крип'якевич.

У часи хрущовської відлиги і брежнєвщини як справжні українські патріоти виступили шістдесятники та інакодумці – дисиденти і правозахисники: Василь Симоненко, Петро Григоренко, Микола Руденко, Левко Лук'яненко, В'ячеслав Чорновіл, Іван Дзюба, Михайло Браїчевський, брати Горині, Валерій Марченко та сотні інших. Хіба можна уявити без їхньої участі відновлення державної незалежності України?

Серйозною перешкодою на шляху формування українського патріотизму є споживацька психологія, рецидиви космополітизму і так званого пролетарського інтернаціоналізму, а також комплекс малоросійства, який продукує відчуття меншовартості, безбатьківства, байдужого ставлення до інтересів української нації [6, с. 72].

Де кореняться причини цих негативних явищ? На думку Я.Калакури, вони теж мають історичне підґрунтя. Впродовж багатьох століть підколоніального статусу України, духовного рабства її народу відбувалася деформація суспільної свідомості, її денационалізація і деморалізація, що й формувало манкуртство, конформізм, пристосуванство, паралізувало волю й гідність частини людей, сіяло зневір'я у власні сили [8, с. 206-207].

Українському суспільству нав'язувалася фальшива, спотворена історія, ідеологія периферійності і меншовартості, так званого пролетарського інтернаціоналізму як форми

антипатріотизму. На справжніх героїв-патріотів накидалось тавро зрадників, ворогів, що в кінцевому рахунку призвело до морально-духовного каліцтва багатьох українців.

Історичний досвід переконливо доводить, що справжній патріотизм не може бути ні наднаціональним, ні позанаціональним. Це явище завжди національне, бо воно – не тільки продукт соціально-історичного розвитку, але й генетико-біологічного, природно-ментального. П.Кононенко, досліджуючи взаємообумовленість таких понять, як: національна ідея, нація, націоналізм, аргументовано показав, що останній є виявом патріотизму.

Чим вирізняється український патріотизм з-поміж інших, скажімо, від німецького, польського, російського чи французького? Насамперед тим, що він – творіння українського етносу, української нації, невіддільний від її генетичного коду, історії і ментальності. Самобутність і неповторність українського народу сто п'ятдесят років тому переконливо довів Микола Костомаров у відомій праці «Дві руські народності», наголосивши на історично й генетично сформовані відмінності українців у народній філософії, релігії, побуті, психофізичному розвитку, характері, у підходах до державотворення, у ставленні до інших народів. Український патріотизм через історичні обставини сформувався як визвольний і протестний, проникнутий духом нескореності, національної гордості, ідеями свободи, волі і власної державності [4, с. 5].

Що означає бути українським патріотом сьогодні?

По-перше – бути свідомим, освіченим, моральним і активним громадянином України, піклуватися про інтереси та історичну долю країни, її міжнародний авторитет.

По-друге – з повагою ставитись до історичного минулого українського народу, до його мови, традицій, звичаїв і обрядів, до героїчних подвигів предків, берегти пам'ять про них. Адже героїзм є найвищим критерієм українського патріотизму і національної свідомості.

По-третє – палко любити Україну, виявляти готовність заради неї на самопожертву, самовіддано захищати її від зовнішніх та внутрішніх ворогів, сумлінно працювати для примноження здобутків української економіки, науки, культури і спорту.

Український педагог Софія Русова зазначала, що справжні герої – це ті, хто ставить перед собою великі та шляхетні завдання і бореться за них, не шкодуючи для цього ні сил, ні навіть життя.

Оспівуючи героїв Крут, Богдан-Ігор Антонич писав:

Крути, Крути! Мужність і посвята,

Вірність, що міцніша понад смерть [9, с. 9].

Отже, уроки літератури дають змогу реалізувати мету національно-патріотичного виховання в повному обсязі.

Цьому сприяє багатий ідейно-тематичний зміст запропонованих програмою художніх творів. Основне завдання уроків літератури – зробити національно-культурні надбання народу невід'ємною частиною внутрішнього світу підростаючого покоління.

Як учитель-філолог чітко окреслила свою педагогічну мету – плекати національну самосвідомість особистості, яка щиро сповідує високі ідеали національного відродження і працює задля процвітання України.

Здійснення національного виховання передбачає різнобічний вплив на внутрішній світ учнів. Важливим є включення підлітків у систему ідентифікаційних зв'язків зі своїм народом. Якщо громадянин держави опиниться поза таким зв'язком, він ніколи не стане активним у процесах відродження рідного краю.

Національно-патріотичне виховання на уроках літератури здійснюють на основі проблемного вивчення художніх текстів, де є активна чи пасивна позиція героїв у ставленні до проблем національного відродження.

Починаючи вивчення української літератури в 5 класі докладаю неабияких зусиль, аби зробити літературну мандрівку школярів цікавішою, приємнішою.

Вивчаючи усну народну творчість, зокрема тему «Легенди і міфи», на етапі «Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу», варто познайомити їх із

місцевими легендами про походження назви рідного села. Опрацьовуючи тему «Народні перекази», учні захоплюються мужністю, хоробрістю, відважністю українських козаків, які воліли краще вмерти від жорстоких тортур, аніж продатися ворогові. Зрада Батьківщині ганебна, а ганьба для козака страшніша за катування і смерть.

На уроках літератури в 6 класі учні вивчають Державний Гімн України в повному варіанті та духовний («Молитва» О.Кониського), що є надзвичайно важливим для становлення гідного громадянина України.

Прикладом високого патріотизму є, беззаперечно, життя і творчість Т.Г. Шевченка:

Я так її люблю

Мою Україну убогу.

Шевченкове слово стало зброєю в боротьбі за кращу долю рідного народу, він свято вірив у його світле, справедливе майбутнє:

Наша дума, наша пісня

Не вмере, не загине.

Вивчаючи творчість великого Кобзаря, учні самостійно працюють над творчими видами робіт: пишуть реферати, готують виступи, створюють проекти, презентації. Все це використовують на уроках та під час проведення Шевченківських днів.

У 7 класі проводжу урок мужності під час розгляду повісті Григора Тютюнника «Климко», на якому учні, крізь свої маленькі серця, пропускають страшну війну минулого століття. Пекуча рана, яка болить досі чи не в кожній українській родині. Воїни-переможці проявили чудеса героїзму, стійкості, мужності, билися за кожний клаптик рідної землі, до останнього подиху, до останньої краплі крові, вистояли і перемогли. Для України ціна цієї перемоги жахлива – мільйони людських життів, зруйнована економіка. Кожен другий воїн поліг у боях, кожен другий з тих, хто залишився у живих, був поранений...

Чудовий матеріал для патріотичного виховання містить у 8 класі поезія Володимира Сосюри «Любіть Україну!». Поезія має форму послання. Анафора «Любіть Україну» робить вірш струнким і композиційно завершеним. Поетове слово звучить щиро і безпосередньо. Він звертається насамперед до молоді. Майбутнє України завжди пов'язане з долею молодого покоління, і від того, наскільки щиро воно любитиме Україну, залежатиме її доля при будь-яких обставинах.

Розглядаючи творчість І.Багряного (пригодницький роман «Тигролови») у 9 класі, варто зробити на останньому уроці узагальнюючий елемент «Українознавчий аспект прозового доробку письменника». Учні знають, що в основу роману «Тигролови» покладені події, які сталися з самим автором під час заслання його більшовиками на Далекий Схід. Відразу постає проблемне запитання: – Чому там, на Далекому Сході, за тисячі кілометрів від України, звучить українська пісня, зберігаються народні традиції? А тому, доходять висновку учні, що там живуть справжні українці, колишні втікачі й вигнанці. Вони зберегли давні традиції і створили свій, український, світ, наповнений моральною чистотою, гармонією, народними обрядами. Атмосфера в родині Сірків, яка прийняла й порятувала Григорія, тепла, домашня. Матері – берегині роду тут удалося відродити та зберегти духовні національні цінності. Узагальнений образ Сіркової родини і роду, підкреслюються на уроці, письменник підносить до символу самої України.

Твори В.Стефаніка, написані кров'ю серця й великим талантом, стали вони окрасою не лише української, а й світової літератури. Письменник хотів бачити свій край вільним і щасливим. Така тема нашої сьогодишньої новели як еміграція для наших українських громадян дуже болюча. Саме у новелі, що має символічну назву, В.Стефанік торкається такого болючого питання, як еміграція трудящих за океан у пошуках кращої долі.

Трагедія, що відбулася століття тому в хаті героя новели В.Стефаніка Івана Дідуха, у його зболеній душі, душах сотень тисяч галичан спонукає нас замислитися над сенсом життя, долею України і власною. Життя наше дуже складне, і ніхто не знає, що його чекає в майбутньому, тому я хочу вас застерегти: якщо наважитесь на вирішальний крок, робіть його розважливо, бо тільки в ріднім краї навіть дим солодкий та коханий. І немає на світі

іншої України, немає другого Дніпра, а рідна земля і в жмені мила. І кожна травинка свій корінь має.

Тема (патріотизм землі) обговорюється одинадцятикласниками під час вивчення творчості письменників, які з ряду причин опинились за кордоном. Вивчаючи їх твори, учні починають усвідомлювати, що таке чужина і рідна Вітчизна.

Яскравим прикладом патріотизму є поезія нашого поета Євгена Маланюка «Під чужим небом»

- Що мені телефони, Версалі, експреси,
Нащо грім Аргентин, водопад Ніагар,
Сниться рідна Синюха і верби над плесом
Сниться батьківська хата і вітер-дудар.

Багато талановитих письменників пожертвували собою з любові до рідного краю, свого народу. Наприклад В.Симоненко (творчість вивч. в 11-у класі) прожив усього 28 років, залишивши нам безцінну спадщину роздумів у творах. Усім добре відомі його слова, які стали піснею:

Можна все на світі вибирати, сину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.

Окремо хочеться сказати про п'єсу М.Куліша «Мина Мазайло», в якій автор гостро висвітлює українців-манкуртів, які цураються своєї мови, своєї культури, люди, які не пам'ятають своїх коренів. Твір комедійний, але торкається він надзвичайно серйозної теми, яка актуальна й сьогодні. Обговорюючи твір, учні звернулися до поезії сучасного поета В.Баранова «До українців», в якій автор закликає не бути байдужим до своєї історії, до усвідомлення себе українцями, як такими, а не хохлами.

Бо можна жити й хохлом,
І не згіркне від того хлібина.

Тільки хто ж тоді небо

Прихилить до ваших могил,

Як не зраджена вами, зневажена вами Вкраїна.

На уроках літератури рідного краю знайомлю учнів із поезією наших земляків, щоб ще раз через глибину віків заглянути в сиву давнину нашого буття, осмислити життя, пройти руслом його джерела, вшанувати пам'ять і вклонитись тим, хто творив на нашій Українській землі, ростив хліб, боронив землю, хто продовжував рід людський, хто зберіг для сучасних поколінь у своїх поезіях і землю, і пам'ять, і мир і саме життя.

Як і хто формує сьогодні український патріотизм? Чи достатнім для цього є те історичне та історіографічне підґрунтя, про яке ми говорили? Чи опанували достатньою мірою педагоги та вихователі теоретичні й дидактичні засади, новітні методи патріотичного виховання, чи всі вони є носіями національної свідомості та українського патріотизму?

Чи вироблена в Україні науково обґрунтована система національно-патріотичного виховання, яка будувалася б на засадах наступності та успадкування, включала б усі ланки освіти і формування особистості: від сім'ї, дошкільної установи, школи до вищого навчального закладу і трудового колективу?

Чи долучені до цього винятково важливого процесу вся система державної влади, громадські об'єднання, політичні партії, молодіжні і дитячі організації, засоби масової інформації, установи культури і мистецтва, спортивні товариства, релігійні конфесії? Далеко не всі, а деякі з них не тільки не сприяють утвердженню українського патріотизму, а навпаки, всіляко заважають цій роботі.

Серед основних принципів національно-патріотичного виховання засадничим є принцип національної спрямованості виховання, який передбачає формування у молоді національної свідомості, любові до України, свого народу, шанобливого ставлення до його культури, здатності зберегти свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави [2, с. 9-10].

Без почуття патріотизму, як своєрідного кодексу моральних цінностей, історичної пам'яті та ідейно світоглядних принципів, що передбачають всезагальну відданість окремій історичній спільноті, важко уявити процес формування системи інституцій, здатних забезпечити свободу, рівність та громадянську гідність.

В основу системи патріотичного виховання на уроках української літератури потрібно покласти правдиве слово про свій народ, його споконвічне прагнення розбудувати Українську державу. Творчі зусилля кожного вчителя мають бути спрямовані на те, щоб підвищити виховний рівень сучасного уроку та його творчий потенціал, створити оптимальні можливості для розвитку самостійного творчого мислення учнів, активізації їхньої пізнавальної діяльності, формування патріотичних почуттів під час вивчення літератури [3, с. 45].

Тому національно-патріотичне виховання має здійснюватися на основі проблемного вивчення текстів, їх системності, де домінантою є настанови до національного відродження [7, с. 12].

Мистецтво, зокрема література, несе в собі вічні цінності. Вони загальнолюдські і водночас у кожного народу свої.

Отже, сутністю вчителя рідної мови та літератури має бути висока культура, непохитна національна свідомість, глибоке розуміння тих складних завдань, які сьогодні потрібно розв'язувати незалежній Українській державі. Усе це він не тільки повинен передати своїм вихованцям, а бути беззаперечним зразком для наслідування.

Тільки систематичне національне виховання може подолати почуття національної меншовартості і сформувати людину – громадянина з національним складом мислення та природним почуттям гордості, що ти – українець. На основі такої виховної роботи формуються основні складові національно-патріотичної самосвідомості: любов до рідної землі і свого народу, патріотизм і готовність захищати Українську державу, досконале володіння українською мовою, духовна культура, повага до батьків, культури та історії, традицій та звичаїв рідного народу, працелюбність, бажання працювати задля розквіту власної держави, культура міжособистісного спілкування, глибоке усвідомлення громадянської відповідальності, сформовані почуття гордості за свою Батьківщину.

Без любові до своєї Батьківщини, без утвердження патріотичної свідомості, ідеї нації як політичної спільноти, об'єднаної історичною долею, державною мовою, інститутом громадянства, без визнання гідності людини й цінності людської особистості як ключового елемента права, без продукування й культивування системи ціннісних орієнтацій загальноцивілізованого характеру у сфері не лише культури, освіти, науки, але й економіки та політики, годі сподіватися на динамічну трансформацію української патріотичної молоді в суспільстві.

Список використаних джерел та літератури

1. Бех І. Д. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І.Д. Бех, К.І. Чорна. – К. : Світ виховання, 2007.
2. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави / В.Гонський // Рідна шк. – 2001. – № 2.
3. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд / Я.С. Єрмоленко. – К. : НДІУ, 2007. – 444 с.
4. Жадан М. Н. Виховуємо патріотів художнім словом / Н.М. Жадан. – Вивчаємо українську мову та літературу. – 2012. – № 15.
5. Зашкільняк Л. О. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії / О.Л. Зашкільняк. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 15. – Львів, 2006–2007. – С. 855–863.
6. Зерній Ю. О. Історична пам'ять як об'єкт державної політики / О.Ю. Зерній. – Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1(2). – С. 71–76.
7. Зякун Т. Особливості формування національної свідомості молоді на сучасному етапі державотворення / Тетяна Зякун. – Рідна школа. – 2006.
8. Калакура Я. Історична пам'ять як чинник самоідентифікації українців / Ярослав Калакура. – Українознавство. – 2004. – Ч. 3-4. – С. 206-210.
9. Корнух Г. Виховання загальнолюдських цінностей на уроках української літератури / Г.Корнух. – Дивослово. – 2006. – № 7.

Мітягіна С. С.,
завідувач науково-методичного центру
організації наукової роботи та
моніторингових досліджень
Хмельницького ОІППО

Соціологічні дослідження як форма моніторингу якості патріотичного виховання школярів

У статті розглядаються переваги соціологічного підходу до моніторингу якості патріотичного виховання школярів. Окреслюється коло проблем, що перешкоджають здійсненню ефективного моніторингу якості виховного процесу (у тому числі й патріотичного виховання) на субрегіональному та локальному рівнях.

Ключові слова: моніторинг патріотичного виховання, соціологічний підхід, думки і ставлення, дослідницький інструментарій, програмне забезпечення моніторингу.

In the article, there are considered advantages of the sociological approach to monitoring quality of patriotic education of schoolchildren. There are defined main problems that hinder implementation of effective monitoring of educational process (including patriotic education) at the subregional and local levels.

Key words: monitoring of patriotic education, sociological approach, opinions and attitudes, research tools, programme of monitoring.

Складні суспільно-політичні процеси, що відбуваються в Україні, висувають нові вимоги до освітнього процесу в аспекті національно-патріотичного виховання. Учнівська молодь потребує чітких моральних орієнтирів і допомоги старшого покоління у формуванні громадянської позиції, усвідомленні себе як представників нації, вихованні глибокої поваги до культурних надбань і почуттів представників різних національностей, що складають єдиний український народ. «Становим хребтом сучасного виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах має стати вироблення переконаності учнів, що сила українців у їх єдності» [1, с. 4]. Саме від зусиль педагогів значною мірою залежить, наскільки молодь буде здатною до піднесення України до рівня високорозвинених держав світу.

Як і будь-який аспект навчально-виховного процесу, стан патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах потребує постійного вивчення і вчасного удосконалення. Єдиного підходу до здійснення моніторингу національно-патріотичного виховання наразі не існує. Проблемами моніторингу якості виховання у тих чи інших аспектах займаються такі дослідники, як: В.Андреєв, Л.Качалова, Л.Кондрашова, А.Кузнєцова, М.Ніколаєва, Л.Новікова, О.Лаврентьєва, П.Степанов та ін.

Видається за доцільне використовувати у процесі моніторингу стану національно-патріотичного виховання та його якості надбання соціологічної методології. Специфіка соціологічного підходу до вивчення освіти полягає в аналізі ступеню задоволеності нею різних соціальних спільнот. За словами О.Флярковської, «йдеться про виявлення соціального самопочуття різних соціальних груп у сфері освіти, чинники соціального комфорту та дискомфорту» [3, с. 1], що є особливо актуальним для суспільства, яке переживає період бурхливих громадсько-політичних трансформацій.

Застосування соціологічного інструментарію у педагогічних дослідженнях висвітлюється в працях Г.Зборовського, Ю.Бабанського, Г.Воробйова, В.Краєвського, В.Лисовського, В.Піскунова, В.Фадєєва, Ф.Філіппова та ін., що дозволяє говорити про наявність сталої традиції функціонування соціології освіти і виховання.

Соціологічні дослідження як форма моніторингу мають низку переваг перед тестовими, кваліметричними та іншими формами, оскільки вони базуються не на оцінці знань і вмінь, а на вивченні думок і ставлень. Вагомою перевагою соціологічних досліджень є те, що вони дозволяють не лише отримати інформацію, необхідну для оцінки результатів патріотичного виховання та стану даного процесу, а й визначити недоліки, проблеми, їх причини, а також отримати інформацію для окреслення можливих шляхів їх подолання, побачити очікування учнів та їх батьків. Зокрема керівні та педагогічні працівники можуть отримати:

- зворотній зв'язок з учнями, батьками учнів, колегами тощо;
- розуміння стану, ставлень, бажань членів учнівського, педагогічного колективів, батьківської громадськості;
- визначення актуальних напрямів удосконалення й розвитку педпроцесу;
- зміцнення взаємовідносин із учнями, їх батьками, підвищення рівня взаємоповаги й довіри.

Своєю чергою, респонденти (учні, батьки учнів, колеги) можуть отримати:

- можливість впливати на процеси, що відбуваються в освітньому середовищі;
- відчуття своєї значущості як особистості, як члена групи й колективу.

Соціологічні дослідження мають носити комплексний характер і бути спрямовані на виявлення ставлень, думок педагогічних працівників, учнів, батьків учнів і вихованців, громадськості тощо. У ході такого моніторингу цільові групи надають інформацію, що відповідає специфіці здійснюваної діяльності в процесі патріотичного виховання дітей і учнівської молоді. Так, працівники загальноосвітніх установ оцінюють якість і ефективність державної та регіональної політики у сфері патріотичного виховання, форми її реалізації, способи залучення батьків до участі в патріотичному вихованні дітей, навчально-методичне забезпечення з підвищення кваліфікації педагогів за напрямом патріотичного виховання тощо. Учні, своєю чергою, висловлюють власне ставлення до змісту процесу патріотичного виховання у закладі, де навчаються, надають оцінку формам виховної роботи тощо.

Інтерпретація отриманих результатів здійснюється шляхом виявлення основних закономірностей і залежностей в отриманому масиві даних, які дозволяють зробити узагальнення і висновки про поточний стан патріотичного виховання в установах системи освіти. На основі отриманих результатів формуються висновки, пропозиції та рекомендації щодо подальшого розвитку патріотичного виховання школярів.

Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти має певний досвід із проведення соціологічних досліджень з питань виховання учнівської молоді. Так, у 2013 р. було проведено дослідження «Ціннісні орієнтації та ціннісне ставлення сучасної учнівської молоді до світу» [2]. Серед інших аспектів опитування школярів було запропоновано висловитися щодо перспектив побудови свого майбутнього в Україні.

Передбачається продовжувати практику проведення регіональних соціологічних розвідок щодо стану виховання школярів, проте необхідно наголосити на тому, що моніторинг патріотичного виховання має здійснюватися і на інших рівнях: на субрегіональному (у межах району, міста) та локальному (у межах навчального закладу, окремої паралелі, окремого класу).

Основними перевагами субрегіональних і локальних моніторингових є:

- близькість до респондентних груп;
- оперативність отримання інформації;
- наявність можливості швидкого реагування на ситуацію з метою її покращення;
- урахування особливостей конкретної респондентної групи;
- можливість більш швидкого вироблення системи рішень для удосконалення ситуації;
- можливість більш швидкої реалізації системи корекційних заходів;
- можливість оперативного відстеження ходу корекційної роботи.

Не дивлячись на доцільність організації таких розвідок, практика засвідчує існування низки суттєвих проблем, що перешкоджають здійсненню ефективного моніторингу якості виховного процесу (у тому числі й патріотичного виховання) на субрегіональному та локальному рівнях. Дані проблеми можна умовно об'єднати у наступні групи:

1. Кадрові. Оскільки моніторинг якості виховного процесу є системою дослідницьких заходів, особи, які долучаються до його проведення, мають володіти методами наукових досліджень, знати принципи здійснення наукових розвідок та основні вимоги до них. Практика ж показує, що часто педагогічні працівники, які за своїми функціональними обов'язками залучаються до організації та проведення моніторингових досліджень, не мають відповідної підготовки.

2. Програмні. Моніторинг патріотичного виховання, як і будь який інший освітній моніторинг, передбачає наявність чіткої системи заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети – підвищення рівня виховання на основі отриманих у ході проведених досліджень даних. Цілком очевидно, що підґрунтям для організації і проведення усіх заходів має бути програма моніторингу, в якій повинні чітко визначатися не лише його мета і завдання, а й об'єкти, предмети, методи збору інформації, робочий план моніторингу тощо. Часто ж педагогічні працівники уникають складання подібних документів, що спричиняє уривчастість, безсистемність моніторингових заходів, а це, своєю чергою, значно знижує ефективність моніторингу в цілому.

3. Інструментальні. На жаль, інструментарії досліджень наявні у відкритому доступі (зокрема у мережі Інтернет) у вкрай обмеженій кількості. Педагогам, що не є фахівцями у питаннях моніторингу, доводиться самостійно їх створювати. При цьому доволі часто відбувається ігнорування вимог до формування дослідницького інструментарію, що значно знижує достовірність отриманої інформації та, як наслідок, позбавляє моніторинг ефективності.

4. Аналітичні. Як засвідчує практика, педагогічні працівники, які за своїми посадовими обов'язками не спеціалізуються на організації й здійсненні моніторингових досліджень, часто схильні вважати кінцевою метою моніторингу отримання масиву первинних даних. Як наслідок, навіть коректно підготовлений та проведений збір даних виявляється безрезультатним через відсутність наступного етапу моніторингу – аналітичної обробки отриманої інформації з її подальшою інтерпретацією. Зрозуміло, що аналітичний етап вимагає від педагогічних працівників, відповідальних за моніторинг, відповідної підготовки.

5. Управлінські. Кінцевою метою освітнього моніторингу, і моніторингу якості патріотичного виховання зокрема, є усунення виявлених проблем і недоліків та підвищення рівня освітньо-виховного процесу. Відтак, цикл моніторингових заходів не може закінчуватися на інформуванні керівництва освітньої галузі або навчального закладу про результати проведених опитувань, що є доволі розповсюдженою практикою. Від керівництва вимагається вироблення управлінських рішень (на підставі рекомендацій відповідних фахівців) та контроль за їх реалізацією. Відсутність корегувальної роботи зводить нанівець результати всіх попередніх етапів моніторингу.

Отже, на підставі вищезазначеного можна зробити наступні висновки і припущення:

– Соціологічні дослідження в освітянському середовищі можуть виступати ефективною формою моніторингу якості патріотичного виховання школярів (самостійною або допоміжною).

– Соціологічний підхід до моніторингу якості патріотичного виховання має низку суттєвих переваг перед іншими. Так, він забезпечує зворотній зв'язок із учнівською та батьківською громадськістю, сприяє збагаченню і зміцненню взаємостосунків між педагогічними і учнівськими колективами, між педагогами і батьками учнів, заохочує батьків школярів брати активну участь у процесі виховання та впливати на освітньо-виховний процес у навчальних закладах.

– Спостерігається проблема недостатньої теоретичної і практичної підготовленості педагогічних працівників, які долучаються до здійснення моніторингу якості патріотичного виховання, до організації і проведення відповідних розвідок на належному науковому рівні. Відтак, існує потреба у розробці відповідних інформаційних і методичних матеріалів, ознайомленні педагогів із основними вимогами до проведення соціологічних досліджень, зокрема принципами складання опитувальників та здійснення аналітичної обробки й інтерпретації отриманих даних.

Слід зазначити, що в Хмельницькому обласному інституті післядипломної педагогічної освіти значна увага приділяється саме даній роботі. Так, науково-методичний центр організації наукової роботи та моніторингових досліджень забезпечує: підготовку та розміщення на сайті НМЦ методичних матеріалів з питань освітнього моніторингу та соціологічних досліджень в освітянському середовищі; створення та розміщення на сайті НМЦ інструментаріїв моніторингових/соціологічних досліджень; розробку та розміщення на сайті НМЦ програм моніторингових/соціологічних досліджень; проведення навчально-методичних заходів; здійснення консультування педагогічних працівників області, у тому числі у віртуальному консультпункті на сайті науково-методичного центру організації наукової роботи та моніторингових досліджень.

Список використаних джерел та літератури

1. Бех І. Д., Чорна К. І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. – Київ, 2014. – 29 с.
2. Вашеняк І. Б. Ціннісні орієнтації учнівської молоді Хмельниччини (за результатами соціологічного дослідження) / І.Б. Вашеняк, С.С. Мітягіна // Модернізація роботи науково-педагогічної та методичної служб системи післядипломної педагогічної освіти в контексті реалізації національної стратегії розвитку освіти / Зб. наук. пр. [ред. кол.: О.Ф. Попик (гол.) та ін.]. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2014. – С. 65-71.
3. Флярковська О. Освіта в суспільстві, що трансформується // Освітній дайджест. Управління. – № 21. – Травень 2011. – С. 1-5.

Мороз Т. В., Луценко Л. П.,
методисти науково-методичного
центру викладання навчальних предметів
суспільно-гуманітарного циклу
Хмельницького ОІППО

Патріотичне виховання на уроках іноземної мови

Стаття присвячена елементам патріотичного виховання на уроках іноземної мови. Містить короткий огляд теоретичних та практичних питань з даної теми. Призначена для вчителів іноземних мов як джерело покращення та систематизації патріотично-виховної роботи на уроках.

Ключові слова: патріотизм, виховання, держава, Батьківщина, країнознавство, краєзнавство, культура, міжкультурна комунікація.

The article is devoted to the elements of patriotic education at the lessons of foreign languages. It provides a brief overview of the theoretical and practical issues on this topic. It is designed for teachers of foreign languages as a source of improvement and systematization of patriotic and educational work in the classroom.

Key words: patriotism, education, government, homeland, local history, culture, intercultural communication.

Одним із найсуттєвіших показників моральності людини є патріотизм.

Словникове визначення говорить, що «патріотизм – це якість особистості, що характеризує вищий ступінь її духовного розвитку й самосвідомості, що виражається в ціннісному ставленні до своєї Батьківщини, її історії, культури й готовності до

самопожертви в ім'я інтересів Батьківщини». Немає необхідності говорити про важливість формування в учнів любові до Батьківщини, інтересу до історії України, рідного слова, мови, літератури та культури.

Серед інших навчальних дисциплін іноземна мова посідає особливе місце в формуванні патріотизму школярів. Її своєрідність полягає в тому, що в ході вивчення учні здобувають не лише знання з основ науки, а вміння й навички користуватися чужою мовою як засобом спілкування, одержання нової корисної інформації. Викладання іноземної мови в сучасній школі дає вчителю широкі можливості по вихованню громадянськості й патріотизму. Цьому сприяє комунікативна складова предмету, його спрямованість на вивчення та порівняння побуту, звичаїв, традицій і мови свого та іншого народу.

Оптимальними шляхами реалізації цілей національного виховання на уроках і заняттях з іноземної мови є: позакласна робота, підручники, навчальні посібники, методичні розробки уроків/занять з дисципліни, в яких гідне місце відведено національній культурі, традиціям, знанням історії, географії, економіки, реаліям, літератури, мистецтва тощо. Позитивними прикладами можна назвати навчальні посібники «Click on. Ukraine» (В.Еванс, Л.Калініна, І.Самойлюкевич), «Britain and Ukraine: Across Cultures» (Л.Калініна, І.Самойлюкевич), «Ukraine. Culture Express» (О.Павленко, Т.Гур'єва), «Hallo, Freunde!» (С.Сотникова), «Ukranisches Kaleidoskop» (Polina Wolodina), навчально-методичні матеріали про відомих людей: учених, конструкторів, музикантів, видатних письменників тощо.

У сучасній методиці під впливом низки факторів як лінгвістичних, так і соціокультурних, поняття «навчання мовам» поступово витісняється новим поняттям – «навчання мові й культурі», у тому числі й культурі міжособистісного спілкування суб'єктів, що належать до різних культур, але цікавих один одному з погляду загальної ерудиції, життєвого досвіду, фонових знань.

Міжособистісне спілкування представників різних мов і культур може бути реалізовано, якщо співрозмовники будуть цікаві один одному, якщо вони будуть прагнути однієї мети – взаєморозуміння, взаємозбагачення засобами міжкультурної комунікації.

У такому діалозі велике місце займає обмін інформацією про свою культуру, традиції, звичаї народу, до якого належить комунікант, про свою малу Батьківщину. Інакше кажучи, це той прошарок культури, що у спеціальній літературі називається країнознавством.

Коли учні середньої школи вивчають, наприклад, символи Об'єднаного Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, Німеччини, Австрії та Швейцарії, то вони повинні бути готовими надати таку ж інформацію і про свою країну.

У програмах з іноземних мов передбачено ознайомлення з реаліями країн, мова яких вивчається; з державними символами, традиціями та звичаями України засобами іноземної мови. Без вивчення рідної культури й мови неможливе вивчення іноземної. Усвідомлення загальнолюдських цінностей – невід'ємна частина розвитку почуття національної самобутності. Вивчаючи разом з мовою життя інших країн, школярі порівнюють отриману інформацію з життям рідної країни. Завдяки такому порівнянню вони вчаться бачити успіхи своєї країни і її проблеми, поважати й цінувати традиції й звичаї свого народу. Почуття національної гідності зміцнюється, коли учні вільно можуть розповісти іноземним гостям про свою оселю, родину, країну, свій край, його історію, цікаві географічні маршрути, наукові досягнення, твори мистецтва, традиції й звичаї.

Відповідно до нових Державних стандартів освіти, нових навчальних програм використання регіонального компоненту змісту уроків іноземної мови стає пріоритетним. Це змінює ставлення школярів до вивчення краєзнавчого матеріалу і спонукає вчителів іноземної мови до пошуків можливих шляхів інтеграції навчального процесу.

Робота з краєзнавчим матеріалом може бути частиною, етапом уроку, окремим уроком, позакласним заходом. Змістовий компонент добирається відповідно до вікових та індивідуальних особливостей, інтересів дітей.

Діалог культур розуміється не тільки як знайомство з культурою іншомовних країн, але і як розуміння особливостей життя, побуту й менталітету українців, духовної спадщини України, її внеску у світову культуру. Тому, навчаючи дітей користуватися іноземною мовою як інструментом спілкування, широко використовуються матеріали, пов'язані з культурою та історією країни мови, що вивчається, та рідної мови. Формування особистості учнів, виховання почуття поваги до чужої культури часто проходить через читання текстів країнознавчого та краєзнавчого змісту, що містять нову чи проблемну інформацію; відкривають «вікно» у світ іншої культури, що зачіпають почуття й емоції: прислів'я й приказки, римування, вірші, пісні, особистий лист ровесника з іншої країни, листівки, художню літературу.

Виховання патріотизму було й залишається одним з головних завдань учителів іноземної мови при роботі над такими темами, як: «Моя школа», «Наша країна», «Відомі люди», «Традиції й звичаї», «Спорт», «Музика», «Театр», «Кіно», «Живопис», «Свята» та інше. Ці теми дають багатий лексико-граматичний, мовний і комунікативний матеріал; учні занурюються в атмосферу родинних взаємин, своїх особистих переживань, неповторність національного побуту і культури.

Формами навчання можуть бути уроки-екскурсії, рольові ігри, заочні подорожі по рідних місцях, урок-конференція, інтегрований урок. Впевнено називаючи визначні пам'ятки Лондона, Берліна чи Парижа учень не повинен мати труднощів, розповідаючи про цікаві місця свого рідного краю. Таким чином, використання регіонального компоненту у вивченні іноземної мови, безумовно, підвищує ефективність педагогічного процесу та потребує від учителя врахування вікових особливостей учнів, рівня їхньої мовної підготовки, сучасних творчих прийомів розвитку особистості школярів.

Сутність педагогічної системи патріотичного виховання полягає в тому, що вона дає широкі можливості для розв'язання завдань сучасної освіти: соціалізації учнів і розвитку в них соціально значимих індивідуально-особистісних якостей, виявлення особистісного змісту іншомовної освіти та освітніх потреб.

Список використаних джерел та літератури

1. Білас Л. М. Виховання національної свідомості старшокласників у процесі вивчення іноземної мови. / Автореф. дис. канд. пед. наук. – К., 2005. – 21 с.
2. Polupan A. P., Polupan V. L., Makhova A. V. Ukraine: a cultural reader. – Kharkiv : Academy, 1997.– 248 p. – (Units 32, 36).
3. Виробничі функції, типові задачі діяльності та вміння вчителя іноземної мови (спеціаліста) / Колектив авторів під керівництвом С.Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 1999. – 96 с. «Бібліотечка журналу «Іноземні мови», вип. 4/99.
4. Державний стандарт базової і середньої освіти. [Електрон. ресурс] // Міністерство освіти і науки України [веб-сайт] – Режим доступу://www.mon.gov.ua
5. Інструктивно-методичні рекомендації Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України щодо вивчення у загальноосвітніх навчальних закладах предметів інваріантної складової навчального плану у 2012/2013 навчальному році від 01.06.2012.№ 1/9-426.: Іноземні мови.
6. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. / Колектив авторів під керівн. С.Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2002. – 327 с.
7. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах у структурно-логічних схемах і таблицях / Укладачі С.Ю. Ніколаєва, С.В. Гапонова: Навч. посібник. – К. : Ленвіт, 2004. – С. 10.
8. Мильруд Р., Максимова И. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранным языкам / Р.Мильруд, И.Максимова // ИЯШ. – 2000. – № 4. – С. 9-16, № 5. – С. 17-22.
9. Морська Л. Теорія та практика методики навчання англійської мови / Л.Морська. – Тернопіль : Астон, 2003.
10. Ніколаєва С. Концепція підготовки вчителя іноземної мови / С.Ніколаєва // ІМ. – 1995. – № 3-4. – С. 5-11.
11. Ушинський К. Д. Про народність у громадянському вихованні // Вибрані твори: В 2-х т. – Т. 1. – К., 1983.
12. Шерстюк О. М. Сучасні підходи щодо викладання іноземних мов // Іноземні мови. – 2000. – № 1. – С. 65-67.
13. Щербань П. Проблеми сучасної освіти. / П.Щербань // Літературна Україна. – 13 липня 2006.
14. Ягупов В. В. Педагогіка: Навч. посібник. / В.В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560с.

Ночка Л. В.,
заступник директора з виховної роботи
Дунаєвецької ЗОШ I-III ступенів № 3,
учитель історії та правознавства

Реалізація виховних цілей національно-патріотичного виховання, свідомого громадянина України на уроках та позакласних заходах

Процес виховання свідомого громадянина держави складний та тривалий. Він здійснюється на уроках суспільно-гуманітарного циклу та позакласних виховних заходах. Національно-патріотичне виховання має на меті формування патріотичних почуттів учнів унаслідок росту національної свідомості через розвиток критичного та логічного мислення шляхом соціалізації особи.

Ключові слова: технологія національно-патріотичного виховання, громадянин України, урок, позакласний захід, патріот.

The process of education conscious national of a complex and lengthy. He carried the lessons of Social and Humanities and extracurricular school activities. National-patriotic education aims at the formation of patriotic feelings of students due to the growth of national consciousness through the development of critical and logical thinking through socialization.

Key words: technology national-patriotic education, citizen of Ukraine, lesson, extracurricular event, patriot.

Національно-патріотичне виховання підростаючого покоління – основа стабільного розвитку країни в майбутньому. Цей процес тривалий за часом, складний за змістом. Формування патріотичних відчуттів багато в чому залежить від розвитку емоційної сфери підлітків. Патріотичне виховання підростаючого покоління завжди було одним з найважливіших завдань сучасної школи, адже дитинство і юність – найблагодатніша пора для виховання почуття любові до Батьківщини. У масовій свідомості патріотизм – це передусім любов до Батьківщини і діяльність на її користь.

Філософсько-політологічна та педагогічна наука трактує патріотизм (від грецького *patris* – батьківщина, вітчизна) як усвідомлену й діяльну любов до своєї Батьківщини, відданість своєму народові, готовність заради них піти на жертви, здійснити подвиг. Ці погляди збігаються із визначенням одного із найавторитетніших енциклопедичних видань: «Патріотизм – любов до Вітчизни, тобто країни, міста, місця, де народився, спільноти індивідів, які мешкають на одній землі, єдині у своїх культурних прив'язаностях і в прагненнях захищати свої цінності» [5, с. 314]. Таке визначення патріотизму дозволяє застосовувати його досить широко щодо рідної країни, локального місця народження, соціальної групи й до субкультури.

Під патріотичним вихованням розуміється поступове і неухильне формування в учнів любові до своєї Батьківщини. Патріотизм – одна з найважливіших рис всебічно розвиненої особи. У школярів повинне вироблятися відчуття гордості за свою Батьківщину і свій народ, пошану до його великих звершень і гідних сторінок минулого. Багато що потрібне від школи: її роль в цьому плані неможливо переоцінити.

Проблемою визначення засобів формування патріотичної свідомості підростаючого покоління шляхом впровадження активних методів навчання переймалися ряд українських дослідників: Гонський В., Гнатюк М., Качур М., Ігнатенко П., Чорна К., Поярченко Г., Прокопченко Л., Фещенко Т. та інші. Думки про технологізацію освіти висловлював ще Я.А. Коменський близько 400 років тому. Він писав про пошук досконалого методу, за яким «все навчання піде уперед не менш чітко, ніж іде годинник... Великий дидакт виділяв вміння правильно визначати мету, обирати засоби досягнення її та формувати правила користуватися цими засобами» [1, с. 2].

У Дунаєвецькій ЗОШ I-III ступенів № 3 сформована дієва система національно-патріотичного виховання. Дунаєвецька ЗОШ I-III ст. № 3 – це школа здоров'я, творчості,

патріотизму та успіху. Навчальний заклад визнано опорним у Дунаєвецькому районі з вивчення предмету «Захист Вітчизни» та питань військово-патріотичного виховання.

Девіз школи: «Даючи знання – не відбирай здоров'я, бо сьогодні це учень, а завтра – захисник Вітчизни».

Місія навчального закладу: забезпечити країну високоінтелектуальною, національно-свідомою, загартованою, а головне – здоровою елітою, бо лише така молодь може стати на захист нашої Вітчизни.

Завдання педагогічного колективу:

- стимулювати в учнів свідоме ставлення до власного здоров'я та навичок здорового способу життя;

- формувати психологічну та фізичну готовність молоді до виконання громадянського та конституційного обов'язку;

- підвищувати престиж і розвиток мотивації до державної та військової служби.

Пріоритетні напрямки діяльності:

- національне та військово-патріотичне виховання учнів;

- превентивне виховання школярів з урахуванням здоров'язберігаючих та здоров'яформуючих технологій.

Національне та військово-патріотичне виховання здійснюється у процесі навчання та виховання. Насамперед через систему уроків з історії України, які озброюють учнів знаннями законів суспільного розвитку. Уроки літератури формують моральні ідеали на прикладах позитивних вчинків героїв художніх творів. Уроки фізичної культури формують якості, які необхідно самовдосконалювати. На уроках математики, фізики, хімії, біології учні одержують основи знань, без яких неможливо оволодіти сучасною військовою технікою та зброєю. А уроки предмету «Захист Вітчизни» готують до майбутньої служби в Збройних Силах України.

Навчальна робота нерозривно пов'язана з виховною. Пріоритетним орієнтиром виховання є «Ціннісне ставлення особистості до суспільства і держави». Зусилля педагогів спрямовані на виховання учнів у дусі патріотичного обов'язку, готовності до військової служби та захисту України, повазі до національного та міжнародного законодавства, засад демократичної та правової держави. Формування в учнів комплексу особистісних якостей та рис характеру, які є основою специфічного способу мислення та спонукальною силою повсякденних дій, учинків, поведінки. Для цього в школі 1 вересня 2014 року проведено Перший урок – «Україна – єдина країна», проводилися бесіди: «Та земля мила, де мати народила», «У нас одна Батьківщина – наша рідна Україна», години спілкування: «Моя рідна Україна», «Ми – єдина сім'я», «Моя земля – земля моїх предків», розроблена тематика уроків мужності, які проводяться один раз на місяць з урахуванням вікових особливостей учнів. Протягом навчального року проводяться акції «Зігрій солдата», «Валентинка для солдата», педагоги та учні в'яжуть маскувальні сітки для воїнів АТО. Учні школи взяли участь в агітаційно-пропагандистському пробігу факелоносців Олімпійського вогню, ветеранів спорту, дітей війни, учасників Великої Вітчизняної війни, присвяченому 70-й річниці визволення України від фашистських загарбників. У школі розроблено низку заходів щодо вшанування 70-ї річниці вигнання нацистських окупантів з України, у рамках яких проведено покладання квітів до пам'ятника воїнам-визволителям, переглянуто вітчизняні художні та документальні фільми, що відображають український вимір Другої світової війни, проводяться акції: «Ті, хто боровся за свободу», «Пам'ятаємо», «А ми тую славу збережемо». Педагог-організатор Олексійко Л. М. провела патріотичний захід «День гідності та свободи» для учнів 5–11 класів, на якому був присутній учасник Революції гідності Гандзюк В. П. До Дня Збройних Сил України вчитель історії Варфоломєєва Ю. М. провела урок мужності «З Україною в серці» для учнів 9-11 класів, на якому був присутній випускник школи Пекарський А. – учасник АТО, в кабінеті історії оформила тематичний стенд «Герої Небесної Сотні». До 81 роковин Голодомору в школі були проведені інформаційні хвилини під гаслом «Голодом вбивали нашу свободу. Не підкорені у 33-му – непереможені сьогодні!», учителі та учні школи

взяли участь у Всеукраїнській акції «Запали свічку». Учні школи брали участь у лінійці до Дня пам'яті жертв Чорнобиля. В школі проводився Всеукраїнський тиждень права, в рамках якого були проведені бесіди про права людини та дитини, виставка малюнків «Знай свої права, дитино!», Всеукраїнський урок права для учнів 9-х класів провела вчитель правознавства Ночка Л. В., оформлено тематичний куточок «Права людини».

Досягненнями орієнтування виховання «Ціннісне ставлення до людей, сім'ї, родини» є знання та розуміння особистих, родинних, громадянських, національних та загальнолюдських цінностей, уміння співпрацювати з іншими, працювати в групі та колективі, уміння прощати та просити пробачення, єдність моральної свідомості та поведінки, єдність слова і діла. З учнями проведено морально-етичні бесіди «Старші та молодші в сім'ї», години спілкування: «Я та мої батьки: конфлікт поколінь», «Моральні ідеали, їх місце в нашому житті». Вчитель Присяжна Л. М. провела свято «України вірнії сини», урок мужності «Ми гордимся вами» провела вчитель Ковальчук А. В., на якому був присутній випускник школи Пекарський А. Класні керівники Шуплик О. П. та Гаврилець Г. М. провели свято для хлопчиків 5-х класів, присвячене Дню Збройних Сил України. Свято «Андріївські вечорниці» для учнів 3-х кл. провели класоводи Панасевич О. Я., Павлевич Л. М.

Учнівське самоврядування є основною ланкою у становленні колективу школярів, це самостійна організація дитячого життя в школі. Воно уособлює демократичну та самодіяльну атмосферу, захищає та забезпечує права всіх учасників колективу, сприяє формуванню у них громадянськості, організаторських якостей, допомагає педагогам у проведенні різноманітних заходів, виступає їх ініціатором.

Учнівське самоврядування у Дунаєвецькій ЗОШ I-II ступенів № 3 представлено учнівською радою «Країна Веселкова», яку очолює голова – учениця 10 класу – Бугай Крістіна. Учнівська рада обирається на учнівській конференції на 1 рік. До неї входять: голова ради, заступник, секретар та голови комісій – навчальної, з профілактики правопорушень, роботи з молодшими школярами, з питань дозвілля, здорового способу життя та спорту, юн-прес. З ініціативи учнівської ради протягом року проведено добродійні акції: «Зігрій солдата», «Напиши листа солдату», «Привітай солдата», «Україна – єдина країна». За допомогою батьків зібрані теплі речі, продукти харчування, засоби гігієни, медикаменти. Все зібране передано до зони АТО. Проведені флешмоби: «Голуб миру», «Ми – за мир», «Прикрась паркан у центрі міста». Учні школи взяли участь у волонтерській акції на підтримку хворої дитини – зібрали кошти на лікування. До Дня працівника освіти проводили день учнівського самоврядування, учні самостійно проводили уроки, святкові заходи, до Дня св. Миколая волонтери відвідали дітей, які навчаються на індивідуальній формі навчання та реабілітаційний центр «Ластівка». Учнівські комісії постійно проводять рейди: «Урок», «Щоденник», «Шкільна форма», «Живи книго!».

У практиці роботи вчителя історії та правознавства загальноосвітньої школи використовую технологію патріотичного виховання, яка за мету ставить формування патріотичних почуттів підлітків внаслідок росту самосвідомості через розвиток логічного та критичного мислення шляхом включення в соціальні процеси. Засоби досягнення формуються в залежності від змісту цілісної програми патріотичного виховання під час навчання та в позакласній роботі. Акцентування результатів виховної роботи саме на формуванні патріотичних почуттів в учнів і комплексне програмування виховних цілей навчальних занять та позакласних заходів є характерною особливістю технології.

Серед складових технології патріотичного виховання можна виділити елементи апробованих технологій: ігрових технологій та діалогових технологій з опорою на сугестопедичну концепцію навчання, що її розроблено Г.К. Лозановим, яка обґрунтовує комплексне використання у навчальних цілях вербальних і невербальних, зовнішніх і внутрішніх засобів сугестії (навіювання), що сприяє надзапам'ятовуванню.

Ігрові технології – «ігрова форма взаємодії педагога і дітей, яка сприяє формуванню вмінь розв'язувати завдання на основі компетентного вибору альтернативних варіантів

через реалізацію певного сюжету (в освітньому процесі використовують театралізовані, ділові, рольові, комп'ютерні ігри, імітаційні вправи, ігрове проектування та ін.)» [1, с. 2].

Діалогові технології – «пов'язані зі створенням комунікативного середовища, розширенням простору співробітництва на суб'єкт – суб'єктному рівні: «учень – учитель», «учитель – автор», «учень – автор» та ін.» [1, с. 2].

Завданнями технології патріотичного виховання є досягнення ефекту поєднання реалізації виховних та освітніх завдань з набуттям основних предметно-історичних компетентностей.

Основні предметно-історичні компетентності патріотичного виховання:

Хронологічна: розглядати суспільні явища в розвитку, в конкретно-історичних умовах певного часу.

Просторова: користуючись картою, пояснювати причини і наслідки історичних подій.

Інформаційна: самостійно інтерпретувати зміст історичних джерел, виявляти різні точки зору.

Мовленнєва: реконструювати образи минулого в словесній формі.

Логічна: визначати роль людського фактора в історії.

Аксіологічна: визначати власну позицію щодо суперечливих питань історії.

Особливості реалізації технології зумовлені її комбінаторною природою, що поєднує ігрові та діалогові технології з опорою на сугестопедичну концепцію навчання. Відповідно, основними формами патріотичного виховання є:

інформаційно-масові (дискусії, диспути, конференції, «філософський стіл», «відкрита кафедра», інтелектуальні аукціони, ринги, вікторини, вечори, подорожі до джерел рідної культури, історії держави і права, «жива газета», створення книг, альманахів);

діяльнісно-практичні (творчі групи, осередки, екскурсії, свята, театр-експромт, ігри-драматизації, огляди-конкурси, олімпіади);

інтегративні (шкільні клуби, фестивалі, асамблеї, гуртки);

діалогічні (бесіда, міжрольове спілкування);

індивідуальні (доручення, творчі завдання, звіти, індивідуальна робота тощо);

наочні (шкільні музеї, кімнати, зали, галереї, виставки дитячої творчості, книжкові виставки, тематичні стенди тощо)» [9, с.2].

При застосуванні технології патріотичного виховання варто поєднувати традиційні методи виховання з інноваційними та практичними заходами. Пріоритетну роль потрібно надати активним методам, ... що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини і сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості [8, с. 30].

Практика моєї педагогічної діяльності свідчить, що ефективно впливають на розвиток емоційно-вольового компоненту патріотизму наступні методи: аналіз соціальних ситуацій, соціально-проектна діяльність, ситуаційно-рольові ігри, соціально-психологічні тренінги, метод круглого столу, екскурсійний метод, ігри-драматизації, метод інтерв'ювання, метод залучення до участі в етнічно-художніх виставках.

Дамо коротку характеристику кожному методу та наведемо приклади з практики педагогічної діяльності.

Метод аналізу соціальних ситуацій. Використання цього методу сприяє підготовці старших підлітків до життя, виробленню в них звичок громадської поведінки, пошуку шляхів розв'язання життєвих ситуацій відповідно до вимог сучасного життя суспільства. Застосовуючи цей метод у технології патріотичного виховання учням пропонується вирішити завдання зі стандартизованими умовами життєвої ситуації, яку можуть обрати самі учні з актуальних подій, зафіксованих періодичними виданнями. Практикується застосування ситуації-ілюстрації, оскільки ілюстративність посилює емоційне сприймання, «ілюстрація у патріотичному вихованні – вид наочності, який полягає у використанні творів живопису, прикладів з художньої літератури, документів, кінофільмів, телепередач» [7, с. 219]. У курсі «Правознавство. 9 клас» при вивченні теми «Права людини» учні можуть

самостійно з різних інформаційних джерел підібрати ситуації, в яких порушені права людини, визначити яке право людини було порушено, до якої групи прав належить порушене право. Зазначений метод використовую при проведенні Всеукраїнського уроку права на тему «Права людини».

Соціально-проектна діяльність – метод полягає в виборі найліпшого варіанта майбутніх дій для досягнення основної мети, передбачає координоване виконання, визначений період взаємопов'язаних дій, спрямованих на досягнення конкретних цілей (результату). Реалізовується на практиці постановкою завдань для учнівських груп зі змагальною компонентою. На жаль, цей метод має малу практичну історію через слабкий базовий рівень готовності до самостійних дій та колективного прийняття рішень учнів. Учні нашої школи восени 2014 р. брали участь у акції «Прикрасимо паркан», під час якої прикрашали синьо-жовтими стрічками паркан у центрі міста.

Метод ситуаційно-рольових ігор передбачає постановлення учнів у ситуацію, що включає ті ж обмеження, мотивацію, що існують у реальному світі – певне комунікативне завдання вирішується учасниками в процесі імпровізованого розігрування ситуації. Ситуаційно-рольові ігри в патріотичному вихованні здебільшого мають занурювати учасників в інший історичний простір з імітацією діяльності певних історичних постатей чи соціально-історичних груп. Це найулюбленіший метод учнів за моєю практикою. Так, на уроках з історії України у 8 класі при вивченні теми «Запорізька Січ та реєстрове козацтво в XVI ст.» учні із задоволенням беруть участь у інсценізації фрагментів життя козаків на Січі, виборів гетьмана, козацької старшини. Урок на тему «Передумови та початок Національно-визвольної війни» доречно провести у формі уроку-мітингу, на якому можна запропонувати послухати виступи селянина, козака, православного шляхтича, Б.Хмельницького і на основі цих виступів сформулювати причини, завдання і характер визвольної війни.

Метод соціально-психологічних тренінгів – це своєрідний гібрид попереднього методу з такими методами, як: круглий стіл, відкрита трибуна, прес-конференція, це своєрідна рольова гра з заданими умовами, але спонтанною реалізацією та більш глибокою рефлексією учнів і, на відміну від рольової гри, з активною участю вчителя. Автор терміна «соціально-психологічний тренінг» М.Форверг. У літературі, крім цього, існує ряд інших назв – групи відкритого спілкування, активне соціальне спілкування, групи інтенсивного спілкування т.д. Але СПТ сьогодні є найуживанішим і найбільш стійким терміном. Соціально-психологічний тренінг – галузь практичної психології, орієнтована на використання активних методів групової роботи з метою розвитку компетентності в спілкуванні. Цей метод застосовую з учнями будь-якої вікової категорії під час інтерактивної вправи «Ажурна пилка». Активна роль учителя у даному випадку полягає у формуванні груп, розподілі завдань, спостереженні за роботою груп, перевірці набутих знань та умінь учнями.

Метод круглого столу полягає в організації обговорення теми, яка має неоднозначне тлумачення, і тому виникає необхідність її аналізу і обґрунтування в різноманітних аспектах з запрошенням певних компетентних осіб і застосуванням технічних засобів, матеріалів з періодичної преси, схем, наочних прикладів. Використання методу потребує попередню підготовку учасників, які заздалегідь готують доповіді, реферати та виступи. На занятті вони заслуховуються, після чого починається їх обговорення, аналіз, коментування, обмін думками. Цей метод широко використовую при вивченні тем, присвячених розвитку світової та української культури та науки. Проблемним завданням такого уроку може бути – «Доведіть або спростуйте думку про те, що рівень досягнень української культури не відрізнявся від світового». У курсі «Історія України» 5 клас при проведенні практичного заняття № 5 «Моя уявна подорож історичними місцями України» учні представляють будь-яку історичну пам'ятку України, обрану за власним бажанням, яку вони радять відвідати однокласникам, вони встановлюють, чому саме ця пам'ятка заслуговує на охорону.

Напрацьовано деякі принципи вдалого застосування методу:

визначення мети обговорення (наприклад, узагальнити ідеї і думки щодо обговорюваної проблеми);

виступи всіх учасників круглого столу мають характер опанування (кожний повинен висловлювати думку з приводу обговорюваного питання, а не з приводу думок інших учасників);

всі учасники обговорення рівноправні і ніхто не має права диктувати свою волю і рішення [6, с. 2].

Екскурсійний метод – це комплексний метод з рядом особливостей, що поєднує в собі традиційний наочний метод та дослідницькі елементи роботи учнів, застосування цього методу дозволяє наочно продемонструвати зв'язок матеріалу, що вивчається, з раніше отриманим екскурсантами досвідом. Серед переваг цього методу слід зазначити живе, конкретне і життєве вивчення минулого, всебічне сприйняття об'єкту, підвищений інтерес до роботи і на основі цього – більш поглиблене і міцне засвоєння матеріалу. На практиці використовую цей метод під час екскурсій до місцевого краєзнавчого музею, інших міст України. Учні відвідали міста: Київ, Вінниця, Львів, Хотин, Кам'янець-Подільський, Чернівці та інші. Перед проведенням екскурсії учні отримують завдання: скласти опис історичної пам'ятки, з якою ознайомилися під час екскурсії, історичну пам'ятку учні обирають самостійно. Після екскурсії проводимо гру «Аукціон», лотами на якому є доробки учнів.

Метод інтерв'ювання – метод інтерв'ювання, що ґрунтується на вербальній соціально-психологічній взаємодії між інтерв'юером і респондентом з метою одержання даних, які цікавлять дослідника, дає змогу одержати глибоку інформацію про думки, погляди, мотиви, уявлення респондентів. Суттєвою його особливістю є, здебільшого, зацікавленість респондента опитуванням, яка забезпечується особистим контактом учасників інтерв'ю. В контексті технології патріотичного виховання інтерв'ювання застосовується як аудиторний метод навчання, так і для виконання домашнього завдання. З своїми учнями проводжу опитування людей – свідків минулих історичних подій: голодомору 1932-1933 рр., учасників Другої світової війни – ветеранів війни, вдов, дітей війни, старожилів міста, видатних людей – Героїв Соціалістичної праці, Заслужених учителів, учителів – відмінників освіти. Результатом цієї праці є оформлення Книги пам'яті, написання наукових робіт, статей для місцевої газети «Дунаєвецький вісник», оформлення стенду «Видатні випускники» у Дунаєвецькому музеї освіти. Забрані відомості використовую при проведенні уроків на тему «Наш край».

Метод залучення до участі в етнічно-художніх виставках зводиться до організації учнівського загалу для проведення тематичних етнічно-художніх виставок з залученням осіб з близького кола спілкування учнів в якості авторів мистецьких виробів чи власників історичних експонатів. До свята Великодня проводимо виставку писанок, вироблених власними руками, організуємо майстер-клас з писанкарства. Проводимо виставки вишиванок, рушників, картин, на які запрошуємо майстринь – прабабусь, бабусь, мам, вони з задоволенням діляться власним досвідом, показують різні техніки вишивання. Вишита сорочка стала трендом шкільного одягу. Хлопці стали носити вишиті краватки та метелики. І головне – ніхто нікого не примушує. Діти не соромляться національного одягу, не вважають його другорядним.

З метою організації патріотичного виховання в Дунаєвецькій ЗОШ I-III ступенів № 3 класоводи та класні керівники проводять виховні заходи:

уроки мужності («Я – громадянин-патріот незалежної держави України», «Пам'яті вдячні нащадки», «Моя рідна Україна», «Наша вітчизна – Україна», «Державна символіка Батьківщини», «Твої права і обов'язки», «Патріотизм – нагальна потреба України», «Моя земля – земля моїх предків», «Народні символи»;

семінари, «круглі столи», конференції («У пам'яті світ врятований», «Люблю я свій народ – ціную його звичаї», «Корюківська трагедія»);

уроки пам'яті («Летять журавлі», «Їх славні імена в літописі Великої Вітчизняної», «Зростаємо громадянами-патріотами землі, що Україною зветься», «Наша вулиця носить

ім'я героя війни», «Бойові нагороди воїнів, полководців, які визволяли Україну від нацистів»);

екскурсії до краєзнавчих музеїв;

зустрічі з ветеранами війни, праці та військової служби;

пошукова робота, участь у роботі клубів та гуртків патріотичного спрямування;

акції з метою упорядкування поховань захисників Вітчизни;

акції: «Зігрій солдата», «Маскувальна сітка», «Валентинка для солдата»;

виставка родинних плакатів «Україна – єдина країна»;

години спілкування («Я – громадянин і патріот держави», «Я – українець!», «Можна все на світі вибирати синові, вибрати не можна тільки Батьківщину!»);

виставки етнічно-художньої творчості.

Таким чином, саме вчителі загальноосвітніх навчальних закладів як ніхто інший повинні піклуватися про національно-патріотичне виховання підростаючого покоління, формування гуманістичної психології дитини, виховання її у душі терпимості і братської любові до людей, школа зобов'язана навчити молодих людей умінню розрізняти добро і зло. Патріотичне виховання повинне гармонійно поєднуватися із залученням учнів до кращих досягнень світової цивілізації. Дана система повинна сприяти виробленню патріотичного мислення, прихильності до своєї національної спадщини і усвідомленню її ролі і місця в світовому духовному розвитку, також пошані і відвертості до всіх інших систем і традицій. Тільки глибока і усвідомлена любов до своєї спадщини спонукає людину з повагою відноситися до почуттів інших, бути не байдужим до трагедій Вітчизни і народу.

Список використаних джерел та літератури

1. Каліта В. В. Сучасні освітні технології [Електронний ресурс]. – Режим доступу: krutienko.ucoz.ua/Zavuch/klassifik2.doc

2. Качур М. Патріотичне виховання молодших школярів у художньо-краєзнавчій діяльності // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 4. – С. 47-55.

3. Концепція національно-патріотичного виховання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrintschool.org.ua/training/patriotichne-vikhovannja.html>

4. Концепція допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді // Державний вісник України. – 2002. – № 21.– С. 15-19.

5. Педагогічний словник / [За ред. М.Ярмаченка.]. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 514 с.

6. Петренко Л. М. Методика проведення круглого столу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vpu.net.ua/pdf/Metodika%20proved%20krug%20stola.pdf>

7. Петренко О., Дежнюк Г. Національно-патріотичне виховання учнівської молоді // Позакласний час. – 2005. – № 3-4. – С. 28-29.

8. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Бех І. Д. Чорна К. І. – К. : Світ виховання, 2007. – 31 с.

9. Яременко Н., Устич Ю. Методичні рекомендації щодо організації патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrintschool.org.ua/training/patriotichne-vikhovannja.html>

Орловська Н. М.,

методист науково-методичного центру
виховної роботи, захисту прав дитини,
дисциплін художньо-естетичного циклу та
фізичного виховання Хмельницького ОІППО

**Система національно-патріотичного виховання
у загальноосвітньому навчальному закладі:
перспективи розвитку, пошук, знахідки**

Я запитую в себе, питаю у вас, у людей,
Я питаю в книжок,

роззираюсь на кожній сторінці.
Де той рік, де той місяць,
той проклятий тиждень і день,
Коли ми, українці, забули,
що ми – українці?

23 роки незалежності. Пошуки української національної ідеї. Аналізую кожну з них, роблю висновок, що у кожній є позитив і раціональне зерно. Ставлю собі запитання: «Чому жодна із них не прижилася?».

Неодноразово чула вислів чинного Президента: «Національною ідеєю переважної більшості українського народу стала євроатлантична інтеграція». Погоджуюсь. Але думка про те, що тільки шляхом злагоди можна знайти шлях до процвітання, надзвичайно актуальна. А отже вона може сформувати свідомість кожного українця, дух нашої нації.

Педагогам належить підготовка особистості до свідомого життя у вільному суспільстві в душі любові до взаєморозуміння, миру, терпимості, злагоди. Я б сказала у душі любові до свого народу, рідної землі, України, бо ж нація тільки тоді живе повноцінним життям, коли вона здатна захистити себе політично за допомогою держави.

Нині ми констатуємо, що такого сплеску патріотизму як зараз, ніколи не було за всі роки незалежності (не заговорити). Причому патріотизм проявляється в любові до рідної України, свого народу, готовності захистити незалежність і територіальну цілісність держави. Тому патріотичне виховання є пріоритетною ланкою роботи Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, зокрема науково-методичного центру виховної роботи, захисту прав дитини.

Спілкуючись з вами, я поведу мову про роль, завдання, перспективи національно-патріотичного виховання, що покладаються на загальноосвітні навчальні заклади, а роль інноваційних навчальних закладів тут особлива. Звернемося до Концепції національно-патріотичного виховання, процитую: «Запорукою ефективності виховного процесу є органічне поєднання системи принципів національно-патріотичного виховання в цілісну систему, яка забезпечує досягнення відповідних результатів».

Сім'я, дитячий садок, школа, позашкільні навчальні заклади, об'єднані з громадою, мають консолідувати зусилля задля створення єдиної системи національно-патріотичного виховання всіх українців і не тільки підростаючого покоління.

Сьогодні кожна школа має виробити свою, чітку, об'єднану однією метою, завданнями, систему національно-патріотичного виховання.

Я не раз говорила своїм колегам, що у школі має виховувати все, навіть стіни. Зрозуміло, що важлива роль у патріотичному вихованні дітей педагога, його особистий приклад, а я доповнюю – приклад директора. Директор сучасної школи – це не просто посада керівника, але й велика державна педагогічна відповідальність. Першочергове значення має бачення своєї місії, усвідомлення цілей, створення своєї системи цінностей, що забезпечить виховання учня-патріота.

Школа здійснює навчально-виховний процес. Нині він повністю повинен наповнюватись ідеями національного патріотизму: інтеграція його елементів у зміст навчальних дисциплін і не тільки суспільно-гуманітарного циклу, предметів естетичного циклу, а й природничо-математичного.

Життя щоденно доводить аксіому, що формування повноцінної особистості неможливе без створення особливого «дитячого соціуму». Діти конче потребують місця, де на них чекають, де вони могли б відчувати себе особистостями. Саме таким осередком виховного національно-патріотичного простору для дітей та підлітків у школі має стати освітній виховний простір. Важливим його елементом є формування моральних цінностей.

Науково-методичний супровід національно-патріотичного виховання навчальних закладів здійснює ХОІППО, зокрема НМЦ виховної роботи. Це сприяє підвищенню професійного рівня кожного педагога, впровадженню ідей національно-патріотичного виховання в систему виховної роботи навчальних закладів, впровадженню у виховну

практику прогресивних теоретико-методологічних концепцій виховання, національно-історичної традиції, передового педагогічного досвіду, організації методичного супроводу щодо створення системи національно-патріотичного виховання у навчальному закладі – все це напрями роботи нашого інституту. Наш заклад є координаційним центром національно-патріотичного виховання учнів. Творча співпраця із ЗОШ, батьками, громадськими організаціями, науковими установами забезпечують інтегративну діяльність нашого науково-методичного центру щодо впровадження у виховний процес інноваційних технологій національно-патріотичного виховання.

Для того, щоб набути результату в національно-патріотичному вихованні дітей, необхідно внести зміни у зміст позакласної роботи навчального закладу. Діяльність гуртків, секцій, студій, творчих об'єднань повинна спрямовуватись на формування високої патріотичної свідомості та міцної громадянської позиції.

Гуртки «Юні прикордонники», «Юні десантники», «Юні захисники України», гуртки козацько-лицарського спрямування, історико-пошукові загони необхідно створити у кожному навчальному закладі Хмельниччини. Зрозуміло, що нині не вистачає ще окремих програм, навчально-методичної літератури цього напрямку, але ми долучаємось до вирішення цієї проблеми.

Але, добираючи методи і форми патріотичного виховання, науковці, працівники нашого інституту переконливо радять уникати формалізму й одноманітності, насичувати їх емоціями та переживаннями, використовувати приклади мужності й звитяги захисників України як з історичного минулого, так і нинішніх воїнів-героїв.

Сьогодні йде пошук нових форм і методів роботи по вихованню молодого покоління. Ми маємо позитивний досвід з національно-патріотичного виховання. Чемеровецький район – 4 експериментальних навчальних заклади, Дунаєвецький БТШ). Тому, працюючи з педагогами, пропонуємо, надавати перевагу активним формам роботи, що сприяють формуванню національної свідомості: волонтерській, пошуковій, дослідницькій, дискусійним клубам, флешмобам, інтер-акціям.

Нині гостроти набуває питання виховання підростаючого покоління у душі миротворчості. Суспільно спрямовану самодіяльність дітей має дитячий миротворчий рух, що розгорнувся на Хмельниччині. Євроклуби, гуртки, дитячі громадські організації виступають своєрідною «школою життя». Як приклад, у місті Кам'янці-Подільському створена дитяча громадська організація «Клуб юних миротворців», розроблена авторська програма юних миротворців для гуртків та клубів у позашкільних та загальноосвітніх навчальних закладах.

Ефективною формою роботи на сьогодні є музейна педагогіка. В музеях навчальних закладів Хмельниччини створені експозиції, що відображають історичні події збройної боротьби Українського народу за територіальну цілісність нашої країни, участь випускників навчальних закладів, односельців в антитерористичній операції; стенди з національних символів та атрибутів доповнено символами українського народу: калина, рушник...

Отже, визначимо найголовніші завдання, над якими маємо працювати, формуючи громадянина-патріота, забезпечуючи управління інноваційним навчальним закладом.

- Здійснення науково-методичного забезпечення педагогів навчальних закладів щодо впровадження ідей демократичного громадянства, національно-патріотичного виховання в систему виховної роботи позашкільних навчальних закладів.

- Консолідація зусиль усіх суспільних інституцій у справі національно-патріотичного виховання.

- Поглиблення співпраці школи, позашкільних навчальних закладів, батьків, громадських організацій щодо створення системи національно-патріотичного виховання.

- Створення у кожному навчальному закладі ефективної системи національно-патріотичного виховання.

Підгірний В. М.,
учитель історії
Орининської ЗОШ I-III ступенів
Кам'янець-Подільського району

Використання основ козацтва у системі національно-патріотичного виховання школярів

У статті подано матеріал про використання основ козацтва в організації національно-патріотичного виховання учнівської молоді. Подається структурна модель, основні моменти програми, статуту дитячо-юнацького об'єднання «Січове товариство», що діє в Орининській ЗОШ I-III ступенів Кам'янець-Подільського району.

Ключові слова: козацтво, «Січове товариство», національно-патріотичне виховання.

In the article material is given about the use of bases of the cossacks in organization of national-patriotic education of student's young people. A structural model is given, basic moments of the program, regulation of child-youth association, «Sichove society» that operates in Orininskiy ZOSH I-III degrees of district of Kam'yanec'-podil'skogo.

Key words: the cossacks, «Sichove society», nacional-patriotic national patriotic education.

*Хто не знає свого минулого,
той не вартий свого майбутнього.
Хто не шанує видатних людей
свого народу,
той сам не гідний пошани.
М.Рильський*

Виховання у молодого покоління почуття патріотизму, відданості справі зміцнення державності, активної громадянської позиції визнані сьогодні проблемами загальнодержавного масштабу.

У Національній доктрині розвитку освіти України, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, «Національній програмі патріотичного виховання громадян, розвитку духовності», законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», як стратегічні, визначаються завдання виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення нею свого громадянського обов'язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей, утвердження якостей громадянина-патріота України як світоглядного чинника.

Особливої значущості проблема патріотизму молодих громадян України набуває в умовах нестабільності суспільного життя, анексії Російською Федерацією Криму, збройних акцій проросійських терористів у східних регіонах нашої країни.

Виходячи з цього, патріотизм на даний час є нагальною потребою і держави, якій необхідно, щоб усі діти стали національно свідомими громадянами-патріотами, здатними в недалекому майбутньому забезпечити Україні гідне місце у цивілізованому світі, а в разі небезпеки змогли відстояти її незалежність та суверенітет; і особистості, яка своєю любов'ю до Батьківщини прагне створення умов для вільного саморозвитку і збереження індивідуальності, і суспільства, яке зацікавлене в тому, щоб процес становлення патріотичної самосвідомості особистості здійснювався на моральній основі [2].

Оскільки патріотизм набуває нині особливого значення, відтак і виникла гостра потреба у розробці Програми патріотичного виховання, що визначає стратегію цілеспрямованого і ефективного розвитку і виховання громадянина-патріота України [2].

Здійснення системного національно-патріотичного виховання є однією з головних складових національної безпеки України.

Національно-патріотичне виховання формується на прикладах історії становлення Української державності, українського козацтва, героїки визвольного руху, досягнень у галузі політики, освіти, науки, культури і спорту.

Патріотизм (від грецького «патріс») – це любов до Батьківщини, відданість Вітчизні, народу. Але в умовах українських реалій, коли багато речей викликають у суспільстві негативне ставлення, виховувати справжніх патріотів дуже складно. Чи є сьогодні альтернатива патріотизму? Мабуть, ні. І якщо в суспільстві буде панувати нігілізм, нехтування долею рідної країни, це призведе до бездержавності і ще гіршого життя.

Саме патріотизм, громадянськість повинні об'єднувати українців, зберегти те, що протягом століть було нашою метою, – незалежну державу.

Головною запорукою процвітання держави є національно-патріотичне виховання молоді. Під словом «молодь» ми повинні вбачати своїх дітей, методику виховання молоді ототожнювати з вихованням власних. Якими б ми хотіли бачити своїх дітей? Чесними; вихованими; добрими; людьми, які поважають старше покоління. Патріотами своєї держави; свідомими громадянами; людьми, які пам'ятають своє коріння й шанують пам'ять предків; громадянами, які готові в будь-який момент віддати своє життя за Батьківщину [4].

В перші роки здобуття Україною державної незалежності у минуле відійшли дитячі та юнацькі організації. Саме тому у системі виховної роботи школи утворилась своєрідна прогалина. Адже дитина успішно входить у соціум через дитячі об'єднання та організації, де можна знайти друга, висловити душевні переживання, вислухати інших, відчувати себе комфортно.

Дитячі об'єднання посилюють відчуття учнями своєї громадянської позиції і посідають особливе місце в процесах патріотичного виховання, державотворення, збереження національних традицій, історичної пам'яті. Завдяки дитячим об'єднанням учні відчують себе особистостями, справжніми громадянами своєї держави, патріотами, інтелектуалами, повноправними господарями, вчать керувати, допомагати, жити активним життям, самореалізовувати себе.

Тому у нашій школі створено і діє дитяче об'єднання «Січове товариство».

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ДИТЯЧОГО ОБ'ЄДНАННЯ «СІЧОВЕ ТОВАРИСТВО»

Січове товариство – незалежна самодіяльна дитяча організація, створена на добровільній основі, яка будує свою роботу на принципах демократії та самоврядування.

Мета товариства – формування і розвиток соціально активної гуманістично спрямованої особистості, забезпечення захисту прав та інтересів учнів, спрямування зусиль на добрі і корисні справи, розвиток творчих здібностей учнів, формування національно свідомих громадян України, вивчення та творче продовження в сучасних умовах козацьких звичаїв і традицій.

Гасло Товариства – Знати, Вміти, Мислити, Діяти.

Товариство має свої атрибути, символи, нагороди, відзнаки.

Вищим органом Товариства є Козацька Рада. В Козацьку Раду входять курінні та кращі учні школи. При Козацькій Раді є:

- ✓ Навчальна Рада
- ✓ Дисциплінарна Рада
- ✓ Спортивна Рада
- ✓ Трудова Рада
- ✓ Рада по дозвіллю

Первинною ланкою Січового Товариства є курені, що складаються з учнів певного класу. На чолі кожного куреня стоїть курінний. У кожному курені є писар, скарбник. Кожен курінь має свою пісню, гасло, відзнаки та прапор. Курінні на козацькому колі обирають кошового і писаря. Членами Товариства є:

1. Юні козачата – учні 2–4 класів.
2. Козачата – учні 5–8 класів.
3. Козаки – учні 9–11 класів.

Кожен клас – це курінь.

Курінь «Всезнайка» (учні 2 класу)

**Знайдеш ти тайну калинову
В скрині кожної родини:
Казку, пісню, чисту мову,
Долю неньки України.**

Курінь протягом року вивчає українські народні казки, пісні, прислів'я та приказки рідного народу.

Курінь «Джерельце» (учні 3 класу)

**Не згине пам'ять. І любов не згине.
Бо рід коріння має пам'ятати.
Стоїть над нами добра Берегиня
Богиня роду – предковічна мати.**

Протягом року учні вивчають свій родовід, проводять родинні свята, спортивні сімейні конкурси.

Курінь «Подолянчик» (учні 4 класу)

**Україно – мати моя, вся краса
Чудова твоя в мене на виду.**

Юні козачата протягом року вивчають славне минуле народу, знайомляться з обрядами, звичаями, традиціями народу, проводять календарні та обрядові свята.

Курінь «Калинове гроно» (учні 5 класу)

**Символ України – калинове гроно.
Ми краплинки роду нашого народу.**

Вивчають традиції, свята, пізнають історію, культуру, проводять конкурси на кращу вишивку, пишуть збірку народних легенд, переказів, дум.

Курінь «Лелека» (учні 6 класу)

**Краю рідного простори,
Ріки, гори і моря.
Шум дібров і спів пташиний
Збережу нащадкам я.**

Мета куреня – захищати природу, проводити експедиції вздовж річок, джерел, допомагати птахам, захищати бездомних тварин, включитись в операції «Мурашник» і «Джерельце». Створити зелений патруль.

Курінь «Смерека» (учні 7 класу)

**Смерекова хата – батьківський поріг.
Смерекова хата на крутій горі.
Я прийду до неї, коліном припаду,
Грудочку землі святої до уст прикладу.**

Головним завданням є виховувати любов і повагу до свого роду, гордість за свій народ, своє село. Вивчати історію свого села, його легенди і пісні. Вивчати історію боротьби односельчан за свободу України, вести пошукову роботу.

Курінь «Добротворець» (учні 8 класу)

**Творити добрії діла –
Це людям помагати.
І будуть вдячні нам завжди
Народ. Вітчизна. Мати.**

Мета куреня – допомагати людям похилого віку, учасникам війни. Проводити зустрічі з ветеранами війни та праці. Взяти шефство над ними.

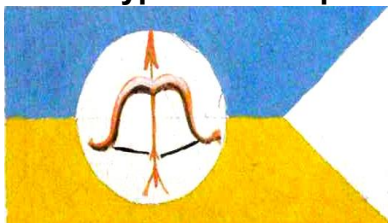
Курінь ім. П.Сагайдачного (учні 9 класу)

**Поділля, Поділля – колиска любові.
Я тут народився в краю барвінковім.**

Учні вивчають історію подільського краю, легенди Поділля, історію назв сіл. Записують народні пісні, загадки, легенди.

Курінь ім. М.Кривоноса (учні 10 класу)

**А козацька слава кровію полита.
Січена мечами,
Рубана шаблями,
Ще й сльозами вміта.**

Мета куреня – зібрати матеріал про славні подвиги козаків. Пройти шляхами козацтва. Збирати матеріали про перебування Б.Хмельницького на Поділлі.

Курінь ім. Б.Хмельницького (учні 11 класу)

**На всі груди співа Україна.
І ця пісня далеко чутна,
Україно моя – рідний краю,
Незалежна моя сторона.**

Підводять підсумки всієї роботи. Оформляють альбом.

Права і обов'язки членів Січового товариства

Членами Січового Товариства можуть бути діти, підлітки і дорослі незалежно від соціального походження, відношення до релігії.

Член Товариства зобов'язаний діяти відповідно до даного Положення. За вчинки, не сумісні з Положенням і Програмою Товариства, рішенням Козацької Ради може бути виключений з членів Січового Товариства.

Кожен член Січового Товариства має право:

1. Обирати та бути обраним до керівних органів.
2. Вносити пропозиції щодо організації заходів.
3. Брати участь у всіх заходах.
4. Входити в інші дитячі об'єднання та організації.

Кожен член Січового Товариства зобов'язаний:

1. Брати активну участь у діяльності організації.
2. Добре знати і виконувати правила козачат, козацький гімн.
3. Бути уважним, спостережливим, цікавим до знань.
4. Бути ввічливим та доброзичливим до оточуючих.
5. Виконувати доручення вчасно та сумлінно.
6. Стежити за чистотою тіла та одягу, вести здоровий спосіб життя.
7. Не дозволяти собі пліткувати, сваритися, вживати лайливі та образливі слова.
8. Підтримувати ближніх, допомагати їм при потребі.

ЗАКОНИ ЮНИХ КОЗАЧАТ

1. Люби і знай свій рідний край.
2. Батька й неньку поважай.
3. Якщо слово дав – держи.
4. Друзям завжди допоможи.
5. Люби пісню, рідну мову – материнську колискову.
6. Справедливим будь завжди – козачатко ж юне ти.

ЗАКОНИ КОЗАЧАТ

Люби Україну у сні й наяву,
Як матір люби Україну.
Вивчай рідний край і багатства його,
Та мову його солов'їну.
Завжди старших поважай,
Малюків не ображай.
Будь сміливим, спритним ти,
Йди невпинно до мети.

ЗАКОНИ СІЧОВОГО ТОВАРИСТВА

1. Люби свій народ, неньку нашу Україну.
2. Будь справедливий і завжди дотримуй слова.
3. Шануй своїх батьків та людей, які тебе оточують.
4. Завжди прийди товаришу на допомогу.
5. Поважай національні традиції, люби рідний край, його природу.

ПРИСЯГА КОЗАЧАТ

Під прапором нашим присягу складаю,
На вірність Вітчизні своїй присягаю.
Як неньку любити буду до загибелі
Свою незалежну і вільну Україну.

Буду трудитись на благо народу,
За щастя його, за добро і свободу.
Щоб рід наш козацький могутнім зростав,
Я всі свої сили і вміння віддам.
Буду справедливим і чесним в житті –
Я клятву даю товариству Січі.

ПРИСЯГА ЧЛЕНА СІЧОВОГО ТОВАРИСТВА

Я, (прізвище, ім'я), вступаючи до Січового Товариства, присягаюсь бути вірним сином (дочкою) України, шанувати свою материну мову, бо це прекрасний скарб, що відрізняє наш народ від інших народів, шанувати звичаї і традиції своїх батьків, любити свій народ і ніколи його не зраджувати, жити, творити і працювати для нього. Жити за законами Січового Товариства і дотримуватися їх.

В рамках національно-патріотичного виховання в школі кожен робочий день розпочинається із виконання Гімну України. У класних кімнатах, на коридорі школи присутня державна символіка, яка використовується на всіх загальношкільних заходах, а за потреби і класних. Проводяться виховні години, бесіди, темами яких є: святкування знаменних дат, ознайомлення з історією рідного краю, звичаями і традиціями українського народу, видатними людьми України тощо. Традиційним стало проведення змагань «Козацькі забави», святкувань Дня Збройних Сил України, Дня Соборності, Дня української письменності, Дня пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій, відзначення Дня Перемоги, Дня матері, вшанування пам'яті тих, хто пішов з життя внаслідок аварії на ЧАЕС, зустрічі з воїнами-інтернаціоналістами, представниками районного відділу внутрішніх справ, проведення благодійної акції Весняний Тиждень Добра, екологічних акцій: «Ми за чисті ліси та довілля», «Збережемо первоцвіти», «Підтримай зимуючих птахів». У шкільній бібліотеці до визначних дат бібліотекарем школи організовуються тематичні виставки.

Учні та їх батьки, вчителі школи є волонтерами у благодійних акціях, які проводяться у школі традиційно. В нинішньому навчальному році наші учні, їх батьки та вчителі долучилися до благодійних акцій «Лист пораненому», «Діти – воїнам АТО». Були проведені благодійні ярмарки, зібрані кошти від яких були затрачені на придбання необхідних речей та спорядження для бійців АТО. Учні проводили акцію по збору новорічних посилок солодощів воїнам. Такі посилки ми будемо збирати і ще, а тому прошу усіх бути не байдужими і долучатися до гарної справи.

Долучилися учні нашої школи і до відзначення Міжнародного Дня миру. У школі був проведений конкурс малюнків на тему «Діти України за мир на Землі». Відбувся також і конкурс малюнків на асфальті на тему «Я малюю Сонце, я малюю МИР». Такий же конкурс ми плануємо провести і в травні місяці під гаслом «Україна – рідна Земля».

До 6 грудня були організовані та проведені спортивні змагання між юнаками 9-11 класів, приурочені Дню Збройних Сил України.

Яскраво пройшов у школі і конкурс творчих робіт з «Україною в серці». Участь у цьому конкурсі взяли усі учнівські колективи. На конкурсі також були представлені й індивідуальні роботи. Кращі з них були відмічені Грамотами адміністрації школи.

У грудні місяці нинішнього навчального року у школі пройшов Тиждень права.

Під час тижня права педагогічний колектив провів з учнями тематичні виховні години, бесіди: «Права дитини», «Твої правила поведінки», «Дітям про Конституцію України», гру «Знай та поважай право», «Права людини: історія і сучасність».

З учнями 10-11 класів проведено урок-лекцію «Права людини» з нагоди проголошення Загальної декларації прав людини.

Всі події, які відбуваються у школі, висвітлюються на шкільному сайті та в стінній газеті січового товариства «Слово Товариства».

Почуття патріотизму формується у школі і на уроках «Захисту Вітчизни». Набуті в школі військові знання та навички визначатимуть рівень спроможності виконання

конституційного обов'язку громадянином України щодо захисту Вітчизни. На сьогодні навчальні заклади є єдиним центром з підготовки всіх без винятку юнаків (незалежно від того, будуть вони призвані на строкову військову службу чи ні в мирний час) до захисту Вітчизни. В цій ситуації надзвичайно зростає роль предмету «Захист Вітчизни» як складової частини військово-патріотичного виховання, спрямованої на підготовку юнаків у теоретичному, практичному, фізичному і психологічному плані до майбутньої військової діяльності.

Важливим чинником формування свідомості підлітків є сім'я, адже саме вона є прикладом для наслідування.

Родина є основою держави. Родина, рід, родовід, народ – такий шлях розвитку кожної людини, формування її національної свідомості й громадянської зрілості.

Тому нам, учителям, варто працювати і з батьками в цьому напрямку.

На завершення свого виступу хочу висловити слова вдячності та побажати всім учителям і надалі виконувати цю високу, відповідальну місію – виховувати підрастаюче покоління в душі патріотизму, адже вчитель безумовно є центральною ланкою в системі виховання та навчання, який виконує один із найважчих видів служіння Вітчизни, своєму народу.

Також дозвольте процитувати слова Святослава Вакарчука: *«Моє завдання разом з близькими друзями – це навчити себе і інших тому, що успіх країни починається з твого успіху. Розуміння цього не станеться завтра, не дасть швидких результатів, але зрушення в свідомості приведе до дій і майбутнього успіху. Мало невеликої групи яскравих особистостей. Важливо, щоб ціле покоління почало думати по-іншому. Це покоління ще не розчароване, у нього ще все попереду. Потрібно працювати, потрібно все зрушити з мертвої точки. Перший крок – самий складний. Не потрібно відразу ставати героями. Але доведеться стати трошки більш трудолюбивими і стійкими, трошки менш лінивими і безвідповідальними. І ось, якщо це «трошки» помножити на всіх – ми будемо мати дуже багато»* [3].

Список використаних джерел та літератури

1. Патриотически-ориентированное образование: методология, теория, практика / Ф.К. Быков, А.Н. Вырщиков, М.Б. Кусмарцев и др. / Под общ. Ред. А.К. Быкова, А.Н. Вырщикова. М. Роспатриоцентр; Волгоград : НП ИПД «Авторское перо», 2005. – 400 с.
2. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. – К., 2014.
3. Матеріали V Міжнародної конференції з питань патріотичного виховання молоді (04-05 грудня) / Запоріжжя : Акцент, 2009.
4. Система патріотичного виховання в Україні // Сучасна українська політика. Політика і політологи про неї. / Коваль Г. В. – Київ; Миколаїв, 2006.
5. Козацькому роду нема переводу. Методичний посібник з виховної роботи. // А.М. Паладійчук, Т.М. Паладійчук. – Орининська ЗОШ I-III ступенів, 2013. – 44 с.; іл.

Побережний О. С.,
учитель історії Слобідсько-Рихтівської
ЗОШ I-III ст. Кам'янець-Подільського району

Науково-пошукова робота членів гуртка МАН «Історія рідного краю» Слобідсько-Рихтівської ЗОШ I-III ступенів Кам'янець-Подільського району

У статті на основі широкого кола джерел і літератури розкрито важливі віхи науково-пошукової роботи учасників гуртка Малої академії наук «Історія рідного краю». Гурток функціонує при Слобідсько-Рихтівській ЗОШ I-III ст. під орудою вчителя історії Побережного О. С. і ставить перед собою за мету вивчення й популяризацію життя та діяльності краян, як засобу національно-патріотичного виховання підрастаючого покоління.

Ключові слова: науково-пошукова робота, гурток, національно-патріотичне виховання, гебітскомісар, НКВС, УПА, націоналісти.

Key words: academic research work, group, national – patriotic upbringing, district commissar, NKVD, UPA (Ukrainian insurgent Army), nationalists.

Вступ. Відродження України неможливе без пробудження національної свідомості українського народу. Тому особливе занепокоєння викликає відсутність у деяких юнаків усвідомлення себе, як частини народу, своєї діяльності з інтересами нації.

Зарадити справі може створення такої системи освіти, яка виховувала б національно-свідомих громадян України.

Повага до своєї Вітчизни починається з рідного слова, географії, історії рідного краю.

Національно-патріотичне виховання – це формування патріотичних почуттів, готовності до трудового та героїчного подвигу в ім'я процвітання української держави.

Воно покликане:

- формувати громадянина-патріота;
- виробляти глибоке розуміння громадянського обов'язку, готовності у будь-який час стати на захист Батьківщини;
- виробляти глибоке розуміння оволодіння військовими знаннями;
- спонукати до фізичного вдосконалення;
- вивчати бойові традиції та героїчні сторінки історії українського народу.

На все це і направлена Концепція уряду України від 2009 року.

Без ознайомлення в сім'ї, школі, з культурою свого народу, пізнання його самобутнього національно-патріотичного обличчя, практичного продовження культурно-історичних традицій, звичаїв та обрядів не можна говорити про успіхи в навчально-виховному процесі. В сучасних умовах суспільного розвитку постає необхідним чинником відродження нації, виховання у молоді національної самосвідомості. Розкутість особистості учня, повага його гідності і самостійності, звернення до витоків народного життя, творче використання у роботі скарбів народної мудрості, духовності, здобутків науки, ідейного потенціалу нашого суспільства – ось дієві чинники, які забезпечують формування особистості громадянина незалежної держави.

Наш край багатий історичними пам'ятниками і подіями для проведення роботи з питань національно-патріотичного виховання учнів. Яскравим прикладом цілеспрямованої роботи по національно-патріотичному вихованню молоді є пошукова робота в гуртку МАН, який я очолюю в Слобідсько-Рихтівській ЗОШ I-III ст. Разом з педагогічним колективом роблю все для того, щоб молода людина пам'ятала батьківський поріг, стежину, порослу споришем, яка веде до батьківської оселі, полум'яні кетяги калини, які є вічними ліхтариками, що освітлюють життєвий шлях, – тобто все те, що ми називаємо малою батьківщиною, те з чого починається любов людини до свого народу.

Метою цієї роботи є узагальнення нагромадженого в колективі Слобідсько-Рихтівської ЗОШ I-III ст. Кам'янець-Подільського району досвіду виховання в учнів почуття патріотизму, усвідомлення причетності до великого народу, збагачення знаннями про історію і культуру рідного краю маловідомими подіями української історії та культури.

Основна частина. Члени гуртка ведуть пошукову роботу з історії рідного краю, вивчаючи діяльність відомих осіб, що працювали у різних сферах трудової діяльності. Гуртківці зацікавилися історією школи, вчителями-ветеранами Великої Вітчизняної війни. Зокрема, в ході наших досліджень ми з'ясували, що директором школи з 1946 по 1953 рік був Капушак Омелян Андрійович (1913-2001 рр.). Педагог – учасник бойових дій, визволяв від фашистів Чехословаччину. За бойові заслуги нагороджений Орденом Слави I ступеня. Сам за фахом учитель хімії та біології. В 1957 році по причині сімейних обставин поселяється жити в селі Панівці Кам'янець-Подільського району.

З 1953 по 1957 роки школу очолював Калугін Семен Костянтинівич, теж учасник бойових дій. В діючій армії з 1941 по 1945 роки. В 1967 році з сім'єю виїхав на постійне місце проживання в Росію.

Вчитель математики і фізики Джерелюк Гнат Петрович (1901-1976 рр.) учасник бойових дій (1944-1945 рр.). Безстрашний воїн завершив війну в Німеччині, нагороджений медаллю «За взяття Берліну».

Учасник бойових дій, ветеран війни вчитель біології та фізкультури Сібов Анатолій Родіонович (1919-2009 рр.) громив фашистів на території Німеччини.

Особливе зацікавлення в гуртківців викликала постать колишнього вчителя трудового навчання Степанкова Степана Федоровича (1913-1997 рр.), також учасника Великої Вітчизняної війни з 1941 по 1945 роки. Його бойовий шлях був тісно пов'язаний з трагічним відступом Червоної армії, а згодом на Калінінському фронті був призначений заступником командира батальйону. Під час бойових операцій був тричі поранений. Війну завершив у Німеччині в званні капітана. За бойові заслуги був нагороджений Орденом Червоної Зірки і багатьма медалями.

Син Степана Федоровича – Валерій Степанович Степанков, доктор історичних наук, професор, академік Академії історичних наук України, професор кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка, усім нам відомий фундаментальними дослідженнями історії України в роки Національно-визвольної революції 17 ст., своєю невтомною творчістю надихає студентів, учнів на глибоку пошану до героїчного минулого України. Надзвичайно цікавою у формуванні патріотичних почуттів була зустріч членів гуртка та інших учнів школи з колишнім випускником цієї школи Степанковим В. С. По завершенню зустрічі вчений подарував низку своїх написаних книг учням школи.

Члени гуртка МАН в рідній школі виготовили стенд про вчителів-ветеранів Великої Вітчизняної війни, ветеранів праці з описом їхньої бойової та трудової діяльності.

Яскравою особистістю, що викликала цікавість в учнів, є колишній воїн – Стасюк Василь Іванович (1924-1961 рр.) житель с. Слобідка-Рихтівська, народився в сім'ї колгоспників. З раннього дитинства працював в колгоспі біля землі, допомагаючи батькам. Велику цікавість проявляв до техніки. В 1941 році, з початком війни, юнакові виповнилося 17 років.

Переконавши військового комісара, що він повнолітній, добровільно пішов на фронт. За неточними даними, зі слів сина Стасюка Валерія Васильовича, його батько був танкістом, учасником оборони м. Москви. Успішно здійснював військовий обов'язок на території Росії, Білорусії. Зі своїми бойовими побратимами пройшов довгий бойовий шлях до Берліна. Нагороджений багатьма медалями. Танковий полк, в якому служив Стасюк В. І., на річці Ельба зустрівся із союзниками антифашистської коаліції, військами США. Наш боєць швидко потоваришував з американськими солдатами, обмінювався військовим вмінням та досвідом. Між радянськими і американськими солдатами були проведені спортивні змагання з швидкої і вмілої їзди на мотоциклі. Стасюк В. І. взяв участь у цих змаганнях і посів II–е місце. Від командування американських і радянських військ був нагороджений цінними подарунками: мотоциклом і баяном.

В 1945 році мужній воєн був демобілізований, приїхав у село за кермом подарованого мотоцикла «Харлей». Селяни були надзвичайно вражені американською технікою. Молодий юнак безвідмовно возив вулицями дорослих і дітей і веселив молодь грою на баяні. У важкий післявоєнний час Стасюк В. І. трудиться в колгоспі водієм автомобіля, пізніше механізатором.

Останнім часом ми крок за кроком стали переосмислювати період окупації, так зване питання колаборантів. Розпитуючи старожилів села Слобідка-Рихтівська вперше розкрили життя селян та діяльність підпілля в роки війни. Довели, що староста села Боднар Іван Тимофійович створив підпільну групу, врятувавши не одного односельчанина від смертельної небезпеки.

З початком війни в 1941 році староста не повідомив окупантам про комуністів і комсомольців, які залишилися в окупованому селі, врятувавши їм життя, хоча ризикував собою кожної хвилини [12, с. 4].

З 1942 року карателі розпочали примусове вивезення на роботу в Німеччину.

Для таких справ з Кам'янця-Подільського до Слобідка-Рихтівської направлявся загін фашистів за наказом окружного гебітскомісара. Про день приїзду в село карателів знав староста Боднар І. Т. Щоб урятувати молодь від примусового вивезення в Німеччину, староста про це повідомляв глибоко довіреній йому людині, яка теж таємно повідомляла молодь про мету приїзду фашистів. Юнаки і дівчата, які були попереджені про день приїзду німців, тікали в інші села до родичів та в інші безпечні місця. Завдяки таким попередженням частина молоді могла уникнути вивезення в Німеччину. Староста села Слобідка-Рихтівська Боднар І. Т. підтримував тісні зв'язки з партизанами ім. Чапаєва, що діяв на Чемеровеччині, повідомляючи їх про наявність живої сили і техніки фашистських військ в окупованих навколишніх селах. А направлені періодично з села Слобідка-Рихтівська кінні вози з продуктами до Кам'янця-Подільського німецькій армії, не всі прибували. Так як по дорозі між селами Суржа і Довжок один або два вози звертали у Великий ліс і ці продукти доставлялися партизанам. Про це розповідав житель села Слобідка-Рихтівська, що був очевидцем, Тимчук Іван Платонович [12, с. 4].

В 1944 році фашисти і далі продовжували відступати на захід. Фронт наблизився до Кам'янецьчини. З повідомлень підпільників Кам'янецьчини і старости Боднара І. жителі села знали про події на фронті. Всім стало ясно, що незабаром і село буде звільнено радянськими військами. Лютий місяць 1944 року видався надто теплим, сніг розтопився і поля висохли. Староста села знав, що фашисти будуть з складів села забирати все до останньої зернини. Він приймає рішення розпочати сівбу зернових, щоб хліб не попався в руки фашистам, що було і зроблено, а частину зерна роздано селянам. По мірі можливості декілька тварин з ферми віддав в приватне селянське господарство [12, с. 4].

Село Слобідка-Рихтівська було звільнене від фашистів 3 квітня 1944 року [8, Справа 3009]. Починаючи з 5 квітня боєздатні чоловіки мобілізувалися в ряди радянської армії. Бувший староста села, в період окупації, 5 квітня сам явився в Кам'янець-Подільський військкомат, щоб призватися в діючу армію. Про його діяльність в період окупації розслідувало НКВС і підтвердило підпільну діяльність Боднара І. Т. проти окупантів. Разом з іншими односельчанами Боднар І. Т. був направлений в діючу армію. На території Словаччини загинув Боднар І. Т. і захоронений біля села Стрілка в братській могилі з багатьма іншими воїнами. Очевидцем його смерті був односельчанин М'яскалюк І. В., що повернувся живим з війни.

Також прізвище Боднара І. Т. викарбуване в центрі села біля пам'ятника загиблим воїнам-односельчанам на меморіальній плиті поряд з іншими солдатськими прізвищами.

Серед наших земляків, які прославили не лише Кам'янецьчину, а й Поділля і всю Україну, слід особливо підкреслити ім'я І.М. Гермаківського, письменника, журналіста, фольклориста. Член Спілки Журналістів (1959). Член Спілки Письменників України (1997). Нагороджений Орденом «Знак Пошани» (1971), Лауреат літературно-мистецької премії ім. Уласа Самчука (1999) та ім. братів Лепких. Згодом працював у Тернополі: Провідний науковий редактор обласної редакції Книги Пам'яті (1991-95). Автор романів «У пазурах білої смерті», «Віхолою розметені» (обидва – 1995), «І ніколи не загине» (1996), «Колотнеча» (1998), тетралогії «Хрест над колискою» (1995-98), роману-трилогії «Шипуни» (1 і 2 книга – 2003); книга художньо-документальних повістей і нарисів «Непокора» (1997), «Ярилове чересло», «На чатах волі» (обидві – 2001), «Нам перелоги орать» (2002).

Гуртківці зацікавилися нашим земляком, дослідивши його творчість, та ознайомилися з творами письменника.

Гермаківський Іван Михайлович народився 14.09.1931р. (із слів дружини Анастасії Михайлівни, 14.09.1930 – 02.03.2006 рр.) у с. Кізя-Кудренецька Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. Зростав Іван Михайлович в селянські сім'ї. У сім років почав

навчання у початковій школі рідного села, після закінчення продовжує навчання у п'ятих – сьомих класах у школі села Слобідка-Рихтівська. Після закінчення семирічки Іван Гермаківський навчався у 8 класі села Жванець. Навчання в 9 класі розпочав у Кам'янець-Подільському. З невідомих причин продовжив навчання у 9 класі в селищі Мельниця-Подільська Борщівського району Тернопільської області. Після закінчення середньої школи Іван Гермаківський у 1949 році вступає до Чернівецького університету на факультет української мови та літератури. В 1954 році закінчує Чернівецький університет, а також в цьому році одружується з Анастасією Михайлівною. Зі студентських літ захоплювався українською народною творчістю, вивчав звичаї та обряди. Під час навчання, згадує Анастасія Михайлівна, таємно із своїми друзями читав десятитомник М.С. Грушевського «Історія України – Руси», за що ледь не поплатився виключенням із університету, але через відсутність доказів зумів вберегти себе від обвинувачення в українському націоналізмі, а відтак врятувати власне життя. З 1954 року працює вчителем літератури, української та німецької мов у середній школі Мельниці-Подільській. Працюючи вчителем за допомогою своїх вихованців – учнів середньої школи – зібрав понад тисячу народних пісень, прислів'їв, приказок. Частина з них опублікував у часописах «Народна творчість та етнографія» та «Жовтень» (тепер «Дзвін»). Усе своє життя Іван Михайлович згадував ці роки як найкращі, а тутешніх людей просто любив. Як, зрештою, і вони його. Обожнюючи краєвид, пейзаж, наддністровські кручі молодий учитель із своєю дружиною будують будинок, вважаючи що ця оселя буде для них на все життя. Вже коли був на постійній роботі в Тернополі, колишні учні щороку запрошували його на зустріч випускників, і він з великим задоволенням їздив туди сорок років поспіль. З 1957 по 1962 рік працював журналістом районної газети селища Мельниця-Подільська, редакцію якої згодом очолив. Після чого працює у Тернополі: заступник, головний редактор газети «Вільне життя» (1962-82), власний кореспондент у західних областях України газети «Сельская жизнь» (1982-91).

Першою книгою тетралогії «Хрест над колискою» є «Віхолою розметені», головними героями даного твору є сім'я Мирослава Крутояра; його дружина Ксенія, діти: Андрій, Іван та Михайлик. Вона – хліборобського коріння. Мирослав – статечний, поміркований, глава сім'ї. З ранку до вечора трудиться біля землі та доглядає домашнє господарство. Справедливий у стосунках з односельчанами. Ксеня – трудолюбива, господиня, любляча і дбайлива мати трьох синів,

Книга «Віхолою розметені» розпочинається подіями восени 1939 р., коли війська червоної армії перейшли кордон з Польщею. В результаті чого Західна Україна була приєднана до основної території Радянської України, а відтак розпочався процес радянізації західноукраїнських земель.

Автор висвітлює такий період з 1941 р. – по 1944 р. – період німецько-фашистської окупації та рух Опору (УПА) проти неї, після якої відбувається відновлення радянської влади. Цей процес характеризувався масовими репресіями й виселенням за межі України багатьох українців. На цьому ґрунті розгортається боротьба підрозділів УПА проти більшовицьких окупантів. Письменник розкриває її під кутом зору досягнення незалежності України. Підрозділи НКВС відкривають боротьбу проти них. У книзі зображуються події арешту Крутояра та його сім'ї за участь у визвольному русі, а також їх виселення разом із малолітнім сином Михайликом до Сибіру.

Книга – «У пазурах білої смерті» є другою у тетралогії «Хрест над колискою». Події в книзі переносять нас у глибини далекої півночі, у краї «вічної мерзлоти». Мирослав і Ксенія важко працюють на лісоповалі. Нелюдське ставлення конвоїрів до політв'язнів приводить до трагічної смерті Мирослава Крутояра і його дружини Ксенії. Під час лісоповалу Мирослав Крутояр заступився за хворого Петра Соломка, якого конвоїр Мармизов жорстоко бив залізним прутом. Зав'язалась бійка між конвоїром та Мирославом Крутояром. «Та нараз Крутояр відчув, як хтось, підкравшись до нього ззаду, штрикнув його ножем. Гострий, пронизливий біль скував його тіло. На нього гуртом накинулися конвоїри і поволокли його углиб лісу. Розлючені відвагою сміливця, вони били його кулаками, копали

носаками, місили підборами... [1, с. 173]». Там і загинув Мирослав Крутояр. Важка туга Ксенії за Мирославом призвела жінку до божевілля, в результаті чого вона помирає.

У творі Гермаківський показує трагізм долі середнього сина Андрія Крутояра. Потрапивши в розвід школу Червоної армії він не поділяв поглядів радянської влади, але не міг порвати з нею. І так трапилось, що він після повернення з армії загинув від кулі близьких йому борців за вільну Україну. Старшого сина Івана було схоплено енкаведистами й засуджено до 10 років каторги у Комі АРСР.

Третьою книгою тетралогії «Хрест над колискою» є роман «І ніколи не загине», в якому письменник розкриває страдницьке життя Івана Крутояра і Ярослава Комарницького, які повертаються з каторги на батьківську землю. Герої роману покалічені фізично, але нескорені духом продовжують боротьбу проти сваволі, бездушної влади, засуджують байдужість і покірність своїх краян перед чужинцями, пробуджують в їхніх серцях почуття національної гордості. В романі «І ніколи не загине» події уже розгортаються в 90-х роках ХХ ст., коли Радянський Союз розвалюється і Україна проголошує самостійність. До цієї події доживає Іван Крутояр: «– Чи ти чув. Іван! Маємо власну державу Україна вільна! Незалежна, самостійна! Чуєш?!». Повідомляє сусід Василь Собіпан. В Млиниськах на майдані Іван Крутояр, його дружина Марія і сусід Василь Собіпан зустріли великий натовп людей з нагоди проголошення незалежності України. Іван вирішив до людей звернутися живим словом: «– Шановні краяни! Дорогі побратими! Довго ми чекали цього світлого, благословенного дня. Ми йшли до нього через жорстокі бої, крізь тюрми й концтабори, з болем прощаючись з вірними друзями, що полягли смертю хоробрих. Вклонімося тим, кого вже нема серед нас. Пам'ятаймо, що велику перемогу готували наші діди і прадіди, батьки і матері, старші брати і сестри! Без їхньої звитяжної боротьби не було б нинішнього свята, не було б незалежної, самостійної України, – Крутояр на мить замовк, а тоді почав називати імена полеглих вояків УПА».

«І сплеснула над майданом хвилююча й велика мелодія:

Станем, браття, в бій кривавий від Сяну до Дону,
В ріднім краю панувати не дамо нікому;
Чорне море ще всміхнеться, дід Дніпро зрадіє,
Ще у нашій Україні доленька наспіє...!».

Четвертою, завершальною книгою тетралогії «Хрест над колискою» є роман «Колотнеча». В якому відтворено життя і подальшу боротьбу Івана Крутояра і Ярослава Комарницького, їхніх друзів і близьких проти соціального зла і несправедливості, за утвердження Добра і Правди. Іван Крутояр серед своїх земляків завоював високий авторитет як людини чесності, справедливості, борця за незалежну та самостійну Україну, її процвітання та розвиток. За це населення краю обрало свого земляка депутатом обласної Ради. На завершення роман звучить оптимістично. Він утверджує віру в світле прийдешнє народу України [2, с. 155].

Наступним епічним твором є роман-трилогія «Шипуни», у якому він знову відтворює національно-визвольну боротьбу західноукраїнського населення у 40-х – 50-х роках ХХ століття. Вона складається з таких романів: «Предтеча», «У полисках зорі», «Повернення неблудного». Першою книгою є роман «Предтеча», в якому описується боротьба українців Галичини проти поневолювачів. Головними героями є члени сім'ї Шипунів – батько, мати, два сини і дочка, котрі проживають у прикарпатському селі Зелена Гута. Батьки Дмитро і Наталя живуть за нормами християнської моралі, в такому ж дусі виховують дітей Василя, Бартка, Василину. Проте реалії життя вносили свої корективи. Автор показує, що молоді Шипуни опинилися по різні боки барикад: Василь вступив до лав УПА, Бартко з своїм батьком був мобілізований до лав радянської армії. Доля Василя складається драматично. Потрапивши до рук НКВС був висланий на Чукотку [3, с. 112].

У романі «У полисках зорі», що є другою книгою трилогії, зображено події життя сім'ї Шипунів у повоєнний час. Так, Дмитро повернувся з війни, змушений разом з дружиною і донькою працювати у колгоспі. Василь Шипун, перебуваючи на каторзі, вів боротьбу проти нелюдських умов проживання. «Станьмо воєдино, хлопці! – знову озвався Василь Шипун,

закликаючи в'язнів до рішучого спротиву. – Ніхто нас не врятує, як самі себе не врятуємо!» . Нескорений каторжанин втікає з концтабору і розпочав пошуки своєї коханої Ксені, яка була схоплена разом з ним, але Василь знову потрапляє до табору.

«Повернення неблудного» є третьою книгою трилогії «Шипуни». Автор продовжує відтворювати події «хрущовської відлиги», під час якої Ксеня звільняється від ув'язнення, але вимушена дочекатися звільнення Василя. Із проголошенням самостійності України разом повертаються в рідне село. Разом будують на місці колишньої повстанської криївки нову і світлу хату. В серцях односельчан родина Шипунів зміцнює почуття національної гордості. Роман звучить оптимістично, утверджуючи віру у світле майбутнє українського народу, провіщає нову Україну, яка владно і крилато постає на руїнах імперії.

Тему національно-визвольної боротьби за самостійну, соборну державу І.М. Гермаківський продовжує розвивати у документальній збірці повістей «Непогора». В збірку «Непогора» входять три повісті: «Вони з полум'я війни», «Ім дзвони не грали» та «На перехресті». В них зібрані живі джерельні матеріали, реальні факти боротьби селян с. Мечищева Бережанського району, Кобиловолок, Багатківці і близьких хуторів Тереховлянщини [4, с. 155].

Зміст повістей переконливо спростовує ще один міф, що нібито націоналісти – запеклі вороги інших націй. Лінія протистояння проходить не між українцями і неукраїнцями, а між катями і жертвами, між прагненням до волі і носіями гноблення, між добром і злом. Ми і сьогодні, після 24-х років незалежності, можемо почути; і не тільки на ленінсько-сталінських червонопрапорних мітингах, але й з високої трибуни Верховної Ради України. Тому й досі влада України, прийнявши з рук УПА національні символи, ніяк не спроможеться визнати її воюючою стороною у Другій світовій війні.

По-перше, УПА була сформована в умовах німецької окупації і мала своїм завданням боротьбу саме проти обох поневолювачів: фашистської Німеччини з її ідеологією «вищої раси» та Радянського Союзу. Потім з'явився «другий фронт» для українських повстанців – боротьба проти нової, радянської (а по суті російської) окупації, проти нового поневолення України.

По-друге, не могли воїни УПА бути і не були розбійниками і грабіжниками: не ради вигоди йшли на пожертву, пішли вони в ліси і криївки, не ради почесей і чинів наважились підняти зброю проти двох найбільших мілітарних потуг того часу, що зчепилися у смертельному поєдинку. Тільки ідея самостійності України, тільки почуття високої відповідальності за гідність нації спонукала їх прийняти естафету від Січових стрільців, щоб передати цю естафету боротьби за Українську державу наступним поколінням. Мимоволі, слухаючи брудні наклепи на бійців УПА, згадуєш Шевченкове: «Брешеш, людоморе! За святу правду, волю розбійник не стане».

По-третє, діяли українські повстанці не в чужих краях, а на своїй рідній землі, не нав'язували своїх поглядів і свого способу життя іншим народам, не поневолювали нікого, а захищали від поневолення своїх людей. Не ворогами свого народу вони були, а органічною, невід'ємною, надієвішою його частиною. І тому змогли без будь-якої підтримки ззовні витримати десятирічне протистояння з каральною машиною могутньої імперії.

Висновки. Гуртківці своєю пошуковою роботою дослідили героїчну участь земляків у роки Великої Вітчизняної війни. Описали правдиву історію села та діяльність підпілля в роки фашистської окупації напередодні 70-річчя Перемоги.

Ознайомилися та вивчили творчість І.М. Гермаківського, який зустрічався з тисячами людей, глибоко вивчав історію свого краю та психологію населення. Із оповідей співрозмовників він зрозумів, що ще в радянські часи воїни УПА були не бандитами, як це зображувала радянська пропаганда, а борцями за незалежність України.

1. Вийшовши на пенсію в часи здобуття Україною незалежності він присвячує своє життя письменницькому ремеслу. Створює тетралогію і трилогію романів, присвячених історії західноукраїнського села першої половини ХХ століття.

2. Аналіз його творчої спадщини засвідчує, що основну увагу письменник присвятив висвітленню героїчної боротьби вояків УПА за незалежність України.

3. Його творчість знайшла високу оцінку, що дає нам підстави вважати Івана Михайловича відомим українським письменником кінця ХХ початку ХХІ століття.

Саме такими прикладами я хочу наголосити на тому, що всю тяжість війни і післявоєнного лихоліття вони винесли на своїх плечах, а головне – здобули Велику Перемогу.

Список використаних джерел та літератури

1. Гермаківський І. М. У пазурах білої смерті. / Книга друга. – Тернопіль : «Збруч», 1995. – 252 с.
2. Гермаківський І. М. Колотнеча. / Книга четверта. – Тернопіль : «Збруч», 1998. – 195 с.
3. Гермаківський І. М. Шипуни. Роман-Трилогія «Предтеча». – Тернопіль : «Лілея», 2003. – 219 с.
4. Гермаківський І. М. Непокора. – Тернопіль : «Збруч», 1997. – 233 с.
5. Гермаківський І. М. Ярилове чересло. – Тернопіль : «Горлиця», 2001. – 151 с.
6. Гермаківський І. М. Нам перелоги орать. – Тернопіль : «Лілея», 2002. – 238 с.
7. Гермаківський І. М. У полисках зорі. / Книга друга. – Тернопіль : «Лілея», 2003. – 197 с.
8. Державний архів Хмельницької області. Фонд 233. Справа 3009.
9. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б., Олійник Ю. В. Хмельниччина у 1941-1944 рр.: хроніка війни. – Кам'янець-Подільський : Абетка – НОВА, 2005. – 140 с.
10. Збірник документів і матеріалів. Хмельницька область. ОДА. Проскурівсько-Чернівецька операція – видатна подія Другої світової війни. – Хмельницький, 2009. – 73 с.
11. Книга Пам'яті України. Хмельницька область. – Хмельницький : Поділля, 1995. – 670 с.
12. Край Кам'янецький. Регіональна газета. 29.03.2013. – 4 с.

Прус О. В.,
завідувач бібліотечно-інформаційним
відділом, старший викладач
Хмельницького інституту МАУП

Держава та мова в контексті процесів глобалізації на сучасному етапі

Роль мови у формуванні етнонаціональної ідентичності особистості є чи не найважливішою, а її значення для становлення та розвитку держави надзвичайно вагомою. Соціально-політичні перетворення останніх років в українському суспільстві призвели до того, що проблема етнонаціональної ідентичності набуває дедалі більшої актуальності й гостроти в контексті регіональних суперечностей, що ускладнюються фактичною двомовністю. У цьому контексті значну увагу з боку громадськості привертає мовне питання. Воно досліджується фахівцями різних наукових сфер, зокрема, політологами, психологами, філологами, істориками, філософами. Проте значно більша увага зосереджена навколо політичних спекуляцій, пов'язаних з даною проблемою, а низка досліджень в цьому напрямку характеризуються упередженістю та ідеологічною заангажованістю.

Державність української мови є ключовим чинником консолідації українського суспільства на всій території України, формування сучасної української політичної нації, символічним уособленням української державності, гарантією збереження національної ідентичності українського етносу і державної єдності України. З огляду на це українська нація і держава мають забезпечувати відродження і захист української мови, якісну розбудову українського мовного простору [4, с. 437].

Традиційно вважається, що науковий підхід до вивчення проблеми мови і нації почав формуватися з другої половини ХІХ ст. на основі праць засновників соціальної психології В.Вундта, Г.Штейнталя, Л.Лацаруса та їхніх концепцій «психології народів», а також гіпотези лінгвальної відносності Е.Сепіра - Л.Уорфа та положень О.Потебні про етнодиференційну роль мови. Проте «мовно-культурний» принцип ідентифікації було сформульовано ще давньогрецькими мислителями (вважалось, що людина, яка не

розмовляє грецькою мовою, – варвар), а в середні віки набула поширення ідея «народної мови» як основи національної ідентичності. Пізніше питання співвідношення мови і держави набуло актуальності у XVIII ст., коли засновник німецької школи романтичного націоналізму Й.Гердер ототожнив мову з національністю й проголосив німецький народ етнічною мовною спільнотою [1], [3].

Національну та етнічну ідентичність розуміють як результат процесу ідентифікації особи з національною або, відповідно, етнічною спільнотою. В українських наукових публікаціях наразі набуло поширення поняття «етнонаціональна ідентичність», що охоплює і національні, й етнічні аспекти ідентичності особистості в їх взаємозв'язку та взаємозумовленості. Однак, варто зауважити, що дане поняття вживається й зарубіжними дослідниками, переважно представниками тих країн, для яких є актуальною проблема співвідношення етнічного й національного (Великобританія, Німеччина, США, Індія).

Серед основних інструментів формування етнічної й національної ідентичності виділяють наступні: мова, релігія (віра), культура, соціально-політичні, психологічні ознаки, національна ідея. Однак на сьогодні найпоширенішим є твердженням про те, що саме мова лежить в основі конструювання етнічної ідентичності, завдяки їй відбувається формування та розвиток національної свідомості як окремо взятої особистості, так і нації в цілому. Адже насамперед за мовною ознакою людина шукає собі подібних, або, іншими словами, ідентифікує себе [2, с. 106].

Беззаперечним є той факт, що мова є основним середовищем визначення, збереження й передачі соціального досвіду, а отже й етнічних особливостей кожного народу. Фактично мова в нинішній час є чи не єдиною ознакою, що дозволяє відокремити населення однієї держави від зовнішнього світу. Так, наприклад, у середньовіччі релігія (християнство) для багатьох держав Європи відігравала ще більш значущу роль, ніж мова спілкування (існувала велика кількість «народних» мов, а також мова церкви і освіти – латина). На сьогоднішній день для такої багатонаціональної держави як США головним механізмом ідентифікації виступає національна ідея [5].

Мова, як засіб вираження національної культури, виявляється найважливішою її частиною, дієвим фактором самого її існування й динамічного розвитку. М.Рильський говорив, що мова – це спадщина, нагромаджена для нас десятками поколінь. А ми зобов'язані передавати її тим, хто прийде після нас, і примножити, і прикрасити цю спадщину. Не можна загубити ні крихти її, бо немає у людей другої такої животворної, дорогої і трепетної нитки, яка б зв'язувала їх з найвіддаленішим минулим і з найвіддаленішим майбутнім. Будь-який носій мови, вбираючи її з дитинства, має примножувати мовне багатство в процесі свого становлення, передавати його своїм нащадкам [4, с. 441].

Мова тісно пов'язана з мисленням і психологією людини, із суспільною і масовою свідомістю, з життєдіяльністю етнічних спільнот і модерних націй, з історією народів і їхніми звичаями. В онтологічному та етнопсихологічному плані мова постає як один з найважливіших феноменів національної культури. І.Огієнко у своїй праці «Українська культура» зазначав: «Мова – це наша національна ознака, в мові наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національного організування. Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб і поки живе мова – житиме й народ, яко національність» [1, с. 16]. Незважаючи на відсутність належної підтримки української мови з боку української держави, серед громадськості поступово утверджується думка, що українська мова є одним з атрибутів державності, що престиж цієї мови має бути вищим. Тут потрібно зауважити, що офіційного статусу російської мови прагнуть лише 22% етнічних росіян, а 59% респондентів усіх національностей вважають, що підвищення статусу російської мови може призвести до загострення міжнаціональних стосунків в Україні.

Дослідження, пов'язані з вивченням ідентичності емігрантів, що проводилися в США та Європі, засвідчують, що переважна більшість намагається зберігати не лише свою етнічну та мовну ідентичність, а й своїх дітей цьому навчати [5]. Американський соціолог

Гофман у своїй роботі переконливо доводить, що особистісна ідентичність визначається тим, як інші ідентифікують нас, а не як визначаємо себе ми. Він вважає особистість цілісною завдяки мовленню, а це стає причиною того, що вибір мови набуває першочергового значення для ідентичності [6]. Як влучно зауважує Gibson, підсумовуючи дослідження Spolsky (1999), мова для нас є не лише засобом, за допомогою якого ми самовизначаємось – «хто ми є», але є також способом для інших проектувати відносно нас свої власні очікування – «якими ми маємо бути» [5]. Таким чином, постає ще одна проблема мовної ідентичності особистості, що зумовлена особливостями сприйняття людини відповідно до її мови (вимови, діалекту), коли проєкції та очікування щодо національної, етнічної, регіональної, політичної приналежності, а подекуди навіть рівня культурного та інтелектуального розвитку наперед формують певне ставлення до мовця [6]. Безумовно, в ситуації еміграції мова, релігія та культура стають найважливішими ідентитетами, що створюють протиставлення «ми – вони», а мова, в свою чергу, стає першою ознакою належності до іншої етнічної групи.

В той же час, як зазначає І.Данилюк, місце, яке посідає мова серед інших ознак ідентичності, залежить від ступеню збігу мовної та культурної спільнот. Коли такий збіг присутній, мова залишається найважливішим інструментом формування групової ідентичності; коли ж мовна спільнота значно ширша за культурну, то основним розрізнявальним компонентом етносу стає культура [3, с. 45]. Проте С.Нікітіна розглядає мовну самосвідомість як частину культурної самосвідомості і наголошує на тому, що між усвідомленням елементів мови та інших елементів культури немає чітко вираженої межі [2, с. 109]. Таким чином, збереження власної етнічної ідентичності представниками етнічних меншин безпосередньо залежить від збереження рідної мови.

Роль мови у цьому процесі є неоднозначною та залежить від багатьох змінних: збігу мовної та культурної складових ідентичності, історичного періоду розвитку нації тощо. Досліджуючи прадавні корені української мови, наука спирається на матеріальну й духовну культуру, створену народом. Подальше проведення досліджень у цьому напрямку є досить перспективним, оскільки це сприятиме виявленню основних соціально-психологічних особливостей формування та розвитку етнонаціональної ідентичності.

Отже, рідна мова зв'язує нас не тільки з нашими сучасниками, але й з минулими і прийдешніми – усіма поколіннями нашого народу. Тому доки існує мова, живе і народ, і її зникнення означає не тільки втрату історичної пам'яті, але і зникнення цілої нації, її розчинення серед інших людських спільнот.

Список використаних джерел та літератури

1. Воропаєва Т. Українська мова як базова основа національної ідентичності // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Українознавство. Випуск 11. – К., 2007. – С. 13-17.
2. Данилюк І. Мова як чинник згуртованості групового «Ми» // Соціальна психологія. – 2008. – № 1 (27). – С. 105-113.
3. Данилюк І. «Мовні конфлікти» та конструювання етнічної і національної ідентичності // Соціальна психологія. – 2005. – № 3(11). – С. 43-51.
4. Сабадуха В. Національна ідея як провідний чинник подолання кризи ідентичності в Україні // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Зб. наук, праць / За заг. ред. М.М. Слюсаревського; Упоряд. Л.А. Найдьонова, Л.П. Черниш. – К. : Міленіум, 2005. – Вип. 4. – С. 436-444.
5. Gibson K., English only court cases involving the U. S. workplace: the myths of language use and the homogenization of bilingual workers' identities. – 2011. – Hawai'i. – 60 p.
6. Goffman E., Stigma: Notes on the management of spoiled identity. – 1963. – New York: Simon & Schuster. – 239 p.

Дитяче читання як основа формування інтелектуального потенціалу нації

У статті розглядається проблема дитячого читання як складова грамотності громадян задля існування в новому інформаційному суспільстві. Розкривається роль учителя у вихованні читацької культури особистості.

Ключові слова: читацька культура, функціональна грамотність, інтерпретаційна компетенція.

The article focuses on the problem of children's reading literacy as a part of citizens' literacy that helps to exist in the new information society. The author shows the role of a teacher in the development of a personality's reading culture.

Key words: reading culture, functional literacy, interpretive competence.

Рівень культури та освіти населення стає одним із ключових ресурсів для національного розвитку, успішної конкуренції на світовому ринку. Саме тому розвинені країни Заходу протягом останніх десятиліть переймаються проблемами грамотності – функціональної (вторинної), технологічної, візуальної, комп'ютерної, інформаційної та іншої. Вимоги до людини в новому інформаційному суспільстві зростають. Тим часом, головною ланкою у цьому новому підході як раніше залишається читання, яке стає, за висловом американських фахівців, ключем до століття інформації. Йому надається величезне значення в більшості західних країн.

Читання відіграє важливу роль у вільному суспільстві, оскільки воно сприяє інформованості громадян та їхній демократичній участі у громадському житті. Без них неможлива свобода думки та інтелектуальна свобода.

Феномен читання належить до фундаментальних досягнень людського розуму. Читацька культура особистості високо усвідомлюється світовою спільнотою. Особлива роль книжкової культури і її носія – «Homo legens» – «Людини читаючої» в розвитку цивілізації не піддається сумніву.

Сьогодні Україна перебуває в новій соціальній реальності, яка вже призвела до зміни соціальних інтересів, до зміни духовних і моральних цінностей громадян, що є нині найбільшою тривогою світу. Духовне відродження українського народу неможливо уявити без впливу книги, бо саме книга є одним з активних чинників виховання: виховання совісті, моралі, національної свідомості, любові до рідного краю, рідної мови, екологічної культури.

Разом з тим, варто зауважити, що статус читання, його роль, ставлення до нього змінилися. Суспільство перестає бути «літературоцентричним», поступово зникає стійка літературна традиція, на яку опирались попередні покоління.

Кризові явища у сфері читання пов'язані з фундаментальним характером читання, керування яким обов'язково повинно носити міжвідомчий характер. Читання пронизує практично всі сфери нашого життя. Крім того, проблеми читання стосуються таких ключових аспектів, як: рівень грамотності і культури громадян, зайнятість і ринок праці, безпека суспільства тощо.

Рубіж століть став для читання підростаючого покоління в значній мірі переломним періодом. Згідно з даними досліджень сьогодні відбувається становлення нової «моделі дитячого читання» як комплексу характеристик читання. Сучасне дитяче читання – це ключ до життя в інформаційному суспільстві [5].

Відомий соціолог культури та читання С.Н. Плотников, узагальнив дані дослідників про типові відмінності читачів і нечитачів.

Виявляється, читачі відрізняються від нечитачів рівнем розвитку інтелекту. Читачі здатні мислити в рамках проблем, схоплювати в цілому інформацію, виявляти протиріччя і зв'язок явищ, більш адекватно оцінювати ситуацію, швидше знаходити правильні рішення, мають більший об'єм пам'яті і активну творчу уяву, краще володіють мовою. Вони точніше формулюють, вільніше пишуть, легше вступають в контакти і приємні в спілкуванні, більш критичні, самостійні у судженнях і поведінці. Таким чином, з точки зору С.Н. Плотникова, читання формує якості духовно зрілої, освіченої, культурно і соціально цінної людини [3].

У 80-ті роки минулого століття увагу громадськості привернула проблема так званої «функціональної неграмотності» значної частини населення країн Європи та США. Що ж таке функціональна неграмотність? За визначенням ЮНЕСКО, цей термін стосується будь-якої особи, яка значною мірою втратила навички читання та письма й нездатна до сприйняття короткого і нескладного тексту, що має відношення до повсякденного життя. Функціонально неграмотні – це «вдруге неграмотні» – тобто ті, хто вмів читати і писати, але в якійсь мірі втратили ці навички, в усякому разі, втратили їх настільки, щоб ефективно «функціонувати» в сучасному складному суспільстві [6].

Незалежно від віку, достатку, життєвого досвіду, функціонально неграмотну людину можна охарактеризувати наступним чином: посереднє навчання в школі, негативне ставлення до установ культури через невміння користуватися ними тощо. Сюди відносяться дорослі і діти, які не люблять читати. Визначення «слабкий читач» вказує на рівень оволодіння культурними навичками. Зазвичай «слабкого читача» уявляють як людину, в якій немає часу для читання. Насправді ж мова йде про причину психологічного характеру: ні його життєві обставини, ні професійна орієнтація не сприяють перетворенню читання в постійну звичку. Він читає від випадку до випадку і не витрачає на це багато часу, вважаючи це заняття недоцільним. У читанні такі читачі зазвичай шукають «корисну» інформацію, тобто інформацію, що носить практичний характер [6].

Сьогодні ж, коли особливостями сучасного розвитку суспільства є інформатизація, розвиток високих технологій, ціна малограмотності, невміння читати і аналізувати інформацію стає особливо високою. Конкурентоспроможність розвинених держав, їхня участь у світовому ринку розподілу праці все сильніше залежить від рівня освіти працівників, їхнього вміння та здібностей до постійного підвищення кваліфікації. Самоосвіта стає безперервною, триваючи протягом усього життя.

У свою чергу, не можна стати інтелектуалом, не читаючи. Будь-який учитель стверджуватиме, що тільки діти, які рано навчилися читати, можуть стати особистостями з кругозором – тобто з тією критичною масою знань, яка спонукає розвиватися далі, дізнаватися нове, розширювати знання, тим більше стати носіями спадкоємної культури – сполучною ланкою між усією скарбницею культури і сучасними її проявами.

Аудіо-та візуальна форми навчання мало втягують у роботу мозок. Не розвивається й критичне мислення. Це дуже вигідно у будь-якому суспільстві, тому що перетворення народу в натовп полегшує управління і маніпуляцію свідомістю, що є головним інструментом політики в інформаційному столітті.

Школа є одним із ключових соціальних інститутів читання. Найбільша роль у залученні дітей до читання, в зацікавленні дітей читанням належить саме їй. Мета вивчення літератури в школі полягає насамперед у вихованні читацької культури особистості, здатної до самостійного повноцінного спілкування з літературними творами. В сучасних умовах процес формування читача ускладнюється в силу певних чинників суб'єктивного і об'єктивного характеру. Реалії сьогодення засвідчують загальне падіння рівня читацької активності. Дослідники вказують, що основний мотив читання художніх творів сучасних школярів має прагматичний характер і пов'язаний з необхідністю реалізації навчальних програм. Серед загальних закономірностей процесу сприйняття художніх творів учені виділяють серйозні суперечності між власним читацьким досвідом учнів і нормативним читанням, пропонованим шкільними програмами з літератури [2, с. 2].

Формування учня-читача має здійснюватися в єдиній системі використання різноманітних методів, прийомів і видів навчальної діяльності, де діалогічні форми організації навчальної діяльності повинні стати пріоритетними в системі розвитку читацької культури особистості, а основою створення діалогу між автором і читачем на уроці слугуватиме організація інтерпретації художнього твору.

Саме інтерпретація художнього твору є однією з основних компетенцій у процесі вивчення літератури. Нею має оволодіти кожен учень, адже її використання відбувається на метапредметному рівні, оскільки інтерпретувати, тобто передавати щось на мову власних вражень і понять, необхідно людині у різних сферах її діяльності. Про що й говорить у своїх працях сучасний український дослідник О.Ратушняк, вважаючи головним показником інтерпретаційної компетентності специфічні вміння використовувати інші типи компетентностей (власне читацьку, рецептивну, лінгвістичну, літературознавчу, етнокультурологічну, історико-краєзнавчу, комунікативну) [4].

Сьогодні зусилля вчителів потрібно зосередити на формуванні саме цієї ключової компетенції. Вона спрямована на досягнення суб'єкт-суб'єктного типу взаємодії читача і твору, коли відбувається справжня духовна зустріч автора і реципієнта, певний «діалог згоди» (за М.Бахтінін).

Крім того, курс світової літератури у школі покликаний вирішувати такі стратегічні цілі нашого суспільства, як: формування сучасного читача з критичним мисленням; підготовка учнів до життєдіяльності в полікультурному просторі; виховання поваги до інших національних культур; розвиток уміння бачити світовий контекст національних літератур і через нього на новому рівні усвідомлювати їхню національну своєрідність, здобутки та внесок у розвиток світової культури. Для цього важливо враховувати, по-перше, закономірності формування ціннісних орієнтирів сучасних школярів (тобто інформація, яку вони здобувають, має бути цікавою, доступною і, головне, особистісно значущою для них); по-друге, реально існуючі загальні уявлення про повноцінну діяльність, естетичний та моральний потенціал школярів (учителю важливо враховувати реалії сьогодення: високу інформативність суспільства, активне використання комп'ютерних технологій, зокрема Інтернету, водночас поступове відродження інтересу до гуманітарних наук, передовсім – до іноземних мов); по-третє, надання пріоритету навчальним ситуаціям, що ефективно впливають на формування особистісного сприйняття літератури (використання інтерактивних форм навчання, організація самостійної роботи школярів тощо); і, нарешті, вивчення та врахування у навчальному процесі читацьких інтересів школярів [2, с. 3].

Отже школа має виконувати функцію синтезування різноманітних фрагментів «художнього життя суспільства», функцію сучасного культурного центру суспільства, де домінантними завданнями є все ж таки виховні аспекти вивчення літератури.

Альберт Ейнштейн говорив, що якби ви втримали фокус вашого інтересу протягом трьох хвилин, ви були б генієм, спроможним вирішити будь-яку проблему. Інтерес має хвилеподібну структуру, читацький у тому числі. Питання про те, від чого це залежить, перебуває в полі зору вчених і спільноти. Тому слід звернути увагу на роль соціуму для розвитку читацького інтересу. Згадаймо ситуації, коли на телеекрани виходять фільми за відомими творами світової літератури (до прикладу, В.Бортка «Ідіот», «Майстер і Маргарита», «Тарас Бульба»). Як результат – підвищений інтерес у суспільстві до літературних творів, відповідний ажіотаж на книжкових ринках через бажання придбати текст твору. Це яскравий приклад того, як якісний продукт культури за допомогою такого масового інформаційного каналу як телебачення знайшов свій шлях до свідомості суспільства і зміг вплинути на його читацькі смаки й інтереси. Це саме можна сказати і про «Гаррі Поттера» Дж. Ролінг, «Володаря перснів» Дж.Р.Р. Толкіна, «Аліси в країні чудес» Л. Керрол, «Хронік Нарнії» К.С. Льюїса, «Чарлі і шоколадної фабрики» Р. Дала.

Як бачимо, увага читачів залежить від популярності в суспільстві того чи іншого літературного явища.

Враховуючи сучасну суспільну ситуацію, можна констатувати, що сьогодні зростає роль учителя літератури, здатного стати мотиваційним чинником дитячого та підліткового читання, своєрідним популяризатором окремо взятого твору чи читання в цілому. Але для цього вчителю необхідно добре орієнтуватися в сучасному світі й регулярно відслідковувати те, що створює наше суспільство для формування інтересу до читання [1, с. 36].

Таким чином, те, що сьогодні, на перший погляд, відволікає учнів від книги, від читання (мас-медіа, комп'ютерні технології та ін.) слід використати у створенні мотивації у читанні.

У свою чергу, читання сприяє соціалізації майбутньої особистості. Сучасні вітчизняні дослідники дедалі настійливіше намагаються привернути увагу організаторів шкільної освіти до того факту, що стратегія соціалізації сучасної дитини на прикладах творів, написаних переважно для дорослих, мусить бути суттєво скоригованою в бік більшої відповідності творів особливостям дитячої психіки та запитам вікового розвитку. Адже відбулися значні зміни в психології сприйняття художньої літератури та всього мистецтва підлітками, що важко було передбачити ще 10-15 років тому.

Доросла людина – це творець нового. Дитина ж своє завдання бачить у тому, щоб інтегруватися у світ, знайти себе в ньому, встановити психологічно чіткі параметри того, чим вона відрізняється від оточення. Іншими словами, дитина – це споживач цінностей та реалій готового дорослого світу [7, с. 3].

Пора змінити точку зору як на читання в цілому, так і, особливо, на дитяче читання. Бо сьогодні дитяче читання все більше стає надзвичайно важливим феноменом, який визначає рівень культури майбутнього суспільства.

Отже, читацька культура особистості – це складові її загальної культури. Саме тому піклуватися про формування такої особистості має не тільки школа, вчитель літератури, а все суспільство. Сьогодні потрібна комплексна державна програма формування та розвитку читацької культури особистості, яка б включала серйозні соціологічні дослідження проблем читання, розробку соціальної реклами щодо ролі книги і читання в житті людини, ряд масових заходів, спрямованих на розвиток читацьких інтересів дітей та молоді.

Список використаних джерел та літератури

1. Ісаєва О. О. Как увлечь учащихся чтением, или о том, как современная действительность может помочь учителю приобщить школьника к книге... / Русский язык, литература, культура в школе и вузе. – 2012. – № 6. – С. 36-42.
2. Ісаєва О. О. Про основні парадигми шкільної літературної освіти / Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2011. – № 1. – С. 2-4.
3. Плотников С. Н. Чтение и экология культуры // Homo legens: Памяти Сергея Николаевича Плотникова (1929-1995). – М. : Дом интеллектуальной книги, 1999. – С. 64.
4. Ратушняк О. М. Формування інтерпретаційної компетентності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Ратушняк Олександр Михайлович ; Ін-т педагогіки АПН України. – Київ : [б. в.], 2008. – 20 с.
5. Чудинова В. П. Поддержка детского чтения – наша общая задача [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://teacher.fio.ru/news.php?n=28228&c=1441>
6. Чудинова В. П. Чтение детей как национальная ценность [Електронний ресурс] Режим доступу : // <http://teacher.fio.ru/news.php?n=28151&c=1441>
7. Шалагінов Б. Б. Дитяча література і соціалізація майбутньої особистості / Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2011. – № 11-12. – С. 3-6.

Життя й боротьба Олени Теліги – взірець для молоді ідейної переконаності, послідовності у відстоюванні національного ідеалу

Опираючись на факти з життя Олени Теліги та звертаючись до праць дослідників її творчості та біографії, автор прагне висвітлити моменти життя й ідейної боротьби Олени Теліги, її ідейної переконаності, послідовності у відстоюванні національного ідеалу, великої жертвовності й самопосвяти.

Ключові слова: Олена Теліга, український націоналізм, ОУН, Україна, поетеса, визвольний рух, боротьба;

Key words: Elena Teliha, Ukrainian nationalism, OUN, Ukraine, poet, The liberation movement, the struggle.

В історії України було та є багато жінок-патріоток, котрі відіграють надзвичайно велику роль у житті країни. Жінок, перед якими потрібно схилити голову на знак вдячності, захоплення, наслідування. Якщо взяти сьогоднішнє – схилю голову перед Матір'ю, котра народила й виховала сина-патріота, сина, який стояв і загинув на Майдані, а потім полетів у вирій разом з Небесною Сотнею, сина, який на сході країни тримає автомат і закриває своїм тілом свого побратима. Схилю голову перед першою християнкою – княгинєю Ольгою, перед визначними літераторками: Лесею Українкою, Ольгою Кобилянською, Анною Ахматовою, Ліною Костенко, перед простою скромною художницею Катериною Білокур. Як на мене, то поруч з ними поставлю видатну поетесу, підпільного діяча Організації українських націоналістів, видатну патріотку своєї держави Олену Телігу.

Для багатьох творчість Олени Теліги дедалі більше пов'язується із її поетичним світом, тому автоматично на задньому плані опиняється її громадянська позиція, участь у національно-визвольному русі. На ділі ж творчість О.Теліги та її суспільно-політична діяльність сильно переплетені й становлять органічну єдність.

Чимало дослідників життя і творчості поетеси не можуть збагнути, як «салонна дама», що виховувалася в атмосфері російської культури, прийшла до усвідомлення себе українкою.

Зірка життя маленької Оленки спалахнула 21 липня 1906 року під Москвою в сім'ї українських інтелігентів Шовгенових. Тут, у Іллінському, минуло раннє безтурботне дитинство. А з 1911 року довелося жити в Санкт-Петербурзі, де батько обіймав престижні посади на державній службі. Дівчинка, як наймолодша в сім'ї, купалася в розкошах родинного тепла. Завдяки своєму товариському характерові вона комфортно почувалася серед ровесників – росіян з вищого світу і над власним українським походженням не задумувалася.

Перші паростки національної свідомості несміливо проклюнулися по переїзді сім'ї до Києва в 1918 році. Іван Шовгенів став професором політехнічного інституту, а згодом обійняв пост міністра в уряді новонародженої Української Народної Республіки. На жаль, Україна під холодним московсько-більшовицьким вітром похилилася знову: національна революція зазнала поразки. Іван Шовгенів разом з іншими членами уряду опинився в еміграції. До 15-річної Олени причепилося в'їдливе «петлюрівка». Рятуючись від переслідувань, мати з дітьми підпільно переходить кордон, і в 1922 році об'єднана сім'я Шовгенових знаходить надійний притулок у чеському місті Подебради.

Олена Теліга потрапляє в еміграцію, у тяжку, незрідка аж задушливу її «субкультуру», проходить через усі її випробування. І, може, найважче серед них – випробування побутом, водночас і провінційним, і емігрантським.

Теліга одна з небагатьох, хто відразу розгледів, що між «червоною» і «білою» Москвою немає жодної суттєвої різниці. Єднає їх одне – ненависть до самостійної України.

«Жодного інтернаціоналізму нема й не буде, – категорично стверджує авторка. – Отже, можна лише служити якійсь нації, або чужій московській, або своїй – Україні». Цей висновок спертий на іншу істину: український націоналізм є тим ідейним рухом, який плекає справжнє братерство в народі, бо зроджений з народних глибин і відбиває інтереси та прагнення всієї нації. А тому «коли ми несемо ідею українського націоналізму на свої землі, не сміє бути ні одного порожнього слова. Кожне гасло має вrostи в нашу землю, а не засмічувати її порожньою лускою. Коли говоримо про національну спільноту, мусимо її відчувати». Цитата дає відчуття усієї відповідальності за слово і діло, що їх несли в Україну українські націоналісти.

Був період у житті Олени, коли вона захоплювалася ідеями фашизму, навіть писала статті. Її можна зрозуміти, бо у своїй праці «Олена Теліга як явище» В.Скуратівський пише: «На певному етапі через зацікавлення фашистськими гаслами пройшли чи не всі «пражани». Фашистська ідеологія поціновувалась ними як така, що здатна протистояти більшовизму». Але з початком Другої світової війни її ілюзії щодо фашизму розвіялися. Цікавий є той факт, що у статтях О.Теліги «Якими нас прагнете?» (1935) та «Сила через радість» (1937), у рецензії на «Українську добу» Ю.Липи (1936) досить частими є згадки про фашистів і посилання на досвід тогочасних Італії і Німеччини, то вже у статті «Партачі життя» (1941) подібних посилань та захоплень вже немає. Ілюзії щодо визвольної місії німецької армії одначе швидко й трагічно розвіялися: гестапівці полювали на українських громадських діячів так само люто, як і на комуністів. Через три з чимось місяці після прибуття до Києва Олену Телігу було заарештовано у приміщенні Спілки письменників, що містилася на вулиці Трьохсвятительській. Вона не захотіла залишити Київ, незважаючи на розпорядження Проводу ОУН і попередження про арешт. 21 лютого 1942 року на тридцять п'ятому році життя Олену Телігу розстріляли фашисти водночас із її чоловіком Михайлом Телігою, Іваном Ірлявським, професором Гупалом та іншими націонал-патріотами у зловісно-відомому Бабиному Яру. Але це буде потім...

О.Теліга починає цікавитися діяльністю Організації Українських Націоналістів (ОУН), яка на той час уже стала провідною політичною силою на еміграції і Західній Україні. Вона зрозуміла, що її місце у лавах ОУН, авангарду українського національно-визвольного руху.

У грудні 1939 року О.Теліга зустрічається із О.Ольжичем. І хоч до цього вони зустрічалися не один раз, ця зустріч була особливою, оскільки зумовила новий етап у її долі. О.Теліга на ту пору вже була ідейно сформованою постаттю, а тому радо сприйняла запрошення О.Ольжича влитися в організований націоналістичний рух. Як член ОУН вона включається у роботу Культурної референтури. Вона готувала ідеологічні матеріали, які відправлялися на українські землі. Складала тексти листівок коротких виступів. Мала нелегальні виступи перед членством ОУН, яке приходило з України. Очевидці згадують, що вже після перших її слів усі проймалися до неї цілковитою довірою, бо бачили, що Олена – полум'яна патріотка, готова відати життя за визволення української нації. У ці роки О.Теліга інтенсивно студіює літературу, яка приходила з підрадянської України. Вона інтелектуально і морально починає готувати себе до повернення на Батьківщину, готувалися до підпільної роботи в Україні, яка згодом мала сподвигнути співвітчизників на повстання. У передчутті здійснення величної мрії Олена переконує товаришів у неминучому успіху. «Зов Києва» стає лейтмотивом її поетичної творчості. При цьому тема «повернення» не ототожнюється із ностальгією. Це передусім прагнення «злитись знову зі своїм народом», стати членом нації, яка неодмінно має «взяти повно все, що нам належить».

Непохитна цілеспрямованість до виборення незалежної України притаманна її поезіям («Відповідь», «Племінний день», «Безсмертне», «Засудженим»).

Головна тема – любов до України, але слова «Україна» майже немає, тому є такі пояснення Ю.Шереха: «Можна творити поезію високого патріотизму, ні разу не вживати слів батьківщина або вітчизна, можна пройняти творчість палкою любов'ю до України, ні разу не вживши слова Україна...».

В її елегантно-карбованих віршах, небезпідставно названих критикою «приватними листами світові», вимальовується яскравий образ вольової людини, відданої ідеям національного відродження України, життєлюба, морального максималіста, апологета загальнолюдських цінностей. Власне, у цьому й полягав сенс життя нескореної поетеси-антифашистки.

Таким чином, можна побачити, що життя й боротьба Олени Теліги – взірць ідейного переконання, послідовності у відстоюванні національного ідеалу, ідеалу, який витворив героїчний образ української героїні.

Можна правдиво і з гордістю сказати, що Олена Теліга – могутня постать, що глибоко зрослася із своєю землею, щоб у майбутньому прорости зерном духовності й продовжити її розпочату справу в наступних поколіннях. Вона була, є та буде патріоткою своєї держави. Патріоткою, котра загинула за Україну Героєм.

Слава Україні! Героям слава!

Список використаних джерел та літератури

1. Олена Теліга. О краю мій... : Твори, документи, біографічний нарис / Упоряд. Н.Миронець. – К. : Вид-во ім. О.Теліги, 1999. – 496 с.
2. Донцов Д. Поетка вогняних меж // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: В 4 кн. – К, 1994. – Кн. 2.
3. Спеціальні галузі історичної науки: Зб. на пошану Марка Якимовича Варшавчика / Ред.: Я.С. Калакура та ін. – К., 1999.
4. Микола Жулинський, Олег Ольжич і Олена Теліга. Нариси про життя і творчість. «Київ Шевченківський», серпень 1997 р.
5. На сторожі цілості, щастя і могутності більшої родини – нації: Матеріали наук. конф. (до 100-річчя О.Теліги). – К., 2006. – 188 с.
6. Фасоля А. Поетка вогненних меж // Дивослово. – 1996. – № 11. – С. 44-50.
7. Червак Б. Олена Теліга: Життя і творчість. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 1997.
8. Череватенко Л. Вмерти в Києві // Україна. – 1989. – № 43.
9. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості / Упорядк. В.А. Просалової. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2012. – 516 с.

Ратушняк Н. М.,

методист науково-методичного центру
координації роботи методичних та
загальноосвітніх установ і закладів освіти
Хмельницького ОІППО

Актуальність історії як науки у формуванні патріотизму сучасного громадянина України

У статті розглянуто напрями роботи щодо формування патріотичного виховання в учнів на уроках історії.

Ключові слова: любов до Батьківщини, патріот, патріотичне виховання, історія.

In the article the directions for the formation of patriotic education in history lessons.

Key words: love of country, patriotic education, lesson, history curriculum.

На сьогодні школа вирішує освітні завдання, продиктовані ХХІ століттям – століттям інноваційних тенденцій і технологій. У Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національній доктрині розвитку освіти визначаються стратегічні завдання виховання, адаптованого до сучасних умов життєствердження свідомого громадянина, патріота з активною громадянською позицією, здатного забезпечити країні гідне місце в цивілізованому світі. Важливою ознакою патріотизму є законослухняність, виконання конституційних норм, дотримання чинних законів, знання не лише своїх прав, а й обов'язків. Місія громадянина-патріота – не руйнувати правопорядок, а берегти його.

Справжній патріот гуманно ставиться і до інших народів, поважає їх культуру та права. Свідомий патріотизм несумісний з шовінізмом, расизмом, які проявляються у неповазі і ненависті до інших народів. Сепаратизм також чужий українському патріоту, оскільки він завжди дбає про єдність країни. Виховання патріотизму покликане дати новий імпульс духовному оздоровленню народу, розквіту національної свідомості, критеріями якої є любов, вірність і служіння Батьківщині, визнання пріоритету суспільних і державних інтересів над особистими. А.С. Макаренко стверджував, що «...майбутнє країни, її рух вперед залежить від виховання особистості, яка повинна не тільки знати про майбутнє, не тільки говорити про нього і читати, але й усіма почуттями переживати рух вперед нашої країни, її успіхи». Велику роль у формуванні системи патріотичного виховання, як завжди, відіграє школа, яка водночас є джерелом глибокого пізнання світу і виховання людини з активною громадянською позицією.

Вихованню у дітей і молоді патріотизму першочергового значення надавали такі вітчизняні педагоги, як: Г.Ващенко, Г.Сковорода, В.Сухомлинський, К.Ушинський та ін. У педагогічній спадщині цих корифеїв педагогіки розкрита необхідність удосконалення процесу патріотичного виховання дітей. Вони стверджували, що відмова від патріотичного виховання спричинить духовне зубожіння і моральну деградацію суспільства: «Як немає людини без самолюбства, – говорив К.Д. Ушинський, – так і немає людини без любові до Батьківщини». У педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського провідною ідеєю виховання є синівська вірність Вітчизні, землі, народу. Видатний педагог постійно підкреслював, що справжнє народження дитини як громадянина, мислячої, натхненної благородними ідеями особистості відбувається тоді, коли дитина відчуває себе часткою народу, і в ній, як сонячний промінь у краплі води, відображається багатовікова історія цього народу, його велич і слава, його любов і надія». Сьогодні ці слова, як ніколи, переносяться у площину практичних кроків.

Формування системи патріотичного виховання учнівської молоді є одним із важливих завдань сучасної школи. Корифеї педагогіки вважали, що школа – це колиска народу. Її найвище покликання – з покоління в покоління відтворювати народ, націю, виховувати молодь у дусі вірності традиціям пращурів. Особлива роль у вихованні національно-свідомого патріота належить саме історії. «Без знання минулого неможливо точно поняття про сучасне», – справедливо наголошував видатний український історик М.С. Грушевський.

Вивчаючи історію Стародавнього світу ми знайомимося з одним із найдавніших джерел вияву патріотизму, знайдених на території України. Це присяга херсонесців, датована III ст. до н.е. Деякі витяги з цієї присяги можуть служити взірцем патріотизму для сучасних громадян Української держави: «...Я не буду руйнувати державний лад (демократичний) і не дозволю цього тому, хто зраджує і хто руйнує. Я буду служити народів...». Ефективність патріотичного виховання на уроках історії залежить від форм і методів його організації, адже досвід багатьох учителів показав, що інтерактивні методики мають ряд переваг над пасивними. Зокрема, учні повинні усвідомлювати мету та завдання навчальної діяльності, що сприятиме зростанню активності, підвищенню інтересу до предмету, вихованню людської гідності, формуванню вміння аналізувати життєві ситуації та приймати свідомі рішення. Ще понад 2400 років тому Конфуцій наголошував:

Те, що я учу, я забуваю.

Те, що я бачу, я пам'ятаю.

Те, що я роблю, я розумію.

Тобто для того, щоб досягти успіху, учень повинен постійно збагачувати скарбницю своїх знань. Застосовувати їх, шукати умови і межі використання, перевтілення, поширювати і доповнювати, знаходити нові зв'язки, розглядати в різних контекстах. З цією метою використовуються активні методи, спрямовані на пошук істини. Педагогічна цінність пошукового методу полягає в сприянні розвитку ініціативи, самостійності, громадської активності. Головна мета методу – перетворити учня на дійову фігуру навчально-

виховного процесу, стимулювати його пізнавальну діяльність, сприяти підвищенню зацікавленості і якості знань.

Важливою умовою успішного навчання історії є самостійно-пошукова робота учнів, окремою структурною складовою якої є практичні заняття, де вчитель виступає як консультант. Під час таких занять-практикумів діти виступають дослідниками, котрі пишуть історію. Так, наприклад, досліджуючи свій родовід, свою вулицю, пам'ятники, місто, де вони народились і вирости, де минуло їх дитинство, учні не лише оволодівають предметними уміннями і компетенціями, але й усвідомлюють себе громадянами нашої держави. Святе відчуття Батьківщини і рідної землі починається саме з рідної домівки. Пошукова робота на уроках історії – це насамперед шлях до самопізнання, осмислення свого родоvodu, своєї приналежності до славетних земляків. З гордістю учні описують історичні сюжети із сімейного фотоальбому, з цікавістю досліджують рідні вулиці, з подивом і захопленням дізнаються про події з історії нашого краю, усвідомлюючи себе краплинкою цієї історії. Тож важливо відроджувати й активно впроваджувати основи народознавства і українознавства задля глибокого і всебічного пізнання та засвоєння учнями багатої національної культури, звичаєвої спадщини українських сімей. Писемні пам'ятки, думи, музика, національне вбрання, народний танець, гумор, господарчі традиції складають неповторний національний образ народу, нації. Ідеї народного виховання займають провідне місце у творах К.Д. Ушинського. Він вважав, що любов до Батьківщини поєднується із знаннями кращих традицій свого народу.

Таким чином національна свідомість і самосвідомість – це осягнення людиною себе представником певного народу, носієм його культури, знавцем минулого і сучасного, діяльність якого спрямована у майбутнє. Надійним фундаментом, на якому успішно формується національна свідомість, є історична пам'ять. Виховання патріотизму тісно пов'язане з вихованням любові до рідної землі. Дослідження та вивчення історії рідного краю дозволяє бачити місце свого краю в загальноісторичному процесі державотворення, поповнює знання дітей новими цікавими даними, виховує відчуття причетності до звершень старших поколінь, розширює світогляд та впливає на формування інтелекту і світосприйняття учнів. Патріотичне виховання у школі також здійснюється через систему позакласних заходів: це і пошуки краєзнавчого матеріалу, зустрічі з учасниками і свідками історичних подій, догляд за пам'ятками історії та робота по вивченню і збереженню історичної спадщини, які утверджують кожную дитину активним учасником історичного процесу. Учні з задоволенням створюють проекти, усні журнали, аматорські фільми, народознавчі виставки, вивчають додаткову літературу, збирають документи та матеріальні пам'ятки, замальовують чи фотографують історично цінні об'єкти, виготовляють схеми, макети, влаштовують виставки, приурочені творчості відомих діячів культури і мистецтва, формують історію свого роду, беруть участь у підготовці і проведенні уроків пам'яті, уроків мужності, досліджують історію вулиць та пам'ятників нашого міста, що сприяє формуванню у молодого покоління гордості за історичну та культурну спадщину рідного краю та становленню патріотичної самосвідомості.

Неоціненне значення в системі патріотичного виховання відіграє екскурсія. Велику увагу цьому методу приділив Григорій Ващенко в своїй роботі «Загальні методи навчання», де вказував, що екскурсія має дуже велике як освітнє, так і виховне значення, тому що діти повинні ознайомитися з різними історичними пам'ятками. Екскурсії розширюють розумові обрії учня, дають можливість створити уявлення про історію рідного краю, збуджують інтерес дитини до предмету, організують їх до роботи, створюють ситуацію успіху на уроці, підвищують інтерес до історії рідної землі, дають можливість кожній дитині доторкнутися до історії власними руками, душею, серцем і відчути себе творцем історії. Історична екскурсія має дві форми: ілюстративну і дослідницьку.

Вивчення краєзнавчого матеріалу на уроках історії, організація екскурсій в історико-краєзнавчі музеї Хмельницького, Києва, Кам'янця-Подільського та ін. дають учням початкові знання з археології, етнографії, історичної демографії, історії культури та мистецтва. Все це не тільки збагачує знання учнів, дозволяє бачити місце свого рідного

краю в загальноісторичному процесі державотворення, але й розширює світогляд дітей, впливає на формування їхнього інтелекту та світосприйняття.

Визначальною рисою українського патріотизму виступає його дієвість, що перетворює почуття в конкретні справи і вчинки на користь Батьківщини і держави. Патріот – це не той, хто говорить звеличені слова про Україну, прикрашає дійсність, а той, хто бачить труднощі, помилки, невирішені проблеми, розуміє соціально-політичну ситуацію в країні і світі, проте не панікує, не переймається своїми егоїстичними претензіями, не збирається тікати туди, де краще, а готовий долати мужньо перешкоди, зв'язати свою долю з долею Вітчизни. Любов до Батьківщини в українського патріота поєднується з вірою в неї, в її покликання і прекрасне майбутнє.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний стандарт базової і середньої освіти. [Електрон. ресурс] // Міністерство освіти і науки України [веб-сайт] – Режим доступу: // www.mon.gov.ua
2. Проект Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2015-2019 рр.
3. Шкільна історія очима істориків-науковців. Матеріали Робочої наради з моніторингу шкільних підручників історії України. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2008. – 128 с.
4. Бех І., Чорна К. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. – Світ виховання. – №1. – 2007.
5. Ващенко Г. Загальні методи навчання. – К. : Варта, 1997.
6. Волкова О. О. Вчимося бути громадянами.
7. Дем'янюк Т. Д. Народознавство в школі: досвід, проблеми, пошуки. – К., 1993.
8. Коляда Л. О. Інтерактивні технології у формуванні громадянської позиції учнів.
9. Саженок С., Шкодін І. Перспективи розвитку виховної системи сучасної школи.
10. Сухомлинський В. А. Рождение гражданина. – К. : Радянська школа, 1987.
11. Ушинський К. Д. Про народність в громадському вихованні // Вибрані педагогічні твори. У 2 т. – К., 1983. – С. 43-104.

Романова О. В.,

кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри теорії та
методик дошкільної та початкової
освіти Хмельницького ОІППО

Формування патріотичної рефлексії у дітей молодшого шкільного віку

У статті представлено короткий теоретичний аналіз стану вивчення питань, що стосуються формування патріотичної рефлексії як новоутворення у дітей молодшого шкільного віку. Значна увага приділяється чинникам, які обумовлюють розвиток патріотичної рефлексії в даному віці.

Ключові слова: патріотизм, рефлексія, молодші школярі, чинники, самооцінка, саморегуляція, українська держава, державна символіка, фольклор.

The short theoretical analysis of the state of study of questions that touch forming of patriotic reflection as new formation for the children of midchildhood is presented in the article. Considerable attention is spared to the factors that stipulate development of patriotic reflection in this age.

Key words: patriotism, reflection, juniorschoolchildren, factors, self-appraisal, self-regulation, Ukrainianstate, statesymbolics, folklore.

Сьогодні Україна переживає важкі часи. Ще зовсім недавно патріотизм підростаючого покоління був зовсім іншого рівня, значно нижчого. Страшні події сьогодення значно підвищили патріотизм молодого покоління. Приємно спостерігати, як і дошкільнята, і молодші школярі вільно співають гімн своєї країни. Ще рік тому ці слова знали одиниці дітей. Приємно спостерігати, як малюки шанують рідний прапор, народні символи, як модно сьогодні бути українцем у вишитому національному вбранні, як престижно вільно володіти рідною українською мовою!

Сучасному патріотичному вихованню властива випереджувальна роль у демократичному процесі. Воно мусить стати засобом відродження національної культури, припинення соціальної деградації, стимулом пробудження таких моральних якостей, як: совість, людяність, почуття власної гідності; засобом самоорганізації, особистісної відповідальності.

У Державних національних програмах «Освіта» («Україна XXI століття»), «Діти України», «Національній програмі патріотичного виховання громадян, розвитку духовності», законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національній доктрині розвитку освіти України як стратегічні визначаються завдання виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення нею свого громадянського обов'язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей, утвердження якостей громадянина-патріота України як світоглядного чинника. Оскільки патріотизм набуває сьогодні особливого значення, виникає потреба у розробці нових програм патріотичного виховання.

К.Д. Ушинський вважав, що патріотизм є не тільки важливою задачею виховання, але і його могутнім педагогічним засобом. «Як нема людини без самолюбства, – писав він, – так нема людини без любові до Батьківщини, і ця любов дає вихованню вірний ключ до серця людини і могутню опору для боротьби з його поганими природними, особистими, сімейними і родовими схильностями» [10].

Формування ціннісних орієнтацій є невід'ємною складовою частиною розвитку підростаючої особистості. Саме на початку молодшого шкільного віку діти виділяють особисті цінності, відбувається їх емоційне освоєння, яке закріплюється в діяльності, поведінці та міжособистісних взаєминах. У цих дітей розвивається певна орієнтація на соціум, вміння на відповідальному рівні розуміти і оцінювати суспільні відносини. У молодшому шкільному віці важливо формувати здатність дитини пізнавати себе як члена сім'ї, родини, дитячого угруповання, як учня, жителя міста чи села; виховувати у неї любов до рідного дому, школи, вулиці, своєї країни, її природи, рідного слова, побуту, традицій.

Про патріотичне виховання підростаючого покоління писали Г.Ващенко, О.Вишневський, В.Кузь, С.Русова, М.Стельмахович, В.Сухомлинський та ін. Вони вбачають джерела патріотизму у любові до рідної сім'ї, природи, мови, культури, навчального закладу, міста (села) тощо. Психологічною основою патріотизму молодших школярів є насамперед позитивні емоції. Хоч не варто нехтувати і дитячим співчуттям, сумом, навіть обуренням, які теж відіграють важливу роль у патріотичному вихованні [3].

Одним з основних психологічних механізмів розвитку «Я-концепції» дитини молодшого шкільного віку є рефлексія.

Рефлексія – розумовий розвиток, спрямований на пізнання людиною себе: поведінки, дій і вчинків, психічних станів, почуттів, здібностей, характеру та інших властивостей своєї особистості.

В окремих дослідженнях розглядаються деякі питання щодо зазначеної проблеми, зокрема, поняття «національної рефлексії» (М.А. Шугай), моральної саморегуляції (О.С. Безверхий), рефлексії підлітків (О.В. Савицька), рефлексії процесу навчання (Л.М. Співак), самооцінки учнів (К.О. Островська, О.В. Скрипченко), Психологічні особливості становлення патріотичної рефлексії в молодшому шкільному віці (Михальченко Н. В.) та ін.

Важливо розуміти те, що патріотизм – це усвідомлене почуття любові до Батьківщини та діяльність, спрямована на служіння та захист інтересів своєї Вітчизни.

Г.Гегель писав: «Лише людина як істота, що здатна до мислення, може піддавати рефлексії такі свої поривання, які самі по собі необхідні для неї... Існує дуже велика відмінність між тим, коли ти просто є чимось або володієш чимось, і тим, коли ти також і знаєш, що ти є чимось або володієш чимось, тобто рефлексувати з приводу своїх можливостей...» [2, 22]. Рефлексія – це здатність не лише знати, але й пізнавати самого себе, унікальна, суто людська властивість, яка і робить людину людиною, вивершує процес внутрішнього життя людини, без якого неможливим було б виникнення людської психіки, думки, душі, зрештою, і культури.

Рефлексію ґрунтовно дослідив у своїх працях І.Д. Бех [1]. Рефлексія у широкому розумінні є відображенням себе, свого внутрішнього світу і власної поведінки у свідомості особистості. Вона є основою розвитку самосвідомості та об'єднує самопізнання, переживання свого ставлення до себе та саморегуляцію своєї поведінки. Виділяють інтелектуальну та особистісну рефлексію, остання має особливе значення для патріотичного розвитку дитини. Особистісна рефлексія є здатністю людини осмислювати свої прагнення, прогнозувати наслідки своїх дій для себе та інших, узгоджувати свої цілі з засобами їх досягнення.

Вивченню психологічних умов розвитку рефлексії в учнів початкових класів присвячено дослідження Н.М. Пеньковської. В результаті ретельного теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури, автор прийшла до висновку про те, що рефлексію необхідно розглядати як інтегральну характеристику особистості молодшого школяра. Чинниками появи такого особистісного утворення виступають: розвиток механізму децентрації, самооцінки і самоконтролю; розширення соціальних контактів школяра; поглиблення інтересу до «Я-образу»; здатність до аналізу власних дій, вчинків, поведінки, якостей характеру.

Н.М. Пеньковська визначає рефлексію як інтегровану особистісну здатність до аналізу зовнішніх і внутрішніх чинників, що призводить до прийняття рішень і визначення власної поведінки, ставлення до власного «Я» та соціуму. До зовнішніх чинників належать: очікування з боку значущих інших, їх оцінки і ставлення; до внутрішніх – думки індивіда, можливості, особистісні якості, емоційні стани, ставлення та вчинки.

Рефлексія розглядається дослідницею в цілісній єдності таких взаємоузгоджених аспектів: 1) інтелектуального; 2) емоційно-ціннісного; 3) регулятивного. Складовими інтелектуального аспекту є: сукупність знань про власне «Я» та уявлення індивіда про думки та оцінки щодо нього з боку оточуючих. Емоційно-ціннісний аспект складають: інтерпретація, самооцінка та самоставлення. До регулятивного аспекту належать: здатність індивіда до саморегуляції діяльності та поведінки, за умови одночасного порівняння очікувань з боку оточуючих людей, їх можливих реакцій зі своїми думками, бажаннями та вчинками.

Н.М. Пеньковська зазначила, що для характеристики особливостей розвитку рефлексії в молодшому шкільному віці доречно використовувати поняття «рефлексивна позиція», яке визначається як система уявлень, оцінок, ціннісних ставлень і самоставлень дитини, що є основою для саморегуляції діяльності та поведінки учня. Чинником розвитку рефлексивної позиції школяра виступає його самооцінка.

Становлять інтерес виокремлені автором типи рефлексивної позиції серед досліджуваних учнів других і третіх класів, основними критеріями для яких виступають: модальність, інтенсивність та стабільність ознак розвитку рефлексії.

Так, майже половину досліджуваних школярів (48%) віднесено до нестабільного типу рефлексивної позиції. Основними характеристиками цього типу є: недостатня орієнтація дитини у різноманітних моральних нормах; неточність і неконкретність у самохарактеристиці; нечіткість і відсутність аргументованості у судженнях про свої позитивні та негативні якості; ситуативність самооцінки, її завищений характер; відсутність адекватних уявлень про оцінку власного «Я» з боку значущих інших та про очікування оточуючих щодо самої дитини; ситуативність у поведінці, переважання мотивів уникнення невдач.

Лише четверта частина молодших школярів (26%) вирізняється оптимальним типом рефлексивної позиції. Ознаками даного типу виступають: добра орієнтація учня в різноманітних моральних нормах; усвідомлення дитиною власних позитивних якостей; сформоване вміння критично оцінити власні недоліки; наявність морально-етичних та оцінних суджень щодо свого «Я» у словнику дитини; самооцінка є домінуючим мотивом поведінки; переважання альтруїстичних вчинків над егоїстичними; вміння співвідносити власні інтереси з інтересами оточуючих.

Зародковим та амбівалентним типами рефлексивної позиції вирізняються майже однакова кількість учнів — 14% і 12%, відповідно, що є значно меншими кількісними показниками у порівнянні з кількісними показниками описаних вище типів. Характеристики зародкового типу є протилежними до характеристик оптимального, а саме: відсутність орієнтації в моральних нормах; незначна кількість морально-етичних понять у словнику; несформованість критеріїв самооцінки і самоаналізу; неадекватна самооцінка і т.ін. Ознаками амбівалентного типу рефлексивної позиції виступають: високий рівень самопрезентації; достатня кількість морально-етичних понять у словнику школяра та характеристик для самоаналізу; переважання егоїстичних тенденцій над альтруїстичними; домінування, суперництво у взаємодіях з іншими людьми; неспроможність співставити особливості власного «Я» з очікуваннями оточуючих.

Заслуговує на увагу виявлена дослідницею динамічна характеристика рефлексії в друго- та третьокласників. Експериментально з'ясовано, що з віком самоаналіз стає глибшим, більш розгорнутим та аргументованим, що зумовлено появою в дитини критеріїв для самооцінювання, збільшенням словника школяра та розвитком інтелектуальних і мисленневих операцій [7].

Патріотична рефлексія – це самоусвідомлення (самооцінка, самопізнання, саморозуміння, самовідчуття) людиною душевного стану, своїх учинків, самоаналіз та сприйняття спільних психологічних особливостей менталітету, осмислення належності до своєї нації, свого народу [6, с. 82].

Величезну роль у формуванні патріотичної рефлексії має високий рівень патріотичної самосвідомості людини та ментальність народу. Менталітет виступає як цілісне духовне утворення, як «дух народу», що пронизує всі сфери життєдіяльності людини і зберігає код нації. Менталітет проявляється в самосвідомості людини. Саме тому вивчення ідеології українського народу в початковій школі повинно бути спрямоване на формування патріотичної самосвідомості. Ю.Руденко, аналізуючи проблеми сучасного патріотичного виховання, дійшов висновку, що там, де немає систематичного і послідовного патріотичного виховання дітей, підлітків і юнаків, виникає забуття гуманістичних традицій, волелюбних заповідей предків, неповага до національних цінностей і святинь, поширені денационалізація, деморалізація і бездуховність молоді. Якщо у дошкільному і молодшому шкільному віці не розв'язується задача патріотичного виховання, то у підлітковому віці важко, а то й неможливо надолужити згаяне. «Учні, в яких з раннього віку не виховали почуття любові до рідного краю, до природи, шани до історичного минулого, захоплення героїчними вчинками минулих поколінь, як правило, не дорожать рідною мовою, культурою, не відчують духовного зв'язку зі своїм народом. Їхню свідомість вражає відчуття національної меншовартості, неповноцінності. Глибоко не задумуючись над своїми діями і вчинками, вони з меркантильних, вузько прагматичних причин забувають рідну мову, культуру, стають відступниками рідного народу, зраджують Батьківщину» [8].

Михальченко Н. В. дослідила, що основними чинниками, які обумовлюють розвиток патріотичної рефлексії учнів молодшого шкільного віку, є сім'я та школа. Серед детермінант, які негативно впливають на розвиток патріотичної рефлексії дітей в сім'ї, виокремлені наступні: відсутність одного з батьків в сім'ї, низький рівень її матеріального благополуччя, негативний психологічний клімат в родині, слабкість психолого-педагогічної позиції батьків, відсутність єдиних вимог обох батьків до дітей та інші.

Найбільш значущим серед негативних чинників, що деструктивно впливають на рівень патріотичної свідомості молодших школярів, на думку батьків, є низьке матеріальне забезпечення сім'ї. Діти боляче реагують на конфлікти в сім'ї, які пов'язані з матеріальними, фінансовими проблемами батьків. Власне батьки, оскільки вони відчувають значно більшу, ніж матері, відповідальність за матеріальне забезпечення родини, більш гостро реагують на матеріальні нестатки, і майже кожен другий з них вважає, що недостатнє матеріальне забезпечення сім'ї детермінує зниження рівня розвитку патріотичних почуттів дітей. Сьогодні це особливо позначається на учнях в силу складних соціально-економічних обставин, які склались в Україні.

На другому місці за вагомістю негативного впливу на патріотичну самосвідомість дітей знаходиться, на думку батьків, загальне благополуччя сім'ї, яке залежить не лише від матеріального забезпечення, а й від особливостей взаємин, спілкування, традицій в сім'ї, від ставлення її членів до держави, історії України, політичних, економічних змін, народних традицій, звичаїв тощо. Саме тому майже кожна шоста матір заявляє, що негативно позначається на формуванні патріотичної свідомості дітей відсутність у сім'ї, в силу різних причин, батька.

Встановлено, що частина учнів молодших класів ідентифікує себе не лише з батьками, але й з учителем (21%), що свідчить про його значущість у процесі виховання. На жаль, виявлено, що більш ніж у половини вчителів – низький рівень готовності до патріотичного виховання молодших школярів.

Враховуючи те, що новоутворенням молодшого школяра є розвиток рефлексії, тому саме у цьому віці існує можливість створення сприятливих психологічних умов учителем початкових класів для формування саме патріотичної рефлексії та розвитку патріотичної самосвідомості. Якщо вчитель сам не є патріотом своєї Батьківщини, це негативно впливає на формування патріотичних якостей учнів. Саме вчитель, вихователь має підтримувати і розвивати в дитині цінність Батьківщини, рідного слова, культу батька й матері, родини й роду разом з цінностями толерантності, порозуміння, солідарності, рівноправності й рівноцінності усіх через відповідну мотивацію [4, с. 14].

Найвпливовішими засобами формування в учнів патріотичної рефлексії на сьогоднішній день є українська державна, національна символіка і фольклор, тому виховна робота повинна бути спрямована на оволодіння дітьми змістом символіки, її ідейним і морально-духовним багатством. Учні початкової школи здатні емоційно сприймати і глибоко усвідомлювати матеріал про патріотичні символи, ідеї та цінності, які розвивалися віками і у високохудожній формі фіксувалися в численних жанрах усної народної творчості.

Динаміка розвитку патріотичної рефлексії у молодшому шкільному віці, на думку Михальченко Н. В., характеризується збільшенням кількості дітей з високим рівнем. Виявлено, що у цьому віці існують всі умови для її розвитку і вдосконалення, проте високий рівень патріотичної самосвідомості виявлений лише у кожного четвертого молодшого школяра. Патріотична рефлексія учнів від першого до четвертого класу у звичайному навчально-виховному процесі не зазнає значущих змін. Найбільш інтенсивно розвивається емоційний компонент патріотичної рефлексії і найменш сформованим є поведінковий компонент, що обумовлено як віковими можливостями дітей та особливостями їх психічного розвитку, так і специфікою та недосконалістю навчально-виховного процесу у початковій школі та сім'ї. Тільки наприкінці молодшого шкільного віку у дитини складаються рефлексивні механізми, які забезпечують подальший розвиток патріотичної самосвідомості у підлітковому та юнацькому віці.

Сьогодні сформоване соціальне замовлення на ефективні виховні системи й технології. Зростає увага до виховання засобами музеїв, театральної педагогіки, дитячого та юнацького спорту. Хочеться вірити, що створяться реальні умови для прояву творчих здібностей підростаючого покоління. Сучасна молодь добре інформована щодо процесів в різних сферах науки, техніки, соціального життя; динамічно оволодіває сучасними комунікативними технологіями. Серед методів і форм патріотичного виховання

пріоритетна роль належить активним методам, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини і сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості. До таких методів належать: проектна діяльність, ситуаційно-рольові ігри, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, «мозкові атаки», колективні творчі справи, засоби народної педагогіки. Застосовуються також традиційні методи: бесіди, диспути, різні форми роботи з книгою та періодичною пресою. Щоб успішно здійснювати виховання школярів, педагоги повинні чудово знати вікові та індивідуальні особливості дітей і використовувати ці знання у своїй роботі. Обов'язково враховувати тенденції розвитку шкільної молоді в сучасних умовах, які вимагають формування громадянина, патріота правової, демократичної держави.

Список використаних джерел та літератури

1. Бех І. Д. Довільна поведінка школярів як мета виховання / І.Д. Бех // Рідна школа. – 1993. – № 9. – С. 29-32.
2. Гегель Г. Философская пропедевтика // Гегель Г. Работы разных лет: в 2 т. / Сост., общ. ред. и вступ. статья А.В. Гулыги. – М. : Мысль, 1971. – Т. 2. – С. 7-209.
3. Кузь В. Г. Основи національного виховання. / Кузь В. Г., Руденко Ю. Д., Сергійчук З. О. – К. : ІСДО Центр, 1993. – 152 с.
4. Михальченко Н. В. Психологічні умови формування патріотичної рефлексії молодшого школяра в сім'ї // Психологія і суспільство. – № 1(19), Тернопіль, 2005. – С. 69-76.
5. Михальченко Н. В. Психологічні особливості розвитку патріотичної рефлексії в молодшому шкільному віці // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: 36 наукових праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – № 9(33). – С. 153-161.
6. Михальченко Н. В. Розвиток патріотичної рефлексії у молодшому шкільному віці / Н.В. Михальченко // Вісник Одеського національного університету. Том 8. – Випуск 10. Серія: Психологія, 2003 – С. 80-84.
7. Пеньковська, Н. М. Психологічні умови розвитку рефлексії у молодших школярів : автореф. дис. ... канд. психолог. наук ; спец. 19.00.07 – пед. та вікова психологія / Н.М. Пеньковська ; ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2003. – 20 с.
8. Руденко Ю. Основи сучасного українського виховання / Ю.Руденко. – К. : Вид-во ім. О.Теліги, 2003. – С. 322.
9. Сухомлинська О. Патріотизм як цінність: погляд на історію і сьогодення / О.Сухомлинська // Шлях освіти. – 2010. – № 2. – С. 10-14.
10. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні / К.Д.Ушинський // Вибрані пед. твори: в 4 т. – К. : Радянська школа, 1983. – С.89.

Спасюк О. І.,
вчитель історії та правознавства,
Кам'янець-Подільського НВК № 13

Сучасна структура патріотичного виховання

Сучасна Україна перебуває на шляху політичних, соціальних та економічних перетворень, для цього їй потрібні громадяни, які мають глибоко усвідомлену життєву позицію та високий рівень патріотизму.

На сьогоднішній день важливо відтворити в українському суспільстві почуття істинного патріотизму як духовно-моральної та соціальної цінності, які вона зможе проявити в усіх видах діяльності, і, перш за все, пов'язаних із захистом інтересів своєї родини, рідного краю, народу та Батьківщини.

У виховному процесі важливе місце мають посісти народна філософія, народна мудрість, національні ідеї та ідеали, що є тим підґрунтям, на якому зростає національна свідомість, гідність, самоповага.

Патріотичне виховання необхідно сприймати як «формування гармонійної, розвиненої, високоосвіченої, соціально активної й національно свідомої людини, наділеної глибокою громадянською відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими й

духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями, працьовитістю, господарською кмітливістю, підприємливістю й ініціативністю» [5, с. 6].

Сучасні умови життя в Україні висувають перед народною освітою якісно нові завдання у сфері виховання молоді, розв'язання яких допоможе подолати існуючий формалізм у змісті роботи школи. Виховання громадян України носить національний характер, базується на національних традиціях українського народу, є ідейною силою національної свідомості, засобом збереження національної ідентичності. Сучасна модель виховання враховує особливості сьогодення, оскільки цього вимагають соціально-економічне становище країни, моральний і духовний стан українського народу, подальший розвиток культури, науки.

Становлення свідомого патріота з відповідними почуттями, переконаннями та діями залежатиме від накладених на національну свідомість певних відбитків. Національна свідомість – основа патріотичного виховання, це глибинне усвідомлення своєї етнічної належності та своєрідності історичної долі, невід'ємним атрибутом кожної нації. Вона свідчить про зрілість народу як самочинного суб'єкта історичного процесу, є показником морального здоров'я, духовного та інтелектуального потенціалу особистості.

Національна свідомість включає:

- любов до України, історичного й самобутнього образу свого народу;
- віру в духовну силу народу та його призначення;
- силу волі й відповідальність за те, щоб народ України посів почесне місце в цивілізованому світі;
- уміння осмислювати історію, культуру, мистецтво, цінності, мораль, звичаї, обряди, символіку свого народу, нації, рідного краю;
- систему вчинків, що є наслідком любові до Батьківщини, віри, відповідальності, осмислення; готовність свідомо служити інтересам України [12].

Вирішувати проблему формування істинної національної самосвідомості можливо лише у зв'язку з духовним розумінням Батьківщини. Тому що «Вітчизна – це дух народу в усіх його виявах і творіннях, а національність означає своєрідність цього духу [11, с. 210].

О.Вишневський виділяє три етапи розвитку патріотичної свідомості дитини та людини взагалі:

1. Етап раннього етнічно-територіального самоусвідомлення є основою, фундаментом патріотичного виховання і здійснюється переважно в батьківській родині та в школі. Він припадає на дошкільний і молодший шкільний вік. На цьому етапі формується почуття патріотизму.

2. Етап національно-політичного самоусвідомлення, припадає на підлітковий вік, коли дитина з лона сім'ї та школи переходить у громадське середовище. На цьому етапі відбувається приєднання юнацтва до різноманітних дитячих й молодіжних громадських, політичних організацій і об'єднань, які в змозі допомогти виховати сьогоденнього школяра, завтрашнього громадянина України.

3. Етап державницько-патріотичного самоусвідомлення, коли поняття «національного» виходить за межі етнічності та сягає рівня державності. Характерними рисами даного етапу є вияв любові, поваги до своєї держави як головної мети нації [9, с. 36].

Таким чином, проходження даних етапів свідчить про громадянсько-патріотичну зрілість людини.

А от філософи виділяють два рівні патріотичної свідомості – суспільно-психологічний та ідеологічний [7, с. 8-14]. Патріотичне становлення індивіда, підкреслює Р.Петронговський, відбувається як двоєдиний процес: на психологічному рівні – це формування уявлень, почуттів, звичок, настроїв та прагнень; на ідеологічному – формування патріотичної свідомості, ідей, поглядів і переконань [8, с. 24].

Головна функція патріотичних почуттів полягає у позитивному ставленні до свого народу. Батьківщини. Як зазначає В.Вугрич, суб'єктом патріотизму є людина як суспільна істота, а об'єктом – народ, Батьківщина [1, с. 10].

У філософсько-гуманітарних науках виділяється зовнішня структура патріотизму:

- патріотичні почуття;
- національна гідність людини;
- потреба в задоволенні національних інтересів;
- патріотична свідомість на основі національної свідомості, розуміння своєї громадянської ролі в суспільстві;
- національний такт і толерантне ставлення до людей інших національностей;
- бажання й потреба в накопиченні, збереженні та передачі національних культурних цінностей;
- готовність до патріотичної діяльності [8, с. 24].

Патріотизм як почуття має внутрішню структуру, що складається з кількох компонентів:

- перший, поверхневий, – природна любов до свого народу як до великої родини; любов до рідного слова, рідної природи;
- другий – це відчуття патріотизму розумом, усвідомлення обов'язку перед народом, готовність стати на захист його інтересів;
- третій – це переплетіння любові до рідного, близького з усвідомленням свого обов'язку перед народом; це прагнення, готовність служити Батьківщині [1, с. 10].

Структуру патріотичних почуттів можна представити через відношення до:

- себе: національна самосвідомість, честь, гідність, щирість, доброта, терплячість, чесність, порядність;
- людей: толерантність, національний такт, милосердя, благородство, справедливість, гостинність, відкритість, щедрість, готовність допомогти, усвідомлення своєї належності до українського народу як його представника, відповідальність перед своєю нацією;
- Батьківщини: віра, надія, любов, громадянська відповідальність, вірність, готовність стати на захист, бажання працювати для розвитку країни, підносити міжнародний авторитет, повага до Конституції та законів держави; гордість за успіхи держави, біль за невдачі, суспільна активність та ініціативність.
- Національних цінностей: володіння українською мовою, бажання і потреба в накопиченні, збереженні та передачі родинних і національних звичаїв, традицій, обрядів, дбайливе ставлення до національних багатств, до рідної природи, сприяння розвитку духовного життя українського народу; шанобливе ставлення до національних та державних символів; почуття дбайливого господаря своєї землі.

Зазначимо, що відповідно до педагогічних ідей процес виховання складається з ряду етапів, які характерні для будь-якого виховного процесу. Відомі сучасні педагоги Т.Ільїна [2], Н.Мойсеюк [6] виділяють такі етапи:

- усвідомлення вихованцями норм і правил, які вироблені суспільством; щоб поводити себе правильно, визначити певні критерії поведінки, усвідомити її необхідність;
- формування ставлення учнів до норм і правил, що пропонуються. Необхідно, щоб дитина не тільки розуміла й осмислювала те, про що їй розповідають, що пропонують виконати, але й виявляла при цьому почуття. Пояснюючи важливість добра, чуйності, порядності, дитина має відчути жаль, співчуття, бажання допомагати, піклуватися. «Почуття патріотизму, – зазначає Н.Мойсеюк, – легше пробудити, якщо спрямувати увагу учня на реальні зміни, що відбуваються в його родині, рідному селі, місті. Отже, лише загострюючи почуття і спираючись на них, вихователі можуть підвести учня до дії» [6, с. 247];
- формування поглядів, переконань. Формування поглядів – це етап сприйняття, засвоєння та перетворення засвоєних норм на особисте надбання, потенціальна готовність до дії. Переконання – це погляди, що ґрунтуються на певних принципах, якими людина керується в житті. Для формування переконання необхідно створювати ситуації, які «вимагають прояву позицій дії, тренування з метою здійснення правильних дій» [6, с. 247];

- формування загальної спрямованості особистості. У результаті діяльності, в ході повторень формуються навички та звички поведінки, які стають нормою. Система дій, вчинків поступово переходить у рису характеру, стає властивістю особистості.

У патріотичних почуттях відбивається ставлення особистості до своєї держави, її минулого, майбутнього та сьогодення. Складовими патріотичних почуттів є:

- почуття належності до своєї держави та її народу;
- почуття гордості за успіхи держави, біль за невдачі;
- повага до історії, культури, традицій, вірувань, менталітету;
- захоплення героїчними подвигами минулого та сучасності;
- любов до рідної природи;
- шанування рідної мови, традицій, звичаїв, обрядів рідної країни;
- ностальгія при розлуці з Батьківщиною;
- неприязнь до всього антиукраїнського;
- почуття національної гідності.

Патріотичні почуття не повинні бути споглядальними, обмежуватися пасивними реакціями милування й уподобання. В ідеалі, як зазначають П.Ігнатенко, В.Поплужний, Н.Косарева, Л.Крицька, «вони спрямовуються на виконання надзавдання – піднести Україну до рівня високо розвинутих світових держав, що вимагає активної творчості всього українського народу. В нинішніх умовах емоційне начало патріотизму виявляється, насамперед, у мужності, рішучості, готовності українських громадян відстоювати незалежність своєї молоді держави всіма можливими засобами навіть міліарними» [3, с. 45].

Як свідчить історичний досвід, патріотичні почуття, особливо загострюючись у складних, екстремальних, доленосних для Батьківщини ситуаціях, єднують людей, спонукають ставити суспільне вище за особисте, зменшують життєвий егоїзм.

Патріотичні переконання містять у собі знання, поєднані зі щирою впевненістю в їхній істинності. На необхідності розвитку патріотичних переконань у дітей наголошував великий педагог-мислитель Я.А. Коменський, щоб «вони могли захищати все, що вони вважають істинним і добрим...чесним» [4, с. 276]. Мета переконань полягає у підведенні людини не тільки до розуміння певних положень патріотичних почуттів, а й до внутрішнього їхнього сприйняття. До патріотичних переконань належать:

- визнання визначальної ролі народу й Батьківщини в житті людини;
- визнання здатності українського народу побудувати власну державу й навести в ній порядок;
- віра в майбутнє України та українського народу;
- віра в невичерпні сили, талант, неповторність, працьовитість українського народу;
- віра в незламність, силу, стійкість, міць та справедливість держави.

У формуванні патріотичних переконань важливу роль відіграє політичне та ідеологічне мислення. Науковці відзначають, що за допомогою політичного мислення розкривається державний зміст різних часткових акцій та подій внутрішнього життя держави [3, с. 81].

Справжній патріот не може жити повноцінним життям, бути щасливим без праці на благо своєї країни, без боротьби за краще життя українського народу та України. Польський письменник Ц.Норвіда зазначає: «людина, щоб бути щасливою, має знати, навіщо жити, для чого жити, за що вмерти» [9, с. 153]. Тому крім почуттів і переконань, важливим є діяльність – аспект патріотичного виховання.

Патріотична діяльність включає:

- усвідомлення глибокого зв'язку з народом, участь у його справах, турбота про його благо;
- збереження та примноження культури, традицій, звичаїв, обрядів рідної країни;
- дотримання вироблених народом моральних норм і правил, законів держави;
- знання символів своєї Батьківщини;

- діяльність, спрямовану на утвердження державності свого народу, зміцнення належності своєї держави та готовність її відстоювати;
- знання історії свого роду, народу, прихильність до рідних місць;
- сумлінне виконання своїх обов'язків у навчанні, вміння творчо працювати.

Спираючись на сутність, структуру й етапи патріотичного виховання, враховуючи вимоги соціально-економічного розвитку України, погляди педагогічної науки, досвід закладів освіти, визначається орієнтовний зміст патріотичного виховання.

Зміст патріотичного виховання розкривають такі розділи: державний, соціальний, родинний.

Державний розділ складають: уявлення про українську державу, Прапор, Герб, Гімн; про рідний край (село, селище, місто), про рідні місця, рідну мову; розуміння сутності обов'язку перед Батьківщиною, громадської активності, поняття про захист честі й гідності Батьківщини, гордість за свою країну, розуміння моральної суті основних громадянських прав та обов'язків, визначених у державних документах України; високий рівень національної самосвідомості; шанобливе ставлення до Збройних Сил України, бажання стати до їх лав, розуміння величі українського народу, як основи непорушності держави.

Соціальний розділ патріотичного виховання передбачає: розвиток інтересу до історії рідного краю, героїчного минулого країни, життя прославлених земляків; знайомство з діяльністю дитячих громадських організацій; виявлення потреби охороняти історичні пам'ятки, зберігати матеріальні цінності Вітчизни; вміння виявляти волю, доброзичливість, правдивість, наполегливість, самостійність, творчу активність, відповідальність у навчанні та праці; нетерпиме ставлення до порушників закону, до аморальних вчинків; дбайливе ставлення до національних багатств, рідної природи; розуміння значення праці батьків та українського народу, готовність виконувати громадські обов'язки; нетерпиме ставлення до антипатріотизму, фашизму, шовінізму, до вандалізму; толерантне відношення до людей, уміння жити поруч.

Родинний розділ спрямований на виховання любові до батьків, чемного ставлення до старших у сім'ї, вчителів, ветеранів, пошану до пращурів, до героїв Батьківщини, знання місць знаходження могил та пам'ятників, догляд за ними; знання переказів, легенд, повір'їв, народних пісень, знайомство з народним мистецтвом; пошана до народних і релігійних традицій, звичаїв, національних і родинних свят та дотримання них.

Зазначимо, що у практиці всі розділи знаходяться у тісному взаємозв'язку, залежать один від одного. І за цієї умови утворюють систематичність, цілісність, національну спрямованість патріотичного виховання.

Таким чином, можна зробити висновок, що патріотичне виховання – це суспільна категорія, яка формує ставлення людини до себе, до свого народу й Батьківщини. Це ставлення виявляється у відповідних почуттях, переконаннях, ідеях. Лише переймаючись інтересами, прагненнями, потребами, ідеалами свого народу, усвідомлюючи свою національну неповторність і самобутність, людина стає зрілою, громадсько свідомою особистістю, справжнім патріотом, діяльним творцем своєї долі та долі Батьківщини.

Патріотичне виховання має бути стрижнем усієї навчально-виховної роботи, оскільки ми повинні виховати особистість, яка має почуття гордості за свою державу, сумлінно виконує громадські обов'язки, усвідомлює соціальні проблеми Батьківщини та українського народу, любить рідних та близьких людей. Без цього людина не має обличчя, вона втрачає себе.

Український патріотизм повинен стати провідною виховною ідеєю сучасної школи, що реалізується в урочній та позаурочній діяльності.

Список використаних джерел та літератури

1. Вугрич В. П. До питання про природу і сутність патріотизму // Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах: Матеріали звітної науково-практичної конференції. – К., 1999. – С. 8-12.
2. Ильина Т. А. Педагогика: Учебное пособие. – М. : Просвещение, 1984. – 496 с.

3. Ігнатенко П. Р., Поплужний В. Л., Косарева Н. І., Крицька Л. В. Виховання громадянина: Психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: Навчально-методичний посібник. – К. : Інститут змісту і методів навчання, 1997. – 252 с.
4. Кононенко П., Усатенко Т. Концепція української національної школи – родини // Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні. Педагогічні концепції. – К. : Школяр, 1997. – С. 123-133.
5. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української держави // Педагогічна газета. – 2000. – № 6 (72), червень. – 6 с.
6. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. Навчальний посібник. 2-е вид. – К. : Грамота, 1999. – 350 с.
7. Патриотическое сознание: сущность и формирование / А.С. Миловидов, П.Е. Сапегин, А.Л. Симонов и др. – Новосибирск : Наука, 1985. – 254 с.
8. Петронговський Р. Р. Формування патріотизму старшокласників у позанавчальній виховній діяльності: Дис... канд. пед. наук: 13.00.01 – Житомир, 2002. – 180 с.
9. Татаркевич В. О счастье и совершенстве человека. – М. : Прогресс, 1981. – 367 с.
10. Хорламова О. Л., Кравченко Т. В. Виховання у дітей в сім'ї патріотизму як життєвої цінності // Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах: Матер. Звітної наук.-практич. конф. – К., 1999. – С. 34-37.
11. Чорна К. І. Патріотизм – духовна цінність молодих громадян України // Цінності освіти і виховання. Науково-методичний збірник / За заг. ред. О.В. Сухомлинської. – К., 1997. – С. 209-212.
12. Чорна К. І. Зміст патріотичного виховання школярів в умовах державотворчого процесу в Україні // Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах: Матер. звітної науково-практичної конференції. – К., 1999. – С. 12-14.

Струкевич О. К.,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри методики викладання
суспільно-гуманітарних дисциплін
Вінницького ОІПОП

Формування українського патріотизму засобами етнічної та національної історії

Звернення до питань української ідентичності є природним, оскільки це питання постійного відтворення суспільства, народу, нації. Шкода, але в сучасному українському суспільстві звернення уваги на українську ідентичність відбувається як реакція на агресивні дії Росії щодо України.

Вперше максимально питання ідентичності чітко поставив М.Грушевський у праці «Хто такі українці і чого вони хочуть» (1917). Сучасні українські дослідники В.Андрущенко, Л.Губерський, В.Воронкова, А.Карась, М.Козловець, І.Кресіна, Л.Нагорна, Л.Панасюк, М.Розумний, М.Степико зосереджені на висвітленні соціально-філософських аспектів ідентичності. Соціологічні аспекти відображені у працях Т.Даниліної, Н.Кондратьєвої, О.Філіпової, Н.Черниш, А.Ятвецької та ін. Свої дослідження вони ґрунтують на роботах С.Гантінгтона, Е.Сміта, Ф.Фукуями, Д.Шнаппер.

Водночас залишаються актуальними питання української ідентичності у контексті педагогічної практики, у ході викладу історичного матеріалу. Адже в самоідентифікації сучасного українця і громадянина України значне місце посідає саме історичний аспект ідентичності¹. Сьогодні в Україні існує досить багато історичних стереотипів, які заважають формувати ідентичність як ідентичність самодостатнього представника української нації.

Насамперед українцям потрібно подолати стереотипне сприйняття ряду ключових моментів власної історії. Наприклад, уже не одне століття українцям нав'язується історичний міф про те, що їхні предки були такими недолугими, що на зорі формування державності заради наведення ладу у своєму суспільстві запросили князувати трьох

¹ Дзюба І. Україна в пошуках нової ідентичності // Дзюба І. Нагнітання мороку. – К., 2011. – С. 31.

братів-варягів: Рюрика, Синеуса і Трувора. Цей легендарний факт стверджує відомий літопис «Повість минулих літ». Але прочитаємо уважніше документ. У ньому йдеться про ільменських словен, кривичів та угро-фінські племена чудь і весь, тобто про пращурів сучасних росіян², але не про пращурів сучасних українців: полян, древлян, сіверян. Останні мали свої патріархальні протодержави. Шукаючи союзників проти хозарів, віче полян уклало з варягами ряд, найнявши їх на воєнну службу.

Зрештою, держава Україна-Русь постала як наслідок взаємодії патріархально-демократичних механізмів вирішення суспільних справ у племінних союзах та механізмів функціонування князівської влади у варязькій дружині. Зневажливо відмахнутися від патріархально-демократичних механізмів не вдасться. Всім відомий факт називання варягами Русі як країни городів «Гардарікі». Для організованих князівською владою скандинавів така кількість фортифікованих населених пунктів була дивом. Їхня держава цього не робила. Тоді як патріархальна державність слов'янських союзів Подніпров'я вибудовувалася навколо спорудження городів, їх утримання у функціональному стані, постачання усім необхідним. Лише за наявності державної організації наші предки зуміли вибудувати й відомі Змієві Вали загальною протяжністю у 2 тис. км, щоб протистояти степовим кочівникам.

Не менш поширеним міфом є інформація про якусь особливу сумирність українців. Цей феномен українського характеру пов'язують з його землеробством. Водночас, ніяк не пояснюється чому інші народи-землероби не відзначаються мирною вдачею. Цей міф українцям, очевидно, нав'язують цілеспрямовано, щоб позбавити його волі до опору агресорам. Поза увагою авторів підручників, нарисів та іншого роду синтетичних праць залишаються очевидні речі. Так, праукраїнці отримали землю, яка дозволяє успішно займатися землеробством і стійловим тваринництвом. Водночас наша природно-географічна ніша не має захисних природних бар'єрів. Тому наші предки, крім того, що були землеробами, мали бути і були успішними воїнами. Інакше вони не зуміли б утриматися на рідній землі протягом 2300 років.

Етнічну інформацію не можна залишати без пояснення, історичного коментаря. На одному з круглих столів, наприклад, трапилася така ситуація. «Українців зразу видно, от наприклад, у Миколаївці Козятинського району у чехів межі тоненькі лише намічені. Українців у селі видно здалеку: межі широчезні, паркани височезні». Це недопустимо. Потрібен обов'язковий коментар. Інакше за нас це зроблять українофоби. Наприклад, широка межа чи високий паркан – це спроба компенсувати відсутність природних бар'єрів навколо рідної землі. Можливо, це традиція, започаткована зведенням тих самих Змієвих Валів.

У питання ідентичності включаються питання гідності етносу. Народи-колонізатори завжди шукали засобів приниження гідності колонізованих народів, щоб вони соромилися своєї етнічної ідентичності і швидше піддавалися імперській асиміляції. Один з документів початку XVIII ст., написаний на Правобережжі, містить слова: «Якби, однак, не вистачало справжніх закидів, які принижували б русинів (що неможливо серед найкращого і найрозумнішого народу), то для успішного здійснення наших задумів слід розповсюджувати «гарно» складені на них вигадки...» Зміст «задумів» чітко фіксується у назві документу «Проект знищення Русі»³.

Яскравим прикладом такої кількості річної вигадки є відома «Где два х.....а, там три гетмана», яку часто повторюють наші громадяни, не знаючи, що ця фраза є переказом московськими дяками середини XVII ст. завершення першої статті відомого історичного документу «Березневих (Богданових) статей» 1654 р.: «...де три чоловіки козаків, тоді два одного мають судити». А загалом стаття підкреслювала ідею державності України і відкидала будь-яке втручання московських служилих людей в

² www.ukrlib.com.ua/narod/printout.php

³ Смолій В. А., Степанков В. С. Українська державна ідея XVII – XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації. – К., 1997. – С. 241.

українське судочинство та урядування⁴. Як наслідок московити і розпочали інформаційну війну.

Не менш часто наші недруги підкреслюють прояви, наголосимо, вигадані прояви, української жадібності. Її обігрують у всіляких жартах, анекдотах, бувальщинах. Хто з українців не знає анекдоту, що закінчується фразою: «якщо не з'їм, то понадкушую». Можливо, і такі анекдоти мають право на життя, щоб висміювати людей занадто акцентуєваних на накопиченні матеріальних цінностей. Такі анекдоти виглядали б природно, якби творилися самими українцями заради власного самовдосконалення.

Проте причина поширення анекдотів про скупість українців імперська. Коли після поразки шведського та українського війська під Полтавою 1709 року, на Лівобережній Україні були розміщені перші 9 російських драгунських полків, то їх утримання було покладене на місцевий люд. Зрозуміло, що щиро і від пуза годувати чужу армію ніхто не хотів. Цікаво, що обзиваючи українців салоїдами, петровські офіцери й генерали вимагали на щоденну «рацію» (раціон) для кожного російського драгуна не «постнава масліца», а півфунта такого «нелюбого» українського сала.

Водночас поза образами масової самосвідомості сьогодні залишається безліч прикладів людяності й взаємодопомоги. Насамперед толоки. Якщо траплялася біда (наприклад, пожежа) чи потрібно було виконати трудомістку роботу на користь громади, вважалося гріхом не допомогти. Усі сходилися на толоку допомогти на косовиці, зводити церкву, готувати посаг для нареченої-сироти чи зводити будинок для хлопця-сироти, який одружується. У народі казали: «Без толоки, як без руки: ні хати не зробиш, ні сіна не скошиш». Цілком логічно сьогодні поставити й питання: якби в українців не було закладено таких рис як людяність та взаємодопомога, то яким би чином сьогодні виник масовий волонтерський рух на підтримку української армії.

При розгляді характерних рис історичної вдачі українців, учителям історії не варто передавати куті меду. Слід пам'ятати, що серед українців, як і серед усіх інших народів світу, формувалися і формуються різні соціальні типи. Серед них є як шляхетні, так і підлі, як героїчні, так і боягузливі, як високодуховні, так і морально нікчемні. Проте ворожа пропагандистська машина піднімає на щит лише негативні прояви. Чому?

Народ колонізатор свідомо чи підсвідомо, але цілеспрямовано, намагається виправдати своє «право завоювання» і представити свою колоніальну політику як цивілізаторство. Тому й поширює спеціально і гарно складені вигадки про переможеного.

Тому завдання вчителів – показувати цю колоніальну підлу інформаційну політику. Підкреслювати учням, що ми, звичайно, не найкращий у світі народ, але ні в якому разі не найгірший.

Якби в українському народі домінували лише негативні соціальні типи, то яким чином пояснити ті високі надбання культури, які має український народ, ті ратні, духовні й трудові подвиги, які він здійснив. Як пояснити саме його історичне існування, тим часом як зі світової історичної сцени давно зійшли безліч славних, героїчних і працелюбних народів. Отже, серед українців завжди було достатньо людей, «що не пили крові свого народу, а навпаки, власну кров, власну працю, власну думку віддавали для його добробуту, його освіти та культури, його національної волі та державної незалежності», – стверджував відомий український історик Олександр Оглоблин⁵.

Достатньо багато розмов закидається в українське суспільство з приводу **«зрадливості українців»**. Про український колабораціонізм, зрадництво наші вороги починають аж зі скіфів-орачів. Вони опираються на той історичний факт, що у рабовласницьких грецьких містах-державах на поліцейську службу набирали з варварів лише скіфів-орачів. Тих, хто разом з венедами стали основою для формування праукраїнців, літописних тиверців, уличів, хорватів, сіверян та ін.

⁴ Переяславсько-Московський договір 1654 року // Т. Чухліб Гетьмани і монархи. – К., 2003. – С. 366.

⁵ Оглоблин О. Люди старої України. – Мюнхен, 1959. – С. 6.

Як ми знаємо зі шкільної лави, давньогрецьке суспільство досягнуло високого рівня цивілізованості. Воно характеризувалося розвинутою системою приватної власності, законами, що її захищали. Водночас власність завжди перебуває під загрозою з боку злодіїв і потребує захисту. Проте на певному етапі суспільного розвитку полісів вільні греки уникали виконання обов'язків поліцейських. Тому міські власті стали набирати на службу рабів. Раби-поліцейські разом з рабами-педагогами, -лікарями, -управителями ремісничих майстерень складали верству привілейованих рабів⁶.

Дуже швидко з'ясувалося, що далеко не всі раби придатні до поліцейської служби. Варвари з мисливців та збирачів не могли виконувати функції правоохоронців. Адже перебуваючи на нижчому рівні цивілізаційного розвитку, вони не помічали несправедливості, яка для греків була очевидною. Лише скіфи-орачі, тобто землероби, які знали, що таке напружена праця, розуміли ціну результату праці, усвідомлювали, що таке приватна власність, чому її потрібно захищати за допомогою закону, могли забезпечувати у грецькому суспільстві порядок. У жодному разі порядку не міг забезпечити збирач чи мисливець, який в дикій природі жив за принципом «що взято, то свято». Зрештою, він і досі ніяк не може зрозуміти, чому цей принцип неприйнятний у цивілізованому суспільстві.

Актуальним залишається питання руйнування історичного міфу про існування «общерусской народности» доби Київської Русі.

У радянській і сучасній російській історичній літературі дуже багато написано про давньоруську народність, з якої нібито сформувалися український, білоруський, російський народи. Такі твердження є чистою фальсифікацією історичного процесу на догоду політикам імперського спрямування.

Уже давно доведеним є факт, що етноси епохи середньовіччя відзначалися значною аморфністю. Вони тоді складалися з великої кількості субетносів, етнографічних груп і підгруп. Самосвідомість була виражена надто слабо. Замість етнічної інтелігенції існувала малочисельна протоінтелігенція – верства книжників.

Великих за територією розселення та ще й сконсолідованих етносів тоді не могло бути через ряд причин. По-перше, через переважання натурального способу виробництва. По-друге, через нерозвиненість мережі шляхів, системи інформаційних комунікацій. По-третє, нечисленністю і слабкістю впливу на суспільство, а особливо на простолюд етнічної інтелігенції. До речі, міцною сконсолідованістю не відзначаються й багато сучасних європейських народів. Тим більше це стосується раннього й розвинутого середньовіччя у Європі, незважаючи на набагато вищу щільність населення порівняно з Київською Руссю. Раннє й розвинуте середньовіччя було епохою чітко вираженої етнічної дрібності⁷. Нікому з європейських дослідників і в голову не приходило назвати людність імперії Карла Великого «давньоєвропейською народністю».

Така ж сама позиція виробилася і стосовно так званої єдиної давньоруської мови. Ще видатний російський мовознавець О.Шахматов стверджував, що «утворення руської держави, об'єднання нею під однією владою всіх руських племен не могло привести до утворення однієї спільної народної мови»⁸.

На шкоду формуванню української ідентичності працює і сучасний міф про «поліетнічність населення України». Російський дослідник С.Рибаків з'ясував, що для етносу, який вибудовується на основі кровних, родинних зв'язків, рівень ендегамності становить 90 – 80%⁹. Для моноетнічної нації цей показник є дещо нижчим і становить 70%. В Україні за останнім переписом частка українців складає 77,8%. Тобто Україна була і залишається моноетнічною, з доволі чисельними етнічними меншинами.

⁶ Лановик Б. Д., Лазарович М. В. Економічна історія. Курс лекцій. – К., 2006. – С. 26.

⁷ Бромлей Ю. Очерки теории этноса. – М., 1983. – С. 274–294.

⁸ Шахматов А. А. Краткий очерк истории малорусского (украинского) языка // Украинский народ в его прошлом и настоящем. – Петроград, 1916. – Т. II. – С. 681.

⁹ Рыбаков С. Этничность и этнос // Этнографическое обозрение. – 2003. – № 3. – С. 16, 17.

Це дозволяє зробити висновок, що українцям навіть посткомуністична влада продовжувала нав'язувати думку про нібито поліетнічність населення України. Щоб таким чином примирити їх свідомість з думкою: «Що ж робити, якщо ми поліетнічне суспільство, то нічого дивного в тому немає, що в нашому культурному, ой ні, правильніше полікультурному суспільстві, і мова лунає не наша, і пісня не наша, і кіно чуже... Але це ж природно для поліетнічного, а отже й полікультурного суспільства». Насправді, обман розпочинається уже у формулюванні «поліетнічне населення України». Хоча мало б бути принаймні «поліетнічність громадянства України», «поліетнічність української нації». Проте, зверхнє пострадянське і проімперське сприйняття громадян України не дозволяло частині політиків, як правило, росіян за етнічним походженням, визнавати, що вони українці у тому сенсі, що вони громадяни держави Україна, частина української нації політичної. Як наслідок, наші політики вживали і вживають абсурдне й образливе «населеніє Україні».

До речі, такий наголос у словах «україна», «українці» є принизливим і постімперським. Воно походить від імперського бачення «абустроєнной Росії». Відомий російський історик XIX ст. С.Соловйов, автор капітальної 29-томної «Истории России с древнейших времен», вибудовував свій виклад за такою схемою. Спочатку описував події, що відбувалися в політичному центрі імперії. А потім викладав розділи на зразок «События в сибирских укрáинах», «события в северных... западных ...южных укрáинах». Під «южними укрáинами» він розумів Україну.

Надзвичайно багато спекуляцій існує щодо цивілізаційної належності України. Цивілізаційна належність країни, її народу визначається їх ідейно-ціннісним підґрунтям: морально-етичними, релігійно-філософськими вченнями. Це підґрунтя символічно і найчастіше визначається у формах певної релігії. Тому традиційно Україну зараховують до східно-християнської (православної) цивілізації. Таким чином, Україну зараховують до тієї ж цивілізації, куди належить і Росія.

Такий формальний і поверховий підхід не враховує дуже багато аспектів. Насамперед, випускають з поля зору той факт, що внаслідок реформ Петра Могили українське православ'я наблизилося до західноєвропейського християнства. Українська і російська православні церкви настільки розділилися, що російські священники заперечували факт православ'я українців. Найяскравішим підтвердженням цього стала релігійна історія Слобожанщини. Коли український люд, стомлений Хмельниччиною, почав потроху переселятися на територію сучасної Слобожанщини, а в другій половині XVII ст. – територію Московської держави. Так от, московські священники не приймали українців у свої парафії поки не... перехрещували їх на свій лад. Отже, у сприйнятті московитів українці до перехрещення були людьми іншої, чужої віри.

Українська книжна культура становила єдине ціле з європейською. Історики не дадуть обманути. Іван Федорів спробував видати європейську книгу у Москві. Проте московські священники нацькували фанатичний натовп на типографію. Усе знищили, спалили. Федорів врятувався втечею. Повернувшись в Україну, він продовжив свою справу і зумів випустити 27 книг, включаючи й Острозьку Біблію.

Українські міста й містечка вибудовували своє життя на основі європейського кодексу законів – Магдебурзького права. Це право в Україні використовували понад 400 міст.

Українські ремісники з часів Київської Русі об'єднувалися у цехи, організовані за європейськими зразками.

Більшість українців проживали у селах. А українська сільська громада завжди була ближчою до європейської марки і не мала нічого спільного з азійською общиною. Це було зумовлено наявністю земельної власності.

Українська політична й соціальна еліта України вибудовувалася на зразок європейської феодальної. Козацькі старшини спочатку отримували ранговий маєток, подібний до європейського бенефіцію. І те, і інше мало одну соціально-економічну основу: маєток надавався за умови виконання і на час виконання службових обов'язків.

Старанною службою протягом кількох поколінь, перетворенням початково цілинної землі у продуктивні господарства вони поступово перетворювали умовні маєтки у спадкові. Тому старшини служили державі не за страх, а на совість. Політичний лідер – гетьман їм був потрібен як організатор і полководець їхньої спільної боротьби за свої сім'ї, маєтки, політико-правову систему, Батьківщину.

На Сході, включаючи Росію, справжнього феодалізму ніколи не було. Вся земля була власністю монарха-деспота, який своєю волею її надавав, але у будь-який момент міг і відібрати. Тому дворяни йому служили зі страху, постійно боячись допустити помилку, продемонструвати недостатню відданість.

Нарешті, Україна географічно належить до самостійного регіону Центрально-Східної Європи, куди крім нашої Батьківщини входять Польща, Балтія, Чехія, Словаччина, Угорщина та деякі інші¹⁰.

Те, що Україна – частина Європи, завжди усвідомлювали козаки та козацька інтелектуальна еліта. У козацьких літописах ми знайдемо велику кількість вказівок на те, що Україна – «європейська сторона», а Московія – «сторона азійська»¹¹.

Даний матеріал, звичайно, не може охопити задекларовану тему. Стаття, швидше, демонструє напрям, окремі методи і засоби вирішення цього питання. Показує доволі широкі можливості використання історичного матеріалу для формування українського патріотизму.

Студенікіна С. Є.,
вчитель української мови та літератури
Женишковицецької ЗОШ I-III ст.

Патріотичне виховання на уроках української мови та літератури

Оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невечірній
Тихо засіяє...
Обніміться ж, брати мої,
Молю вас, благаю!
Т.Шевченко

У статті розглядаються питання формування патріотичного виховання, значення уроків словесності для формування національно свідомих громадян України.

В умовах становлення української держави патріотичному вихованню належить пріоритетна роль. Сьогодні важливо відтворити в українському суспільстві почуття істинного патріотизму як духовно-моральної та соціальної цінності, сформувати в учнівської молоді громадянсько-активні, соціально значущі якості, які вона зможе проявити в усіх видах діяльності.

Найголовніше завдання вчителя – це формування у школярів національної гідності та гордості за свою землю, народ, Батьківщину, усвідомлення себе носіями незалежності держави. Патріотизм є одним із найсуттєвіших показників моральності людини.

Без любові до Батьківщини, готовності примножувати її багатства, оберігати честь і славу, а за необхідності – віддати життя за її свободу і незалежність, людина не може бути громадянином.

¹⁰ Балушок В. Українська етнічна спільнота: етногенез, історія, етнімія. – Біла Церква, 2008. – С. 236.

¹¹ Див., наприклад, Величко С. Літопис. – К., 1991.– Т. I, II.

Відродження національної культури та підвищення ролі рідної мови є необхідними складовими мовної політики в сучасній Україні. Тому навчально-виховний процес необхідно вибудовувати таким чином, щоб пробудити в учнів національні почуття, виховати в них повагу і любов до свого народу, до його віковичних моральних та духовних здобутків, а також самоповагу й гордість за свою Батьківщину.

В.Сухомлинський зазначав, що в руках педагога слово є могутнім виховним засобом, яке здатне піднести, звеличити людину в її власних очах, утвердити її патріотичну свідомість і громадянську гідність, на все життя відкрити в її серці невичерпні й вічні джерела любові до її предків.

Актуальною сьогодні є думка І.Огієнка про те, що найважливішою ознакою нації є рідна мова, а з нею витворена культура, яка стає душею нації, її духом.

Тож перед учителем-словесником постає важливе завдання – сформувати національно-мовну особистість, яка має володіти наступними вміннями та навичками:

- виявляти інтерес до вивчення української мови, відчувати потребу у здобутті знань і виробленні комунікативних умінь;
- будувати монологічний виступ, у тому числі дискусійного характеру;
- користуватися різними стилями і типами мовлення;
- дотримуватися основних правил спілкування під час монологічного та діалогічного мовлення;
- імпровізувати мовлення відповідно до ситуації спілкування.

Ці завдання успішно вирішуються на уроках систематизації та узагальнення знань з основного курсу мови, а також на уроках розвитку мовлення.

Любов до рідної мови – один із проявів патріотизму. Ще К.Д. Ушинський говорив, що мова народу є цілковитим відображенням батьківщини і духовного життя народу.

На уроках словесності працюю над формуванням мовної культури учнів, адже щиро хочу, щоб вони говорили правильно, вишукано і виразно.

Розвиткові мовної особистості сприяє позаурочна робота: проведення предметних тижнів з мови і літератури, святкування Міжнародного дня рідної мови та Дня української писемності, мовознавчі турніри, конкурси, літературні вечори – все це допомагає вчителю донести до учнів істину: «Рідна мова – це основа нашого буття, все те, що вирізняє нас у світовому соціумі серед тисяч народів, робить особливими, унікальними у своїй самотності».

Таким чином, формування національно-мовної особистості на уроках української мови є необхідною передумовою для виховання національно свідомих українців.

Шкільне виховання справді спрямоване на те, щоб сформувати дитину патріотом своєї землі. Проте, на жаль, поза школою молодь дуже часто потрапляє в таку атмосферу, яка нівелює, а то й руйнує національно-патріотичний багаж, закладений школою.

Хтось навмисне хоче знищити нашу духовність. І саме школа зараз залишається тим осередком, який по-справжньому виховує в учнів кращі людські риси.

І надзвичайну роль у цьому відіграє такий предмет, як література, яка за своєю шкалою цінностей формує духовно-інтелектуальний світ справжнього громадянина. Адже попри всі принади комп'ютера, книга має свою унікальну магію, бо це так важливо чути художнє слово Т.Шевченка, Л.Українки, В.Стуса, Л.Костенка, В.Симоненка та багатьох інших. Ці світочі літератури стояли і стоять на сторожі державності, бо розуміли: якщо вона буде втрачена, то все решта немає ніякого значення.

Прикладом високого патріотизму є, без сумніву, життя Т.Г. Шевченка:

Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,
В остатню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.

Лише дуже смілива людина могла писати твори на зразок «Сну» в країні, де панувала царська сваволя. Т.Шевченко вірив у велике майбутнє України, бо недарма ж

з'явився такий вірш, як «Ісаія. Глава 35». Підводжу учнів до розуміння того, що ця поезія залишається програмою на майбутнє.

На думку спадають слова Ю.Мушкетика: «Кажуть, немає програми державотворення? Ось вона, тут! У «Кобзарі!»! Читаймо і робімо, як тут написано, й збудуємо Україну!».

Тарас Шевченко розумів, що він не буде жити вічно, тому і створив свою поему «І мертвим, і живим...». Це послання до українців, які живуть не тільки в Україні, а й за її межами, це заклик до всіх поколінь, навіть ще не народжених, послання тільки з однією метою – навчити бути вірними синами та дочками своєї землі:

Нема на світі України,
Немає другого Дніпра,
А ви претесея на чужину
Шукати доброго добра.

Вивчаючи творчість Кобзаря, учні самостійно працюють над творчими видами робіт: пишуть реферати, готують виступи, створюють проекти-дослідження, презентації. Все це використовують під час проведення Шевченківських днів.

Яскравим прикладом патріотизму є і поезії В.Симоненка (творчість вивчається в 11-му класі).

Поет прожив усього 28 років, залишивши нам безцінну спадщину роздумів у творах. Усім добре відомі його слова, які стали піснею:

Можна все на світі вибирати, сину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.

Окремо хочеться сказати про В.Стуса, який повторив життєвий подвиг Т.Шевченка. Загиблий В.Стус зробив більше за багатьох інших, кому поталанило вернутися. Він справді «у смерті повернувся до життя»:

Народе мій, до тебе я ще верну,
Як в смерті обернуся до життя
Своїм стражденним і незлим обличчям.
Як син, тобі доземно уклонюсь...

У п'єсі «Мина Мазайло» М.Куліш гостро висміює українців-манкуртів, які цураються своєї мови, своєї культури, людей, які не пам'ятають своїх коренів. Твір комедійний, але торкається він надзвичайно серйозної теми, яка актуальна й сьогодні. Обговорюючи твір, учні звернулися до поезії сучасного поета В.Баранова «До українців», в якій автор закликає не бути байдужим до своєї історії, до усвідомлення себе українцями як такими, а не хохлами:

Бо можна жити й хохлом,
І не згіркне від того хлібина.
Тільки хто ж колись небо
Нахилить до ваших могил,
Як не зраджена вами,
Зневажена вами Вкраїна.

Таким чином, зміст Програми з української літератури в старшій школі повністю підпорядковується головній виховній меті – формувати національно свідому, духовно багату особистість, здатну до самовизначення, самореалізації та самовдосконалення.

В основу системи освіти патріотичного виховання на уроках української літератури потрібно покласти правдиве слово про свій народ, його споконвічне прагнення розбудувати Українську державу:

Якого ж ми будемо племені-роду,
Як буде в устах наша мова згасать?
Чи будемо з вами тоді ми народом,
Як стихне вона в голосах?

Вірш І.Малковича «Свічка букви «ї» вивчається у 8 класі. Знайомлю учнів із особистістю самого митця – селянина за походженням, музиканта і мовознавця за фахом

та поета за покликанням. Тільки небайдужа, енергійна, закохана у рідну землю людина могла у скрутний для країни час заснувати українське видавництво, аби піднести гідність рідного слова, показати маленьким українцям красу нашої мови і навчити цінувати її як найбільшу коштовність великого народу.

Поета хвилює, «що колись можуть настати і такі часи, коли нашої мови не буде пам'ятати навіть найменший соловейко». А щоб цього не сталося, від кожного залежить сьогодні доля нації, якою отримають українську мову наші нащадки і чи отримають взагалі. Потрібно пронести крізь усе життя мудрість цих рядків:

Рідне слово... Ні, вітер огуди
Не затулить нам злякано рот.
Ми без нього так собі – люди,
А із ними – український народ.

Розвиваючи творчі здібності, забезпечую інтереси, потреби учнів, даю настанови «що» і «як» потрібно робити, щоб досягти успішного результату, активізую дітей до такої діяльності. Дуже важливою є «Проба пера». Літературна творчість вимагає уважної, доброзичливої, професійної оцінки, примушує критично ставитися до написаного з метою його вдосконалення. Навчаю дітей редагувати власні твори.

Популяризирую творчість письменників рідного краю.

Отже, виховання національної самосвідомості на уроках мови і літератури сприяє збагаченню духовного світогляду школярів, формує усвідомлення особистістю себе як частинки українського народу з власною національною гідністю. В наш час, коли нівелюється приналежність людини до певної нації, виховання справжнього патріота набуває особливо важливого значення:

Вогонь, запалений Тарасом,
У нашім серці не погас –
Він став над простором і часом,
Він будить нас, він кличе нас!

Список використаних джерел та літератури

1. Белебежа І. Українська еліта. – Харків, 1999.
2. Вертій О. Методика вивчення української літератури на сучасному етапі: основні ознаки і поняття // Дивослово. – 2012. – № 3.
3. Жадан М. Н. Виховуємо патріотів художнім словом // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2012. – № 15.
4. Зякун Т. Особливості формування національної свідомості молоді на сучасному етапі державотворення // Рідна школа. – Травень, 2006.
5. Коваль В. Уроки словесності в системі національно-патріотичного виховання // Рідна школа. – 1999. – № 6.
6. Ковальова Т. В. Мова як засіб вираження національної свідомості // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2011. – № 12.
7. Концепція державної мовної політики. – К., 2006.
8. Корнух Г. Виховання загальнолюдських цінностей на уроках української літератури // Дивослово. – 2006. – № 7.
9. Предчук Т. Формування національно-мовної особистості у двомовному просторі // Українська мова і література в школі. – 2009. – № 6.

Розвиток української науки – складова національно-патріотичного виховання

Стаття присвячена етапам розвитку української науки як складової національно-патріотичного виховання. Викладено авторське бачення впливу українських учених на збереження та розвиток національної культури. Досліджено, що культура одного народу є неоднорідною та різноманітною. Встановлено, що різноманітні провінціальні чи місцеві характерні риси культури одного народу формують певну цілісність.

Ключові слова: молодь, наука, Національна академія наук, національна культура, національно-патріотичне виховання, патріот, українська культура, університет, школа.

The article is devoted stages of Ukrainian science as a part of national-patriotic education. The article authors' view of the impact of Ukrainian scientists to maintain and develop the national culture. It's revealed that one culture is not homogeneous and diverse. It was established that the various provincial or local features of one culture form a unity.

Key words: youth, science, National Academy of Sciences, national culture, national-patriotic education, patriot, Ukrainian culture, university, school.

Вступ. Становлення української державності, побудова громадянського суспільства, інтеграція України у світове та європейське співтовариство передбачають орієнтацію на Людину, її духовну культуру й визначають основні напрями виховної роботи з молоддю та модернізації навчально-виховного процесу.

Ідеалом виховання виступає різнобічно та гармонійно розвинений, національно свідомий, високоосвічений, життєво компетентний громадянин, здатний до саморозвитку та самовдосконалення.

Національно-патріотичне виховання – процес вироблення в особистості чіткого уявлення про закономірності розвитку патріотичних ідей, розуміння ролі історичних знань про свою країну, про свій народ, його традиції та звичаї, вироблення стійких патріотичних переконань та умінь відстоювати їх в умовах реальної дійсності.

Однак не можна побудувати прогресивного майбутнього, не пам'ятаючи історії. Історія зародження й становлення української науки налічує багато століть, адже у своєму розвитку вона пройшла довгий шлях. Від перших елементів науки в стародавньому світі, у зв'язку з потребами суспільної практики, що мали суто практичний характер, – аж до наших часів, коли наука стала, по суті, джерелом економічного зростання і невід'ємною складовою національної культури та освіти України.

Основна частина. Наука – це самостійне досліджування якоїсь проблеми, якоїсь неясної чи незнанної події, епохи, історичної постаті або твору людського ума, шукання правди про цю проблему і представлення результатів цього досліджування та розшуків у письмовій формі (стаття, книжка). Людина, що займається такими дослідженнями, – це науковець або вчений. Його праця має тоді наукову вартість, коли він внесе щось нове, досі незнане, в дану ділянку.

В княжу добу відомими осередками науки були в першу чергу собор святої Софії в Києві, що мав велику бібліотеку, і Києво-Печерський монастир; а далі – інші монастирі і княжі двори. В цих осередках розвивалися такі ділянки науки, як: богослов'я, філософія, історія, право, природознавство, математика, астрономія – все те, що тоді плекали у Візантії чи західній Європі.

В ті часи відомими українськими посталями, що займалися наукою, були відомі такі духовні особи, як: київські митрополити Іларіон, Клим Смолятич, а також деякі князі, наприклад, князь Всеволод (1078-1093), що знав п'ять мов, його син Володимир Мономах (1125), волинський князь Володимир Василькович (1288).

Починаючи з XV століття наукове життя в Україні занепадає у зв'язку із занепадом української держави. Однак і в XV столітті маємо в Україні знавців єврейської мови, що перекладали біблійні книги з оригіналів. Вони принесли в Україну елементи єврейської та арабської культури.

Починаючи від XVI століття українська молодь виїздить на студії до західноєвропейських університетів, а повернувшись до України, розвиває наукове життя. Також релігійна полеміка, що розгорнулася в Україні у зв'язку з об'єднанням української Церкви з Римом (актом Берестейської Унії), вимагала поглиблення богословських, філософічних та історично-правничих студій. В Україні створюються центри наукового життя, такі як: Острожська Академія, Києво-Могилянська Академія; також наука розвивається у Києво-Печерській Лаврі. Українські вчені працюють над українською науковою термінологією, видають граматики, словники, переклади святого Письма, пишуть історичні праці. Вони перші в Україні поклали основи для таких класичних наук, як: історія, археологія, філософія, мовознавство, природознавство, теорія літератури.

В другій половині XVIII століття козацька держава була зруйнована. Східня частина України була включена до Росії, уряд якої почав діяти в напрямі, щоб створити з України звичайну провінцію московської імперії. Україну почали називати «Малоросія», а українців – малоросами. Почалася акція обмосковлення України.

Друга частина України – Галичина, Закарпаття і Буковина – дісталися 1772 році під панування Австрії. В цій частині країни умовний розвиток українства був інакший, бо не було переслідування; хоча були труднощі, українська національно-патріотична культура могла розвиватися багато вільніше ніж в Росії.

В той час поділ України мав деякі від'ємні сторони: це було розділення одного організму на дві частини, через що витворився певний партикуляризм. Але цей поділ мав і деякі позитивні сторони, бо принаймні якась частина України була вільна від національного пригнічення та могла вільно розвивати національно-патріотичну культуру. Як у часи Галицько-Волинської держави, так і тепер Галичина починає відігравати більшу роль в історії української культури і нації, через те її часто називають «українським П'ємонт».

Освічені українські верстви починають цікавитися минулим та намагаються зберегти національно-історичну традицію. Деякий вплив мали на це події в західній Європі: політичні, зокрема гасла природного права кожного народу на суверенність, та літературні – романтизм, що плекав зацікавлення народною культурою. Серед провідної верстви постає туга за втраченою державністю, вона починає студіювати історію, етнографію, філософію. Починається національно-патріотичне відродження.

Починається національне відродження на Лівобережній Україні, там були ще живі спомини про гетьманську державу; там збереглася козацька старшина, що поволі перетворювалася в російських дворян, але ще не втратила почуття українства. Наприкінці XVIII століття почалися в Україні дослідження над українською історією, етнографією, мовою і письменством. В цьому бачимо наглядно велику живучість української культури і народу: атака на українство викликає відразу сильну реакцію і працю.

Велику заслугу для української культури має Василь Рубан (1742-1795). Він видав у Петербурзі коротку географію гетьманської України в 1777 р. та коротку історію України. Цю історію напасав невідомий автор ще в 1730 роках, щоб пов'язати княжий період української історії з козацьким, а її доповнив Олександр Безбородько, пізніший канцлер Росії.

В той період багато українських патріотів займалося збиранням матеріалів про історію України, бажаючи цим долучитися до справи національного відродження. Найвидатніші збирачі матеріалів – це Адріян Чапа (1760-1822) і Г.Полетика (1725-1784). На основі зібраного А.Чепом матеріалу Яків Маркович (1776-1804) почав формувати енциклопедію українознавства, але встиг видати тільки один том у 1798 р. в Петербурзі. В цій праці видно велику любов автора до України і висвітлено питання географії та етнографії.

Великий вплив на українців мала книга «Історія Руссов», яку написав невідомий автор, і яка ходила в переписах з рук до рук, та яку завзято читали у XVIII столітті. Її копію відкрито в 1829 р., а видано друком в 1848 р. Цю книгу перевидано у Нью-Йорку в 1950 роках.

Дмитро Бантиш-Каменський написав і видав у 1822 р. історію України в 5 томах (Історія Малої Росії). Це перша історія України, написана на основі документів, але вона зроблена у лояльному до Росії дусі. В 1842-1845 роках вийшла друком інша історія України, написана в українському патріотичному дусі, «Історія Малоросії», її написав Микола Маркевич (1804-1860).

Під впливом романтизму у XVIII-XIX століттях розвивається зацікавлення народною культурою, і починають з'являтися праці з етнографії: про весільні звичаї (Григорій Калиновський), усну народну творчість (Адам Чарноцький). З'являються збірники народних пісень (Миколи Цертелева, Платона Лукаsevича, Михайла Максимовича). В 1832-1838 роках Ізмаїл Срезневський видає журнал «Запорожская старина».

В XIX столітті починає свій розвиток мовознавство. В 1818 р. з'являється граматика української мови Олекси Павловського (Граматика малоросійського наречія).

Першим центром українського культурного життя постає університет у Харкові, що відкрився у 1805 році за старанням і коштами української громади. В університеті друкували багато праць з українознавства (П.Гулак-Артемівський, Гр. Квітка, Амвросій Метлинський, Ізмаїл Срезневський, Микола Костомаров і ін.). Пізніше відкрився університет імені святого Володимира в Києві (1836). Його першим ректором був Михайло Максимович.

В східній Україні не було українських наукових установ, в яких могли б розвиватися наукові напрямки. Все шкільництво, університети, наука були в російських руках, а російські урядові кола працювали невпинно над знищенням українства і в політичному, і в культурному розумінні. Не зважаючи на ці труднощі, українські вчені починають використовувати російські наукові установи та університети, щоб у них видавати наукові праці з українознавства.

Українські науковці видавали свої праці в наступних наукових установах:

- Російське історичне товариство. Відповідальним секретарем був славіст Осип Бодяньський (1808-1877). Він надрукував у виданнях цього товариства багато важливих документів, наприклад: літопис Самовидця (1846-1858), «Історію Руссов», етнографічні праці Я.Головацького. Він послідовно відстоював самостійність української мови й літератури;

- Археографічна комісія, яку було засновано у Києві в 1843 р. для студій старих документів. Її завданням було доказати, що Правобережна Україна – це російський край, а не польський. Цю комісію взяли в свої руки українці, і вони друкували багато старих українських документів, наприклад, літопис Самійла Величка і Григорія Грабянки. В 1860 р. її секретарем став Володимир Антонович (1834-1908), професор історії Київського університету і перший визначний український історик. За його стараннями почали з'являтися праці з історії, права, археології, історії Церкви, економії. Він сам написав багато творів та редагував і видав багато праць українських учених. Він створив київську школу істориків, що поклала підвалини під сучасну українську історичну науку. Його учні, це такі відомі вчені, як Д.Багалій і М.Грушевський. Майже півстоліття В.Антонович був на чолі українського громадсько-політичного життя в Україні. Він теж відіграв велику роль в реалізації плану переїзду М.Грушевського до Львова і створення там українського наукового осередку;

- Російське географічне товариство, яке відкрило у Києві в 1870 роках свій Південно-Західний відділ, і цей Відділ згуртував відразу багато українських учених (В.Антонович, М.Драгоманов, Ф.Вовк та інші). Товариство доручило Павлові Чубинському зайнятися дослідом українського побуту на Правобережжі. Він взявся за цю справу і в 1872-1877 роках було підготовлено і надруковано 7 томів матеріалів про народне життя українського народу (пісні, казки, обряди, звичаї, статистики).

В 1861 році у Петербурзі був створений український науковий осередок. Осередок починає друкувати місячник «Основа», який редагував кирило-мефодіївський братчик Василь Білозерський. Довкола цього місячника згуртувалися визначні літературні й наукові сили: Т.Шевченко, М.Вовчок, В.Стороженко, І.Руданський, М.Глібов, П.Куліш, М.Костомаров, О.Кістяковський і ін. На жаль, місячник виходив тільки один рік. Рік пізніше, 20 липня 1863 р., міністр внутрішніх справ Петро Валуєв видав таємний циркуляр, яким заборонив видавати наукові праці і книжки для народу українською мовою.

Два кирило-мефодіївці були видатними істориками. Пантелеймон Куліш (1819-1897), письменник, громадський діяч, етнограф та історик. Він написав багато історичних праць, в яких від романтичного захоплення козаччиною перейшов до її критичної оцінки, розглядаючи її негативні моменти. Куліш П. був дуже суб'єктивний у своїх творах, однак його праці і думки мали деякий вплив на розвиток історичної науки. Микола Костомаров (1817-1857) син діда-росіянина і української селянки-кріпачки. Він залишив велику наукову спадщину. Написав історичні монографії (Хмельницький, Мазепа, Мазепинці, Руїна, Павло Полуботок), історичні розвідки (Гетьманство Виговського, Юрія Хмельницького), які ще сьогодні цікаві й важливі. Костомаров М. є основоположником народницького напрямку в українській історіографії. Він завзято відстоював позиції української нації в книжці «Дві руські народності».

В другій половині XIX століття починають розвиватися науки – економіка і право. Також у ділянці філософії українці мають деякі успіхи. Найвидатнішим філософом XIX століття був Памфіл Юркевич (1827-1874), професор Київської духовної академії, опісля Московського Університету. Він мав вплив на формування ідеології модерного українства, мав також вплив на таких російських учених, як історик В.Ключевський та історіософ В.Соловйов.

В 1874 році у Києві відбувся археологічний з'їзд, що став великою маніфестацією досягнень української науки в ділянках археології, етнографії, історії, мовознавства. Його скликав київський Відділ Російського географічного товариства. Російський уряд був стурбований стрімким розквітом української науки, закриття Відділу, заборонив привозити до Російської Імперії українські книжки і брошури друковані за кордоном, друкувати й видавати в Росії оригінальні твори й переклади українською мовою (крім белетристики й історичних пам'яток, але в цім випадку треба було користуватися російським правописом і віддавати книжки до цензури), давати театральні вистави й читання українською мовою та друкувати українські тексти до музичних творів. Така заборона зробила багато шкоди українській культурі.

В таких умовах громадська й літературна діяльність була майже неможлива, але українські вчені не припинили наукових дослідів. В таких умовах треба було довести науково культурно-історичну самостійність українського народу, і з цією ідеєю працювали вчені. Вони писали обережно з огляду на російську цензуру, і тільки російською мовою та вживали назви «руській», «малоруській», «южнорусській» на означення українців. Професор В.Антонович працював далі в університеті і створив цілу школу своїх учнів. Дмитро Баталій (1857-1932), професор і ректор Харківського університету, написав багато історичних праць і досліджував соціально-економічну історію України. Олександр Потебня (1835-1891) досліджував мову й літературу. Олександр Кістякорський (професор кримінального права в Київському університеті) видав багато праць в галузі права. Його син Богдан (1868-1920) писав праці з теорії права і соціології. Федір Вовк (1847-1918) був визначним антропологом, етнографом та археологом, робив наукові подорожі по різних частинах України, зібрав у Петербурзі багаті українські колекції, лишив понад 200 наукових праць різними мовами. Він зробив висновок, що українці становлять окремий антропологічний тип, відмінний від сусідніх народів, але зближений до південних слов'ян.

Журнал «Киевская старина» був фаховим журналом з українознавства, виходив 25 років (від 1882 р. до 1906 р. російською мовою, а в 1907 р. під назвою «Україна» – українською) і був єдиним органом української думки в східній Україні. Журнал вміщував

велике число праць з галузей історії, археології, етнографії, філології, літератури. Цей журнал об'єднував найкращі наукові й культурні сили того часу.

Від часу приєднання Галичини до Австрії в 1772 р. почали розвиватися філософія, історія Церкви, етнографія, після – всі інші ділянки українознавства. Першими науковими осередками були духовні семінарії («Барбареум» у Відні, закладений 1774 р. для українських студентів, богослов'я – семінарія у Львові, закладена 1783 р.) та Львівський університет, закладений 1784 року. В Університеті викладали: Петро Лодій (1764-1829), філософ і правник, опісля професор університету в Кракові, потім у Петербурзі, Михайло де Нойштерн Гарасевич (1763-1836), барон, історик, що здобув для греко-католицької Церкви рівне і незалежне становище від польської Церкви, Василь Довгович (1783-1849), філософ з Закарпаття, член Угорської академії наук.

У Львові в 1848 році відбувся науковий з'їзд під назвою «Собор руських учених», що проголосив самостійність української мови від інших мов та ствердив, що вона одна від Карпат до Кубані. Це був слід галицького національного відродження, що почалося ще в 1830 роках. Один з членів цього з'їзду, Яків Головацький (1814-1888), визначний історик літератури та історик, що ще студентом збирав народні пісні, обійшовши майже всю Галичину, Буковину й Закарпаття, член Руської Трійці (з М.Шашкевичем і І.Вагилевичем), і який відіграв поважну роль в галицькому відродженні. Від 1848 до 1867 р. був першим професором української мови і літератури у Львівському університеті.

В другій половині XIX століття молодша група галицьких учених почала працювати над піднесенням української науки, розвивала український дух, мала зв'язки з Києвом. Омелян Огоновський (1833-1894) був професором університету у Львові. Написав наукову граматику української мови та історію української літератури. Праці українських науковців Юліяна Целевича, Омеляна Партацького, Корнила Заклинського, єпископа Юліяна Пелеша спрямовані на формування патріотизму та розвитку національної свідомості.

В східній Україні в другій половині XIX століття наукова праця була дуже утруднена, а видання українською мовою були заборонені. У Львові в 1873 році організовано, коштом східних українців, Літературне товариство ім. Шевченка. Товариство організоване з метою формування українського осередку науки, з ініціативи В.Антоновича і Олександра Кониського, це товариство реорганізовано у 1892 році в Наукове товариство ім. Шевченка. Наукове товариство мало завдання організувати систематичні дослідження різних ділянок українознавства. Наукове товариство ім. Шевченка об'єднувало українців з Галичини та із східної України, почало видавати свої «Записки», це були книжки, що містили наукові статті з різних галузей дослідження. Товариство мало стрімкий розвиток, коли його головою став Михайло Грушевський (1897-1913). Наукове товариство ім. Шевченка ділилося на три групи-секції:

- історично-філософічну,
- філологічну,
- математично-природничо-лікарську.

До 1939 року Наукове товариство ім. Шевченка видало понад 600 томів наукових праць і виконувало функції української академії наук. Довкола товариства згуртувалися найкращі українські вчені, зокрема, крім Грушевського, І.Франко (мовознавство і література), Вол. Гнатюк (етнографія), Степан Рудницький, творець наукової географії України, та інші. Деякі чужинці також були членами Наукового товариства ім. Шевченка, наприклад, Макс Плянк, Альберт Айнштайн (в 1938 р. їх було 42). Наукове товариство ім. Шевченка відіграло величезну роль в розвитку української науки.

Науковий рух в Галичині став сильним щойно прикінці XIX століття, коли його головним осередком стало Наукове товариство ім. Шевченка. Досі українські вчені мусіли працювати в чужих наукових установах, а тепер створився свій власний центр наукових дослідів. Тому й Наукове товариство ім. Шевченка могло зробити те, до чого прямували попередні покоління, починаючи від національного відродження: довести наукову незалежність українського народу, його історії й культури. Товариство здобуло собі велику повагу не тільки серед українців, але й серед чужинців, і стало некоронованою

українською академією наук. Крім чисто наукових видань, Наукове товариство ім. Шевченка видавало ще й журнали, присвячені українознавству (Літературно-Науковий Вісник, Часопись Правнича, Сьогочасне й Минуле). Наукове товариство ім. Шевченка згуртувало всіх українських учених.

Велику роль у формуванні та розвитку української науки як фундаменту національно-патріотичного виховання відіграв Михайло Грушевський (1866-1934). Михайло Грушевський – український історик, організатор науки і політичний діяч. Він народився в Холмі, був учнем В.Антоновича, за рекомендацією якого він став професором історії України у Львівському університеті і був ним від 1894 до 1914 р. Ставши головою Наукового товариства ім. Шевченка, він розвинув енергійну працю над згуртуванням наукових сил, створенням бібліотеки, збиранням фондів, виданнями. Створив у Львові цілу школу істориків (С.Томашівський, О.Терлецький, М.Кордуба, І.Крип'якевич, М.Чубатий і ін.). Помістив багато своїх праць у «Записках» Наукового товариства ім. Шевченка. В 1898 р. почав видавати свою монументальну «Історію України-Русі», яку перевидали в Америці в 1950 роках.

В 1908 році М.Грушевський заснував у Києві Українське наукове товариство. М.Грушевського російський уряд арештував та вивіз у глибину Росії, де він перебував до 1917 року. З 1919 до 1924 р. перебував у еміграції, після чого вернувся до Києва, де продовжував свою наукову діяльність. Коли радянська влада почала боротьбу проти української культури й науки, в 1931 році М.Грушевського вислали до Москви, а установи, які він відкрив, ліквідували. Переслідування з боку радянської влади погіршили його здоров'я, і він помер у 1934 році.

Наукову схему історії України, яку створив М.Грушевський, прийняли новітні українські історики, і навіть деякі чужинці (наприклад, російські і польські). Михайло Грушевський написав теж історію української літератури у 5 томах. Всього науковцем написано понад 1800 праць. За його життя і після смерті радянська влада ставилася до нього вороже та завжди заперечувала його схему історії України. В 1966 році українці у вільному світі святкували урочисто 100-ліття його народження.

Після революції настало деяке потепління для української культури. З-за кордону почали приходити українські видання. Можна було друкувати українські книжки, але не можна було ще викладати українською мовою в університетах. За почином М.Грушевського організовано в Києві «Українське наукове товариство», на зразок Наукового товариства ім. Шевченка. Тоді-то вперше почали виходити в східній Україні наукові праці українською мовою. Ці полегшення тривали недовго, бо прийшла світова війна в 1914 році, і почалися загострення. Всю наукову роботу треба було припинити.

В історії Української академії наук (УАН) можна розрізнити три періоди:

- Гетьман Павло Скоропадський заснував у Києві Українську Академію Наук 14 листопада 1918 року. Це була дуже важлива подія в історії української культури, тому що створився найвищий центр української науки. За часів української державності українське наукове життя почало відразу дуже сильно розвиватися;

- в 1922 році Академія перетворилася у Всеукраїнську Академію Наук (ВУАН), яка проіснувала до 1930 року. Вона ділилася на три секції:

- історично-філологічну,
- фізико-математичну,
- соціально-економічну.

Її членами були найвизначніші українські вчені: М.Грушевський, Д.Баталій, В.Перетц, Д.Окиншевич, С.Смаль-Стоцький, Данило Заболотний (світової слави бактеріолог), Володимир Вернадський, В.Щурат, Ф.Колесса, М.Возняк;

- від 1930 року починається тиск з боку радянського режиму на українських учених, почалися арешти, вивози, розстріли, процес Спілки Визволення України. В 1930 році більшовики змінюють ВУАН в Академію Наук УРСР. Найбільшого терору зазнала українська наука за часів ежовщини (1937-1938). Від того часу українська наука не має

змоги вільно розвиватися в Україні, бо її переслідують, тому що переслідують і всі інші ділянки українського культурного життя.

В загальному можна відмітити, що науковий рух, який так сильно почав розвиватися на переломі XIX і XX століть, тепер дещо послаб. Польська влада не тільки що не підтримувала українські науки, але й робила перешкоди в її розквіту, наприклад, усунула всіх українців-професорів з Львівського університету.

Центрами науки в Галичині були:

- Наукове товариство ім. Шевченка, яке діяло далі, хоча і у важких умовах, видавало свої «Записки» та інші публікації, напр.: «Українську Загальну Енциклопедію» першу того роду книгу (1930-1935), за ред. І.Раковського, Атлас України та Географію України В.Кубійовича;

- Греко-Католицька Богословська Академія у Львові та Богословське Наукове Товариство (його головою був доктор Йосиф Сліпий) теж видавало свій журнал «Богослов'я»;

- Василіанський науковий центр, що видавав «Записки Чина святого Василя Великого» в Жовкві.

Поза межами України українські вчені гуртувалися і працювали в таких установах:

- Український Науковий Інститут у Варшаві, де працювали Олександр Лотоцький, Роман Смаль-Стоцький і ін.;

- Український Науковий Інститут у Берліні, що організований у 1926 році, і де працювали: Дмитро Дорошенко, Іван Мірчук, Зенон Кузеля, Борис Крупницький;

- Український Вільний Університет у Празі та Українська Господарська Академія в Подєбрадах у Чехії. В Празі і Берліні працювали вчені: В'ячеслав Липинський, Андрій Яковлів, Дмитро Чижевський, Дмитро Антонович, Олександр Колесса і ін.

У Львові поляки усунули всіх українців-професорів з університету. Зате деякі українські вчені викладали у вищих школах в інших містах Польщі, а саме: У Кракові – мовознавець Іван Зілінський, літературознавець Богдан Лепкий, Іван Феценко-Чопівський (Гірнична Академія). У Варшавському Університеті викладали: історик Мирон Кордуба, психолог Степан Балей, у Видні – правник Юрій Панейко.

Більшовики, що зайняли Галичину в 1939 році, ліквідували Наукове товариство ім. Шевченка 14 січня 1940 року та замінили його у філію Академії Наук УРСР. Коли прийшли німці в 1941 році, вони не дозволили відновити Наукове товариство ім. Шевченка, і воно діяло нелегально. Коли велика кількість членів Наукового товариства ім. Шевченка згуртувалася на еміграції після Другої світової війни, вони відновили Наукове товариство ім. Шевченка в Мюнхені в 1947 році. Товариство тепер має свої відділи по цілому вільному світі (Європа, США, Канада, Австралія).

В 1947 році частина українських учених, що перебували в Німеччині, створили нову наукову установу – Українську Вільну Академію Наук (УВАН), що теж розвинула свою діяльність та має свої клітини по цілому світі.

Багато членів-науковців тих двох наших наукових установ вибилися у вільному світі на передові місця та працюють у найкращих університетах світу.

В сучасних умовах організацією науки в Україні займається Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України [1], яке визначає разом з науковими установами напрям розвитку наукових досліджень та використання їх у народному господарстві. Державне агентство подає плани розвитку науки Уряду або Верховній Раді України на затвердження та забезпечення фінансування із державного бюджету або інших джерел.

Державна система організації та управління науковими дослідженнями в Україні дає можливість концентрувати та орієнтувати науку на виконання найбільш важливих завдань. Управління науковою діяльністю будується за територіально-галузевим принципом. Сьогодні науково-дослідну роботу ведуть:

- науково-дослідні та проектні установи й центри Академії наук України (НАН);

- науково-виробничі, науково-дослідні, проектні установи, системи галузевих академій;
- науково-дослідні, проектні установи і центри міністерств і відомств;
- науково-дослідні установи і кафедри вищих навчальних закладів;
- науково-виробничі, проектні установи і центри при промислових підприємствах, об'єднаннях.

Вищим державним науковим центром є Національна академія наук (НАН) України. Вона очолює і координує разом з Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації України фундаментальні і прикладні дослідження в різних галузях науки. НАН є державною науковою установою, яка об'єднує всі напрями науки та підтримує міжнародні зв'язки з науковими центрами інших країн. НАН України має в своєму складі відділення з відповідних галузей науки, зокрема, математики, інформатики, механіки, фізики і астрономії; наук про землю; хімії, загальної біології, економіки, історії, філософії, літератури, мови та мистецтва тощо.

Висновки. Українська наука рідко коли втішалася сприятливими умовами для свого розвитку. Коли була незалежна держава, наука розвивалася рішуче. За час державного життя вона боролася з різними перешкодами і терпіла переслідування. Однак українські вчені виказали дивовижну енергію й живучість, і їх заслуги для українського народу є неоцінені. Своєю науковою працею вони довели окремішність українського народу від інших, чого ніколи не хотіли признати наші сусіди. Українських науковців вела завжди любов до свого народу, а де є любов, там і успіхи. Це правдиві тихі герої української культури.

Отже, культурні відмінності в середині одного народу є часто причиною непорозумінь і негараздів серед людей того самого народу. Науковці мусять пам'ятати, що національно-патріотичне виховання відбувається на різних етапах сучасної України, в тому числі і української науки.

Кількість публікацій сучасних українських учених в реферованих виданнях свідчить про їхню здатність генерувати та засвоювати нові знання, забезпечувати розвиток та якість освіти, підтримувати певний інтелектуальний рівень українських еліт. Попри деякі недоліки в науковій сфері, все ж нині українська наука посідає гідне місце на міжнародній арені. Вітчизняні науковці демонструють свою конкурентоспроможність у виконанні спільних міжнародних наукових проектів.

Список використаних джерел та літератури

1. Положення про Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України від 8 квітня 2011 року N 437/2011.
2. Лончина Б. І. Українська культура. – Нью-Йорк: Видавництво шкільної ради, 1983. – 64 с.

Фабрицька С. В.,
вчитель української мови та літератури
Нетішинського НВК
«Загальноосвітня школа I-II ст. та ліцей»

Формування національної мовно-літературної особистості

У статті обґрунтовується актуальність патріотичного виховання в системі гуманітарної освіти України, наголошується на важливості уроків української мови та літератури в реалізації цього завдання. Доведено, що дієюю є лише систематична робота, яка вимагає координації дій школи, родини, громадських організацій та культурних позашкільних закладів.

Ключові слова: мовно-літературна особистість, патріотичне виховання, національна свідомість, громадянська активність, народознавство, учнівська творчість.

In the article the relevance of patriotic education in the system of liberal education in Ukraine, stresses the importance of the lessons of Ukrainian language and literature in the implementation of this task. It is proved that there is only systematic work that requires coordination with school, family, community organization and extracurricular cultural institution.

Key words: linguistic and literary personality, patriotic education, national consciousness, civic activity, ethnology, student creativity.

В основі кожного демократичного суспільства лежить інтеграція культурно-національних і загальнолюдських цінностей, діалог культур, взаємодія менталітету титульної нації та інших корінних народів чи етносів (за умови збереження їх національної своєрідності, дотримання свобод, релігійної толерантності). Зрозуміло, що здійснити ці завдання неможливо без діяльної творчої особистості, вихованої на засадах полікультурного суспільства, яким є Україна. Саме толерантність та доброзичливість вирізняли українців з-поміж інших народів. Проте за свій пацифізм та неагресивність Україна заплатила велику ціну. Впродовж століть нам впорскували величезними дозами сусідську культуру, прищеплювали меншовартість, тому багатокультурна освіта не повинна заперечувати національну, а має розглядатися як складова єдиного процесу. Таке поєднання сприятиме засвоєнню і розумінню як національних, так і загальнолюдських моральних засад.

Посилення ролі нації, етнічних зв'язків, націоналізму в процесі державотворення та виховання стали світовими тенденціями. Так, у I пункті Гаазьких рекомендацій щодо прав національних меншин на освіту зазначається, що «особи, які належать до нацменшин, зобов'язані інтегруватися в більш широке суспільство держави через належне володіння державною мовою», а не навпаки [2].

Німецький мислитель В.Гумбольдт зауважив, що «обставини, за яких протікає життя, впливають на людину більше, ніж виховання» [3, с. 32]. Реалії ж нашого часу сприяють небувалому піднесенню патріотизму. Проте варто розуміти, що виховання патріота – це комплексна, системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських організацій, сім'ї і, звичайно, школи щодо формування в молодого покоління високої патріотичної свідомості, готовності до виконання громадського обов'язку із захисту національних інтересів, незалежності України.

Патріотами не народжуються, їх виховує суспільство. Патріотичне ж виховання молоді невіддільне від національного. Без пізнання та усвідомлення свого генеалогічного коріння, культурно-історичних традицій, звичаїв, історії розвитку та формування держави не можна говорити про успіх навчально-виховного процесу. В основі поняття «національна свідомість» є мова, культура, мистецтво, духовність. Завдяки національній свідомості формується національна самобутність.

Особливо важливу роль у процесі формування національно свідомого громадянина відіграє гуманітарна освіта як сукупність знань у галузі соціально-гуманітарних наук і пов'язаних із ними практичних умінь та навичок. Саме вона сприяє духовній консолідації суспільства, допомагає в набутті найкращих людських якостей та формує творчу особистість, здатну зробити вагомий внесок у розвиток своєї країни.

Звичайно, школі як осередку громадянської культури належить провідна роль у вихованні і розвитку дитини. Вирішальне значення в реалізації цього завдання належить учителям рідної мови та літератури. Саме ці предмети втілюють у собі одну з основних ознак нації, адже повага до своєї Вітчизни починається з рідного слова. Мовне питання для нас є надзвичайно важливим, бо немає україномовних – немає українців. Отже, немає України, і для неї не потрібна держава [4, с. 280]. Засвоюючи рідну мову, дитина формує своє національне сприймання світу, національну свідомість. На уроках відбувається виховання ціннісного ставлення до української мови та літератури, вивчення історії свого народу, традицій та звичаїв.

Патріотизм – це поєднання знань, почуттів і дій. Тому дієвою є лише систематична робота, отже, для формування національно свідомої мовно-літературної особистості необхідна координація дій школи, родини, громадських організацій та культурних позашкільних закладів через планування та узгодження.

На методичних об'єднаннях та методичних радах учителів-словесників особлива увага надається не лише роботі на уроці, а й позакласним заходам та учнівському самоврядуванню. Як бачимо, вирішення проблеми формування громадянина незалежної України є багатовимірним і потребує згуртованих зусиль.

Школа використовує різні шляхи патріотичного виховання школяра:

- патріотичне виховання на уроках;
- розвиток позашкільної діяльності;
- учнівське самоврядування;
- виховання громадянської свідомості учнів.

На уроках української мови та літератури відповідно до вікової категорії учнів застосовуються різні форми і методи роботи:

- індивідуально-масові (дискусії, проекти);
- діяльнісно-практичні (олімпіади, творчі конкурси, інсценізації);
- діалогічні (бесіди);
- індивідуальні (творчі завдання, робота з текстами);
- наочні (виставки, стенди).

Провідними постають соціокультурний, комунікативно-діяльнісний, компетентнісний, особистісно зорієнтований підходи у вивченні мови та літератури, упровадження яких можливе за умови навчання на текстовій основі, оскільки саме текст є засобом пізнання світу, носієм інформації про особливості менталітету, формує в мовця національну мовну картину світу. Вдумлива робота з текстом породжує в школярів пошукову перетворювальну здатність, що забезпечує розвиток творчих здібностей учнів, готовність до створення власних літературних текстів. Так, досить продуктивними прийомами такої роботи на уроках української мови та літератури є цитатні панно, створення візитівок літературних героїв, буклети, веб-сторінки з проблемної теми і, звичайно, «спрямоване читання», коли дітям на мультимедійному екрані демонструються уривки з тексту, за якими ставляться запитання. Це необхідно, бо, на жаль, реалії сьогодення засвідчують відсутність інтересу до читання, загальне зниження рівня читацької культури, пріоритет аудіовізуальних засобів отримання інформації.

Бібліотечні ж та музейні уроки у свою чергу теж допомагають залучати школярів до читання українських книг, виховують в молоді повагу і любов до культурної спадщини свого народу, поглиблюють знання з історії України. Таким чином, діти вчаться знаходити спільне й відмінне в різних культурах та літературах та сприймати українську культуру як невід'ємну складову загальнолюдської.

Загальна мета виховання патріотичної людської особистості як рівновеликої цінності конкретизується через систему позаурочної роботи. На олімпіадах з української мови та літератури, різноманітних творчих конкурсах діти показують високий рівень знань і вагомий творчий потенціал. Цьому сприяють факультативи, гуртки, робота в МАН.

Розглянувши тематику науково-дослідницьких робіт у м. Нетішині за останні 5 років, методисти виявили, що найчастіше учні вивчали історичні та літературні матеріали, які стосувалися постаті Івана Мазепи. Також юні науковці досліджували твори як класиків української літератури, так і сучасних авторів. Серед найцікавіших робіт, що стали призовими, можна відзначити такі: «Проблема співтворчості автора й читача (на матеріалі творів Т.Г. Шевченка та Г.С. Сковороди)», «Лексико-семантична характеристика порівнянь у романі Оксани Забужко «Музей покинутих секретів», «Функції соціальних діалектизмів у романі Люко Дашвар «Рай. Центр», «Психологія зображення матері, батька та України у збірці «Діти емігрантів про себе» (власний нарис «Маленькі спогади втомлених душ»).

Участь і перемоги дітей у мовно-літературних, дослідницьких конкурсах, олімпіадах є виявом глибокої зацікавленості предметом, що стимулює до посиленої роботи в

майбутті. Щоб бути успішними, учням потрібно працювати з додатковою літературою, охоплювати суміжні науки, проявляючи глибоку ерудицію та творчі здібності. Саме це й формує майбутню еліту, що стане творцем національної культури, матиме духовну силу, асимілювати досягнення чужих культур, гармонізуючи їх зі своїми національними [8, с. 524]. Тож без пізнання та усвідомлення свого генеалогічного коріння, культурно-історичних традицій, історії розвитку та формування своєї держави не можна говорити про успіх навчального процесу. Система освіти має орієнтуватися на формування особистості, що здатна накопичувати і зберігати знання на основі звичаїв та традицій.

Місцевий краєзнавчо-етнографічний матеріал допомагає учням краще орієнтуватися в особливостях українського характеру, сприяє вихованню поваги до національної культури, мови, звичаїв, традицій.

В основі народознавчих надбань лежить принцип емоційного спілкування, який забезпечує духовний розвиток індивідів на основі єднання душі, серця й розуму. Залучення дітей до творчо-мовленнєвої діяльності через дослідницько-діяльнісний аспект свого краю дає можливість розв'язати завдання не тільки діалогічно-монологічного мовлення, гуманно-етичного виховання, зокрема культурного вдосконалення, але й психічної корекції, допомагає самоосмисленню.

В.Скуратівський акцентує увагу на необхідності організації виховної роботи в школі на основі засвоєння національних духовних цінностей, обрядів, дбайливого ставлення до них, тому що обряд та обрядовість – способи відтворення знань через пошукову діяльність, що спрямована на світорозуміння [6, с. 48].

На нашу думку, обрядовість у класах середньої ланки доречно використовувати на святах-уроках чи на позакласних заходах. Такі свята готуються з урахуванням підготовки учнів у розрізі вияву активності краєзнавчих етнографічних знань. Перед таким святом дітям надається можливість самостійно проводити пошукову роботу, об'єднуватись у творчі групи.

Відомо, що краще засвоюється той матеріал, до якого в учня є інтерес. Підготовка до свят залучає дітей до експедиційної роботи, сприяє свідомому відтворенню народних звичаїв. У наш час підлітки прагнуть якомога швидше «зануритись» у доросле життя. Саме тому їм так цікаво дізнатися, як наші предки заробляли собі право називатися дівчатами і парубками, обирати пару. Обряд охризування, який варто підготувати з восьмикласниками, навчить їх відповідальності, працелюбності, скромності.

А вже в дев'ятому класі на уроках української літератури діти вивчають весілля як різновид народної драми. Досліджуючи певні елементи весільного дійства і трансформуючи їх в свята-вистави, учні мають змогу простежити спільне і відмінне в сюжетах різних регіонів України, ознайомитися з елементами етнографічного побуту своєї місцевості, особливостями діалектів.

Про важливість етнопедагогіки писав К.Д. Ушинський: «Виховання, створене самим народом, має таку виховну силу, якої немає в найкращих системах, що ґрунтуються на абстрактних ідеях чи запозичені в іншого народу» [7, с. 50].

Доведено, що результативність навчальної та виховної роботи підвищується за умови застосування знань та умінь у житті, тобто усвідомлення практичного значення вивченого. Дієвим кроком у вихованні активного і небайдужого громадянина є шкільне самоврядування. Учнівський парламент організовує тематичні вечори, зустрічі, випуски газет та листівок, приурочених до важливих дат, флешмоби.

Зрозуміло, що коло інтересів активної молоді не обмежується шкільними стінами. Важливим аспектом патріотичного виховання є співпраця з громадськими організаціями міста, яких у Нетішині понад 50. Особливо активно співпрацюють з шкільною молоддю ПК «Енергетик», БДТ, Нетішинський козацький полк Хмельниччини, Нетішинська самооборона, місцевий краєзнавчий музей.

Цікавим результатом спільної роботи шкільної молоді і громадських організацій Нетішина стало патріотичне панно, яким прикрашена підпірна стіна навпроти

торгівельного центру. Картина займає майже 80 метрів і показує символічний шлях українців до омріяної волі.

У народі говорять, що в здоровому тілі – здоровий дух. Проте лише здорова душа робить тіло загартованим. Саме тому школярі із задоволенням беруть участь у різних походах та змаганнях, де поряд із активним відпочинком, фізичними вправами велику увагу надають українському слову, втіленому в піснях, легендах, переказах.

Часто результатами такої активної діяльності є творчі звіти та статті як у міських, так і в шкільних газетах. Особливою популярністю серед школярів користується шкільна газета НВК «Позиція», яку під керівництвом учителів-філологів готують і видають діти.

Саме така творча робота дає імпульс до розвитку творчих здібностей, які школярі реалізують у написанні художніх творів. І хоч відомий український письменник І. Андрусяк в інтерв'ю для газети «Слово просвіти» говорив, що сучасної патріотичної поезії немає, що революції 1991 та 2004 років не народили адекватної часу громадянської поезії [1, с. 43], ми можемо стверджувати протилежне. Революція гідності, події на Сході України, героїзм бійців АТО – усе це знайшло своє відображення в поезіях юних талантів.

Юна поетеса Анастасія Ковалінська з болем говорить про сьогоднішню Вітчизни:

Моя Україна...

Зранена, зболена,

Голодом рвана,

Війною шматована,

«Градами» кроплена,

Ворогом топтана.

Скривджена, знищена,

Танками з'їжджена.

У дитячих віршах ми знаходимо також роздуми про долю Батьківщини, про її минуле і майбутнє, про моральні засади рідного народу, про велич українського слова.

В руках не часто ми тримали зброю –

В руках у нас коса і плуг були.

І хоч ми мали козаків – героїв,

Усе ж тягнулись більше до землі.

Та інколи, не стримавши хули,

В очах з'являлась помста світлом темним.

Тоді ми справді бились, як орли,

Та кров чужую не лили даремно, –

писав про історичну долю України випускник НВК Шамренко Максим.

Про рідну мову Скляренко Анна говорить так:

Мова – скарб, душі скарбниця,

Мова вільна, наче птиця.

Мова чиста, промениста,

Ароматна і барвиста.

Найяскравішим уособленням краси української мови є безсмертне слово Великого Кобзаря, що продовжує хвилювати душі людей, серед яких – Демчук Дарія, учениця 11 класу НВК:

Читати Шевченка

І разом із гайдамаками

Злітати в бій,

А може, нестись у вись.

Читати Шевченка,

Сміятись, страждати, плакати...

Із ним за правду і волю

Вперед іти...

Недарма Великий Кобзар запоруку національного визволення України вбачав у народній освіті, у прищепленні молоді національних традицій. «Нація без власної вдачі,

що їй самій належить, ... схожа на кисіль, та ще й найнесмачніший кисіль», – сказав Шевченко в бесіді з А.Козачковським [5, с. 261].

Реалізувати такий національний підхід до виховання молоді допомагає ще й народна педагогіка, досвід сімейного виховання. А щоб патріотичне виховання не було поверховим, у процесі його організації необхідно дотримуватися таких принципів:

- національної спрямованості (формування національної самосвідомості);
- самоактивності та саморегуляції (формування здатності до самокритичності);
- культурної відповідності (єдності національного виховання з історією, мовою, традиціями);
- полікультурності (інтегрованості української культури в європейський та світовий простори);
- соціальної відповідності (необхідності узгодження змісту і методів виховання з реальною соціальною ситуацією в країні);
- гуманізації (дитина – найвища цінність).

Таким чином, основними напрямками патріотичного виховання в школі взагалі і на уроках української мови та літератури зокрема є формування думки про суспільну значущість мови, родини і роду, народних традицій та культури, ознайомлення з історією держави та явищами суспільного життя.

Як бачимо, з урахуванням сучасних цивілізаційних змін, етнонаціональних процесів, досвіду інших країн національно-патріотичне виховання потребує особливої уваги, бо його посилення стало світовою тенденцією. Звісно, щоб Україна посіла гідне місце серед європейських країн, формування національно-патріотичного світогляду повинно відбуватися одночасно з іншими державними заходами фінансово-економічного, політичного, правового, культурологічного та військового характеру.

Список використаних джерел та літератури

1. Антипова Л. Патріотична поезія сьогодні / Л. Антипова // Українська мова та література. – № 33-34 (721-722), вересень 2011. – 43 с.
2. Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту (1996 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.osce.org/uk/hcnm/32194?download
3. Гумбольдт В. Мова і філософія культури / В.Гумбольдт. – М., 1985. – 32 с.
4. Жижко С. Перетворення / С.Жижко. – К. : Просвіта, 2011. – 280 с.
5. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка / П.Зайцев – Нью-Йорк; Париж; Мюнхен. – 261 с.
6. Скуратівський В. Г. Дідух: Свята українського народу / В.Г. Скуратівський. – К. : Освіта, 1995. – 48 с.
7. Ушинський К. Д. Педагогічні ідеї / К.Д. Ушинський. – М., 1971. – 50 с.
8. Штепа П. Українець і москвин: дві протилежності / П.Штепа. – Дрогобич : Відродження, 2010. – 524 с.

Філінюк А. Г.,

доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри історії України Кам'янець-
Подільського національного університету
імені Івана Огієнка

Дослідження та вивчення національної історії як чинник патріотичного виховання та формування громадянської позиції школярів і молоді України

У статті розкрито об'єктивну обумовленість та історичні виклики активізації патріотичного виховання і захисту національної ідентичності українців, що пов'язано із сучасними викликами в розвитку України. Підкреслено необхідність відновлення історичної пам'яті українського народу, важливість у цьому вивчення та переосмислення вітчизняного минулого. Відзначено потребу об'єднання зусиль учених, науковців,

краєзнавців, педагогів, всієї української інтелігенції у відновленні духовно-культурного потенціалу національних міфів, історичних постатей задля реалізації патріотичного виховання.

Ключові слова: патріотичне виховання, національна ідентичність, вивчення, історія України, історичні постаті, потенціал.

The article deals with the objective conditionality and historical challenges to intensify patriotic upbringing and protection of Ukrainian national identity that is associated with contemporary challenges in the development of Ukraine. The necessity of restoring the historical memory of the Ukrainian people, the importance of this study and rethinking national past is underlined. It is noted the need for joint efforts of scientists, researchers, local historians, teachers and the entire Ukrainian intelligentsia in restoring spiritual and cultural potential of national myths, historical figures for the realization of patriotic upbringing.

Key words: patriotic upbringing, national identity, study, history of Ukraine, historical figures, potential.

Постановка проблеми. В сучасних умовах, коли український народ у черговий раз змушений зі зброєю в руках відстоювати незалежність і територіальну цілісність своєї держави від зовнішньої агресії з боку Російської Федерації та внутрішніх сепаратистів, зростає необхідність активізації патріотичного виховання та збереження національної ідентичності. У зв'язку з цим підвищується значення виховної функції вітчизняної історичної науки. Батьківщину люблять не за те, що вона велика, а тому, що її знають. Накопичуване століттями історико-культурне багатство, його нетлінні скарби є найглибшою запорукою сучасного національного відродження України, її суспільного розвитку нині, в найближчому майбутньому та у віддаленій перспективі [9, с. 83-84]. Водночас любов до Батьківщини «стимулює становлення суспільства, яке є єдиним дієвим механізмом розбудови не олігархічної, а народної демократії, правової України, виступає, з одного боку, джерелом опозиції державній владі, а з іншого – взаємодоповнює її, реалізуючи свої розвивальну і контролюючу функції» [7, с. 3].

Метою статті є розкриття об'єктивної необхідності та історичні виклики активізації патріотичного виховання й обґрунтування необхідності використання виховного потенціалу історичної науки для посилення патріотичного виховання співвітчизників і забезпечення національної ідентифікації громадян України.

Виклад основного матеріалу. Передусім, зазначимо, що Україна переживає надзвичайно важкі часи окупації внаслідок неоголошеної Росією так званої гібридної війни, веде героїчну боротьбу за територіальну цілісність і державну незалежність України. По-друге, наближаючись до 70-річчя з часу після завершення Другої світової війни, надзвичайно важливо об'єктивно відтворити місце України в її подіях, осмислити становище наших співвітчизників у роки окупації та внесок і з'ясувати реальну ціну, внесені ними у Велику Перемогу над гітлерівським фашизмом. Адже досі ми живемо в умовах ідеологічних штампів, ілюзій і міфів, створених партійно-радянською ідеологією. За великим рахунком, Росія, ставши правонаступником Радянського Союзу, присвоїла собі право на істину в останній інстанції як щодо трактування всієї нашої історії, так і узагальнень, висновків та інтерпретацій про події Другої світової війни. Власне, керуючись цим принципом, Москва в 1993 р. повністю закрила доступ українським дослідникам до пов'язаних з нею архівних документів, відкритих наприкінці 80-х рр. минулого століття. Українцям залишилося право безапеляційно приймати все, що йде від російської сторони, і лише ілюструвати її події несуттєвими фактами. Невипадково останнім часом безперервно говорять не про початок Другої світової війни, яку розв'язали Гітлер і Сталін, а тим більше не про те, чому більш як 6-тимільйонна червона армія не зуміла захистити СРСР від гітлерівської окупації, чисельність яких на східному фронті була втричі меншою. Мовчанкою обходять питання, чим для українців була окупація, скільки вона продовжувалася і багато-багато інших. В Україні кожен знає, що день Перемоги відзначається 9 травня, але зовсім не зрозуміє, чому весь світ відзначає її на день раніше.

Зрештою, всім відомо, прапор Перемоги над рейхстагом встановили росіянин М.Єгоров і грузин М.Кантарія, і лише незначна частина суспільства обізнана з тим, що таких воїнів було три і серед них – українець Олексій Берест. По-третє, залишаються досі не розвінчаними радянські міфи щодо початку війни для українців, перебігу німецько-фашистської окупації, героїки війни, тріумфального визволення після 660-денної окупації українських земель із допомогою «десяти сталінських ударів», значення «українського чинника», часу завершення війни, українського національно-визвольного руху тощо. По-четверте, в історичній пам'яті пересічних мешканців України відсутнє цілісне наукове уявлення про те, якою для українського народу була війна 1939–1945 рр.: «отечественной» чи «вітчизняною»? По-п'яте, навіть через майже 70 років після закінчення Другої світової війни проблема участі в ній України, питання звільнення її території від окупації, загальна наукова панорама українського національно-визвольного руху і багато інших аспектів досі не очищені від ідеологічних нашарувань, тенденційних оцінок, прямих спотворень і «білих плям».

Загалом доводиться констатувати, що в наші дні, як ніколи, ведеться потужний антиукраїнський наступ на Україну не просто по всьому фронту, який в основному «тримають мертві герої», а спрямований в основу нації – її історію, мову, літературу, звичаї, традиції, церкву, інформаційний простір тощо. В цьому протистоянні за збереження національної ідентичності важливе місце належить історії України як наукової і навчальної дисципліни. Адже історична пам'ять – це своєрідний духовний потенціал, а історичні традиції виступають духовним світоглядним оснащенням спільноти, яка намагається себе усвідомити та ідентифікувати як народ і націю. Без перебільшення, історична пам'ять є основою для історичної свідомості народу, а на їх ґрунті формується національна свідомість.

Історики в сучасних умовах чи не вперше отримали можливість поглянути на минуле України не за нав'язаним ззовні незаанжованим поглядом, а через власні «українські діоптрії», тобто поглянути на національну історію очима українців. Адже, говорячи словами В. Мак-Ніла, бачення істориком «минулого віддзеркалює досвід його епохи, залежить від традицій і школи, несе на собі відбиток того часу і місця, в якому він жив» [5, с. 11-12]. Тим більше, що історія за виключенням беззаперечних фактів, ґрунтується передусім на інтерпретації, і до певної міри, допускає існування багатьох істин. З іншого боку, не меншою, а, навпаки, ще більшою є потреба в популяризації справді наукових знань, особливо про історію українського народу, про його багатонаціональний склад, про сутність і специфіку міжнаціональних і міжконфесійних відносин, культурну спадщину та духовний потенціал України тощо. Вимагає об'єктивного осмислення наше минуле, яке має ґрунтуватися на реальних подіях і фактах.

Тут не можна не підкреслити, що Росія завжди була великим майстром використовувати слабкість своїх сусідів, у тому числі Україну, на свою користь. З не меншим успіхом вона виявляла здатність ослаблювати в своїх інтересах сусідні держави і народи. І це зрозуміло, адже для самодержавства будь-яка самодостатня влада в Україні була зовсім не потрібною ні в XVII ст., ні у 1917–1921 рр., ні в сучасних умовах, оскільки це розглядалося і розглядається нині як перешкода його експансіоністським планам. Згадайте хоча б те, що ще влітку 2013 р. президент Росії В.Путін в одному з інтерв'ю сказав, що любить «наші пісні і танці», а наше прагнення до свободи, повстання в таборах, які очолювали українці, нашого В.Стуса – ні.

Історія – це серцевина, через яку фокусується не лише нинішнє народу, держави, а й їх майбутнє, їх політична, економічна, цивілізаційна, морально-етична та духовно-культурна перспектива. Однак ми в своїй масі особливо не задумуємося й пропускаємо повз вуха і сприйняття ті факти, коли той самий В.Путін не втомлюється називати росіян і українців одним народом, наголошує на брехливій тезі про єдиний корінь, єдину історію, єдиний простір, чим виказував свою «повагу» до державної незалежності України.

В нашому минулому це вже не один раз використовувалося для чергової експансії. Спільним було лише ярмо для поневолених народів, яке подавалося не інакше як

«захист» єдинокровних та єдиновірних братів. Власне, перекручення правди на свою користь Кремль успішно використовує сьогодні. Приміром, напередодні анексії Криму зловісна путінська пропагандистська машина галасувала про те, що США найняли снайперів для стрілянини по прозахідно налаштованих маніфестантах у Києві, нібито для звинувачення Росії в їхній смерті.

Слід наголосити, що український народ упродовж багатьох століть зумів зберегти себе, свою мову і культуру, свою національну ідентичність й тим самим забезпечив перемогу за національне та соціальне визволення у вирішальній боротьбі з поневолювачами, за побудову власної незалежної держави. Разом з тим, такі винятково важливі складові будь-якої національної спільноти, в тому числі української, як історична пам'ять, історичні знання, історична свідомість, національне самоусвідомлення, уявлення про своє місце серед інших національних спільнот, неможливо ні сформувати, ні оберігати лише зусиллями однієї родини, школи та церкви. Історичний досвід засвідчує, що найбільші досягнення в цьому плані досягалися тоді, коли в цю важливу справу включалися широкі верстви національної інтелігенції, зокрема історики, мовознавці, літературознавці, етнографи, фольклористи, юристи тощо. Саме завдяки їх спільним зусиллям були досягнуті потужні плоди у становленні та розвитку модерної української культури і нації. Успіхи та результати цього відродження виступили потужним джерелом для їх популяризації серед народних мас. Відтак став виявлятися взаємообумовлений процес.

Як відомо, з минулого кожен народ, у тому числі український, черпає енергію, силу та інтелект для подальшої боротьби спочатку за збереження себе як етносу, а згодом і за свій суверенітет. Європейські історики переконливо доводять, що нації, які програли боротьбу за незалежність, переможені не лише для майбутнього, але й у своєму минулому; слава ж переможців ушляхетнює як синів, так і батьків, бабусь і дідусів. Саме тому, коли українські землі опинилися в складі сусідніх держав, ті намагалися всіма силами позбавити корінне населення історичної пам'яті про своїх національних героїв. Натомість цілеспрямовано нав'язували своїх діячів – царів, полководців, митців, учених. Внаслідок цього була зроблена заміна монументальної історії нашого народу, покликаної подавати позитивні приклади, взірці, героїв з власного минулого, на історію метрополії, представлену своїми історичними постатями. Як наслідок, наш народ став рівнятися, брати приклади не з своїх героїв, орієнтується не на ідеали своїх предків, а на приклади та ідеали завойовників. Щодо нашої вітчизняної історії, то акцент головним чином робився на її антикварному характері. Мовляв, українська історія представляє рідкісну цінність, характерну для минулого, однак яка втратила своє значення і розглядається як щось дороге, дуже цінне, як музейний експонат, котрим можна захоплюватися, гордитися, пишатися.

За часів царської Росії та Радянського Союзу наші предки закономірно перебували в орбіті російського чи радянського бачення минулого. Їм і сьогоднішньому середньому та старшому поколінню цілеспрямовано нав'язували російські міфи про минуле, де головними дійовими особами були росіяни, від яких ми нібито походимо. Звідси, наша слов'янська та християнська єдність, якщо герої, то неодмінно росіяни. Для українців залишалися хіба що такі герої-великомученики, як Тарас Шевченко. Та й Т.Шевченко подавався не більше як народний самородок, а не як видатна національна постать, фундатор і велет української літератури та культури.

В кращому разі українцям залишали антикварну історію, яка насправді була в минулому, але виключно як реліквія, як щось далеке, котрим можна пишатися, але яке не можна ні повернути, ні продовжити. Як у випадках із вишиванками і широкими шароварами, які можна одягати на свята чи концерти, однак через те, що мода рухається вперед, то треба носити інший одяг, а не віджилі строї. Реконструкція нашого минулого через російські і радянські діоптрії була наповнена виключно вірою в прогрес, про приєднання до Росії як прогресивне явище, її цивілізаторську місію.

Сучасна історія України багата прикладами, коли наш народ у найбільш важкі періоди життя повертався до свого минулого, своїх витоків. І це закономірно, адже, як справедливо писав мислитель: немає історії – немає майбутнього. Саме тому путінська Росія нині претендує не тільки і не стільки на українську територію; не лише прагне повернути в українців комплекс малоросів, а й прагне з допомогою фальсифікацій і старих вітряків вигідної брехні на нашу історичну пам'ять і тисячолітню українську історію.

Ми маємо свою власну державу. Її потрібно зробити цивілізованою. Для цього необхідно забезпечити її цілісність і недоторканність. Виходячи з нинішніх суспільно-політичних реалій, дедалі більшого значення набувають проблеми єдності, громадської злагоди, співтворчості людей різних прошарків, регіонів і національностей України з різним історичним минулим й віросповіданням. Недостатня духовна та психологічна з'єднаність вимагає значних зусиль з боку всього народу, формуючи сучасну українську ментальність, спиратися на найкращі національні риси, ознаки і традиції, що збереглися і виплекалися українським народом упродовж довгих сторіч боротьби та поневірянь. І саме в такому разі українська нація буде здатною піднятися на високий рівень культури, науки, мистецтва і виробництва [8, с. 252].

Кожен народ, накопичуючи історичний досвід, дивиться на світ під власним кутом зору. Хоча, варто визнати, що більшість людей здебільшого не усвідомлює існування цього досвіду. Та все ж люди постійно стикаються з ним у повсякденному житті. Історичний досвід або ж історична пам'ять не відноситься до матеріальних категорій, але уявити собі яким чином будь-яка спільнота може існувати без неї доволі важко. Лише глибоко знаючи нашу історію, ми можемо успішно працювати на сучасне і майбутнє європейської України. Не останню роль у цьому покликаний відіграти національний гімн, який ми розглядаємо як головну ідею, котра лежить в концептуальній основі суспільно-державного розвитку України. На наше переконання, кожна національна варіація міфу складає основу національної ідеї, а науковим виразом національної ідеї є власне національна історіографія. Водночас, вважаємо за необхідне акцентувати увагу на тому, що національний міф є комплексом уявлень про минуле, як пріоритетних поглядів на «героїв історії», що передбачає необхідність життя народу в системі відповідних переконань, сформованих національною історіографією та суспільною філософією, а також функціонування суспільства в середовищі власного національного міфу. Звідси нагальна потреба перегляду історичних міфів і стереотипів, які сотнями років поширювалися серед народних мас неукраїнськими чинниками, «з позицій легітимациї присутності української нації і державності в європейській і світовій історії» [6, с. 749]. Нам слід добре засвоїти, що національний міф за умов втрати відчуття історизму, здатен заступити його відсутність, сприяючи відродженню історичної пам'яті. Образно кажучи, національний міф є своєрідною моделлю «образу світу», оберненою в минуле, що заповнює прогалини непізнаного історичною наукою, актуалізує минуле у сучасних людей і проектує їх майбутнє [4, с. 20].

Нині набула доволі високої актуальності необхідність позбавлятися не лише синдрому «імперіалізації», але й поняття про Україну як частину російського соціуму, сформовані тривалим перебуванням східно-та південноукраїнської території у складі Російської, а потім радянської імперії. В певному розумінні перед нами – свого роду «бермудський трикутник», в якому періодично таємно зчезають історичні факти і/або культурні реалії. Ніяка інша частина Європи не зазнала такої масштабної ідеологічної маніпуляції над історією, як українська. Однак мова йде не тільки – і не стільки про «ідеологічну історію» часів радянського режиму, яка замінила історію «реальну». Мова йде про механізми набагато більш складніші, а саме: про особливості російського історичного мислення. Адже в Росії й досі всі, кого завойовувала імперія в західному напрямі, – росіяни, між якими відсутні культурні відмінності, принаймні рано чи пізно ці «племена» стануть російськими. І це закономірно, адже нівелювання – одна з ключових умов існування імперії. Відродження відмінностей – умова повернення до життя узурпованих націй. Якраз цього не хоче допустити нинішня Росія.

На жаль, в Україні досі спокійно уживаються пам'ятники лідерам, які нищили українську державність, а також пам'ятники тим, хто творив її. В нас стоять постаменти діячам, котрі були творцями Голодомору 1932–1933 рр., а також тим, хто від того Голодомору постраждав. Поки що така сама ситуація з назвами десятків міст і тисяч вулиць. Рік тому ми ініціювали перед міською радою пропозицію змінити назву вулиці Червоноармійської на вулицю Небесної сотні. Але жодної реакції на неї так і не було. Можливо, цим можна пояснити, що ветеранська організація (яка, до речі, розміщується в приміщенні міськвиконкому) стала називати викладацький склад історичного факультету бандерівським осередком? І це при тому, що відомий російський історик, релігієзнавець і політолог, доктор історичних наук, професор кафедри філософії Московського інституту міжнародних відносин А.Зубов наголошує, що боротьбу ОУН–УПА потрібно щонайменше об'єктивно визнавати як справедливу [1]. Не відреагувала і районна державна адміністрація на наше обґрунтування вшанувати пам'ять видатних кам'янчан – учасників українських визвольних змагань 1917–1921 рр.

На жаль, це стосується не тільки Кам'янця-Подільського. В Україні і досі споруджуються пам'ятники тим, хто нищив українську державність (пантеон «Орлят» у Львові, угорський пам'ятник на Верецькому перевалі, пам'ятник Леніну в Полтавській області, монумент Катерині II в Одесі). Водночас мешканці Полтави виступають проти встановлення пам'ятнику своєму земляку С.Петлюрі. В тій самій Полтаві й нині на державні кошти діє музей «Полтавської битви», де прославляється слава зброї ворога Української козацької держави.

Українці й далі продовжують святкувати день появи армії, яка руйнувала українську державність, і день народження держави, проти якої ця армія воювала. Не зрозумілим виглядає святкування на державному рівні дня перемоги держави, яка нищила не лише українську державність, але й власне «українську спільноту».

Останнім часом дедалі частіше російська пропаганда наголошує на заслугах радянського керівництва щодо збирання українських земель. Між тим, у новітніх дослідженнях по-новому розглядається проблема збирання українських земель у складі СРСР. По-перше, радянське керівництво їх не збирало, а лише повертало майже всі території станом на 1913 р., втрачені у ході революції, інтервенції та громадянської війни. По-друге, робилось це без участі і врахування інтересів українського населення. Інакше, як пояснити знищення у «братських смертельних обіймах» національно-визвольного руху в Західній Україні, нейтралізацію ворожих для Радянського Союзу планів створення «Великої України» та поширення свого впливу в західному напрямку. По-третє, застосовувана Сталіним і радянською ідеологічною машиною та історичною наукою риторика «возз'єднання українських земель» слугувала не більше як ширма, яка дозволяла СРСР не виглядати в очах світової громадськості агресором і завойовником як щодо українців, так і особливо Польської держави, яку в альянсі з гітлерівською Німеччиною було розчленовано та знищено. По-четверте, слід наголосити на тому, що, попри зазначене, зосередження більшості українських земель на цей раз у межах Радянського Союзу, за висловом В.Ковалю, стало важливим кроком у процесі консолідації української нації, важливою подією на тривалому шляху її боротьби за свою єдність, незалежність, суверенну державу, що мала кульмінаційне значення у формуванні соборної України, розв'язанні «українського питання», встановленні західних кордонів України після Другої світової війни [2, с. 75].

За час перебування України в складі Росії та СРСР обличчя вітчизняної історичної та культурної спадщини було, за словами Л.Костенко, «тяжко спотворене». Це спотворення сприяє тому, щоб у черговий раз історична брехня про надбання нашого народу мала правдивий вигляд, взяла реванш. Адже досі нашу повсякденність заповняють пам'ятники, що прославляють позитивне значення перебування України в складі Російської держави, а згодом – Радянського Союзу, переваги та успіхи соціалістичного будівництва, влади і держави, возвеличують суспільство, котре себе збанкрутувало. Проте частина суспільства досі вважає його «своїм золотим віком».

Постають закономірні питання: яка кількість пам'яток історико-культурної спадщини належить власне українським пам'яткам історії і культури? Яку питому вагу вони посідають в загальній масі? Чи відбивають вони найважливіші віхи цивілізаційного поступу і тяглість нашої історії та чи демонструють найважливіші досягнення нашого народу в різних галузях суспільного життя? Чи ці пам'ятки відображають історію, культуру, традиції, ментальність і колорит конкретної території та її співтовариства? Чи вони слугують сучасному і наступним поколінням прикладами для наслідування та надійними орієнтирами?

А відтак чи можна обмежуватися існуючими пам'ятками нашої історії та культури, коли абсолютна їх більшість й далі проповідує ідеї колонізаторів, а не власні, «питомі національні» досягнення. «Людина, культура народу якої ущерблена, сама стає ущербленою і жодні чужі культури тут не зарадять» [10, с. 8]. Оскільки вагомі здобутки своєрідних культурних вибухів у період визвольних змагань 1917–1921 і 1925–1929 рр. були нещадно знищені. За висловом В.Шевчука, інші культури не тільки збагачували, але й виступали руйнівним чинником щодо автентичного, неагресивного національного єства, перетворюючи людину з істоти самодостатньої в людину провінційну, регіональну, що для нормального життя національного організму несло видимі загрози. На жаль, це сталося з українською культурою. За великим рахунком, переважаючи більшість надбань, передбачених для включення до Зводу пам'яток історії та культури, представляє історію і культуру колишнього колонізатора. Чи потрібно включати до Зводу пам'ятники діячам, які знищували все українське? Адже звеличення цих морально-етичних цінностей й далі орієнтуватиме нашу націю не на незалежний, цивілізаційний шлях, а на розвиток в якості постколоніальної країни. Та український народ в його історичному розвитку не зник лише тому, що «йому було що воскресати».

Маємо визнати, що, на жаль, за роки державної незалежності України в суспільстві не відбулося глибокого усвідомлення органічної єдності роботи щодо створення Зводу пам'яток із відновленням національної історичної пам'яті. Тим, хто займається його підготовкою, не вдалося вирватися зі сфери російсько-радянських стереотипів. Відтак, на часі невідкладне вироблення нових теоретико-методологічних підходів з акцентом на актуалізацію конкретно-історичного матеріалу, спрямованого на утвердження української національної ідентичності, зосередження уваги та концентрація поваги до справжніх національних пам'яток минулого і надбань української культури є одним із найважливіших чинників відновлення нашої історичної пам'яті. Цілком зрозуміло, що створити наукове підґрунтя неможливо без тісної співпраці робочих груп, авторських колективів обласних томів Зводу з професійними археологами, архітекторами, істориками, літературознавцями, мистецтвознавцями, іншими фахівцями.

Відповіді на ці та інші питання, пов'язані з осмисленням історичного минулого, форсуванням патріотизму і забезпеченням національної ідентичності українців, – риторичні. Адже за чужим наративом історико-культурна спадщина України виглядає «лише локальним відгалуженням російської національної історії...» [3, с. 192]. Міфотворчість сприяла вкорінюванню російської ідентичності в українському просторі, розвитку в ментальності українців різноманітних комплексів, зокрема меншовартості та провінційності і, навпаки, історичної зверхності, психології «старшого брата». Звідси випливає закономірний висновок – необхідно повернути втрачені своєрідність і самобутне обличчя нашої спадщини. І в цьому винятково важливу роль покликані відіграти сучасні теоретико-методологічні засади розв'язання цієї проблеми.

На наше переконання, робота з виявлення об'єктів української історико-культурної спадщини має включати в себе сукупність цілеспрямованих науково-дослідних і пошукових заходів щодо визначення наявності та культурної цінності нових об'єктів із періодів, які раніше не були в полі зору виконавців цього проекту. Основним критерієм відбору пам'яток до цього унікального видання має стати їх значення для розкриття вирішальних етапів історичного, соціально-економічного та культурного розвитку України, процесу її становлення як незалежної держави. Потрібно приділити особливу увагу всім

історичним періодам, значимим явищам і персоналіям за допомогою пам'яток історії та культури. Це стосується і тих сторінок української історії, котрі з політичних та ідеологічних міркувань не знайшли докладного й об'єктивного висвітлення за радянської доби. Акцент слід робити на пам'ятках, які засвідчують глибоку автохтонність і тяглість українського народу. Безперечно, в полі зору мають бути імена визначних представників української інтелігенції різних етносів.

Висновки. О.Гончар свого часу зазначав: «єдине, чим Україна тримається на світі, це її глибока духовність, непіддатні ніяким інфляціям золоті скарби української душі». Саме це, накопичуване століттями історико-культурне багатство, його нетлінні скарби і є найглибшою запорукою сучасного патріотичного виховання, національного відродження та державотворення України, її економічного і культурного розвитку сьогодні, в найближчому майбутньому та у віддаленій перспективі.

Список використаних джерел і літератури

1. Зубов А. Кто такие террористы и что ждет Россию // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://proukrainu.info/categories/story/542-kto-takie-terroristy-i-hto-zhdet-rossiyu>.
2. Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945) / М.В. Коваль. – К. : Альтернативи, 1999. – 336 с.
3. Когут З. Коріння ідентичності. Студії з ранньомодерної та модерної історії України. – К. : Критика, 2004. – 351 с.
4. Левенець Ю. А. Теоретико-методологічні засади української суспільно-політичної думки: проблема становлення та розвитку (друга половина ХІХ – початок ХХ століття): дис. ... д-ра політ. наук: спец. 23.00.01 Теорія і історія політичної науки / Юрій Анатолійович Левенець. – Львів, 2001. – 584 с.
5. Мак-Ніл В. Піднесення Заходу. Історія людського суспільства з авторською ретроспективною передмовою / Вільям Мак-Ніл; пер. з англ. А.С. Волинський [та ін.] ; ред. пер. Г.А. Галушка. – К. : Ніка-Центр, 2002. – 1112 с.
6. Полянський О. А. Битви за історію України: від постмодерністських інтерпретацій до прямої українофобії / О.А. Полянський // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. Вип. 21. – Рівне : О. Зень, 2011. – С. 744-769.
7. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / Авт.: Бех І. Д., Чорна К. І.; Інститут проблем виховання НАПНУ. – К. : Ін-т проблем виховання НАПНУ, 2014. – 29 с.
8. Сойчук Р. Л. Сутність феномена українського менталітету / Р.Л. Сойчук // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Вип. 21. – Рівне: О. Зень, 2011. – С. 243-254.
9. Філінюк А. Г. Утвердження сучасних теоретико-методологічних підходів до створення обласних томів Зводу пам'яток історії та культури України / А.Г. Філінюк // Науковий вісник Чернівецького університету : Збірник наук. праць. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – Чернівці : Чернів. ун-т, 2014. – С. 83-89.
10. Шевчук В. Загублена українська культура за тисячу років / Валерій Шевчук. – К. : Києво-Могилянська академія, 2008. – 74 с.

Фінько Г. М.,
старший викладач кафедри теорії та
методик дошкільної та початкової освіти
Хмельницького ОІППО

Патріотичне виховання молодших школярів

Наш час вимагає відродження і розвитку української національної системи освіти і виховання.

Сучасна педагогічна наука безперервно повинна набувати все глибшого національного змісту і характеру, творчо використовуючи кращі досягнення інших народів. Молоді потрібно оволодіти не лише системою наукових знань, а насамперед цілісною національною культурою, духовністю, не виключаючи вищі здобутки культури, духовності цивілізованих народів.

Батьки, вчителі і вихователі повинні усвідомлювати, що в процесі виховання кожної дитини мають застосовуватися численні вітчизняні виховні традиції. Ідеї та засоби міфології прадавніх українців, трипільської культури, духовності язичницької епохи, вищі досягнення культури України, козацько-лицарської доби, багатий потенціал фольклору, інших народних мистецтв, класичної професійної культури рідного народу, його наукових здобутків – такі цінності підростаючі покоління мають насамперед засвоювати в процесі навчання і виховання.

Українська педагогіка за своїм змістом і спрямуванням має гармонійно поєднувати могутню культуру і духовну «трійцю» – історію, сучасне і майбутнє нашої нації і держави. Вона покликана утверджувати в серцях і душах, реальних справах, діяльності і поведінці кожного школяра культурно-духовні традиції, цінності рідного народу, вищі здобутки світової цивілізації.

Одним із найважливіших завдань теорії і практики є патріотичне виховання, яке здійснюється ще з раннього дитинства. Патріотично спрямована громадська активність особистості повинна постійно підвищуватись в процесі виховання, самовиховання і самовдосконалення, переростати, відповідно до вікових особливостей, в громадсько-політичну діяльність.

Щоб сформувати в учнів активну життєву позицію, громадянські переконання та ідеали, необхідно насамперед навчити їх визначити моральні цінності. Надання емоційної забарвленості, моральної оцінки знанням – завдання вчителя, вихователя, всього педагогічного колективу. Без цих двох «вогників» педагогічної діяльності навчально-виховний процес не одухотворяється.

Педагоги повинні пам'ятати велику істину, що перемогу в житті здобуває не сила рук і навіть не сила розуму, а сила духу.

Найвищих вершин розум особистості досягає тоді, коли в ній сформована сила духу. Розум, не зігрітий серцем, інтелект, байдужий до долі народу, нації, Батьківщини, перетворюється на небезпеку, загрозу.

Історія вітчизняної педагогічної думки переконливо свідчить про те, що вагомі результати у вихованні школярів досягаються тоді, коли в ньому домінують найвищі моральні цінності – любов до Бога, Батьківщини і рідного народу.

Творчо відроджуючи вітчизняні виховні традиції, багато педагогів успішно використовують ідеї, принципи, засоби козацької педагогіки з метою поліпшення героїко-патріотичного виховання учнів, формування у них високої шляхетності, політичної культури, сили волі і сили духу, відчуття володаря становища, усвідомлення прав і обов'язків перед батьківщиною, відповідальність перед рідним народом.

Філософські, психологічні і педагогічні дослідження переконують у тому, що у своєму історичному розвитку виховання дітей у багатьох країнах світу є найефективнішим тоді, коли воно пов'язано з природою дітей, довкілля, має народний, національний характер, ґрунтується на досягненнях основ суспільних наук. Значна частина педагогів дійшла висновку, що фундаментальності, системоутворюючі поняття «нація», «національна культура», «національна духовність», «національна ідея» багато в чому визначають сутність, зміст, завдання, мету, форми і методи виховання підростаючих поколінь кожного народу. У зв'язку із тим, що Україна впродовж тривалого часу перебувала в становищі колонії і напівколонії, у нас часто заборонявся навіть сам термін «національне виховання», який найбільшою мірою сприяє новому осмисленню такого багатогранного явища, яким є виховання.

Перед незалежною Україною постала історичної ваги проблема творчо відродити українське національно-патріотичне виховання і водночас піднести його на сучасний рівень наукового і культурного розвитку. Чимало зробили з цього огляду академіки України: А.М. Алексюк, П.П. Кононенко, А.Г. Погрібний, М.Г. Стельмахович, відомі педагоги О.І. Вишневський, В.І. Каюков, Є.І. Сявак та ін.

Закономірним є те, що в наш час значно зріс інтерес педагогів до виховного потенціалу попередніх століть, їхніх виховних традицій. Міфологія прадавніх українців,

трипільська культура, цінності язичницької епохи, козацько-лицарська духовність, ідейно-моральний потенціал фольклору – все це цінні набутки нашого народу. Українська система виховання формувалася впродовж тривалого історичного періоду.

Перед сучасною школою і суспільством гостро стоїть проблема розвитку і плекання особистості, свідомого громадянина, який максимально акумулює в собі національні риси та самобутність українського народу. Філософія і методологія освіти виконують важливу роль у справі формування свідомості молодого покоління. Та для різнобічного і гармонійного розвитку зростаючої особистості треба, щоб освітній процес будувався не тільки на науковому осмисленні дійсності, а й на духовних, моральних, культурних цінностях українського народу.

Виховання громадянина у сучасній школі спрямовується на розвиток патріотизму, любові до свого народу, до України. З патріотизмом органічно поєднується національна свідомість громадянина, яка ґрунтується на національній ідентифікації; віра в духовні сили своєї нації, її майбутнє; вміння осмислювати культурні та моральні цінності, історію, звичаї, обряди, символіку.

Національне виховання спрямовується на виховання у молоді світоглядної свідомості, ідей, поглядів, переконань, ідеалів, любові до рідної землі, свого народу. Патріотичне виховання формує волелюбну людину, борця за народні ідеали, господаря рідної землі, громадянина незалежної України.

Формування громадянина-патріота України, підготовленого до життя, з високою національною свідомістю, виховання громадян, які здатні побудувати громадянське суспільство, в основу якого були б закладені та постійно втілювалися демократія, толерантність та повага до прав людини, набуває сьогодні особливого значення. Патріотичне виховання – це становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано розбудувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, знати свої права і обов'язки, цивілізовано відстоювати їх, сприяти єднанню українського народу, громадянського миру і злагоді в суспільстві.

Патріотичне виховання визначається як історично зумовлена сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної поведінки, спрямованих на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, у процесі якої засвоюється духовна і матеріальна культура нації, формується національна свідомість і досягається духовна єдність поколінь.

За своїм змістом патріотичне почуття є складним, оскільки поєднує в одне ціле усі сторони розвитку особистості: моральну, трудову, розумову, естетичну, фізичну. Воно формується поступово під впливом оточуючого середовища та інших виховних чинників.

Виховати особистість – це допомогти вихованцю відкрити, усвідомити та привласнити загальнолюдські та національні моральні норми як цінності особистого життя, що утворюють внутрішній стрижень особистості – ціннісну морально-етичну орієнтацію, що слугує основою розвитку та самореалізації в умовах соціокультурної діяльності.

Список використаних джерел та літератури

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підручник / А.М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
2. Антонович В. Про козацькі часи в Україні / В.Антонович. – Н. : Дніпро, 1999. – 345 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. – К. : Либідь, 2003. Кн. 1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – 280 с.
4. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава, 1994.
5. Винниченко В. Відродження нації / В.Винниченко – ч. I-III. – К., 1992 р.
6. Вишневський О. Ще раз про народження громадянина: національне і громадське у сучасному українському вихованні // Освіта. – 2002. – № 8-9. – С. 6-7.
7. Козлова С. А. Дошкольная педагогика. – М., Наука, 2002. – С. 45-53.
8. Національна програма «Виховання дітей та учнівської молоді». Проект / Осв. Укр. – 2004. 3 грудня. С. 6-10.

9. Петренко. Національно-патріотичне виховання. Поч. школа. 2004. – № 1. – с. 28-29.
10. Сухомлинський В. Народження громадянина / В. Сухомлинський // Вибр. твори: у 5 т. Т. 3. – К., 1987. – С. 300.

Харченко А. А.,
старший викладач кафедри теорії та
методик початкової та дошкільної освіти
Хмельницького ОІППО

Шляхи формування основ патріотизму у дітей дошкільного віку

У статті піднімається проблема формування основ патріотизму у дітей дошкільного віку. Представлено шляхи, результати теоретичного аналізу зазначеного феномену в психолого-педагогічній літературі та практично-методичні засоби формування патріотичних почуттів у дітей.

Ключові слова: патріотизм, особливості сформованості патріотизму, діти старшого дошкільного віку, дидактичні ігри.

Key words: patriotism, features of formed of patriotism, to put senior preschool age, didactics games.

У суспільно-політичній ситуації, що склалася в Україні, все більшої актуальності набуває виховання в молодого покоління почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі зміцнення країни, активної громадянської позиції тощо. Навчальний заклад має стати для кожної дитини осередком становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єднанню українського народу та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві.

Патріотизм (від латинського *patria* – країна, вітчизна, батьківщина) – це любов і відданість Батьківщині, прагнення своїми діями служити її інтересам. Історичне джерело патріотизму – це формування зв'язків з рідною землею, рідною мовою, народними традиціями, звичаями та культурою.

Психологи визначають патріотизм як певне моральне ставлення й оцінку особистістю елементів Вітчизни. Патріотичне почуття, соціально-моральне у своїй основі, особистість набуває не лише шляхом біологічної спадковості, а неодмінно під впливом соціального середовища, виховання (соціалізації) у широкому розумінні слова. Патріотизм покликаний дати новий імпульс духовному оздоровленню народу, формуванню в Україні громадянського суспільства, яке передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної, правової культури особистості, розквіту національної самосвідомості і ґрунтується на визнанні пріоритету прав людини.

Аналіз різних наукових підходів до визначення поняття патріотизму дає змогу виокремити такі аспекти цього явища:

- 1) патріотизм як вище моральне почуття;
- 2) патріотизм як один з мотивів соціальної діяльності;
- 3) патріотизм як система поглядів, ідей, що є результатом засвоєння культури, традицій, звичаїв свого народу.

В основу патріотичного виховання мають бути покладені історичні й культурні цінності, традиції і звичаї народу, значення яких зростає в умовах європейської інтеграції України. У зв'язку з цим патріотичне виховання є важливим державним завданням. Останні події в нашій країні оголили низку соціальних проблем, серед них і прогалини у формуванні патріотизму українського народу – кризові явища українського суспільства, зумовлені значною мірою кризою патріотичної свідомості його громадян. Сензитивним для

формування основ патріотизму є старший дошкільний вік, що пояснюється розвитком самосвідомості, інтенсивним розвитком психічних процесів, емоційною чутливістю (О.Запорожець, В.Котирло, С.Ладивір, Г.Люблінська, Т.Піроженко й ін.). Соціальне замовлення держави на формування основ патріотизму в дошкільному віці задекларовано низкою державних документів у галузі дошкільної освіти: Закон України «Про дошкільну освіту», Базовий компонент дошкільної освіти як Державний стандарт, чинні програми розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку. Однак, в практиці дошкільної освіти, патріотичне виховання, яке набуло особливого сплеску в 90-х роках, поступово стало витіснятися надмірною інтелектуалізацією освітнього процесу в дошкільних закладах і втратило системність роботи.

Особливості сформованості патріотизму у дітей старшого дошкільного віку, як зазначають І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, Д.Ельконін, І.Кон, – це новоутворення, що з'являються у старшому дошкільному віці, свідчать про можливість і необхідність спеціальної роботи з патріотичного виховання дітей. Спираючись на теоретичні дані щодо структури патріотизму, визначено критерії сформованості рівня патріотизму у старших дошкільників: когнітивний, емоційний, діяльнісний.

Когнітивний критерій включає систему уявлень дітей про країну. Показниками когнітивного критерію є:

- наявність узагальнених уявлень про символи країни, державну мову, націю, визначні місця, природні ресурси, видатних людей тощо;
- відсутність уявлень, або їх фрагментарність, розрізненість.

Емоційний критерій полягає у власних оцінних судженнях дитини, що характеризують ставлення дитини до конкретних життєвих ситуацій та вчинків людей в них. Показниками цього критерію виступають:

- оцінка патріотичного (антипатріотичного) вчинку персонажу, реальної особи відповідає загальноприйнятій у суспільстві та є мотивованою;
- оцінка вчинку не відповідає суспільно прийнятій або відсутня.

Діяльнісний критерій уміння і навички, що відображається в поведінці, передбачає усвідомлене виконання дій, пов'язаних з державними та народними символами, досвід патріотичної діяльності. Показники:

- дитина чує Гімн України і кладе руку на серце; охоче бере участь у заходах суспільно-патріотичної спрямованості, володіє українською мовою;
- дитина уникає участі у заходах суспільно-патріотичної спрямованості на користь іншій більш цікавій діяльності; дії дитини щодо державних символів не відповідають загальноприйнятій у суспільстві; в процесі міжособистісного спілкування дитина користується переважно російською мовою.

Узагальнення різнопланових психологічних праць, в яких піднімається проблема формування патріотизму, дозволяє виокремити психологічні механізми формування основ патріотизму у дітей дошкільного віку.

1. Приклад дорослих, що виступає зразком для наслідування. Важливу роль відіграє близький або значущий дорослий, адже діти значно раніше переймають певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають усвідомлено засвоювати знання. Справжні патріотичні почуття здатний виховувати високоосвічений патріот – батьки, старші члени родини, педагоги, які разом з дітьми щиро радітимуть успіхам вітчизняних спортсменів, учених; на власному прикладі показуватимуть любов до українського, прагнення зробити державу кращою («купуємо українське», «допомагаємо нашій армії», «розмовляємо державною мовою» тощо). В цілому патріотичні почуття не з'являються самі собою – це результат тривалого виховного впливу на дитину, починаючи з раннього віку.
2. Включення емоцій. Емоційний компонент в структурі патріотизму є, на даному віковому етапі, провідним, оскільки впродовж дошкільного дитинства емоції залишаються генетичними формами регуляції поведінки й формування інтелектуальної сфери.

3. Вчинок. Усвідомлення себе частиною нації можливо лише в процесі діяльності, під час якої дитина переживає сплеск позитивних емоцій. Дієві прояви патріотизму дитини мають обов'язково підкріплюватися оцінкою дорослого.

Патріотизм як моральна якість має інтегральний зміст. З огляду на це в педагогічній роботі поєднано ознайомлення дітей з явищами суспільного життя, народознавство, засоби мистецтва, практична діяльність дітей (праця, спостереження, ігри, творча діяльність та ін.), національні, державні свята.

Основними напрямками патріотичного виховання є:

- формування уявлень про сім'ю, родину, рід і родовід;
- краєзнавство;
- ознайомлення з явищами суспільного життя;
- формування знань про історію держави, державні символи;
- ознайомлення з традиціями і культурою свого народу;
- формування знань про людство.

Для патріотичного виховання важливо правильно визначити віковий етап, на якому стає можливим активне формування у дітей патріотичних почуттів. Найсприятливішим для початку систематичного патріотичного виховання є середній дошкільний вік, коли особливо активізується інтерес дитини до соціального світу, суспільних явищ.

Цілеспрямоване патріотичне виховання повинно поєднувати любов до найближчих людей з формуванням такого ж ставлення і до певних феноменів суспільного буття. З цією метою факти життя країни, з якими ознайомлюють дошкільнят, ілюструють прикладами з діяльності близьких їм дорослих, батьків залучають до оцінки суспільних явищ, спільної участі з дітьми у громадських справах.

У розділі «Дитина і навколишній світ» програми виховання «Українське довілля» окреслено завдання ознайомлення дітей з явищами суспільного життя за напрямками, зміст яких поглиблюється у кожній наступній віковій групі. Вже у молодшій групі діти мають знати назву рідного міста (села), а в середній повинні мати певні уявлення про Батьківщину («Батьківщина – це місце, де людина народилась і живе, де народились і живуть її батьки. Вона така ж рідна для людини, як її батьки, тому й називається Батьківщиною. Наша Батьківщина – Україна»). Діти повинні знати, що люди, які мають спільну батьківщину, – це народ, а ті, що народилися і живуть в Україні – український народ. У народі з роду в рід передаються мова, пісні, повага до старших, любов до дітей і рідного дому. Програма передбачає формування у дітей уявлень про історію рідного міста (села), походження його назви і назв вулиць, географічні та історичні пам'ятки рідного краю.

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні орієнтує на опанування знань про нашу державу, виховання поваги до державних символів. Старші дошкільники мають знати прапор, гімн, герб України, назву її столиці, інших великих міст, значущі географічні назви (Крим, Карпатські гори, Дніпро), пам'ятні місця (Тарасова гора у Каневі, Хортиця, заповідник Асканія-Нова тощо). Цій меті підпорядковані заняття: «Ми живемо в Україні, ми дуже любимо її», «Пам'ятні місця України», «Рідне місто (село)», «Вулиці нашого міста (села)», «Наш герб» та ін. Діти мають поступово усвідомлювати, що моральний аспект патріотизму полягає і в розвитку національної економіки (це нові робочі місця, заробітна плата працівникам, доходи бюджету, раціональне використання яких робить життя у рідній країні достойним), і в підтримці національного виробника, і в економічній, господарській порядності власників підприємств, і в розвитку меценатства тощо. Щодо цього педагог може використати приклади з історії і з сучасного життя країни. Доцільним у патріотичному вихованні дітей дошкільного віку є використання творів художньої літератури, в яких ідеться про історію і сьогодення України, життя дітей і дорослих.

До ефективних методів і форм організації патріотичного виховання належать: екскурсії вулицями рідного міста, до історичних пам'яток, визначних місць; розповіді вихователя; бесіди з цікавими людьми; узагальнюючі бесіди; розгляд ілюстративних матеріалів; читання та інсценування творів художньої літератури; запрошення членів

родин у дитячий садок; спільні з родинами виховні заходи (День сім'ї, свято бабусь тощо); зустрічі з батьками за межами дошкільного закладу, за місцем роботи та ін.

Важливим напрямом патріотичного виховання є прилучення до народознавства – вивчення культури, побуту, звичаїв рідного народу. Дошкільників ознайомлюють з культурними і матеріальними цінностями родини і народу, пояснюють зв'язок людини з минулими і майбутніми поколіннями, виховують розуміння смислу життя, інтерес до родинних і народних традицій.

Значну роль у вихованні дітей відіграють народні традиції – досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично і передаються з покоління в покоління (шанувати старших, піклуватися про дітей, відзначати пам'ятні дати тощо). З традиціями тісно пов'язані народні звичаї – усталені правила поведінки; те, що стало звичним, визнаним, необхідним; форма виявлення народної традиції (як вітатися, як ходити в гості та ін.).

Прилучаючись до народознавства, діти поступово утверджуватимуться у думці, що кожен народ, у тому числі й український, має звичаї, які є спільними для всіх людей. Пізнаючи традиції, народну мудрість, народну творчість (пісні, казки, прислів'я, приказки, ігри, загадки тощо), розширюючи уявлення про народні промисли (вишивка, петриківський розпис, яворівська іграшка), вони поступово отримують більш-менш цілісне уявлення про втілену в художній і предметній творчості своєрідність українського народу. Водночас у дітей розширюються знання про характерні для рідного краю професії людей, про конкретних їх представників. При цьому вихователь повинен не стільки піклуватися про збагачення знань, скільки про їх творче засвоєння, розвиток почуттів дітей. У дошкільному віці вони залюбки беруть участь у народних святах і обрядах, пізнаючи їх зміст, розвиваючи художні здібності, навички колективної взаємодії.

Для підвищення якості дошкільної освіти, забезпечення її сталого розвитку педагогічні колективи дошкільних навчальних закладів мають спрямовувати свою діяльність на формування різнобічно розвиненої, духовно багатой, оптимістично та патріотично налаштованої особистості, починаючи з перших років життя дитини і завершуючи її вступом до школи.

З метою реалізації окреслених вище завдань педагогам і батькам необхідно створювати умови для накопичення дітьми першого позитивного загальнолюдського духовного досвіду через активне залучення їх до різних видів діяльності: ігрової, пізнавальної, комунікативно-мовленнєвої, предметно-практичної, образотворчої, музичної, рухової, театралізованої тощо. Патріотичне виховання має інтегруватися зі змістом усіх освітніх ліній Базового компоненту дошкільної освіти.

Список використаних джерел та літератури

1. Аркас М. Історія України. – Київ, 1990. – 264 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). – К., 2012.
3. Володарська М. О. Світ прав дитини. Уроки громадянської освіти. – Харків, 2005. – 65 с.
4. Воропай О. Звичаї нашого народу. – Київ, 1993. – 589 с.
5. Дитина. Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років. – Київ, 2013.
6. Духовні витоки українських свят та обрядів. Вікторини / упорядник Н.В. Лемешенко. – Запоріжжя, 2006 – 92 с.
7. Довженко Г. В. Український дитячий фольклор. – Київ, 1991. – 73 с.
8. Макаренко О. П. Стежками минувшини: Дітям про звичаєву обрядовість. – Тернопіль, 2005. – 154 с.
9. Малиніна А. О., Малиніна І. О., Гріднєва О. Ю. Великодній сувенір. Українська народна писанка. – Харків, 2005. – 30 с.
10. Мельник В. М. Український декоративний розпис. – Тернопіль, 2005. – 64 с.
11. Народознавство в дошкільному закладі / методичні рекомендації для вихователів / упорядник О.П. Макаренко. – Тернопіль, 1992. – 143 с.
12. Наумко В. К. Культура і побут населення України. – Київ, 1991. – 109 с.
13. Скуратівський В. Т. Дідух: Свята українського народу. – Київ, 1995. – 272 с.
14. Українське дошкілля. Програма розвитку дитини дошкільного віку. – Мандрівець. – 2010.
15. Тоцька Т. Рід, родина, Україна. – Київ, 2011. – 94 с.

Швидюк Л. В.,
методист Хмельницького ОІППО

Історико-політичні підвалини системи національно-патріотичного виховання у навчальних закладах України

Однією з причин сьогоднішніх негараздів у суспільстві, відсутності злагоди, єдності між різними політичними партіями є брак концепції національної ідеї, яка б об'єднувала весь український народ, усіх громадян України на державно-політичному рівні, створила б умови для економічного і духовного відродження. Національна ідея має стати основою національного виховання, національної свідомості, національної гідності, самодостатності та впевненості нашої молоді. Українська національна ідея довгі часи була віковичною мрією українського народу. Ця мрія гуртувала навколо себе кращих представників української нації, надихала їх на героїчну працю і боротьбу в часи поневолення України [1].

Національне відродження – це процес пробудження, формування самосвідомості народу.

Національна ідея – усвідомлення українцями себе як окремого народу з власною історією, культурою, традиціями, мовою, можливістю національного існування.

Без любові до Батьківщини, готовності примножувати її багатства, оберігати честь і славу, а за необхідності – віддати життя за її свободу і незалежність, людина не може бути громадянином. Як синтетична якість, патріотизм охоплює емоційно-моральне, дієве ставлення до себе та інших людей, до рідної землі, своєї нації, матеріальних і духовних надбань суспільства [3].

Головним завданням патріотичного виховання є формування патріотизму, а на сучасному етапі, коли наша держава переживає складні часи, ця проблема набуває особливого значення.

Проблема патріотичного виховання завжди займала одне з провідних місць у вітчизняній педагогічній та філософській думці. У сучасній літературі патріотичне виховання трактується як виховання, що формує усвідомлення своєї причетності до історії, традицій, культури свого народу, любов до своєї Батьківщини, вболівання за долю свого народу, його майбутнє. Як результат ефективного патріотичного виховання у дітей чітко формується патріотизм. Патріотизм виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів [5].

Патріотизм – соціально-історичне явище. Елементи його виникли як усвідомлення родових зв'язків, обрядів, звичаїв. Слово «патріотизм» (від «patris») – грецького походження, в перекладі означає «батьківщина, вітчизна».

Історія розвитку проблеми патріотичних почуттів,
патріотичного виховання у педагогічній науці

Виховні традиції української педагогіки склалися впродовж багатьох століть. За цей період наш народ набрав великого досвіду виховання, створив власну педагогічну культуру, в основі якої лежать ідеї народності, духовності, гуманізму, демократизму, патріотизму тощо [4].

Педагогічна думка Київської України-Русі має глибокий загальнолюдський зміст, виступає фундаментальною основою вітчизняної педагогічної науки та української культури в цілому. Втілюючись в життя, педагогічні ідеї цього періоду виховували людину на християнських нормах моралі, як особистість мислячу, милосердну, совісну, мужню, працьовиту, з вірою у краще майбутнє [2].

XIX ст. – поч. XX ст. – період національно-політичного відродження України та становлення української нації. У XIX ст. Україна вступила із скасуванням гетьманства

(1764 р.), запровадженням дворянства (1785 р.), з рекрутчиною, кріпацтвом, зруйнуванням Січі. Українські землі закабалила Росія, Польща та Австро-Угорщина. Це призвело до знекровлення національної системи виховання, закриття навчальних закладів, заборони вживати рідну мову. Завдяки цьому починається національне відродження України – зміцнення національної самосвідомості, гідності, високих патріотичних почуттів, бурхливий розвиток української науки і культури.

Першочерговим завданням школи, вчителів у цей час вважалося виховання патріотичних почуттів, національної гордості, поваги до батька [6].

К.Д. Ушинський, відстоюючи принцип народності, вважав, що основним завданням народної школи є виховання патріотизму засобами рідної мови, природи рідного краю, народних традицій, праці, релігії. Він писав: «Чим повніше і розумніше школа буде будувати свою роботу на основах народності, тим ближче стане вона до життя свого народу і буде краще виконувати своє завдання – готувати патріотів». Педагог підкреслював, що найважливішими рисами майбутнього громадянина повинні бути любов до своєї Батьківщини, почуття відповідальності й обов'язку перед народом, почуття національної та власної гідності, жага корисної діяльності. На принципі народності базується мета виховання, яка, на думку видатного вченого, «побудована на народних основах, має ту виховну силу, якої нема в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях або запозичених в іншого народу».

Для педагогічного розуміння сутності патріотичного виховання важливими є погляди українських учених початку ХХ ст.: Г.Ващенко, М.Грушевського, І.Огієнка, С.Русової, Я.Чепіги та інших [6]. Велику роль у розробці та реалізації концепції національного виховання відіграв І.Огієнко. У роботах «Українська культура» та «Наука про рідномовні обов'язки» він підкреслював, що система освіти має бути національною за характером і реалізовуватись на національних засадах. Обгрунтовуючи засоби національно-патріотичного виховання, І.Огієнко особливо наголошував на вивченні української мови: «...Поки живе мова – житиме й народ, як національність. Не стане мови – не стане національності: вона розпорошиться поміж дужчим народом...».

Поняття «патріотизм» як сукупність політичних і моральних почуттів розглядав наш видатний сучасник В.Сухомлинський [7]. Живучи в соціалістичному суспільстві, педагог в основу виховного ідеалу покладав загальнолюдські та національні цінності, серед них провідними є такі:

1. Любов до рідної землі, народу, Батьківщини та її минулого.
2. Любов до матері, батька, старших у сім'ї. «Людина, не вихована належним чином у цій колиці, – писав Сухомлинський, – людина, незмінна в глибокому особистому, не може бути справжнім сином Вітчизни в суспільному... Той, хто забув колицю, з якої піднявся, щоб іти по землі, хто байдужий до матері, що вигодувала та виховала його, не здатен пережити високі патріотичні почуття».
3. Любов до рідної мови.
4. Шанобливе ставлення до історії та культури українського народу.
5. Працелюбність.

Сучасні умови життя в Україні висувають перед народною освітою якісно нові завдання у сфері виховання молоді, розв'язання яких допоможе подолати існуючий формалізм у змісті роботи школи.

Виховання громадян України носить національний характер, базується на національних традиціях українського народу, є ідейною силою національної свідомості, засобом збереження національної ідентичності.

Сучасна модель виховання враховує особливості сьогодення, оскільки цього вимагають соціально-економічне становище країни, моральний і духовний стан українського народу, подальший розвиток культури, науки. Становлення свідомого патріота з відповідними почуттями, переконаннями та діями залежатиме від накладених на національну свідомість певних відбитків.

У формуванні патріотичних переконань важливу роль відіграє політичне та ідеологічне мислення. Науковці відзначають, що за допомогою політичного мислення розкривається державний зміст різних часткових акцій та подій внутрішнього життя держави. Справжній патріот не може жити повноцінним життям, бути щасливим без праці на благо своєї країни, без боротьби за краще життя українського народу та України.

Таким чином, патріотичне виховання – це суспільна категорія, яка формує ставлення людини до себе, до свого народу й Батьківщини. Це ставлення виявляється у відповідних почуттях, переконаннях, ідеях. Лише переймаючись інтересами, прагненнями, потребами, ідеалами свого народу, усвідомлюючи свою національну неповторність і самотність, людина стає зрілою, громадсько свідомою особистістю, справжнім патріотом, діяльним творцем своєї долі та долі Батьківщини.

Патріотичне виховання має бути стрижнем усієї навчально-виховної роботи, оскільки ми повинні виховати особистість, яка має почуття гордості за свою державу, сумлінно виконує громадські обов'язки, усвідомлює соціальні проблеми Батьківщини та українського народу, любить рідних та близьких людей. Без цього людина не має обличчя, вона втрачає себе. Український патріотизм повинен стати провідною виховною ідеєю сучасної школи, що реалізується в урочній та позаурочній діяльності.

Патріотами не народжуються, патріотів, свідомих громадян виховує суспільство. Завдання сучасної української педагогічної науки створити різнопланову системну освіту, враховуючи поліетнічність і поліконфесійність сучасного українського суспільства. Глибокі, досконалі технічні і вузькогалузеві знання, уніфікація освіти з метою інтеграції у світове товариство нічого не будуть варті, якщо ми не знайдемо механізму виховання свідомого громадянина, гордого не тільки своїм корінням, але й приналежністю до високодуховної і грамотної української політичної нації.

Україна майбутнього – це потужна громадянська демократична держава, сильна самоврядуванням, просвітництвом, економікою та свідомими індивідуумами, що виробили консенсус спільного життя на ідеях національно-патріотичного виховання.

Список використаних джерел та літератури

1. Антонець М. Я. Проблеми формування національної свідомості // Рідна школа. – 1991. – № 2. – С. 5-9.
2. Аркас М. М. Історія України-Русі. – 2-ге факс. вид. – К. : Вища школа, 1991. – 456 с.: іл.
3. Боришевський М. Й. Духовні цінності в становленні особистості громадянина // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 144-150.
4. Ващенко Г. Психологічні властивості українців і причини наших невдач // Рідна школа. – 1992. – № 2. – С. 12-20.
5. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави // Рідна школа. – 2001. – № 2. – С. 9-14.
6. Каюков В. І. Патріотичне виховання учнів загальноосвітньої школи на героїчних традиціях українського народу: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01. / Кіровоградський держ. пед. інст. ім. В.К. Винниченка. – Кіровоград, 1996. – 23 с.
7. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В.О. Сухомлинський // Т. 3. – К. : Радянська школа, 1977. – 433 с.

Шимкова О. В.,
директор Миньковецької ЗОШ I-III ст.

Досвід патріотичного виховання в закладах системи освіти

Стаття розкриває шляхи формування патріотичного виховання учнівської молоді в умовах сучасної школи.

Ключові слова: патріотичне виховання, патріотизм, національна свідомість, школа, принципи патріотичного виховання, моральні цінності.

The article reveals the ways of forming the patriotic education of youth in today's schools.

Key words: patriotic education, patriotism, national consciousness, school, principles of patriotic education, moral values.

Патріотичне виховання молоді сьогодні є одним з найголовніших пріоритетів гуманітарної політики в Україні, важливою складовою національної безпеки держави. Сучасні школярі забувають своє коріння, не знають історії, не прагнуть змінити життя своєї країни. І це велика проблема, яка тягне за собою багато факторів. Тому на сьогодні ми маємо знецінення традиційних моральних цінностей, пропаганду жорстокості, бездуховність... Усе це негативно впливає на моральні та патріотичні переконання учнівської молоді. У ході подальшої розбудови суспільства виникає потреба у формуванні активної, творчої особистості учня-патріота, від діяльності якого у майбутньому залежатиме духовний розвиток і добробут нашої Української держави.

Патріотичне виховання має суспільний характер, складовими якого є сім'я, формальні та неформальні об'єднання, громадські організації, засоби масової інформації тощо. І переконання, що процес патріотичного виховання нерозривно пов'язаний із навчальним закладом, є правильним. Наша мета полягає в тому, щоб виховати почуття патріотичності, національної гордості, розділення власних дій і життєвої позиції, сенсу життя та визначення свого місця у суспільстві, прагнення до милосердя, доброти, поваги у своїх вихованців. Отже, в умовах суспільних змін, як ніколи, необхідно звернути ще більшу увагу на процес патріотичного виховання молоді. Саме національно свідома, відповідальна за долю Батьківщини, вихована в душі поваги українських традицій особистість здатна бути конкурентноспроможною, досягти високого рівня культури та активного включення в розвиток сучасного суспільства.

Виховання патріотизму сучасні вчені розуміють як «формування гармонійної, розвиненої, високоосвіченої, соціально активної й національно свідомої людини, наділеної глибокою громадянською відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими й духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями, працьовитістю, господарською кмітливістю, підприємливістю й ініціативністю» [4, с. 6].

Вивчення й осмислення літератури (філософської, педагогічної та психологічної), дало змогу сформувати вивчення поняття патріотизму, яке актуальне сьогодні, в умовах розбудови громадянського суспільства та правової держави в Україні. Патріотизм – це любов до Батьківщини, свого народу, турбота про його благо, сприяння становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти її незалежність, служити і захищати її, розділити свою долю з її долею [5, с. 7].

Патріотичне виховання, як і виховання в цілому, припускає включення дитини, підлітка, юнака в систему взаємопов'язаних видів діяльності (навчальна – у молодших школярів, суспільно корисна – у підлітків, навчально-професійна – у старших школярів) [5, с. 87].

Виховна робота педагогів взаємопов'язана з станом суспільства, так як спирається на реальність, умови, у яких живуть суспільство й конкретна дитина. У зв'язку з цим учителі-практики усвідомлюють необхідність більш активного насичення навчально-виховного процесу культурними компонентами, оскільки саме вони впливають на емоційно-чуттєву сферу і створюють умови для духовного становлення молоді.

Передумовою формування та розвитку патріотичної свідомості особистості є, насамперед, правова освіченість, здатність керуватися відповідними знаннями в умовах сучасного суспільного життя та демократичні принципи, що формуються засобами громадянської освіти та виховання.

Ефективність виховання патріотизму значною мірою залежить від реалізації діяльнісного підходу. Особистість громадянина-патріота формується інтенсивніше, якщо він любить Батьківщину не лише на словах, а й на ділі, якщо бере реальну участь у діяльності, в якій апробуються на практиці громадянські цінності, якщо ця діяльність торкається його почуттів, відповідає його потребам та інтересам.

Виховання патріотизму в школі має велике значення, оскільки мова йде про долі сьогоднішнього і майбутнього покоління, адже учні повинні не тільки володіти належним обсягом знань, а й стати зрілими духовно й інтелектуально.

Безумовно, патріотичне виховання має бути основою педагогічного процесу. Виховання підростаючого покоління процес тривалий за часом, складний за змістом і достатньо розбалансований з погляду методичного здійснення.

Виховна система Миньковецької ЗОШ I-III ст. спрямована на формування патріотичних почуттів засобами національно-патріотичного виховання.

Головними завданнями роботи колективів школи визначив формування національно свідомого громадянина України, патріота, соціально активної і професійно компетентної особистості, здатної до суспільного життя і співпраці в громадському суспільстві, розвиток духовної, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, економічної, правової, трудової, політичної культури, формування толерантного ставлення до інших культур і традицій, почуття національної гідності; любові до свого народу, мови, культури, історії, рідного дому, сім'ї, виховання взаєморозуміння і дружби, відкритість до сприймання добра і зла, правди, виховання твердого характеру, формування любові до рідного краю через ознайомлення з господарською діяльністю людей, народними звичаями, мистецтвом, культурними пам'ятками, особливостями життя людей свого регіону в різні часи, створення умов для творчого розвитку природних обдарувань дитини, залучення учнів до різноманітної діяльності щодо інтересів, посилення уваги до питань морально-етичного виховання, створення системи успішної профілактики відхилень у поведінці учнів, організація педагогічно-доцільної системи учнівського самоврядування, колективного планування діяльності вчителів та учнів через раду лідерів учнівського комітету.

У своїй діяльності школа керується законами єдності слова і діла, честі і совісті, дружби й товариськості, турботи і милосердя.

Модель нашого навчального закладу – Школа національно-патріотичного виховання – реалізовується через проекти: учні початкових класів прямують Барвінковою Країною, а учні 5-11 класів працюють над проектом «Моя земля – земля моїх батьків».

Школа для дитини – це простір, у якому вона вчиться будувати доросле життя в майбутньому. Наскільки воно буде успішним, щасливим і здоровим – залежить від багатьох чинників, зокрема розуміння батьками своєї ролі у вихованні власної дитини, створення вчителями акмеологічного виховного простору, розуміння дитиною своєї ролі в сім'ї, у шкільному колективі.

Виховна робота в нашій школі починається з першого святкового дня – Першого дзвоника, першого уроку, перших вражень учнів початкових класів та їхніх батьків. Наше завдання: створити відповідні умови для творчого зростання, духовного збагачення особистості, здорової морально та фізично.

Створення виховної системи у школі – це необхідна умова її функціонування. Увесь навчально-виховний процес має бути продуманим; дієвим із погляду впливу на дитину. Неабияке значення у виховній роботі має не лише процес навчання та виховання під час уроків, а й у позаурочний час.

Дозвілля учнів відіграє важливу роль у формуванні стійких моральних і духовних орієнтирів у період дорослішання. Вільний час дитини має бути заповнений цікавою, пізнавальною, розвивальною діяльністю, адже кожна людина має захоплення, тож і в майбутньому вона стане організованою, успішною, отримуватиме задоволення від своїх досягнень.

Перша зустріч із класним керівником, перше написане добре слово, прочитана чарівна казка мають стати опорою у взаєминах: дитини та вчителя, дитини та батьків, батьків і школи. Адже саме в молодших класах формуються цінності колективного життя класу, встановлюються дружні відносини між учнями та класним керівником.

«Барвінкова Країна» – проект, над реалізацією якого працюють учні та вчителі 1-4 класів, налічує 6 стежин. Кожна стежина має свою назву, завдання та результати.

Стежина перша – «Де найкраще місце на землі». На цій стежині діти знайомляться з історією свого села, його звичаями і традиціями, більше дізнаються про державні символи, подільський край.

Друга стежина – «Світлофор – наш добрий друг». Учні в ігровій формі знайомляться з правилами безпечної поведінки на вулицях, дорозі.

Стежина третя – «Чужа біда – моя біда». Вчителі під час мандрівки цією стежиною звертають особливу увагу на морально-етичне виховання, правила поведінки в колективі, громадських місцях. Вчать бути гуманними у поводженні з дітьми, які мають фізичні вади. Організуються зустрічі з ветеранами та учасниками бойових дій Великої Вітчизняної війни та війни в Афганістані, а сьогодні – з учасниками Революції Гідності, воїнами, які беруть участь в АТО.

Четверта стежина – «Гість – радість у домі». Учні вчаться виробляти навички гостинних господарів у своєму класі, школі, домі. Працюють над створенням затишку, вшановують звичаї і традиції нашого народу. Організують виставки дитячих робіт. Презентують роботу гуртків «Умілі руки» та «Юний художник».

П'ята стежина – «День – як маків цвіт». Учителі проводять бесіди, конкурси, художні читання з метою виховання в учнів любові до природи рідного краю. Змістовними були заходи: «Люби і знай свій рідний край», «Ліс – багатство країни», «Чи знаєш ти дерева свого краю».

Шоста стежина – «Крокуємо Європою». Мандруючи цією стежиною, учні знайомляться з країнами, що входять до Євросоюзу – Греція, Іспанія, Чехія і Німеччина. Діти знайомляться з географічним положенням країн, їх столицями. Учні вивчають традиції, культурні пам'ятки країни. Вивчають пісні, танці, читають казки, дитячі оповідання письменників цих країн, вчать народні ігри.

Реалізуючи даний проект, учителі початкової ланки чітко усвідомлюють, що формувати патріотизм потрібно змалку. Але він має бути не підсвідомим, а духовно осмисленим, рефлексивним, який поєднує любов до свого народу, нації, Батьківщини з почуттям поваги до інших народів. Лише такий патріотизм може вирішити реальні проблеми Української держави.

Педагоги чітко розуміють, що виховання підростаючого покоління залежить від багатьох факторів: національної свідомості, збереження української мови, формування міжетнічних відносин, розвитку політичної культури, дбайливого ставлення до природи, моральності особистості (найважливішої складової патріотичного виховання, яка включає такі риси, як: доброта, щирість, милосердя, совість, ясність, гідність, справедливість, повагу та любов до своїх батьків, роду тощо).

Над забезпеченням результативності виховання мають працювати всі учасники навчально-виховного процесу: учні, педагоги, батьки, громадськість. Уже в молодших класах дітей вчать усвідомлювати, що Батьківщина починається з домівки, з села, з школи, з рідного краю, з маминої колискової. Для виховання високо патріотичної особистості потрібен час, кропітка праця, власний приклад. Протягом навчання в початковій школі учні дізнаються про країну, в якій вони народились, про мову, про символи держави, про природні символи, про українську пісню, звичаї і традиції свого народу. Велика увага звертається на вивчення творів видатних українських письменників: Т.Шевченка, Лесі Українки, І.Франка, В.Симоненка, Л.Костенка, – які все своє життя і творчість присвятили рідній Україні, які прагнули бачити український народ вільним і незалежним.

Відомо, що вплив родини сильніший порівняно зі школою, вулицею, засобами масової інформації. Спільно з батьками, вчителями та адміністрацією закладу вирішуються питання щодо організації змістовного дозвілля учнів початкової школи під час канікул. Батьки разом із класними керівниками готують та розробляють сценарії свят, ігор, організують пізнавальні екскурсії, походи. Отже, зміцнюється зв'язок між сім'ями та школою, а це – запорука виховання здорової, всебічно розвиненої, успішної, а найголовніше – щасливої особистості.

Сімейні цінності, що формуються протягом довгого часу та передаються з покоління в покоління, мають особливе значення для кожної людини, суспільства, держави. Не можна змусити дитину бути успішною та щасливою. Її можна лише навчити жити в любові до інших: батьків, друзів, однокласників.

За своїми формами й методами виховання спирається на народні традиції, а також на найкращі надбання національної та світової педагогіки: Найдієвішу виховну силу має сім'я, де закладаються ціннісні орієнтири на майбутнє. Саме сім'я є носієм добра, милосердя, любові та поваги до старшого покоління.

У школі стало традиційним проведення родинних свят і зустрічей. У такий спосіб відбувається і зміцнюється зв'язок між поколіннями. Батьки пізнають своїх дітей, мають можливість поглянути на них під іншим кутом зору. А вони, у свою чергу, навчаються розуміти значення сім'ї в житті людини. Найкращий спосіб прищепити дитині сімейні цінності – це родинні зібрання, де панують любов, повага та вдячність.

Педагоги та учні 5-11 класів працюють над проектом «Моя земля – земля моїх батьків», який включає наступні складові: «Я – учень», «Я – часточка своєї родини», «Я – миньківчанин», «Я – житель Дунаєвеччини», «Я – громадянин України», «Я – європеєць».

Впроваджуючи даний проект в життя, колектив школи розуміє, що сучасне патріотичне виховання набуло нових рис, які суттєво відрізняють його від виховання попередніх років: в центрі виховання знаходиться людина як найвища цінність життя, процес виховання особистості здійснюється в контексті загальнолюдської культури, і зміст культури визначає зміст виховання, свобода вибору підростаючого покоління є основою методологічного вирішення виховних проблем, розширюються межі виховання, засобом виховання стає саме навчання, виховання має дати учневі гармонійне поєднання інтересів – саморозвиток і збереження власної індивідуальності.

У вдосконаленні системи виховання в школі значну роль відіграють класні керівники – вихователі учнівської молоді. Змінено орієнтири їхньої діяльності: класний керівник має справу не з абстрактним колективом, а з колективом, в якому є окремі діти, самобутні особистості з індивідуальним характером, неповторним життєвим досвідом і різними соціальними умовами.

«У вихованні все повинно базуватися на особі вихователя, бо виховна сила виливається тільки з живого джерела людської особистості», – підкреслював К.Ушинський.

На формування патріотичних почуттів учнів впливають особистий приклад учителя як національно свідомої людини з глибоким почуттям особистої гідності, любові до рідного краю, використання педагогами мовного багатства українського народу, прикладів з історії України, народних традицій та обрядів, матеріалів історії краю, відмова від авторитаризму у взаєминах з учнями, організація та проведення занять на засадах співробітництва і співтворчості вчителя і учнів, висвітлення прикладів народних виховних ідеалів за джерелами української етнопедагогіки, козацької педагогіки тощо.

Патріотичний характер виховання полягає у формуванні в молодій людини, незалежно від її етнічної приналежності, почуття громадянина України. Одним з головних показників національної свідомості й громадянської зрілості є збереження української мови, досконале володіння нею. Щоб виховати справжнього патріота, ми повинні відродити рідну мову, зберегти, розвинути її як першоелемент національної культури.

Адже ми знаємо, що без мови немає народу, а без народу немає мови. Саме урокам української мови і літератури належить першочергова роль у вихованні національно свідомого, патріотичного молодого покоління в Україні, і це є одним з пріоритетних завдань учителя-словесника. Справжній урок мови – це урок виховання громадянськості, почуттів добра і краси, утвердження високих моральних ідеалів, формування гармонійно розвиненої особистості, активної життєвої позиції школяра.

Вчитель-словесник має такий арсенал засобів виховання, як література. На прикладах життя письменників, літературних героїв учителі можуть показати красу людських вчинків, почуттів, народні традиції, яких так неухильно дотримувались наші

батьки, діди, прадіди. За приклад служить життєвий подвиг Тараса Григоровича Шевченка, Івана Франка, Павла Грабовського, Олександра Довженка, Івана Багряного і багатьох інших. Вони нічого не просили від України, а просто любили її синівською всесполеляючою любов'ю, належали своєму народові до останнього подиху.

Завдання словесника полягає в тому, щоб засобами художнього слова зуміти знання перетворити в переконання, зробити ці ідеї осмисленими, усвідомленими, глибоко продуманими.

У навчальному закладі цьому питанню приділяється значна увага.

Традиційними заходами в школі стали тижні української мови, заходи присвячені Дню писемності та Дню української мови, Шевченківські дні, в ході яких проводяться різноманітні конкурси: на краще читання віршів, мовознавчі, української народної пісні, ілюстрації до творів, написання творів на задану тематику тощо. Педагоги прищеплюють школярам з найменших літ любов до рідної місцевості, малої батьківщини, залучають до проведення пошукової, дослідницької роботи в селі, під час якої вони збирають оповідання, легенди про назви вулиць, джерел, урочищ, вивчають історію назви свого села. Важливе місце у роботі посідає збирання розповідей, публікацій про рідний край, вивчення біографії відомих людей, які вийшли із села, збір матеріалів про них. Такий матеріал використовується під час проведення уроків про рідний край.

Педагоги намагаються вчити дітей відчувати силу слова, бачити красу навколишнього світу, задумуватись над проблемами життя, над його суттю.

У школі діє волонтерський загін «Спадкоємці Перемоги», на рахунку якого багато корисних справ:

- проведення операцій «Турбота», «Подвір'я», «Ветеран», «Клопоти»;
- упорядкування братських могил, пам'ятників;
- привітання учасників бойових дій, ветеранів Великої Вітчизняної війни зі святами;
- проведення зустрічей та виховних годин;
- покладання квітів до пам'ятників у пам'ятні дні;
- привітання людей похилого віку.

Учні школи є постійними учасниками мітингів, присвячених дню Перемоги. На прикладі героїзму старших поколінь школярі виховуються в дусі дисциплінованості, справжньої дружби, взаємодопомоги тощо.

Події останнього року сколихнули українське суспільство, об'єднали його у прагненні жити в незалежній, суверенній державі. Свої емоції, патріотичне налаштування учні нашої школи виражають, беручи участь в різноманітних акціях.

Широке впровадження в наше життя новітніх інформаційних технологій обумовило появу нових соціальних явищ, які набувають дедалі більшої популярності у молодіжному середовищі. До таких належить флешмоб (від англ. flash – мить, спалах, mob – натовп).

Переваги флешмобу як виховного заходу є очевидними. По-перше, він не сприймається як виховний захід і не викликає негативних емоцій, які пов'язані з традиційними виховними заходами. По-друге, особистий досвід, власна дія набагато сильніше впливають на свідомість людини, ніж почуті чи прочитані гасла. Те, що стало частиною свого досвіду, починає, відповідно, переживатися як частина реальної історії даної особистості. Подія, у якій дитина взяла участь, стає частиною «Я», оскільки і в неї вкладені емоції, енергія та час. Формування відповідних морально-етичних настанов, прищеплення певних ідей в таких ситуаціях відбуваються швидко та ефективно.

У вересні 2014 року учні та вчителі приєднались до Всеукраїнської акції «Україна – єдина країна». На подвір'ї школи провели флешмоб «Діти Миньковеччини – за мир». Учні є активними учасниками акцій: «Подаруй частинку серця», «Зігрій солдата», «Напиши листа солдату»... Усі учасники навчально-виховного процесу долучилися до волонтерського руху зі збору коштів та допомоги для українських солдатів, школярі початкової ланки виготовляли сувеніри, малювали малюнки, які разом з коштами були передані в зону АТО. Старшокласники плели маскувальні сітки. Ми дотримуємося девізу: «Твори добро – бо ти людина!».

Результатом патріотичного виховання має бути сформованість почуття патріотизму, яке означає прояв особистістю любові до свого народу, поваги до українських традицій, відчуття своєї належності до України.

Патріотичне виховання сучасного школяра серед різноманітних теоретичних підходів до вирішення цього питання посідає одне з головних місць. В умовах становлення української держави патріотичному вихованню належить пріоритетна роль.

Уся робота колективу школи спрямована на виховання молодого людини як громадянина України, який має бути готовим до життя в демократичному суспільстві, розуміти свою роль в ньому, усвідомлювати відповідальність за свої вчинки.

Сьогодні важливо відтворити в українському суспільстві почуття справжнього патріотизму як духовно-моральної та соціальної цінності, сформувані у молоді громадянсько активні, соціально значущі якості, які вона зможе проявити в усіх видах діяльності, і передусім пов'язаних із захистом інтересів своєї родини, рідного краю, народу та Батьківщини, реалізації особистого потенціалу на благо зміцнення української держави.

Існує необхідність у зміні системи виховання учнів на нову, яка б робила акцент на формуванні особистості учня та надавала можливість самореалізації та вдосконалення. Процес патріотичного виховання має бути керований та системний з урахуванням як інтересів, так і уподобань учнів.

Особливістю виховання патріотично налаштованого учня є формування широкого кола світогляду, активної життєвої позиції, зацікавленості у розбудові держави, високої духовно-моральної культури, що є основою культурного і соціального розвитку суспільства.

Список використаних джерел та літератури

1. Вороніна О. Робоча книга класного керівника // Шкільний світ, 2010. – С. 4-30.
2. Нечволод Л. І. Виховна робота в школі. – Х., 2007. – С. 4-21.
3. Поляков С. Д. Реалістичне виховання // Завуч. – 2005. – № 23-24. – с. 54- 58.
4. Афанасьєв А. Проблема формування ідеалів патріотичного виховання та ціннісних орієнтацій на сучасному етапі / А.Афанасьєв, Н.Іщук // Рідна школа. – 2009. – № 12. – С. 19-21.
5. Виховання громадянина, патріота, гуманіста: Навч.-метод. посібник / К.І. Чорна. – К. : ТОВ «ХІК», 2004. – 96 с.
6. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави / В.Гонський // Рідна школа. – 2001. – № 2. – С. 9-14.
7. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української держави // Педагогічна газета. – 2000. – № 6 (72), червень. – с. 6.

Шупарська А. М.,

заступник директора з виховної роботи
Кам'янець-Подільської
ЗОШ I-III ступенів № 10

Організація патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в Кам'янець-Подільській загальноосвітній школі I-III ступенів № 10

У статті мова йдеться про організацію патріотичного виховання дітей та учнівської молоді, яке здійснюється через призму сім'ї як основу виховання громадянина-патріота України, дитячі та молодіжні громадські організації та військово-патріотичне виховання.

Ключові слова: патріотичне виховання, громадянин, сім'я, патріот, молодь.

This article is about organization of children's and youth' patriot education. It provides with help of family, NGO, military-patriotic education.

Key words: patriotic education, citizen, family, patriot, youth.

У сучасних суспільно-політичних умовах, коли Україна ціною життя Героїв Небесної Сотні, зусиллями українських військових, добровольців, волонтерів відстоює свободу і

територіальну цілісність, пріоритетного значення набуває патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в школі.

Події останніх місяців дають підстави стверджувати, що переважна більшість громадян України, серед яких є і діти, і молодь, виявили високу патріотичну свідомість та міцну громадянську позицію. Це є свідченням системної виховної роботи педагогічного колективу школи. Тому одним із найважливіших завдань педагогів є продовження роботи з формування у дітей та молоді громадянських якостей, розуміння приналежності до Українського народу. Особлива увага приділяється дітям та сім'ям, які переїхали із території військових дій, їх адаптації у нових умовах та новому колективі шляхом залучення їх до активної діяльності та участі у позаурочних заходах, надавати можливість реалізувати свій інтелектуальний, творчий, фізичний потенціал на благо України.

Патріотичне виховання наскрізно пронизує весь навчально-виховний процес, органічно поєднує національне, громадянське, моральне, родинно-сімейне, естетичне, правове, екологічне, фізичне, трудове виховання, базується на національній історії, знанні та відстоюванні своїх прав, виконанні конституційних і громадянських обов'язків, відповідальності за власне майбутнє, добробут та долю країни.

Патріотичне виховання охоплює всіх учасників навчально-виховного процесу, сприяє формуванню у дітей та утвердженню у педагогів і батьків національних та загальнолюдських цінностей, особистісних якостей, що притаманні громадянину України [3].

Проявом патріотичного духу, свідченням формування Української політичної нації стало масове використання української національної та державної символіки, українського традиційного одягу, жовто-блакитних кольорів.

Відповідно, всі заходи наповнені громадянсько-патріотичним змістом, стверджують ідею спільності інтересів та взаємоповаги всіх громадян України, підтримують прагнення кожної особистості до духовного, інтелектуального, творчого та фізичного розвитку задля розквіту держави в цілому.

Добираються і поєднуються різноманітні методи і форми патріотичного виховання, уникаючи формалізм й одноманітність, насичуються вони патріотичними емоціями та переживаннями, активно використовуються приклади мужності й звитяги захисників України як з історичного минулого, так і нинішніх воїнів-героїв, які боронять нашу державу від російської агресії.

Громадянський компонент виховання найвиразніше втілено у змісті навчальних предметів суспільно-гуманітарного циклу. Вивчення української мови, літератури, історії, географії, правознавства спрямовано на формування переконливого почуття патріотизму й громадянської свідомості дітей та учнівської молоді, знань про права і свободи громадян, сутність громадянського суспільства.

Вихованню сучасного громадянина-патріота Української держави, підготовці молоді до виконання ролі активних громадян, формуванню громадянських навичок і цінностей, необхідних для ефективної участі у житті громади, сприяють курси за вибором: «Вчимося бути громадянами» (для учнів 7(8) класу), «Ми – громадяни України» (для учнів 9(10) класу), «Громадянська освіта: основи демократії» (для учнів 11 класу).

Перевага надається активним формам роботи, що передбачають самостійну або спільну роботу, набуття дітьми та учнівською молоддю соціального досвіду; сприяють формуванню національної свідомості, критичного мислення, ініціативності, творчого підходу до справи, відповідальності за свої дії та вчинки: громадській, волонтерській діяльності, соціальним практикам, пошуковій, дослідницькій та проектній діяльності, діяльності учнівських прес-центрів, флеш-мобам, акціям.

Окремої уваги заслуговує волонтерська діяльність педагогів, учнів, батьків, яка через конкретну практичну діяльність сприяє встановленню соціальних зв'язків, опануванню дітьми новими навичками, формуванню у них прагнення до відповідальної патріотичної поведінки, моральних та духовних якостей, світогляду справжнього громадянина України. Зазвичай діяльність волонтерського загону школи «Милосердя»

здійснюється в інформаційно-просвітницькому, профілактичному, соціальному, охоронно-захисному напрямках. Реалії сьогодення визначили новий напрям волонтерської роботи – психологічна та моральна підтримка воїнів Збройних Сил України, Національної гвардії, інших військових формувань; допомога родинам, що були вимушені покинути свої домівки в результаті анексії Росією Криму та окупації окремих територій східної України. Продовжується участь дітей та учнівської молоді у таких всеукраїнських акціях, як «Лист пораненому», «Хвиля доброти», а також у волонтерських акціях, що започатковані за ініціативи громадських організацій.

Важливу роль у патріотичному вихованні дітей та учнівської молоді відіграє педагог, його особистий приклад, його погляди та практичні дії, що є взірцем для наслідування. Якість виховного процесу залежить від рівня підготовленості педагогів до кожного заходу; використання різноманітних методів і форм; знання і вмілого врахування вікових й психологічних особливостей дітей; відвертості, емоційності, оптимізму та активної патріотичної позиції вчителя. Патріотичне виховання громадянина має здійснюватися кожним педагогом на кожному уроці та в позаурочний час.

Сім'я – основа виховання громадянина-патріота України

Важлива роль у формуванні патріотизму належить сім'ї. Завданням школи є залучення батьків учнів, вихованців до активної участі у навчально-виховному процесі, організації та проведенні позанавчальних виховних заходів. Батьки стають не тільки гостями на заходах, не тільки спостерігачами за здобутками їх дітей, вони безпосередньо впливають на формування молодого покоління своїм досвідом та своїм прикладом.

Зусилля педагогів спрямовані на підтримку ініціативи батьківської громади, взаємодію у розробленні та виконанні рішень щодо патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Особливу увагу слід приділити педагогізації батьків, ознайомленню їх із сучасними психолого-педагогічними знаннями. З цією метою використовуються активні методи: тренінги, дискусії, дебати, аналіз виховних ситуацій, які сприяють усвідомленню батьками ролі сім'ї у вихованні дітей, формуванні патріотичних почуттів та готовності служити своїми знаннями, працею Україні.

Дитячі та молодіжні громадські організації

Вагому роль у пропагуванні ідеї патріотичного виховання як національного пріоритету України, набутті підростаючою особистістю громадянських якостей, соціального досвіду відіграють учнівські об'єднання самоврядування: Учнівська Республіка «Громадянин XXI століття», «Школа безпеки», «Екологічна варта», патріотичне об'єднання «Джура» та інші.

Основними способами використання потенціалу учнівських об'єднань у вихованні дітей та учнівської молоді є проведення спільних зі школою акцій, флешмобів, фестивалів, проектів, інших заходів патріотичного спрямування; ознайомлення педагогів з методикою виховної роботи міської спілки ветеранів Афганістану, громадської організації «Чорнобиль» та міської спілки ветеранів Великої Вітчизняної війни через систему спільних виховних культурно-масових заходів: змагань, військово-спортивних патріотичних ігор, спортивних змагань, конференцій, зустрічей тощо.

Відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» громадські організації міста пропагують свою діяльність, звертаючись до адміністрації школи з пропозиціями щодо співпраці у питаннях навчання, виховання та розвитку дітей. Своєю чергою, педагогічна, учнівська, батьківська громада визначає доцільність та необхідність такої взаємодії, виходячи із своїх можливостей, пріоритетів навчально-виховної роботи [5].

Військово-патріотичне виховання

Військово-патріотичне виховання дітей та молоді – це процес цілеспрямованого систематичного формування почуття патріотизму, духовної та психологічної готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку щодо захисту суверенітету, територіальної цілісності держави.

Реалії сьогодення визначили пріоритетні напрями роботи з військово-патріотичного виховання дітей і молоді. Актуальними є Уроки мужності (лист МОН від 13.08.2014 № 1/9-

412), зустрічі з учасниками бойових дій на Сході України та волонтерами, відвідування військовослужбовців, які отримали поранення та проходять реабілітацію у медичних закладах, написання листів у рамках Всеукраїнської акції «Лист пораненому», встановлення у навчальних закладах меморіальних дощок (знаків) на вшанування пам'яті загиблих воїнів-героїв.

У школі готується створення постійно діючих стендів, що відображають події збройної боротьби Українського народу за територіальну цілісність нашої країни, участь випускників навчальних закладів, односельців в антитерористичній операції. З метою відновлення, збереження і популяризації у суспільстві здобутків Українського народу у боротьбі за свободу та незалежність; виховання у зростаючого покоління патріотизму, формування національної ідентичності, вшанування подвигу та героїзму захисників української державності Указом Президента України від 14 жовтня 2014 року № 806 встановлено День захисника України, що відзначатиметься щорічно 14 жовтня.

При відзначенні національних свят та пам'ятних дат, зокрема Дня захисника України, Дня Гідності і Свободи, Дня Збройних Сил України, Дня Соборності України тощо, надалі у виховній роботі з підростаючим поколінням використовуватимуться методичні матеріали Українського інституту національної пам'яті; організовуватимуться наукові конференції, семінари, круглі столи; проводитимуться військово-спортивні змагання, фестивалі-конкурси патріотичної пісні, прози і поезії, творів образотворчого мистецтва; відвідуватимуться музеї бойової слави міста; вшановуватимуться сучасні герої-захисники України та пам'ять загиблих за свободу, єдність та незалежність Українського народу.

У 2015 році Україна разом із світовою спільнотою відзначатиме 70-ту річницю Перемоги над нацистськими окупантами та завершення війни у Європі. До днів Пам'яті та примирення 8-9 травня 2015 року планується долучитися до акції «Ті, хто боролися за Свободу», ініційованої Українським інститутом національної пам'яті, та буде організований перегляд вітчизняних художніх і документальних фільмів, що відображають український вимір Другої світової війни: «Між Гітлером і Сталіном. Україна в II Світовій війні», 2002 рік, авт. – Святослав Новицький; «Війна – український рахунок», 2002 рік, авт. – Сергій Буковський; «Війна без переможців» 2003 рік, авт. – Ігор Чижов; «ОУН-УПА: війна на два фронти», 2006 рік, авт. – Андрій Санченко; «УПА. Третя сила», 2007 рік, авт. – Сергій Братішко, Віталій Загоруйко; «УПА. Тактика боротьби», 2007 рік, авт. – Сергій Братішко; «Київ. Місто, що зрадили», 2008 рік, авт. – Андрій Цаплієнко; «1377 спалених заживо», 2009 рік, авт. – Іван Кравчишин; «Чорна піхота», 2010 рік, авт. – Іван Кравчишин; «Рівень секретності «18», 2011 рік, авт. – Іларіон Павлюк; «Служба безпеки ОУН. Зачинені двері», 2011 рік, авт. – Віталій Загоруйко; «Хайтарма», 2013 рік, авт. – Ахтем Сейтаблаєв; «Корюківка. Злочин проти людяності», 2013 рік, авт. – Сніжана Потапчук; «Хроніка Української повстанської армії 1942-1954», 2014 рік, авт. – Тарас Химич; художній фільм «Поводир» (2014 рік, авт. – О.Г. Санін), що перегортає трагічні сторінки української історії, показує незламний дух українського народу та його волю до свободи у драматичні часи Голодомору 30-х років минулого століття, індустріалізації, колективізації та знищення інтелігенції.

Нормативно-правова база з питань патріотичного виховання

Указ Президента України від 13.11.2014 № 872 «Про День Гідності та Свободи»;

Указ Президента України від 13.11.2014 № 871 «Про День Соборності України»;

Указ Президента України від 14.10.2014 № 806 «Про День захисника України»;

Указ Президента України від 24.09.2014 № 744 «Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності»;

Стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, затверджена Указом Президента України від 24 березня 2012 року № 212;

Концепція допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді, схвалена Указом Президента України від 25 жовтня 2002 року № 948;

Постанова Кабінету Міністрів України від 28.01.2009 № 41 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009-2015 роки»;

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.09.2009 № 1494 «Про затвердження Плану заходів щодо підвищення рівня патріотичного виховання учнівської та студентської молоді шляхом проведення на постійній основі тематичних екскурсій з відвідуванням об'єктів культурної спадщини»;

Доручення Кабінету Міністрів України від 05.05.2009 № 22966/1/1-09 та План організації виконання положень Указу Президента України від 27.04.2009 № 272 «Про проведення Всеукраїнської молодіжної акції «Пам'ятати. Відродити. Зберегти»;

Концепція національно-патріотичного виховання молоді, затверджена наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України, Міністерства культури і туризму України від 27.10.2009 №3754/981/538/49;

наказ Міністерства освіти і науки України від 27.10.2014 № 1232 «Про затвердження плану заходів щодо посилення національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді»;

наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.10.2011 № 1243 «Про Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України»;

наказ Міністерства освіти і науки України від 07.09.2000 № 439 «Про затвердження Рекомендацій щодо порядку використання державної символіки в навчальних закладах України»;

лист Міністерства освіти і науки України від 13.08.2014 № 1/9-412 «Про проведення Уроків мужності»;

лист Міністерства освіти і науки України від 25.07.2014 № 1/9-376 «Методичні рекомендації з питань організації виховної роботи у навчальних закладах у 2014/2015 навчальному році»;

лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 09.08.2012 № 1/9-557 «Про методичні рекомендації з громадянської освіти та виховання у навчальних закладах у 2012/2013 навчальному році»;

лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 27.07.12 № 1/9-530 «Щодо виховання сучасного громадянина в полікультурному середовищі засобами позакласної роботи».

Інтернет-ресурси з питань патріотичного виховання

Інститут проблем виховання НАПН України ipv.org.ua/publications/zbirnik.html

Український науково-методичний центр практичної психології та соціальної роботи psyua.com.ua

Український інститут національної пам'яті memory.gov.ua/publication

Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка uisr.org.ua

Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського nuou.org.ua/nauka/naukovi-publikatsii.html

Рада Європи (посібник «Демократичне управління школою») http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/Resources/EDCPACK_EN.asp

Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (методичний посібник «Роль педагога в посиленні патріотичного виховання») moippro.mk.ua/index.php/vihovna-robota

Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників (досвід роботи педагогічних працівників Черкащини та методичні брошури з патріотичного виховання дітей та учнівської молоді) <http://library.ippro.com.ua>

Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді ukrjunktur.org.ua

Ліга старшокласників Черкащини liga.ed-sp.net

Пластовий портал plast.org.ua

Благодійний фонд «Героїка» <http://geroika.org.ua/>

Всеукраїнська громадська організація «Закінчимо війну» <http://stop-war.org.ua/rekom.php>; http://stop-war.org.ua/view_news14.php?id=61
Історична правда istpravda.com.ua
Лікбез likbez.org.ua
Пам'ятаємо загиблих memorybook.org.ua
Центр досліджень визвольного руху cdvr.org.ua
Документальний серіал «Наша Скриня» www.fayloobmennik.net/3781087

Список використаних джерел та літератури

1. Бака М. М. Фізичне і військово-патріотичне виховання молоді : навч.-метод. посібн. / М.М. Бака, В.П. Корж. – К. : Книга пам'яті України, 2004. – 460 с.
2. Бех І. Д., Чорна К. І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. – Київ, 2014. – 29 с.
3. Жаровська О. П. Національна свідомість як складова патріотичного виховання студентів педагогічних університетів / Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – Вип. 18, кн. 1. – С. 233-242.
4. Жеребцова М. В., Бородін С. Е., Ніколаєв О. С. Скаутинг та краєзнавство – система патріотичного виховання молоді / Збірка статей з історії українського скаутингу. – К. : ПП «Стародавній світ», 2013. – 312 с.
5. Завалевський Ю. І. Громадянське виховання старшокласників: проблеми, досвід, перспективи / Ю.І. Завалевський. – Київ, 2003. – 104 с.
6. Івженко Ю. В. Молодіжні громадські організації як інститут формування соціальної активності особистості / Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – Вип. 18, кн. 1. – С. 289-296.
7. Карпач Н. І., Олешак С. П. Особливості розвитку молодіжної участі у волонтерській діяльності / Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – Вип. 18, кн. 1. – С. 351-360.
8. Окушко Т. К. Методика формування соціальної ініціативності підлітків у дитячому громадському об'єднанні / Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – Вип. 18, кн. 2. – С. 51-60.
9. Оржеховська В. М., Кириченко В. І., Ковганич Г. Г. Взаємодія навчального закладу і сім'ї: стратегії, технології, моделі / Навчальний практико-зорієнтований посібник. – Х. : Точка, 2007. – 192 с.
10. Сіренко С. М. Удосконалення системи підготовки класних керівників до здійснення виховної діяльності в умовах післядипломної освіти : [Електронний ресурс], режим доступу : www.kpi.kharkov.ua/archive/Наукова_періодика/elits/2011/29

ЗМІСТ

ВІД РЕДАКЦІЇ	3
Фасоля О.І. Вітальне слово учасникам третьої всеукраїнської науково-практичної конференції	4
Бабак Л. В. Формування управлінської діяльності щодо патріотичного навчання та виховання учнівської молоді	5
Баля С. А., Фрига І. О. Експертна оцінка патріотичного та морального виховання	7
Баранчук С. О. Формування полікультурної компетентності при вивченні біології	14
Береговська Н. О. Реалізація виховних цілей національно-патріотичного виховання, формування свідомого громадянина України на уроках та позакласних заходах	17
Бита О. А., Ковальчук Н. К. Меморіальні дошки м. Хмельницького як джерело історичної пам'яті українського народу, компоненти загальноукраїнського та регіонального національно- патріотичного виховання	27
Бігдаш О. В. Реалізація виховних цілей національно-патріотичного виховання, формування свідомого громадянина України на уроках та позакласних заходах	33
Білошицький С. В. Проблеми становлення системи соціологічних досліджень у навчально- виховному процесі в загальноосвітній школі	40
Біньковська А. М. Патріотичне виховання лікарів-інтернів на клінічних кафедрах	43
Борилук Д. П. Історична пам'ять в Україні: сучасний стан та перспективи на майбутнє	45
Вашеняк І. Б. Національно-державна ідентифікація як системоутворюючий фактор національно-патріотичного виховання молоді	49
Вишневська М. Л. Історична пам'ять українського народу як фундамент національно-патріотичного виховання	52
Галас А. В. Досвід патріотичного виховання молодших школярів у загальноосвітніх навчальних закладах Хмельницької області	55
Галецька Н. К. Національно-патріотичне виховання школярів засобами козацької педагогіки	62
Ганаба С.О. Інтерсуб'єктивний діалог в історичній освіті	65
Гарук О. П. Реалізація виховних цілей національно-патріотичного виховання, формування свідомого громадянина України на уроках та позакласних заходах	69
Гіджеліцький І. К. Концептуальні засади патріотичного виховання дітей Хмельниччини в сучасних умовах	75
Гнатюк В. О. Реалізація виховних цілей національно-патріотичного виховання, формування свідомого громадянина України на уроках та позакласних заходах	77

Горбатюк-Шиманська О.Г. Фертильне здоров'я молоді – запорука здорової нації	86
Гоцуляк В. М. Ідеї С.Петлюри в загальнонаціональному контексті становлення незалежної української держави	87
Григоренко А. П. Шляхи поліпшення навчального процесу на клінічних кафедрах післядипломної освіти	93
Гуменюк О. Г. Соціокультурна компетенція як чинник сформованості лідерських якостей студента	94
Дацун О. А. Національно-патріотичне виховання як складова становлення наукової діяльності педагогічних працівників ВНЗ	99
Завальнюк О. М. Потенціал теми про збройну боротьбу УНР з більшовицькою Росією (1918 р.) для виховання патріотичності старшокласників	102
Заярна В. С. Сучасні аспекти формування національної ідентичності підростаючого покоління в полікультурному суспільстві в закладах позашкільної освіти	107
Зубчук М. А. Національно-патріотичне виховання гуртківців засобами позашкільної освіти	112
Ізерська Л. В. Досвід патріотичного виховання у Новоселицькому НВК «ЗОШ I-III ступенів, ліцей» у контексті викликів сучасності	118
Ільніцька Н. О. Формування патріотизму в учнів початкової школи	122
Іова В. Ю. Національно-патріотичне виховання: науково-методичний вимір	127
Кабась Н. В. Козацька слава воскресла...	131
Кенц Г. І. Методика викладання теми «Друга світова війна: український вимір» в контексті формування історичної пам'яті українського народу	134
Костенко Д. В. Українська мова як базова основа національної ідентичності	138
Кульчицький С.В. Закономірності формування української політичної нації. Між патріотизмом і націоналізмом	140
Кучер Н. В. Реалізація виховних цілей національно-патріотичного виховання, формування свідомого громадянина України на уроках та позакласних заходах	145
Кушнір В. О. Формування свідомої громадянської позиції, національної гордості та гідності старшокласників на прикладі роману Василя Шкляра «Залишенець. Чорний Ворон»	150
Лозовий В. С., Маркова С. В. Місце і роль історії та історичної пам'яті про Другу світову війну у політиці консолідації українського суспільства на засадах національної ідеї	152
Лютко Н. В. Концептуальні основи дослідження патріотизму	156

Маркова С. В., Місінкевич О. М. Формування української національної ідентичності на уроках історії України та української літератури.....	161
Мельник Л. М. Воля як світоглядна основа української ментальності	170
Михайлова С. В. Музей історії міста Хмельницького – осередок патріотичного виховання учнівської молоді	178
Місько Г. Л. Історична пам'ять українського народу як феномен національно-патріотичного виховання	181
Мітягіна С. С. Соціологічні дослідження як форма моніторингу якості патріотичного виховання школярів	188
Мороз Т. В., Луценко Л. П. Патріотичне виховання на уроках іноземної мови	191
Ночка Л. В. Реалізація виховних цілей національно-патріотичного виховання, свідомого громадянина України на уроках та позакласних заходах	194
Орловська Н. М. Система національно-патріотичного виховання у загальноосвітньому навчальному закладі: перспективи розвитку, пошук, знахідки	200
Підгірний В. М. Використання основ козацтва у системі національно-патріотичного виховання школярів	203
Побережний О. С. Науково-пошукова робота членів гуртка МАН «Історія рідного краю» Слобідсько-Рихтівської ЗОШ I-III ступенів Кам'янець-Подільського району	209
Прус О. В. Держава та мова в контексті процесів глобалізації на сучасному етапі	216
Пулатова Л. Й. Дитяче читання як основа формування інтелектуального потенціалу нації	219
Радевич О. С. Життя й боротьба Олени Теліги – взірць для молоді ідейної переконаності, послідовності у відстоюванні національного ідеалу	223
Ратушняк Н. М. Актуальність історії як науки у формуванні патріотизму сучасного громадянина України	225
Романова О. В. Формування патріотичної рефлексії у дітей молодшого шкільного віку	228
Спасюк О. І. Сучасна структура патріотичного виховання	233
Струкевич О. К. Формування українського патріотизму засобами етнічної та національної історії ...	238
Студенікіна С. Є. Патріотичне виховання на уроках української мови та літератури	243
Трішкіна Н. І. Розвиток української науки – складова національно-патріотичного виховання	247
Фабрицька С. В. Формування національної мовно-літературної особистості	254

Філінюк А. Г.	
Дослідження та вивчення національної історії як чинник патріотичного виховання та формування громадянської позиції школярів і молоді України	259
Фінько Г. М.	
Патріотичне виховання молодших школярів	266
Харченко А. А.	
Шляхи формування основ патріотизму у дітей дошкільного віку	269
Швидюк Л. В.	
Історико-політичні підвалини системи національно-патріотичного виховання у навчальних закладах України	273
Шимкова О. В.	
Досвід патріотичного виховання в закладах системи освіти	275
Шупарська А. М.	
Організація патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в Кам'янець-Подільській загальноосвітній школі I-III ступенів № 10	281
ЗМІСТ	287